תנ״ך · אחרונים

באר יצחק עהת

רבי יצחק ביליצר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באר יצחק עהת

רבי יצחק ביליצר

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באר-יצחק-עהת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרשת בראשית 32
פרשת נח 44
פרשת לך לך 46
פרשת וירא 49
דרוש לר"ה 55
פרשת חיי שרה 59
פרשת תולדות 60
פרשת ויצא 61
פרשת וישלח 67
פרשת וישב 68
פרשת מקץ 69
פרשת ויגש 72
פרשת ויחי 73
פרשת שמות 74
פרשת וארא 81
פרשת בא 82
פרשת בשלח 87
פרשת יתרו 89
פרשת משפטים 93
פרשת תרומה 94
פרשת תצוה 96
דרוש לז' אדר תרכ"ז 101
פרשת כי תשא 104
מגילת אסתר 106
פרשת ויקהל 110
פרשת פקודי 111
דרוש לשבת פרשת ויקרא לפני שבת הגדול 112
פרשת צו 117
דרוש לשבת הגדול שנת תרט"ז לפ"ק 129
דרוש לשבת הגדול שנת תרט"ו 134
דרוש לאחרון של פסח ובפ' שמיני 138
פרשת תזריע 141
פרשת מצורע 141
פרשת אחרי 143
פרשת קדושים 145
פרשת אמור 148
פרשת בחקתי 149
פרשת במדבר 152
דרושים לחג השבועות 153
פרשת שלח 179
דרוש לפרשת קרח ולשבת ר"ח 182
פרשת חקת 187
פרשת בלק 188
פרשת פנחס 195
פרשת מטות 199
פרשת מסעי 200
פרשת דברים 201
פרשת ואתחנן 202
פרשת עקב 226
פרשת ראה 227
פרשת שופטים 230
פרשת כי תצא 231
פרשת תבוא 233
פרשת נצבים 233
דרוש לראש השנה 236
פרשת וילך 239
פרשת האזינו 247
פרשת ברכה 247
דרושים לראש השנה 249
דרוש לראש השנה תרי"ט 263

ליום שני של ראש השנה 267
דרוש לשבת תשובה דרוש א' 272
דרוש לשבת תשובה דרוש ב' 272
הוספות 299
דרוש לאחרון של פסח שנת תרנ"ד 314
פרקי אבות 315

הקדמה

לרבי יצחק בילצר ז"ל:

ב"ה. הקדמת המסדר אשר הוציא לאור דברי זקינו המחבר לרומם ולהדר, לבקודש נאדר לפניו דוד והדר:

יתברך הבורא וישתבח הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה, לילה ויומם, לא אחשה ולא אדום להודות לאלקי קדם, לא אשור ולא ארבה ובשפתי רננות אמלא פי שירות ותשבחות, ברכות והוד אות, להביע אלפי תודות, לעושה גדולות ונפלאות, אשר עזרנו עד כה וחיזק ואימץ את ידי לבלתי הרפנה מעבודת הקודש אשר אדוני אבי הרב הגאון הצדיק כקש"ת מו"ה שלום אדלער שליט"א אב"ד דפה. העמים עלי, ויאמר אלי "לכה נא אל שדה שושנים, ללקוט אורות ציצים ופרחים ממעין גנים נוזלים מן לבנון, אשר הנה צפונות וגנודות, אמרים ישרים ונכוחים, לאוזן השומעת ערבים, כולו מחמדים, כתבי קודש של האי סבא קדישא אדמו"ר הרה"ג הצדיק מו"ה יצחק אייזיק אבדק"ק גאדיאידא זצוק"ל, וקחה אותנה על ידך לסדרם ולהעריכם כסדרן וכהלכתן שיהי' ראוים ליתנם לדפוס ולהוציאם לאורה ואף כי המלאכה הי' קשה ורבה למאוד כי אא"ז זצוק"ל מרוב התמדתו והשקו בתורת ה' לא נתנו רוחו הטהורה, לשלוח את ידיו לכתוב דרשותיו ואמרותיו המתוקים בארוכות, באר היטב חרות על הלוחות, כי חם על זמן הכתיבה, לכתוב כהלכה, אך בקוצר גמרין רשם דבריו זעיר שם זעיר שם נקודים ופרודים אינן מובנות כ"א אחרי העיון הדק היטב במתינות ולחפש אחרי ההקדמות, אשר בתוך דבריו נרשמות, וברמיזא בעלמא נרמזות עכ"ז נדרתי דא"א שליט"א לשאת עלי משאת הקודש כי נפשי התאוה תאוה למלאות בטני ממעדני האגדות, מגד תבואות גלילי ידיו הטהורות, ואנכי אחרי שאספתי כתביו הקדושים מלא הפנים וירדתי בתחלה לראות באבי הנחל פרחי שושנים, ובשומת עין עברתי בין בתרי הדברים הכתובים ועומדים, כמעט נרתעתי לאחורי, ואמרתי מי יוכל לעמוד באלו להעתיקם כהלכה, ובפשע שפתים יכשלו העינים, וחשבתי כי חמדה גנוזה, אשר הי' עד עתה צפונה וטמונה, עוד רבות בשנים, תשאר סתום ונעלם, מעין כל חי לעולם, ואמרי יושר נמרצות לא תזריח אורן על פני חוצות, כי הדברים הי' כתובים בלתי סדרים וערוכים, על ניירות שונות, ישינות וטלאות, מטושטשות ומחוקות, מבולעות וקרועות, והרבה כמעט לא ניתן לקראת והעולה על כולן הקוצר והרבה ענינים ברמיזא בעלמא נכתבים, ואולי מכשלון כוחי וקוצר דעתי, לא אוכל לכוון דעתו הזכה, וכוונתו הטהורה, אשר עלי' הי' מורה, לא אזכה לאורה ואפשיט פירוש האמתי להלבישו פירוש אחר, אשר אין לו שחר, ואמעול מעל באשם תלוי, כי לא

אבינם כראוי, או מבלי דעת, יוחן מגרעת, בחסרות או ביתירות, בקיצורות או בתמורות, לכוונה אחרת, לא הדר ולא תפארת, ובלא ידיעות, תהי' טעמן וריחן נעלמות,:
ומי יבין שגיאות, כה הי' מחשבותי פונים, בעיכובים שונים. עד אשר משמים שלח עזרו ותפעם רוחי בקרבי לאמור, עד מתי עתה נצוד ברשת העצלות ותלכד בהסתת היצר, נרמה אתה נרפה, ע"כ אתה צועק לאמור סיבות עונות ומניעות רבות עליך עולות, ובדעתך פונות איעצך ויהי אלקים עמך להוציא מחשבתך הטובה אל הפועל, אל תביט אל תכריך הכתבים כולה, כי אז לא תגיע אל תכלית הפעולה, ואם את המלאכה כלה בעיניך תערוך, אז רב ממך הדרך, עשה זאת איפוא מהר וקח את הדיו ואת הנייר, ועבודה קטנה לפניך אצייר, את קסתך תקח בידיך אשר תעשה בו את האותות ושלוח תשלח את ידך לקחת לפניך בכל יום עלה אחת קטנה, ואל תאשים לחסור דמנה, ותעתיקה בבאר היטב בשפה ברורה, ובמקום שהוא קשה להבין מחמת קצורה, תרחיב ביאורה, להרחיבה ולהסבירה, להיות לפני כל ערוכה כקטנים כגדולים תהי' הדברים מובנים ואת הדברים הנעתקים יהי' לפניך שמורים תאסוף אחת אל אחת והיו לאחדים, עד אשר ברבות העתים ימים וחדשים, תהי' בידך סדורות, אמרות טהורות ומזוקקות, להשביע נפש שוקלות, בכמות ואיכות ראוין להביא לבית הדפוס, ואם כה תעשה מדי יום ביומו לבלתי לגרוע מעבודתך דבר, להיות מעתיק והולך לחובר חבר, אז תבצע מחשבתך הטובה אשר זממת לעשות ותגיע אל תכלית הנרצה, להפיץ מכתבי זקנך הקדוש החוצה, ואנכי החילותי לעשות כאשר יעצוני רעיוני ועבדתי עבודתי מיום ליום ומחודש לחודש לאט לאט לא הרבתי לשאת עלי בפעם אחת אך מעט מעט עד אשר ב"ה נקבץ על ידי קונטרס גדול בכמות ואיכות להביא לדפוס: ודע נא קורא הנעים כי אף שבכל כוחי יגעתי וטרחתי בדברי אאזוק"ל להביאם על הלוח בביאור, עכ"ז לא באתי בארוכה ואהבתי את הקיצור כי לא שלחתי את ידי לשנות דבריו החדושים כ"א במקום שההכרח אלצני והם לדוב במקום שרמז על הקדמות ברמז בעלמא אשר בלתי אפשרות הי' להבין כוונתו או פירושו בקרא או במאמר אשר עמד עליו בלא ידיעת הקדמתו היטב אז הפשתי אחריו במקום שהי' ידי מגעת והצגתיו בביאור או במקום שהיו דבריו נעלם וסתום, כספר החתום, והי' כוונתו אצלי פשוטה וברורה, כחמה ברה, אחרי העיון היטב, אז שלחתי את ידי להרחיבם ולבארם, וגם המצא ימצא במקומות מועטים אשר פשטתי את קסתי להרחיב הדיבר לא הנוגע למכוון. אך לתפארת הלשון ולנועם שיח שיהי' ערבים לחיך הקורא, ובזה אחשוב כי יצאתי מגדר המכשול ושגיאות ועשיתי כמשפט וכהלכה, וגם תהי' הרוחה, בעשותי ככה, ואתה ידידי המעיין בספר הזה יהי' נא חביבין

עריך דברי אא"ז לראות בהם במתינות, ותראה בהם רב תבונות, כי דבריו מעט הכמות ורב האיכות בנוים על אדני האמת יסודתם בהררי קודש גדולי המחברים הראשונים ז"ל, ודברי' יהי' לך לתועלת, הקדמות טובות ומועילות לפרש עוד כהנה וכהנה, כאשר אנכי באיזה מקומות בדרך אגב הבאתי בצדו מה שעלה בדעתי לפרש כאשר עברתי בין בתרי דבריו עפ"י דרכו דרך הקודש ואך ורק במקומות מתי מספר זעיר שם זעיר שם הצגתי לפניך כי אמרתי במקום ירקא ליעול בשרא שמינה מכבוד אאזצוק"ל, אך לדוגמא בעלמא לאמר כזה ראה וחדש ועוד זאת ראיתי להזכיר שרוב כתביו באגדה הן הנה על יו"ט ומועדי השנה דרושים לכר חפציהם דבר בעתו מה טוב. ימעט מעט אשר מצאתי עלי סדר הפרשיות ובסבת זה תמצא בכמה סדרות רק אחת ושתים ושלוש גרגרים, כי לא אביתי לשלוח יד בדבריו הכתובים ועומדים בהמשך אחד סובב הולך על ענין אחת לחלקם לחצאין לשליש ולרביע ולפזרם אחת הנה ואחת הנה למקומות מושבותיהם לפרשיותיהם, כי אמרתי בעקירה והנחה יפנו טעמו וריחו ויפסול שלא במקומו ושלא בזמנו בי היום הוא ראוי' להאמר ולא למחר, ובקל תמצא ביאור מקרא קודש מפרשת עמלק בתוכחה לשבת תשובה ואינו נכון להביאה לבדה לשבת זכור, וכן בדברי מוסר לתקיעת שופר מעקדת יצחק והנאחז בסבך איל אחר, ולהציגה לעצמה לפרשת השבוע אין לו שחר, כי יומא הוא דקא גרים, כי נאה אף נעים לאמרו בתוך המשך הדברים, אבל לא להקדים ולאחר לפנים או לאחור כאשר ידוע לכל מי אשר ידו הדה, בדברי אגדה ולכל מגיד מישרים, כי כנים הדברים, כי כן דרכו של תורת ה' תמימה, ענין מפרשת פרה אדומה יוכל להתגלגל בפי הדורש בחג הסוכות, ולא יוכשר לקבוע לה מקום בפרשת חקת, כי כמו לכר חפין מקומו ושעתו, כן מה טוב דבר בעתו' אך הבאתיו כלה נאה כמות שהוא במקום ועל ענין אשר כתבם הוא והעתקתי והרחבתי בביאור, עין הקורא להאיר, כאשר הודעתי למעלה:

והנה עוד הרבה מכתביו הקדושים נשארו ת"י במילי דאגדתא ובפרט במילי דשמעתתא וחריפות בהרבה סוגיות הש"ס עמוקות, אשר עתה לא שלחתי את ידי מאומה לבלתי לנגוע אף בקצהו כי טריחא לי מרתא טובא כעת וגם הוצאות הדפוס כי רבה הוא וכל האנשים לא יתנו, ע"כ דפסתי מועט דפסתי והשאר יהי' מונח אולי ירוח לי ה' ויאמין אוני וחילי בגופי ובנפשי ואוכל לאזור כח להוציאן כלן לאורה. או אחד מנכדי' הרבנים המופלנים שיחי', ידבנו לבו הטובה שיקחם תחת ידו להביאם לדפוס ועתה אודה לאל עלי גומר, אהלל ואזמר, כי באתי עד כה לברך על המוגמר, וזכות אאזצול"ל אשר יגעתי וטרחתי טובא למיעבד לי' נייח רוחא שיהי' שפתותי ודובבות, שיתאמר משמי' שמועות

נאות וטובות ויוכר שמו הטוב שנים רבות זכותו יעמוד לי שיחזקני ה' ויאמצני ובריאנו ויחלימני שיהי' שבתי בבית הי כל ימי חיי לחסות באוהל של תורה לעבוד את ה' הגדול והנורא וראה קראתיו בשם באר יצחק זה השם נאה לו וזה זכרו על שמו הקדוש והטהור יצחק אייזיק בן רחל ועתה יודעי ומכירי אא"ז ואשר שמעו שמו הטוב. התאספו על הבאר הזאת אשר הפרתי ומצאתי מים עמוקים שהי' בלב איש גדול וקדוש מים חיים נוזרים מן לבנון שישו ושמחו כי דרה דליתי לכם מים מתוקים מים צלולים מי באר משכו ברכה אל בתיכם, והי' כדבש בפיכם, ומתוק לחיככם, אשר ערך לפניכם, אוהבכם ומוקירכם, פנחס אדלער.

סערעדנע יום א' פ' בא תרנ"ח לפ"ק:

פתיחה:

לכבוד האי סבא קדישא אאזצוק"ל הכינותי מעט משערים במילי דאגדתא דרוש א' ישא מדברותי', בשתים זו שמענו אשר נבחרנו להיות לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה, בתורה החביבה, ובתריפת התשובה, להתם חטאת ולכפר חובה, אשר אנחנו עם ישראל מצויינים בזו הטובה לסלוח לנו ה' יאבה, ואמרתי להציגהו מראש לתפארת החיבור להיות בעין הקדמה ופתיחה לגוף הספר שר אאזצוק"ל, וקראתיו בשם אלף המגן כי הוא עולה בגימטרי' כמנין שמי וזכות אותו קדוש זקיני המחבר זצ"ל יהי' למגן לי לחזקני ולאמצני לתורת ה' ועבודתו כל הימים, עד יבוא משיח תמים, ויבנה בית ה' לעולמי עולמים:

במדרש ילקוט בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן אומות העולם אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר משאר אומות סתם הקב"ה את פיהן אמר להם הביאו ספר יוחסין שלכם שנאמר הבו לד' משפחות עמים כשם שבני מביאין שנאמר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם לכך מנאם בראש הספר הזה אחר המצות אלה המצות אשר צוה ד' ואח"כ וידבר ד' במדבר סיני שאו את ראש וכו' שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל יחוסין שלהם ע"כ והנה המדרש הזה מרישא ועד סיפא כלו מקשה אחת ראשית נתקשו בה המפורשים דהא איתא בש"ס דזבחים דף קט"ז ע"א שכשנתנה תורה לישראל הי' קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי או"ה אחזתן רעדה נתקבצו כלן אצל בלעם הרשע ואמרו מה קול ההמון הזה ששמענו אמר להן חמדה טובה יש לו בבית גנזיו וכו' וביקש ליתנה לבניו שנאמר ד' עוז לעמו יתן ופתחו כולם ואמרו ד' יברך את עמו בשלום ע"כ הרי מפורש יוצא דידעו כלם מנתינות התורה לישראל וברכו אותם א"כ מה ראו על ככה לקנאות אח"כ בישראל, ב') מהו הקנאה שנתקנאו בהן או"ה הרי הקב"ה חזר מתחלה

על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה ולא רצו כמו שדרשו חז"ל על הקרא ד' מסיני בא וכו' הופיע מהר פארן וגו', ג') תשובת הקב"ה אינו מובן וכי ביחוס תליא מלתא וכלום נשיאת פנים בדבר ומה חטאם בזה למנוע מהם הטוב הלא לפעמים ממר יצא מתוק ועל ארבעה לו אשיבנה לדקדק הלשון שאמרו מה ראו אלו להתקרב וכו' הא עיקר קנאתם הי' במה שהקב"ה נתן להם התורה א"כ הו"ל לאמר מה ראה הקב"ה שנתן להם התורה יותר משאר האומות ומלשונם משמע שהבינו שיתרון נמצא בישראל שראוים המה להתקרב למעמד הקדוש ולקבל את התירה וע"ז שאלו מה היא הדבר וצ"ב ונראה לבארו בהקדם לפרש אמירה נעימה שאנו אומרים בכל יום:

א ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו ואמרתי הכונה בכמה אנפין, ראשון אמרתי עפ"י דאיתא במדרש חז"ל דאו"ה טוענים שהם הרוב לגבי ישראל שהם המיעוט ובטלים לגבייהו והיינו צריכים להיות עע"ז כמותם ח"ו ויש ע"ז הרבה תירצים (עיין בדבש לפי אות י' הביא י' תי' ועיין בי"מ פ' שמות) אמנם התירץ הנכון הוא דלא אמרה תורה אחרי רבים להטות אלא בדבר שאתה מסופק בו אזי תיזול בתר רובא משא"כ בדבר ברור כשמש אין שום ספק בו לא שייך כלל לילך בתר רוב וא"כ ד' אלקינו אמת ותורתו הקדושה שנתן לנו הוא אמת וברור אין שום ספק בלבנו ח"ו לא שייך כלל שנילך בתר רוב ההולכים בחושך ולא נגה עליהם אור האמת וצדק, עוד אמרתי לתרץ בטעמא דמלתא דקייל"ן דבר המעמיד לא בטל ואדרבא מהפכו להיות כמותו ומעתה כיון דאחז"ל אלמלא התורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי חקות שמים וארץ לא שמתי והי' העולם חוזר לתוהו ובוהו וכמו שדרשו בראשית ברא בשביל התורה שנקראת ראשית וא"כ ישראל שקבלו את התורה הם מעמידים ומקיימים כל האומות וזולת התורה שקבלו ישראל הי' כלא הי' וכאפס וכאין נחשבו והיש לנו מעמיד גדול כזה שמקיים ישות ומציאות הדבר ומעמיד כזה פשיטא דמה"ת לא בטל דהיאך כאמר שיובטל ויחשב לכלום א"כ היאך בנמצא המבטל, ובמציאותו ע"כ דיש כאן המקיימו והעמידו והיאך יבטל וזה שאנו אומרים ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן הטועים וכי יקשה לך הלא כתיב בתורה אחר להטות, ואנו הולכין בתר איפכא במה שאנו מובדלים מהם ע"כ בא כמשיב בתשובה נוצחת טובים השנים, הא') ונתן לנו תורת אמת אין בו שום ספק ח"ו ולא שייך ליזול בתר הרוב נשמת הב' וחיי עולם נטע בתוכינו החיות והעמדת של העולם נטע בתוכינו ע"י שקבלנו את התורה וא"כ עפ"י התורה בכגון זה לא שייך ביטול ואתנו המשפט:

ב באופן ב' אמרתי לבאר עפ"י מה שפירשתי אגדת חז"ל בסנהדרין ע"ב שאלו רומיים את ריב"ח מנין שהקב"ה מחיי מתים ויודע מה שעתיד להיות א"ל תרווייהו מקרא זה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וכו' ודלמא וקם העם הזה וזנו א"ל נקוט מיהא פלגא בידיינו דיודע עתידות ע"כ וקשה טובא דהם שאלוהו ב' דברים וריב"ח לא השיב להם אלא על אחת ואידך מה תהי עלי' הכי לא ידע להשיב להם על שתיהן ותו יש להקשות למה באמת שאלו רומיים שתים אלו כחדא הו"ל לשאול אחת אחת (וכבר ראיתי בזה במפורשים ועיין בחו"י) וחוץ לדרכנו אמרתי לבארו עפ"י בעל העיקרים שפירש מה שאמר המשורר דהע"ה אתהלך לפני ד' בארצות החיים האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד הכונה שאמר ידעתי שאתהלך לפני ד' בארצות החיים היינו עולם התחי' לחזות בנועם ד' חיי נצחיי האמנתי דבר זה והוכחתי לדעת אף כי אני אדבר ואני מובחר היצורים מארבעה סוגים דומם צומח חי מדבר ועכ"ז אני עניתי מאוד כל בעלי חיים שישנם בעולם מתפרנסים שלא בצער מצמיח חציר לבהמה ומכין לעורב לידו וכדומה כלם פרנסתם מוכנת להם בתחלת הבריאה בלי טירחה ויגיעה ואני מובחר היצורים מתפרנס בצער עמל כל היום ביגיעה וטירחא רבה וע"כ לומר שעוה"ז אינו עיקר רק פרוזדר לטרקלין שהוא עוה"ב הוא העולם העיקר שם צדיקים יפרחו כתמר ויהיו שתולים בחצרות ד':

ג ובזה פירשתי מה שאמר דהמע"ה אשר הראיתנו צרות רבות ורעות תשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלינו ודברי העקרים הנזכרים מפורשים כאן היטב מזה שהראיתנו צרות רבות ורעות מזה ידעתי שתשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלינו דאל"כ וכי יהי' עול מונח בחיקו של הקב"ה מקור הטוב שמובחר היצירים יהי' בריאותו אך לעמל כל היום ויהי' נופל משאר חית הארץ וע"כ שתשוב תחיינו ותעלינו ושם יבואו על שכרם הנצחיי ויתענגו בדשן נפשם:

ד ובזה נפתח לי אור בהיר לפרש אגדה הנזכרת דבפשיטות לא שאלו מניין שהקב"ה מחי' מתים דהי' להם מקום בראש להוכיח מזה שהאדם לעמל יולד וכל היום עמל ויגיעה רבה מסיבות שונות ובתחבולות יעשה מלחמה להביא טרף לביתי יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב לא כן כל הבע"ח כלם מתפרנסים שלא בצער ומתחלת הבריאה הכין השי"ת לכל א' וא' מחיתו לחיות עצמו בלי טירחא ויגיעה כלל והיתכן האדם שהוא מובחר הנבראים כלם שהוא בעל מדבר יגרע חלקו ומי שיש לו קצת מוח בקדקדו יבין את זאת וגם אלו החוקרים שלא בא להם בקבלה עיקרי ושרשי האמונה ידינו בשכלם שאין באפשרות לומר שהפועל הזה יעשה מלאכות וכלים גרועים לתכלית טוב ומשובח וכלים המפוארים והיקרים באיכות לתכלית רע ודבר גרוע, על אכו"כ

באלפי אלפים הבדלות הבורא ב"ה מקור הטוב והחסד וע"כ שברא את האדם לתכלית טוב והוא עוה"ב ועולם התחיי' שם ינוחו יגיעי כח ומפרי כפיהם יתענגו בדשן נפשם בתענוג נצחיי אשר יפה שעה אחת וכו' ע"כ התחכמו הרומיים ושאלו ומניין שהקב"ה יודע עתידות ח"ו ובהיות כן חלף הלך לו ההוכחה הזאת דבשעת הבריאה הי' האדם ג"כ מוכן לכל טיב ולהיות פרנסתו מוכן לו בלי טירחא ויגיעה כלל ומקרא מלא דבר בתורה הקדושה אחר שחטא אדה"ר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וכו' ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך וקוץ ודרדר וכו' בזיעת אפיך תאכל לחם ועיין רש"י בזיעת אפיך לאחר שתנורח בו הרבה הרי בפירש דאם לא חטא אדה"ר הי' הכל מוכן לו בלי טירחא כלל וכמו שהי' קודם החטא וכדאיתא בספרים הקדושים אך אחרי שחטא נפל הכל ממדרגתו ונמצא דהאדם לעמל יולד וגרוע מכל חית ובהמות הארץ משא"כ בשעת בריאה ואין מקום להוכיח כלל וכיון שהשיב להם ריב"ח נקוט מיהא פלגא דיודע עתידות א"כ ממילא נשמע ג"כ תחה"מ והדברים ישרים בעזהי"ת:

ה אמנם לדרכנו יאמר כך בהקדם הקדמה יקרה וידועה שהכתנות עור ס"פ נצבים הביא קושיא אחת דאיך מקבל הקב"ה את האדם בתשובה הא האדם מקודם שחטא הי' נראה לעבודתו של מקום ב"ה ואח"כ כשחטאו הוא נדחה מעבודתו של מקום וקיי"ל דנראה ונדחה אינו חתר ונראה ויש שמתרצים דבע"ח חוזר ונראה והקשו דהרי גבי קרבן שהוא כמי בע"ח ג"כ קיי"ל דאינו חוזר ונראה (ועיין בזה בראש דוד והחיד"א פ' מקץ) וכ' בספר ת"ג ובספר חו"י האריך בזה דמתרצין דבהמה לא חשיבו בעל"ח גמור כיון דסוף בהמה לשחיטה אבל האדם אע"ג דעומד למיתה הלא יחזור ויחי' בתחה"מ וקים לן דצדיקים שיעמדו בתח"י אינם חוזרים לעפרן לעולם ומשו"ה בעל"ח כזה הוי בע"ח גמור ואינם נדחים כלל וחוזר ונראה והארכתי בהקדמה המעולה הזאת לפרש הרבה ואציגה לפניך שתים ושלוש גרגרים:

ו דזה שאמר דהמע"ה תהלים פ"ה שובני אלקי ישעני וכו' הלעולם תאכף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו וכו' דלא הי' מועיל תשובה דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה רק האדם שאני כיון דעתיד לקום בתחה"מ הוי בע"ח גמור ועפ"י הדין חו"צ ומהני אצלו תשובה וז"ש שובני אלקי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדו"ד משום דחטאנו ונדחינו מפניך וכך הוא המדה דאינו חו"נ הלא אתה תשוב תחיינו ממש בתחה"מ ועמך ישמחו בך וכיון שכן מהני תשובה ע"כ הראני ד' חסדך וגו' לקבלנו בתשובה ולהאר פניך אלינו:

ז ומה נעים לי בזה לפרש מדרש תנחומא תהלים ג' רבים אומרים לנפשי אפשר אומה ששמעה מפי אלקי לא יהי' לך א"א ולסוף מ' יום אומרים לעגל אלה אלקיך ישראל כלום יש להם תשועה אין ישועתה לו באלקים סלה ואתה ד' מגן בעדי ע"כ והנה המדרש הזה אומר דרשוני ובפרט התשובה הוא נעלמת בפירושו במה ד' מגן לישראל נגד טענה שרבים אומרים והקושיא גם התירץ שתיהם כאחת לא ידענו פירושם אכן יתבאר בהשכל בהקדם עוד דבר יקר שראיתי בספר חוות יאיר מהגאון אור חדש ז"ל שהביא מספר אשר שמנה משם הגאון מוהר"ר יוסף ז"ל לפרש דברי רש"י דבראשית וייצר ד"א את האדם כ' רש"י שתי יצירות כתיב כאן א' לעוה"ז וא' לתחה"מ ע"מ דהנה הזוהר מקשה למה בבריאת כל ששת ימי המעשה נאמר ויאמר אלקים זולת בשמים וארץ כתיב ביום עשות ד"א, ותירץ הזוהר משום דאין הקב"ה מיחד שמו הגדול שם הוי"ה ב"ה על דבר הנפסד וכלה וכל הנבראים עתידים להיות כלים ונפסדים מאליהם ומש"ה לא נאמר בהו שם הוי"ה ב"ה זולת בשמים וארץ דקיימים ועומדים לעד לכן נאמר בהו שם הוי"ה ב"ה (ורמזתי אלו הדברים במה שאמר הנביא ישעי' רנו שמים כי עשה ד' הריעו תחתיות הארץ והבן) והשתא קשה למה נאמר באדם שם הוי"ה ב"ה דכתיב וייצר ד' א' את האדם הלא הוא נמי כלה ונפסד מאחר שעתיד למות לכן פרש"י שתי יצירות כתיב כאן א' לעוה"ז וא' לתחה"מ ובהיות כן האדם הוא דבר שאינו כלה ונפסד מאחר שעתיד לקום בתחה"מ ושוב כלה לא יכלה עכ"ד ודפח"ח ופירשתי בזה דזה שאמר דהמע"ה תהלים קמ"ב זעקתי אליך ד' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים כי משם הוי"ה ב"ה שכתיב גבי אדם הוכחתי לדעת שהאדם עתיד לקום בתחה"מ וחלקו בארץ החיים:

ח ובא וראה שדברי הזוהר הנ"ל כתובים ועומדים בדברי המשורר דהמע"ה תהלים קמ"ח הללוהו שמי השמים וכו' יהללו את שם ד' וכו' ובכלם לא הזכיר שיהללו את שם ד' רק כאן בשמים וכן בסוף המזמור גבי אדם בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים יהללו את שם ד' וכו' אך הוא הדבר אשר דבר הזוהר הקדוש ואמרם המשורר בפירש כשמדבר מהשמים אמר עליכם יש להלל ביתר שאת כי אצליכם יחד שמו הוי"ה ב"ה ומזה תשכילו לדעת שאתם תעמדו לעד וז"ש יהללו את שם ד' שכתיב בבריאתם כי הוא צוה ונבראו לייחד שמו תגדול בה' בבריאתם ועי"ז תוכיחו לדעת כי ויעמידם לעד לעולם ולא יעבור וכן כשהגיע אל האדם אמר ג"כ שיש להם להלל את שם ד' כי נשגב שמו לבדו בבריאתו משא"כ בשאר הברואים זולת בשמים וארץ וזה שמסיים הודו על ארץ ושמים ע"כ עלינו לשבח ביתר עח ולשבח לשמי הגדול ב"ה והדברים נכונים:

ט ובזה נשאתי לפרש קרא דישעי' א' שמעו שמים והאזינו ארץ כי ד' דבר דהנה רש"י פי' בפרשת האזינו למה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ע"כ נמצא למידין דמשרע"ה רצה להעמיד עדים שהן עומדים לעד ואינם כלים ונפסדים ובזה אפשר הסמוכות שם כי שם ד' אקרא וכו' שקאי על מה שהעמיד לעדות שמים וארץ משום שהן קיימים לעד ונשמע זאת משם הוי"ה ב"ה שכתוב גבייהו בבריאתם משא"כ בכל הברואים וז"ש בנתינת טעם משו"ה אנו מעיד אתכם לעדות כי שם ד' אקרא שאני קורא בבריאתכם שם הוי"ה ב"ה משם נשמע לדעת שאתם עומדים לעד משא"כ שאר הברואים ע"כ הבו גודל לאלקינו להיות עדים בדבר שקבלו עליהם הברית וזה שאמר שע"י שמעו שמים והאזינו ארץ להיות עדים בדבר ואמר הטעם על מה שהעיד בהם שמים וארץ יותר משאר הנבראים כי פי ד' דבר לברוא אתכם משא"כ בכל הברואים של ששת ימי המעשה והיינו משום שאתם אינכם כלום ע"כ עליכם להיות עדים בדבר והבן:

י ומה יקר לי בזה לפרש מה שאמר ישעי' הנביא אנכי וכו' מי את ותראו מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח ד' עושיך נוטה שמים ויוסד ארץ וגו' דהנה כבר הודעתיך דהא דמהני תשובה אף דהוי נראה ונדחה ובד"ת אינו חו"נ משום דהאדם שאני דהוי בע"ח גמור משום דעתיד לקום בתחה"מ ונשמע זאת משם הוי"ה ב"ה דכתיב בבריאת האדם ובשמים וארץ משא"כ בשאר הנבראים משום דהאדם אינו כלה ונפסד דעתיד לקום בתחה"מ וכן שמים וארץ עומדים לעד וז"ש שבא לנחם את ישראל בגלותם שנדחו מהמקום ב"ה שהשי"ת יקבלם בתשובה ואל יראו כלל מזה דהאדם עומד למות והוי כשאר בע"ח כלם שאמרינן בהו נרונ"ד אינו חוזר ונראה וז"ש מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ע"כ אתה חושב שאין אתם חוזרים ונראים להתראות לפני המקום ב"ה, שבהיות כן ותשכח, אתה שוכח ש"ד עושיך שבבריאתך כתיב שם הוי"ה ב"ה וגם בשמים וארץ וז"ש נוטה שמים ויוסד ארץ וע"כ משום דהאדם שאני דהוי בע"ח גמור ואינו כלה ונפסד וא"כ בדין הוא חוזר ונראה אל עבודתו של מקום ע"כ אל תיראו ואל תפחדו כי השי"ת יקבל אתכם ויאיר פניו אליכם והדברים ישרים:

יא ומה יומתק לי בזה קרא דישעי' נ' מי בכם ירא ד' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו ובטח בשם ד' וישען באלקיו וכבר עמדו בזה דהתחיל בירא ד' וסיים אשר הלך חשכים (ועיין בש"ס דברכות בריש פרקן) וגם מה הכונה ואין נוגה לו וגם יש לדקדק שאמר יבטח בשם ד' הול"ל יבטח ב"ד וגם הכפל צ"ב אמנם לפי הדברים הנתנים למעלה

יוצדק מאוד ובה אמר מי כהם ירא ד' שהי' מקודם ירא ד' וישמע בקול עבדו ואח"כ הלך חשכים וא"כ הי' נראה ונדחה ועי"ז ואין נוגה לו משום דאינו חוזר ונראה ע"ז בא הנביא ומכריז מי שחושב כן הוא בטעות כי יבטח בשם ד' שם הוי"ה ב"ה שכתוב וייצר ד' א' את האדם וע"כ נשמע תחה"מ ועי"ז וישען באלקיו דמהני אצלו תשובה ויחזור להיות נראה לפני המקום ב"ה: (יב) ובזה מפורש יצא קרא ואתם הדבקים ב"ד א' חיים כלכם היום ואקדים עוד הנה בש"ס דעירובין י"ג) ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים נח לאדם שנברא הללו אומרים נח לאדם שלא נברא נמנו וגמרו נח לאדם שלא נברא יותר משנברא ופי' המהרש"א בח"א דהלשון נמנו לכאורה לא שייך הכא, רק הענין הוא דתרי"ג מצות הן בתוה"ק רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת ובעשותו אחת ממצות ד' אשר לא תעשינה עתיד ליתן את הדין ובקיימו מצות ד' עתיד לקבל שכר טוב א"כ הרי מרובה מדת העונש שהן שס"ה ממתן שכר על המצות שאינן רק רמ"ח א"כ בריאת האדם נח להפסד יותר מלשכר משו"ה נח שלא נברא וז"ש נמנו שעמדו על מנין המצות ורבו הלאוין על העשין משו"ה גמרו דנח שלא נברא עכ"ד ותמהו קדמונינו ע"ז איך חלילה יהי' מונח עול בחיקו של הקב"ה והלא עולם חסד יבנה וחלילה לצדיקו של עולם כי בריאה יברא להרע לו ואין שום בר דעת יוכל לחשוב כן ואמרתי לתרץ הקושיא (ואח"כ מצאתי שכבר קדמוני בזה) דודאי אם לאחר שחטא האדם לא הי' יוכל לתקן מה שעוות ומה שעשה עשה הי' נח להפסד מאחר שהלאוין מרובין ובקל יבוא לעבירה ואחר שעשה כבר לתהות המעשה אבל מאחר שגם אחר עשות האדם העבירה יוכל לכפרו ולתקנו בתשובה כי הוא אמר ושבת עד ד"א וכהנה רבות אשר מה ד"א שואל מעמך כ"א לשוב אליו בכל לב ולהתודות לפניו והוא ב"ה מקבל השבים א"כ אין פסידא כלל במה שהלאוין מרובין דהא בידו לתקנו ועשה ברי' חדשה וזה שמסיים שם ועכשיו שנברא א"כ לכאורה יקשה לך היתכן כי בריאה יברא להרע לו ע"ז אומר יפשפש במעשיו ויעשה תשובה והבן וז"ש ואתם הדבקים בה' א' שכתב בבריאת האדם שם הוי"ה ב"ה דכתיב וייצר ד"א את האדם משא"כ בכל הברואים וע"כ ה"ט משום דהאדם הוא בע"ח גמור דעתיד לקים בתחה"א וא"כ מהני אצלו תשובה וחוזר ונראה ומשו"ה חיים כלכם היום בעוה"ז שנקרא היום ואין עול בחיקו של הקב"ה כיון דמהני תשובה וד' הצדיק וחפץ חסד והבריאה הי' לטוב:

יג ובזה יהי' לבאר מדרש חז"ל שאמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע השיבנו ד' אליך ונשובה ומשיב להם הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם נאום ד' ע"כ (ועיין במקנה בהקדמה ובספרו פנים יפות פ' נצבים) ולדרכנו מבואר על נכון וגם יובן הכפל השיבנו ד'

ונשובה וגם סיפא דקרא חדש ימינו כקדם ודרשו חז"ל במדרש איכה כימי אדם הראשון, דישראל באים בטענה לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע השיבנו ד' א' היינו כמו שאומרים אח"כ חדש ימינו כקדם כימי אדם הראשון קודם החטא שהי' חי לעולם והי' בע"ח גמור ואמרינן דחוזר ונראה ומשו"ה מבקשים מהקב"ה השיבנו לחדש ימינו כמאז ואח"כ נשובה בדין וע"ז השיב להם הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם ואל תקשה לכם מצד נרונ"ד דגם עתה אתם נחשבות כבע"ח גמור והראי' נאום ד' שייחדתי שמי עליכם כי אתם נחשבים לדבר המתקיים לעד וא"כ מהני אצליכם תשובה ולחזור ולהתראות לפני:

יד ובזה מבואר מדרש תנחומא הנ"ל רבים אומרים לנפשי אפשר אומה ששמעה אנכי ולא יהי' לך והיו נראים לעבודתו של מקום ולבסוף מ' יום עשו את העגל ונדחו מעבדתו של מקים כלום יש להם תשועה אין ישועתה לו באלקים סלה דהא נראה ונדחה אינו חוזר ונראה וע"ז משוב להם בתשובה נוצחת להוכיח טעותם דמדמים האדם לשאר בע"ח שאמרינן בהו אינו חו"נ דהאדם שאני דהוא בע"ח גמור והוא דבר המתקיים לעד וז"ש ואתה ד' שם הוי"ה ב"ה מגן בעדי כבודי ומרים ראשי לקבלנו בתשובה כיון דיחדת שם הויה אצלו משם וידעתי דהאדם הוא עומד לעד ומהני אצלנו תשובה ואתנו המשפט ואתם תלון משוגתם:

טו ולפי"ז תהי' כפורחת אגדה הנזכרת דבפשיטות לא שאלו מניין שהקב"ה מחי' מתים דהי' להם להוכיח הוכחה ברורה מבריאת עולם חסד יבנה וא"כ לכאורה הוא עול כיון שהלאוין מרובין ונח להפסד וע"כ דמהני תשובה וקשה הא הוי נראה ונדחה וע"כ דהאדם שאני דעתיד לקום בתחה"מ והוי בע"ח גמור וא"כ נשמע תחה"מ ע"כ התחכמו הרומיים ושאלו ג"כ ומניין שהקב"ה יודע מה שעתיד וכו' ח"ו ובהיות כן לא ירד לסוף שאדה"ר יחטא ויצטרך לתת לנו תרי"ג מצית דכבר כ' הפורשים הביא בחולי' דאם לא חטא אדה"ר הי' די לו במצוה זו לבד של עץ הדעת א"כ גם תחה"מ לא מוכח דבעת הבריאה הי' לטוב שלא הי' לו אלא מצוה זו ובשמרו הי' מקבל עקב רב והשיב להם ריב"ח נקוט מיהא פלגא בידייכו דיודע עתידות א"כ ממילא מוכח תחה"מ והבריאה הי' לטובה כיון דמהני תשובה משום דהאדם הוא בע"ח גמור:

טז ומעתה חבין בטוב כונה נכונה בהשבח שאנו נותנים לאל ב"ה ברוך אלקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת ואל יעלה בדעתך להקשות ולחשוב עול בחיקו של הקב"ה מאחר שהלאוין מרובין ולא להפסד א"כ לשמחה זו מה עושה ע"ז אומר מיד וחיי עולם נטע בתוכינו היינו חיי נצחיי נטע בתוכינו וא"כ מהני תשובה

ועל המצות עתיד לקבל שכר טוב חיי רוחני' וא"כ הבריאה הי' לטובה ועלינו לשבח ולשמוח ברוב עוז:

יז עוד מקום אתי לבאר מדרש תנחומא הנ"ל רבים אומרים וכו' אפשר אומה ששמעה וגו' ואתה ד' מגן בעדי וכו' בהקדם מה שאמרתי לפרש מדרש תמיהא אלה פקודי המשכן משכן העדות מה משכן העדות אמר רשב"י עדות הוא לכל באי עולם שיש סליחה לישראל במעשה העגל ע"כ דאיתא במדרש על פסוק אעברא נא אמר הקב"ה למשה שתי שבועות נשבעתי או שתמות או שאכלה את ישראל אם אעברא לא אתה מבקש בטל סל נא ואם סלח נא אתה מבקש בטל אעברא נא אמר הקב"ה למשה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז את החבל בב' ראשין וכו' במ"ר תביא ע"כ וצ"ב וכבר נשאו המפורשים עיניהם לבארו בפנים שונים ונראה בפשטות דקאי על ישראל שהיו אז וחטאו בחטא העגל, דהנה ידוע מש"כ החיד"א מהרש"א דהא דמהני תשובה דהיאך יבוא מעשה התשובה וידחה מעשה העברה הטעם היא משום דקייל"ן מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה אבל מחשבה טובה אלקים חשבה לטובה לצרפה למעשה ומשו"ה דינא הוא דיבוא המחשבה טובה והמעשה של התשובה ויפקיע מידי מעשה של העברה דמחשבה לכלום נחשב ע"כ והנה טענת משה רבע"ה שביקש אעברא כא אמז"ל בסוטה שאמר הרבה מצות התלויות בארץ ולא אוכל לקיימם בחו"ל ע"כ נכסוף נכסף לעבור את הירדן לקיים מצות החסרים לו בחו"ל והשי"ת השיב לו רב לך ופרש"י הרבה מזה שמור לך ופי' השל"ה הקדוש כלומר מה בקשתך לכנס לארץ לקיים מצות שבה הלא הרבה מזה שמור לך שא"א לאדם א' לקיים כל התרי"ג מצות והרבה שלא באו לידו מעולם ועכ"ז רב טוב הצפון לך מכח הקבלה בלב ומחשבה טובה שתצפה שיבוא לידך אני מעלה כאלו עשיתם כן נמי אלה מצות התלויות בארץ יחשב לך כאלו קיימת אותם בפועל ולא וחסר לך עכ"ד הרי משה בחיר ד' עת במדבר ולא בא לידו מצות התלויות בארץ אלא מפני שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וה"ה כאלו קיימם והשתא א"ש דמשה אמר אעברא לא שרצה לקיים מצית התלויות בארץ השיב לו הקב"ה ב' שבועות נשבעתי או שתמות ולא תכנס לארץ ובמחשבתך הטובה ה"ה כאלו קיימת אותם משום דמחשבה טובה כמעשה וכפי"ז מהני תשובה אצל ישראל על חטא העגל דאתיא המחשבה והמעשה של התשובה ומוציאים מהעברה או שאכלה את ישראל דאם אין אתה סובר כן דמחשבה טובה אינו כמעשה נמצא דלא מהני להם תשובה דלא אתי מעשה ומפקיע ממעשה ואם אתה אוחז החבל בב' ראשין דאם אעברה נא אתה מבקש

בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש וכו' והשיב לו משה מוטב וכו' דכן הוא האמת דמחשבה טובה כמעשה:

חי אמנם לכאורה תברא בצדה דלפי הטעם של המהרש"א דמשו"ה אלים התשובה דאיכא תרתי למעליותא מחשבה ומעשה משא"כ בעברה דמחשבה רעה אינו כמעשה דהא תינח בשאר עברות אבל בע"ז דקיי"ל מחשבה רעה כמעשה כמו שילפ"י חז"ל מלמען תפוש וגו' א"כ גם בעברה איכא תרתי לרעותא המחשבה והמעשה ובמה אלים כח התשובה ובאמת מהני תשובה אפילו הי' כופר בעיקר ועשה תשובה מתקבל וכבר עמדו המפורשים ע"ז וראיתי בחוו"י מאור חדש שתירץ בטעמא מלתא דהנה איתא בש"ס דר"ה ד' ד' אני ד' קודם שיחטא אני ד' לאחר שיחטא והקשה הרא"ש קודם שיחטא מה צריך למדת הרחמים הא קיילן מחשבה רעה איני כמעשה ותירץ דאיצטריך למחשבות ע"ז דחשב לעבוד ע"ז דהוי כמעשה לזה אמר אני ד' קודם שיחטא שחשב לטע"ז ולא עבד אהני לי' מדת הרחמים ד' קודם שיחטא דדוקא כשגמר המעשה אז גם המחשבה נחשב לו לעברה כמעשה אבל היכא דלא עשה מעשה איכא מדת ד' לכפר לו וא"כ א"ש דכשעושה תשובה אתי המחשבה והמעשה ודוחים להמעשה של ע"ז עכ"פ ולא נשאר אלא מחשבת עכו"ם ועל המחשבה לחודא בלא מעשה אהני מדת ד' להיות נמחל לו לגמרי עכ"ד ושפתים יושק, ולפי"ז זאת תורת המדרש ומדויק מאוד מה שאמר במעשה העגל ולא אמר בחטא העגל דמדכתיב ב' פעמים משכן הוא משום דנתמשכן שני פעמים בשביל עונותיהם של ישראל כדחז"ל וא"כ מוכח דעתיד ביהמ"ק ליחרב וע"כ דלא יעבור משה את הירדן כיודע דאם הי' משה עבר את הירדן לא הי' ביהמ"ק נחרב כמו שהאריך בזה הפרשת דרכים ונשמע כתשובת הקב"ה למשה לך רב לך כשאז"ל בש"ס דסוטה דמעלה אני עליך כאלו עשיתם וכפי' השלה דמחשבה טובה כמעשה וא"כ דינא הוא דמהני תשובה לישראל בחטא העגל ויש כאן סלח נא דאתיא מחשבה והמעשה של התשובה וממפקיעים מידי מעשה העגל וז"ש עדות וכו' שיש סליחה לישראל במעשה העגל דייקא ועל המחשבה אהני מדת הרחמים של ד' וא"ש ואך טוב לישראל: (יט) ואקדים עוד דבר יקר ששמעתי מא"א הרה"ג שליט"א שהוא נותן טעם לשבח על בהא דאנכי ולא יהי לך מפי הגבורה שמענו ותרי"א צוה לנו משה שכן הי' רצון הקב"ה גם מתחלה כי לא יתכן לומר אצל הקב"ה שנשתנה רצונו מחמת שאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה ונולד לו עי"ז רצון מחודש והוא דידי דמחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה ומחשבה רעה אינו כמעשה זולת במחשבת ע"ז וכפירה ח"ו ולכן הני תרי מצות אולי"ל שהוא עיקר האמונה הי' הצווי גם על המחשבה ולכן הי' מוכרח שיאמר הקב"ה

אותם בעצמו שהוא הוא לבדו יודע מחשבות אדם ולא זולתו וכפי כח המצוה כן מתפשט הצווי ולא יתכן שיצוה על המחשבה מי שאינו יודע מחשבות כי לא משכחת לעכשם גם אם יעברו כמו שמלך בו"ד לא יעשה חק ונימוס על המחשבה שהוא דבר שאינו בכחו אבל התרי"א שלא הי' הצוי רק על המעשה ע"כ הי' יכול נושה לאומרם והקב"ה בכיון לא אמרם שאז הי' הצווי גם על המחשבה ולא הי' אפשר לישראל לקיים כי המעשה מסורה ביד האדם אל כל אשר יחפוץ יטנו כי הבחירה בידו משא"כ המחשבה אינו בידו כ"כ וזה הפשט שאמרו ישראל אל ידבר עמנו אלקים פן נמות כי מי יוכל לקיים ולסבול התר"ג מצות גם במחשבה פן נמות ח"ו בחטאנו ולכך דבר אתה עמנו ולא יהי' הצווי רק על המעשה ובזה האופן ונשמעה וע"ז היתה תשובת הקב"ה עי יתן והי' לבבם זה היינו המחשבה כי הלב חושב מחשבות ליראה אותו כל הימים ורצה שדי להם שיקיימו הני שנים שאמרתי אנכי בעצמי במחשבה כי עליהם הי' הצווי גם על המחשבה כי לעולם כפי כח המצוה מתפשט הצווי ומאחר שהקב"ה יודע מחשבות היתה הצווי ממנו גם על המחשבה כי מה נ"מ אצלו בין מעשה או מחשבה ולהיות שרצה משה גבי חטא העגל שלא יענשו על מחשבתם הרעה ורצה להקל עונשם ע"כ למד סנגורי' וטען לי צוית שאומר להם ככל התורה שנצטוו על ידי ולא להם שאתה בעצמך צוית אותם וא"כ אין לענשם על המחשבה ומפרש א"א נר"י בהקדמה זו האמתי הרבה ואחת אזכיר עוד שזה הפשט בכל מקום דכתיב בתורה כאשר צוה ד' את משה כן עשו בנ"י וכדומה לזה שבשבחן של ישראל הכתוב מדבר ואומר הגם שלא נצטוו בנ"י על המחשבה (ואף דקיל"ן במצות מצות צריכות כוונה מ"מ במצוה של פעולה ומעשה הוי המצוה אף בלא כונה כי המעשה מוכיח כמבואר שם בסוגיה למעיין) רק על הפעולה אפ"ה קיימו ועשו גם במחשבה טובה כמו שהי' הצווי למשה שלא הי' שום ממוצע בינו ובין הקב"ה רק שמע הכל מפי הגבורה ונצטוה גם על המחשבה כן עשו בני ישראל וזה שאמרו חז"ל בברכות על הקרא ועתה ישראל מה ד"א שואל מעמך כ"א ליראה וגו' אטו יראה מלתא זוטרתי הוא אין לגבי משה מלתא זוטרתא הוא כי משה אמר לישראל מה ד"א שואל מעמך כ"א ליראה ר"ל הלא ממך אינו שואל ולא צוה לך בעצמו כ"א הני שתים ליראה את ד' ח' היינו אנכי ולא יהי' לך משא"כ כל התורה הי' ע"י משה והי' הצווי רק על המעשה וזה דמשני הש"ס לגבי משה ששמע כל התירה מפי ד' א"כ נצתוה על כל התורה לקיים גם במחשבה מלתא זוטרתא הוא כי ישראל לא נצטוו על כל התורה לעבוד גם במחשבה רק על אנכי ולא יהי' לך כי הוא עיקר האמונה ליראה את ד' עכ"ד ושפתים יושק: (כ) ובדברי חן של אנ"י אשכיל לדעת שני כתובים הבאים כאחד

בפרשת יתרו ויאמר ד' אל ממשה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשון לכם ועמדו הקדמונים מה טעם בסמכות אלו המקראות ומה שייכות זה לזה משום שאתם ראותם וכו' ע"כ לא תעשון אתי עיין בפרשת דרכים ובספר חווי' ובשא"ו גם מלת אתי אין לו ביאור וכבר נתעוררו חז"ל ופירשו שקאי על הכרובים, שלא לעשותן של כסף עיין בפרש"י אמנם לפי הנ"ל יוצדק מאוד דכיון דבע"ז מחשבה כמעשה וא"כ המחשב לעבוד ע"ז ולבבו פונה מעם ד' וחושב בכפירה ח"ו א"כ קורא אני עליו שהוא עושה ע"ז דמחשבה כמעשה אבל אינו נגלה לשום בריאה רק להשי"ת שהוא יודע מחשבות אדם ותחבולותיו אבל אם לא הי' מחשבת ע"ז כמעשה לא הייתי קורא עליו עובד ע"ז רק אם עושה ועובד בפועל וממש ואז כבר הוא נותן להגלות רשעתו לעיני כל והנה כתיב וכל העם רואות את הקולות ואת וגו' ופירש"י ז"ל רואין את הנשמע שא"א לראות במקום אחר ועיין בכלי יקר שהאריך שם ולפי דברים הנתנים למעלה נראה לומר בטעמא מילתא כיון דאנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענו כדי שיהי' מוזהרים ועומדים גם על המחשבה ויהי לבות ישראל חבוקים ודבוקים בו יתברך בעיקרי ושרשי אמונה ע"כ הי' רואים את הנשמע מה שאין בכח שום נמלא להראות לה להשומע דבר הנשמע והי' להם זאת כדי שיכירו וידעו כי באזהרות של אנכי ולא יהי' לך נצטוו בשתים על המחשבה ועל המעשה ולתכלית זאת צוה להם השי"ת בעצמו ובכבודו והראה להם ג"כ כמו שבכחו שיורגש בחוש הראות דברים האמורין והנשמעים ממנו כן בכחו לשקיף ולראות בחדרי לבית בני אדם אם עומדות באמונתם ולבבם שלם בד' ובתורתו ומזהירם גם על המחשבה משא"כ לתרי"א שלא נצטוו רק על המעשה הי' ע"י משה רק בבחינת שמיעה אבל באולי"ל הזהירם הקב"ה בעצמו והראה להם את הנשמע וחוש הראות יותר דק מן חוש השמע עיין בכ"י שם כדי שישכילו לדעת להזהר גם במחשבה שלא יהי' לבבם פונה מעם ד' ומשו"ה אמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה ומלת ונשמעה מיותרת כאשר עמדו המפורשים ועתה מובן על נכון שהי' אומרים דבר אתה עמנו ונשמעה דייקא לחודא ולא נראה את הנשמע ולא נהיה מצווים גם על המחשבה כי מי יוכל לעמוד באלו כמבואר לעיל:

כא ומעתה אחרי כל אלה יפה נדרשים הני ב' מקראי קודש ומוסמך סמכי אהדדי אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם אנכי בעצמי וגם ראיתם ממש את אשר דברתי עמכם א"כ נצטוויתם גם על המחשבה ע"כ לא תעשון אתי אלהי כסף היינו עשי' במחשבה שאינו נראה ולא נגלה לשום נברא רק לפני הוא גלוי כי מחשבת ע"ז כמעשה ואלהי זהב לא תעשו לכם קאי על מעשה ממש שבשתיהם אתם מוזהרים ועומדים ואח"כ מצאתי

ראיתי שדברי בפירושא דלא תעשון אתי א"כ וכו' כונתי לאוה"ח שם שמפרש הקרא בדרך זה ג"כ ב"ב מיני עבידות ה"א הוא העובד ע"ז באמונת לבו וכוסף לעבודתה כנגדה אמר לא תעשון אתי אלהי כסף וכו' ועיי"ש:

כב ואחרי שהקדמתי אלו הקדמות טובים השנים מפורש יוצא בביאור היטב מ"ת הנ"ל רבים אומרים לנפש"י אפשר אומה ששמעה מפי אלק"י וכו' ולסוף מ' יום עשו את העגל כלום יש להם תשועה דמ"ט מהני תשובה משום דאלים המחשבה והמעשה של התשובה ומפקיעים משא"כ בע"ז דנצטוו אלו השנים מפי הגבורה ומוזהרים גם על המחשבה א"כ גם בעשיית העגל איכא תרתי לגריעותא ומשו"ה אומרים לנו אין ישועתה לו באלקים סלה וע"ז אנו משיבים ואומרים בתשובה ברורה ואתה ד' היינו ד' הראשון שכתיב גבי י"ג מדות וע"כ אתי לקודם שיחטא והיינו על מחשבת ע"ז וא"כ מהני תשובה אף בע"ז דהמעשה והמחשבה מפקיעות מדי מעשה של העגל ולא נשאר כ"א המחשבה ואהני מדת ד' וזה ואתה ד' מגן בעדי לדרוש דרשה טובה ואין על ישראל שום חובה:

כג וחוץ לדרכנו הנ"ל אמרתי לפרש הני מקראי קודש אתם ראיתם כי מן השמים וגו' לא תעשון אתי וכו' ליישב הסמיכות וגם מלת אתי דהנה החיד"א בס' ראש דוד פ' עקב הביא דברי גו"ו שכ' בענינא דיואב שהרג אורי' ע"י כתב של דוד המע"ה די"ל דגזרת הכתוב הוא דלא ענש הכתוב לעובר על דברי המלך רק כשמצוה לו פה אל פה ולא ע"י כתב והאריך בטעמא מלתא והעלה החיד"א לפי"ז שניחא מה דאמרו מכאן מודעא רבה לאורייי' וקשה מה שייך טענת מודעא בזה דאינו אלא בין איש לחברו אבל כשהמלך מצוה הלא כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא גרע מצות ה' מגזרת המלך (וכבר הפרשת דרכים האריך בכיוצא בזה מצד דינא דמלכותא דינא עיין בסמוך) אכן עפ"י הנ"ל דצווי המלך אין בו מיתה רק כשמצוה פא"פ אבל לא בכתב ה"ה נאמר דמלך שצוה ע"י שליח אין בו מיתה דקרא כתיב אשר ימרה את פיך דוקא ומפרש בזה החיד"א שם הרבה עיי"ש ומה טוב בזה לפרש סנגורי' של מרע"ה בשעת חטא העגל לי צוית ולא להם וצ"ב אף שסנגורי' הוא להשתיק פי המוקטריגי' וע"ע צריך הסבר היתכן שלהם לא צוה (ועיין בס' מקרי דרדקי לדודי זצוק"ל פ' תשא.) אמנם להנ"ל א"ש בהקדם עוד מה שאי' בש"ס דסנהדרין אר"י אלמלא ויו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם וגו' שהם לא עבדוהו אלא בשותפת וסנגורי' של משה הי' לי צוית ולא להם אף דב"כ ג"כ מצווים על ע"ז אבל אתי' כמ"ד דב"נ אינו מצווה על השותף כן צ"ל גם לפי הפשטות, ולפי"ז מובן הסנגורי' לי צוית לומר להם ככל התורה אשר אני השליח והממוצע כך אנכי ה"א לי צוית לאמר להם ולא להם בעצמך אמרת וא"כ שוב שפיר שייך טענת מודעא כיון שהוא ע"י שליח

וליכא חיובא מצד גזרת המלך כנ"ל. ומעתה מובנים כתובים הנ"ל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם אנכי בעצמכם דברתי עמכם כאשר הוא האמת אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענו א"כ לא שייך מודעא מצד כל איש אשר ימרה את פיך וכש"כ גזרת מלכו של עולם ע"כ לא תעשון אתי לעבוד ע"ז בשותפת והבטחו על המודעא כי שקר הוא אחרי שדברתי עמכם ושמעתם מפי והבן: (כד) משולש בכתובים לפרש אמירה יאה, ברוך אלקינו וגו' וכד נדייק יותר במה שאנו אומרים שבראנו לכבודו נמצא ענין גדול ותגדל השמחה בלבבינו ביתר שאת ויתר עז על הטובה שחנן אותנו הבורא ב"ה, והוא כי מעלה גדולה ויתירה יש לאומה הישראלית מכל הממיס אשר על פני האדמה שכל האומות יש להם מושל ושר ממלאכי מעלה אשר ע"י מגיע להם ההשפעה ממקור השפע והברכה לא כן חלק ישראל אשר אינם נתונים תחת שום שר ומושל מצבא מעלה רק הקב"ה בעצמו ובכבודו הוא משגיח עליהם בלי שום ממוצע ביננו ובין אבינו שבשמים והוא שורש ליסוד לכל הטובות והברכות, שיש לישראל על שאר העמים באשר אינם מסורים תחת מזלות ומשטרי השמים והם למעלה מן הטבע ודין גרמא כי עם ישראל בחר לו השם ב"ה להיותם תחתיו לבדו כדאיתא במדרש רבה פ' וירא פ' מט' וז"ל בשעה שהפיץ ה' את העמים בדור הפלגה הבוא שבעים שרים של מעלה ונתן לכל שר ושר אומה אחת שתהי' תחת השר וישראל נפל בחלקו של הקב"ה שנאמר בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וזאת הכונה לדעתי בכל מקים שישראל הם בבחינת בנים למקום ואוה"ע הם בבחינת עבדים כי מדרך עבדי המלך אשר אין המלך בעצמו משגיח עליהם להזהירם שיעשו מלאכתם איש איש על עבודתו ומשמרתו רק יש להם ממונה אשר נפקד עי' המלך להיות על העבדים שיעשו את שלהם בלי מגרעת, כן האומות הם בבחינת עבדים אשר אין להם דבר עם עמהקב"ה רק הם מסורים תחת הטבע שרי מעלה אשר ממונים עליהם על כיהם יצאו ויבואו, אבל ישראל הם בבחינת בנים למקום כאב אשר ינהג את בנו בעצמו ולא עי' אחר כן הקב"ה משגיח בפרטות על ישראל ומנהיגם בעצמו לא ע"י ממוצע ומזה נצמח כל טובה וכל מעלה לישראל ביתר שאת על כל העמים והנה כל זה כשישראל עושין רצונו של מקום אבל ח"ו כשאין עושים רצונו של מקים הם נופלי' ממדרגת' להיות נתונים תחת משטרי השמי' ופגעי הזמן והטבע מושלת עליהם והי' ככל הגוים וכידוע ובזה פרשתי שמזהיר אותנו הבורא ב"ה לא יהי' לך אלהים אחרים על פני, וכבר עמדו קדמונינו בביאור ובדברינו מובן הכוונה שלא תגרום במעשיך אשר לא טובי' שיהי' לך אלהים אחרים על פני היינו מושל ושר שיהי' ממוצע לקבל השפעה עי' וזה על פני אך שנעשה רצון הבירא ב"ה ולא יהי'

לנו שום מושל וממוצע רק הוא לבדו יתברך ימלוך עלינו ואין לזרים אתנו (וע"ש בפ' יתרו באור החיים):

כה ובזה אחזה אנכי לבאר מדרש חז"ל על אנכי ה' א' ראב"ח פתח שמעו עמי ואדברה וגו' א"ל הקב"ה לישראל לא יחדתי שמי אלא עליכם אינו נקרא אלקי עמים אלא אלקי ישראל וכו' (ועיי"ש באורך ובס' ייט"ל פ' יתרו) ולהקדמה המעולה צודק השייכות בטעמא מלתא ואקדים דאי' בש"ס דשבת דף פ"ח ויתיצבו בתחתית ההר אר"א ב"ח מלמד שכפה הקב"ה עליהם ההר כגיגית וא"ל אם אתם תקבלו התורה מוטב וא"ל שם תהי' קבורתכם, אמר ראב"י מכאן מודעא רבה לאורייתא וכו' והנה על מודעה זו כבר דברו הרבה המפורשי' ובראשם שר הצבא הגאון משנה למלך בפרשת דרכים בדרך ערבה אשר עמד מה טובה דלא שייך מודעה אלא במי שאנס את חברו לעשות דבר שלא ברצונו אבל מלך שצוה לעבדי' שיעשו איזה דבר הרי הם מחיובים לעשות ואין כאן טענת אונס דקייל"ן דדינא דמלכותא דינא וכש"כ דינא של מלך מהקב"ה (ועיין לעיל אות כ"ג) והאריך בזה הפ"ד עם מש"כ הרא"ש בפסקי' בשם הר"ת דהא דדמ"ד היינו דוקא אם הוא משוה דיני על כל בני מלכותו אבל אם אינו משוה גזירתו על כל בני מלכותו לאו דינא הוא, וא"כ בתרי"ג מצות שאינם אלא לישראל לא שייך דינא דמלכותא דינא ואין לנו חיוב אלא מצד הקבלה ושפיר איכא טענת המודעה שהי' באונס בכפיות ההר אבל באמת זה אינו כמו שסיים הפ"ד שם עפ"י מדרש הנ"ל דבדור הפלגה נפל כל אומה תחת שר וישראל נפלו בחלקי של הקב"ה וא"כ טענת מודעא הי' צודק אם הי' ישראל ג"כ תחת שר ככל האומות, אבל מאחר שכל האומות מסרם ה' תחת שרים שלהם. וישראל לבדו הם תחת מלכותו יתברך אין בטענה זו ממש שהרי לכל מלכותו היינו ישראל הוא גוזר הגזירה וכוללת כולם שהאומות אינם נקראים בני מלכותי. וע"ש בפ"ד בסיום הדרוש לפרש קראי ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה וכו' ואתם תהי' לי ממלכת כהנים שהי' זה הקדמה לבטל טענת מודעא ואף שאין הגזירה רק לישראל ולא השוה על כל בני מלכותו זה אינו שאתם תהי' לי ואינו משלינו עליכם שום שר רק תחת רשותי א"כ אתם לבדכם בני מלכותי ודדמ"ד ע"כ. ובזה יהי' לבאר מסורה בפ' בשלח, עם זו גאלת, עם זו קנית, עם זו יצרתי לי. ועיין בנחל קדומים שם כמה ביאורים ובדרכנו נכון ג"כ דידוע דגאולת מצרים הי' בזכות שיקבלו ישראל את התירה וכמו שאמר השי"ת למשה כששאלו באיזה זכות באה התשובה בהוציאך את העם וגו', אכן אם הקבלה לא הי' מטוב לבם ורק באונס בכפיות ההר ואיכא טענת מודעא אינו נחשב לכלום והי' ככל הגוים בית ישראל רצים עושים רצים אינם עושים ואין כאן זכית של

התורה, ואלה הדברים בארם האסו' עם זו גאלת הי' רק בזכות עם זו קנית לקבל עליהם עול מלכותך ותורתך על ההר וא"כ קשה הא הי' בכפיי' ואין ממש בקבלה זו ע"ז בא כמתרץ ואומר עם זו יצרתי לי כל האומות יצרתים ומסרתים תחת ממשלת השרים אבל אתם בית ישראל יצרתי אתכם להיותכם לי וא"כ מחויבים אתם לעשות מצד דדמ"ד ושפיר יש ממש בקבלה זו שהי' נגאלים בזכיתה: (כו) ופורש אצלי בזה עוד מסורה אחת והוא זה נעשה ונשמע, ונשמע קולו בבואו אל הקודש ונשמע פתגם המלך והנה חוץ לדרכנו הנ"ל אמרתי לבארה עפ"י מה שבארתי דהרבותא של ישראל שהקדימו נעשה לנשמע והי' חביב בעיני השי"ת כידוע מאחז"ל בשעה שהקדימו ישראל וגו' מ' גלה רז וגו' הוא עפ"י הידוע דדרך חקירה לחקור ולמצוא על כל דברי תורה ומצותי' טעם ושכל הוא מסוכן מאוד כי אם לא יבין וישיג הטעם ימשוך ידו מעשות ורפו ח"ו כל מוסדות התורה והמצוה וחכמת אדם מה הוא להשיג דברי אל חי דברי' נשגבים ורמים אך הדרך הישר והנכון לאחוז צדיק דרכו מקודם דרך אמונה מאבות לבנים ישריש בקרבו לקיים ולשמור ככל התורה הזאת ויקבל עליו כיסוד שלא תמוט לעשות כל דבר מצוה הבא בידו ולא יעכב עשייתו עדי ישיג הטעם של המצוה רק ילך בדרך תמים ואח"כ הותר לו לחקור ולדרוש על כל דבר מצוה מה הוא ומה טעם יש בה אולי ימצא וישיג תעלומות חכמה ואדרבה אז יותר יהי' ה' בעזרו ליתן מחכמתו ליראי' ולחונן לו דעת ותבונה כיון שאינו תולה קיום המצוה במציאת הטעם והולך בתום ואם לא ישיג ויבין בדעו ובשכלו ישאר על האמונה המושרשת בקרבו מאז בקשר חזק ואמיץ ולא יזיזו אותו כל הרוחות שעולה ברוחו ובזה אמרתי הכוונה שאמר דהמע"ה אחלי וכוני דרכי וגו' היינו שהתפלל לפניו שיכונו דרכי לשמור חקי לקיים כל התורה והחקים אף שלא ידע טעמם ואז לא אבוש בהביטי הבטה שכליית לחקור ולדרוש בטעם המצות ולהתבונן אל כל מצותיך כי אם אשיג טעמם בודאי טוב ואם לא אשאר על האמונה הקודמת המיוסדת בלבבי ומה יקר לי בזה לפרש ג"כ מה שאמר שם המשורר עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך עת לעשות לה' הפרו תורתיך, היינו שכל איש ישראל צריך לומר רבש"ע אני עבדך ומקבל עלי לקיים כל התורה והמצוה כעבד נרצע ונאמן אשר לא יתכן שישאל העבד אל אדונו בעת יצוה לו לעשות מה מה. הוא ומה טעם יש בה ומה כוונתך בעשיית דבר זה כי העבד מחויב לעשות ככל אשר יצוה עליו אדוניו כן האיש הישראלי צריך להיות בבחינת עבד להמקום ב"ה ויאמר עבדך אני רק אח"כ אני מתפלל לפניך הבינני ואדעה עדותיך שתחנני בהשכל ובדעת להשיג מנועם צוף אמרותיו וחקותיו ולבוא בסודם אבל אלו האומרים עת לעשות לה' שמעכבים לעשות עד אחר החקירה וההשגה בכל מצוה

ומצוה ואומרים כי עת לעשותם שצריכים לדעת מקודם טעמם וצפונם ולהשיגם בשכל האנושי אלו שהולכים בתר איפכא הפרו תורתיך כי שורש מינות נצמח בקרבם והוא שורש פורה ראש לבוא לכפירה גמורה לא באלה החכמים חפץ ה':

כז ומעתה שא כא עיניך קורא הנעים וראה, באות תפילין שהיא לאות לישראל מניחים ב' תפילין תפילין של יד ושל ראש וכבר כתבו כי תפילין של יד מורה שמשעבד היד וכלי המעשה רמ"ח אבריו לעשות מצות ה' ולשעבד המעשה לה' ותפילין של ראש מורה על המחשבה שנהי' משועבדים לעבודתו יתברך במחשבה ובמעשה (כן כפי זה מהקושי הלא המחשבה קודם למעשה ובהנחתם הרמז למעשה קידם) ולדרכנו הרמז בזה שמקודם צריך האדם לשעבד ידיו וכל האברים לעביד עבודת ה' בלי שום טעם מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה רק להיות כעבד נאמן ונרצע לאדוניו לעשות אל כל אשר יצוהו ע"ז מורה התפילין של יד ואח"כ מניח תפילין של ראש שאחרי ששעבד עצמו ונשרש העבדות באמונה חזקה אז הותר לו גם מחויב למי שחננו ה' דעת ובנה לעבוד במחשבה ושכל שהוא בראש ולהשיג קצת דרכי ה' כי נורא הוא ולהבין בתורה ובמצות כפי אשר חלק לו ה' בבנה. וזה הכוונה באמירה נאה וגדיא יאה שאמרו ישראל נעשה ונשמע והי' חביב בעיני הקב"ה. נעשה דהיינו מקודם אנחנו מקבלים עלינו לעשות ככל אשר יצוה אותנו הבורא ב"ה. ואח"כ ונשמע נרצה להבין טעמי המצות וסודותיהם אולי נשוג ונבין מעט מנהו עכ"פ ב"כ וב"כ נעשה ועל קוטב זה שישרש בקרבנו האמונה והקבלה לעשות בכל אופן נשוטט אח"כ בשכלנו למצוא טעם:

כח ובזה בארתי בטוב מ"ת תצוה אר"א ב"כ כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד חבבן הקב"ה ושלח לכל א' וא' מהן שני מלכים והי' א' חוגר לו זיינו וא' נותן לו עטרה בראשו ע"כ והרי הוא מבואר בהנ"ל כאור הבהיר כיוון שהי' חביבותן גבי קוב"ה ששעבדו עצמם לעשות קודם הבנה ע"כ בשכר זאת נתן לכל א' וא' כלי זיינו על היד ששעבד מקודם ואח"כ על הרא"ש עטרה שיעבדו גם מצד השכל מה שאפשר להם שישגו בשכלם כי אינו דומה העובד מצד הקבלה לעובד משכל כדאי' בחובה"ל ולכן השי"ת מדד להם כמדתם כאשר הם אמרו והקדימו נעשה לנשמע: (כט) ובזה מובן מ"ר לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד הי' לכם בים ונתתם לי שני לבבות לבבתני באחת מעיניך שעמדתם לפני על הר סיני ואמרתם כל אשר דבר הי' נעשה ונשמע ע"כ דהנה ישראל אז על הים וגם אח"כ בשעת מ"ת הי' להם השגה גדולה ונפלאה ואמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכו' וא"כ הי' בכוחם להבין את התורה גם עפ"י השכל והי' להם להרהיב עוז בנפשם לקבל התורה על בחינת נשמע

מקודם ולהבין עפ"י השכל ואפ"ה לא היו חכמים בעיניהם והקדימו נעשה להיות עבדים נאמנים לה' ולתורתו לעשות כל מה שיצוה אותם ולהיות מתמימי דרך ואח"כ ונשמע כנ"ל וזה הי' רבותא גדולה אצלם וחיבה יתירה נודעת להם עבור זה כאמור וז"ש על הים הי' לכם לב אחד להשיג גדולות ונפלאות ואפ"ה ונתתם לי שני לבבות שקבלתם עליכם להיות עובדים בלב תמים ג"כ ואח"כ בלב השכל וזה שמסיים לבבתני באחת מעיניך שהי' לכם עין שכלי ואפ"ה אמרתם נעשה מקודם ואח"כ ונשמע והוא הדבר בכוונת נעשה ונשמע. מדבר המסורה נעשה ונשמע ומבאר מקודם ונשמע קולו בבואו על החודש כשיתחיל לעלות אל הקודש ולדרוך בסולם העולה בית אל יקבל עליו מקודם באמונה נאמנה לשמוע בקול ה' והוראת קול מורה לשמוע הקול בלי טעם רק כי הוא צוה ומחויבים אנחנו לשמוע בקולו וזה יהי' בבואו בתחלת ביאתו אל הקודש ואח"כ ונשמע פתגם המלך להסתכל בעיני השכל בפתגם המלך תורה הקדושה עד שידינו מגעת, ובאופן כזה לא יותן מגרעת אף אם נבקש למצוא דעת: (ל) אמנם לדרכנו הנ"ל יתבאר העסו'. דהנה התו' הקשה שם בשבת מה הי' צורך לכפיי' הא אמרו מ"נ ותי' שהי' ישראל חוזרים מפחד הקולות והברקים והי' מן הצורך לכפיית ההר, וזאת תורת האוסו' דהנה ממ"נ קשיא כיון שאמרו ישראל נו"נ קבלו ברצון ולמה הי' צריך הכפי' וצ"ל כתי' התו' שחזרו מפחד וא"כ שהי' כפי' באונס הא איכא טענת מודעא וכפי' זו מה טובה והיתכן לומר שיעשה השי"ת ח"ו פועל ריק ודבר לבטלה וכאשר הקשו המפו' וצ"ל כתי' פ"ד הנ"ל מצד דמ"ד וישראל לבדו הם בני מלכותו, וז"ש נעשה ונשמע וקשה למה הי' צריך הכפי' וע"ז בא כמשיב ונשמע קולו שהי' שומעים הקולות וברקים בבואו אל הקודש היינו הר סיני שנקרא קודש כינו שנא' הגבל את ההר וקדשתו ומפחד חזרו מדבריהם, וא"כ שוב קשה דאיכא טענת מודעא והוי פועל ריק ע"ז בא בתשובה כהלכה ונשמע פתגם המלך שהוא צוה ומי יביא אחר דבר המלך ודינא דמלכותא דינא.

ומעתה יתפרש מדרש הנ"ל (באות כ"ה) ראב"ח פתח שמעו וגו' ואקדים עוד דדעת בה"ג שמה שאמר השי"ת אנכי ה' א' אינו מצוה פרטיית ככל התרי"ג מצות אלא עיקר מעיקרי התורה כי זולת האמנת מציאת אלקית תפול כל התורה בכללה והוא השורש ויסוד לכל התרי"ג מצות, ואיכה מונה בכלל התרי"ג מצות והרמב"ם מונה אותו במנין המצות והשיג עליו רב חסדאי (ועיין בענין זה בס' תפלה למשה תהלים ס"ב) ולדרכנו נאמר דהי' זה הקדמה על קבלת התורה שהי' בכפיית ההר ולכאורה איכא טענת מידעא ע"כ הקדי' הקב"ה מראש אנכי ד"א אשר הוצאתיך עא"נ מב"ע הכוונה שכל האומות מסרתי תחת שרי מעלה ואתכם בחרתי להיות לי לעם ורק אתם בני מלכותי (ועיין באוה"ח שפירש

כן הכוונה במה שאמר מא"מ מבית עבדים עפ"י מדרש הנ"ל מבית עבדים מקום שהוא של עבדים של ד' פי' ממשלת שר א' מעבדי ה' עי"ש) וא"כ תדעו נאמנה שלא יהי' לכם טענת מודעא דדמ"ד והשויתו על כל בני מלכותי כי רק אתכם ידעתי ולפי"ז יפה נדרש הקרא כאן שמעו עמי וכו' אלקים אלקיך אנכי כלים ייחדתי שמי אלא עליכם ורק אתם בני מלכותי וא"כ עליכם לקבל מה שאצוה אתכם מגזרת המלך דדמ"ד. וא"ש: (לא) עוד אדבר כרגע בענין המודעא הלזו, שהקשה מהר"ש אלגזי מאי מודעא איכא הלא קיי"ן תלוהו וזבין זביני זביני, ותירץ משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא הוי כמו תלוהו ויהיב, ובזה פרשתי מקראי קודש אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי וגו' וכבר עמדו הקדמונים על השייכות עיין בפ"ד ובחו"י החדש, (ועיין באות כ"א וכ"ג) דהנה בהא דשכר מצוה בה"ע ליכא כבר הקשו הלא השי"ת שומר התירה והוא אמר לא תלין פעולת שכיר ולא יקיימנה ותירצו משום דהוי ע"י שליח משרבע"ה וקיי"ן דהאומר לשליח צא ושכור לי פועלים שניהם אינם עוברין על ב"ת. וכ"ז על תרי"א שהי' ע"י משה אבל השנים אנכי ולא יהי' לך שמפי הגבירה שמענו א"כ איכא שכר מצותו בהאי עלמא, ובזה פירשו כת הקודמין אין ישראל ניזונין אלא בזכות האמונה וכן טובים השנים מן האחד כי יש שכר טוב בעמלם וכ"ז ידוע ומרגלא בפומייהו. ומעתה לפני' על אלה השנים אולי"ל אמונת הבורא ב"ה שאיכא שכר בהאי עלמא ליכא טענת מודעא כקושיות מהר"ש אלגזי באמת דהוי תלוהו וזבין דמהני ובזה פירש דודי זקיני הקרוש מו"ה הילל ל"ש זצוק"ל המלצת משרע"ה עבור ישראל לי ציית ולא להם הכוונה דגם אותן שני דברות אנכי ולי"ל ג"כ אנכי הי' השליח ולי לוית לאמור להם וא"כ כ שוב איכא טענת ומודעא כיון דשכרו ליכא בהאי עלמא (ועיין לעיל באות כ"ג ע"ד ה) אמנם כן לפום האמת אלה השנים מפי הגבורה שמענו ולא ע"י שליח ואיכא שכרו בהאי עלמא וליכא טענת מודעא ע"ז לומר אנוסים היינו לעבוד ע"ז בשותפת כבן נח (דבלא שותפת גם ב"נ מצוה) וזה שאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי אנכי בעצמי עמכם ולא הי' שליח בינינו א"כ לא תעשין אתי א"כ וא"ז לחשוב שיש מידעא לעשות אתי אלקי כסף וגו' לעבוד ע"ז בשותפת ככל הגיים אחרי שדברתי עמכם בעצמי ואיכא שכר בהאי עלמא והוי תלוהו וזבין וליכא מודעא:

לב אמנם כן בהך תירוצא של מהר"ש אלגזי דהוי תלוהו ויהוב משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ראיתי הובא מהקדמת שו"ת בית אפרים שחולק עליו דלא הוי אונס משום זה כי וודאי יש חילק בין בו"ד לבין הבטחת השי"ת דההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה והוי כאלו הי' השכר בידו של המקיים והאריך בזה ואנן לדידן נוכל לומר

בעיקרא דמלתא אי היי קבלת התורה שהי' בכפי' תלוהו וזבין או תלוהו ויהוב דתליא בהא דאמרחז"ל דשתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה או נח לאדם שנברא אי נח לו שלא נברא ופי' מהרש"א בח"א בפ"ב דמכות עיי"ש באריכות ותו"ד דהי' בבריאותו צד שכר וצד הפסד דהלאוין הי' ודאי מתקיימין לולי נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאיתו והעשין הוא היפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין והשתא שנברא אפשר שיזכה ויעשה ויהי' נשכר והשתא פליגו חד אמר טוב לו שלא נברא מחמת הלאוין שאפשר שיהי' נפסד יותר. וח"א טוב שנברא שאפשר שיקיים העשין. ומעתה פשיט דאם כאמר דטוב שלא נברא מצד התורה והלאוין שמה יש כאן מודעא והוי תלוהו ויהיב ואם נאמר דכח שנברא אין כאן מודעא דהוי תלו' וזבין דהראי' שכח שנברא והבן. וא"כ לכאורה לפי מה שנמנו וגמרו כח שלא נברא המודעא בתוקפה והוי תלוהו ויהיב ועיי"ש במהרש"א דהלשון נמנו הוא שעמדו על המנין ורבי הלאוין שהן שס"ה מהעשין דהן רק רמ"ח וא"כ קרוב להפסד יותר מלשכר ומשו"ה כח שלא נברא. וא"כ אם כח שלא נברא מחמת התורה שקרוב להפסד ודאי הוי תלוהו ויהיב ויש כאן טענת אונס אולם כן כבר עמדו הקדמונים דהיתכן שנאמר שנח שלא נברא והקב"ה מקר הטוב ח"ו לא טוב עשה בבריאת האדם ויהי' מוכח קיים עול בחיקו של הקב"ה וחלילה לצדיקו של עולם כי בריאה יברא להרע (ועיין לעיל באות י"ב) ותירץ הגאון או"ח בס' חוות יאיר. (ובס' פרי העץ מהגאון המחבר זכרון שמואל כיון לזה התירץ בהרבה מקומות בספרו ומשתמש בזו לכמה ענינים) עפ"י בעל העקרים דהשכר ניתן הקב"ה שכר נצחיי ואזיל בתר הנעבד שאנו עובדים לו יתברך שהוא בלתי בעל תכלית, והעונש נותן הקב"ה זמניי ההיפך ממלך בו"ד שאם מעניש למי שמרד בו הוא נצחיי כפי אשר תשיג ידו ואחת דתו להמית ואם איש עושה טובה למלך בו"ד הוא משכיר אותו בסך ממון או כבוד ונותן שכר זמניי והוא חסד גדול מאת הבורא ב"ה שהשכר נותן נצחיי וחיי עולם נטע בתוכינו בלא תכלית אבל העונש הוא זמניי ואזיל בתר העובד ובזה פירש בעה"ע אצל אברהם שהי' מתירא שעי' הניסים שנעשה לו ינוכה שכרו ע"ז אמר לו הקב"ה אל תירא אברהם אנכי וגו' שכרך הרבה מאוד שכר נצחיי בלא תכלית וע"ז ויחשבה אברהם חשב לו להקב"ה באמת זה לצדקה שנותן השכר נצחיי ועונש זמניי וב"ע מאריך בזה והבאתי תו"ד ובזה פירשו הקרא ולך ה' החסד כשאתה עושה חסד עבור המצות הוא מתיחס לך ה' ואזיל בתר דידי' שהוא בלתי בעל תכלית כן הוא החסד מאתו אבל כי אתה תשלם לאיש להענישו על חטאו הוא כמעשהו בתכלית ורק זמניי כמו העושה ובזה פרשתי המסו' ג' ישא. ישא ה' פניו אליך ישא עליך גוי מרחוק וישא

ברכה מאת ה'. וזאת תורת האסו' דפירושא דקרא ישא ה' פניו אליך היינו שהשי"ת יהי' נושא פניו כמו שהו בלתי בעל תכלית כן יתן אליך ויחשוב בתר דידי' שעובדים אותו אבל אל תחשוב כי לכלל כולו יצא ולעולם הוא מביט ונושא פניו כי הוא רק כשישם לך שלום להשכירך לטובה, ובזה באה האסו' ומבאר בביאור טוב שלעונש ישא עליך בדומה לך זמניי גוי מרחוק נכתב אצל עונש פ"תבא) אבל לטובה בשכר ישא ברכה מאת ה' יתן כברכתו ויחשוב בתר דידי' בלי תכלית כמו שהוא יתברך בלתי בעל תכלית כן יהי' הברכה מאת ה' ויתיחס אליו (ועיין פ"ע פ' נשא):

לג נחזור להנ"ל שבדברי בעה"ע הנ"ל מתרץ החווייי' דלא ינוח שום עול ח"ו בבריאת האדם כי אעפ"י שהלאוין מרובין על העשין מ"מ הרי השכר מרובה מקיום העשה נגד העונש עד אין שיעור דהשכר נצחיי ועונש זמניי ודומה לבני אדם המניחים מעות בגורל שקירין "ליטריע" אעפ"י שרבו מאוד המפסידים ומאבדים מעותיהם מן אותן המרויחין מ"מ כיון שההפסד הוא סך קטין מאוד והמרויח ירויח הרבה משו"ה מניח כל אחד עאכו"כ בבריאת האדם אעפ"י שרבו הלאוין המפסידים מ"מ המרויחים ירויחו שכר נצחיי ולא ראי' זה כראי זה ואין ערוך ההפסד לשכר ע"כ בריאת האדם הי' לטובה לקבל עונג נצחיי עי' התורה והמצות ואת השי"ת החסד ע"כ ובזה בארתי בטוב מה שחז"ל הגידו לנו הלומד תורה שלא לשמה נח לו שלא נברא דהנה הרמב"ן הקדוש כ' פ' אחרי נות וז"ל ודע כי חיי האדם במצות כפי הכנתו בהם כי העושה מצות שלא לשמו עמלק"פ בעמלו יחי' בהן בעוה"ז ימים רבים בעושר וכבוד וכו' וכן אותם אשר הם מתעסקים במצות ע"מ לזכות בהן לחיי עה"ב וכו' עיי"ש באריכות נמצא דהלומד תורה שלא לשמו שכרו הוא בעוה"ז שכר זמניי כפי הכנתו ומגמתו להם, וממילא נח לו שלא נברא דהלאוין מרובין ונח להפסד וליתא לתירץ הנ"ל אחרי שעושה שלא לשמו:

לד ולפי"ז לדרכנו הנ"ל אם בריאת האדם הי' לטובה כיון שהשכר של המצות הוא בלתי תכלית כמו מי שאלי' תסוב הפעולה ולא כן בהעונש ממילא לפי"ז אין כאן מודעא וטענת אונס דהא הוי תלוה וזבין כמהר"ש אלגזי הנ"ל ועוד אצגה נא עמך מה שפרשתי בזה הקרא כבד את אביך וגו' למען יאריכין ימיך ואי' בגמ' בסוף פ"ק דקדושין ובחולין תניא דבר"י אומר אין לך מצוה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלוי' בה בכיבוד או"א כתיב למען יאריכין ימיך והרי שאמר לו אביו עלה לבירה וגו' היכן אריכת ימי' של זה אלא למען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך וגו' ולפי הנ"ל יפה נדרש ומוסמך השכר של תחה"מ לכא"א וה"ק כבד את או"א וכ"ת מה מקום לכבד את האבות מפני שהם מולידי' אחרי שנח שלא נברא (ועיין בתורת משה פ' קדושים שפירש ג"כ עפ"י קושיא זו

הסמיכות איש אמו וגו' ואת שבתותי וגו' עיי"ש) ע"ז בא כמשיב תשובה נוצחת שטועה אתה וז"ש למען יאריכון ימיך וגו' לעולם שכולו ארוך עונג נצחיי א"כ אין עול בחיקו של הקב"ה והבריאה הי' לטובה לזכות לחיי נצחיי וא"כ עליך לכבד או"א שהביאוך לעוה"ז להכין לך אחרית טוב:

לה ובזה פרשתי מה שאמר המשורר דהמע"ה אתהלך לפני ה' בארצות החיים האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד (ועיין לעיל באות ב' מה שהבאתי מבעה"ע) ולדרכנו יתפרש ג"כ על דרך זה אתהלך לפני ה' בארצות החיים היינו שידעתי שאתהלך וגו' היינו חיי נצחיי לחזות בנועם ה' האמנתי דבר זה והוכחתי לדעת כי אדבר כשעמוד למנין המצות שבתוה"ק אספרם הנה אני עניתי מאוד כיון שהלאוין הם שס"ה והעשין הם רק רמ"ח וא"כ נח להפסד יותר ולשכר וחלילה לומר על הבורא ית"ש כי בריאה יברא להרע אלא ע"כ שיש עולם הנצחיי ואתהלך בארצות החיים ושם שלום לאדם שכר ועונג נצחיי עבור המצות וא"כ אין עול כי אין ערך ודמיון להעונש שהוא זמניי אל השכר והבן:

לו ומעתה נקיט בידך שני הקדמות הנ"ל בענין המודעא ראשונה דאין כאן מודעא וטענת אונס דדינא דמלכותא דינא והשוה על כל בני מלכותו משום דרק ישראל הם בני מלכותו שהם נפלו לחלקו של הקב"ה ועם זו יצרתי לי דווקא משא"כ כל האומות נפלו תחת שרי מעלה וצבא השמים וזה הכוונה במדרש ילקוט פ' תרומה וז"ל ויקחו לי תרומה אמר הקב"ה לישראל התירה היתה שלי למען תהי' תורת ה' בפיך והמשפט שלי שנאמר כי המשפט לאלקים היא נטלתם אותה קחו אותי עמהם הה"ד ויקחו לי תרומה ויקחו תרומה אכ"כ אלא ויקחו לי ע"כ. ולפי הקדמה זו יצא כנגה ביאורו שהתורת היתה של הקב"ה ונתנה לישראל אבל ע"י כפיית ההר ואיכא לכאורה טענת אונס אבל משום זה אמר כי המשפט לאלקים הוא ודינא דמלכותא דינא אבל אינו רק במשוה על כל בני מלכותו משו"ה אמר הקב"ה נטלתם אותה קחו אותי עמהם שתהיו תחתי לבדי בלי שים מושל ושרי מעלה ורק אתם תהיו בני מלכותי והוי דדמ"ד והא בהא תליא ובזה אורייתא וקוב"ה חד ותרומה הוא התו' שניתנה למ' יום כדאי' בבעה"ט וזה ויקחו לי תרומה אל התורה תקחו אותי וחלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ששניהם אחוזים ביחד. ובזה מבואר נמי דאיתא במ"ר אמר הקב"ה לישראל מכרתי להם תירתי כביכול נמכרתי עמה והיינו שקבלת התורה עומד בתוקפה בלי טענת מודעא ע"י שהקב"ה בעצמו שוכן בתוכינו ומשגיח ומנהיג אותנו אז ה' דינא. (ובש"ס דקאמר מכאן מודעא רבה כ' שהוא בלשון סגי נהיר שעפי' האמת אינו מודעא:

לז ואחוז בידך הקדמה השני הנ"ל בענין המודעא דאינו משום דהוי הלו' וזבין והיינו דנח שנברא אף שהלאוין מרובין ו"ו השכר של המצות הוא נצחיי בלא תכלות כאשר הארכתי לעיל ומעתה אחר כל אלה נשכיל לדעת בטוב טעם את השבח אשר אנחנו מזכירין בכל יום ואנו שמחים בחלקנו כותבים באהבה שבח להקב"ה אני עונים ואומרים ברוך אלקינו שבראנו לכבודו דווקא והבדילנו בזה מן התועים שהם נפלו לחלקי שרי מעלה כל או"א יש לו שר אשר מושל עליהם מצבא מעלה משא"כ אותנו בחר לו יה לסגולתו חבל נחלתו ועי"ז ונתן לנו תורת אמת מלת אמת מורה על דבר שהיא קיים ונצחיי לא תמוט לעד ואם הי' טענת מודעא בקבלת התורה הי' כלא הי' (ואף שהדר קבלוה מ"מ הדברים סובבים הולכים על מעיקרא ועד עת ההוא ופשוט) אבל לפי מה שהקדים שבראנו לכבוד והבדילנו מן התועים הוא תורת אמת ואין כאן טענת מודעא דהא השוה על כל בני מלכותו והי' דינא. ועוד אנו אומרים טעם אחר לשבח דליכא טענת אונס דהא וחיי עילם נטע בתוכינו ע"י התורה והמצות נזכה לחיי עולם שכר נצחיי והוי תלוה' וזבין דהוי זביני כאמור לעיל וא"כ היא תורת אמת משני טעמים טובים השנים לחזוק במעשה לזכות לחיים:

לח ומעתה אשובה אראה ממדבר קדמות מאמר הנצב בראש אמיר לבאר כל חמירא דאיכא בהדין אמירה להיות כשמלה ברורה מקושיות ארבעה כאשר תמצא אותן בפרטות בתחלה רק אקדים עוד דבר אחד אשר אמרתי בנתינת טעם לשבח בהא דידוע דבב"נ הילך היחוס אחר משפחת האם כמו שאמרו ז"ל אין להם שאר אב וכל התיחסות שלהם אזיל בתר האם ובדידן אנו הולכין בתר איפכא דאנו מתיחסים אחר האב כמו שאמרה התורה למשפחותם לבית אבותם ובכונה ונקימות ואמרתי בטעמא מלתא עפ"י מר' הנ"ל דבשעת דור הפלגה ההוא שבעים שרי מעלה ונתן לכל אומה שר שהאומה תהי' תחתיו. אבל עם ישראל בחר לו ה' לחלקו וישראל לסגולתו אין להם שום שר ומושל רק הקב"ה ומשו"ה נגד זה עולה נכון היחוס שלנו ושלהם כי האב הוא המשפיע והאם מקבל השפעה וכל שרי מעלה אף שהם משפיעים להאומות מ"מ גם הם הלא מקבלים השפע ממקור השפע הבורא יתברך שמו אשר הוא המשפיע לכל ברי' ולכל נמצא וזולת השפעתו הכל כאפס וכאין נחשב ומעתה הדבר ישר מאוד כל אחד אזיל בתר דידי' הם ששייכים ומסורים תחת שרי מעלה אשר גם הם בבחינת נוקבא שמקבלים השפע מהבורא ב"ה ומחלקים להם ע"כ להורות זה בדמיון הם מתיחסים אחר האם שמקבלת השפע מהאב אבל אנחנו ישראל עמו חלקי יתברך וחבל נחלתו וזה יחוסנו שאין אנו מסורים תחת שום שר, ומושל רק אלי' יתברך שהוא המשפיע האמתי והאב על כל ע"כ

לדוגמת זה אנו מתיחס' אחר משפחת האב שהוא המשפיע להאם כי כן אנו מתיחסים אליו ישתבח שמו שהיא האב ומשפיע לכל הברואים ומה נעים חלקנו ומהטוב גורלנו (ואח"כ שאמרתי זה הראה לי כבוד א"א הר' הג' שליט"א דברי הגאון ר"י בס' תפארת יהונתן פ' נשא על הקרא למשפחותם לבית אבותם שכ' על הא דב"נ יש לו שאר אם ואין לו שאר אב שהטעם פשוט כי אביהם לאו ודאי ושוב כ' כי מזל האב אינו גורם לבן כלום שנאמר הואיל והוא נולד במערכה טובה כך יהי' בניו עשירים וכדומה אבל מזל האם גורם לכך ישפטו במזל שלה אם תצליח בבני' ולכך הנביא שהי' מתאונן לקושי מזלו אומר אמי אוי לי כי ילדתני. ובן נח הוא תחת המזל אבל ישראל הוא למעלה מהמזל וזה נשיאת ראש למשפחותם לבית אבותם שהם למעלה ממזל עיי"ש יותר ושמחתי מאוד כי באמת טעמי הנ"ל עם טעמו עולה בקנה אחד והם כמעט דברים אחדים כי מה שישראל היא למעלה ממזל דן גרמא שנפלו בחלקו של הקב"ה ואינם מסרים תחת הנהגת שר ומושל מצבא מעלה והבן כי הענין נכון מאוד):

לט ושא נא עיניך וראה מדרש ילקוט הנצב בפתח השער מכל הקושיות והדוקדקים לבאר בשעה שקבלו ישראל את התירה והי' בכפיית ההר והי' קשה להם כפי' זו מה טובה הא איכא טענת מודעא ואם מהני הכפי' מדוע לא כפה עלינו ההר ומזה הבינו אוה"ע שאיזה יתרון נמצא בישראל שבהם הי' מהני הכפי' ולא בדידהן כי יש להם איזה קדימה למעליותא לכפות עליהם דוקא ולא באוה"ע ע"כ נתקנאו בהם אוה"ע אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מאלו שע"כ איזה דבר נמצא בהם שעי"ז ראוים הם להתקרב יותר מכל אלו וע"ז שאלו מה הוא ונתקנאו בזה המעלה שיש בהם שראוים לכפותם לקבלה מה שלא עשה כו לכל גוי (ולא קשה מידי ב' קושיות הראשונות וקושיא האחרונה שהצגתי בראש) ע"ז באה תשובת הקב"ה תשובה כהלכה מדוע לא עשה להם ככה וסתם את פיהם באמרו הביאו לו ספר יחוסין שלכם כשם שבני מביאין שנא' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם משא"כ היחוסין שלכם אינו לבית אבות רק הולך אחר האם וכ"ז הוא משום שאתם מסורים תחת שרי מעלה וזה גורלכם משא"כ עם ישראל נפל בחלקי ואינם מסורים תחת צבא מעלה ומשו"ה יחוס דידהו לבית אבותם כאמור לעיל ע"כ דין גרמא שעליהם כפית את ההר ומהני משום דדמד והשמתי על כל בכמלכותו משא"כ על אומה אחרת באמת לא הי' מהני כפיית ההר (ולא קשה קושי' ג' הנ"ל דראש אמור) משים דהי' להם טענת מודעא והבן כי עולה נכון הדק היטב בס"ד הצגתי לפניך כ"ט אותיות אלה וטל אירות סימן לכבוד אאזק"ל אשר זכותו יעמוד לי שלא ימוש

תורה"ק מפי כל ימי חיי להגות בעל של תורה ועל תורה יחיינו ויאמצני בגופי ובנפשי ובה יהי' תמיד חשקי ודדי' מריוני בכל עת:
הכותב פה סערעדנע יום אי פ' בא תרנ"ח לפ"ק:
הק' פינחס בן לא"א הרה"ג וכו' מו"ה שלום אדלער שליט"א חתן המחבר האבדפק"ק יע"א:

פרשת בראשית

התוה"ק מסיימת ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל ומתחלת בראשית ברא וגו'. ונ"ל להסמיך סוף התורה לתחלתה דהנה לכאורה יש להבין מה הועיל מרע"ה בשבירת הלוחות להקל עונשם, הא תנאי התנה הקב"ה אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו יחזיר העולם לתוהו ובוהו, וי"ל שהתנאי הי' רק אם יקבלו ישראל התורה בו' בסיון, ואז קבלו, ומה שחטאו אח"כ ע"ז ל"ה התנאי אך י"ל דהנה המקנה (בהפתיחה) הקשה ממ"נ אם הי' מרע"ה שליח לקבלה א"כ כבר נתקדשו ומה הועיל שבירת הלוחות אחר הקידושין, ואם הי' שליח להולכה מהקב"ה א"כ לא חלו עוד הקידושין והי' דינם כפנוי' א"כ למה הי' נצרך לשבירת הלוחות, ותי' דהקידושין הי' ביזת מצרים והים על תנאי שיקבלו התירה אח"כ וא"כ אם לא הי' שיב את הלוחות הי' הקידושין חלין למפרע לזאת שברם שיתבטלו הקידושין ויהי' דינם כפנוי' עכ"ד א"כ לפי"ז לא הי' גמר קבלת התור' בששי בסיון כיון דשיבר הלוחות ונתבטלו הקידושין למפרע א"כ הדק"ל דמה הועיל בשבירת הלוחית, דהא עדיין לא נתקיים התנאי שהתנה הקב"ה עם נ"ב כנ"ל, ואפ"ל דבכל תנאי אחד מדיני התנאים הוא שיהי' תנאי קודם למעשה ואם לאו תנאי בטל ומעשה קיים, ולשיטת הרמב"ם צריך להיות התנאי קודם עשיית המעשה כנודע, ולפי"ז התנאי של בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה הי' שיגאלם ויתן ביזת מצרים והים ע"מ שתעבדון וגו' ויקבלו את התורה והוי תנאי קודם לעשיית המעשה כדינא ושפיר מהני התנאי, אבל התנאי במעשה בראשית הי' אחר המעשה שכבר ברא את העולם ואח"כ התנה התנאי הוה מעשה קודם לתנאי ותנאי בטל ומעשה קיים, וא"ל א"כ למה התנה השי"ת וצ"ל דלזרוזי בעלמא, או שמעשה בראשית יהי' יותר קיים ע"י קבלת התורה, ואחזיר לתוהו ובוהו לאו דוקא, מעתה יש להסמיך בטטו"ד ולכל המורא הגדול אשר עשה משה ששיבר את הלוחות, ויקשה לאיזה תועלת עשה זאת הא תנאי התנה הקב"ה שאם לא יקבלו התורה יחזיר לתוהו ובוהו וע"ז בא כמשיב ואומר בראשית ברא אלקים ואח"כ התנה

ול"ה כמשפט התנאי ותנאי בטל ומעשה קיים, ושפיר שיבר מרע"ה את הלוחות שידונו כפנוי' והבן:

ב) א"י עפ"י מ"ש בסש"ש בפ' ואתחנן היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי וגו' כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים וגו' ופי' הוא ז"ל כי בין כל דבר יש דבר הממוצע, בין דומם לצומח עצי עלמוגים בין צומח לחי, אבני השדה, בין חי למדבר, הקיף וכן למעלה כ' האריז"ל יש עמוד המחבר ונגד זה הקדישים שאנו אומרים, ומרע"ה הי' הממוצע בין אלקים ואנשים וזה שנקרא איש אלקים מלמטה איש ולמעלה אלקים עי"ש. ולכך הי' יכול לקבל התורה, וז"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי היינו שיכול לשמוע דבר אלקים מי שהוא אדם וגם חי, אבל אנחנו בשר ודם אינם יכולים לשמוע וז"ש כי מי "כל בשר", אשר שמע וגו' היינו מי שהוא בשר בלבד אינו יכול לשמוע ולחיות, עכ"ד, וזהו הסמיכות ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול וכמו שפירש"י דהיינו קבלת התורה, ובמה הי' בכוחו כל זאת ע"ז מתרץ בראשית היינו משה שנקרא ראשית כידוע ברא אלקים את השמים ואת הארץ היינו מחציו ולמטה איש ולמעלה אלקים ולכך הי' הוא הממוצע, והבן:

ג) א"י עפימ"ש המפורשים ובסש"ש ע"ד הגמ' ירד ר"א ולא נענה ירד ר"ע ואמר וכו' ונענה. יצאת בת קול לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וכו' והקשו דא"כ הלא בזה עצמו שמעביר על מדותיו בזה ג"כ גדול מחבירו, ופי' שר"א נולד במזג טוב שאבותיו הי' צדיקים ואינו ניכר גודל מעלתו במה שהי' צדיק, אבל ר"ע שהי' בן גרים והתגבר להיות צדיק מה של"ה צריך ר"א ולכך תפלתו נשמעת וז"ש שמעביר על מדותי ר"ל מה שנולד מתולדה מזג רע ובן גרים העביר מעל עצמו והתגבר א"ע עליהם ולכך תפלתו נשמעת וחשובה יותר לפני המקום ב"ה יע"ש והנה האריז"ל כ' דמרע"ה נולד במזג רע שהי' בו ניצוצות של קרח ול"ז ניצוצות של הבל לכך נקרא מש"ה שעולה בגימ' קר"ח הב"ל והוא התגבר ועשה א"ע כברי' חדשה ולכך נתגדל ועלה למעלה ראש, ובזה יובן הסמיכות ולכל היד החזקה וגו' ואיך זכה לזה עז"א בראשית ברא אלקי' שהי' כאלו בראו אלקים ברי' חדשה ואעפ"י שנולד במזג רע נעשה כולו טוב, והבן:

ד) א"י דהנה בראשית ברא אלקים וגו' אמרו חכז"ל מתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים שיתף מדה"ר למדה"ד וכו' ואי' בש"ס פסחים פ"ח אר"י גדול יום קיבוץ גליות כיום שנברא בו שמים וארץ שנ' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש א' ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל וכו' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ועי' פירש"י דיום יום דרש. ועי' במהר"ש ח"א דיליף מאחד אחד וגם סיים

שם כמו ביום א' לבריאת העולם שיתף הקב"ה מדה"ר למדה"ד כן לעתד ביום שיקבץ נדחי ישראל מארבע כנפותי הארץ ישתף מדה"ר למדה"ד. ויל"ד דהא כבר במ"ב שיתף הקב"ה מדה"ר למדה"ד וא"כ מני אז מתנהג עלמא ברחמי ודינא ומה יהי' רבותי' דיום זה. וי"ל בהקדים מה שאמרתי לפרש בפ' ואתחנן ד' אלקי' אתה החילות וגו' אעברה נא וגו' ויתעבר ד' בי למענכם ולא שמע אלי וע' באלשיך הק' שדקדק מה זה דקאמר למענכם, והלא התורה מכרזת ואומרת יען לא האמנתם בי וגו' לכן לא תביאו, ואיך יאמר מרע"ה שהוא למענכם. ועוד שאמר שני שמות יחד הוי' ושם אלקים (ועי' ברמב"ן הק' מ"ש בזה) ויאמר ד' אלי רב לך וגו' ואי' בספרי (הביאו רש"י ז"ל) שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד סרבן ומפציר יע"ש ובאמת ראוי לשית לב מה הי' כונת מרע"ה שהפציר בתפלה כ"כ כאשר ראה שהשי"ת לא שמע אליו, ומדוע כשהפציר בתקנו"ו תפלות כמנין ואתחנ"ן לא אמר לו השי"ת תיכף שלא תועיל תשובתו. ונראה דהנה אחז"ל בראשית ברא אלקים וגו' מתחלה עלה במחשבה וכו' והקשו המפורשי' וכי בן אדם הוא ויתנחם. ותי' המפירשים דמתחלה לאו דוקא אלא באמת השי"ת מתנהג עולמו ג"כ במדה"ד לחוד והיינו עם צדיקים מדקדק כחוט השערה כמ"ד וסביביו נשערה מאוד כי המה נשארים בבחי' מחשבה הראשונה ועם רוב העולם הוא מתנהג בשיתוף הרחמים כי אין להם קיום אם לא יתנהג עמהם במדה"ר. והנה מה ששיתף השי"ת מדה"ר אף שהאומר שהקב"ה וותרן וכו' היינו שבלא תשובה אין הקב"ה מוותר כלל אבל אם עושה תשובה הקב"ה מקבלו בתשובה. והיינו מצד הרחמים דמצד הדין ל"מ תשובה ולזה הוצרך לשתף מדה"ר והבן. והנה מרע"ה הי' העניו מכל אדם ולא החזיק עצמו לצדיק שיתנהג הקב"ה עמו במדה"ד ולדקדק עמו כחוט השערה וחשב בדעתו שהשי"ת יתנהג עמו ג"כ במדה"ר ע"כ עמד והתפלל והפציר בתפלתו כי אמר שתועיל תשובתו גם אם חטא. ומשו"ה לא פסק פומי' מהרבות בתפלה ובתחנונים. אבל השי"ת בוחן לב וידע צדקת הצדיק מרע"ה. לזאת המדה לפניו להתנהג עם צדיק כזה במחשבה ראשונה עפ"י מדה"ד ומשו"ה לא נתקבל תשובתו. וגם ל"ה מן הראוי שיאמר לו השי"ת שטועה הוא ולומר לו הטעם משום גידל צדקתו דאין אומרי' שבחו של אדם בפניו אך כשכבר הפציר והרבה בתפלה אמר לו השי"ת רב לך אל תוסף וגו' ורמז לו ברמז יפה במילת רב לך הטעם כי מרע"ה אינו כשאר אנשים כי מעלה יתירה יש בו כי רב הוא ע"כ ל"מ תפלתו ומרע"ה בראותו שלא נשמע תפלתו הרע לו וחשב בדעתו שלא בשביל שהוא צדיק מתנהג עמו השי"ת במדה"ד רק משום שעל ידו נתנה התורה לישראל והוא מנהיגם ועומד בראשם לזאת מראה השי"ת בפני העם כאלו היא צדיק גמור ומדקדק עינו כחוט

השערה. ומעתה מובנים היטב מקראי קודש ואתחנן וגו' ה' אלקים ופירש"י רחום בדין ור"ל הלא אתה משתף מדה"ר למדה"ד א"כ כך הוא מדתך. אעברה נא וגו' ויאמר ה' אלי רב לך כפירש"י וסבר מרע"ה שהשי"ת רומז לו באשר הוא רב ומנהיג הדור כמו שכתבנו לעיל ומרע"ה לא תלה בשביל עצמו כנ"ל ואמר ויתעבר ה' בי למענכם היינו שמה שלא קיבל השי"ת תפלתו הוא רק בשבילכם להראות אתכם שאני צדיק ומדקדק עמי כחוט השערה כנ"ל. ובזה א"ש הסמיכות וימת שם משה וגו' וקשה הא ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול וכ' הרמב"ן וע"ד האמת היד החזקה זו היא מדת הדין והמורא הגדול מדת הרחמים עיי"ש והיינו הלא השי"ת מנהיג העולם כולו במה"ר ובמדת הדין וא"כ אמאי לא התנהג גם עם משרע"ה בשותף מהר"ח וע"ז אומר לתרץ בראשית ברא אלקים והיינו כנ"ל דעם הצדיקים מתנהג עפ"י מחשבה ראשונה במדה"ד לחוד: והנה ידוע שב' מיני תשובות יש תשובה מאהבה. ותשובה מיראה. ותשובה מאהבה הוא תשובה המעולה ותשובה מיראה יראת העונש והוא תשובה הפחותה רק השי"ת ברוב רחמיו מקבל תשובה מיראה ג"כ אף שאינו תשובה הגונה כ"כ. אולם תשובה בעת שהאדם כבר מדוכא ביסורין ר"ל ומתוך זה צועק ושב אל השי"ת מצינו במנשה שנצרך השי"ת לחתור חתירה מתחת כה"כ ואעפ"כ מצינו למלכותו שב ולא לעוה"ב.

אולם בעת קיבוץ גליות בב"א שיעמיד השי"ת מלך כהמן. ואף שאמרו חכז"ל אני די בעתה אחישנה זכו אחישנה. מי יתן והי' הבחירה נתונה אבל השי"ת ציפה מראשית אחרית גלוי וידוע לפניו כי לא יהי' הגאולה ע"ד זה. ואנחנו רואים בעוה"ר מעמד הדור ויצטרך השי"ת להעמיד מלך כהמן לייסר את ישראל בשבט יסורים קשים ר"ל למען אשר יתנו את נפשם להשיב בלב ונפש לאביהם שבשמים. תשובה כזו שהוא מתוך דחקות עוני וצער ר"ל לא הי' מועיל שותפות מדה"ר שהי' בתחלת הבריאה אמנם אב הרחמים יעשה עמנו אות לטובה חטיבה גדולה וחיבה יתירה יהי' נודעת לנו בעת קיבוץ גליות להתנהג עמנו עוד יותר ברחמים מרובים כמקדם לקבל אפי' תשובה הפחותה וגרוע, ולפ"ז מובן מאמר חז"ל שהצגנו בראש אוני"ר דשפיר יהי' נצרך לעתיד לשתף מדה"ר למדה"ד, וז"ש הנביא על גאולה העתידה בב"א ברחמים גדולים אקבצך: ד) א"י דהנה צ"ב מ"ש ולכל המורא וגו' ולכל האותות וגו' ל' יתירה, ונראה בהקדים לפרש מה דאי' במדרש ויאמר ה' הן קרבו ימיך למות, אמר משה בהן קלסתיך הן לה' אלקיך השמים ושמי השונים וגו' ובהן אתה קונס עלי מיתה, והשיב לו הקב"ה והלא אמרת והן לא יאמינו לי ע"כ. והמדרש הזה כולו מקשה א' מה זה טענת מרע"ה ותשובת הקב"ה ב' וכי לא אמר משה רק אלו הקלוסים לבד להקב"ה וכי משום שזה הקילוס הוא ג"כ בלשון הן

שקנס עליו מיתה מה כ"א בזה וכי גז"ש קא דרש, אפ"ל דהנה חטא משה במי מריבה רבו הפירושים ורש"י ז"ל פי' כי ד' צוה ודברתם, אל הסלע ולא אמר והכיתם, שאלו דברו אל הסלע הי' השי"ת נתקדש לעיני העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב"ה אנו ערכו"כ והקשה ע"ז הרמב"ן שאין הנס בדיבור אל הסלע יותר מהכאה כי הכל שוה אצל הסלע וי"ל דהנה אי' במתני' עשרה נסיונות כמו אבותינו את הקב"ה שנ' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי יעו"ש בתויו"ט שכ' דאעפ"י שחטא העגל הי' חטא ולא נסיון אעפ"כ הי' נקרא נסיון שענין נסיון להקב"ה הוא מיעוט האמונה והסתפקות בו עי"ש ולענ"ד נראה הטעם שנחשב חטא העגל לנסיון דהנה כתיב מקרא מלא בפ' בשלח ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' ועל נסותם את ה' לאמור היש ה' בקרבינו אם אין, והנה מלבד מה שפי' בו חכמי האמת אפ"ל דהנה ידוע דכל האומות אשר על פני האדמה הם נתונים תחת משטרי השמים וכוכביהם כי בדור הפלגה חלק די את שבעים אומות לשבעים שרים וכל אומה יש לה שר א' המושל עלי' ומנהיגה וע"י השר היא מקבלת השפע וכן שבעים ארצות חלק ה' אותם לשרי מעלה וישראל נפלו לחלקו של הקב"ה שהוא מנהיג אותם בלי שום ממוצע רק השי"ת לבדו מושל עליהם כמ"ש חז"ל על קרא כי חלק ה' עמנו יעקב חבל נחלתו וכן ארץ ישראל הוא נחלת ה' ואינה נתונה ומסורה תחת שום שר ומושל רק תחת השגחת השי"ת לבד, וזה שהי' בני ישראל מסופקי' היש ה' בקרבינו ממש והוא לבדו מושל עלינו ומנהיג אותנו, אם אין, שאנחנו ג"כ מסורים תחת שר ומושל משרי מעלה ככל גויי הארץ והנה ענין חטא העגל כ' הרמב"ן בפ' תשא שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחי' ולקבל עבודת אלקותו אליהם אבל רצו שיהי' להם מורה דרך במקום מרע"ה (ועי' ברמב"ן שהאריך בענין זה) וכ' בשם רבותינו ז"ל שבחרו בדמות הזה למנהיג בשורש ופני שור מהשמאל עי"ש ולפי"ז הי' זה ג"כ מענין הנסיון שנסו ברפידים שאמרו היש ד' בקרבינו כנ"ל, והנה אמרו חכז"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתיכם בתוכו לא נאמר אלא בתיכם מלמד שהשכינה שורה בישראל ולביתם הוא משכן ה' ובזה י"ל וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי הכוונה שנסו אותי עשר פעמים ומענין אלו הנסיונות הי' אם ד' בעצמו ובכבודו שורה בתוכם, וכ"ז בא להם יען ולא שמעו בקולי, היינו שבכל הנסיונות לא נסו לשמוע בקולי כי אם הי' שומעים בקול ד' הי' השכינה שורה בתוכם והי' מרגישים בעצמם כי המה משכן ה' וכי הוא לבדו שוכן בתוך בני ישראל ולא הי' להם מקום לנסות את ה' אם היא בקרבם, ומעתה י"ל דזה הי' הנ"מ אם הי' מרע"ה מדבר אל הסלע והי' נותן מים, הי' יודעים כל העם שהשכינה מדבר מתוך גרונו של משה והי' מתחזקים

באמונה זו שד' שוכן בתוכם והוא מנהיגם לא ע"י שר ומושל אבל עתה שהכה את הסלע במטהו ומטה זה נברא בע"ש כדאיתא באבות הי' להם מקים לטעות שאיזה כח נתן השי"ת במטה זה והיא אמצעי בינם ובין השי"ת ונשארו עדיין בספק אם ד' בקרבם אם אין כאמור, ויתכן בזה כוונת המקראות יען לא האמנתם וגו' לכך לא תביאו וגו' הכוונה יען שלא האמנתם בי להקדישני שאני לבדי שוכן בתוכם והמה חב נחלתי ואינם מסורים תחת משטרי השמים לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ שא"י הוא ג"כ נחלת ד' וחלקו ית"ש והי' זה להם עדה כנגד מדה ולפי"ז מרע"ה בא לתקן חטאו במה שאמר הן לה' אלקיך השמים וגו' רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים וגו' וא"כ קרא בקול לכל ישראל שד' שוכן בתוך בנ"י ומובחרים הם בזה מכל העמים כי רק בהם חשק ה' לכן כשאמר לו השי"ת הן קרבו ימיך למות ולא יכנוס לא"י מטעם חטא מי מריבה הכה את הסלע כמבואר לעיל, בא בטענה ואמר בהן קלסתיך שאמרתי הן לה' אלקיך וגו' א"כ כבר תקנתי את חטאתי, השיבו הקב"ה הלא אמרת והן לא יאמינו לי שבדברים לבר אינם מאמינים והוצרכתי לתת בידך אות ומופת לחזק אצלם האמונה וא"כ איפוא אתה רוצה שיתוקן החטא במילי בעלמא, והבן, ועתה מכל זה נוכח לדעת שהשי"ת שוכן בתוך בנ"י וכל האותות ומופתים נעשו בלי שום שר ומנהיג להיות אמצעי ביניהם ובזה יובן הסמיכות לכל האותות והמופתים וגו' לכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל לכולם הי' כמו בראשית ברא אלקים שהי' ע"י השי"ת לבד כ"כ כל הניסים הנעשים ע"י מרע"ה, וה' לבד שוכן
בתוך בנ"י והבן:

ו) א"י דהנה יל"ד מה הוא היד החזקה והלא כבר נאמר לכל האותות וגו' וזה הי' ג"כ לעיני כל ישראל. והנה קידם זה נאמר מה שסיים משה ואמר לכלל ישראל אין כאל ישורן וגו' וישכון ישראל וגו' אשריך ישראל וגו' ואפ"ל דהנה איתא בש"ס סוטה ויעל משה מערבות מואב וגו' למה נאמר מערבות מואב והלא כבר נאמר שהי' ישראל בערבית מואב אלא י"ב מעלות הי' שם ופסען משה בפסיעה אחת וכו'. וצ"ב וכי כ"כ מיהר משה ללכת מישראל לפסוע י"ב מעלות כאחת, ולפענ"ד י"ל דהנה איתא בירושלמי (היבא בעין יעקב) על מה שנשבע אלי' חי ד' אם יהי' טל ומטר השני' האלה ופליגי ח"א על מטר נשמע לו על טל לא נשמע לו דהא לא מצינו שהותר לו על הטל ורק על המטר הותר שא"ל השי"ת לך והראה לאחאב ואתנה מטר וגו' וח"א על הטל נמי נשמע לו והותר לו דנדר שהותר מקצתו היתר כלו ואבע"א כשהחי' נה של צרפת והוצרך לתחי' משל לאחד שגנב נרתק של רופא למחר אלה בנו ובא לרופא וא"ל אדונ' הרופא רפא נא

את בנו השיבו הרופא החזר לי הנרחק וארפא את בנך כך אלי' ביקש מהשי"ת שיחי' בנה של צרפת בטל מיכן לתחי', אמר לו הקב"ה החזר לי את הנרתק ואחי' אותו שנ' יחיו מתיך וגו' כי טל אורות עליד, ואי' שם במפרש דטעמא דמ"ד דעל הטל לא נשמע לו משום שכבר נשבע השי"ת שלא יחסר טל מבניו כדאי' שם אח"ז ולך טל ילדותיך נשבע ה' וכו' וכ' המפרש הכוונה שהקב"ה עושה נסים בדרך הטבע ושלא כדרך הטבע, ומה שהוא כדרך הטבע נמשל לטל שאינו פוסק לעולם ומה שהוא שלא כדרך הטבע נמשל למטר שבא לפרקים ואותם שהם בדה"ט אינם חסרים בכל דור ודור ולכל או"א מישראל וע"י ברמב"ן פ' וארא בתחלתו:

והנה הרמב"ן (בפ' לך) כ' וז"ל כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח אל פועל דמיון תהי' הגזירה מתקיימת עכ"פ, ולזאת יעשו הנביאים מעשה בנביאות לפיכך עשה הקב"ה לאברהם דמיונית בכל העתיד לעשות לזרעו עיי"ש, ח"ש משה אין כאל ישורך רוכב שמים היינו שיתנהג עמכם בדרך הטבע לטובה, וישכין ישראל בטח בדד עין יעקב היינו ג"כ ניסים בדרך הטבע שזה אינו מכיר רק עין יעקב בלבד כנ"י העומד באמונתו מכיר כ"א ניסים שהשי"ת עושה עמו בכל עת ובפרט לנו בגלות המר הזה, ואח"כ אמר אשריך ישראל עם נושע "בה'" היינו שלא כדה"ט שניכר לכל העולם כי יד ה' עשתה זאת, והנה ידוע שדרך הטבע נכלל בי"ב מזלות' וע"ז כוונו חכז"ל שפסע משה י"ב פסיעות היינו שמרע"ה עשה פעולה לטובה, ופסע י"ב פסיעות רמז לדה"ט וכבש לפניהם כל דרך הטבע שיהי' מונח תחת יד ישראל שיעשה להם הקב"ה נסים למעלה מן הטבע וזה היד החזקה שעשה משה לישראל ח"ש ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' ולכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל בראשית ברא וגו' היינו כל מה שברא הקב"ה השמים וארץ וכל אשר בהם כבש משה תחת יד ישראל שיעשה לנו השי"ת נסים למעלה מדה"ט ויקויים בנו במהרה כימי צאתך מאונ"צ אראנו נפלאות א"ס: ז) א"י ולכל המורא הגדול פירש"י ששיבר הלוחות וראיתי בספורנו דקאי על שירא משה מגשת אליו כי קרן עור פניו ומה האור אמרו פני משה כפני חמה וזכה לזה שאמרו חכז"ל הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם וגו' עליהם נאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וגו' וראיתי בערבי נחל שפי' והנה איש משה עניו מאוד מכל אדם אשר על פני האדמה שזכה לזה בחיים מה ששאר צדיקי' יזכו לעתיד והנה אמרו חכז"ל משרע"ה לא מת דגמר שם שם ממה שנ' ויהי שם בהר וגו' מה שם עומד ומשמש וכו' וקשה דהול"ל בקיצור מה התם חי אף כאן חי. ופי' הגאון בעל תבו"ש עפימ"ש המפורשי' טעם למה הקב"ה ישלם שכר לצדיקים בעולם שאחר התחי' ולא אחר המיתה בג"ע ומן הדין ראוי

לשלם תיכף אחר המיתה שהרי הקב"ה מקיים כה"ת כדאי' בירושלמי ושמרו משמרתי אמר הקב"ה אני שומר מצותה של תורה וכו' וכתיב ביומו תתן שכרו פי' תיכף שנגמר העבודה מגיע התשלומין והאדם במותו נגמרת עבודתו ותי' דקי"ל האומר לפועלים עשו מלאכה אצל בע"ה ושכרכם אצל בעה"ב שניהם אינם עוברי' זה שאין פעולתו אצלו וזה משום שלא שכרו וה"כ הי' משה מדבר לישראל ואמר להם ששכרם אצל הקב"ה ולא חל על שניהם מצות ביומו תתן שכרו. והנה במצות שעשה משה א"א לומר כן שהרי שמע מפי הקב"ה בעצמו ולכן קאמר מה שם עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש פי' שעדיין משמש ולא נשלם עבודתו עד עת קיבול השכר ודפח"ח. ולעתיד יזכה לאותו אור שגנוז לצדיקים לעת"ל ואף שכולם יזכו היינו רק ע"י מרע"ה וידוע מ"ש חז"ל על קרא ויאמר אלקים יהי אור היינו אור שגנז הקב"ה לצדיקים לעת"ל. ובזה נדרוש סמוכין ולכל המורא הגדול אשר עשה משה שזכה לקרני הוד כמ"ש לעיל. זה זכה עתה. ועוד לו בראשית ברא וגו' ואמר אלקים יהי אור ויהי אור לזה האור יזכה מרע"ה וע"י יזכו כל הצדיקים בב"א:

ח) א"י דהנה אמרו חכז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים שיתף הקב"ה מדה"ר למדה"ד. וי"ל דהקדים אין כוונתו קדימה בזמן אלא קדימה במעלה. דמצינו שהשי"ת מנהג העולם בדרך הטבע עפ"י כוכבי השמים. וח"ו לומר שסילק השגחתי כי הוא דעה המשובשת אלא שמנהג העולם בדרך הטבע בשם אלקי"ם בגימ' הטבע. ועוד מצינו שפעמים השי"ת עושה נסים נגלים למעלה מן הטבע כמו ביצ"מ וכדומה. ועוד עושה נסים נסתרים שהמה בדה"נו כמו שפי' על קרא לעושה נפלאות גדולות לבדו שהשי"ת יודע הנס ולא נגלה לשום בו"ד. ועי' ברמב"ן הקדוש שמות על קרא ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם שהאריך בזה. ולפי"ז הניסים שעושה השי"ת למעלה מן הטבע זהו נקרא הקדים מדה"ר למדה"ד שהוא קדום במעלה יען כי הוא ניכר לעיני כל אשר יאמר כי הוא זה שהוא התנהגות בשם הוי' ב"ה.

וכאשר מתנהג עולמו בדרך הטבע לחוד הוא בשם אלקים ובזה יבואר הסמיכות לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' וגו' שהי' נסים נגלים למעלה מן הטבע ועוד בראשית ברא אלקים שברא העולם במדה"ד בשם אלקי"ם הפשוט בדרך הטבע. ועוד ביום עשות ד' אלקים ארץ ושמים ששיתף מדה"ר למדה"ד לעשות ניסים בדרך הטבע היינו נסים נסתרים והבן:

ט) א"י דהנה הבאתי לעיל (באות ז') בשם הספורנו ולכל המורא הגדול היינו שקרן אור פניו ויראו לגשת אליו והנה ידוע קושי' הרמב"ם דהידיעה סותרת הבחירה וכ' השלה"ק

דהחילוק בין ידיעתנו לידיעתו ית"ש הוא דידיעתנו הוא בג' בחינות הרעת, היודע הידוע, והיינו למשל אם רואה אדם צורה אשר לא ראה אותה עד היום הזה נקראת הדעת. היינו שע"ע לא ראה אותה ועתה נודע ממנה ונתחלף הדעת. והאיש נקרא היודע. והצורה הידוע. משא"כ הבורא ית"ש כל הנמצאים מהנעשה יש לו שורש דק בספירות אשר המה העצם בורא ית"ש א"כ ידיעתו ממנו אינו נחלק לבחינות וא"כ כיון שנתן השי"ת הבחירה לאדם א"כ א"א שידע מעצמו איך יהי' זה האדם, ועי"ש דבריו היקרים באריכות והנה הרמב"ן כ' דהבחירה לאדם נולד מעץ הדעת א"כ יקשה לכאורה איך ציה השי"ת על אדה"ר קודם אכילתו ואיך חטא ונענש, וגם יקשה מה שאמרו חז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זהמתן ואיך חטאו ונענשו, וצ"ל דב' מיני יצה"ר יש א' המלאך הוא השטן ב' מה שטבעו של אדם מעצמו נוטה לרע ופרא אדם יולד וזה היצה"ר בא מכח אכילת עה"ד. ואם הי' ממתין אדה"ר עד שבת הי' נוטה טבעו לטוב והוא אכל קודם שאכל בוסר כידוע לכך טבעו להרע אבל באמת מתחלה נברא ג"כ להיות בעל בחירה מצד יצ"ט ויצה"ר אשר את זה לעומת זה עשה ד'. ובזה מובן ג"כ דהשי"ת הביא המבול משום יצר מחשבות לבו רק רע ואח"כ נשבע שלא יוסיף לקלל מטעם זה כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולהנ"ל א"ש מתחלה כ' מחשבות לבו מה שקנה הוא לעצמו מעצמו ואח"כ לא כתיב לבו כי קאי על מה שהשי"ת ברא לו יצה"ר ועיין, והנה מרע"ה שקרן עור פניו התפשטות הגשמיות הי' כמו מראשית קודם אכילת עץ הדעת, וז"ש ולכל המורא הגדול שקרן עור פניו כנ"ל והי' כמו בראשית ברא אלקים את השו"א מתחלת הבריאה והבן: י) א"י בהקדים מה שחקרו הקדמונים ע"מ דאמרו חכז"ל תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע לפניהם הכונה דלכאורה איך אפשר שיהי' שינוי רצון אצל התכלית הפשוטי ויקלקל הפועל האומן הבורא ב"ה את פעולתו וישנה הטבעים ממה שהטביע אותם כרצונו מבראשית. (ועי' בתוי"ט אבות פ' עשרה מאמרות משנה ו' ובבנ"י מאמרי השבתות מ"ח) אלא ע"כ תיכף מבראשית התנה הקב"ה עם כל הנבראים אשר ישדדם בזמן ההוא באופן כזה ובאם יארע כזה דהבחירה חפשיית ובאם הי' המצרים משלחים את ישראל תיכף ולא היו רודפים אחריהם לא הי' נבקע הים רק כאשר אירע חוזק לבם וענין הרדיפה וצעקת בנ"י אל ה' אז נבקע הים ואי' במדרש ולכל היד החזקה זה קי"ס לכל המורא הגדול כ' הרביני אפרים שהוא אותיות המאור הגדול עכ"ד (הביאו הגה"ק חיד"א זצ"ל בנח"ק עה"ת) וי"ל הכונה בזה מה שאמר לשמש דום. וז"ש ולכל האותות והמופתים וגו' וקי"ס והעמדת החמה אשר עשה משה לעיני כל ישראל. ואי תקשה איך

נעשה שינוי הטבע ממה שהוטבע מקודם עז"א בראשית ברא אלקים וגו' שתיכף משעת בריאת העולם התנה הקב"ה לשדדם בעת הצורך. והבן:

יא) א"י דהמקנה בפתיחה לקדושין (אות י"ז) כ' לפרש קרא דוירא ישראל את היד הגדולה ויראו וגי' ויאמינו וגו'. עפי"מ דאי' בזוה"ק אית יראה ואית יראה. יראת הרוממות ויראת עונש. יראת הרוממות הוי יראה מחכמה. ויראת העונש הוי יראה מצד אמונה שהשכר והעונש הם מאתו ית"ש לבד ואין זולתו שליט להרע או להטיב. והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה היינו החכמים הנקראים בשם ישראל הם ראו והשיגו מרוממת וגדלות השם יתעלה. אבל שאר העם ל"ה להם אלא יראה תתאה שראו השכר הטוב ועונש המצרים ויראו העם וגו' יראה א' היא מעלת האמונה בה' כנ"ל והיינו דכתיב ויאמינו וגו' עכ"ד. ואי' בת"י בראשית ברא בחוכמתא ברא אלקי' וז"ש ולכל היד החזקה זה קי"ס אשר עשה משה לעיני כל "ישראל" הגדולי'. בראשית בחוכמתא. והבן. והיודע מעט בפי' הרמב"ן ריש בראשית ענין אמת ואמונה וחכמה יודע יותר לפרש בזה והשי"ת יראני נפלאות בתורתו לשמה עע"א:

יב) א"י דהנה הרמב"ן כ' לדקדק דפ"א כתי' וימת שם משה עבד ד' ופ"א כתי' עשה איש האלקים. מדוע גבי שם הוי' ב"ה נקרא עבד וגבי שם אלקים נקרא איש. ומתרץ עפ"י סוד ומי זוכה לבוא בסודו. וי"ל בפשטות דהנה מצינו בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד. ראה שאין העולם מתקיים שיתף הקב"ה מדה"ר למדה"ד. והקשו המפורשי' איך שייך השתנות ח"ו אצל השי"ת ותי' כי עם הצדיקים מדקדק השי"ת כחוט השערה ומתנהג עמהם במדה"ד כמ"ד וסביביו נשערה מאד. אבל עם שאר המון מתנהג השי"ת ברחמי ודינא. ועל אמרם בתחלה עלה במחשבה וכו' כבר נאמרו ע"ז פי' רבים כידוע ולפי"ז י"ל דהנה ידוע כי איש הוא המדריגה יותר גדולה מעבד. וכשהי' מרע"ה בבחי' עבד הי' אז עבד ה' שם הוי' בשיתוף מדה"ר וכשעלה למדריגת איש הי' איש האלקים במדה"ד. וז"ש ולכל היד החזקה אשר עשה משה וסובב הולך על א"ש למעלה וזה וימת שם משה עבד ד' ואח"כ אמר אשר עשה משה לעיני כל ישראל שפעל ועלה למדריגה גדולה ונעשה איש אלקים שיהי' כינו בראשית ברא אלקים בתחלת הבריאה. והבן: יג) א"י דאי' באבות פ"ה בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' אלא להפרע מן הרשעי' שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. ולתת שכר טוב לצדיקים וכו' ובזה יובן הסמיכות לכל האותות והמופתי' אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה וגו' זהו עונש הרשעים ולכל המור"א הגדול וגו' המאו"ר הגדול שגנזו לצדיקים לעת"ל זהו שכר הצדיקים לכך בראשית ברא ביו"ד מאמרות והבן:

יד) א"י עפי"מ שפי' בתהלים ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום עפי"מ שפי' הקדמונים ע"ד הגמ' שבת פ"ב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי וא"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה על רגל א' דחפו וכו' בא לפני הלל גיירי' א"ל דעלך סני לחברך לא תעביד ע"כ. וכתבו שלכאורה יש להבין הלא זה מהנמנע שיקיים כל איש ואיש כה"ת בכללותי' ופרטותי' שיש מצות התלויות בכהנים ויש בלוים ויש בישראלים לא ראי זה כראי זה ויש מצות שאפשר שאינם באות לידי אדם כל ימי היותו בעולם בחיותו כמו יבום וחליצה וגירושין, וכהנה, והתי' לזה לאשר כל ישראל ערבים זב"ז ואם יש בינינו אהבה ושלום ואחדות אז מה שזה עושה יש לכל ישראל חלק בו עכ"ד. והנה ידוע שהשי"ת צפה בתורה וברא את העולם כמו שכל העולם חבור אחד והשמים צריכי' לארץ כמ"ש ואד יעלה מן הארץ ובהתעוררת למטה מתעורר למעלה וארץ צריכה לשמים (וכמו שהאריך ביעד ח"ר דרוש א') וז"ש ה' עת לעמו יתן אימתי ה' יברך את עמו בשלום. ז"ש ולכל היד החזקה וגו' לעיני כל ישראל שקבל התורה לכ"ז דייקא כמו בראשית ברא אלקי' את השמים ואת הארץ שצריכי' זל"ז כך קיום התורה נצרכים כל ישראל להיות דוקא באחדות ובעוה"ר זה מעכב הגאולה וה' ירחם בב"א:

טו) א"י דהנה לכאורה יל"ד מ"ש ולכל המורא הגדול אשר עשה מעשה וגו' דתיבת עשה נראה לכאורה מיותר דהא הענין סיבב על מה שאמר מקודם ולא קם וגו' כמשה וגו' וי"ל דהנה כתבו המפורשי' מה שאנו משבחי' השי"ת על הנסים שעשה. אין הכונה מה שיש ביכלתו לעשות כן דאם הי' יכול לברוא הכל יש מאין. אין חידוש שיכול לשנות מה שברצונו ית"ש רק מהניסים נודע שהוא ברא הכל ויש יכולת בידו לכך נאמר אשר הוצאתיך ולא נאמר אשר בראתיך כי ההוצאה מורה על הבריאה. וגם עשה נסים למשה למען ישמעו בנ"י ויקבלו תורה ומצות על ידו כמ"ש וירא ישראל וגו' ויאמינו בה' ובמשה וגו'. ועוד עשה לנו נסים להראות כי בחר בנו ה' מכל העמים ועושה לנו נסים כמ"ש ונפלינו אני ועמך וגו' וזה הכוונה זכר עשה לנפלאותיו והטעמים לזה הוא א' טרף לשון טריפה להרוס הטבע נתן ליראיו ועוד כח מעשיו הגיד לעמו ועוד מעשה ידיו אמת ומשפט וגו' כהנ"ל שמהניסים נודע שהוא ברא הכל ויש יכולת בידו וזה לכל האותות וגו' הי' לג' טעמים א' אשר עשה משה להגדילו ועוד לעיני בני ישראל ועוד בראשית ברא לראי' שברא אלקים ולפי מש"כ בג' דברים האלה להגדיל הנביא ולהראות כי בחר בנו ולהיות ראי' מהניסים שהוא יתברך הבורא הכל ויש יכולת בידו ואמרנו שזה כוונת הפסוקי' זכר עשה וגו' כהנ"ל ע"כ שייך אח"כ שפיר סמוכים לעד לעולם ועיין:

איתא ריש קידושין אר"ש מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתב כי תלקח אשה לאיש מפני שדרכו של איש לחזור אחר אשה ואין דרכה וגו' משל לאדם שאבדה לו אבדה מי חוזר על מי בעל אבדה מחזר על אבדתו, והקשו מ"ט הי' לכתוב כי תלקח. ותי' כיון דתנן במתני' האשה ניקנית ב"ג דרכים וכו' ולא קתני האיש קונה משום שהי' משמע שקונה בע"כ כדאי' בגמר' לעיל גם בקרא לא הי' לו לומר כי יקח איש, וע"ז תירץ מפני שדרכו של עולם וכו' אולם קשה על קושיא זו שיש לטעות דבע"כ משמע אינו מספיק זה התי' דאכתי יש לטעות דלוקח בע"כ. וע"כ דוקא במתני' דתנן כסף ושטר יש לטעות שקונה בע"כ אבל בקרא דכתיב ובעלה אין לטעות דאטו בנות ישראל הפקר הנה. אמנם דברי הש"ס יבוא על נכון דכתיב לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו ועיין בכלי יקר ב' פי' פירש א' כי בזה לא יהי' טוב במצות השי"ת כשהוא לבדו ואין לו מתנגד להטותו דרך הרע לפיכך אעשה לו עזר כנגדו כי במה שתהי' אשתו כנגדו להסיתו לדרך הרע והוא לא ישמע לה וינצחה אז יהי' נקרא עושה טוב ע"ד שהיצה"ר נותן באדם לזכות ע"י ופי' ב' שאם הי' האדם נוצר כל א' מהם מחימר בפני עצמו א"כ יהי' שני גופיים מחולקים ולא יהי' הטוב דבק בהן יען כי הי' נעדרים מאהבה ואחוות אבל כיון שהי' מחומר א' יכולים להשוות עצמם ולדור באהבה ורעות וזה לא טוב היות האדם לבדו היינו נוצר מחומר א' והאשה מן חומר א' לפיכך אעשה לו עזר שיהי' מן חומר א' ולפי"ז לס"ד דגמרא הי' סובר כפירש הא' וא"כ מי יקח לעצמו נחש בכפיפה להלחם עמה ובודאי לא יקח אותה וירא לגשת אלי' עד שהיא תהי' משתדלות אותו שיקחנה וא"כ הו"ל לכתוב כי תלקח כי הקיחה תבוא מסיבתה וע"ז משני דרך העולם להחזיר על אבדתו וכיון שהיא אבדתו שהי' עמו בגוף א' אחת מלצעותיו מוכח כפי' ה"ב שלא נתנה לו להלחם עמה שא"כ הי' להשי"ת לברא אותם מב' חומרים וא"כ שהפירש כפשוט לכך כתיב כי יקח וגו' עיין ויש להאריך בתוכחה:

(ומה נעים לפרש בזה, על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד, כי אחר שאמר מקודם ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי וגו' כי מאיש לקחה זאת. אמר אח"כ על כן כיון שהאשה עצם מעצמיו ובשר מבשרו יעזב איש וגו' שהוא יחזור אחר אבדתו ליקח לו אשה ולא יפחד לנפשו שיקח לו נחש בכפיפה שלתכלית זה נבראת להלחם עמה כפי' ה"א הנ"ל. כי אדרבה והיו לבשר אחד שידורו באהבה ורעות שלתכלית זה הוא עצם מעצמיו ונבראו מחומר א' שיכולים להשוות עצמם ואפשר שלהורות זה אמר מלת והיו שהוא לשון עבר מהופך לעתיד והיל"ל ויהי' אך הוא הדבר שמזה שהי' כבר לבשר אחד ולא הי' גופים מחולקים ונבראו מחומר א' מזה יש לך

הוכחה לדעת שיהי' לבשר א' ושתיו להיות בניהם אהבה ושלום פאה): איתא במדרש ואכלתי לא נאמר אלא ואוכל אכלתי ואוכל והדבר תמיהא על אדה"ר להשיב תשובה כזו, ואפ"ל דהרמב"ן כ' ענין עץ הדעת שהי' מוליד רצין וחפץ וקודם שאכלו מעץ הדעת הי' טבע אדם טוב כמלאכים וגלגלים שמיטבעים על הטוב ולא הי' בעל בחירה עד שאכל עיי"ש, וקשה ע"ז הא התירה קדומה לעולם אלפים שנה דכתיב ואהי' אצלו שעשועים יום יום והי' כתובה לפני הקב"ה באש שחורה על אש לבנה והתורה בנוי' על הבחירה דאל"כ אין שכר ועונש ובפירש נאמר ראה אנכי וגו' ובחרת בחיים וגם נאמר מיתה בתורה ע"ז כבר כ' הרמב"ן דעות, ונראה כי אי' שאדם אכל פגה אם הי' ממתין עד שבת הי' הקב"ה מתיר לו לאכול שיהי' לו בחירה והטעם שלא רצה השם שיאכל קידם שרצה הקב"ה שיהי' מוטבע תחלה על טוב ויכנס למצוה תחלה ואח"כ אם הי' לו בחירה הי' יצה"ט בא מתחלה אל האדם ועתה שהקדים לאכול היצה"ר בא מתחלה ויצר לב אדם רע מנעוריו, וזה שהשיב אדם אכלתי ואוכל שהי' התנצלות להקטין חטאו הן אמת שאכלתי אבל הלא הייתי מוכן לאכול בלא"ה וא"כ מאי כולי האי אם אכלתי איזה שעות קודם, ואבל באמת דבר גדול הי' זה כנ"ל שמשך עליו היצה"ר (ועיין בדרושים לר"ה יום א' אות י"א) ועיין ג"כ פ' אמור:

במדרש פ' בראשית ופ' בחקתי אי' פלוגתת ב"ש וב"ה אי שמים נבראו תחלה או הארץ עיי"ש כל הענין באריכות וי"ל דפליגו מה שהביא השל"ה אי צדיקים גדולים במעלה או המלאכים גדולים והוא פלוגתת הרמב"ם וא"ע עם שאר קדמונים ומסיק בשם הר"מ קורדווארו בענין הגוף אשר מורכב מד' יסודות המשתלשלים מלמעלה למטה המלאכים גדולים ואבל בנשמה הצדיקים גדולים, ומעתה יובן דזה הוא הכרעת ר"י בשם חכמים, לבריאה שמים קדמו, ולשכלול הארץ קדמו ורשב"י אומר כא' נבראו ומדמה לקדרה וכסוי וב"ש שסוברים השמים נבראו ואח"כ הארץ הי' מדמים לכסא ושרפרף כי המלאכי' נושאים הכסא והם קדמו, וב"ה שסוברים הארץ נבראו תחלה ואח"כ השמים הי' מדמים לדירה כי עיקר דירת הקב"ה הוא מתחלה בתחתונים כדאי' מדרש פ' בראשית ע"פ מתהלך בגן מהלך אין כתיב כאן וכו' עיקר שכינה בתחתונים היתה כיון שחטא אדה"ר וגו', והבן:

פרשת נח

מדרש הובא בעקדה אשרי האיש זה נח שנא' לא הלך וגו' זה דור אנוש ובדרך חטאים לא עמד זה דור המבול ובמושב לצים וגו' זה דור הפלגה כ"א בתורת ה' חפצו אלו ז' מצות

שנצטוה ובתורתו יהגה וגו' שהי' מבין דבר מתוך דבר מפני מה ציה הקב"ה ליקח מן הטהורים שבעה שבעה להקריב מהם קרבן והי' כעץ שתיל וגו' ששתלו הקב"ה בתיבה על פלגי מים, אשר פריו וגו' זה שם, ועלי' לא יבול זה חם, וכל אשר יעשה יצליח זה יפת, לא כן וגו' כהאי דתנן דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ועיי' ואמרתי לפי מה שיש אנשים שאינם מתבוננים על דרכיהם ואינם יודעים לעבוד את בוראם ומחי' אותם ונותן לכם צרכי' והמה גרועים מבהמה כמו"ש ידע שור קונהו וגו' ויש יודעים אבל התאוה גובר עלי' וחוטאים ויש שיצה"ר גובר עליהם מכח שרירות לבם שאומר כחי ועוצם ידי וגו' ואין להם אדון המה הרעים בישראל ואשר המה טובים יש עובדי ה' מחמת יראה ויש מחמת רוממת כי ראוי ונכון לעבוד את ה' וזה שמשבח את נח שלא הי' מכת הא' חה דור אנוש לפמש"כ הראשונים שיחסו הנהגת עולם למלאכים ולצבא השמים ולא הי' מהכת הב' זה דור המבול שחטאו בתאוה ולא מהג' זה דור הפלגה שרצו למשול בעצמה' רק לא זה שהי' שומר ז' מצית שנצטוה כעובד מיראה שעושה רק המחויב לעשות אלא אף זו שהי' מבין דבר מתוך דבר והי' מקרב א"ע להקב"ה בקרבנות, והי' שכרו שהי' כעץ שתול שנצול בעצמו וגם אשר פרי' יתן זה שם אשר מזרעו עמדו אומה אשר נתקרבו מהקב"ה ועליהו לא יבול גם מאם עמדו גירי צדק וכל אשר וגו' זה יפת שמזרעו בנו בית שני לקנים על היותר כי יודע ה' וגו' מה שמוכן לו לעוה"ב לא כן הרשעים שאין להם חלק לעוה"ב ויש להאריך בכל פרט ופרט ועיי' היטב:

במדרש וישלח את העורב הה"ד שלח חושך ויחשיך והנה כבר כ' ע"ז ואפ"ל עוד דהאלשיך פי' שם שלח חושך ויחשיך ששלח ה' חושך של לילה ויחשיך חושך אחרת עפ"י התרגום וימש חושך בתר דיעדי קבל לילה וקשה באמת מ"ט החשיך חושך אחרת על היום ולא חושך של לילה וכ"ל דהנה בשעת המבול לא הי' חילק יום ולילה והשי"ת נשבע שלא יעשה עוד כזה ומה שהטביע המצריים בים י"ל שהם באו לתוכה והוא לא הביא הים עליהם וכך אי' במדרש אבל בלא"ה אפילו על אומה אחת אינו מביא וא"כ לא הי' אפשר שהחשיך חושך של לילה על יום ע"כ ויחשיך חושך אחרת. ואי' בסנהדרין ק"ח אמר ר"ל תשובה מצחת השיבו העירב לנח אמר לו רבך שנאני ואתה שנאתני רבך שנאני מן הטהורין שבעה מן הטמאין שנים ואתה שנאתני שאתה מניח ממין שבעה ושולח ממין שנים אם פוגע בי שר חמה או שר צכה לא נמצא לעולם חסר ברי' אחת או וכו' ופי' מהרש"א שם משום שהי' בימי ניסן או תשרי וקשה אדרבה אז אינו חמה ולא צנה דדרשינן מוציא אסירים בכושרות בחדש שכשר לצאת. וגם כי לפי החשבון הי' שליחות עורב יו"ד לחודש אלול אולם להנ"ל א"ש שלא שמשו בשעת המבול רק

בערבובי' לכך ירא העורב שמא יפגע בו שר חמה או שר צנה וזה פי' המדרש וישלח את העורב והשיבה תשובה נוצחת שמא פוגע בי שר חמה וכו' והיינו משום שהי' ערבובי' הה"ד שלח חושך ויחשיך חושך אחרת כפי' הנ"ל ולא חושך רל לילה כנ"ל והבן:

ואפ"ל עוד עפי' פי' האלשיך הנ"ל שהקשה המזרחי ואיך אפ"ל שלא הי' חילק זמנים בשנת המבול בשלמא מאי דכתיב ויהי' הגשם ארבעים מקצה חמישים ומאת יום בעשירי באחד לחודש נראו וגו' הכל דברי ה' למשה לכתוב כן בתירה ואבל וישלח את העורב ואח"כ המתין ג' שבעיות מנין הי' יודע וזה קשה רק אם אין להשי"ת רק חילוק זמן א' יום ולילה ואבל אם יש להשי"ת חילק זמנים אחרים שבשנת המבול הי' חולק זמן אחר ומזה ידע וזה כוונת המדרש וישלח את העורב וקשה קושית המזרחי (איך הי' יודע להמתין אחר שליחות העורב ז' ימים כפי' רש"י מדכתיב ויחל עוד ז' ימים) ותי' הה"ד שלח חושך ויחשיך כפי' האלשיך הנ"ל ויש חילק זמן אחר ואפ"ל שמזה ידע נח: אולם האמת כוונת המדרש כאשר כתבתי מכבר ששליחות העורב רמז על גלות מצרים עפ"י מדרש הנעלם ששליחות היונה רמז על ג' גליות בבל ויון ואדום ומה הי' העורבים אותן שמתו ב"ג ימי אפלה ושם יהי' הפי' שלח חושך ויחשיך היינו רק להיות חושך ולא מרו את דברו היינו לא לפי שמרו כלל רק להיות חושך שימותו הרשעים שהיו בין ישראל וזה כוונת המדרש ובזה מיושב שם מה שהקדים חושך ומה שלא הביא כלל דבר שחין שם על ג"כ מטעם שלא הי' העיקר להכותם רק לטובות ועיי' במדרש וגם ישבתי בזה המדרש ולא מצאה היונה מנוח עיי"ש:

פרשת לך לך

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רוע מקנה לוט והכנעני והפריזי אי יושב בארץ ויאמר אברם וגו' מריבה ביני וביניך וגו') ועיי' רש"י מה הי' הריב ועיין בתוצאות חיים מה שמדקדק הרבה ראשית הלא לא מצינו בפסוק שהי' ריב בין אברם ובין לוט ועוד מה שהקדים לומר ביני ואח"כ ביניך וגם מה נתינת טעם הוא זה כי אנשים אחים אנחנו וכי אם לא הי' אחים הי' מותר להחזיק במחלוקת, ותו קשה מה שאמר אברם הפרד נא מעלי אם אברהם הי' קשה לו לדור בשכינת לוט עליו הי' להרחיק את עצמו כי כן הדין על הניזק להרחיק, ועיי"ש מה שקשה בפרשה ואפ"ל, לישב הכל בהקדם מה שאומרים העולם הפירש על הא דתנן בפרקי אבות מה בין תלמידיו של א"א ע"ה לתלמידיו של בלעם הרשע וקשה אמאי לא אמר בין א"א ע"ה לבלעם, כי הזקינים הרשעים הם בהסתר כי עושים בהצנע ומסתירים מעשיהם, ואבל תלמידיהם ניכר מי הי' הבם בא זה וגלה

על זה וכשנ' מושל מקשיב על דבר שקר גם משרתיו רשעים ואי' בגמ' להיפך ע"ד אמת משרתיו צדיקים, וזה לוט הי' הולך על דרך גוים ונטה את עצמו מדרך שלמדו אברהם, אבל הוא בעצמו הי' מסתיר דרכיו והלביש אדרת שער, אך מהמשרתים הי' ניכר המושל והאדון, וזה הכונה ויהי ריב בין רועי מקנה וגו' ומה הי' הריב מפרש הקרא, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ונטה לוט לדרכיהם לעשות כתועבות יושבי הארץ, ואברהם הבין מהמשרתים כי לוט בעצמו ג"כ רשע ע"כ אמר ללוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך ורמז לו שהוא מבין שהוא ג"כ רשע וז"ש כי אנשים אחים אנחנו ר"ל וכי אנשים אחים אנחנו הלא האמת אינו כן, הפרד נא מעלי אם השמאל שאתה רוצה להשמאיל עצמך ליליך בדרך לא טוב ואימינה אני אשאר על דרך הטוב, ואם הימין דהיינו שאתה רוצה ליליך בדרך טוב ואשמאילה. בלשון בתמי' וכי אשמאילה, אני ודאי אינו הולך בדרכיך לא טובי' וא"כ ע"כ רק אתה צריך לפרוד מעלי ואני הלא נשאר אני בדרך הטוב ועיי' ואמרתי זה בעת רשר בעו"ה הי' שערורי' והי' ריב בין עם ישראל שהי' כת הנקרא "ארטעדאקסין" שהיו רוצים להחזיק בדרך מנהג אבותינו הישנים, וכת החדשים שהי' נקראים "נעלאגען פארטושריטס מעננער וה' הי' בעזרתנו:

ויאמר ה' אל אברם לך לך, וגו' ויש לדקדק שאינו כ' כסדר מארצך וממולדתיך וכו' הא להיפך הי' הסדר שיצא מקודם מבית אביו ואח"כ מארץ מולדתו ואח"כ מארצך מכל וכל, ואפ"ל דהנה כ' בעל הטורים לך לך רמז לו כשתהי' בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק, ורמז לו כשתלך מארצך תחי' כמנין לך' לך' שהרי בן ע"ה שנה וכו' עיי"ש, ולך לך ב"פ רמז על שני גליות שילכו ישראל, וזה כוונת הכתוב לך לך מארצך היינו רמז שיחי' מאה מארצך כהנ"ל ועוד לך לך ממולדתך היינו אמולד שלו עד שיוליד הוא דור אחר יהי' מאה ועוד לך לך מבית אביך היינו רמז לגלות אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם וע"ז אמר אל הארץ אשר אראך ולא גילה לו ארץ כי בכל פעם הלכו לארץ אחרת וזה הוא כוונת ר"י במדרש שפתח בפ' זו שמעי בת וראו והטי אזנך ושכחי וגו' משל לאדם שהי' רואה בירה דולקת אמר אין בעלים לבירה זו ואמר אני עיי"ש ולפי הנ"ל שפיר יש לו המשך ועיין:

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וגו' ויפיל אברם על פניו וכו' וקשה מדוע לא נפל מיד על פניו, ועוד קשה דאמרו חז"ל בזוהר האי קרא אית לעיוני בי' וגו' וכי עד השתא לא אתגלי' לי' וגו' אלא הכי תאנא כל וגו' לא כתיב וירא וגו' האידנא אתגלי' עלי' מ"ט משום דגלי בי' האי אות וגו' ועוד דבעא קוב"ה לאפוקי מיני' זרעא קדישא וגו' אלא אמר השתא דהוא בן צ"ט שנה וזמן קרוב דיפוק וגו' וקשה דמשמע דבלא"ה לא הי'

הקב"ה מצוה לאברהם למול אי לאו דבעי לאפוקי מיני' זרעא קדישא ונראה דאי' במדרש כשחרב ביהמ"ק באו האבות ואמר הקב"ה לאברהם מה לידידי בביתי וגו' בניי היכן הם השיב לו הקב"ה חטאו וגלו וגו' לא הי' בהם צדיקים וגו' עשותה המזמתה ויאמר אברהם הי' לך להסתכל בטובים שבהם והשיב השי"ת סגיהן בישון עשותה המזימתה הבי' הי' לך להביט בברית מילה שבבשרם א"ל חייך כפרו בו שנא' ובשר קודש יעברו מעליך וקשה והשתא דאנו נימולין מ"ט לא נבנה ביהמ"ק וי"ל דבעל עקדה כ' לחלק בין מעשה דגבעת בנימין למעשה דסדום דגבעת בנימין דומה לעיר סגורה בחומה רק שנפרצו בו פרצות ואפשר לתקנו וסדום הי' הרע למנהג להם ודומה לעיר שאין לה חומה רק נחשים ועקרבי' סביבותיו וקשה לתקן וזה שאמר הקב"ה סגיהן בישון [ולא קשה מה שהקשו כיון שאמר עשותה המזימתה מה שאל שוב הי' לך להביט בטובים שבהם ומובן] ושאל אברהם הי' לך להביט בברית ועדיין הוי כחומה רק נפרצה בפרצות והשיב השי"ת כפרו בו לא שלא מלו רק כפרו בו ובעו"ה החולי הזה בינינו שבושים בשם היהודי' ואין להם לפאר ולכבוד ואין מחזיקים בהוראת אות המילה שהוא יהודי ועבד נאמן ואדרבה בושים וחרפה להם ואבל אברהם אבינו ע"ה אף שלא הי' עדיין מהול לא הי' מתבייש וצות בכל העולם להכניס ב"א תחת כנפי השכינה וא"כ לא הי' צריך למול כלל כהנ"ל דעיקר המילה להיות עליו זר ועטרה שהוא נרשם בחותם המלך ממהקב"ה ואברהם לקח זה פאר לעצמו בלא"ה אמנם ראה הקב"ה כי זרעו יהי' צריך לזה לכך כשבא להוציא ממנו זרעא קדושא לעולם לכך הי' צריך ואף כי יצחק ויעקב אע"ה עדיין אפשר לא הי' צריכין ובלא"ה הי' אוחזין במעשה אבותיהם ואבל אח"כ בדורות שלאחריהם יהי' צריך ודאי והלואי שיועיל ולכך מתחלה לא נפל על פניו שהי' כמו שהי' כבר נימול רק כשאמר לו הקב"ה התהלך לפני והי' תמים כבהל אאע"ה והי' סבר כי הוא ג"כ צריך תיקון של אות מילה ולכך נפל על פניו והשיב לו השי"ת אני הנה בריתי אתך כבר בריתי אתך ואינך צריך תיקון ואבל והיית לאב המון גוים והם יהיו צריכין לחותם קודש והי' שמך אברהם שיהי' שמך נקרא עלי' ולא יהי' בושים והלואי שיועיל ועיי':

ויהי אברם וגו' התהלך לפני והי' תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאוד מאוד ואי' בנדרים לב' אריא"ר בשעה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והי' תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו ע"כ ועיין שם במהרש"א חיד"א דחשב אברהם שמא יש בו דבר מגונה ומום ביצירה וכיון שאמר לו אח"כ ואתנה את בריתי וגו' שהוא מום וגנאי הערלה נתקררה דעתו שאין זה מום חסרון ביצירה שכל אדם כן נברא אלא שזה הוא חסרון

המדות ובהסתלקו אהי' שלם ותמים במדות ע"כ תו"ד ותמוהא דאדרבה גרוע חסרון במדות שלימות, ועוד שם א"ר גדולה מילה שאין לך מי שנתעסק במצות כא"א ולא נקרא תמים אלא ע"ש מילה שנא' התהלך לפני והי' תמים וכתיב ואתנה בריתי וכו' וקשה מה בעי עוד שאמר וכתיב ואתנה וגו' והוא מיותר ואפ"ל דיש לדקדק במה דכתוב התהלך לפני והי' תמים ואתנה בריתי וכו' הלא זה שאמר והי' תמים היינו שימול את עצמו וא"כ מאי אמר אח"כ ואתנה הלא ניתן כבר כשיהי' נימול, ואפ"ל דהכ"י פירש על הפסוק ואני הנה בריתי אתך והיית לאב וגו' ואח"כ ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' דעיקר הוא ערלת הלב והמילה החיצונית זו הוא לתכלית נכבד שממנה יוקח מופת על מילת ערלת הלב וטהרתו ובלתי ספק שקודם מילה זו החיצונית הי' לאברהם לב טהור ונימול ע"כ אמר לו השי"ת אני הנה בריתי אתך כבר הנה בריתי אתך כי טהור לב אתה ומכבר יש ברית ביני ובינך ולא היית צריך כ"כ למילה אולם והיית אב המון גוים ולכך אני צריך שתהי' גם בחוץ נימול עי"ש באריכות. וי"ל לפי"ז גם לעיל הכי פי' התהלך לפני והי' תמים בערלת חוץ ואתנה בריתי ביני ובינך היינו שהברית שהוא כבר אתנה לקיים מכל וכל אף בערלת חוץ וזה דברי הגמרא כיון שא"ל הקב"ה והי' תמים אחזתו רעדה אמר דלמא ח"ו הוא בעל מום בערלת לבו אבל כשאמר לו ואתנה בריתי וכו' והיינו ע"כ כהנ"ל ואתנה בריתי שיש עמך מכבר כי טהור לב אתה אתנה לקיים אותה גם בחוץ והבין מזה ממילא שהוא נמול בערלת לבו ואין לו חסרון רק שצריך גם לערלת חוץ מטעם והיית לאב וגו' עיי"ש בכי' ע"כ נתקררה דעתו וזה ג"כ מימרא הנ"ל אין לך מי שנתעסק במצות כאברהם ולא נקרא תמים רק ע"י המילה שנא' התהלך לפני והי' תמים שיהי' נימול גם בחוץ וכתיב ואתנה בריתי וכו' הביא זה לראי' כי כבר הי' נימול בערלת הלב והי' שלם וטהור לב א"כ מזה יש לך לדעת כי נתעסק במצות וקיים הכל ואפ"ה לא נקראו תמים עד שמל ערלת חוץ וא"ש (ועיין מענין זה מה שכ' לעיל):

פרשת וירא

ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם וגו' והקשו המפורשים הרבה קושיות בעקדה בפרט בס' אספקלריי' המאירה הא' שלא מצינו עד עתה בתורה כשהי' הקב"ה רוצה לדבר עם אברהם שיהי' קורא אותו בשמו אברהם רק התחיל לדבר עמו. ב' ויאמר הנני איתא במדרש הנני לכהונה הנני למלכות והוא תמוהא, ג' ולך לך אל ארץ המוריי והעלהו שם לעולה אל אחד ההרים אשר אומר אליך הלא לא אמר לו רק וירא את המקום מרחוק, ד' ויאמר הנה האש והעצי' ואי' השה לעולה ועל המאכלת לא שאל כלל ה'

ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי הלשון כפל וכ"ב, ו' גם ויאמר מיותר, ז' ויאמר הנני בני קשה לשון הנני כי לא שייך שישוב האב לבן רק מה לך או מה תבקש וכדומה כי לשון הנני משמע שהנני מוכן לשרתך, ח' אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כ' רש"י אל תשלח לשחוט אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום וקשה מה הי' כונת אברהם שרצה לעשות בו רושם ט' כי עתה ידעתי כ' רש"י אמר ר"א א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער וכו' קשה מ"ט הוקשה לו לאברהם על שאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע הא כיון שאמר לו אל תשלח ידך אל הנער כבר יכול להתקיים כי ביצחק יקרא וגו' והי' לו לשאול רק אתמול אמרת העליהו לעולה ועתה אתה אומר לי אל תשלח ידך וגו', י' ויקרא אברהם שם המקום ההוא ד' יראה אשר יאמר היום בהר ד' יראה הפסוק כלו מקשה אחת וצ"ב ולפרש"י אשר יאמר היום קאי על דורות הבאים בכל יום ויום וזה קשה להבין ונראה לתרץ הכל, בהקדם מה שאמרתי לפרש ג"כ לעיל בפרשה ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק. וירע הדבר וגו' ויאמר אלקים אל ירע וגו' וקשה דאמר וירע וגו' על אודות בנו משמע אבל על האמה לא ירעה לו כלל והשי"ת אמר לאברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתיך משמע דהרע לו על שניהם, וגם כי הלשון כפל הדבר מאוד וגם על אודות בנו צ"ב, ונקדים דהשי"ת אמר לאברהם לעיל בפ' לך לך אל תירא אברם וגו' מה תתן לי וגו' וגו' ואמר לו כי יהי' לו זרע ואח"כ כרת עמו ברית על ירושת ארץ ישראל ובברית הזאת רמז לו ארבע גליות עגלה משולשת ועז משלשת ואיל משולש ותור וגוזל וגם והנה אמה חשכה גדלה נופלת עליו כ' רש"י רמז לצרות וחושך של גליות והרמב"ן כ' דרשו בו רמז לשיעבד ארבע מלכיות כי מצא הנביא בנפשו אימה ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה החשכה ואח"כ הרגיש כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד וממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי וכו' גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום וכו' עיי"ש וחוץ מזה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה בגלות מצרים והי' אברהם שמח ועצב הי' שמח על כל בשורות הטובות בשורת הזרע וירושת א"י אבל הי' עצב ומצטער על אלו הגלות ומי יוכל לעמוד באלה ואח"כ כשנולד לו ישמעל מהגר א"כ סבר שזהו זרעו אשר בררהו הקב"ה ובו תתקיים הכל ועדיין הי' עצב ומצטער כי זרעו הוא ואח"כ נצטוה על המילה ונולד לו יצחק משרה הי' מעט יותר שמח כי הגליות והצרות יתקיימו בישמעאל. ואף שירש ג"כ א"י הלא טוב כי

זרעו הוא ואולם יצחק יהי' לו כל טוב ולו יהי' חלק בארץ ג"כ בלי גלות כלל או ייטיב ד' עמו בדבר אחר בזכות אמו ואבי' ולא יסבול גלות כלל ומעתה יובנו מקראי קודש הנ"ל ותרא שרה וגי' ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש וגו' עם בני עם יצחק גלתה לו שרה כי הוא רק בן האמה ולא בנו ושרה היתה גדולה בנבואה מאברהם כמש"כ רש"י על שוע בקולה למדנו שהי' אברהם טפל לשרה בנביאות וירע הדבר מאוד בעיני אברהם היינו גוף הדבר אשר אמרה לו שרה לגרש האמה ובנה ועוד הרע לו על אודות בנו היינו על בנו האחר כי מעתה שישמעאל אינו נחשב לבנו כמו שנודע לדעת משרה א"כ יצחק ילך בגלות והי' הדבר קשה לו מאוד ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך היינו גוף הדבר של עתה לגרש האמה ובנה, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי רוח ד' דבר בה כי ביצחק יקרא לך זרע וישמעאל אינו נחשב לבנך אלא בן האמה אכן עדיין הי' לו יותר לדאוג והי' שוב מצטער על כי יצחק ילך בגולה ויסבול צרות רבות ורעות בגלות המר ומי יוכל לעמוד ולהתקיים ובפרט אז הי' לו יותר לדאוג ולפחד כי איתא במדרש והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו אחר כמה דורות שיהיו ישראל נאחזים בעברות ומסובכי' בצרות בקרניו יפדו בקרניו של איל, וא"כ מבואר מזה שלעתיד יהי' נגאלים בזכות העקדה וא"כ קודם מעשה העקדה לא ראה אברהם שום זכות לבניו שיגאלו מהגליו' והי' דואג מאוד: ואיתא בירמי' ל"ג פ' כ"ד הלא ראית מה העם הזה דברו לאמור שתי המשפחות אשר בחר ד' בהם וימאסם וגו' כ' רש"י שתי משפחות המלכות והכהונה עיי"ש ובמצ"ד כי בגלות הם נמאסים ואינם נחשבים לכלום עיי"ש ומעתה כבוא אל ביאור הדברי' ויהי אחר הדברים האלה כמש"כ רש"י אחר מחלוקת ישמעאל ויצחק ואברהם הי' יושב ודואג כמו שבארתי והי' השי"ת אומר אליו אברהם, והי' קורא אותו בשמו להעיר אותו משינתו שינת הדאגה כאומר לו מה אתה דואג ויאמר הנני וביאר המדרש הנני לכהונה הנני למלכות ואיך לא אדאוג כיון שיצחק ילך בגלות ואין אני רואה שום זכות לגאול ואיך יתקיימו שתי המשפחות כהנה ומלכות ומה יהי' מהם ואמר לו אלקים קח נא את בנך וגו' על אחד ההרים אשר אומר אליך לא קאי אשר אומר אליך על אחד ההרים רק שם אומר אליך איך יתקיים כהנה ומלכות ואשקוט דאגתך וישכם אברהם וגו' והנה יצחק ג"כ ידע הכל כי מסתמא ספר לו אברהם ברית בין הבתרים וסיפר לו ג"כ מה שאמר לו השי"ת כי ביצחק יקרא לך זרע והי' ג"כ נבוך בדאגת אברהם, ויאמר יצחק אל אברהם אביו אם הוא באמת שהוא רק אביו והוא בנו דייקא וכי ממנו יצא אותו זרע המבורך כהונה ומלכות ולא מישמעאל. ויאמר אבי כמתמיה אם הוא אמת שהוא אבי כי הי' עלתה על דעתו שהולך להקריבו

כשראה המאכלת והאש והעצים ולא ראה השה, והי' סבר שיקריב אותו והזרע המבורך יצא מישמעאל ובזכות אשר יקריבו אותו יצאו בניו של ישמעאל מגלות ע"כ הי' מתפלא ושואל אם הוא אמת שהוא רק אבי כמו שאמר לו השי"ת כי ביצחק יקרא לך זרע ויאמר הנני בני היינו אותו הנני שאני מזומן לכהנה ומלכות הוא רק "בני" לא אחר והי' חשב מעתה יצחק כי ע"כ צריך המאכלת למולו עוד באיזה אבר כדי שיהי' איזה זכות לבניו שיצאו מגלות ע"כ הי' מתמיה ושואל הנה האש וגו' ולא שאל על המאכלת כי לא היי לו חידוש רק על האש והעצים ואי' השה והשיב לו אלקים יראה לו וגו' והלכו יחדיו לתומם במצות השי"ת ולא הרהרו ויבן שם אברהם וגו' וכשאמר לו המלאך אל תשלח ידך אל הנער אמר אעשה לו רושם עכ"פ כדי שיהי' לו זכות שיצאו מהגלות ואמר לו אל תעש לו מאומה וגו' ע"ז אמר אפרש לפניך שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וגו' והי' שואל ב' קושיות הא' איך יתקיים כי ביצחק וגו' דהיינו באיזה זכות יצאו מהגולה ועוד שאמרת והעלהו לעולה ועתה אתה אומר לו אל תשלח ידך וגו' והשיב לו כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה כפרש"י יש לו להשיב וגו' מה הוא חיבתי אצלך וכו' ועדיין לא גילה לו בפירש כי בזה הזכות לבד יצאו ואח"כ ראה האיל אחר נאחז בסבך בקרניו כדברי מדרש הנ"ל ראה ברוח הקודש כי בקרניו יגאלו אבל את זה אינו מאמר בפירש כמו שאמר לו השי"ת אשר אומר אליך שיאמר לו כאן באיזה זכות יגאלו ע"כ ויקרא אברהם שם המקום ד' יראה זה המעשה אשר יאמר היום היינו מה שאמר לי השם שיאמר לי היום בהר ד' יראה אותו זכות יראה שיאמר לי בזה הזכות וע"ז ויקרא אליו וגו' שנית יען אשר עשות את הדבר הזה כי ברך אברכך וגו' לירש זרעך וגו' בזה הזכות יגאלני בב"א: הענין שבאו מלאכים ואאע"ה בדמות אנשים על שהי' מצער שלא באו אורחים והי' באים ג' כדאי ברש"י, ושנים הלכו משם לסדום א' להפוך את סדום וא' להציל את לוט ובתוך שהלכו אמר השי"ת, וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם הי' יהי' לגוי גדול וגו' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם וגו' ועיין רש"י שהביא פי' התרגום יודע אני בו שיצוה את בניו ואת ביתו אחריו והקשה רש"י שאין למען נופל על הלשון ע"כ פירש ידעתיו לשון חיבה ולמה ידעתיו לפי אשר יצוה וגו' עיי"ש ויש לדקדק גם לפרש"י מה שאמרו ושמרו דרך ה' הו"לל שמרו דרך ה' דהא קאי על אברהם שיצוה את בניו ואת ביתו אחריו שמרו דרך ה' ומה ושמרו בויו. ואפ' לפרש דב"פ אחרי מות וגו' וידבר ה' בקרבתם לפני ה' וימותו ויאמר ה' אל משה וגו' הביא רש"י משל לחולה שאמר לו הרופא אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב

בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זירזו יותר מהראשון עיי"ש ומעתה מתפרשים אלה הוקראי קידש כן כי ידעתיו קאי אלעיל וה' אמר המכסה וגו' ואמר הטעם שצריך לומר לו משום ואברהם הי' יהי' וגו'. וע"ז אמר עוד טעם כי ידעתיו שצריך אני לומר לו ולהודיע מה שאני עושה שאהפוך את סדום בעבור מעשיהם הרעים למען אשר יצוה וגו' ויאמר להם אל תעשו כמעשה סדום פן תמותו כמוהם ושמרו דרך ה' היינו שעי"ז שיזרז אותם כן בודאי ושמרו דרך ה' למען הביא וגו' וזה מאמר ה' ואף שאמר למען הביא ה' ולא אמר למען אביא מצינו כיוצא בו:

והנה שמעתי בשם הגאון בעל חתם סופר זצ"ל על הפסוקים תהלים ע"א אל תשליכני לעת זקנה וגו כי אמרו אויבי לי ושומרי נפשי וגו' לאמר אלקים עזבו וגו' אלקים אל תרחק ממני וגו' והקשה על שהתפלל רק על עת זקנה ובבחרותו מי הי' לו לעזר ושאר דיקדוקים ופי' דהנה השי"ת בחר בנו מ"ע אומות כדכתיב רק בך בחר וגו' כי אבותינו אברהם יצחק ויעקב הכירו בעצמם את השי"ת בטוב חכמתם לכך אנו אומרים אלקי אברהם אלקי יצחק וגו' אלקי בכל א' וא', ומחמת איזה חטא שעשה אאע"ה נתחייבו גלות מצרים ואח"ז בחר בנו וגאל אותנו ונתן לנו תורתו והנה דור המדבר ומנהיגם משרע"ה הי' גדולים מאוד כדאי' ואח"כ ירדו מטה מטה ומצינו שהי' דורות גדולים כדור חזקי' המלך ודורו של רשב"י ע"ה והי' מתחלה הנביאה בישראל ואורים ותומים ובעלי רוח הקודש וראו עין בעין ואח"כ השתמשו בבת קול ושמעו וגם הי' להם סנהדרין שהי' להם כח לענוש החוטאים וריש גולה ונשיאים בארץ ישראל והנה בעו"ה עתה אנחנו כמו זקן שאינו רואה ואינו שומע ואין בו כח ועתה יש מקום בעו"ה ליצה"ר להתגרות בנו וע"ז התפלל דהע"ה אל תשליכני לעת זקנה כעת שאנחנו כזקן שאינו רואה ואינו שומע ככלות כוחי אל תעזבני כי אמרו אויבי היינו אויב הפנימי יש לו מקום להתגרות בנו לאמר אלקים עזבו וגו' כי אין מציל, ע"כ אני מבקש אלקים אל תרחק ממנו וגו' ואני תמיד איחל וגו':

והנה אמר ויאמר ה' זעקת סדום וגו' ארדה נא וארא הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה ועיין פרש"י ולכך כתיב פסיק בין עשו כלה, וקשה לי מ"ט לא כתיב פסיק בין לא אדעה לפרש"י, ונ"ל דהנה חטא סדום הי' יד עני ואביון וגו' והי' פרוצים בעריות כמו שמצינו מה שרצו לעשות כל העם מקצה עם האורחים הבאים ללוט. גם מצינו הכצעקתה של נערה המאורסה וגו'. וע"ז מצינו אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טו"ר כמו בדור המבול והנה קשה מה שאמר אאע"ה האף תספה צריק עם רשע וגו' איך שמע מהשי"ת שרצה לענוש צדיק. ע"כ נראה ה"ק ארדה נא וגו' עשו כלה ואם לא

אדעה קאי על עשו אפילו אם לא אדעה כולם בחטא אעפי"כ אעשה כלה כראוי כנ"ל שאנדרלמוסי' בא וע"ז שפיר אמר אברהם האף תספה וגו' [והי' אז בעו"ה נשמע בעולם רח"ל חולה קאלארי ששלט באיזה מקומות] והנה שמענו מה שהוא בעו"ה בעולם וזה ענין אנדרלמוסי' וזה בשביל הפריצות אשר נוהג ע"כ אני גוזר שאיש אשר לו אשה לא ילך במחול עם שום אשה לא עם אשת איש ולא עם פנוי'. ואשה שיש לה בעל לא תלך במחול לא עם איש ולא עם בחור באמת הי' לי לגזור אף על בחורים עם בתולות אבל אני ירא שלא ישמעו כי כבר מכמה שנים פריצות זה נוהג אבל העברה אחת אין חילוק, רק אלו עושים עברה ששוה להם, אבל אלו הנשואים אינו שוה להם ועל אלו נאמר ג' הקב"ה שונאם עשיר מכחש וזקן מנאף ודל גאה אבל זאת שאני גוזר ודאי שמעו ומי שישמע יתברך בחיים וכל טוב ומי שלא ישמע ח"ו ישא עוונו ויתחרט:

וירא אליו ה' באלכי ממרא כ' רש"י הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלק והקשו וכי הי' אעא"ה מתיעץ אם לקיים מצות ה', היתכן ונראה דבפרשת עקדה ביום השלישי וישא אברהם וגו' כ' רש"י למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבו פתאום וטרף דעתו ואלו הי' לו שהות להמליך אל לבו לא הי' עושה ע"כ, ולפי"ז י"ל כאן גבי מצות מילה שהשי"ת אמר לו התהלך לפני והי' תמים והי' מצוה לו מיד לעשות וא"כ הי' מקום ק"ו לומר שערבבו פתאום כנ"ל בנסיון עקדה לכך הי' אעא"ה מגודל צדקו ואהבת ה' בעצמו מתיעץ עם יודעי' ענר אשכול וממרא שידעו הכל שלא עשה רק בישוב הדעת והראי' שהי' אתיעץ עמם ובאמת אפילו הי' ממרא ג"כ יעצו שלא למול כמו ענר אשכול כדאי' במדרש אעפי"כ הי' על אך תכלית העצה הי' שלא יהי' פתחון פה והי' שלם בצדקו:

ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם וכ' רש"י ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהי' זרעך וקשה לי מה הי' לו לאברהם לומר זה לנערים ואפ"ל דעוד קשה דאי' במדרש עם החמור עם הדומה לחמור כיון שראה ענן קשור בה אמר ליצחק בני רואה אתה מה שאני רואה א"ל הן, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה א"ל לאו אמר להם הואיל וחמור אינו רואה ואתם אינכם רואים שבו לכם פה עם החמור וקשה ג"כ מה הי' לו לקנטר לנערים כאן, אמנם חדא מתורצת בירך חברתה דאלו הנערים הי' אליעזר וישמעאל וע"כ שאלם אם רואים מה שהוא רואה על ההר למען שידע אם יש לו איזה תקנה שיתקיים כה יהי' זרעך בישמעאל וכיון שהשיבו להם שאינם רואים וישמעאל שוה לאליעזר לכך אמר להם שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה לראות איך

יהי' מקום ברכת כה יהי' זרעך כיון שאין לו תקוה על ישמעל שדומה לחמור ולפי"ז שייך שפיר ג"כ מה שאמר ע"ז ונשתחוה ונשובה אליכם ופרש"י נתנבא שישובו שניהם ומה בא לו הנבואה עתה ולהנ"ל א"ש שנתנבא שע"כ יהי' כן יהי' באיזה אופן שיהי' והבן:

דרוש לר"ה

יום ב' שנת תרי"ב רפ"ק ותוכו רצוף ענין עקדה:

איתא בר"ה אילפא רמי ורב חסד ואמת מתחלה ואמת ולבסוף ורב חסד ר"א רמי כתיב ולך ה' החסד וגו' מתחלה וגו' ולבסוף וגו' ר"ה רמי צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו מתחלה צדיק וכו' וקשה בשלמא ר"ה שפיר קאמר דמתחלה כתיב צדיק ואח"כ וחסיד אבל לאינך מהופך בקרא ואפ"ל עפ"י מה שהביא בעקדה החקירה אמונת השגחת אלקי' לשפוט לאיש על כל מושכל ומקובל עיי' בדבריו בפ' אמור ופי' שם בזה מה שאמר שלמה הע"ה שמח בחור בילדותיך וגו'. ועוד שם החקירה כי הקנינים אשר לאדם בהשתרר או בהשתעבד כגון בן אצל אביו או עבד אצל אדונו אינם נכנסים תחת נימוס הדין וראי' שאמרה התורה אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם וגו' וא"כ ה' עושה עמנו ג' חסדים הא' גוף השגחה הוא חסד שלא נהי' כבהמה נדמה וחסד הב' שמכניס אותנו תחת הדין ולא בא עלינו בכפי' כמו להקנינים אשר לאדם בהשתרר או בהשתעבד ואלו ב' חסדים הם קודם הדין ואח"כ בא החסד הג' מה שעושה אתנו לפנים משורת הדין לזכות ועל אלו ג' חסדים שייכים אלו הפוסקים ועיי' (דהיינו הקרא שהבי' אלפא הוא חסד הא' גוף השגחה והקרא הב' שהביא ר"א הוא החסד הב' שמכניס אותנו תחת הדין וזה ולך ה' החסד זה גופא כי אתה תשלם לאיש כמעשהו) ומה שאמר אילפא ור"א תחלה אין הכוונה על תחלה בזמן רק על תחלה על הענין כלומר מתחלה בא הידיעה ואמת דהיינו שמשגיח לשפוט באמת ואח"כ צריך להבין בזה כי זה הוא ורב חסד שמשגיח עלינו שלא נהי' כבהמה נדמה וכן בר"א מתחלה בא הידיעה להבין כי אתה תשלם לאיש ולבסוף צריך להבין בזה כי זה גופא הוא החסד כהנ"ל שעושה חשבון ולא בכפי' שהי' שייך אם כבנים אם כעבדים וא"כ בקרא שפיר כתיב מתחלה החסד ככתוב ואח"כ בר"ה שהוא חסד הג' שפיר הוא לאחר הדין שעושה לפנים משורת הדין הוי תחלה וסוף במעשה וכ' שם בעקדה זה לכל באי עולם [כמ"ש וחסיד בכל מעשיו על חסד הג'] ובמאי אנחנו בי' יותר הא' שקדם לנו הידיעה שישפוט אותנו כמ"ש יום תרועה יהי' לכם ובא הקבלה תקעו בחודש וגו' כי חק לישראל הוא משפט וגו' וזה כולל ב' דברים הא' כהנ"ל שזה המשפט הוא חסד וא"כ חיבה יתירה כי נודע לנו שעושה עמנו חסד ע"ד שנא'

בפ' אבות חביבין ישראל וגו' חיבה יתירה נודעת לנו ע"ש פי' (היינו שהחיבה היתירה הוא שנודעת לנו) והב' שמחמת הידיעה אנו יודעין להכין את עצמינו אמנם ההכנה הוא התשובה ומה זו תשובה בר"ה הלא עיקר תשובה הוא הוידוי ובר"ה אינו אומרים וידוי, אולם כ' ר"י כי אדם שהלך בדרך רע כשבא לשוב צריך מקודם לעשות עצמו כברי' חדשה כאלו היום נולד ומהיום ילך בדרך טוב וירגיל א"ע בזה ואח"כ לאחר זמן כשיהי' מורגל בדרך טוב נקל לו לתקן אח"כ את אשר עבר, וא"כ זה הוא התחלת התשובה בר"ה לעשות עצמו כברי' חדשה וע"ז בא נוסח התפלה בר"ה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום הראשון וגו' והלשון קשה ולהנ"ל א"ש הכוונה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון של תשובה שזה יהי' ג"כ התחלת תשובה שהיום נברא ועוד נכון עצמינו בזכרון זכות אבותינו כמו שבא המצוה תקעו וגו' כדי שאזכור לכם עקדת יצחק: ואולם כבר הקשו זה מה הרעש הגדול ואם יאמר השי"ת למאן דהו שיקריב בנו לפניו ג"כ לא ימנע ועור הקשו למה תלוי העיקר באברהם ולא ביצחק שהי' בן ל"ז שנה ומסר נפשו, וכדי לישב ג"כ כמה קושיית ודיקדוק' בפ' זו וגם מדרשים נאריך קצת לגלות צדקת הצדיק אבינו הזקן ע"ה ונקדים ליישב לעיל לאחר מעשה המלכים שאמר השם לאברהם אל תרא אברם אנכי מגן לך וגו' אמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובין משק ביתי הוא דמשק אליעזר ויאמר עוד הן לי לא נתת זרע וגו' ולכאורה הדיבר כפול וגם תשובת השי"ת הוא כפול עיי"ש ונראה דהנה כבר הובא גם בהקדמת ספר חתם סופר שהקשו מ"ט כרת ה' ברית עם אברה' ע"ה עד עולם ולא עם כמה צדיקים שהי' לפניו ומי לנו גדול מחניך שזכה להיות מלאך גדול ונורא אולם התירץ כי אלו הצדיקים ישבו בהתבודדת לעצמם לקנות שלימות בנפשם ואבל אאע"ה אמר מלאכים יש להשי"ת והוא הי' משליך נפשו מנגד שלא יעלה כ"כ למעלה גדולה בעצימו וראה יותר לקנות בני אדם ולהכניסם תחת כנפי השכינה ולעבודת ה' וע"כ מדה כנגד מדה כרת השי"ת ברית אתו ולזרעו אחריו, והנה אמרו חז"ל שהי' נקרא דמשק אליעזר שהי' דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים וא"כ לפי"ז אאע"ה מחמת שלא הי' לו בן הרגיל את עבדו זקן ביתו להיות מכניס ב"א תחת כנפי השכינה כי באמת בדורו של אאע"ה הי' עובדים רק הם לא למדו בניהם אחריהם וחזרו לסורם ואבל יצחק למד להם ג"כ וגם יעקב אך לאחר שירדו למצרים ונעשה עם בפ"ע הי' לוי ועמרם וצדיקי הדור לומדים רק לפ"ע ב"י כי כבר הי' עם רב וידעו כי הם עם ה' ונחזיר לענינינו כי עיקר תאות אברהם לבן הי' למלאות מקומו ללמוד ב"א עבודת ה' ואפשר כי ראה שאלעזר מזרע חם לא מסוגל כ"כ לזה וגם בפשוט חשק להיות לו בן וע"ז אמר מתחלה אאע"ה מה תתן לי וגו' ואמר מקודם עיקר צערו ובן משק ביתו

היינו שעושה מעשה שלי שדולה ומשקה מתורתו לאחרים הוא דמשק אליעזר ואח"כ אמר עוד להראות כוונתו על הפשוט ג"כ אמר בפ"ע והנה בן ביתי יורש אותי ועל אלו הב' השיב לו השי"ת שיהי' לו בן שילמוד לאחרים וגם שיורש אותי ועיי' בפסוקים שם, ומעתה נאמר אם כן שאברהם השליך נפשו מנגד ולא קנה בנפשו מעלה יתירה שהי' יכול רק לקנות עבדים לשי"ת וא"כ מה"ד והיושר ראוי שהשי"ת יתן לו הא והא שיעלה למעלה כמדריגת מלאך כמו חנוך וגם שיכרות ברית לו וזרעו אחריו אולם בלי מעשה המחייב לו את זה א"א ע"כ הזמין השי"ת לאאע"ה מעשה העקדה וזה יתחייב לו מעלה זו לפי"ז נאמר ויהי אחר הדברים האלה ופירשו בו אחר דבורו של שטן מכל הסעודה וגו' לא הקריב לפניך פר או איל אחד כאשר הביא רש"י או אחר דבורו של יצחק עיין ברש"י ולב' פירושים אלו קשה שהי' מופלג הרבה והי' לו לומר אחרי כי אחר סמוך אמנם לפי הנ"ל נאמר הכוונה שקאי על מ"ש לפלי פ' העקדה ויטע אשל בבאר שבע שגם לעת זקנתו של אאע"ה שלא הי' אפשר לו לילך מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכה לקרא בשם ה' נטע אשל בבאר שבע וקרא בשם ה' להמשיך ב"א לעבודת ה' כמאמר הגמרא או פונדק או פרדס וא"כ מן הראוי שיעלהו השם למעלה אשר הי' יכול לקנות לנפשו אם הי' יושב והי' מתבודד לעת זקנתו אחר זה והאלקים נסה את אברהם מלשון לנסות אתכם בא וגו' כמ"ש בעל עקדה ג"כ לפי דרכו ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת היינו שהי' יחיד לאהבתו לעשות רצונו ללמוד אחרים דרך ה' ולא כן ישמעאל ומיושב קושיא כאן שלא הי' יחיד לו, והי' אאע"ה מיד דואג אם אקריב את בני מי ילמוד אחרי דרך ה' והי' דואג רק ע"ז ולא על אבדן בנו כלל ובא אליו ע"ז מאמר ה' אל אחד ההרים אשר אומר אליך הכוונה שם אומר אליך את אשר בלבבך ע"ד שמצינו שהנביאים אמרו לבא לפניהם מיד ע"ד אשר בלבבם מכש"כ שייך זה אצל השי"ת ומיושב מה שהקשו הא לא אמר לו אח"כ רק ראה ענן קשור על ההר כדאי' במדרש, וישכם אברהם וגו' ויקח את שני נעריו עמו הקשו מה ספר לנו הכתוב בזה שלקח הנערים ולהנ"ל א"ש כיון שחשב אברהם שישחוט את בנו וא"כ צריך שוב להרגיל את הנערים שילמדו דרך ה' לכך לקח את שני נעריו עמו, ביום השלישי וגו' שבו לכם פה עם החמור וגו' כמו"ש העקדה שלא ימנעו אותו אותו מלשחוט, ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו וגו' הנה נתן לו משא העצים כיון שחשב שישחט א"כ עדיין לא קנה שלימות כ"כ בעולם להיות גופו קדוש בכל הקדושות נתן לו משא העצים ליגע אותו בעבודת ה', וילכו שניהם יחדיו הוא במשא העצים והוא בלא משא הי' מצריכו לילך עמו ביחד לכוונה הנ"ל [ואפ"ל ג"כ חוץ לעניני כמו"ש בסוטה שנתן לה הכהן על ידה המנחה ומוליכה אנה ואנה ליגע אותה כדי

שתטרוף דעתה ותודה אף כאן הי' ירא אברהם שמא לא ירצה יצחק להיות נשחט ע"כ הי' מיגע אותו שתטרוף דעתו ובאמת לא הי' ממאן בלא"ה] וע"ז תמה יצחק שנותן לו אביו משא העצים ולא לקח עמו אחד מהנערים לשאת העצים ויאמר הנה האש והעצים ראה נא ראה שאנחנו נושאים האש והעצים ועל הסכין לא שאל שדרך לשאת בעצימו שלא יתקלקל וע"ז רמז לו כי הוא יהי' נקרב ולכך נושא העצים לכוונה הנ"ל וילכו שניהם וגו' והלך בעצמו זרת תחת המשא לכוונה הנ"ל לקנות שלימות, ויבואו וגו' ויבן וגו' ויקרא אליו וגו' ואי' במדרש למה אברהם אברהם בשביל שהי' ממהר לשחוט אמר לו אברהם מי אתה ויאמר מלאך אמר כשאמר לי קח נא וגו' אמר לי הקב"ה בעצמו ועכשיו אם הוא רוצה יאמר לי בעצמו ומיד ויקרא מלאך ה' וגו' שלא רצה לשמוע אל הראשון, והקשה הבינה לעתים א' וכי לא הי' מכיר אאע"ה קול מלאך ב' וכי חשב שמשקר לו, ג' והלא לא קרא מלאך הב' מיד רק לאחר מעשה האיל ד' מה טוב מלאך הב' מהא' ולהנ"ל א"ש שכל מעשה העקדה הוא להעלות אאע"ה כהנ"ל ומיד שפשט ידו לשחטו נעלה למעלה גדולה ולא נדמה לו שוב קול מלאך כמתחלה לכך שאל מי אתה והמלאך אמר לו אל תשלח ידך וגו' ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי לשון הודעתי, ומה שמקשה ע"ז העקידה מי ידע בזה והלא לא שמע שום אדם דבור מלאך אליו רק הי' נראה שפשט ידו ומשך ולהנ"ל הכוונה הודעתי אותך במעלה יתירה כי ירא אלקים אתה ולא חשכת את בנך וגו' ולא הבין דבור זה כמ"ש העקדה והלא חשכו באמת ולא שחטו והי' לו לומר ולא תחשיך ולכך לא הבין למלאך ועכשיו אם אינו רוצה יאמר כי לא הבין לשונו ובא באמת מיד קודם מעשה האיל ופי' לו בי נשבעתי כי יען אשר עשית את הדבר הזה דייקא מעשה עקדה ולא חשכת כבר על הרגילו בעבודת ה' ללמוד ב"א דרך ה' במה שהוא בן יחידו בזה ולכך אמר ולא חשכת את בנך את יחידך ומדויק בפסוק שהי' קודם מעשה איל ממה שכ' וישא את עיניו וירא והנה איל תיבת אחר אינו מדויק ולכך פירש המדרש כי אחר מה שכ' בפסוק אח"כ דבור המלאך רק הפסוק בא לספר לנו לגמור כי עשה קרבן איל תחת בנו והבן, ולפי"ז נאמר לו לאאע"ה מה שהי' אומר לו הקב"ה אשר אומר אליך והכוונה כהנ"ל משילמוד ב"א דרך ה' שפיר נאמר ולא חשכת את וגו' היינו בזה שאתה מונע מלשחוט לא חשכת אותו מלהיות עוד בכך יחידך כהנ"ל ללמוד דרך ה' ולפי"ז מה שהתפלל אאע"ה ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה הי' לאחר דבור מלאך הב' והכוונה לפי"ז כך ויקרא וגו' ה' יראה היינו גוף מעשה העקדה אשר יאמר היום היינו מה שהי' צריך להאמר לי היום בהר ה' כהנ"ל מי הוא אשר יעמוד תחתי ללמוד דרך ה' אשר מזה מוכח שמיד שאמר לו ה' לאברהם להעלות

את בנו לא דאג כלל על אבדן בנו רק על לימוד דרך ה' וכמו שפרשנו גם בכל מעשה הי' לבו דואג רק על מלאת דבר ה' יראה זה הזכות יראה וזהו צדקת הגדולה באמת לאבינו הזקן ע"ה וראוי להזכירו וכן יזכור לנו ה' זכות זה ויגאלנו גאולה שלימה בב"א:

פרשת חיי שרה

ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי וגו' ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו, וי"ל מה היא הכוונה אשר חי ומה בעי בזה, וגם כפילת הלשונות ויגוע וימת ויאסף אל עמיו מה הלשונות אומרים וגם צ"ב זקן ושבע, ונראה דבהוצאה אחת קטנה יבואר הכל דהנה אדם המתאוה לעושר וכבוד וכדומה להשיג תענוגי עוה"ז והבליו ומחשב תמיד להרבות לו קניני הזמן של עוה"ז אדם כזה הוא תמיד בדאגה ולילה ויום לא ישבית מלאסוף מחמדי תבל ולהשיג חיל וא"כ חייו אינם חיים והוא בצער תמיד כי לעולם חסר יביאנו ולא נתמלאה תאותו כי לא בא עד החצי, ואבל בהיפך הוא אדם מבורך כי שמח בחלקו ומתת גורלו אשר חננו ה' וכאמרו ז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו וזה הוא טוב לב ומשתה תמיד וחי חיי עונג בשמחה כמרוב כל וזה שספרה התורה בא"א ע"ה צדקת הצדיק ואלה ימי וגו' אשר חי כי חייו הי' חיים טובים כי לעולם הי' שמח בחלקו בין רב בין מעט ולא התאיו לחשוקי הזמן ולהשיג יותר ממה שיש לו ולכך ג"כ וידוע כמו שנאמר בצדיקים זקן ושבע שלא הי' בכלל מי שנאמר עליו אין אדם מת וחצי תאותו בידו כי לעולם הי' שבע בזה שהי' לו ויאסף אל עמיו היינו בכל אסיפה להתפלל הוא נאסף להתפלל על זכותו ועיי' (ואמרתי לזה בהספד לר' אברהם גריצער ע"ה בדאכאוויטץ):

ולבני הפילגשם אשר לאברהם וגו' כ' רש"י חסר כתיב שלא היתה וגו' נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה נראה דהנה איש ואשה שם ו"ה ביניהם י' מאיש וה' מאשה ובכתובה ו"ה והוי השם שלם כאי' בס"ח, ואי ליכא כתובה הוי רק חצי שם י"ה וזה שכ' רש"י פלגשים חסר והוי פלג שם דהיינו חצי שם וע"כ בלא כתובה והבן:

ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וכל טוב אדוניו בידו ולכאורה למה כל הוצרך כל אלה רק שהי' רגיל בביתו של אברהם והי' מורגל בהכנסת אורחים וגמ"ח וצדקות ע"כ הוליך עמו על הדרך כדי שיוכל להאכיל לעוברים ושבים שיפגע בדרך. וידוע דכל מדה טובה נכלל בו עשר קדושות ע"כ חמר שלקח עשרה גמלים מגמלי אדוניו כדרך שאדוניו גומל חסד וכל טוב אדוניו בידו שכל הטוב שעושה אדוניו בביתו יהי' גם בידו לעשות על הדרך (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל:):

פרשת תולדות

ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא וגו' ע"ש רש"י שלא הי' כתקנה הארץ והשנה אין זה ממ"ש קודם ויהי רעב בארץ שהרי כתיב לפ"ז ויהי כי ארכו וגו' ואין זה אותה שנה אלא מיותרא בארץ ההוא ובשנה ההוא כ' רש"י כן. ואפ"ל די"ל דכל הפסוק מיותר מה הי' חסר אלו הי' כ' ויברכהו ה' ויגדל האיש וגו' ונראה הנה הביא תו' בש"ס דביצה הירושלמי שבת קרי היא ויו"ט הוא והנה כבר תרצתי בפ' לך לך לרמז מ"ט גידל הקב"ה ללא מעשה שקדם לו ומ"ש הרמב"ן שם והנה כאן לא מצינו ליצחק ג"כ מעשה שקדם לו ולענין העקדה כבר כ' שהשם ברכי אלא שאפשר לומר שיצחק תיקן לאותם שהחזיקו באמונת ה' עפ"י אברהם אביו שבתות ויו"ט ובין כולם יש מאה יום בשנה חמישים שבתו וי"ב חדשים א' מלא וא' חסר י"ח יום, ב' יום ר"ה. א' יוהכ"פ. ט' סוכות. ח' חנוכה ב' פורים. ח' פסח. ב' שבועות ואף שא' מר"ח הוא ר"ה יש ב' ימים בשנת עיבור, וזה ויזרע יצחק בארץ ההוא כתיב הוא וקרי הוא היינו שזרע שבתות ויו"ט וימצא היינו שמצא להם בשנה ההוא היינו שבתות מאה שערים (ומ"ש שערים עפ"י מש"כ שאז נפתחים השערים למעלה ע"כ בשכר זה ויברכהו ה' ויגדל וגו'):

ובמדרש ואלה תולדות וגו' גיל יגול אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו גילה אחר גילה בזמן שהצריק נולד ויהי בימי אחז וגו' אר"ה אמרו ולה"ש לפני הקב"ה רבון כל העולמים ווי שמלך אחז אמר להם בן יותם הוא ואביו צדיק ואינו יכול לפשוט את ידו בו וילד חכם ישמח בו'. ור' לוי אמר מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה וגו' וקשה בשעה שנולד איך יודע מה יהי' ואיך ישמח אז. וגם מאי שייכות ר' הושיעא לכאן וגם אח"כ. ואפ"ל דכתיב אלה תולדות נח וגו' כ' רש"י עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים וכ' המזרחי שהי' לומר אלה תולדת נח מעשים טובים וכ' שהכתיב המתואר תחת התואר עיי"ש. ואפ"ל כיון שזכית אבות מעשים טובים שלהם מגין על הבנים והשי"ת רואה האב להגין על הבנים וכ' שפיר נח איש צדיק וגו', וזה כוונת המדרש מ"ש גילה אחר גילה בזמן שהצדיק כוונתו להקשות על הקרא שכ' ויולד חכם וגו' לזה תי' ב' תי' ר"ה תירץ ויהי בימי אחז וגו' ואמר הקב"ה בן יותם הוא וזה ויולד חכם וכ' ג"כ המתואר וגו' ור' לוי תירץ מנין וגו' רשב"נ אומר אין לי אלא לב אביו של ב"ו מנין שאפילו הקב"ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא יג בתורה ת"ל ישמח לבי גם אני וג"כ כאן גיל יגול וגו' על אביו של בו"ד ויולד חכם וגו' על הקב"ה, והקב"ה יודע בשעה שנולד והבן אמרתי זה הדברים בתוך שאר דברים בעת הייתי בעיר סערענטש שנת תרכ"ד לפ"ק שקבלו בני כי' למורה הוראה]:

ותכהנה עיניו מראות ואי' במדרש מראות בשכינה כשנעקד על גבי המזבח נשא עיניו למרום והביט בשכינה ולכאורה הא שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואפשר הכוונה להיות דאם האדם רואה דבר טוב מאוד והטוב הוא תמיד במחשבתו ונגד עיניו והוא מושרשת בלבבו אי אפשר לו לראות אח"כ בשום דבר רע כיון שהשביע עיניו לראות טוב ממילא כשבא לראות דבר רע תכהנה עיניו ולא יוכל להביט ברע והיינו דאמר ותכהנה עיניו שלא הי' יכול לראות בעוה"ז כלום ומכש"כ ברעתו של עשו ואמר הטעם מראות מחמת שראה בשכינה והשביע עיניו רק לראות טוב (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי אבדק"ק סערנטש זצוק"ל והוא הנ"ל):

פרשת ויצא

דרוש והספד להחכם השלם הנגיד י"א ר' אייזיק גאדידא ז"ל והמעשה הי' שמתה אמו הצדקת ג"כ לפני ה' שבועות והעלימו מיתתה ממנו שהי' כבר אז חולי ב"מ ונשמע ג"כ שמועה רעה בעת ההוא כי נפטר הגאון הצדיק החשוב ומפורסם ר' יהושע כ"ץ זצ"ל, והי' בפ' ויצא:

ויצא יעקב מבאר שבע וכו' כ' רש"י ז"ל יצא צדיק מן העיר פנה הודה זיו והדרה וצ"ב הג' לשונות ונראה דהנה דרך כלל נאמר על אדם שהוא צדיק טוב לעצמו טוב לבני ביתו כמאמר הכתוב באברהם כי ידעתי למען אשר יצוה בניו וב"ב אחריו וגו' וטוב לאחרים שממשיך אותם לעבודת הבורא ית"ש וזה הודה של עיר וזיוה של משפחתו והדרת ב"ב ובזה יובן הקרא לך לך מארצך ומולדתך ומבית אביך וגו' ומקשים והא תחלה יוצא אדם מבית אביו ואח"כ מהשכנים שהוא משפחתו ואח"כ מהארץ רק דידוע דאאע"ה הכיר האמת לעצמו ואח"כ למד לבית אביו ואח"כ בני מדינתו והנה מתחלה שוכחים מאדם בני מדינתו ואח"כ משפחתו ואח"כ ב"ב וזה נאמר לאברהם הדרך שיהי' ניכר חסרונו בלכתו מתחלה יהי' ניכר מארצך שאנשי הארץ אצלם יהי' החסרון ראשון כי הם ישכחו הצדיק אברהם ובדרכיו אשר הודיע דרכו השם יתברך בראשונה ואח"כ ממולדתך ואח"כ ומבית אביך וע"ז אמר דוד המע"ה אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה לעצמו ובדרך חטאים לא עמד שלומד ב"ב אשר הוא עומד תדיר אצלם ובמושב לצים וגו' כלל את בני עירו שלא ישב עמהם בסוד משחקים שימנעו גם המה מלעשות כן ואמר אח"כ והי' כעץ שתול אשר פרי' היינו לעצמו ואח"כ ועלי' לא יבול היינו העלים החופים עליו בני משפחתו וכל אשר יעשה יצליח ג"כ בבני עירו והנה אמרנו בזה דרך כלל ובדרך פרט אמר ר"פ בן יאיר וכו' זהירות שיהי' זהיר במצות ל"ת זהירות מביא לידי זריזות

שיהי' זריז לקיים מ"ע זריזות מביא לנקיות שיהי' נקי שלא יארע לו שוגג נקיות מביא לידי פרישות היינו משערים המותרים שלא לבוא לאיסור, פרישות מביא לידי טהרה היינו טהור מסיגים בלי פני' והתפארות, טהרה מביא לקדושה לעשות עבודה כלו כליל לש"ש קדושה מביא לעמה שיהי' עניו ושפל ברך מאוד וענוה מביא יראת חטא שירא מחטא היינו חסרון במעשים טובים ובמדות יראת חטא מביא חסידות לעשות לפנים משוה"ד והנה צדיק נתפס בעון הדור לעורר רחמים כקרבנות שכ' הרמב"ן ז"ל שלא נאמר בקרבנות שם אלקים רק שם הוי"ה ב"ה שמעוררים רחמים, וכן הצדיק שכשרואה השי"ת שמה"ד מתוחה מביא לפניו לעבור פנים של כעס בבואו ומהצורך לכאו"א לפשפש במעשיו ובפנקסו, ועוברים פנים של זעם בכוח הרוח ומרחם על השאר ג"כ וזה האיש הוא קרבן בלי מום הולך תמים ופועל צדק וגו' נקי כפים ובר לבב וגו' כספו לא נתן בנשך כי הוא זה האיש להיפך ממה שנאמר והבאתם גזול ואת וכו' וכן הי' דהמע"ה מקונן על אבנר שר צבא ישראל, ידיך לא אסורות וגו' כנפל לפני בני עולה וגו' ולא זה בלחוד אך גם נזכור את אמו הצדקת אשר העלמנו מיתתה והנה נאמר ותמת שם דבורה מינקת רבקה וגו' ותקבר וגו' אלון בכות וכ' רש"י ז"ל שנתבשר בשורה שמתה ונעלם מיתתה שלא וכו' והביא הרמב"ן ז"ל המדרש שאמרו מי יעשה לה כבוד יצחק כלוי בבית יעקב אין באן עשו לבדו אין זה כבודה לכך הוציאו אותה בלילה וכן בצדקת הלזו הי' ג"כ כן יצחק הי' כלוי בבית ואין כאן אחר שיעשה לה כבוד והוציאו מטתה בלילה: ואחריו הכביד שמועה רעה מפטירת הגאון הצדיק אשר שמו הי' הולך מרחוק מו"ה יהושיע כץ ז"ל שנתקבל מקרוב בכבוד גדול לק"ק יארמנו מק"ק וועהרפלעט, ואיתא בשבת קנ"ג ע"א אמר רב יהודה ברי' דרב שמואל בר"ש משמי' דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן עוה"ב הוא אם לאו איני והאמר לי' רב לרב שמואל בר שילא אחי' בהספדא דהתם קאמינא, ל"ק הא דמחמו לי' ואחים הא דמחמו לי' ולא אחים ע"כ ועיין פרש"י והקשו וכי מחיים לא ניכר אם בן עוה"ב הוא ועוד כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וגם קושית הגמרא והתירץ קשה להבין ונראה דהמר"ם מינץ כ' טעם על גודל שכר ההספד, בכמה מקומות ועונש המבטלו כי הצדיק מדור לשכינה כמו שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר וכו' וגם כמו שנאמר בבהמ"ק הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל, נאמר באדם בצלם אלקים עשה את האדם ויפח באפיו נשמת חיים וצריך לבכות עליו כעל חורבן ביהמ"ק, ויש לנו להתאונן על ב' בתי מקדשות והנה הבינה לעתים פי' כעין זה הגמרא כשחלה ר"א נכנסו תלמידי' לבקרו אמרו רבינו למדנו אורחות חיים, כדי שנזכה בהם לחיי עוה"ב וכו' ותמיהא וכי נעלם מהם ונסתר מנגד עיניהם דרך משפטי התורה חוקי' ומצות אשר הוא

פשוט היותם אורחות חיים לזכות לחיי עוה"ב עיי"ש שהרבה להקשות עוד במאמר זו ופי' כי אפשר להשיג ג"כ בעוה"ז, חיי עוה"ב ותענוגיו צדיקי' יושבים ועטרותיהם וגו' כי עיקר התענג בדרך כלל הוא השגת הידיעה אמתית בכל הדברים כי זו הוא תשוקת נפש המשכלת, וכבר הורה הנסיון, כי האדם בהיותו מעיין וחוקר באיזה דבר קשה ההשגה וכאשר התבאר אליו אמתיתו יגיע לו התענוג והשמחה כאלו הנפש מתעדן עדן הנצחיי, והוא מעין עוה"ב. וכל אשר ירבה ויוסיף בידיעות ובמושכלות יצדק עליו יותר שהוא מרגיש בחייו מעין עדן הנפשות בעוה"ב וזאת היתה שאלת ובקשת התלמידים לרבם למדנו אורחות חיים שנזכה בהם לעוה"ב ר"ל בעודם על פני האדמה בעוה"ז נגיע ונשיג אל החיים שבעוה"ב וכאלו אמרו נטעים בעיה"ז מעין עוה"ב ועיי"ש ביאור כל המאמר: והרמב"ם כי הטעם של ההספד דהאמונות נמשכו אחר הפעולות למשל שבת על חיזוק אמונת חידוש העולם כי בששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי וגו', וכן ע"ז הדרך כל המועדים ויו"ט, ואנו מאמינים על השארת הנפש וצריך לעשות פעולת לחזק אמונה זו ולהספיד מכח זה נתחזק, ומעתה זה כונת ר"י מהספדו של אדם ניכר הכונה שניכר אם בן עוה"ב בעוה"ז הוא שיהי' פטירתו כחרבן ביהמ"ק שהי' צדיק והשכינה הי' שורה בתוכו והי' בן עוה"ב בעוה"ז שהי' משיג השגות וידיעות והיא העדן הנצחיי בעוה"ב וע"ז פריך והאמר רב וכו' דהתם קאמינא, וא"כ משמע בפירש שהטעם הוא כהרמב"ם לחזק אמונת השארת הנפש וכן אמר להם דהתם קאמינא ע"ז משני לא קשיא באמת עיקר הטעם כהרמב"ם רק אימתי הוא חיזוק ע"י ההספד אם ההספד על אדם גדול ובהשפעות קדושתו מחמם לי' ואחים וע"י פעולה זו מתחזק אצלו האמונה, כאן דמחמם לי' ולא אחים והבן: ומצינו כעין זה שהי' מקונן דהמע"ה על שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים וגו' בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים וגו' וקשה השייכות זה לזה והנה איתא משל על פטירת צדיק בשם הזוהר למלך ששלח בנו לכפר א' ללמוד תכסיסי מלוכה והי' משפיע טובה לבני הכפר בשביל בנו ואחר שגדל בן המלך שלח אביו עבורו והי' בני הכפר בוכים ומתאוננים ואמר להם מה אתם בוכים והשיבו בהלקח בן המלך מאתנו יפסוק הטובה והשיב זה גופא שאתם בוכים ומצטערים אזכיר אתכם לטובה, אכן תשובה זו צריכה אם אינו עתיד לחזור. אבל כשעתיד לחזור פשוט התשובה שיחזור אליהם והנמשל מובן שהצדיק הוא בן המלך מה"מ הקב"ה וע"י מגיע השפעה רבה לכלל ישראל מן המלך מלכו של עולם ב"ה, ומובן אם הצדיק לא קיים מכל וכל צריך להתגולל עוד הפעם לעוה"ז אבל כשהשלים עצמו בכל כאשר היא בסיג האפשרות, בצדיקים כאלו שישארו שמה לעד ולא יבואו בחזרה, א"כ צריכים אנחנו

לבכות לזכור לנו זכות זה לטובה וזה שאמר דהמע"ה שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם שהשלימו עצמם מכל ובמותם לא נפרדו שלא יפרדו, וישארו עדי עד להתענג בחיי נצחיי בנועם ד'. ע"כ בנות ישראל אל שאול בכינה כי בעודו בחייו הי' לכם השפעה והלבישכם שני עם עדנים וגו' ועתה יחסר לכם ע"כ צריכים אתם לבכות ולהתמרמר על מיתתם שבזכות זה לא יחסר לכם הטובה והשפעה ועיין: ובראשית חכמה שער הקדושה פרק ב' בשם הזוהר על פסוק ושמרתם את השבת כי קידש וגו' שהשבת הוא סיד בן שעולה לאב בלא רשות יעיי"ש ולפי"ז יש לומר הגמ' הנ"ל מהספדו של אדם ניכר אם הוא בן עוה"ב היינו לא כמו כל ישראל שיש להם רק חלק לעוה"ב, אמנם הוא כבן שמושלם מכל וכל ולא יתגלגל עוד כי אז אם הי' בבחינה זו מספידים אותו הרבה והצער גדול כי הוא פסידא דלא הדר א"כ ע"י ההספד ניכר אם הוא בן עוה"ב שישאר שמה כבן אצל אביו ולא יבוא בגלגול עוד, וע"ז פריך והאמר רב לר"ש ב"ש אחים לי בהספידא דהתם קאמינא וכיון שרב גדול הי' ומושלם מכל וכל ודאי יספידו אותו מאוד ומשני וכו' ועתה רבותי, אותם הצדיקים שאנו מספידים אותן היו מושלמים בכל וצריכים אנחנו להתמרמר ביגון ואנחה על העדרם וחסרונם ושמעתי בשם הגאון מו"ה מרדכי בנעט זצ"ל אבדק"ק ניקילשפורג על פסוק בני ציון היקרים המסולאים וגו' דהנה הצדיקים נתפסים בעין הדור וקשה הא דינא דב"ח בבינוני' ומדוע הקב"ה נוטל העידיות, והתי' הוא דבשל העולם הן שמין והצדיקים אצל העולם אינם נחשבים לעידיות והלואי שיחשבו לבינונים בעיני העולם כי אינם מחשיבים אותם, ותינח אם הצדיק הוא עני וצריך להתפרנס מאחרים אז אינו נחשב בעיניהם ואינם מכירים ויודעים מעלתו אבל אם הוא עשיר וחשוב ונכבד אצל העולם א"כ הן עידיות וקשיא במקומה עומדת, וצ"ל כי צדיק ד' בכל דרכיו ואין אנו מבינים דרכי השם כי תמים פעלו, וזה כונת הפסוק בני ציון היקרים ת"ח המצוינים בהלכה ובצדקת המסולאים בפז היינו שהם עשירים ג"כ א"כ נחשבים עידיות איכה נחשבו לנבלו חרש ונטל העידיות הא ב"ח דינו בבינוניות, והתי' הוא מעשה ידי יוצר וציר תמים פעלו ועתה רבותי אותן הצדיקים הי' נחשבים גם בעיני העולם לעידיות, ר' יהושיע כ"ץ נתבקש לכמה קהלות ואנשי ק"ק יארמאט הוציאו הוצאה יתירה כמה אלפים עבורו וזה הר' אייזיק הי' עשיר וחשוב מאוד אפילו בעיני השרים שרי האומות איך יש להתאונן עליהם:

אמנם לדעתי יש לתרץ קושיא הנזכרת איך הקב"ה גובה חובו מעידיות, ונראה כי אנו כשחוטאים פוגמים למעלה בעולמות העליונים ומקלקלים ונחשבים לזיקים ונזקין דינו בעידיות, ובזה יובן הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספו באין מבין

כי מפני הרעה נאסף הצדיק והפי' כך הצדיק אבד וקשה מ"ט הקב"ה נוטל העידיות ותירץ ואין איש שם על לב שבחייהם לא הי' איש שם על לב מעלתם לכבד אותם כערכם ולא הי' נחשבים כ"כ בעיניהם ובכל העול' שמין ע"ז שוב מקשה "ואנשי חסד נאספו, שהי' ג"כ עשירים עושים חסד א"כ הי' נחשבי ג"כ בעיני העולם א"כ "באין מבין" לכאורה תי' ע"ז ומשני כי מפני הרעה נאסף היינו מפני הרעה שפגמו וגרמו במעשיהם אשר לא טובים רעה לעצמם ולאחרים והי' דינם כמזיקים ע"כ נאסף העידיות, ואפשר שזה ג"כ הכונה מעשה ידי יוצר והוא תירץ על הקושיא כנזכר כי הם מקלקלים מעשי ידי יוצר, וע"ז אנו שולחים אותן הצדיקים לתקן את אשר קלקלנו, אוי ואבוי,:

ומעתה יש להתאונן ולהתעורר בתשובה לתקן הפגמים, ואל"פ עוד הפסוק בני ציון היקרים במשל שהובא בספר שער המלך על פטירת הצדיקים כי בעו"ה בשנים הקדמונים עד שלא כבתה שמשה של משה זרחה שמשה של יהושיע וגו' ועתה הצדיקים הולכים להם ונאספים לאור באור החיים ואותנו עוזבים לאנחות ואין אחרים למלאות מקומם, ושל לטבעת של זהב ובו אבנים טובות ונאבד א' מהם ולא שם בעל הטבעת על לב עליו באומרו מקרה היא, ואבל כשנאבד עוד בא לאומן לתקנו ואמר לו כי אבן טוב צריך להיות מושבו ומשובץ בכסף ולא בזהב, והנה זהב רמז למדת הדין מצפון זהב ואתה והחטא נמשל לאודם כמש"כ אם יהי' חטאיכם כשנים וכסף הוא מצד החסר כשלג ילבינו, והטעם מובן כי כשהי' מדת החסד מתוחה עלינו והי' מושב הצדיקים בכסף הי' מתקיימים ונשארים, אבל עתה בעו"ה שמדת הדין מתוחה עלינו אין להצדיקים מישב טוב כי אינם מתקיימים בזהב ע"כ הם נאבדים ואין להם חיזוק בינינו בעו"ה, וזה ידוע כי כל כלי המתכות כשהם נשברים אפשר לתקנם ולעשותן שלמים אבל כלי חרס א"א לתקנם ואין להם תקנה וזה שאמר בני ציון היקרים המסולאים בפז דהיינו שמושב שלהם בפז איכה נחשבו לנבלי חרש שאי אפשר לתקן ואינם מתקיימים בזהב שרומז למדה"ד [ובזה יש לפרש הצדיק אבד ואינו מתקיים במושבו ואין איש שם על לב כי הטעם הוא שאנשי חסד נאספו כי אם הי' אנשי חסד הי' גורמים שמדת החסד הי' חופף עלינו הנמשל לכסף והי' אותן מושב הצדיק כי הי' מסובב בכסף אבל דין גרמא כי אנשי חסד נאספו ואינם ע"כ נרפה מושב הצדיק ואבד האבן טוב "פא"ה"] ובזה יש לנו קצת להתנחם כמאמר הנביא ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לו זרועי', וזה כונת הפסוק בלע המות לנצח היינו כשהמות יבלע לנצח והצדיק יאבד ואין לו צדיק אחר למלאות מקומו ולהזריח שמש ששקעה ולא יהי' עוד תקומה אז ימחה ד' אלקים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסור בב"א:

והנה מלאכי אלקים וגו' ע"ד רמז אמרתי והנה מלאכי אלקים היינו נביאי' עולים מתחלה זכו לנבואה ואח"כ ויורדים שהשתמשו ע"י בת קול ואח"כ בו כמש"כ חיבת הלבבות שע"י סיגופים ועשיות כמה מעשים טובים נעשה האדם עי"ז כמו מראות הצובאות שנראה בו דברים הנעשים למעלה, ואח"כ בכלות הכל בעו"ה והנה ה' נצב עליו ויעבור מלכם לפני' וגו', ונגד זה הארץ אשר אתה שוכב עלי' לך אתננה זכו קודם לא"י ואח"כ והי' זרעך כעפר הארץ כמ"ש וישימם מלך ארם כעפר לדוש ואח"כ ופרצת לשון פורץ גדר, ימה שמשם אבנים טובות, וקדמה צפונה שמשם זה יאתה ונגבה ע"ד פנה להרבה והנה למעט, ואח"כ ונברכו בך כל משפחות האדמה לע"ל אי"ה בב"א: ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע וגו' מה ענין החלום ועי' רמב"ן ועוד מש"כ רש"י דהול"ל יורדים ועולין בו, ועוד יש לדקדק והנה ה' נצב עליו דלשו' נצב הוי לריב כמש"כ נצב לריב ה' ומה הלשון הזה אומרת כאן ואפשר לומר דידוע עיקר הבריאה בשביל האדם ונברא מגשמי' ורוחני' כמוש"כ עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וכ' החובת הלבבות סוד בריאת האדם להעלות במעלה ויתכן לו בג' דברים שיסר מסך האולת וגו' והשני לכסותך וגו' אם תבחרו בעבודתו והג' מיסרך בסבלך עול עבודתו וגו' וידוע שע"י מעשה בני אדם בהתעורר למטה נתעורר למעלה וכמו"ש הבא לטהר מסייעין לו וג"כ ידוע ע"י מעשה בני אדם נברא מלאכים אם לטוב מלאך טוב ואם לרע ח"ו לרע וידוע ג"כ העיקר הכל מדת ענוה ובזה בוחר בעבודת ה' ועומד בנסיון וסובל יסורין ואבל ההיפך הגאוה כידוע משכל ומספרי מוסר המלאים מזה, וזה שהראה לו השי"ת כאן ויעקב סוד בריאת האדם שהוא הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כהנ"ל שברא אותו מעליונים ותחתונים ומלאכי אלקים היינו במעשיו שמעורר למטה כך עולים ואח"כ יורדי' הסיוע מן השמים והנה ה' נצב עליו לויכוח עמו לנסותו ואמר אנכי אלקי אביך וגו' אברהם ויצחק שנסה אותן בכמה נסיונות ואמר לו הארץ אשר אתה שוכב וגו' ואיך אתן אותה לך והי' זרעך כעפר הארץ היינו שלא יהי' בעלי גאוה וכמו שאמר אברהם אנכי עפר ואפר ואז ופרצת ימה וקדמה וגו' שתוכל לעמוד בנסיון ואז והנה אנכי עמך וגו' והבן:

ויחלום והנה סולם וגו' יש לדקדק ד' פעמים והנה, וי"ל שהראה לו ד' עולמות עולם עשי' עיקר האדם והוא סולם מוצב למטה וראשו היינו נשמתו למעלה ואח"כ היצירה עולם המלאכים ואח"כ הבריאה עולם הכסא ואח"כ עולם אצילות ה' בעצמו ובכבודו ית"ש ויש להאריך:

אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי נראה עפ"י הזוהר הקדוש שהקשה אמאי לא ראה יעקב נבואה זו בהקיץ ולא בחלום, ותירץ שעדיין לא הי' נשוי אשה ולא הוי רק פלג גופא ולא זכה לנבואה שלימה בהקץ וי"ל דיעקב אע"ה הבין זאת ואמר בעצמו קושיא לפירוקא וז"ש אכן יש ה' במקום הזה שראיתי נבואה מפי הקב"ה ולא זכיתי רק בחלום. ע"ז תירץ לעצמו ואנכי לא ידעתי ע"ד דכתיב וידע אדם את חוה אשתו דנקרא ידיעה וכיון שאנכי לא ידעתי כי לא נשאתי אשה אמטי להכי לא זכיתי לנבואה בהקץ (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת וישלח

ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קבורת רחל עד היום וקשה מה בעי הפסוק בזה הוא מצבת וגו' ואפ"ל דאי' בגמרא באחד שהי' עוסק במתים ומצא בקבר א' שהי' מת מכמה שנים והי' שלם כמו שנקבר אז ותמה ואמר לו המת לא קראת מה שאמר שלמה המלך ע"ה ורקב בעצמותיו קנאה מי שאינו בעל קנאה אין רקבון בעצמותיו והנה כתיב ותקנא רחל באחותה וא"כ הי' לו לרקוב עצמותי' אך באמת אם אחד בעל קנאה שלא לשם שמים רק בעניני עוה"ז בעושר או בכבוד ובנים וכדומה מתענוגי עוה"ז שולט רקבון בעצמותיו ואבל אמנו רחל ע"ה לא כן רק כמוש"כ רש"י שקנאה במעשי' הטובים כי אמרה לולי שלאה אינה צדקת יותר ממני לא הי' זכתה לבנים וא"כ שהי' הקנאה לטובה לש"ש בקנאה כזאת אין שולט רקבון בעצמותי' והנה אם הי' שולט רקבין ברחל לא הי' המצבה רק מצבת קבורת רחל לפי שעה כל זמן שהי' גופה שלם כי לאחר רקבון אינה שם בקבר ואינו מצבת קבורת רחל, ואבל אם אין רקבון שולט בה הוא מצבת קבורת רחל עד עולם, וזה שבא הכתוב להגיד שבחה של רחל כי קנאתה בלאה לא הי' שלא לשם שמים והראי' כי הוא מצבת קברת רחל עד היום:

וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא הנה אמרו חז"ל בעון נדרים בניו של אדם מתים ואי' במדרש ויאבק איש עמו על שנדר ולא שילם והיינו וירא כי לא יכול לו דלא עבר על מצות ה' רק על מצוה שקבל על עצמו ע"כ ויגע בכף יריכו היינו בניו ונענש בדינה וביוסף בזה פרשתי מה שאמר דהמע"ה יקר בעיני ה' וגו' דהבנים הקטנים הן החסידים יונקי שדים שלא חטאו ויקר בעיני ה' להמיתם ע"כ נדרי לה' אשלם שלא אכשל בעון נדרים (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת וישב

במדרש הילד איננו ואני אנה אני בא ממעשה בלהה, ויראה דהנה חטא ראובן הי' שהלך בחדר כשהי' אביו אצל בלהה כמו שפירשו מסמוכות ויהי' בני יעקב שנים עשר, והי' לראובן התנצלות ע"ז כי הי' די ליעקב באחד עשר בנים, ואף שצריך אביו להעמיד י"ב שבטים חוץ שבט לוי, חשב בדעתו הלא אני הבכור, וצריכין בני לחלק לב' שבטים כאשר באמת נחלק בני יוסף לב' שבטים, אולם כאשר בא אל הבור וראה שאין יוסף שם א"כ כחסר שבט אחד ומעיקרא חטא במה שבלבל יצועי אביו וגרם לו להחסיר שבט אחד וזה שאמר אנה אני בא ממעשה בלהה, ואפשר שזה הי' טעם ראובן שהתאמץ להציל את יוסף יותר משאר האחים, וי"ל שזה שאמר יהודא מה בצע כי נהרוג את אחינו שלא יהי' לנו שום בצע ממון בכוב"כ יעמיד אבינו י"ב שבטים, ויש לפרש שזה שאמר יעקב לראובן ראובן בכורי, הואיל ואתה בכורי ע"כ פחזת כמים וע"ז סמכת שלא יחסר ע"כ עונשך שאל תותר מכ"מ הואיל ועל בכורתך בטחת וחלל וצועי אביו ע"כ נטלה ממנו הבכורה ונותן ליוסף, אמנם באמת צ"ב איך רצה יעקב להעמיד עוד שבט אחד, הלא באמת הי' הבכורה לראובן וצריך להחלק לב' שבטים כמו שנחלק יוסף לב' שבטים במקומו ויתורץ זה במה דאיתא בש"ס סוטה לו' ראוי הי' יוסף להעמיד י"ב שבטים כדרך שיצאו מאביו שנ' אלה תולדת יעקב יוסף עיי"ש, לפי"ז נאמר דאז לא הי' נחשב כלל בין השבטים של יעקב אביו בין האחים ע"כ רצה להעמיד עוד שבט א', אכן אח"כ שחטא ראובן שבלבל יצועי אביו ונחסר עוד חלק הבכורה שלו כי נטל הבכורה מראובן ונתנה ליוסף ונחשב גם הוא בין השבטים, וזה הטעם על השנות החלום ליוסף פעמים, אחד כנגד מה שאחיו ישתחוו לו ואחד על בניו שהי' עתיד להעמיד אחד עשר בנים ואחד יקרא על שמו וע"כ נאמר בפעם שנית ויקנאו בו אחיו ולא נאמר שם הוספת שנאה כבחלום הראשון אלא ויקנאו בו שהוא יזכה לכך להעמיד שבטים והם לא יזכו לזה, ויעקב אמר לו לא בלשון תמי' אלא באמת אמר לו הבוא כבוא אני ואמך וגו' אבל החלום הב' שמורה שהי' יוסף עתיד להעמיד י"ב שבטים כבר א"א שהרי ראובן חטא ובלבל יצועי אביו והפסיד בכורתו ולקח מיוסף הב' שבטים והבן, וזה שאמר יעקב ליוסף, ועתה שני בניך הנולדים לך באי"מ וגו' לי הם להחשב בין הי"ב שבטים שלי והשאר ע"ש אחיהם יקראו ולא תעמוד שבטים לך. אלא כראובן ושמעון יהי' לי שיחשבו ב' שבטים להי"ב שבטים שהעמדתי ומולדתך רק ע"ש אחיהם יקראו ודו"ק היטב:

וישב יעקב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף וכו' וצריך טעם למה רוגזו של יוסף ואפ"ל דהנה אי' במדרשים וברמב"ן בהרבה מקומות בפרשיות אלו איך

הי' כל אלו סיפורי מעשיות מאבותינו הקדושים סימן לבניהם לעתיד לבוא להם ולע י"ז לאחר שניצל יעקב מעשו ובא למגורי אביו וא"כ נשלם הרמז לעתיד לבוא על בניו גלות זה של אדום האחרון וא"כ אין לו רק רמז על ימות המשיח ב"ב וביקש לישב בשלוה לרמז שנהי' אי"ה שלוים ושקטים, אך הקבלה בידינו שב' משיחים יהי' א' משיח בן יוסף והוא יהרג וזה עדיין קפץ עליו רוגזו של יוסף ומ"ש לא דיין לצדיקים וגו' היינו שעל השלוה אין לעשות רמז רק על הצער רח"ל והבן:

פרשת מקץ

במ"ד אמר ר' יהודא ע"ש היתה כתיב וטבוח טבח והכן אין והכן אלא שבת שנאמר והכינו את אשר יביאו. אמר הקב"ה אתה שמרת את השבת עד שלא נתנה חייך שב"ב עומד ומקריב בשבת שנ' ויהי ביום השביעי נשיא לבני אפרים ע"כ ומקשה ש"ר שדברי מד"ר אלו סותרין למדרש אחר דאי' ויבוא מלך הכבוד זה הקב"ה שחולק מכבודו ליראיו יוסף הצדיק שהי' מתירא מהקב"ה כמד"א ואיך אעשה הרעה וגו' וחטאתי וגו' ונתן לו כבוד להקב"ה שלא נגע בה מפני יראתו א"ל הקב"ה חייך לב"ב אנו פורע שאתן לו רשות ואחלוק לו כבוד להקריב וגו' להקריב קרבנותיו בש"ק הה"ד ביום השביעי נשיא לבני אפרים וגו'. ועוד יל"ד מה שכר זה ליוסף והרי אפרים הי' נשיא שביעי והי' יום שלו בשבת ואם לא הי' הוא המקריב הי' נשיא אחר מקריב בשבת ועוד קשה מה רבותא דיוסף הא כל האבות שמרו שבת וכל המצות. ונראה בהקדם דהנה המזרחי ושאר מפורשים כ' לתרץ מחלוקת האחים שהי' פלוגתתם שהי' השבטים אוכלים בהמה מפרכסת אחר השחיטה קודם יציאת נפשה וסברו דדין ישראל להם ובשחיטה תליא מלתא או שהיו סוברים מי איכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסיר ועיין בזה בפ"ד, ויוסף סבר דדין ב"נ הי' להם ובמיתה תליא מלתא כאשר האריכו בזה וכ"א פונה לדרכו. ומקום אתי לתרץ עוד דהנה בחולין ד' ק"ב איתא אמר רב אבמה"ח צריך כזית אכילה כתיב בי' והוי כשאר איסורין. ובמכות דף י"ז סובר ר"ש כ"ש למלקות ולא נאמר כזית אלא לענין חיוב קרבן והי' אחי יוסף אוכלים אבמה"ח פחות מכשיעור, ויוסף סבר כר"ש דכ"ש למלקות:

ואיתא בשבת ד' ס"ט שגגה במאי (במאי קאמרו שגגה בכולה מלתא בלאו וכרת או כרת לחודא) ר' יוחנן אמר כיון ששגג בכרת אעפ"י שהזיד בלאו ור"ל אמר עד ששיגוג בלאו וכרת אמר רבא מ"ט דר"ל אמר קרא אשר לא תעשנה ואשם עד שישגוג בלאו וכרת שבה ר"י האי קרא דר"ל מאי עביד לי' מבעי' לי' לכדתניא רשב"א אומר משום ר"ש אשר לא תעשינה וגו' השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על

שגגתו יעיי"ש, ובחולין ד' ה' ע"ב כתבו התו' תימא מה צריך קרא לאינו שב מידיעתו ועומד ברשעו הא הוי זבח רשעים תועבה והיאך אסיק אדעתין לומר דמביא קרבן עיי"ש ונראה לתרץ דר"ש לשיטתו דסובר כ"ש למלקות וא"כ י"ל דצריך קרא בכה"ג שאינו שב מידיעתו מלאו דלא תעשינה דחזינן כעת שאוכל פחות מכשיעור ולגבי קרבן לא מקרי רשע והוי שב מידיעתו דעדיין לא אכל שיעור שלם שיתחייב עליו קרבן, וא"כ הו"א דמקבלין ממנו קרבן אפ"ה קמל"ן קרא דאין מקבלין ממנו ומיושב קו' התו' ואין להקשות הא לר"י בשבת ס"ט אעפ"י שהזיד בלאו כיון ששגג בכרת מביא קרבן ז"א דבפעם אחת לא מקרי אינו שב מידיעתו ומכש"כ באותו דבר בפעם הזאת, אבל בזה דחזינן שאוכל גם אח"כ אף שאוכל רק פחות מכשיעור שהוא בלאו לחוד מרבי לך קרא דאעפי"כ מקרי אינו שב מידיעתו מקרא דלא תעשינה, והבן: ואיתא שם בשבת תנן אבות מלאכות ל"ט והוינן בה מנינא ל"ל בשלמא לר"י וכו' אלא לר"ל דאמר עד שישגוג בלאו ובכרת, דידע לה לשבת במאי ומשני דידע בתחומין ואליבא דר"ע (דאמר בש"ס דסוטה כ"ז דתחומין דאורי' נינהו עיי"ש) ואיתא בשבת ד' צ"ז דברים הדברים אלה הדברים אלו ל"ט מלאכות שנאמרו למשה בסיני (פרש"י דברים משמע תרין הדברים מרבה חד הא תלת אלה בגימ' תלתין ושש אלו ל"ט וכו') וקשה כאן ג"כ מנינא ל"ל כקושית הגמר' לעיל וצ"ל כתי' הגמרא שם דאשמעינן שאם עשאן כלם בהעלם אחד חייב על כאו"א, והיכא משכחת לה בזדון שבת ושגגת מלאכות וקשה ג"כ דידע לה לשבת במאי וצ"ל או כר"י או כר"ל וידע בתחומין וזה פשוט. ואיתא בשבת מ"ט ע"ב אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה ארבעים חסר אחת בעי ר"י ויבוא הביתה לעשות מלאכתו (בפ' מקץ) ממנינא הוא או לא א"ל אביי וכו' א"ל כי קא מספקא לי משום דכתיב והמלאכה היתה דיים ממנינא הוא, והא כמ"ד לעשות צרכיו נכנס. א"ד ויבוא הביתה וגו' ממנינא הוא והאי והמלאכה היתה דיים ה"ק דשלים לי' עבידתי' תיקו ע"כ. ואיתא בשבת צ"ו מכדי זריקה תולדה דהוצאה הוא הוצאה גופא היכא כתיבא, אר"י דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה משה היכא יתיב וכו' ופריך ממאי דבשבת קאי דלמא בחול קאי ומשום דשלימו לה מלאכה כדכתיב והמלאכה היתה דיים ומשני גמר העברה העברה מיום הכיפורי' כו' יעיי"ש. והקשו תו' בריש שבת הא ילפינן הוצאה מקרא אחריני דדרשינן אל יצא איש ממקומו אל יוציא. ותי' דצריך שתי דרשות חד להוצאה דעני וחד להוצאה דבעה"ב וצריכא עי"ש, ומעתה י"ל מצד הסברא דתרווייהו מנינן מלאכתו דיוסף וגם והמלאכה היתה דים, וצריך להוצאה ב' פעמים מלאכה ואעפי"כ חדא נינהו והבן. ואי' בעירובין י"ז ע"ב תנו ר"ח לוקין על עירובי תחומין ופריך

הא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד הוא ואין לוקין עליו ומשני מי כתיב אל יוציא אל יצא כתיב (ואין כאן לשון הוצאת משוי אלא האדם בעצמו) עיי"ש וידוע דהבכורה נלקח מראובן וניתן ליוסף דבראובן כתיב פחז כמים אבל יוסף שקידש ש"ש בסתר וכדאי' בש"ס דסוטה ד' ל"ו יוסף שקידש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת של הקב"ה שכ' עדות ביהוסף שמו בצאתו וגו'. והנה הסברא פשיטה דלא נוכל לומר דראוי ליתן ליוסף הבכורה אלא אי אמרינן דויבוא יוסף הביתה לעשות מלאכתו מלאכתו ממש אבל אם כמ"ד לעשות צרכיו נכנס אינו מהראוי ליתן לו, וזה ידוע ג"כ דגוי ששבת חייב מיתה כדאיתא בש"ס דסנהדרין: ולפי"ז א"ש דברי המדרש אתה שמרת שבת עד שלא ניתנה וקשה דהא גוי ששבת חייב מיתה, וצ"ל דאתה סובר דקודם מ"ת יש לכם דין ישראל וא"כ אי אפשר לומר כתי' המזרחי בפלוגתא דיוסף ואחיו, וצ"ל כמש"כ לעיל דהי' אוכלים פחות מכשיעור ויוסף הי' סובר כר"ש דכ"ש למכות וא"כ י"ל דדרשא דואשר לא תעשינה אתיא על אינו שב מידיעתו וכר"י (בשבת ס"ט דאתי' כר"ש) וא"כ מיירי דידע לה לשבת בלאו ותחומין לאו דאור' וקרא דאל יצא אתי על ההוצאה וקשה קושית התו' בשבת הא ילפינן מיעבירו קול במחנה, וצ"ל כתי' התו' שם חד להוצאה דעני וחד להוצאה דבעה"ב ושניהם צריכי' וא"כ מלאכתו דיוסף נמי מנינן וכמ"ד מלאכתו ממש ושניהם מנינן וא"כ ראוי לתת לו הבכורה, וא"כ יקריב ב"ב קרבנותיו בשבת משא"כ אי לא הי' הבכורה ניטל מראובן ליוסף הי' הוא נשיא החי' דאז הי' נחלק שבט ראובן לב' והי' מקריבים בב' ימים ושבט אפרי' הי' מקריב ביום א' ולפי"ז שני המדרשים הנ"ל עולים בקנה אחד יען שקידש ש"ש בסתר וזכה לבכורה וא"כ יקריב בן בנו קרבנותיו בשבת והבן היטב:

ובש"ס דחולין פ' גי"ה דרשינן וטבוח טבח והכן פרע להם וגו' וטול גיד הנשה בפניהם והקשו תו' דלמא לא נאסר ואפ"ה הי' מקיימין כמו שחיטה דקאמר להם פרע בית השחיטה ונראה דא"ש ויתיישב ג"כ שיתאחר דרשא דגמרא עם המדרש הנ"ל אין והכן וגו' דהנה פסקינן באו"ח ס' שכ"ג דאסור לבטל איסור בשבת משום מתקן וכ' המג"א אבל יבש ביבש שנתערב מותר להשליך א' שאינו אלא חומרא ולא חשוב מתקן ולפי"ז נאמר דבאמת הגמ' הי' דורש כמדרש ואין והכן אלא לשבת מיום לחברו, אלא דיוסף לא הי' רוצה שידעו האחים ממנו והי' עד עתה מתנכר אליהם והי' מכין עצמו לשבת וכדי שלא ידעו האחים שהוא משמר שבת, אמר לאשר על ביתו טול גיד הנשה בפניהם שיהי' סוברים שנתבשל עם בשר ואתה מתקן התבשיל בשבת ויהי' חושבים שאנו מחללין שבת, דאל"כ יאמרו משלנו הוא ויודע הדבר שהוא אחיהם דהא גוי ששבת חייב מיתה

וגו' רק האבות הי' להם דין ישראל, רק הא תינח אי גיד הנשה נאסר להם א"כ הוי מתקן משא"כ אי רק חומרא לא הוי מתקן ומשו"ה קאמר כמ"ד גי"ה נאסר להם ודו"ק:

פרשת ויגש

ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחי' שלחני אלקים לפניכם וגו' וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה, יתפרש היות דיש מקום לומר דלכך בא הרעב או שהשבטים חטאו בעריות בבנות הארץ וידוע דבעד אשה זונה וגו', או שיוסף חטא והי' מקום להיות עצב בעבור זה ואמר להם יוסף אל תעצבו כי לא אני ולא אתם הגורם לזה, והסימן כי לאחי' שלחני אלקים ואם הייתי חוטא ועבורי בא הרעב אין קטגור נעשה סנגור, וגם אתם לא חטאתם דהא להיות לכם לפליטה גדולה שעל ידכם יבוא פליטה גדולה שכשתבואו לכאן יפסק הרעב וא"כ אין מקום לשנינו להיות עצב.

(מכבוד מר דודי הרה"צ מו"ה עמרם ישי שהי' אבדק"ק פערענטש בן המחבר זצוק"ל):

והנה עיניכם רואות וכו' כי פי המדבר אליכם ופירש"י בלשון הקודש וצריך להבין מאי ראי' היא זה הלא המלך הי' צריך לדבר בע' לשונות, ונראה עיין תפארת יהונתן פ' מקץ על ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ופי' רש"י לפי שיצא בלא חתימת זקן ומקשין העולם היאך הכיר יוסף את זבולן שהי' קטן ממנו ותי' הגאון שם שהכיר אותו בקול כדמצינו סומא איך מותר וגו' והא דלא הכירו הם את יוסף ג"כ בקול לפי שדבר בלשון אחרת וזה בדוק ומנוסה שאז נשתנה ואינו ניכר, אבל האחים דברו.

באותו לשון היינו לה"ק לכן הכיר אותם יוסף והם לא הכירוהו וא"כ עתה אמר להם הנה עיניכם וגו' וראי' כי פי המדבר אליכם בלה"ק וא"כ תוכלו ג"כ להכירני בקלא, (מאאמ"ו הרה"ג הצ' מו"ה שלום אדלער חתן המחבר שליטא):

ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד כ' רש"י אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף ואמרו רבותינו שהי' קורא את שמע ומקשין העולם מנ"ל שקרא ק"ש דלמא התפלל עיין ש"ח, ונראה דלכאורה קשה אם הי' זמן ק"ש אמאי לא קרא גם יוסף ק"ש ואף אם נאמר משום דעסק במצות כיבוד אב מ"מ קשה אמאי קרא יעקב ק"ש דוקא אז ולא מקודם או אח"כ. ולכן נראה שיעקב רצה להעלות כל מיני אהבה ושמחה להשב"ה וגם הי' מתירא שמא ע"י גודל השמחה ואהבת בנו ישכח באהבת ה' ויבטל מצות ולדבקה בו ומצינו גם באברהם אע"ה הגם שמסר נפשי להשב"ה באור כשדים מ"מ בשעת עקדת בנו אז אמר לו המלאך עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא מקודם, והסבירו הקדמונים שאהבת אדם

לבנו גדולה מאהבת עצמו לכן עתה ידעתי שגם אהבת בנך לא נחשב אצלך נגד אהבת ה'. ע"כ גם יעקב אע"ה הי' מתירא כן שלא תגבור אהבתו לבנו את אהבת ה', ע"כ קרא ק"ש וקיבל עליו עול מ"ש ואמר ואהבת את ה' וגו' ודבק מחשבתו בו יתברך להורות נתן להעלות גם אהבת אדם לבנו אל אהבת ה', וגבר אצלו אהבת ה' בק"ש עד שלא הרגיש באהבת בנו כי אהבת ה' הי' מבטל אהבה זו ע"כ אמר אל יוסף אמותה הפעם וגו' ודקדו המפורשים למה אמר כן בלשון קללה עיין תו"מ. ולדברינו יוצדק מאוד שיעקב מגודל דביקתו ב"ה לא הרגיש באהבת בנו והי' דבר זה זר מאוד ולפלא בעיני יוסף ולכן ויאמר ישראל אל יוסף בא כמתרץ הנה דע בני כי אמיתה הפעם אחרי ראיתי את וג' שהשמחה של ראות פניך גדולה כ"כ בעיני עד שהייתי ח"ו בסכנה למות כידוע שבשורה פתאומית הוא סכנה עיין ברמב"ן על הקרא ויגידו לו לאמר שיאמרו לאט לאט מחמת זה מ"מ עיקר שמחה ברגע ראשונה ואם ברגע ראשונה נראה לי פניך הייתי מסיכן למות ח"ו ע"כ קראתי אז ק"ש שיהי' אהבת ה' מבטל אהבה זו ע"כ אל תתמה אל החפץ ויעקב עא"ה תוכו רצוף עוד כוונה אחרת כהנ"ל שיעלה אהבתו לבני אל אהבת ה' לעבוד את ה' ולדבקה בו גם בעת ההוא אשר לא נסה כזה עדיין כאמור שאהבת בנו גדולה מאהבת עצמו (מאאמ"ו הנ"ל):

פרשת ויחי

יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים ואי' במסו' ג' דין ואידך רובץ תחת משאו ואידך לפתח חטאת רובץ יתפרש דאי' בתיקונא זוהר חמור ר"ת חכם מופלג ורב רבנן והוא עפ"י מאמר חז"ל זכה נעשית לו סם חיים לא זכה ח"ו להיפך והיינו דאמר חמור גרם שהוא ת"ח אבל תדע אשר רובץ בין משפתים אם להימין או להשמיאל והיינו אם זכה רובץ תחת משאו ואם לא זכה ח"ו אז לפתח חטאת רובץ (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל:

ויקרבו ימי ישראל למות ואי' במדרש שקרבו הימים לפני הקב"ה ואמרו כבר הגיע הזמן שימות ועיין בתפארת יהונתן מה זה שמחה ששמחו הימים שימות יעקב ותירץ לפי שרבקה אמרה למה אשכול וגו' שצפה בנבואה שימותו שניהם ביום א' ושמחו הימים על מיתת עשו באבוד רשעים רצה ועדיין קשה הלא מדה טובה מרובה ועיי"ש ולי נראה הפשט בדרך אחר באופן שהימים אדרבה לטובה נתכוונו. והמדרש בא לתרץ הדיוק שקשה שמתחיל ויחי יעקב ואח"כ אמר ויקרבו ימי ישראל ולמה שינה משם יעקב לישראל אולם נראה שהרמב"ם כ' אשרי מי שכלה שנותיו מהרה ר"ל שהשלים

עצמו מהרה ואם אתה רואה שצדיק מאריך ימים חלילה לחשבו שעדיין אינו מושלם רק שהקב"ה מאריך ימיו לטובת ישראל ולהרביץ תורה ולהמשיך לבות ישראל לאביהם שבשמים. וא"כ ימים אלו שהצדיק חי לטובת ישראל זה השם נאה להם ימי ישראל שע"י בא לו אלו הימים ולא ימיו שאינו חי לעצמו ולזה הי' קשה למדרש למה שינה שמו מיעקב לישראל ועוד קשה שזה קצת בזיון לצדיק יעקב אבינו שרק עתה קרבו ימיו למות הכי לא הי' מושלם מקודם לזה מתרץ המדרש שחדא מתורצת עם חברתה שלכך לא אמר ויקרבו ימי יעקב למות שהוא לעצמו כבר הי' מושלם רק ויקרבו ימי ישראל אלו הימים אשר חי עבור הכלל ישראל קרבו עתה למות וז"ש המדרש שקרבו הימים ואמרו לכבודו של יעקב שכבר הגיע שימו' יעקב ר"ל יעקב בעצמותו כבר מקודם הגיע זמנו שהי' מושלם [ואפשר שכוונתם הי' שיחי' עוד דהא מצדו כבר הי' מושלם רק חי בשביל ישראל וא"כ יחי' עוד לטובתם] רק ימי ישראל קרבו עתה ע"כ אמר ישראל ולא יעקב (מכבוד אדוני אבי הרה"ג הצ' מו"ה שלום אדלער שליט"א חתן המחבר:

פרשת שמות

ויהי בדרך במלון וכו' עיין רש"י שהביא הגמרא דנדרים תניא אמר ר' יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר וכו' והקשה הר"ן שם הא לא רצה למולו עד בואו למצרים מטעם סכנה. א"כ מ"ט נענש מפני שנתעסק במלון תחלה, האלא הי' יכול למולו עד בואו למצרים מטעם סכנה. וצ"ל שהי' קרוב למצרים. ולא הי' סכנה לתינוק בדרך קרוב כזה ועיין ברא"מ שהקשה ג"כ מרישא משמע שכוונתו היתה למולו במצרים ולא בדרך מטעם סכנה ומסיפא משמע שהי' רוצה למולו מיד אחר עסק המלון רק שנענש מטעם שנתעסק במלון תחלה, והניח המילה שתהי' באחרונה עיי"ש מה שתירץ דה"ק מפני וגו' תחלה וכבר הי' קרוב למצרי' דהי' יכול למולו ולהביאו למצרים בלא סכנה ובשביל שנתעסק במלון תחלה והמילה באחרונה בלכתו למצרים עיי"ש. עכ"פ קשה דאכתי נמצא דנתרשל משה ור"י קאמר ח"ו לא נתרשל משה וכו' ועוד הקשה הר"מ על פרש"י וירף המלאך ממנו אז הבינה שעל המילה בא להורגו אמרה חתן דמים למולות הלא עוד טרם שהרף ממנו אמרה ג"כ כי חתן דמים אתה לי א"כ הבינה עוד מקודם שעל המילה בא להורגו, ומה הבינה עתה יותר מקדם, וי"ל דהנה הרא"ם הקשה שם על מה שאמר משה אמול ואצא סכנה לתינוק והלא וחי בהם ולא שימות בהם לישראל נאמרו ולא לב"נ ואי שאבות קיימו התורה היינו לחומרא אבל להתיר המילה שנצטו עלי' במקום סכנה, שעדיין לא נתנה התורה להתיר במקום סכנה, מי מצי להקל ותירץ דהאי קולא קולא דאתיא לידי חומרא

הוא שיותר טוב לבטל מצוה אחת במקום סכנה כדי שיקיים כל (התורה) והמצות אחר שיחי' עיי"ש שכ' בדרך אפשר, אמנם לתרץ קושית הרא"ם י"ל באמת דמשה הי' סובר שיש לו דין ישראל ממש שכתוב בהו וחי בהם ומה"ט לא רצה למולו מטעם סכנה, והנה איתא ביבמות פלוגתא אי מילה שלא בזמנה נוהג בלילה או אינו נוהג וילפינן מדכתיב וביום השמיני ימול לרבות מילה שלא בזמנה עי"ש ובתו'. ולפי"ז י"ל דמשה לא נתרשל במצות מילה רק עסק במלון והי' סובר למולו בלילה דהי' סובר דמילה שלא בזמנה מותרת בלילה ואף דכתיב וביום השמיני לרבות שלא בזמנה ע"כ צ"ל דמשה הי' סובר דעדיין אין לו דין ישראל. ורק אחר מ"ת נאמר וביום השמיני והי' אז כבר עבר זמן (ואף שרש"י כ' שם בנדרים אותו היום הי' בן שמונת ימים אינו מוכרח ויכול להיות שהי' שלא בזמנה וכן הוא פשוט שאז כבר עבר הזמן ועיין בי"מ כאן) וע"כ המלאך בא אליו מטעם ממנפש"ך דאם מחמת סכנה לא רצית למולו בטרם צאתך לדרכך. דסבירא לך דכבר יש לך דין ישראל כלאחר מ"ת דכתיב בהם וחי בהם ולא שימות בהם, א"כ לאחר מ"ת כתיב וביום השמיני וכו' דאף מילה שלא בזמנה אינו נוהג בלילה וצפורה הבינה זאת דהמלאך בא בשביל המילה אבל לא ידעה עדיין אם מחמת שלא מל מקודם שיצא לדרך ואין לו עדיין הדין שלאחר מ"ת דכתיב וחי בהם, או בשביל שרצה למולו בלילה שלא בזמן, והחילק הוא אם מחמת שלא מל קודם יציאתו לדרך בזמנו א"כ כבר הוא מעוות שלא יוכל לתקן. אמנם אם הוא מטעם שהי' רוצה למולו בלילה א"כ עדיין יכולה לתקן שאז הי' עדיין יום לכך לקחה צפורה צור ותכרת את ערלת בנה, ואחר שראתה כי וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות פירש שאז הבינה שהמלאך בא מטעם שלא מל אותו מיד ביום, ולא בשביל שלא על אותו בטרם צאתו ומיושב הכל (ועיין בפנים יפות בפרשה זו):

ראיתי כי טוב להסמיך לדברי א"א זקיני זצ"ל מה שאמרתי בענין זה כי מישך שייך אהדדי דאכתי קשה מאיזה טעם רצה למולו מרבעה"ש בלילה וקשה עליו מע"כ כמבואר בדברי א"ז ז"ל, ועוד נתקשיתי טובא במה שלקחה צפורה צור ותכרות את ערלת בנה, מה ראתה על ככה למול את בנה אשר החיוב אינה מוטלת עלי'. כמו דקייל"ן בשו"ע יו"ד ס' רס"א וחטפה המצוה מאבי הילד הוא משרע"ה, ושלא כדין עשתה בזה והי' לה ליקח את הילד וליתנו על יד אביו שיקיים הוא המצוה מיד כאשר ראתה שפגעה בו מדה"ד ומהדוחק לומר כיון שמשה רבע"ה הי' מוטל בסכנה שרצה ד' להמיתו ע"כ לא הי' יכול לקיום המצוה בעצמו. ועוד מה נאמר לאידך מ"ד שם בנדרים דהתינק ביקש ד' להמיתו ואח"כ מצאתי הובא קושיא זו מרב"ח בשם ר' חננאל ז"ל ועוד מצאתי בפ"י

בקדושין כ"ט בתו' ד"ה אותו שהעיר ג"כ מצפורה ורוצה ליישב שם קושיות התו' וסיים דע"כ צפורה שאני דלא הוי אפשר בענין אחר ע"כ, הנה סתם דבריו ולא פירש מפני מה ואם כוונתו דלא הי' יכול בעצמו כמו שכתבתי אינו מספיק כאמור, ועיין עוד במקנה קדושין שם מה שכ' שם לפרש בהא דצפורה עפ"י המג"א ס' קפ"ז ס"ק ג' יעיי"ש ובפנים יפות כאן ונראה ליישב בשנדקדק עוד במה דכתיב ותיקח צפורה וגו' ותגע לרגליו ופי' רש"י השליכתו לרגלו של משה, לאיזה תכלית השליכה הילד לרגליו והגעה זו למה הוא באה:

ונראה דהנה בקדושין דף כ"ט במתני' כל מצות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וקאמר שם בגמרא מילה מנלן דכתיב וימל אברהם את יצחק בכו וגו' איהי מנלן דלא מחייבא דכתיב כאשר צוה אותו אלקים אותו ולא אותה, אשכחן מיד לדורות מנלן תנא דברי"ש כל מקום שנאמר צו אינו אלא זירוז מיד ולדורות, והקשו שם תו' וא"ת ל"ל קרא תיפוק לי' דמ"ע שהזז"ג שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זיון גרמא הוא. וא"ת אכתי מצות עשהז"ג היא דאין מלין אלא ביום וי"ל דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה. ע"כ תו' שם ובמגילה דף כ' תירצו עוד התו' שם דאי לאו אותו הו"א דהאי דנשים פטורות במעשהז"ג היינו היכא דליכא כרת, דומיא דמצה וגו' דמינייהו ממעטינן נשים אבל מילה שיש בה כרת וכו' הו"א דמחייבא בהו נשים למול את בנייהו קמל"ן אותו דלא ע"כ ונראה דיש נ"מ רבתי בין התי' של תו' דקדושין ובין התי' דתו' מגילה, דהנה עמדתי על החקירה שיהי' נשים חייבות במילה שלא בזמנה כאנשים דמיעוט דאותו ולא אותה במילה בזמנה הוא דכתיב וימל אברהם וגו' בן שמונת ימים שם גלה התורה אותו ולא אותה, משא"כ במילה שלא בזמנה גם הנשים חייבות. ואל תתמה ע"ז דהרי גם לענין זה חלוק דבזמנו לכ"ע אינו אלא ביום ושלא בזמנו איכא למ"ד דנוהג גם בלילה:

אמנם י"ל דבאמת דבר זה תליא בהא דודאי למ"ד דמילה שלא בזמנה נוהג בין ביום בין בלילה א"כ הוא מ"ע שאין הז"ג דנשים חייבות בכל התורה וגם כאן חייבות אף דכתיב אותו במילה בזמנו הוא דכתיב, (ועיין במקנה שם בסוגיא שכ' שם ג"כ לענין חיובא דאב מהך קרא לא נשמע אלא בזמנו ושלא בזמנו צריך עוד קרא עיי"ש) ושם גלה התורה אותו ולא אותה דנשים פטורות דבלאו אותו אף דנימול לשמיני ואינו נוהג אלא ביום מ"מ הו"א כיון דלאח"כ אין לה זמן לא חשוב כלל גם מקודם מעשהז"ג (וכן מורה סברת התו' בקדושין) והו"א דנשים חייבות אמטי להכי צריך אותו לפטור נשים, אבל דוקא במילה בזמנו שאינו נוהג אלא ביום ואינו חל עד ליום שמיני, אבל בשלא בזמנו אין לנו לפטור

נשים, דהוא מעשאהז"ג גמורה ואין לנו לרבות החידוש כלל משא"כ אי נאמר דבזמנו ושלא בזמנו שוין, דאינו נוהג אלא ביום ואפ"ה צריך אותו משום דהו"א דבמילה שיש בו כרת ונכרתו עלי' י"ג בריתות, גם נשים חייבות לכן צריך קרא דאותו דאף בכה"ג נשים פטורות ממעשהז"ג, א"כ עתה דאית לן אותו למפטר נשים אין חילוק כלל בין בזמנו לשלא בזמנו ופטורין משום דהוי מעשהז"ג, ועתה זה הנ"מ לתירץ תו' דקדושין דצריך אותו משום דאח"כ אין לה זמן וכמ"ד דשלא בזמנו נוהג בין ביום בין בלילה אין לנו לפטור נשים ממילה שלא בזמנו וגם עליהן מוטלת החיוב ולתירץ התו' דמגילה דצריך אותו דגם בכה"ג נשים פטורות ממעשהז"ג, גם בשלא בזמנו נשים פטורות, והדברים ברורים בדרך פילפול עפ"י הסברא הישרה:

והנה כ"ז שייך עתה אבל קודם מהן תורה דאכתי לא הוי שייך הך כללא דמעשהז"ג נשים פטורות לא קשיא מידי קרא דאותו ל"ל דשפיר צריך קרא לגלות לנו זה גופא דנשים פטורות, וכמש"כ הפ"י בסוגיא שם, ומבאר דעיקר קושית התו' קאי אשמעתין ועיי"ש היטב אכן עדיין הדבר אינו מוחלט דתליא בהאי דודאי אי הי' דינם קודם מ"ת לגמרי כישראל אף לקולא ומשעה שקבל עליו אברהם ע"ה וזרעו אחריו לקיים כל התורה הי' לו דין ישראל גמור א"כ אף בהך כללא דנשים פטורות ממעשהז"ג הי' מחזיקין וא"כ קשה למה הי' צריך השי"ת להורות לאברהם במצות מילה לפטור נשים כאשר ילפינן מקרא דאותו ולא אותה, הא בלא"ה הי' פטורות ממעשהז"ג. וע"כ צריך לתרוצי או כתירץ התו' דקדושין או כתי' התו' במגילה משא"כ אי הי' דינם כב"נ לבלתי לתפוס אף הקולות של ישראל א"כ לא הי' להם הך דינא למפטר נשים במ"ע שהז"ג וצריך אותו לזה גופא לפטור הנשים ממילה ואי הי' פטורות אף ממילה שלא בזמנה ג"כ תלי' בהא שכתבתי אי מילה שלא בזמנה ג"כ אינה נוהגת אלא ביום א"כ אין הבדל וסברא אחת להם ואין שום טעם לחלק בהוראה שהורה השי"ת לאברהם אותו ולא אותה, משא"כ אי מילה שלא בזמנו הי' נוהגת גם בלילה שפיר יש לחלק ולחייב נשים למול בנייהו במילה שלא בזמנה כמו שבארתי:

והנה בש"ס דע"ז דף כ"ט פליגו רב ור"י רב יליף דמילה בנכרי פסולה מואתה את בריתי תשמור ור"י מהמול ימול, ומסיק הגמרא דאיכא בינייהו אשה למ"ד ואתה את בריתי תשמור ליכא דאשה לאו בת מילה הוא, ולמ"ד המול ימול איכא דאשה כמאן דמיהולא דמיא ופריך מי איכא למ"ד אשה לא והכתיב ותקח צפירה צור וגו' ומתרץ קרי' בי' ותכרת דאמרה לאינש אחריני ועביד. ואבע"א אתא איהי ואתחלה ואתי משה ואגמרה ע"כ ולא פירש רש"י ז"ל מידי ובפשטות נראה דהפסיקה באמצע החיתוך ונתנה למשה

לגמור ויהי' ע"ד שהביא הפתחי תשובה י"ד ס' רס"ד מתשובת ב"י דאם התחילו אשה וקטן ואח"כ בא גדול שמחויבים לפסיק באמצע החיתוך ויגמור הגדול, ועוד שם דכל הפסולים למול אם לא גמר וגמר הכשר שפיר דמי יעיי"ש, אמנם הוא מהדוחק לפרש כן דמה ראתה על ככה להתחיל ולהפסיק באמצע הוי לה מיד ליתן למשה למול, ואף שמיהרה להסיר חרון אף מ"מ הא בלא"ה היתה צריכה להפסיק, וג"כ בלאו הכי הי' לה ליתן למשה כיון שהי' שם:

ע"כ נראה פירושא דמלתא כך הוא דהנה בירושלמי בפרק ראד"מ איתא שם א"ר יודא בן פזי אז אמרה תתן דמים למילות מוכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה עיי"ש ולפי"ז אומר אתא איהי ואתחלה דהיינו שמלה אותו ואתי משה ואגמרה שהי' הוא פורע ומשו"ה הי' הוא פורע כדי שיגמור המצוה הכשר ושפיר דמי כיון דגמר הכשר כאשר הבאתי לעיל, ויתבאר עוד יותר בסמוך. אולם דבר זה אכתי מתלא תלי ועומד דודאי לדידן דמל ולא פרע כאלו לא מל והמילה והפריעה חדא מצוה הוא ולית לן במה שצפורה מלה כיון דמשה הי' פורע גמר הוא המצוה וחשוב שהוא עשה מצות מילה ומעשה שלה רק אתחלתא דמצוה הוא ולסיוע יחשב ושפיר רמי אבל קודם מ"ת דידענו דלא נצטוו על הפריעה, א"כ כל המצוה היא רק החיתוך ושלא כדין עשתה, אמנם תליא ג"כ בהנ"ל דודאי אי לא הי' דינם לגמרי כישראל א"כ לא הי' יכולין לתפוס הקולא של ב"י וא"כ אינו בדין לאחוז הקולא דמל ולא פרע כאלו לא מל, להתיר לצפורה שתמול ולהיות משה פורע, אבל אי דינם הי' לגמרי כישראל אף לקילא במה שלא נצטוו א"כ הי' יכולין לתפוס הקולא ולדין גמור הך דמל ולא פרע כאלו לא מל ושפיר דמי בצפורה כיון דמשה הי' פורע ועשה הוא המצוה ושפיר דמי:

ומעתה הכל על מקומו יבוא על נכון דמשה רבע"ה לשיטתו דעלתה לו דיש להם דין ישראל ומשו"ה לא רצה למולו ולצאת לדרך מטעם סכנה וכתיב וחי בהם, הי' להם הדין ג"כ דנשים פטורות ממ"ע שהזז"ג, וא"כ ל"ל אותו ולא אותה שהורה השי"ת לאברהם דנשים פטורות ונתישב לו כתי' התו' דקדושין כיון דאח"כ אין לו זמן הו"א דחייבות וע"כ דמילה שלא בזמנה נוהג גם בלילה ומשו"ה רצה למולו בלילה (כפי' אאזצ"ל בנתעסק במלון תחלה.) והמלאך בא אליו לעונשו. או מטעם כי לא הסכים למשה בהוכחתו משום דאף אם יש להם דין ישראל גמור, מ"מ אינו נוהג אלא ביום ואותו צריך כתי' התו' דמגילה, או מטעם דמעיקרא עשה שלא כדין בעת היציאה לדרך שהי' לו למולו אז ומטעם דאין להם דין ישראל וכמבואר בדברי א"ז ז"ל לעיל, אבל לעולם מילה שלא בזמנה נוהג גם בלילה ובא עלי' ממ"נ וצפורה כיון שראתה שבא העונש משמים ויבקש

ד' המיתו לא ידעה מה הוא החטא, אי מפני שהי' לו למולו בעת שיצא לדרך. אי משום שנתעסק במלון תחלה ורוצה למולו בלילה, ומיד חשבה בדעתה לשלוח ידה למול את בנה ולהסיר החרון אף, וממ"נ תעשה כדין אי העונש משום שיצא לדרך ולא מל, אבל במה שרוצה למולו בלילה הוא כדין. ומשום דיש להם דין ב"נ, א"כ מיעוט דאותו לפטור נשים אינו אלא לזמנו, אבל לשלא בזמנו דהוא מעשאה"ג דנוהג גם בלילה נשים חייבות וכשרה למול, ואי העונש משום דרוצה למולו בלילה.

ואינה נוהגת אלא ביום אבל לעולם יש להם דין ישראל. א"כ לכאורה ממיעוטא דאותו לפטור נשים. נשמע לשלא בזמנו דאין לחלק ואין לה למול, אבל אז שוב שייך הך דמל ולא פרע כאלו לא מל ומותרת להתחיל בחיתוך ותגמור ע"י משה שיהי' הוא פורע ושפיר דמי כאשר הבאתי לעיל: ועתה בא וראה היאך הכתובים מדויקים וזקיקים, ויהי בדרך וגו' והיא כאשר ראתה כי העונש עד צואר הגיע, מהר שלחה ידה, ותקח צור כי היתה מותרת למול ממ"נ כאמור, וזה ותכרות את ערלת בנה רק חיתוך, אבל אז אחר הכריתה לא נסתלק עדיין החרון אף. ולא סר המלאך ותגע לרגליו השליכתו לרגליו של משה להיות הוא גומר הפריעה, ותאמר כי חתן דמים אתה לי הורג אישי אתה לי כי לא הצילתו עדיין ע"כ נתנה על ידו שיהי' גומר המצוה. ואולי יועיל כי יש להם דין ישראל ולא חטא אז רק הוא בשל עתה וחסר עדיין הפריעה וכן עשה משרע"ה והי' הוא פורע ואז סר המלאך ואז הבינה שהעונש הוא בשביל המילה עתה וכיון שגמר הפריעה סר המלאך וזה וירף ממנו, אז אמרה חתן דמים למולות כירושלמי שהבאתי שתי מילות, מילה ופריעה והבן:

הק' פנחס אדלער:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם וגו' כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים וגו' וי"ל לאחר שאמר ואת צעקתם שמעתי וכו' ואח"כ וארד להצילו וגו' ואח"כ עוד והנה צעקת בני ישראל באה אלי וגו'. ואפ"ל דיש חילוק בין התפלה להשי"ת למה שמבקשים ב"א לפעמים זה מזה, לב"א צריך המבקש להודיע לו צרכו וגם לפעמים לבקש עד שנכמרו רחמיו משא"כ השית"ש יודע וגם רוצה להושיע רק צריך לומר ולהכניע לפניו ית"ש שהוא צריך לו לכ"ז וגם התפלה להכיר גדולתו שאין מושיע זולתו ובזה יש להבין קרא באיוב מא' מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא לא אחריש בדין ודבר גבורות ואין ערכו וכו' ועיין שם רש"י ועפי' הנ"ל הכוונה מי הקדימני לבקש מלפני תחת כל השמים לי הוא ויודע אני וגם לא אחריש ומסתמא רוצה אני לשלם, ודבר היינו דור של ב"א התפלה הוא רק גבורות שיגיד ויכיר גבורתו, ואין,

היינו התחנה שמתחנן לפני הוא רק ערכו שיכיר ערכו שצריך לי והבן וזה הכוונה ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי כי ידעתי היינו שהם צועקים זה שאני יודע את מכאוביו, וארד וגו' וגם זה צועקים שאני ארד להם להצילם ועתה הנה צעקת ב"י באה אלי שמכירי' שצריכים לי. ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' הכוונה של ועתה כי באמת הי' זה במצרים רק לאחר קושי השיעבד ואבל מתחלה כשהי' עדיין בפרך בפה רך לא צעקו כלל והיו סוברים שזה טוב להם להתערב בגוים ולהיות לומדים ממעשיהם, ואבל כתיב וימררו חייהם בעבודה קשה וגו' את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך הכוונה לאחר שכבר עבדו בהם בפרך בפה רך עוררו את חייהם ולא הועיל להם מה שהיו מעורבים עמהם, וזה את כל וגו' בפרך לא הועיל להם אך וימררו את חייהם. ובזה יש להבין בפ' וארא והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי ולקחתי וידעתם כי אני ה' המוציא, וקשה למה לא סיים בכולם ג"כ כי אני ה' המוציא והמציל והגואל וגו' ולהנ"ל א"ש דאז כשהי' עדיין בסבלות מצרים לא היו מכירים הבורא שיתפללו לפניו אך אח"כ שהי' קושי השיעבד כהנ"ל ולכך לא צריך לומר רק וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים דגם כשהי' עדיין תחת סבלות צריכים אתם לעזרתי. ואבל בהצלה מעבודתם כבר ידעו את הי, וזה שאמר דהמע"ה בצר לי אקרא ה' בלשון תמי' לא כן רק ישמע מהיכנו קולי דהיינו כשעדיין אני בהיכלו ואז ושועתי לפניו וגו' ועיין: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט וגו' עיין בעה"ט מסי' ויסתר משה, ויסתר עמל מעיני. ונראה שאלמלא ידע משה שישראל יחטאו בעגל הי' מבקש רחמים בלי ספק רק שלא ידע שהקב"ה הסתיר העמל מעיניו. וזה ויסתר משה פניו מלהתפלל למה לפי שהסתיר ד' העמל מעיני ולכן כשראה הקב"ה שלא ביקש רחמים אמר לו מיד ויאמר ה' למשה ראה ראיתי וגו' ובמדרש אתה רואה ראי' אחת שעתידין לקבל התורה ואני רואה שתי ראיות ראי' שני' שיעשו העגל, וזה הסמיכות של הפסוקים שהקב"ה גלה לו מיד חטא העגל וכששמע משה כן לא רצה לילך כלל בשליחות לפי שכל הזכות הי' ע"י קבלת התורה שעתידים לקבל ואם יעשו אח"כ העגל למה זה אילך ולכן סירב עד שאמר לו ה' ועתה לך ואנכי אהי' עם פיך והורתיך אשר תדבר נראה הרמז בטוב טעם דידוע שמשה המליץ בעד ישראל לי צוית ולא להם כלום אמרת אנכי ה' אלקיכם וגו' הלא אמרת אנכי ה' אלקיך בלשון יחיד, ובאמת למה אמר השם ב"ה בלשון יחיד כדי ליתן מקום למשה להמליץ טוב עבור ישראל. ועתה ראה שזה גלה הקב"ה וטמן ברמז במוקדם והורה לו מה שיטעון אח"כ בעת יחטאו וזה אמר ועתה לך ולא תפחד מחטא העגל שאמרתי לך שעתידין לעשות לפי שאנכי אהי' עם פיך היינו האנכי שאני עתיד לדבר עמך יהי' רק

עם פיך בלשון יחיד אומר אותו. ובזה והורתיך אשר תדבר ותמליץ בעד ישראל וזה גופא אני מורה לך שתדבר טוב בעד ישראל ותמליץ לי צוית ולא להם. (מכבוד אאמ"ו הרה"ג הצ' מו"ה שלום אדלער שליט"א):

פרשת וארא

וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה ואח"כ כתיב וידבר משה וגו' הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה וכו' ואח"כ חוזר לאחר פ' זו ויהי ביום דבר וכו', ועיין ש"ח שהקו' יש לו פירכא ונלפע"ד בדרך פשוט דתחלת תשובת משה לעיל בפי שמות מ' אנכי כי אלך וגו' הי' בודק אם הוא ראוי לשליחות ואם ישראל ראוים לגאול ואח"כ שאל מה שמו של המשלח ואח"כ והן לא יאמינו וגו' בדק בישראל ואח"כ בדק בעצמו לא איש דברים אנכי ואח"כ אמר שלח נא ביד תשלח וגו, וכיון שבא לישראל וראה שהם האמינו ואין בהם חסרון, ויד ה' ודאי לא תקצר לגאלם. ואעפי"כ לא פעל כלום רק גרע והרע פרעה להם ע"ז אמר להשי"ת למה הרעות לעם הזה הלא מצדם אין חסרון שהם מאמינים וא"כ אין החסרון רק בי א"כ למה זה שלחתני כל החסרון הוא רק אשר שלחת אותי, ומאז באתי אל פרעה הלא בשמך דברתי ואתה יכול ולא יבצר ממך, וגם והצל לא הצלת את עמך שהם עמך ג"כ ראוים להגאל וע"כ החסרון רק בי וע"ז אמר לו השי"ת ויאמר אליו אני ה' ואח"כ לכן אמור אני, אדרבה אני מעלה אותך יותר שתאמר אני ה' שהשכינה מדברת מתוך גרונך וזה הכוונה אמור לבני ישראל אני ה' וידבר משה כן וגו' ולא שמעו אל משה וכו' וע"ז אמר הקו"ח מה ישראל כשאמרתי ממך שמעו וכשאמרתי אני ה' לא שמעו. פרעה שלא שמע אז מכש"כ שלא ישמע עתה. ומעתה אין פירכא לקו"ח וע"ז חזר אח"כ ואמר וסיים ואמר ראה נתתיך אלקים וגו' ועיין (יש לפרש לדרכו של אא"ז זצ"ל וידבר ה' אל משה לאמור אני ה' דבר אל פרעה וגו' וקשה מלת לאמר. וגם קשה שלא נזכר כאן מה שיאמר וכבר הרגיש רש"י וכ' שקאי אלעיל והוא הדיבר עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק וכו'. וגם קשה להבין שאמר בכפילא את כל אשר אני דובר אליך שמסתמא מובן שידבר אליו מה שאומר לו השי"ת ולא מצינו כזה בשאר מקומות ששלח אותו אל פרעה, אך לפי הג"ל יובן הקרא ע"ד שפי' א"ז לכן אמור לב"י אני ה' כן ג"כ הפירש וידבר ה' אל משה לאמור שיאמר זה גופא אני ה' שהשכינה מדברת מתוך גרוני, דבר אל וג' את כל אשר אני דובר אלך אלה הדברים ממש שאני דובר אליך אתה תדבר אל פרעה כי השכינה

מדברת עתו"ג, וא"ש מאוד לפי דאי' במדרש שפרעה הקשה להם הלא השי"ת הבטיח דן אנכי וכי משה אנכי או אהרן אנכי.
אמנם התירץ לפי שהשכינה מדברת מתוך גרונו הוי כאלו השי"ת בעצמו הוציאם ונתקיים דן אנכי. ועיין בישיעות יעקב על הקרא שלח נא ביד תשלח, ומשו"ה רמז לו השי"ת למשה תשובה על הקושיא של פרעה ויאמר אליו התירץ כי אני ה' שהשכינה מדברת מתוך גרוני וא"ש, פא"ה:
וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי, עפ"י הידוע וירעו אותנו המצריים שעשו אות רעים שהללו עע"ז והללו עע"ז, ודאג משה איך יהי' באפשר לגאלם ולהכניסם לארץ כיון שעובדים ע"ז והשיב לו הקב"ה אני יודע אשר מצרים מעבידים אותם ולא מעצמם עובדים ע"ז, וגם ואזכור את בריתי שבזה לא פגמו אחת היתה ופרסמה הכתוב, (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת בא

ויקרא משה לזקני ישראל ואמר להם משכו וקחו לכם צאן וכו' מפני מה אמר משה זה רק לזקני ישראל הלא הי' לכל אחד ואחד מישראל כאשר באמת כלם עשו קרבן פסח בשלמא בתחלת השליחות שבא להציע ענין הגאולה אמר לו הקב"ה לך ואספת את זקני ישראל כי אז כן הי' ראוי כמש"כ הרמב"ן שם כי דרך העם לילך אחר עצת זקנים אבל כאן במצוה שבא לציות להם הי' לו לומר לכל ישראל ויותר קשה למאי שדרשו חז"ל משכי ידיכם מע"ז וכו' וכי ח"ו זקני ישראל הי' עע"ז והלא כ"מ שכתוב בתירה זקני ישראל הצדיקים והחשובים במשמע, וי"ל דחדא מתירצת בירך חברתה דאיתא אל תוכח לץ פן ישנאך וכו' וקשה א"כ למאן יוכח הלץ לא יוכיח שישנאהו, והחכם לא צריך לתוכחה, ודע פי' השל"ה כשאתה בא להוכיח את מי אל תאמר לו רשע למה תעשה כן כי לא יקבל ממך, אלא תוכיחנו לומר לו הלא חכם אתה ואדם חשוב לא נאה לך לעשות כה, כי אז אולי יקבל תוכחתך, ואולם לכאורה קשה ע"ז הלא משה אמר רשע למה תכה רעך, אלא יש"ל שכונתו הי' כי רשע אתה בזה המעשה שתרום יד על רעך והיתכן לך לעשות כן, אמנם י"ל ג"כ פירש הכתוב אל תוכך לץ וכו' בדרך זה כשתרצה להוכיח את החוטא, אל תוכיח דייקא להחוטא לומר לו שעשית עברה כזה להוכיחו על פניו כי לא יקבל ממך רק כה תעשה תוכיח את החכם אשר בודאי לא עשה עברה כזו ודומה לו והחוטא ישמע תוכחתך לחכם ויחשוב בדעתו הלא אני נמצא בי חטא ועברה זו ויתחרט או תוכיח בקהל עם ברבים ותהי' חישב ומונה מה שראוי לעשות, ומה שאינו ראוי וכלם

ישמעו ויתחרטו מי שנמצא בו דרכים אשר לא טובים וזה כונת הכתוב אל תוכח לץ פי' את הלץ בעצמו אלא הוכח לחכם והלץ ישמע אצלו מעצמו ויקח מוסר ויאהבך כי לא הוכחת אותו על פניו והבן:

ובזה אפשר לפרש הוכיח תוכיח וכו' וקשה הכפיל אך הוא הדבר אשר דברנו, שהתורה הורה לנו דרך ישר להצליח בהתוכחה גם ללץ וז"ש כשתרצה להוכיח כה תעשה, הוכיח אתה תהי' מונה והולך דברי תוכחה, ובזה תוכיח את עמיתך כי ישמע ויקח מוסר ולא תשא עליו חטא פי' להוכיח אותו בפירש שעלץ חטא זה וחטא זה, כי אז יהי' דבריו לריק אצל הלץ וכונת הכתוב עצה טובה קמל"ן דרך הישר לתוכחה שיאמר דברי מוסר ותוכחה ובאופן זה תוכיח את עמיתך כי ישמע ויבן שאליו הדברים מגיעים, והבן ובזה יובן ג"כ קרא שובה ישראל וגו' שקשה שפתח בלשון יחיד ואח"כ אמר בלשון רבים קחו עמכם דברים וגם יש לדקדק שאמר קחו עמכה דברים איזה דברים יקחו להם, ואם הכונה מה שאמר אח"כ ואמרו אליו כל תשא עון, א"כ הוא מיותר מה שאמר קחו וגו' ולא הול"ל רק ואמרו אליו כל וגו' ומה יחסר, אמנם לדברים הנחמדים של אא"ז מובן הקרא בטוב שהנביא מכריז ואומר שובה ישראל בלשון יחיד כי אמר בדרך כלל ולאחד נחשבו וקרא בקול התוכחה ודברי מוסר כי כשלת בעוניך, וע"ז אמר אח"כ קחו עמכם דברים היינו אלו הדברים שאני קורא באזניכם דברי החטאים ועונות, כל אחד יקח לעצמו מה שמוצא בעצמו מהחטא ופשע, כי דברי לחלק יצאו וכ"א יבין את זאת ויקח עמו דברים מאלה הדברים וידע שכשל בחטא ושובו אל ד' ואמרו אליו וגו' שכ"א יפשפש במעשיו והבן. פא"ה] ומשה רבינו ע"ה עשה גם כן בדרך זה ויקרא משה לזקני ישראל אשר בודאי הם לא חטא ונכשלו בעע"ז ולהם אמר משכו וקחו וכו' כמו שדרשו חז"ל משכו ידיכם מע"ז וממילא ישמע שארית ישראל אשר עבדו ע"ז ויקבלו תוכחה וימשכו ידיהם מע"ז ע"ד הוכח לחכם וכו' ודו"ק:

החודש הזה לכם וכו' שה לבית אבות, ולכאורה קשה דשה לבית אבות מיותר דהא כתב אח"כ ואם ימעט הבית וכו', ובהגדה ר"ג אומר כל שלא אמר וכו' פסח על שום מה על שום שפסח וכ' מצה שאנו אוכלין על שום מה על שום וכו' וכן מרור וקשה כפל הלשון על שום מה דלא הול"ל רק פסח שהי' אבותינו אוכלין על שום שפסח וכו' וכן במצה ומרור. וי"ל דהנה ידוע דאאע"ה חטא בג' דברים א' במה אדע. ב' שהלך מפני רעב למצרים ג' שאמר על שרה אחותי, ואעפ"י שיש לתרץ הכל עכ"פ לצדיק כמותו נראה חטא והקב"ה מדקדק וכו' ע"כ באו ישראל עתה לתקן זה. משכי וקחו וכו' שנכנסו ישראל בסכנה בלקיחת השה לכפר על מה שאמר על שרה אחותו ולא הכניס א"ע

בסכנה, ומצה להם עוני לכפר על מה שהלך למצרים מפני הרעב. ומרור לכפר על מה שחטא בפה ואמר במה אדע, וזה כונת המגיד על שום מה לרמז שיש לו טעם נסתר, וז"ש על שום מה לא בדרך שאלה רק בניחותא שהוא על שום מה שיש לו טעם נסתר ועוד על שום טעם נגלה וכן במצה ומרור, והבן וזה שרמז בראש הפרשה שה לבית אבות, שבא לכפר על חטא ראש האבות, ועיי':

איתא במדרש רבה פרשה זו בני בכורי ישראל אמר הקב"ה לפרעה הרשע אי אתה יודע כמה חבבתי את הבכורות שכתבתי בתורתי לא תעבוד בבכור שורך וכל מי שהוא עובד בו לוקה ואתה שלחת את ידך בבכורי דין הוא שתלקה. והביא הקב"ה עליו עשרה מכות כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אאע"ה ועמד בכלם ע"כ. והקשו דזה שאמר והביא עליו י' מכות כנגד י' נסיונות הוא טעם אחר והיל"ל ד"א, ונראה לבאר ולפרש ג"כ הספרי פ' תבוא ר' יהודה הי' נותן בהם סי' דצ"ך עד"ש באח"ב וצ"ב למה ר"י דוקא אתנח סימנא. וי"ל דהנה בלא"ה קשה דברי מ"ר הש"ל מגמ' בכורות (ד' ט' ע"א) דאי' שם פלוגתא דר"י ור"ש אי פטר חמור אסור בהנאה או לא ומסיק דר"י דריש לא תעבוד בבכור שורך למעוטי בכור אדם ולא תגוז בכור צאנך למעוטי שותפת עכו"ם. ור"ש דריש בכור שורך למעוטי בכור אדם ובכור צאנך למעוטי פטר חמור יעיי"ש הרי דלכ"ע בכור שורך אתי למעוטי בכור אדם דמותר בעבודה ואיך קאמר במ"ר דאסור וצ"ל דהנה רש"י פ' ב"פ וירא עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה וגו' עכשיו יש לי להשיב לשטן ואוה"ע שאומרים מה הוא חיבתי אליך ע"כ עיי"ש. וא"כ נראה לפי"ז דהוכרח אאע"ה להביא יצחק בנו על העקידה להשתיק השטן ואוה"ע וא"כ נקדש יצחק לקרבן וא"כ נגד אוה"ע יש לישראל דין בכור בהמה טהורה ומיושב המ"ר דקאמר לא תעבוד בבכור שורך וקשה דאדרבה שורך אתי למעט בכור אדם לכ"ע ע"ז בא כמשיב וקאמר והביא עליו י' מכות כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אאע"ה וא"כ יש לישראל נגד אוה"ע דין בכור בהמה טהורה, ובזה יש ליישב דמסיק שם הגמרא בשלמא לר"י צאנך למעט שותפת עכו"ם ושורך אטו צאנך אלא לר"ש למה לי שורך וצאנך לכתוב שור וצאן קשיא, ולהנ"ל י"ל דלכך כ' שורך להורות על המיעוט שממעט אדם אבל דוקא גבי ישראל דהיינו אצלך ממעט בכור אדם אבל לגבי נכרי אסור לעבוד בבכור אדם ג"כ וצאנך אטו שורך והבן. ולפי"ז לר"ש מיותר שורך ומוכח דעכו"ם אסור לעבוד בישראל אבל לר"י אינו מוכח דלא מיותר שורך דכתיב אטו צאנך. וא"כ לר"י א"א לומר טעם המכות במצרים כדברי המ"ר וצ"ל כפשוטו שהשי"ת הביא עליו המכות למען ידעו ישראל לירא את ה' כמו"ש המפורשים בג' מכות הראשונות נאמר כי אני ה' ובשנים כי אני ה' בקרב הארץ שהוא משגיח על

עולם השפל ג"כ ובאחרונות כי אין כמוני כי היא בתכלית האחדות ועי' בכלי יקר פ' וארא, ולפי"ז נ"מ לטעם שבאו המכות עונש לפרעה (על שעבד עם ישראל שהמה קודש בקדושת בכור) אין צורך לזוכרם ואין צרך לתת בהם סימן אבל לטעם הב' צריך ליתן סימנים לזוכרם, ולפי"ז א"ש ר"י לשיטתו שסובר פ"ח אסור בהנאה ודורש צאנך למעוטי שותפת עכום א"כ שורך אטו צאנך ואינו מוכח דגוי אסור לעבוד בבכור ישראל וא"כ טעם המכות כטעם הנ"ל להורות מציאת ה' בג' מכות דצ"ך והשגחת השי"ת בג' מכות עד"ש ואחדות ה' במכות אחרונות באח"ב, ולכך הוכרח ר"י לשיטתו לתת בהם סימנים שיענה האדם ג' עיקרים אלו על לבו לזוכרם:

והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות וכו' והקשה בכל"י השי"ת אמר ונתנו אל שתי המזוזות ברישא ואח"כ המשקיף ומשרע"ה אמר בהיפך, ונראה לפענ"ד דיש להקשות בפ' משפטים גבי נרצע באזנו ובדלת כ' רש"י שם דלת ומזוזה שהי' עדים בדבר וכו' עיי"ש וקשה דלת מאן דכר שמי' רק מזוזות ומשקוף, ואפשר לומר דהנה בג' אותות אנו מצוינין במילה ושבת ותפילין ונגד זה צוה הוא ית"ש ליתן אל המזוזות רמז למילה ושבת שהם יסוד ועמוד הבית ועפ"י האמת מילה ושבת סיד יסוד ברית והמשקיף רמז לתפילין שבראש והם העדות. והנה מצינו במשה וראית את אחירי ופני לא יראה וכ' שהראה לו קשר של תפילין וידוע דקשר הוא דלת. והנה השי"ת מראה לנו לכל היותר כאשר הראה למשה קשר של תפילין ולכך אמר אל המשקיף לאחור והקדים המזוזות אבל אנו עומדים לפני ית"ש בתפילין גופא ולכך הקדים משרע"ה המשקוף לפני פני התפילין, ולפי"ז זה העבד שקנה אדון לעצמו ומפריד עצמו מאדון הוא כאלו אינו רוצה לראות אותו האדון רק אותו האדון שקנה לעצמו לכך צריך לרצוע בדלת רמז מה שאינו רצה לראות הדלת של האדון והדלת והמשקוף חדא רק זה רמז לפני התפילין וזה לאחור:

ויושב משה וגו' מי ומי ההולכים וגו' י"ל הולך היינו הצדיק הנקרא הולך מי בכם הצדיקים וכוונתו באיזה זכות אתם יוצאים, והשיב בנערינו וגו' וקשה למה כ' בנערינו קודם ובזקנינו וע"כ כונתו אשר בנערינו ובזקנינו כלך היינו שהנערים לא שינו מלבושים כמו הזקנים, בבנינו ובנותינו היינו שניכרים שהם בנינו ושלא שינו את שמם ולא לשונם ואלו הג' דברים, ואבל לא הי' חשוב זה בעיני פרעה ואמר יהי' כן ה' עמכם היינו אם רק בזה יהי' ה' עמכם ראו כי רעה נגד פניכם היינו שלא תזכו כלל לצאת, לא כן לכו נא הגברים היינו שנקרא גברים שהי' מתגברים על יצרם ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים היינו העבודה של קרבנות אתם מבקשים ולא השי"ת, החפץ לה' בעולות וגו' ואח"כ לאחר מכות חשך אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג כוונתו עוד שאין חפץ לה' בעולות

ובקרבנות, והשיב משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו' היינו נדרים ונדבות צריך עכ"פ וגם מקנינו היינו קרבנות שהם לקנין נפשינו היינו לקנות הנפש בחזרה שלא יעבוש בחטאים ג"כ ילך עמנו וגו' ומה שאמרת אין חפץ לה' בעולות ואנחנו לא נדע וגו' היינו עדיין אין עלינו עתה שום עונש עד בואנו שמה ונקבל התורה, ועיין:

ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית קשה הא כבר אמר לבית אבות וא"כ מאי קאמר אח"כ ואם ימעט הבית וגו' ולקח הוא ושכינו וגו' ועוד מאי לשון במכסת תכוסו ולא קאמר לשון פשוט במספר. וי"ל דהעיקר לעשות כמעשה אבות ולא יחד לשנות מדרכי אבות עיי' בחובת הלבבות שכבר קדם להם, וקול יעקב פירש מתחלה עע"ז הי' אבותינו שהם הי' ג"כ נקראי' אבותינו והי' נקראים ב"נ ועכשיו אין אלו אבותינו, נהנה ואהי' להם למקדש מעט ביהכ"נ וביהמ"ד, וזה כוונת הפסוק ויקחו להם אם יקחו לבית אבות שילכו בדרכי אבותיהם שה לבית דהיינו שיהי' להם ביהמ"ק ואם ימעט הבית היינו שלא יהי' ביהמ"ק ולקח הוא ושכינו הקרוב אל ביתו [אשר מיותר דידוע ששכינו הוא הקרוב וגו'] אלא הכוונה שיקחו זאת הקרוב אל הבית דהיינו ביהכ"נ ובהמ"ד, ועיין:

דקדקו בפ' שלא אמר לו הקב"ה מכות הארבה ונראה לענ"ד דרך רמז ב"א אל פרעה היינו אותיות ב' א' נתחלף באותיות פרע"ה פ' בב' וע' בא' וא"כ נשמט מפרעה פ"ה ועי"ן, ותחתי' ב' א' ויהי' ארב"ה וזה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ליקח ממנו פ"ה שלא יתחרט ועי"ן שלא יהי' רואה האמת למען שיתי אותות"י היינו אותיותי אלה בקרבו ועיין:

בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. קשה מאי שייכות כי אני מה נתינת טעם הוא זה, ונראה הנה כתיב בקהלת עיר קטנה ואנשים וגו' דרש בגמר' עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו איברים של אדם ובא עלי' מלך גדול זה יצה"ר ובנה עליו מצודות וחרמי' אלו עבירות וסבב עלי' ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט וגו' זה יצה"ט. והקשה מהר"י מינץ ז"ל בדרושים הלא בשבא יצה"ר עדיין אינו מוצא היצה"ט האיש המסכן עיי"ש כמה תי' וי"ל עפ"י מש"כ רבינו בחיי בפ' חיי שרה ויבוא אברהם ולא כ' מהיכן בא וכ' הוא ובא לאו דוקא לשון ביאה רק בהתאמץ באיזה דבר נקרא עליו לשון בא (וראי' מלשון משנה במס' תמיד בא לו לדופן הימיני וגו') וכן בהרבה מקומות וראי' דלא כ' ויבוא אברהם ויספד שרה. ואי' בגמ' כל מי שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וזה ובא עלי' מלך גדול (הוא היצה"ר שמתאמץ ומשתדל בזריזות לפתות אותו לעברה) אבל ומצא בה איש מסכן וגו' וזה בא אל פרעה לאו לשון ביאה אלא להתאונן בדבר כי אני הכבדתי וגו' ועיין: גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו' ואנחנו לא נדע וגו', הכוונה אפשר

להיות דכל הבהמות הן שלהם והן של המצריים הי' בספק נעבד כאמור הן נזבח את תועבת מצרים וגו' ופסולים להקרבה לכך אמר פרעה צאנכם ובקרכם יוצג כי למה הם לכם שפסולי' להקרבה, והשיב משה גם אתה תתן בידינו זבחים וגו' ועשינו ושלך מהני ביטול כי ע"ז של עכו"ם מהני ביטול, אבל לדעתי גם מקנינו ילך עמנו וגו' כי ממנו נקח לעבוד דגם שלנו כשרים להקרבה והטעם כי אנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואינו שמה וכיון שאין אנו עדיין יודעים עבדות ה' יש גם לנו דין ב"כ ומהני ביטול. (מבנו של המחבר הרה"ג מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת בשלח

במדרש ויסב אלקים את העם דרך המדבר י"ס וגו' מכאן אמרו אפילו עני שבישראל נא יאכל עד שיסב ע"כ. ואפ"ל בדרך פשוט עפ"י שכתוב זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. שהלכו במדבר ולא הי' להם צדה לדרך שהי' להם בטחון בהשי"ת, ובתו' בפע"פ כ' דס"ד סיבת עני לא חשוב היסבא שאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות עיי"ש ואבל יש לומר שהוא יש לו לב כשבר מכח עניות וא"כ איך יסב כמלך בגדוד, אבל אם העני יש לו בטחון כראוי עפ"י מה שפרשתי קרא ברוך הגבר אשר יבטח בד' והי' ד' מבטחו כי יש שני מיני בטחון. הבטחון הפשוט בדעת בני אדם שבוטח בה' שיהי' בעזרו מה שרוצה להשיג, אכן זה אינו בטחון בשלימות ועיקר הבטחון שיעשה ד' עמו כרצונו יתברך. ואיך שיהי' דעתו ורצונו יתברך, רמה מדעתו, וכך יהי' בטחון העני שיהי' ביטח ב"ה יתברך שהעניות לו לטובה א"כ הוא תולה בדעתו ית"ש ככה, הוא לטוב לו ואז יושב בלב טוב ושמח בהסיבה דרך חירות וז"ש ברוך הגבר אשר יבטח וגו' ואיך יהי' הבטחון לז"א והי' ה' מבטחו והבן וכך הי' בטחון אבותינו שהלכו במדבר בלא צידה לדרך, שיעשה עמם כרצונו וזה כונת המדרש ויסב אלקים וגו' מכאן אמרו אפילו עני וגו' כי על בחינה זו של הבטחון גם העני יוכל להסב בדרך חירות שמח וטוב לב:

במדרש פ' זו רבי אומר אמר לו אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי, אמש היית אומר המבלי אין קברי' ועכשיו אתה מרבה בתפלה דבר אל ב"י ויסעו יסיעו דבר מלבן ע"כ. והוא תמוהא ואפ"ל דהרמב"ן כ' איך שייך אנשים צועקים אל ה' יאמרו המבלי אין וגו' וימאנו בתשועה וכ' ע"ז עיי"ש. וי"ל מה שאמרו המבלי אין קברי' לא למאן בתשועה רק בדרך תשובה כי ידעו כי אשמים הם כמו שטען שר של ים הללו עע"ז והללו עע"ז והי' בדעתם כי הוציאם למות במדבר על גודל חטאתם. וע"ז אמרו ג"כ הלא זה הדבר וגו' כי טוב לכו וגו' היינו כי טוב הי'

לנו להיות עוד בגלות להתם חטאת ולכלה פשע או למות שם, ובזה מיושב מה שהקשו המפו' היכן אמרו לא כן די"ל שזה הי' הכונה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה ודרשי' שם מעבודה זרה, דהוי קשה עליהם וע"ז מאנו ולא שמעו לו כי הי' יראים חטאם ומשרע"ה הי' ירא ג"כ מזה וע"ז אמר ומאז באתי על פרעה וגו' וע"כ שהם מחויבים להיות עוד בגלות ולסבול עונש על חטאם, וזה הכוונה אמש היית אומר אלי וגו' וא"כ מאז הי' בדעתך שהם חוטאים ומחויבים עונש מה תצעק עתה הי' לך אז להתפלל עליהם מה אתה עומד עתה ומרבה בתפלה מקודם הי' לך להתפלל דבר אל ב"י ויסעו יסיעו דבר מלבן ועיין:

מדרש הים ראה וינוס מה ראה ארונו של יוסף ראה, ואפ"ל עפ"י מ"ש רבינו בחיי שכל הניסים שעשה הקב"ה עם ישראל אז הי' לחזקם במדת הבטחון. והים ג"כ לא נבקע בפעם אחת רק מעט מעט נס לבואם של ישראל וזה לשון ויניס שנס אחת לאחת ועיי"ש שהאריך בזה. ולפי"ז יוסף לפי הנראה נענש על שלא הי' לו כ"כ בטחון, וזה מה ראה וינוס שלא נתבקע בפ"א ארונו של יוסף ראה ע"כ לסיבת זה היתה הבקיעה מעט מעט ולא כס בפ"א לחזקם במדת הבטחון:

מה תצעק אלי וגו' והקשו ע"ז. וי"ל דלשון תצעק נאמר על זכר לנוכח ולנקבה נסתרת. ואי' בגמרא ד' כתות הי' על הים ומסתמא עיקר כנסת ישראל הוא הטובים ועליהם אמר הקב"ה מה תצעק. ואפ"ל עוד על מה"ד שהי' מקטרג והבן:

במדרש הובא בס' תוצאות חיים ה' ימלוך לעולם ועד מ"ט כי בא סוס פרעה והוא תמוהא, ואפ"ל דהנה רש"י פי' סוס ורוכבו רמה בים כנגד השי"ת כולם חשובים כסוס א' וקשה מה יענה רש"י על הקרא כי בא סוס פרעה דהל"ל רביתא יותר, אלא דבלא"ה קשה וכי מה חידש נגד השי"ת שכולם חשובים כסוס א' הלא כל העולם כתוהו וכאפס וכאין נחשב נגדו ית"ש. ע"ב נ"ל הכוונה דרש"י פי' על כי גאה גאה כל מה שאהלל וארומם, עוד השי"ת גדול מזה ודומי' תהלה. ע"כ אמר כאן סוס ורוכבו וגו' דא"א לומר בלשון רבים כ"כ סוסים שהי' משמע שהוא תהלה לאל ית"ש שכ"כ סוסים ורכב רמה בים ולפי"ז א"ש ג"כ כי בא סוס פרעה וגו'. ולפי"ז א"א לומר ה' מלך דהי' משמע שמכירין מלכותו ית"ש רק צ"ל ויד ה' ימלוך וזה הכוונה ה' ימלוך ולא מלך, מ"ט, הכוונה לא טעם על הדבר רק מלת טעם נאמר על הכוונה מה משמעותו ע"ז אמר כי בא סוס פרעה וגו', והבן:

פרשת יתרו

כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבנ"י אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהי' לי וגו' וי"ל באלו המקראות א' למה הפך לשון עבר לעתיד נכתב ואשא ואביא, הגם שהוי"ו מהפך העתיד לעבר, מ"מ הו"ל לכתוב לשון עבר בפירש כמו שאמר אשר עשיתי למצרים, ב' למה פרט זה דייקא ולא הל הנסים שנעשו להם ביצ"מ עד עתה ג' מה שייכות כי לי כל הארץ לכאן ונראה בהקדם דבר נאה אשר פי' בעל אמרי א"ש ז"ל המדרש הידוע ישלם ד' פעלך ותהי משכורתך שלמה אשר באת וגו' אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו ותמוהא מה הוסיף ר"ח. דהנה מקשים המפורשים מ"ט לא אמרה לרות שבאת להתגייר כמש"כ הרמב"ם כשם שמודיעים להם עונשים כך מודיעים להם שכרן של מצות ומודיעים אותם שבעשיית מצות אלו יזכו לחיי עוה"ב שאין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו וכו' ואומרים לו שעוה"ב אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל. וזה שתראה ישראל בצער בעוה"ז טובה הוא צפונה להם שאינם יכולים לקבל רוב טובה בעוה"ז כאומות, שמא ירום לבבם ויתעו ויפסידו שכר עוה"ב כענין שנאמר וישמע ישורן וגו', ואין הקב"ה מביא עליהם רוב פורעניות כדי שלא יאבדו אלא כל האומות כלין והם עומדים ומאריכים וכו' והוא לא אמרה רק אסור לנו לילך בשבת חוץ לתחום אמרה באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד וכו' אמרה באשר תלין אלין. מובדלין אנו בתרי"ג מצות אמרה עמך עמי, אסור לנו לעבוד ע"ז אמרה אלקי' וכו'. ארבע מיתות נמסרו לב"ד, אמרה באשר תמותי אמות וכו' ולא הודיעה לה כלל ממש"כ הרמב"ם ז"ל ותי' דהשלה"ק כ' דנשמת ישראל באה למעלה מכנפי השכינה. ונשמת גרים באה מתחת כנפי השכינה וזה אמרה כי המות מפריד וגו' וידעה וקבלה עלי', א"כ אין לב נפש טובה וטהורה מזו, ע"כ לא היתה צריכה לומר לה כל אלה וזה כוונת המדרש ישלם ד' פעלך וגו' ומהיכן ידעה כ"כ שהוא רוצה להתגייר באמת עצהיו"ט אחר שלא הודיע לה כל הדברים. ע"ז דייק ר"ח אשר באת לחסות תחת כנפיו. וידעה מזה ואפ"ה קבלה והבן ודפח"ח. ומעתה יובנו מקראי קודש בטוב אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי אמר בלשון שמשתמש עבר ועתיד נשאתי אתכם על כנפי נשרים והבאתי אתכם אלי למעלה מכנפי השכינה וגם אביא אתכם לעוה"ב דנשמת ישראל באה וחוזרת לשם ועתה אם שמוע תשמעו ע"ד אם תתחילו לשמוע תשמעו ושמרתם וגו' והייתם לי סגולה בזה אף לעתיד שיהפכו כל העמים ויתגיירו ויהי' לי כל האר אעפי"כ אתם תהי' לי ממלכת כהנים וגוי

קדוש שנשמתם למעלה מכנפי השכינה משא"כ הגרים והבן: וישמע יתרו כהן מדין וגו' את כל אשר עשה אלקים למשה וגו' קשה מה עשה משה הלא משה לא הי' רק השליח ומ"ש רש"י ז"ל למשה ולישראל שקול משה כעד כל ישראל אין ענין לכאן ועוד י"ל מ"ש ויקח יתרו וגו' אשת משה ואחר שלוחי' הול"ל כי שלחה דלא כ' עדיין ששלחה ועוד י"ל מ"ש ואת שני בני' אשר שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכרי' ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי בעזרי וגו', למה לו לספר כאן מ"ט קרא אותם בשמותם כך ועוד קשה הול"ל ואת שם השני אליעזר ועוד י"ל על משה למה קרא את הראשון גרשום הלא קידם שהי' גר בארץ נכרי' הצילו ה' מחרב פרעה, וא"כ הו"ל לקרוא את הראשון אליעזר, ועוד י"ל מ"ש ויאמר אני חותנך יתרו בא אביך וגו' וכ' רש"י ז"ל אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין בני', מה הי' רצונו בזה וכי הי' רודף אחר הכבוד ועוד י"ל כפל הלשון שאמר יתרו בריך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים אשר הציל את העם מתחת יד מצרים, ואפ"ל דאיתא לע"ל לא יקבלו גרים וכן בימי שלמה לא קבלו גרים משום שלא הי' הגרות לשם שמים, וא"כ קשה כיון שישראל יצאו ממצרים ביד רמה וכל טוב ארץ מצרים הי' בידם איך קיבל משה הערב רב וגם איך קיבל את יתרו אך התי' פשוט בשלמא לע"ל וכן בימי שלמה שהי' יד ישראל גוברת וכל האומות הי' משועבדים ונכנעים תחתיהם שפיר יש לחוש שלא הי' הגרות לש"ש רק להשיג כבוד וגדולה אבל אז אעפ"י שישראל יצאו ביד רמה, מ"מ לא הי' מושלים על שאר האומות וכל העמים הי' שלוים ושקטי' במקומותיהם במדינותם, וגם ארץ מצרים לא הי' משועבד ונכנע להם, רק שישראל נצולו מהם ויצאו לחרות ושפיר הי' רשאים לקבל גרים:

ועוד מצינו שיתרו הי' לו השואה עם משה שבן אחד יהי' שלו ומשם יצא יונתן בן גרשום שהי' אצל פסל מיכה, ולפי"ז י"ל שיתרו בא להתגייר והי' ירא בדעתו אולי לא יקבלו אותו עתה ולקח לעצמו מליצה שיקבלו אותו, וזה וישמע יתרו כהן מדין חותן משה ששמע את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל כפרש"י ששקול משה כנגד כל ישראל והוא חותנו וא"כ חשב בדעתו שבודאי יש לחוש שלכך הוא בא להתגייר להשיג גדולה בין ישראל ולא יקבלנו ע"כ ויקח יתרו כמו ויקח קרח שלקח עצה לעצמו, אחד את צפורה אשת משה אחר שלוחי' היינו שהוא אשת משה עדיין עומדת באמונתה ובצדקתה אפי' אחר שלוחי' ואת שני בני' אשר שם האחד גרשום כי אמר וגו' וקשה מ"ט עשה משה כן לקרוא לראשון גרשום, וע"כ משום שזה הבן הי' לחלק יתרו ונתן לו שם על גירותו ולא רצה לקרוא עליו ד' אלקי אבי בעזרי, ועתה שבא להתגייר השיב לו אותו הבן. ואת שם

האחד אליעזר ולא כ' ואת שם השני כי זה אינו שני לראשון ויאמר אני חותנך יתרו בא אליך וכ' הת"י להתגייר [ובזה מיושב מה שנתחבטו בו הראב"ד והרמב"ן עיי"ש]. ח"ש אם אין אתה יוצא בגיני היינו אם אין עתה עת לקבלת גרים ואינך רוצה לקבלני צא בגין אשתך וגו' וז"ש אח"כ ברוך ד' אשר הציל אתכם וגו' אשר הציל את העם וגו' לשין ויצל את מקנה אביכם והי' כונתו על העם שהוא הערב רב שהציל אותם והפרישם והטעם מתחת יד מצרים שאז לא היו האומות משועבדים תחת יד ישראל והי' לכל אחת יד ורשות בפ"ע וגם מצרים רק שהצילם מיד מצרים כי אחר שראה שקבל הערב רב נודע לו ג"כ שמקבלים גרים והי' מודה ומשבח גם אשר קבלו הערב רב והבן ויש לפרש בזה ג"כ כונת המדרש שהביא רש"י ז"ל מה שמע ובא, קי"ס ומ"ע, הכונה שלא הי' סיבתו שבא לגייר באשר ראה הטובות והצלחות ישראל שהי' להם במדבר כגון המן והבאר ומ"ת [למ"ד לאחר מ"ת בא] שבא להם בלי פחד וצער כלל. רק זה קריעת י"ס ומלחמת עמלק שהי' לישראל פחדים רק שנצולו זה הי' ג"כ סיבתו שבא להתגייר והי' גרות שלו רק לש"ש לא לגדולה, והבן היטב:

אתם ראיתם אשר וגו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' וקשה מאי ועתה אם וכו' וכי רק עתה צריכין לשמוע, ועוד קשה שאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' מה זה שאמר ואתם הלא מקודם ג"כ אמר אליהם והייתם לי סגולה מכל העמים ובהו משתעי, ונראה דהנה כתב החובת הלבבות עפ"י הערת השכל לבד הי' מהראוי לעביד ולירא את השי"ת ב"ה, רק צריך כמו כן הערת התורה לכמה דברים [והארכתי בזה במקום אחר ג"כ בדרוש ז' לשבועות] א' מהם להראות אותות ומופתי' ע"י מקבלי התורה והנה השכל ג"כ מחייב שהשי"ת יכול לעשות אותות ומופתים בשמים ובארץ בלתי ראות עין, אך כ' חכמי המחקר למשל אם אדם יושב בבית ושומע קול כלי שיר מרחובות חוצות, הוא משתוקק והולך לחוץ לראות, ומה לו לראות בעין וכי בזה הוא שומע יותר, אך בכל דבר ע"י ראות עין מתחזק כח כל כלי החושים וצריך לזון את העין בכל דבר, א"כ ג"כ השי"ת הראה לעינים כח וגבורה וגם מזה הטעם אפשר וכל העם רואים את הקולות משום לזון את העינים מדברי תורה [ובזה יש ליישב ג"כ פסוקים ולא נתן לכם לב וגו'] וזה אתם ראיתם וגו' נוסף על הערה השכליות ועתה אם שמוע וגו' הכונה גם עתה בעת שמעכם בדברי תראו, והייתם לי סגולה משום הערה השכליות, ואתם אשר אתם בעיניכם ראיתם ג"כ תהיו לי ממלכת וגו' והבן:

אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם וגו' ואביא אתכם אלי, הנה מה שאמר אשר עשיתי למצרים ידענו גם ונשאתי אתכם על כנפי נשרים ידענו כי הי' מפוזרים

בכל ארץ גושן ולשעה קלה שהיו צריכים לצאת נתקבצו כלם למצרים וביום הזה באו לסוכות, אבל מה שאמר ואביא אתכם אלי כ' רש"י כתרגומו וקרבית יתכון לפלחני זה קשה הא עתה רוצה לקרב אותם לתת להם התורה ועדיין לא נתן ודוחק לומר דקאי על מה שנצטוו במרה ואפ"ל עפ"י מה שפרשתי המדרש פ' במדבר בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן אוה"ע אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מאלו אמר להם הקב"ה הביאו לו ספר יחוסין שלכם כשם שבני מביאין שנאמר ויתילדו על משפחותם וכו' עיי"ש במדרש שדרש סמוכין וקשה טובא הא השי"ת חזר על כל אומה ולשון ולא רצו לקבל את התורה כאשר דרשו חז"ל על הקרא ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וגו'. ועוד מה ענין התורה ויחוס וכי בזה תליא מלתא: ואפ"ל דבלא"ה קשה איך רצה הקב"ה לתת התורה לאו"ה הלא כבר נשבע השי"ת לאבותינו וכרת עמהם ברית ובחר בזרעם אחריהם. וע"כ צ"ל דהשי"ת רצה לתת להם התורה בבחינת שיהי' עבדים לו לעשות מצותיו ויהי' להם שכר כעבדים אבל לא בבחינה זו לקדש אותם ע"י חופה וקדושין כאשר קדש עמו ישראל דמיון אשה לבעלה כאשר אחז"ל וכמו שנאמר וארשתיך לי לעולם וגו' וכדומה הרבה מקראי קודש כי קרבות זו לא רצה רק לישראל כאשר כבר נשבע לאבותינו ובחר בזרעם אחריהם רק שחזר על האומות שיקבלו גם המה התורה להיות עבדים למקום וישראל יהי' מקודש לו לעם סגולה ע"י חופה וקדושין וז"ש בשעה שקבלו ישראל את התורה דהיינו שקבלו ונתקדשו לן ע"י חו"ק דמיון אשה לבעלה נתקנאו בהן אוה"ע אמרו מה ראה אלו להתקרב יותר מאלו שאותנו רצה לקרב אבל רק להיות לו לעבדים ואותם קרב להיות לו בבחינת אשה א"כ א"ש קושיא הנ"ל אף שלא רצו לקבל אמנם טענתם הי' על ההתקרבות של ישראל ונתקנאו בהם ואולי אם הי' השי"ת רוצה גם אותם לקרב ע"ד זה הי' מקבלים את התורה. ע"ז השיב להם השי"ת שפיר הביאו לי ספר יחוסין שלכם כשם שבני מביאין שנאמר וכו' כי באשה צריכה להיות מיוחסת ממשפחתה והבעל צופה ע"ז וישראל הם זרע קודש מחצבתה מיוחסים מאבות הקדושים ובדין הוא שאקרב אותם בקרבות כפלאה דמיון אשה לבעלה משא"כ כל האומות וא"ש (ועיין עוד על מדרש זה בדרושים משבועות:

ע"כ אמר כאן ואביא אתכם אלי היינו שאני מקדש אתכם לי בחופה וקדושין (ורכוש מצרים או ביזת היום הי' כסף הקדושין) משא"כ או"ה לא רציתי בכך:

[ועיין בעה"ט וז"ל ואביא אתכם אלי מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן וכו' עיי"ש ויפה נדרש על קרא זה לפי שיחתו של אזצ"ל ועיי']:

כה תאמר לבית יעקב ותגיד וגו' כ' רש"י לנשים בלשון רכה וכו' ולאנשים דברים הקשין כגידין ע"כ וא"כ צריך להיות בלשון רכה וקשה דהא לא אמר יותר כמו"ש אלה הדברים אשר תדבר וגו' וא"כ איך יש פה לשון רכה וקשה. ונראה בהקדם לפרש מה שאמרו ז"ל בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע אמרו וגו' וצריך להבין הרבותא של ההקדמה עשי' לשמיעה נעשה ונשמע או נשמע ונעשה. והנה ודאי אינו בפשוט להקדים עשי' לשמיעה מכל וכל דהא אי אפשר לעשות במה דלא ידע וע"כ שמועה זאת לא פשוט דהא ודאי צריך שמיעה קודם. אלא ברלפענ"ד נשמע קודם משמע נשמע להבין מה טיבה של עבודה זו ומה שכר בה ואח"כ נעשה והוי זה עובד ע"מ לקבל פרס ונעשה ונשמע הוי שלא ע"מ לקבל פרע (ועיין מענין זה בדרושים לחג השבועות) וזה שעושה מאמרו של ה' שלא לקבל פרס רק אח"כ נשמע כמו ויגבה לבו בדרכי ה' או נשמע סודותי והנה השל"ה הק' מאריך בזה ועפ"י היוצא מדבריו מה ע"מ לקבל פרס ומה לא יש לפרש אלו הפסוקים ועתה אם שמוע תשמעו והיינו אפילו שתשמעו קודם שתשמעו וגו' ושמרתם את בריתי להיות דביקות בי וזה ג"כ בכלל ע"מ לקבל פרס כמו"ש שם גם בזה והייתם לי סגולה מכל העמים כי האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחי' וגו' ה"ז צדיק גמור ואתם תהי' לי ממלכת וגו' היינו שאני רוצה שתהי' לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שלא ע"מ לקבל פרס, וזה לשון רכה לנשים וקלי דעת לעשות ע"מ לקבל פרס ולאנשים דברים קשים שלא ע"מ לקבל פרס ואמרו נו"כ כי כן יהי' ועיין היטב בשלה"ה ותבין (ועיין בדרוש ד' לשבועות מה שפירש עפ"י השלה"ה המשנה אל תהי' כעבדים וגו' עיין היטב שם):

פרשת משפטים

מדרש ואלה המשפטים תנחומא דרש בר קפרא מנא הא מלתא הוי מתונים בדין מה כתיב למעלה ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו וכי כהנים בגלוי ערוה הי' הולכים וגו' אלא לומר וגו' וקשה עדיין אינו מיושב הקושיא וכי בגלוי ערוה היו הולכים וי"ל דהנה אם יש להדיין לירא שבעלי הדינים בעצמו הם ת"ח ויודעים את הדין תורה או שיש במקומו גדול ממנו בתורה ובחכמה הנה הוא מעצמו מעיין היטב ובמתינות את הדין למען לא יחפשו אותו ויוכיחו אותו על פניו כי לא כיון להלכה ואינו צריך לאזהרה, ואך אז צריך התורה להזהיר כאשר אין גדול ממנו שירא מהשם ב"ה אוהב משפט. והי' המדרש מפרש הקרא לא תעלה וגו' מחמת הקושיא וכי הי' הולכים בגלוי ערוה שפי' הקרא כך ולא תעלה במעלות על מזבחי אף שלא תגלה ערותך עלי' וע"ז אמר כשם שכהן אסור לפסוע אף שלא יהי' גלוי כלל כך הדיין אסור לפסוע אף שלא

תגלה ערותו אעפי"כ צריך להיות מתון בדין, ובזה י"ל סמיכות התורה ולא קם עוד וגו' בראשית ברא וגו' היינו אף שלא קם עוד נביא כמשה וא"כ אין למעלה ממנו ואעפי"כ עשה דין אמת לאמיתו אשר ידמו ה' פנים אל פנים כי אלקים נצב בעדת אל וא"כ נעשה שיתוף להקב"ה ע"כ בראשית משה שנקרא ראשית ברא את אלקים עם אלרים שמים וארץ כי הדן דין אמת לאמיתו נעשה שיתוף להקב"ה במעשה בראשית והבן:

במדרש בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע אמר להם הקב"ה מי גילה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנא' עושה דברו והדר לשמוע בקול דברו. אפשר היות דצריך השמיעה קודם לעשי' דאי לא"ה אינם יודעים מה לעשות אבל ישראל בזמן ההוא שפסקה זהומתן והי' כאעא"ה שקיים כל התורה בלתי מצווה כן הי' אז שידעו מעצמם מה לעשות ולכך אמרינן אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו שלא הוצרכו לקבלת התורה שהשיגו בלא"ה, רק אמרו נשמע משום שגדול המצווה ועושה והטעם כ' התו' מפני שיש על המצווה יצה"ר דמתגרי בי' אבל הם שפסקו זהומתן ולא הי' להם שום היצה"ר וכמש"כ הערבי נחל בפ' התאוו תאוה שהתאוו שיהי' להם תאוה. לכך קדימו נעשה לנשמע להורות דאין נ"ע אצלם השמיעה השם לעשות גם בלא"ה והשמיעה רק טפל שלא יהי' בכלל מסיר אזנו וגו' ואמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שאין להם יצה"ר כלל לכך מקדימים ג"כ העשי' לשמיעה (מכבוד דודי הרהמאוה"ג הצ' מו"ה עמרם ישי בנו של המחבר זצוק"ל:

פרשת תרומה

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' וקשה כמה דיקדוקים וי"ל דהנה בש"ס דע"ז דף כ"ג איתא גבי פרת חטאת אינו נקחה משל גוי וקאמר טעמא דר"א דבר אל בני ישראל ויקחו אליך בני ישראל יקחו ואין הנכרים יקחו ופריך שם אלא מעתה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ה"כ דבנ"י יקחו ואין יקחו העכו"ם וכ"ת ה"כ והאמר ר"י א"ש וכו' ומסיק דחכמי ישראל לעצמן קנו במעותיהם ואח"כ מכרו להקדש ואבל הקדש אסור ליקח מגוי.

ולפי"ז כך הוא פי' הפסוק דבר אל בני ישראל ויקחו בני ישראל ויקחו ולא נכרים אימתי בני ישראל יקחו ולא הנכרי לי תרומה כשהתרומה נקח לי ואבל תקחו את תרומתי אם מקודם תקחו אתם אז מאת כל האיש ואפילו נכרי תקחו אתם ואח"כ תתנו לי אתם שיהי' באים להקדש מישראל ועיי' (וכך הוצעת הכ' דבר אל ב"י ויקחו ולא הנכרים הוא

רק לי תרומה כשהתרומה הוא נקח מיד לי. מאת כל איש אפילו הנכרים תקחו אתם לעצמכם ואז יהי' מותר להקדש):

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וכו' עיין רש"י ג' תרומות כתיב כאן הדיקדוקי' ידועים א' לשון ויקחו הול"ל ויתנו ב' שינה הלשון מתרומה לתרומתי וכן בפ' ויקהל כתיב קחו מאתכם תרומה כל נדיב לב יביאי' את תרומת ה' ג"כ יש לדקדק ונראה עפ"י מה שהביא הערבי נחל בשם האר"י ז"ל פי' מ"ש דהמע"ה ה' הצילה נפשי משפת שקר ומינו ביקש ע"ז דהנה מקובל בידינו מתירה ונביאים שהשי"ת אתנו בגלות ובכל צרותינו לו צר וכמו דכתיב עמו אנכי בצרה וכדומה, ויש להסביר בזה ב' דברים הא' מ"ט השכינה עמנו בגלות והב' היאך הוא ומסביר עפ"י משל למלך שהי' לו בן יחיד והתנהג בדרכים רעים וגם הלך במקומות לא טובים עם חברים רעים אשר הלכו אותו בחושך, והמלך לאחר שנסה להוכיח את בנו בטוב וברע ולא הועיל התישב בדעתו שבכל מקום שילך בנו ילך עמו למען שיבוש קצת ממנו וגם חבריו הרעים ימנעו ממנו ולא ירעו אותו כ"כ מחמת שהמלך אתו לא יוכלו כ"כ לבצע מעשיהם ולהחטיאו עד אשר ייטיב דרכיו ויבוא מעצמו לשכל והראוי לבן מלך ואח"כ התישב עוד המלך עד שהוא יבא אחריו שמא ב"כ וב"כ יתנזק בנו וישחית דרכיו ע"כ הקדים לילך אל המקומות אשר ידע כי דרכו של בנו לילך שמה ולכל המקום שהי' רוח הבן להלוך הי' הוא מקדים לילך שמה, והנמשל מובן כדי שלא נעשה אנחנו מעשים רעים בגלות וכדי שכיבוש בהודע לנו שהמלך מלכי המלאכים אתנו, וגם הסט"א לא יזיק אותנו כ"כ ע"כ השכינה אתנו בגלות ולא עוד אלא שמקדים להיות, והסבר איך הוא הדבר הנה השי"ת ברא האדם בד' מעלות בשכל ובמחשבה בדיבר ובמעשה השכל אינו נרגש וידוע מהותו כלל המחשבה נרגש יותר הדיבר מורגש עוד יותר המעשה מורגש מכל וכל. כן הוא ג"כ כלל העולמות אצילות הוא השכל בריאה נגד המחשבה יצירה נגד הדיבר עולם העשי' נגד המעשה והכל נברא באותיות התורה, ולמעלה אין אנו יודעים מהות האותיות עד עולם עשי' שנתגשם ונברא ונעשה אותן הגשמיות וכשאדם עושה מצוה נותן כח באותיות ותיבות אלו ואם ח"ו עושה עברה נחרב קדושה ונותן כח למלאות הסט"א כמו"ש אמלאה החרבה וגו' אולם בגוף האותיות אין פגם שאם ח"ו אדם יפגום בגוף האותיות יחרב עולם רק המילואים ומלואי מלואים כפי ערך הפגם כמו שמתפללי' שיתמלאו כל השמות שפגמתי וגו'. והנה שורש הקדושה אמת חותמו של הקב"ה ושורש סט"א שקר ומלואו של שקר שי"ן קו"ף רי"ש אותיות אחרונים הם נפש והאמצעים יו"י הוא אותיות שם הוי"ה ב"ה ומספרם כו' וא"כ השכינה קודם בגלות ע"י עונותינו בעו"ה

וזה התפלל דהמע"ה הצילה נפשי משפת שקר היינו השפת של אותיות שקר שלא יחטא ויגרום נפשו לבוא בסט"א לפ"ז אם אדם עושה תשובה צריך להוציא נפשו ואח"כ חלק השכינה וידוע נדבות המשכן הי' לכפר על חטא העגל וז"ש ויקחו לי תרומה מאת כל איש היינו מה שנכנס לסט"א מאת כל איש היינו הנפש וע"י מה ע"י אשר ידבנו לבו לב נשבר ונדכה ובפשפוש מעשים ע"י תשובה ואלקים חשבה לטובה. ואח"כ תקחו את תרומתי מה שנתרם ממנו לסט"א חלק השכינה. וזה נמי הכוונה בפ' ויקהל קחו מאתכם תרומה ואח"כ יביאו את תרומת ה' היינו חלק השכינה, והבן:

פרשת תצוה

ואתה תצוה את בנ"י וגו' ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו' וקשה למה לא נאמר פה וידבר ה' אל משה כמו בכל התורה ותי' במדרש משום שאמר מרע"ה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא וגו' לכך לא נזכר שמו פה, וראיתי להקשות ע"ז הלא נאמר מני נח זאת לי בעבור שלא התפלל ומשה רבע"ה יפה עשה ומדוע יתענש, ונרלענ"ד דלמרע"ה הי' שכר ע"ז ויאצל מן הרוח ומאז והלאה אינו זוכה שום ישראל לנבואה ורוה"ק ולתורה כ"א משפע נביאות משה כדאי' בספרי' וכאן י"ל דהול"ל אתה באלו הג' והויו יתירה לכאורה אלא ה"ק לו הקב"ה ואתה תצוה צוה לשון צוות כשה"כ אתה בצות את בנ"י ויקחו אליך כי המנורה מרמז על החכמה ורוה"ק כאי' עמוק עמוק מי ימצאנו, ואתה הקרב אליך היינו כשתהי' אתה מקרב אותו אליך אז לקדשו לכהנו לי יהי' זוכה לקדושת הכהונה, ואתה תדבר אל כל חכמי וגו' היינו לשון ורעו כבשם כדברם אתה תדבר אותם ע"י זכו אשר מלאתיו רוח חכמה ועיי':

ואתה תצוה את בנ"י דקדקו המפורשים מלת ואתה ועיין ברמב"ן כאן. ואפ"ל דר"פ בהעלותך את הנרות כ' רש"י ז"ל כיון שראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא הי' עמהם וגו' אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה וגו' ועוד שם ויעש כן אהרן כ' רש"י הגיד שבחו של אהרן שלא שנה והכל קשה. ואפ"ל דהנה בפ' שמות בשליחות השי"ת את משה כתיב ויחר אף ה' במשה כ' רש"י ריב"ק אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא כאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש ע"י אותו חרון. אמר לו ר' יוסי אף בזו נאמר בו רושם הלא אהרן אחיך הלוי שהי' עתיד להיות לוי ולא כהן והכהנה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהי' כן אלא הוא יהי' כהן ואתה הלוי ע"כ ואח"כ כתיב הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו כ' רש"י לא כשאתה סבור שיהי' מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן וכו' וא"כ קנס למשה שאהרן הכהן ולאהרן הי' זכות שהיו

עניו ואעפ"י שהי' אחיו הגדול הי' לו למליץ וכעין תלמיד. ולפי"ז המנורה שלשה קני המנורה מצד א' רמז לאברהם יצחק ויעקב. ושלושה מצד הב' לכהן לוי ישראל ומשה נר אמצעי ממנו יונקים כלם והנה הדלקת הנרות דבר גדול שהכל תלוי בזה ושבחו של אהרן שלא שינה להדליק מול נר אמצעי שהוא להראות שיונקים ממשה ומשה האמצעי והוא לחד מ"ד נר המיד למ"ד צפון ודרום הי' עומדת עיי' בשבת בפרק ב', ולפי"ז כאן שרצה הקב"ה לומר למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וא"כ הי' זה הקנס אשר למשה ורצה השי"ת לפייסו בדברי' ולכך הקדים לו הגדולה הדלקת הנרות וגם בזה יראה הכבוד לך ושהכל תלוי בך ואתה תצוה ויקחו אליך דייקא ועיי':

לפ' תצוה ולז' אדר:

ואתה תצוה את ב"י וגו' הקשו דהו"ל וידבר ה' אל משה כמו בכל התורה וכ' דאין זה עיקר ציווי הנרות רק לומר למה יעשה מנורה וזה קשה דהו"ל שם מיד גבי מנורה כמו גבי שלחן כ' ונתת על השלחן וגו' אף שעיקר מעשה לחם הפנים כ' בפ' אמור כן זה דנרות ואפ"ל דהנה בפ' שמות כתיב שלח נא ביד תשלח כ' רש"י ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה ע"כ וכ' ויחר אף ה' וגו' הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ואמרו כל חרון אף עושה רושם וכאן עשה רושם שניטל ממנו הכהונה כמוש"כ רש"י שם עיי"ש. והנה מרע"ה לרוב ענותנותו אמר כן ואף שהשי"ת ענשו אעפי"כ ראוי להשלים לו ומה ההשלמה נראה דהנה אמרו כל ת"ח יש בו ניצוץ ממרע"ה כמוש"כ הי"ד בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד ובמותו לא כהתה עינו ולא נס ליחו היינו שנשמתו בכל דור ודור ואם הי' משה כהן לא הי' לוי וישראל זוכה לחלק נשמתו כמו שמצינו גבי פנחס שפרחה נשמתו ודבקו בו נשמת נדו"א ונעשה כהן וזה הי' שכר למשה שהתורה מתפשט ביותר גם בלוים וישראלים. והנה ז' הנרות ג' כנגד האבות וג' כנגד כהן לוי וישראל ואמצעי למ"ד שזה נר תמיד נגד משה לזה שנשמתו תמיד בכל דור וכבר כתבתי מש"כ בפ' בהעלותך ויעש כן אהרן להגיד שבחו של אהרן היינו שהי' מעלה את הנרות שיהי' כולם יונקים ממשה וזה לפי שרצה השי"ת לומר כאן למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לכהנו לי ורצה השי"ת לפייס דעתו על העונש שניטל ממנו הכהונה לכך אמר לו ואתה תצוה וגו' להעלות נר תמיד לנוח דעתו בזה, והבן, וזה הראשון שיש לנו להתעורר ביום זה לחדש נשמתו ובמה בהתעסק בתורה וצריך כל א' לעשות לו סיג וגדר לעסוק בתורה כי זה חיינו:

ומצוה עלינו להזכיר וזה שאירע בשנה ב' אחים עשירים גדולים אשר מסרו נפשם על קדושת השם במדינת אפריקא ע"י סיבה שהי' מלחמה בין השרים אודות המלוכה

ונלכדו הם בזה ע"י סיבה שא' רצה שיעשו מטבעות על שמו עוד קודם שעלתה בידו המלוכה כי הם הי' בעלי מלאכות ולא רצו בעוד שלא נעשה מלך. ואח"כ נעשה ותפס אותם ואח"כ לקחו אותם ע"ז האופן יחיו שימירו דתם ולא רצו להמיר ונהרגו על קדוש השם, ולכאורה אין להספיד אותם בשלמא רח"ל כשנפטר איזה צדיק אשר קנה שלימות שלו בחיים א"כ בהעדרו הוא סופו ומת לעצמו ולאחרים אמנם אלו הלא קנו השלימות ע"י מיתתם א"כ זהו טובה להם, ואבל באמת נחזי אכן מה שאנו מתפללים בכל יום ולא לידי נסיון וקשה הא אנו מחויבי' בכל יום לקבל בקריאת שמע עול מלכות שמים במסירת הנפש ומצינו בר"ע שאמר כל ימי הייתי מצטער ועכשיו בא לידי וגו' אלא נקדים דאי' בפ' יתרו אל תיראו כי וגו' נסות אתכם ולמען תהי' וגו' ועיין שם ברמב"ן ה' פירושים והיוצא משה כי צריך רגילות רב וידיעה לעמוד בנסיון וכ' החובת הלבבות שנקל לקיים בכל ממונו וקשה יותר באבר ויסורין ועוד יותר קשה במסירת הנפש, וא"כ אנחנו בעו"ה שקשה עלינו לעבוד ה' בממון הן בקיום עשה והן להפסיד ממון באיסור ויש להאריך כאן בתוכחה בענינים אלה וא"כ מכש"כ איך נסמוך על עצמינו שנקיים מסירת הנפש, ואף שאנו חושבים כן ואבל כשיבוא הדבר לידינו לא ידענו אם נעמוד בנסיון ובאמת אנו מחויבים כדינא ע"כ אנו מתפללים ואל תביאני לידי נסיון, ור"ע שאני שהי' צדיק גמור וא"כ אלו הקדושים אם לא הי' הם מורגלים לעבוד את ה' בכל לב ובכל מאודם ונפשם, לא הי' יכולי' ובכוחם לעשות כן למסור חי' ומעתה (שהיו מושלמים וגדולים בצדקת בחייהם) מצוה להתאונן עליהם ולקחת מוסר השכל, ובאמת בדורות הללו צריך התעוררת, ונקדים דאי' אילת השחר עיין ביומא מה שחר סוף הלילה אף אסתר וגו' והקשה בי"ד אדרבה שקיעה הי' לו לקראתה כיון שחשכה עלינו ופסקו הנסים עיין מש"כ ז"ל ועוד יל"ד הלא השחר אינו סוף הלילה רק תחלת היום ע"כ כ' דהנה מאז אשר בחר ה' בנו והוציאנו ממצרים ובאנו אל הארץ והי' העולם כמנהגו נוהג ומחמת ורם לבבך ושכחו ובאו עליהם צרות ושבו בתשובה ועמד שופט והצילם עד איזה שנים עד ששוב שכחוהו והי' זה כמה פעמים וא"כ הי' להם לפעמים לילה ולפעמים יום, ואבל עתה מעת החורבן ואנחנו בגלות א"כ בכל רגע הקב"ה מחי' אותנו בניסים ותמיד אצלינו לילה ויום כאחד מאז ועד עתה וזהו כוונת הגמרא מה שחר סוף היינו שבא בסוף הלילה והוי יום ולילה כאחת כך הוא אצלינו ואסתר סוף כל הנסים שהי' תחלה לילה ואח"כ יום ומאז הוא תמיד לילה ויום ואנו מצפים שיאיר רק יום, ובזה יש להבין המדרש אלי בים אלי בסיני דהנה אז שהי' לילה ואח"כ שרצה השי"ת לעשות יום יצא כגבור איש מלחמה ואבל עתה שמשגיח עלינו תמיד הוא יושב תמיד

כזקן מלא רחמים ובזמן אסתר הי' שניהם שהיו אז ג"כ בגלות וגם הי' גזירה כוללת והי' צריכים לשני הבחינות אלי בים שיצא השי"ת כגבור נגד הצר ואעפי"כ ישארו עוד בגלות ויהי' אלי בסיני כזקן מלא רחמים היוצא לנו מזה שאנו מורגלים אלא שאין אנו זוכים לראות ואף שאנו מבינים ורגז ושחק ואין נחת והיצה"ר יודע מתי להזכיר הטוב ומתי להזכיר הרע וע"כ בבוא מעשה כזה יש ליקח מוסר איך להרגיל א"ע לעבודת ה' ולעמוד בכל עת בנסיון והחסרון בעו"ה עתה כי אין מנהיג כראוי ונקדים גמ' יומא ד' פ"ו שני פרנסים טובים עמדו לישראל ואלו הם משה ודוד משה אמר יכתב סרחוני שנא' על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך ב"י דוד אמר לא יכתב וגו' עיי"ש, והקשו מ"ט מביא הגמ' פסוק דהאזינו ולא מביא הקרא מפ' חקת ופנחס (בגמ' שלפנינו באמת מביא הקרא דפ' חקת אך בעין יעקב הגרסא כמו שהביא אא"זצ"ל ועיי"ש במפרש שהביא שהגרסא בספרי הקרא יען לא וגו' דפ' חקת) ועוד יש לדקדק למה אמר הגמ' שני פרנסים טובים הול"ל סתם שני פרנסים עמדו לישראל וגו' ומאי כ"מ בזה עתה שהי' טובים וי"ל דהנה באמת הכל תלוי במנהיג כמו שמצינו בתורה לך ואספת את זקני ישראל וגו' ויקרא לזקני ישראל וגו' וזה משני טעמים הא' שילמדו ממעשיו הטובי' ודרכיו הנעימי' לעשות כמעשהו, והב' שינהיגם וילמדם מה לעשות את הדרך ילכו בה וינהלם על דרך הטוב והישר משני טעמים אלו תלוי במנהיג שיהי' איש צדיק וישר. ונחזי אם המנהיג עושה דבר שלא כהוגן אם הוא במעשה ופעולת עצמו הסובב אליו ולא אל העם אז צריך לכסות הדבר לבלתי יהי' נשמע בחוץ שלא ילמדו ממנו וזהו התיקון הטוב והנכון, ואבל אם עשה שלא כהוגן בהתנהגות הציבר שלא למדם כהוגן וכדומה אזי צריך לפרסם הדבר שלא עשה כהוגן ובזה יתקן את המעוות. ולפי"ז שפיר קאמר הגמרא שני פרנסים הטובים שבזה גופא הי' טובים שמשה ביקש להכתב סרחונו שהי' הסרחון בהתנהגות העם בגלוי ודוד ביקש לכסות שהי' חטאו בפעולת עצמו, וא"ש שמביא גמרא פסוק דהאזינו שיש כפל הלשון בתוך בני ישראל אלא שהיותר בא להורות שמשה התודה בתוך בני ישראל וטוב עשה:

ואיתא בסוטה ד' מ"א דרש רב יהודה וגו' מותר להחניף את הרשעים בעוה"ז שנא' לא יקרא עוד לנבל נדיב וגו' רשב"ל אמר מהכא כראות פני אלקים ותרצני ופליגא דר"ל וכו' ועיין במהרש"א שם שכ' הא ודאי דלר"ל נמי הא דהחניף יעקב לעשו במנחה ששלח לו ובשאר חניפות כדי שיתפייס אלא דה"ק שלא החניף לו בדבר שאינו אמת אלא לאיים הזכיר לו עיי"ש וקשה מאוד שיעקב בחיר שבאבות החניף לעשו בשקר והוא הי' מובטח מהשי"ת אלא שירא שמא יגרום החטא ואיך חטא כך בפועל, אלא י"ל

דהקשו איך השתחוה ז' פעמים לעשו ואמרו שהשכינה הי' עומדת לפניו, ואיך הי' זה אלא שעדיין הי' בעשו ניצוץ קדושה ממצות כיבוד וישי' דעשו בעינופא דיצחק ולזה השתחוה וגם לזה אמר כראות פני אלקים וגו' אלא שהי' סובר שכל פנים יחשב, וג"כ עתה בעו"ה כמה פעמים צריך לזה מיראה שיגע בנפשו אפילו המנהיגים הטובים. ואי' בגמרא מכות כ"ד אריב"ח ד' גזרות גזר משה על ישראל ובאו ארבע זקנים ובטלים. משה אמר וישכון ישראל וגו' בא עמוס ובטלה שנא' חדל נא מי יקום יעקב וגו' משה אמר ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמי' ובטלה וגו' משה אמר ואבדתם בגוים בא ישעי' וגו' משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה וגו' וקשה איך גזר כן בשלמא ג' איכא למימר הי' מכוון לטובה למרק עונות מהר אבל הד' ואבדתם בגוים צריך הסבר, ואיתא עוד שם אמר רב מסתפינא מה"ק ואבדתם בגוים מתקיף רב פפא ודלמא כאבדה המתבקשת וכו' עיי"ש, וקשה ג"כ על רב וכי לא אמר משה בעצמו אם יהי' נדחך וגו' משם יקבצך וגו'. אלא הכוונה ונאבדתם לא נאמר רק ואבדתם היינו שנעשה עצמותינו מאבד שנעשה מעשים לדמות לגוים להיות אינו ועל אלה אמר מסתפינא ח"ו כאלו אין תקנה כי לא אמר בפ' נצבים ושבו האובדים בארץ וגו', ואבל ישעי' אמר כן וג"כ אמר האובדים ולא הנאבדים, וב' הי' מתירא על אלו אעפ"י שישעי' אמר והי' ביום וגו' ובאו האובדים וגו' אולם לא אמר רק על האובדי' בארץ אשור וח"ו שבשאר ארצות, וע"ז אמרו לו כאבדה המתבקשות ע"ד דכתיב תעיתי כשה אובד וגו' וע"ז אמר מסיפא דקרא ואכלה אתכם בארץ אויביכם ג"כ לא כתיב ואכלו אתכם אויביכם רק ארץ אויביכם וג"כ מורה על הכוונה הנ"ל ואמרו ודלמא כאכילת קשואין ודלועין שאעפ"י שנתאכלו אין זרעם מתאכל שעדיין הזרע בפנים נשאר ולכולם יהי' תקנה אי"ה והבן היטב:

ונסיים לתרץ דבר פלא בפ' שמות ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה' ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו וגו' ויהי לנחש וינס משה מפניו, ותמיהא טובא בעמדו לפני השי"ת איך נס מהנחש הנעשה עתה לפניו עפ"י ה' והלא הדין בתפלה אפילו נחש כרוך וגו', וי"ל ועיין בהקדמת הזוהר על פסוק ובני בן יהוידע וגו' בן איש חי זה הקב"ה ועיין כל הענין ויהרגי בחנותו, והנה אי' במדרש הן קרבו ימיך וגו' בהן קלסתיך ובהן אתה קונס וגו' והלא אמרת והן לא יאמינו לי [ועיין מש"כ ע"ז בדרשות. והוא בסמיכות התו' פ' בראשית] ופשוט משום שלא הי' מחזיק אותם במאמינים לא הי' לו להכות וא"כ מאז שאמר והן לא יאמינו לי רצה השי"ת לרוח לו שלא יכניסם מכח זה לארץ ולכך אמר לו מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו וגו' שלא יהי' בידך. מזה שאתה תעשה בו מעשה נחש שהחליש אצל

חוה אמונה ומעשיך יהי' קצת מזה וינס משה מפניו היינו מפני השי"ת שלא רצה לילך בשליחות כמו שאמר עוד שלח נא ביד תשלח ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ כמו שפרש"י שם, ואמר לו השי"ת אחוז בזנבו היינו בסופו, ויהי' למטה בכפו רמז לו שלעתיד לבוא שוב יהי' המטה בידו כמו"ש אז שר לא נאמר אלא אז ישיר שלעתיד לבוא בב"א שוב יהי' המטה בידו ובא לציון גואל בב"א:

דרוש לז' אדר תרכ"ז

דרוש לז' אדר תרכ"ז ובו הספד להגאון מו"ה יהודא א"ש זצ"ל:
ואתה תצוה וגו' ואתה הקרב וגו' ואתה תדבר וגו' הנה מה שחסר בסדר זו שמו של משה אמרו משום שאמר ואם אין מחני נא וגו' ואף שהקב"ה השיב מי אשר חטא אעפי"כ נתקיים כאן. אולם צריך טעם למה דוקא כאן ועוד אשר דקדקו ואתה תצוה ב' נוכחים וכן ואתה תדבר ויותר כי ג' ואתה נראה מיותרים ועוד בפ' כ"ת וידבר ה' וגו' ואתה קח לך וגו' ג"כ ואתה מיותר ועוד י"ל לכהנו ולקדשו הו"ל לקדשם ולכהנם, וגם אשר מלאתיו הו"ל מלאתים, ואפשר דהנה ביע"ד ד' י"ג הביא מדרש שאלו לחכמה נפש החוטאת מה וגו' רשעים תרדוף הרעה שאלו לנבואה נפש החוטאת וגו' והשיבה תמות לתורה אמרה יביא קרבן להקב"ה אמר יעשה תשובה וקשה איך סותרים אהדדי עיי"ש מה שפירש והיוצא כי ד' בחינות בתורה א' דברים הנוגעים בעיקר אמונה ב' הכתובים בפירש בתורה, ג' הלכות למשה מסיני ונביאים אסמיכוה אקרא, ד' דברי חכמים ועוד פ' ביע"ד בזין באדר מת משה ובזין באדר נולד היינו מה שכל תלמידי חכמים הם ניצוץ ממשה לאחר שמת נולד, והנה אלו ד' דברים נגד ד' חלקי התורה הנ"ל שמן זית זך נגד עיקר האמונה שצריך להיות זך ותמיד הכהנים תופשי התורה כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפי', תדבר אל כל וגו' היינו הלכות שבע"פ, ואתה קח לך בשמים וגו' נגד דברי חכמים שדבריהם מבשמין התורה כמו"ש עד שלא בא שלמה הי' התורה כקופה שאין לה אזנים ועפ"י שכל ידוע דברי חכמים נותנים תבלין לתורה ואלו הי' משה יודע בעצמו כי למד כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ואבל הניחים להכמים בכל דור לגדור. ולפי"ז לכך נחסר בדברים אלו שהם כללות התורה הי' נחסר שמו ופי' הקרא ואתה כאשר אתה עתה [הכוונה כאשר אתה בלי שם אעפי"כ אתה המצוה כן תהי' תמיד אתה המצוה לעתיד שתהי' אתה המצוה והמדבר] תצוה גם לכל דור ודור, ואתה כאשר עתה הקרב כן לקדשו ולכהנו לי כל כהן וכהן. וכן אתה תדבר, וכן ואתה קח לך ועיי'. ולפי"ז כאשר בעו"ה נעדר ת"ח וצדיק ראוי ג"כ להזכירו עם מיתת משה אשר בעו"ה גרמה לנו כל הרעות וכל.

החורבנות ואי' במדרש למה נסמכה מיתת צדיקים לפרה אדומה מה אפר פרה מכפר וכו' ולמה נסמכה לשבירת הלוחות שקשה לפני הקב"ה כשבירת הלוחות ולמה נסמכה מיתת בני אהרן ליוהכ"פ מה יוהכ"פ מכפר וגו' וצריך להבין והנה ראשית החטאת לזלזל בדברי חכמים כנ"ל בפרט בעו"ה ע"י מנהיגים חדשים לא שערום אבותינו וזה שאמרה דבורה יבחר אלקים חדשים וגו' שערים הם חכמים שנקראים יושבי שער כי תיכף הם לחם שערים, ואח"כ להפקיר בדברי תורה אחת לאחת בעו"ה ועדיין צדיק הוא בעיניו עד שממרה את עצמו רח"ל, ובזה פי' הצדיק ר' ישראל וואהרמאן ז"ל פסוק איך אמרת לא נטמאתי וגו' ראי דרכך בגי וגו' וקשה הלא זה הי' לפני ירמי' ח' מאות שנה ופי' הוא ז"ל שכך הכוונה בעוד שלא כפרו באמונה אף שעושים כל תועבה אומרים לא נטמאתי וע"ז הוכיחם איך אמרת לא נטמאתי אחרי הבעלים שעדיין לא נטמאתי כיון שלא הלכתי אחרי הבעלים ראי דרכך בגי כי גם שם לא עבדו מיד לפעור רק אל"א. ואח"כ כופרים רח"ל בעיקר אמונה דברים הנוגעים באמונה [ואמרתי פה ג"כ מה שאמרתי על הספד כבר בפסוק יב' תהלים הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים וגו' כי אם אין בטחון אין אמונה וזה נוגע בעיקר האמונה ועיי"] ועל אלו שלושה פשעי ישראל מכ"מ נלקח הצדיק ועי' ועתה בעו"ה שנלקח הצדיק הזה אשר למד ושנה הרבה והי' צדיק גדול וי"ל עליו כדאי' מדרש קהלת כד דאך רבי בון בר' חייא אפטור עליו ר"ז וגו' מתוקה שבת העובד משל למלך עיי"ש וי"ל איך אפשר שלמד בכ"ח שנים מה שתלמיד ותיק אינו לומד במאה שנים והלא תלמיד ותיק ג"כ אינו קטלא קני באגמא ועוד מה נטלו בידו ומטייל עמו ארוכות וקצרות, וי"ל עפי' דאי' בגמרא אין הברכה מצוי אלא בדבר הסמוי מן העין ולפי"ז זה רבי בון בר"ח הי' עושה דברי' בהסתר ולא הי' בגלוי והי' הברכה מאת ה' בתלמודו וזה שהמלך נטלו בידו ומטייל עמו ארוכות וגו' כמו שמצינו בתינוק שאמר זה הדרך ארוכה וקצרה ותלמיד ותיק איירי במפורסם ולומד רק כפי כחו, וזה י"ל על אותו צדיק שהי' עושה בהסתר ולמד במיעוט השנים הרבה, ולפי"ז להנ"ל נלקח הצדיק לכפר חטאים ע"י מנהיגים רעים והוא דומה לפרה אדומה שהי' לכפר על חטא העגל ומה הי' חטא עגל כמו"ש הרמב"ן שבחרו זה למנהיג במדבר. ועוד נלקח הצדיק לכפר על מה שמפקירים א"ע נגד התורה והוא כמו שבירת הלוחות שהי' לעשותם כפני' שהוא הפקר ואין רשות אחרים עלי' ועוד נלקח לכפר על מה שחוטאים בעיקר אמונה וע"ז צריך כמו בקרובי אקדש ועל פני' וגו' אכבד וזה הוא דומה אל כפרת יוהכ"פ כי קרבן מכפר עם תשובה ויוהכ"פ מכפר עם תשובה ומה בין זו לזו כי פשטות כוונת קרבן כ' הרמב"ן שהחוטא המביא הקרבן הי' מתודה ומעיד על עצמו שכל מה שעושים עם

הקרבן הי' ראוי על חטאו לעשות בגופו וזה הוא תשובה מיראה ואבל יוהכ"פ הוא יום קדוש והתשובה אז לקרב את עצמו לממהקב"ה וזהו תשובות הרוממת וכן הוא ראוי במיתת הצדיקים כהנ"ל בקרובי אקדש וכפי' רש"י שם:

והנה פתוי' היצר הוא על איזה אופנים הא' שמראה לאדם שהוא חכם להתחכם נגד הראשונים והוא מחזיק א"ע לנבון ואיש חכם יותר ממעתיקי הדת ומחזיקי מנהגים, והב' מה שרואה בנביאים ממה שאירע מעונש החוטאים ושכר מקיימי מצית אינו מאמין והג' ששוגג ואינו יודע מה שכ' בתורה שלח למדו אבותיו עמו תורה, והד' שהיצר תוקפו או ע"י חברים רעים, ובזה י"ל המדרש הנ"ל שאלו לחכמה נפש החוטאת היינו שחוטא מחמת חכמה שמחזיק א"ע לחכם ואמרו רשעים תרדוף רעה. שאלו לנבואה היינו שאינו מאמין כהנ"ל ואמרו תמות, לתורה היינו שלא למדו אבותיו והיא שוגג יבוא קרבן להקב"ה היינו מה שנתן בו הקב"ה היצה"ר והוא תוקפו יעשה תשובה, היוצא לנו שבאמת ובתמים צריכין לידע כי צדיקים נתפסים בעון הדור בפרט צדיק כזה לפי גדולו בבית אביו הצדיק זצ"ל כמעט בלתי ספק שמעולם לא טעם טעם חטא א"ו שנפטר כמאמר הנביא מפני הרעה אשר עתיד חו' לבוא על הדור נאסף כי הוא ג"כ אמונה כל זמן שהצדיק בעולם הקב"ה חס להביא איזה רעה שלא יצטער הצדיק בין כך וב"כ צריכים אנחנו לשוב בתשובה שלימה שלא להתחכם נגד הראשונים ולהאמין בדברי נביאים וחכמים ולעסוק בתורה שלא לשגוג ושלא להתחבר לחבירים רעים ולהתגבר נגד היצה"ר ועיקר גידול בנים לתלמיד תורה כאשר עשו אבותינו הראשונים ולא כמו שלומדים עתה בספרי רמ"ד כי זה סם המות לבנים הרכים מילדותם ואם אנחנו הואים בעו"ה אנשים אשר לא נתגדלו בבית אבותיו כמו עתה איך בעו"ה פוקרים מה יהי' באלו הבנים אם ח"ו יהי' כגדלים באיסור, ואם אפילו נאמר שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ובחטאו מת מה נעשה אנחנו יתמי דיתמי ליום הפקודה, והנה אי אלי אלי למה עזבתני וגו' אלי בים אלי בסיני ונראה לפרש דהנה הגזירה בזמן אסתר הי' כמאמר הגמרא במגילה משום שהשתחו לצלם ומשום שנהנו מסעודת אותו הרשע וכ' יע"ד שמשום האכילה לא הי' חייבים מיתה רק שנהנו וכמו שאחשורוש הי' חושב שלא יגאלו עוד ישראל כמו"ש רש"י ג"כ כשבת שנתישבה דעתי וכו' ואף הם הי' מתיאשים מגאולה ולא הי' מצפים לתשועה, וצלם נבוכדנצר הי' רק אנדרטי' ולא ע"ז ממש כי היתכן שכ"כ ישראל מק"כ מדינת או בכל העולם שנבוכדנצר מלך בכיפה שלא ימצא רק חנניא מישאל ועזרי' שמסרו נפשם על קידוש השם וגם עליהם אמרו אלמלא נגדי' פלחו ש"מ שלא הי' ע"ז ממש, והנה בים אמרו המבלי אין קברים וגו' ומאסו בתשועת ה'

והעגל כתבתי לעיל שלא הי' ע"ז ממש, ולכך התפללה אלי בים שחטאו ג"כ כמו בהנאת הסעודה ואלי בסיני שחטאו ג"כ בע"ז כזה ואעפי"כ הי' השם מרחם עליהם והושיעם א"כ למה עתה עזבתני, וגם אנחנו צריכים לצפות לתשועת ה' ולהתפלל אף שאנחנו חוטאים נשוב וירחם ה' עלינו ובלצ"ג בב"א: עוד אפשר לומר כוונה באלו ג' ואתה אשר נחסר שמו של משה בהם וכתיב ואתה כי אי' בזוהר ג' דברים שנתקשה משה נרמזים בשמו "ממורה "שקל "החדש וי"ל כי מה שנתקשה כי המנחות אינן טעונין זך ולא נאמר לו בהם כן ואי' במנחות שאדרבה קו"ח כי למנחות הי' צריך זך וכיון שלא נאמר לו בהם הי' סבר שא"כ גם למנורה לא טעון זך ובאמת הי' מבין ברוח הקודש שעליו שיהי' שמן כך פסול למנורה עד שנאמר כתית למאור ולא למנחות ובשקל הי' מתקשה מה יתן האדם כופר נפשו ובאמת הי' לוקחין מהם קרבנות והכהנים מכפרים זה הוא הכפר, ובחודש הי' קשה לו שאמר לו הקב"ה ולאהרן זה יהי' מסורה לכם והי' קשה לו איך נמסר לו ולאהרן שאנחנו אחים ובאמת הכוונה לחכמי' שכמותכם וזה הנרמז כאן שנחסר שמו שהי' נתקשה לו עד שנאמר ואתה אשר קשה לך זך כתית וגו' ואתה הקרב וגו' הכהנים אשר יכפרו, ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו' ועיין:

כל האומר דבר בשם אמרו מביא גאולה לעולם. נראה עפ"י שפרשתי מאמחז"ל אל יפטור אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה אפשר לפרש דיפטור מלשון יפטירו בשפה היינו לשון דיבור דאסור לספר בשבחו של חברו שמתוך שבחו יבוא לספר גנותו ומכש"כ לשה"ר וא"כ לכאורה אי אפשר לדבר כלל מחברו גם את הטוב גם את הרע, אך אפשר לדבר מחברו שיאמר דבר הלכה משמו זה מותר והיינו אל יפטור אדם שאל יספר מחברו אלא מתוך דבר הלכה יזכירהו, והנה הגלות בא מעון שנאת חנם הבא ע"י לשה"ר והוא מתקן דבר זה ע"י שלא ידבר מחברו מאומה אך טוב ואינו אלא תורה וזה כל האומר דבר בשם אמרו שאומר ממנו דבר תורה בזה מביא גאולה לעולם. (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת כי תשא

אך את שבתותי תשמורו וכ' בשם הרי' לוריא זצ"ל משה בחר במצרים שבת כידוע והי' לנוח מעבודה ועתה רצה השי"ת ששמירת שבת יהי' לשם מצוה ולכך אמר ואתה דבר וגו' את שבתותי תשמורו לא כמו עד עתה לנוח מעבודה רק לשם ה' (ועיין בכ"י כאן) והנה להסביר הדבר מעט נראה כי השי"ת שבת והדיבר וכשאנו שומרים את עצמנו מן

הדיבר זה הוא מראה שהשבת לכבוד ה' הוא לבד וזה שבתותי במה שאני שבתי ויהי' השבת לשמי כי השי"ת שבת ודיבר כי בדבר ה' שמים נעשו:

[א"ה בזה נתבאר בטוב בפ' ויקהל ששת ימים תעשה מלאכה היינו ע"י אחרים א"כ גם בחול אינו עושה מלאכה בפועל רק עי' דבור. וביום השביעי יהי' לכם קודש גם מזה לשבות מדבור אז הוא שבת שבתון לה' ומדויק הכפל שהשבת הוא כמו שבתון לה' ששבת מדבור וכן בפ' זו ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קודש לה' (ועיי"ש בספורני) וכן בפ' אמור ששת ימים תעשה עי' אחרים אמר ג"כ וביום השביעי שבת שבתון. או יותר מדויק שבת שבתון כיון דגם בחול מלאכתו נעשית עי' אחרים א"כ הוא שובת ממלאכה גם בחול ובשבת שובת גם משביתה זו ושומר גם בדבור והוי שבת שבתון דהיינו שבת של שבתון כי כן הוא דיקדק הלשון והיינו ששובת גם משביתה של חול, בכל מקומות הנ"ל בשבת שאמר בלשון יעשה או תעשה והיינו עי' אחרים הזכיר אח"כ הכפל. שבת שבתון והכוונה כיון ששובת אף מדיבר הוי שבת לה' או כנ"ל ששובת משביתה, ובמקום שאמר בשבת תעבוד או ועשית כל מלאכתיך והיינו בעצמך לא הזכיר אח"כ הכפל. ועפי"ז יש להסמיך בפ' קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו, דבכלל מורא אב הוא הדיבר לא ידבר במקומו ולא יסתור דבריו וע"ז אמר ואת שבתותי תשמורו ג"כ בדבור. פא"ה]:

ואמר להם למי זהב וגו' וקשה הלא בפי' אמר להם פרקו נזמי הזהב וגו' ועוד י"ל על מ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו' ופי' רש"י שאזניהם נעשו מפורק מנזמיהם וקשה למה כ' רש"י לשון הזה וי"ל דהנה קשה למה אמר אהרן דוקא להביא הנזמים ולא פשוט זהב, וי"ל דכתיב בפ' משפטים ואם אמור יאמר העבד וגו' ורצע אדוניו את אזנו במרצע וגו' וכ' רש"י הטעם אוזן ששמע על הר סיני וכו' ולפי"ז כשבאו לאהרן ואמרו עשה לנו וגו' הי' אומר להם פרקו נזמי הזהב רמז להם שצריכין לרצוע מטעם הנ"ל אוזן ששמע על הר סיני אנכי ולא יהי' לך וגו' לכך נאמר ויתפרקו להורות כי כאשר פרקו הנזמים נשארו האזנים מרוצע שלא קיימו את השמועה ששמעו על הר סיני וז"ש אהרן ואומר וגו' היינו שאני רמזתי להם: למי זהב היכן הזהב צריך להיות שצריך להיות באזניהם ועיין:

הודיעני נא את דרכיך וגו' ואמר לו ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור, הכוונה להיות דהקב"ה כלול כל המדות טובות וכל צדיק אף שעושה כל טוב אעפי"כ מידה אחת בוחר לו לפי ערך נשמתו שאוחז בה ואינה מניחה עד שמקיימה על צד היותר טוב וידוע אשר משרבע"ה בחר לו מדת ענוה דבמידה זו משבחו התורה שהאיש משה ענו מאוד וגו' ורצה לידע עד היכן מגיע מדה זו אצל הקב"ה על כן ביקש הודיעני נא את דרכיך ואמר

לו ה' הנה מקום שאצלי לה מקום כ"כ ונצבת על הצור שהקב"ה נקרא צור כנאמר הצור תמים פעלו ואתה נצב עליו שהקב"ה גוזר וצדיק מבטל וכן להיפך צדיק גוזר והקב"ה מקיים הנמצא עוד ענוה כזה אשר המלך יעשה רצון עבדו ויבטל דעתו מפני דעת עבדו, והבן מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל]:

מגילת אסתר

ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים וגו' יש לדקדק למה לפני יודעי העתים, ובש"ס מגילה (י"ב ע"ב) ויאמר המלך לחכמים מאן חכמים רבנן, יודעי העתים שיודעים לעבר חדשים ושנים ואמר להם דיינוה לי, אמרו היכי נעבד נימא לי' קטלה למחר פסיק לי' חמרא ובעי לה מינן, נימא שבקה קמזלזלה במלכות, אמרו לו מיום שחרב ביהמ"ק ניטל עצה מאיתנו זיל לגבי עמון ומואב וכו' ויאמר ממוכן לא על המלך לבדו וכו', וקשה טובא וכי כשדיין דן דין מיתה יבקש המלך מוט הלא ביקש שיעשו משפט, ב' קשה על ממוכן שזילזל במלך שאמר לו להרגה כיון שעל כל השרים עותה, ומשמע שלא הי' חושש לכבודו רק לכבוד אחרים, וגם מה שסיים ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה מה הי' לו לומר זה אשר לא נשאל וכי ליועץ הוא בזה הול"ל בפשוט שיהרגה ומסתמא יקח לו אחרת. ונרלע"ד דהנה אי' שם בגמרא אמר אחשורוש בלשצר חישב וטעה (במה ששימש עם כלי המקדש) אנא חשיבנא ולא אטעה, בא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי (ועיין מה שכ' כבר פי' הגמרא שאלו תלמידים) לפ"ז כיון שראה אחשורוש שנעשה קולקל בסעודה ונראה לו סימן רע עלה מיד על רעיוניו אילי טעיתי ג"כ בחשבון, לכך ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים ומפרש בגמר' שיודעים לעבר השנה ולקבוע חדשים ואמר להם כי כן דבר המלך וגו' שתדעו כי דבר זה יש לי לדון והם יענו בזה ועליכם תלוי, והי' חושב בדעתו אם יהרג ושתי מסתמא טעו הם בחשבון. וחייבים מיתה והם מיד ג"כ התחכמו ואמרו אם נאמר לו להרוג ושתי' למחר בעי לה מינן, כשישכיל שלכך נהרגה להורות שיש טעות בחשבון. לכך לא אמרו לו דבר. ויאמר ממוכן וכ' בתי' כי היא דניאל, אמר לאחשורוש באמת חייבת הוא מיתה, אבל אל תאמר כי לכך נהרגה שיש טעות בחשבון, כי הא תינח אם היתה נהרגת מחמתך הי לך מקום לומר שחטאת וטעית בחשבון ובשבילך נהרגה אבל אל תחשוב כן, כי לא על המלך לבדו עותה כי על כל השרים וגו' וחייבת מיתה שלא מחמתך ואין בזה לך סימן רע כלל. אדרבא ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה וא"כ אדרבה נעשה לך בזה סימן טוב. ואין לך לדאוג

כלל על החשבון. וכן הי' שנהרגת ולא נעשה עמהם דבר ולא תבעה כלל מהם ומיושב הכל בעזהי"ת:

ב':

במדרש אסתר צעקה לפני הקב"ה רבש"ע אלי אלי למה עזבתני אלי בים אלי בסיני למה עזבתני. יש לפרש דהנה מבואר בש"ס דמגילה דף י"ב ע"א דשני חטאים גרמו אז שנתחייבו שונאיהם של ישראל כלי' י"א מפני שנהנו מסעודה של אותו הרשע, וכבר אמרתי כונת הגמרא שלא על מה שאכלו הי' חייבים רק מפני שנהנו דייקא עפ"י שמבואר שם בש"ס שלכך עשה אחשורוש סעודה מפני שטעה בחשבון של נבואת ירמי' לקץ שבעים וכו' אפקוד אותם. ולפי טעותו כבר עברו השבעים ולא נגאלו לכך שמח ועשה סעודה שחשב ששוב לא יגאלו עוד לעולם וישארו תחת ידו, וישראל שבאותו הדור טעו ג"כ בחשבון והי' מתיאשים מהגאולה ונהנו מסעדתו דייקא שנהנו, חטא הב' הי' מפני שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר הרשע, והנה בים מצינו ג"כ שצעקו ישראל המבלי אין קברים במצרים וכו' כי טוב לנו עבוד וכו' וא"כ ישראל שבאותו הדור ג"כ מאנו בגאולה ובתשועת ד', אעפי"כ השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו שלח עזרם וקרע להם את הים, ובסיני מצינו שעשו ישראל את העגל ועבדו ע"ז ואעפי"כ השי"ת ברוב רחמיו מחל להם החטא ומסר להם לוחות השניות, וזה הי' טענת אסתר רבש"ע מאיזה חטא נתחייבו ישראל עליך לעוזרם בעת צרה, אם חטאם מחמת שנהנו מסעדתו של אותו רשע והיינו שהי' וותייאשי' וגאולה אלי בים הלא אז ג"כ חטאו בזה ולא בטחו בך. ואעפי"כ הושעת אותם, ואם חטאם הי' שהשתחוו לצלם של נ"כ אלי בסיני הלא אז ג"כ חטאו בזה ואעפי"כ היית בעזרתם ומחלת להם ונתת להם עוד הלוחות, א"כ עתה למה עזבתני. ודו"ק:

ג':

וישלח ספרים וגו' להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו איתא בגמרא (מגילה דף י"ב ע"א) לולא אגרת הראשונות לא הי' נשאר משונאיהם של ישראל שריד פליט, עיי"ש פרש"י שהוחזק שוטה בעיניהם כי לולי כן הי' הורגם אותם מיד באגרת האמצעיי, והנה לפי הפשוט יהי' שטות גדול מאחשורוש ואיך המליכו מלך שוטה כזה, אמנם י"ל דחכמים הי' להרע ואעפי"כ טעו דכל כונת אחשורוש והמן הי' באגרת הראשונות להפיל אח"כ ישראל בהרג ואבדן באגרת השניות, ומאז הי' מחשבים מחשבות רעות על ישראל ר"ל והנה איתא בגמרא ראוים הי' ישראל לעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא שלקחו נשים נכריות, והנה המן ואחשורוש הי' סוברי' למנוע מהם נשים נכריות,

כי אם יהי' מחותנים עם אומות העולם לא ישמעו ולא יקבלו גזרתם להרגם ולאבדם, כי יהי' אוהבים זל"ז, לכך גזר אומר להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו, ועי"ז ימנעו לתת להם נשים נכריות ולא יתחתנו בבני ישראל ויוכל להוציא מחשבתו אח"כ אל הפועל כאשר רצה באגרות השניות אכן בכ"ז הי' שוטה בזה, כי אדרבא אם הי' מתערבים ומתחתנים עמהם הי' מונע החטא להעשות להם נס, ועי"ז שלא ליקחו נשים נכריות באמת נעשה להם נס וזה כונת הגמרא ועיי' [פי' כי אלמלא אגרות הראשונות הי' מתערבים ומתחתנים עם אוה"ע והי' החטא גרם שלא לעשות והם נס אמנם צ"ע בסיום הגמרא שם שאמרו פשיטא וכו' עיי"ש והבן]:

ד':

מדרש גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקליו לשקלים הדא דתנן באחד באדר משמיעים על השקלים, וקשה הלא לא שקל רק רצה לשקול ועוד מה לו להביא המשנה מ"ט לא הביא הקרא ממצות שקלים ריש פ' כי תשא, והנה במתני' הנ"ל ריש מסכת י"ל באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאי' ובט"ו קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים וכו' ויש לדקדק מ"ט לא תנא בי"ד קורין את המגילה בכפרים וניירות, ואפ"ל, בדרך מוסר רמז לנו תנא דמתני' דכתבו הספרים פורים כפורים וצריך לשוב בתשובה באלו הימים ויותר מקובל בזמן השמחה ועת רצון משאר ימי השנה וקריאת המגילה צריך להיות לא רק לשמות על גודל הנס שהצילנו ממות לחיים אך גם לשום על לב מפני מה הי' הגזירה בעבור שחטאו כדאי' בגמר' ומאחז"ל במדרש ויקח האדם מזה מוסר השכל לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה אם מרגיש בעצמו כל דהו דבר עון על כל דבר פשע כי הזמן מסוגל אז ביותר (והנה שקל) ואי' בגמרא רבינו הקדוש צוה שלא להספידו בעיירות קטנות רק בכרכי' גדולים וכבר תמהו על זה הלא רבינו הקדוש הי' הענין ביותר כדאי' משמת רבי בטלה ענוה ואם הדברים כפשטן נראה כנאות להגדיל כבודו והיתכן, וכבר פרשתי ואמרתי הכונה דהנה ענין ההספד הוא משני דברים הא' על הנפטר יקרא דמת להגיד שבחו ולספר מעלותיו וכעת נאבד מאתנו ולהספידו, והב' לתועלת השומעים שיקחו מוסר ולהתעורר בתשובה והחי יתן אל לבו באשר הוא סוף כל אדם וייטיב דרכיו, ואי' בשיר השירים שכ' רש"י נלינה בכפרים שעוסקים בתורה מדוחק משא"כ יושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות, ולפי"ז רבינו הקדוש אדרבא מחמת ענותנותו לא רצה שיספידו אותו להרבות בשבחיו ואת רוב גדלו רק שההספד יהי' עיקר הכונה בשביל תועלת החיים ולא בשביל כבודו ע"כ צוה שלא להספידו בעיירות וכפרים הקטנים כי שם יהי' נראה ההספד בשביל יקרא דשכבי

דייקא רק להספידו בכרכים הגדולים ששם גזל ועריות שכיחי טובא ויושבי' מלאים עון ע"כ צריכין להתעורר בתשובה ושם יספידו אותו לעורר את העם שישובו מדרכם, וזהו כוונת המתני' באחד באדר שהעת מוכשר כנ"ל משמיעים על השקלים לשקול הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה ועל הכלאים שלא יהי' תערובות זרים אנשים ונשים בחורים ובתולות, יחדי' ירבצו ילדיה, יתאספו עלי גיל כנהוג בעו"ה בעתים הללו לעשות אותם ימי משתה ושמחה בחבורות פועלי און. ומוסיפים חבילות חבילות עברות תחת אשר יש להם על לב להשים כי דברים רעים כאלה הי' גרמא בניזקין באלה הימים הגזירה להרוג ולאבד ר"ל לולי ה' שהי' לנו ע"י התשובה, ובט"ו בו קורין את המגילה בכרכים אשר שם הפרוצות מצוי' ביותר כאמור שישומו על לב ולעוררם על התשובה ממעשה שהי', וע"ז הדרך אמר עוד ומתקנין את הדרכים ללילך בדרכי ה' אורחות חיים ואת הרחובות ואת המקואות להזהירם על דברים הרעים אשר שכיחים ברחובות ולתקן את המקואות שלא יהי' שום פסול ח"ו ותהיינה כשרות לטבול בתוכן כללו של דבר עושין כל צרכי הרבים מה שרואים שרבים נכשלו ועוברים את הדרך התורה והמצוה הזמן אז להשמיעם על ככה ולזכות את הרבים ואמר עוד תנא דמתני' ומציינין את הקברות עצה טובה קאמשמע לן רבי סמא טבא לעוררם בזה להזכירם סוף אדם למות והוא לקברות יובל ומה יהי' באחרותו אם לא יכין לעצמו בחיים חיותו ובדברי כאלה לרכך לבות ב"י כי הוא השלישי ואם לאו יזכיר לו יום המיתה, ומסיים התנא דמתני' ויוצאין אף על הכלאים היינו שכ"כ חמור הדבר של הכלאים תערובות דאיסורא בנים ובנות שיוצאין אף על זה לעשות כל מה שבכחו לבטל הדבר בכוחא דגברי אם אין הדברים עושין רושם לעשות מעשה אם אפשר כי הוא שורש פורה ראש ולענה, וזה כוונת המדרש שעתיד המן לשקול היינו לשקול על גזירתו יתברך הפיל פור הוא הגורל מחודש לחודש מיום ליום ולכך הקדים הרפואה למכה באחד באדר משמיעים וכו' כנ"ל לעשות תשובה והוא סמא דחיי ועיי':

ה':

במגילה גדולה הסרת טבעת ממ"ח נביאים שנתנבאו לישראל וקשה למה אמר הסרת טבעת הי' לו לומר נתינת הטבעת ועיי' גה במדרש ע"ז הפסוק ובאמת בפסוק גופא י"ל למה נאמר כלל וישר וגו' טבעתו מעל ידו וכו', ואפ"ל דהנה באמת בכל דור ודור יש עלינו בעו"ה גזירות שונות אך זה הטובה עשה לנו השם ב"ה מה שלמד אותנו יעקב אאע"ה ליתן לעשו דורון ולשחדו בממון והכסף יענה את הכל כמה פעמים לכמה רעות, והשי"ת באמרו וגם בהיותם בארץ אויביהם וגו' לכלותם מושיע אותנו תמיד שיהי' לנו

לשחד בממון ובמתנות, לפי"ז באמת מ"ט לא רצה אחשורוש ליקח מהמן עשרת אלפים ככר כסף אלא שידע כי ישראל ג"כ נותנים כסף לבטל מהם הגזירות רעות והי' ירא אם יקח מהמן כסף יאמרו ישראל אנו נותנים לך שנים עשר אלף ככר כסף להיות שב ואל תעשה ובהיות אחשורוש רשע יותר מהמן הוכרח להסיר מעצמו הטבע להיות נבהל להון ואהבת הממון כדי שיוכל לבצע מעשהו. וזהו ויסר המלך את טבעתו מעל ידו היינו שהסיר את הטבעיית ממנו שלא יהי' אוהב ממון וזה הי' רע לישראל כאמור ע"כ שפיר אמרו גדולה הסרת טבעת והבן:

ו':

קשה לי במגילה, ותשלח בגדים להלביש וכו' וכי הי' סבורה אסתר שלכך צועק והלבוש שק שאין לו מלבוש שלם ותמי' הדבר, אך אעפ"י שלא ידעה עדיין מהגזרה זאת יודעת שהמן שונא לו על שאינו משתחוה לו ואי' ביו"ד קנ"ז מותר להלביש בגדי נכרים בשעת הגזירה שלא יכירו ליהודי ולכך שלחה לו מלבוש נכרים ולא יתגרו בו שוב המן ועיי':

ז':

אל תדון בנפשך וגו' ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר וי"ל דאי' מדרש הקב"ה הראה למשרע"ה אוצרות של קבלת שכר זו למצוה זו וזו לזו' ולבסוף הראה לו אוצר גדול ושאל זה למי והשיב לו הקב"ה מי שיש לו משלו אני נותן לו מאלו ומי שאין לו משלו אני נותן לו מזה מתנת חנם וכבר הקשו ע"ז ונ"ל דהנה בתשובה זדונות נעשה לו כזכיות וזה הוא מתנת חנם לחשוב העברות לזכיות וע"ז נאמר כן ובזה מובן מה שראינו תמיד כשהי' ישראל בצרה כשמושיע אותם הקב"ה לא די בזה אלא שרואין עוד נקמות בצר הצורר הוא משום זה כשעושים תשובה בעת צרה ומכירים שרק השי"ת יכול להושיע והוא כל יכול ועושים תשובה מאהבה ויראת הרוממת לכך נתמלאו זכיות ורואים נקמות בשונאיהם וזה ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר היינו מעברות שהי' אחרים לקב"ה ועיי':

פרשת ויקהל

ויקהל משה את כל עדת וגו' ונראה לתת טעם על שהקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן וגם שהי' זה למחרת יוהכ"פ כמו שכ' רש"י.

וכן לעיל בפ' תשא אחר שצוה על המשכן כתיב ואתה דבר וגו' אך את שבתותי תשמורו וכו', דאיתא בגמרא כל השומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז כאנוש מוחלין לו. והקשה הטו"ז בריש ה' שבת ממ"נ אם לא עשה תשובה שמירת שבת מהני ואי עשה תשובה

שבת ל"ל, ותירץ דמיירי שעשה תשובה רק תשובה לחוד לא מהני בע"ז שיהי' נמחל כדאיתא בפ' יוהכ"פ עבר על כריתות וגו' תשובה תולה ומיתה ממרקת, וקמל"ן כאן דאם בעשותו תשובה שומר, שבת כהלכתו מהני תשובה שיהי' נמחל לו ע"כ ויש להסביר איך יהי' תלוי שמירת שבת במקום המיתה דהנה השל"ה כ' במסכת ר"ה שלו פי' על הקרא הן אדם הי' כאחד ממנו וגו' פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים וגו' עיי"ש באריכות ותמצית דבריו דמתחלה ברא את האדם ישר שכלי פשוט כמו מלאך להיות חי לעולם להשיג הנצחיות כי לא הי' לו לאדם שום מונע מלהשיג ואחר שחטא ונעשה חומרו חומר גס ונתגשם מזוהמת הנחש נתעבה נמצא שהי' חומרו מסך מבדיל מלהשיג הנצחיות ולא הי' יכול להם כ"א אחר הפרד הנשמה מהגוף ואז יבוא האדם אל שלימותו עיי"ש דבריו כי נעמו. והנה באותן החטאים שמיתה גומרת את הכפרה ע"כ לאו מטעם יסורין שיקבל עונשו ביסורי מות הלא ביד השי"ת לענשו בחיים ביסורין יותר ויותר וע"כ ג"כ על הבחינה הנ"ל כיון שחטא חטא גדול אין דבקותו גמרת בקדושה עד שצריך הוא למות וא"א לו להשיג מה ששאר בני אדם שלא עשו אותו החטא יכולים להשיג. וא"כ אם שומר שבת כהלכתו הוא מדבק עצמו בקדושה יתירה ולא צריך הוא למות למלאות החסרון בהשגתו וליתר שאת הראי' כי ההיפך המחלל שבת חייב מיתה וא"כ כששומר שבת מדבק עצמו בקדושה כן על בחינה זו ומשו"ה כתבה התורה שמירת שבת אצל מלאכת המשכן דבא לכפר על חטא העגל שהוא מעברות החמורת שתשובה תולה וצריך מיתה ושמירת שבת במקומו ע"כ למחרת יוהכ"פ שמחל הקב"ה על חטא העגל רצה שישמרו שבת כהלכתו כדי להיות גמר כפרה על חטא העגל וזה ויקהל וגו' כל עדת וגו' וצום על מלאכת המשכן לגמור הכפרה ע"י שבת במקום מיתה והראי' כל העושה בו מלאכה יומת וכן בפ' תשא רמז הקב"ה למשה עצה זו במה שאמר ואתה דבר וגו' היינו שיתן להם עצה זו ועיי':

פרשת פקודי

במדרש ויביאו את המשכן הה"ד תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז כיצד אדם מתודה ביוהכ"פ אם בא יוהכ"פ אחר והזכיר עונותיו אומר הקב"ה תאלמנה שפתי שקר מהו עתק דברים של סלוקים כענין שנאמר ויעתק משם ההרה וגו', בגאוה ובוז א"ל הקב"ה לא הי' בידיך עונות משל שנה זו שהיות מתגאה בגאוה ובוז עיי"ש והנה כדאי' בספרי מוסר אם אדם שב ומזכיר אותן עונות שוב נראה שאינו מאמין בכפרה והוי מקטני אמרה, אבל יש להבין מה שייכות זה לפסוק ויביאו את המשכן וגו'

ואפ"ל דאי' יומא פ"ו פלוגתא בזה ואנן פסקינן כראב"ע דיש להתודות עליהם ויליף ממה שאמר דהע"ה כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ופי' שם מהרש"א כי בפעם הראשון שעשה תשובה נעשו זדונות כשגגות ואח"כ צריך לשוב שוב על השגגות עיי"ש, אולם אי' שם בתשובה מיראה זדונות כשגגות אבל בתשובה מאהבה כזכיות וא"כ כששב מאהבה אינו רשאי להתודות עליהם עוד, והנה המשכן הי' הנדבה לכפר על חטא העגל כדאי' במדרש שם לעיל זהב המשכן יכפר על זהב העגל ואמר הקב"ה בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהי ישראל עכשיו שעשיתם את המשכן באלה אני מתרצה לכם הוי אלה פקודי המשכן והנה כתיב ויביאו את המשכן וכו' ויברך אותם משה כ' רש"י אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' וגו' ומעשה ידינו כוננהו וא"כ בודאי עשו תשובה מאהבה וע"ז אמר המדרש שפיר כי בתשובה מאהבה כזה שהי' במשכן אין רשאי עוד להתודות, והנה בעת ההוא עשתה אשה אחת מממונה רצפה לבית הכנסת מקרשים הכל משלה אמרתי מזקנים אתבונן כיון שהביאו את המשכן אל משה ויברך אותם כן יש לנו לברך כי דבר גדול הוא דאי' בגמרא אר"י המה אני מי איכא סבא בבבל למען ירבו ימיכם על האדמה וגו' כתיב כיון ששמע דמקדמי ומחשכו בבכ"נ אמר היינו דאהנו להו ופי' הכ"י דאי' עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות בחו"ל לבוא לא"י וא"כ דרים בא"י לכך מאריכין ימיו, והנה עד עתה שהיינו הולכים על העפר בבית הכנסת כי לא הי' עדיין מרוצף והוא עפר חו"ל אותו עפר א"א לבוא לא"י כי עפר חוץ לארץ טמא וא"כ לא היינו הולכים בא"י אבל עתה אם נשכים ונעריב בבהכ"נ שהוא מרוצף בקשרים נאריך ימים כי אנו בא"י ויש לנו לברך ויהי' נועם וגו' וי"ל כפל ומעשה ידינו כוננה ואח"כ אמר ומעשה ידינו וגו' אך א' כאן וא' אי"ה לעתיד לבוא ועיין:

דרוש לשבת פרשת ויקרא לפני שבת הגדול

איתא א במדרש תנחומא ויקרא זש"ה גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד כל מי שברח מן השררה השררה רודף אחריו משה ברח מן השררה בשעה שאמר לו הקב"ה ואשלחך אל פרעה ואמר שלח נא ביד תשלח א"ל הקב"ה סופך לילך כיון שהלך ואמר כה אמר אלקי העברים ואמר אותו רשע מי ה' אשר אשמע בקולו אמר משה כבר עשיתי שליחותי הלך וישב לו א"ל הקב"ה ושבת לך בא דבר על פרעה לסוף הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד להם את המן העלה להם את הבאר הגיז להם את השליו והקיפן ענני כבוד ועשה את המשכן אמר מכאן ואלך מה יש לי לעשות עוד וישב לו א"ל הקב"ה חייך יש לפניך גדולה מכל מה שעשית ללמוד לבני הלכות טומאה וטהרה

ולהזהירם איך יקריבו קרבן לפני הוי ושפל רוח יתמוך כבוד זה משה שנאמר ותחסרהו מעט מאלקים וגו' לכך נאמר ויקרא אל משה וגו' ועיין בספר ישמח משה שהרבה להקשות ולדקדק על המדרש הזה ולא אאריך להציגם לפניך כאן ותדרשנו משם:

ואפ"ל ונקדים דהנה הרמב"ם הקשה מ"ט ענש הקב"ה את המצריים והלא גזר ועבדום וענו אותם וגו' ותירץ הרמב"ם כי לא נגזור על המצריים למשל אם נגזר על מי שיהרג בשנה זו ואעפי"כ ההורגו חייב עונש ועיי' ברמב"ן שהקשה ע"ז ואינו דומה משל לנמשל כ"א נגזר בר"ה ולא נתגלה הדבר לנביא תינח אבל כיון שנתגלה הדבר לנביא מצוה על כל אדם לקיים והמקיים ה"ז זריז ונשכר ותי' הוא ז"ל שלא הי' בכלל הגזירה כ"כ הריגת בנים ואשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ויש להקשות גם ע"ז דהנה אי' שהקשו המפורשים על מה שכתוב ויהי בשלושי' שנה וארבע מאות שנה לצאת בנ"י ממצרים והקשו הא לא נגזר רק ד' מאות שנה ועיי' רש"י משנולד יצחק נחשב הגירות והשלושים שנה מברית בין הבתרים עד שנולד יצחק, ועיי' רמב"ן שתירץ דאם מלכות גוזר על אדם לישב במאסר זמן קצוב והוא חוטא במאסר בתוך הזמן א"כ אינו מוכרח שיהי' צריך לצאת ממאסר לזמן המוגבל כי אם לא חטא הי' יוצא להזמן המוגבל ואבל כיון שחטא נגזר עליו יותר, וא"כ אבותינו במצרים שהי' חוטאי' כמוש"כ ביחזקאל ואמרו בש"ס שהי' השנאה כבושה כמה מאות שנה ולפיכך נגזר להם עוד שלושים שנה ע"כ ולפי"ז אין כאן הטעם על עונש מצרים שהוא על מה שלא הי' בכלל הגזירה של ועבדום וענו אותם דהא חטאו עוד, ויש ליישב. אולם באמת נראה אעפ"י שהי' חוטאים במצרים הי' הם המחטיאים אותם וא"כ לכך שניהם נענשו המצריים על שהי' מחטיאים אותם והישראל על שהי' חוטאים והבן. ובזה יש לפרש ויהי כל נפש הבאה למצרים שבעים ויוסף הי' במצרים ובני ישראל וגו' ותמלא הארץ אותם וכ' רש"י והלא הוא ובניו בכלל וגו' וקשה מה לזה פה לשבח את יוסף בצדקתו אולם להנ"ל הכוונה ויוסף הי' במצרים הוא לבדו עומד בצדקו ואבל ובני ישראל וגו' ותמלא הארץ אותם כדרך שנאמר כי מלאו מקדם ג"כ הפי' שנתמלאו הם ממעשה הארץ. ובזה יש להבין ג"כ מאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' כי פרעה הי' יודע כי נגזר עליהם ועבדום וענו אותם ע"כ אמר מי ה' וגו' לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' כוונתו שאינו מבינו הלא הוא בעצמו גזר העבדות ועתה מבקש אותם ההוא דבר ולא יקימנה וכ"ת דהוא משום שאני משעבד אותם ביותר מאשר נגזר עליהם לזה אמר וגם את ישראל לא אשלח כי אינם ישראל כי נשתנו מעשיהם ואינם ראוים להקרא בשם ישראל ע"כ חטאם גורם לשעבד אותם ביותר כנ"ל, ובזה יש להבין שבא משה לפני הקב"ה ואמר למה הרעות לעם הזה וגו'

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' וקשה מאי בעי שדייק ואמר בשמך. ולפי' הנ"ל א"ש שהוא טוען שאתה בעצמך גזרת עליהם וא"כ איפוא איך תבקש לשלחם וז"ש לדבר בשמך הרע וגו' כי טען הלא פיו צוה ואיך יתנחם:

אמנם אעפ"י שאבותינו במצרים חטאו אעפי"כ הי' זוכים לצאת כי מעלתם הי' שלא הי' בהם דלטורין כדאי' שחצי שנה טרם צאתם אמר להם משה וישאלו איש מאת רעהו וגו' והי' ישראל במצרים ששים רבוא וזה הי' חלק חמישית כמו שנאמר וחמושים עלו בנ"י מא"מ וזה רק הגברים מבן עשרים ועד ס' אעפי"כ לא נמצאו בעם רב הזה מי שיגלה סוד הזה לנכרי. ופי' בי"מ בזה מדרש הים ראה וינוס מה ראה ראה כסף וזהב שהביאו ותמיהא ולהנ"ל א"ש שלא הי' בהם דלטורין והי' מצטערים בצער של חברו והוכיח זאת מהרכוש שבידם ובזכות זה נקרע לפניהם ויש לפרש בזה ויהי בימים הרבים ההם וגו' ופי' רש"י ימים של צער שהי' שוחט ק"ן ילדים בבוקר וק"ן ילדים בערב וקשה א"כ מה קאמר הקרא מפני העבודה וכפול בקרא ב' פעמים והלא לא מן העבודה נאנחו רק להנ"ל כיון שהי' ק"ן וק"ן הוי שלוש מאות ומעם רב כהנ"ל הי' מגיע ילד א' משולשת אלפים גברים ואעפי"כ הי' מצטערים כלם והי' נראה שצועקים רק מן העבודה כי הי' לבם נשבר להם מצער חברו אשר עלה עליו הגורל לשחוט את ילד שלו ואעפי"כ הי' נראה רק מן העבודה ואבל וירא אלקים את בנ"י וידע אלקים שהי' יודע האמת שמצערים ונאנחים מצער חברו לכך גאלם, ואם הי' בינינו השלום ג"כ לא הי' הגלות מאריך כ"כ וז"ש דהע"ה אוי' לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום אני שלום היינו אם הי' שלום בינינו וכי אדבר אם הייתי מדבר המה למלחמה, והנה זכרון הניסים לכמה תועלת לנו א' כי ביציאת מצרים עי"ז כיכר ה' בעולם כי הוא הבורא וכל יכול ומשגיח כי לאו בכל דור ודור מחויב השי"ת להראות גדולתו בעומד א' או רבים ח"ו לפקור רק הראה פ"א גדולתו וצריך לזכור זה וגם לקחת מוסר השכל מה זכות הי' לאבותינו לתת להם נסי' האלה ואנחנו הלואי נלך בעקבותיהם והי' לנו לישועה ועכ"ז צריך לדקדק בזכרונות האלה והחוקים לעשות כראוי כתורה בכל המצות והאזהרות הבאים בחג הזה הבע"ל, והנה בשבת הטעם ג"כ בדברות אחרונות זכרון ליציאת מצרים. וקשה הא' מ"ט לא נאמר בדברות ראשונות טעם זה ועוד איך שייך יציאת מצרים לשבת. והנה אי' בפ' כ"ת ויאמר ה' אל משה וגו' ואתה דבר אל ב"י לאמור אך את שבתותי תשמורו וגו' והקשה המהרש"א דדרש בגמרא אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות נגאלו שנאמר לסריסים אשר ישמרו את שבתותי והביאותי' אל הר קדשי וגו' ומיעוט שבתות שנים א"כ אף ה"כ נאמר שבתותי מיעוט שבתות שנים ועיי' בי"מ מה שתי':

ואפ"ל דבלא"ה קשה מה שאמר ואתה דבר אל וגו' וכבר עמדו על מלת ואתה וגם כפל הלשון ואתה דבר וגו' לאמור, וי"ל דאי' וימת שם משה מרע"ה לא מת יליף שם שם מה שם ויהי' שם עם ה' עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש וקשה הא כתיב וימת ויש לתרץ דהנה השל"ה כ' על פסוק הן האדם הי' כאחד ממנו לדעת וגו' וקשה וכי מה איכפת לי' לקב"ה אם יחי' האדם לעולם ופי' הוא ז"ל דהאדם קודם שחטא הי' אפשר להגיע למדרגה ולשלימות גם בעוה"ז ואבל לאחר שחטא ונתגשם לא יכול להגיע למדרגה כזו רק ע"י המיתה ולכך אמר הקב"ה פן ישלח וגו' ואכל וחי לעולם ולא יוכל להגיע למדרגה אשר הי' כוונת בריאותו עיי"ש (ועיין בפ' ויקהל מזה) ועפי"ז י"ל תינח שאר בני אדם ואבל מרע"ה הגיע בעוה"ז להתפשטות הגשמיות לכך נאמר וימת שם דהיינו שם באותו מעמד אשר הי' בעוה"ז מת היינו הגיע למדריגתו מה שם עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש והבן. והנה אי' כל השומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז וכו' והקשה בטו"ז ריש ה' שבת ממ"נ ועיי"ש שהי' בחילל השם צריך מיתה והשוירת שבת תחת המיתה וי"ל מ"ט סגולת שמירת שבת כן ולהנ"ל א"ש כי ע"י שמירת שבת כראוי יכול לבוא למדרגה אשר מגיע אדם לאחר מיתה וזה שעבד ע"ז נתרחק ואעפ"י שעשה תשובה אינו יכיל ג"כ להגיע למדרגה עד שימות ובשמירת שבת כראוי יכול להגיע לשלימות הנרצה ואין צריך למות (ועיין יותר בביאר פ' ויקהל) ולפי"ז הפי' ואתה דבר הכוונה ואתה בבחינתך שהגעת למדריגה בעודך בחיים חיותך באותו בחינה דבר אל בני ישראל אך את שבתותי תשמורו וגו' אם תשמרו את שבתותי תגיעו למדרגה זו ומיושב קושיות מהרש"א דבאמת מה שנאמר שם אלו שמרו ב' שבתות נגאלו אין הכוונה ששאר שבתות לא ישמרו אלא דב' שבתות הנשמרים יזכו לגאולה לזה ג"כ הכוונה בשמירת ב' שבתות יכולים לבוא למדרגה זו להיות מגיעים בחיים כמו לאחר מיתה. והנה בשליחות משה נאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו' וידוע שישראל שעמדו על הר סיני פסקו זוהמתן ונעשו חירות ומה ממה"מ כהנ"ל שזכו גם בחיים למדרגה ולא צריכין למות וא"כ בדברות הראשונות לא הי' צריך להזכיר יציאת מצרים כי אז זכו לגדולה זו ונעשו חירות כמו קודם החטא ע"כ נאמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' והיינו שהמה במדרגה זו, ואבל בדברות אחרונות שכבר חטאו ונפלו ממדרגה הזו א"כ צריך להזהירם על שמירת שבת שע"י שישמרו שבת יזכו מעתה למדרגה זו ע"כ אמר וזכרת כי עבד היית וגו' ויוציאך ה' ע"כ צריך לעשות את יום השבת הכוונה כי בשעת יציאך ממצרים לא היית במדרגה זו ויוציאך להגיעך למדרגה זו ג"כ תשמור עתה שבת להגיע אל מדרגה זו, לפי"ז מיושב בדברות הראשונות שכבר הי' במדרגה הזכיר הבריאה

שהיינו שעומדים עתה כמו שהי' בשעת הבריאה ואבל בדברות אחרונות שלא הי' במדרגה וצריכי' שמירת שבת לבוא לזה ע"כ אמר להם וזכרת כי כבר לא היית במדרגה זו והגעת שמור שבת ותגיע עוד למדרגה זו כאשר בשעת קבלת התורה אשר ע"ז יצאת ממצרים כהנ"ל בהוציאך את העם ממצרים וגו' והבן: והנה א"י עיין ברמב"ן בפ' ויקרא מה שהביא בקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלקי' וגו' ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד (עיי"ש ברמב"ן פרשה א' פסוק ט') ואי' ג"כ האי גברא דאקדיש ברי' אמר האי ברי דאתילד לי להוי מקודש לאלקי' שמע ר"ח שמתי' אמר ומה על דאקדיש ברי לקב"ה להוי האי גברא בשמתא א"ל לא ע"כ עבדית אלא על דאקדשי' לשם הנקרא אלקי' והתורה אמרה זובח לאלקים יחרם בלתי לה' לבדו א"ל והאיך הוי לי' למימר א"ל ההוא ברי להוי מקודש לה' ומנ"ל ונתתיו לה' כל ימי חייו ולא אמרה לאלקי' וגו'. ולפי"ז ע"י קרבנות כראוי ג"כ יכול לבוא למדרגה זו כי המה לה' אשר למעלה מהטבע כי שם אלקים הוא מתנהג בטבע ואבל שם ה' למעלה מהטבע והקרבת הקרבנות מביא את האדם למדריגה כזו שלא מגיע שאר אדם רק לאחר מיתה מגיע ע"י קדושת קרבנות וטהרות וזה אפ"ל המדרש הנ"ל דכוונת המדרש דהי' קשה לו מה שנאמר בקרא אדם כי יקריב קרבן לה' והוי לי' למימר כי יקריב קרבן לי וע"כ דבא להורות קרבן דוקא ל"ה ולא לשאר שמות וע"ז מישב ג"כ המדרש מה שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' וגו' דהוי לי' למימר ויקרא ה' אל משה וידבר אליו וע"כ דהאי ויקרא הקריאה לא הי' מ"ה למעלה מבחינת אלקי' רק ויקרא וגו' בבחינת אלקי' ואח"כ וידבר ה' אליו, והיינו תחלה הי' משה במדריגה בבחינת אלקי' ואח"כ עלה למדרגת ה' היינו שנעשה נצחיי בעוה"ז וע"ז הבחינה הקרבנות ל"ה ג"כ ע"ד זה קרבן ל"ה לעלות ע"י קרבנות לבחינה זו, ואפשר לפרש בזה שפיר גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד והיינו משה שברח משררה ולא רצה ליקח אפילו גדולה לקרוא על עצמו מדרגת אלקי' ורדף הכבוד אחריו שעלה למדרגת ה' ולכך מביא שאמר למשה בסנה שנאמר שם וירא אליו וגו' אלקי' ואמר שלח ובא אל פרעה ואמר אלקי' וגו' והשיב אותו רשע מי ה' היינו כהנ"ל שה' גזר. ואמר כבר עשיתי כי אני שליח בשם אלקי' והוא אומר שהשם ה' גזר ואיך יבוא אפי' שם ה' מכש"כ שם אלקי' להוציא ואמר כבר עשיתי כי באותו ה' איננו שלוח. ואמר לו ה' אח"כ וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם וגו' ואח"כ נאמר לו הכל בשם ה' לסוף הגיז וגו' אמר מעתה מה לי לעשות אמר לו השם גדולה מזו וגו' כי כל אלה הדברים אינם ראוים לעלות למדרגת ה' להיות נצחיי ואעפ"י שקבלו התורה ובאו למדריגה זו כבר

נפלו ממנו אח"כ ואעפ"י שע"י שמירת שבת הלא כבד הדבר ומי יעמוד בזה לשמור ב' שבתות כראוי ואבל ע"י הקרבנות כבר יזכו למדרגה זו בנקל ולכך גדולה מזו ועיי':

ויקרא א' זעירא עיי' מש"כ הכ"י שיהי' ויקר דמדמה נבואת מרע"ה לנבואת בלעם שנאמר בו לשון ויקר כמ"ש לא קם בישראל אבל באומות קם ומנו בלעם והדמיון לענין שלא הי' מוכן למדרגה זו אלא בזכות ישראל עיי"ש. ואפ"ל עפ"י שכתבתי בדרשה א' לז' אדר לפרש סוף התורה ומשה בן מאה ועשרים שנה וגו' כי שפע נביאה של משה הוא בכל דור והוא לאחר מותו באותן ק"כ שנה עדיין לכך נאמר ויקר הוא ענין נבואה כמו"ש ודבר ה' הי' יקר בימים ההם והכונה כי היקר הוא תמיד למשה, א"י עפ"י מה דאיתא וידבר ה' אליו מאהל מועד שעתיד לחרב ומ"ט אמר כאן ויקר לשון מקרה, כי לא יתקיים לגמור הדבר והטעם מאהל מועד שעתיד לחרב ואם הי' הוא בא לארץ לא הי' אפשר שיחרב והי' ח"ו שופך חרון אפו על ישראל כדאי' במפורשים ובגמר' ועיי':

ויקרא אל משה וגו' הביא הרבינו בחיי בפסוק משלי עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד י"ל דכתב הרמב"ם ושאר מפורשים החילק נבואת משה רבע"ה משאר נביאים בג' דברים הא' שנבואתו מתמדת מוכן תמיד לנבואה, והב' כי מפי השי"ת גופא ולא ע"י מלאך, והג' שהי' בכל חושים בשעת הנבואה משא"כ בשאר נביאים, וזה הכוונה עקב עניה יראת ה' היינו שכר ענוה ויראתו של משה הי' א' עושר דהיינו שהי' עושר בנבואתו כדאי' מה בין חכם לנבון חכם דומה לשלחני עני, ונבון דומה לשולחני עשיר וכן משה הי' מעצמו אומר עמדו ואשמעה וגו' שהי' נבואתו מתמדת מוכן תמיד. והב' וכבוד שהי' שומע הדיבר מהכבוד גופא ולא ע"י מלאך. ועד השלישי בא וחיים שהי' בחיים חיותו בכל החושים, ובזה ויקרא אל ויש א' זעירא שיהי' הכוונה ויקר אל דהיינו שהיקר הי' למשה היינו עושר זה המעלה הא', ועוד ויקרא אל משה כקריאה איש לאיש (היינו שהי' בחיים ולא הי' מופשט מחושים) ועוד וידבר ה' אליו מוה' אליו בלי אמצעי, ובזה אפשר לפרש דברו הילקוט שהביא בכלי יקר יכול בשביל עצמי דבר עמו ת"ל לאמור בשביל ישראל ועיין:

פרשת צו

צו את אהרן ואת בניו לאמור זאת תורת העולה וכו' כתב רש"י ז"ל אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות וכו'. ונראה דבפ' ויקרא כתיב אדם אדם כי יקריב מכם קרבן וכו' והקשו מפני מה כתיב כאן אדם ולא איש כמו בכל התורה ובשאר הקרבנות, וי"ל דהנה כבר אמר החכם בקהלת סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא וגו' כי זה כל האדם למדנו

מזה דאיש שהוא ירא ד' ושומר מצותיו כראוי ראוי לקראותו בשם אדם כי אדם הוא מעלה עליונה כאשר כבר כתבו המפורשים מלשון אדמה לעליון וכו' ואיתא בס' חובת הלבבות שצריך האדם להוסיף על ממה שמחויב אבל אין התוספת נתקבל אלא לאחר שמשלם החוב שמחויב לעשות מד"ת, ולפי"ז בפ' ויקרא שמדבר מקרבן נדבה שהוא תוספות על החוב לכך אמרה התורה אדם כשהוא אדם אז כי יקריב וכו' היינו לאחר שיהי' בבחינת אדם ששומר מצות השם וכבר השלים חובתו אז כי יקריב וכו' שיוכל להקריב קרבן נדבה אבל כל כמה דאינו ראוי לקראתו אדם שלא השלים חיבתו לא יקריב קרבן נדבה כדברי חו"ה, ומצינו בגמרא זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, ויש לומר דעיר יפה כח העוסק בתורת עולה מעולה גופא. כי בתורת העולה יוכל לעסוק אף שאינו ראוי לקראתו אדם שלא השלים עדיין החוב אעפי"כ יוכל לעסוק בתורת עולה וזכות הוא לו, ועוד יותר אמרו שאמר הקב"ה הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה מחזירו למוטב וידוע כי מעשה הצדיקים מכונים בשם יום וכשאדם אינו מתנהג עצמו בדרך הישר והטוב הולך הוא בחושך ומכונה בשם לילה, וזה כונת הכתוב כאן צו את אהרן וכו' זאת תורת העולה כדרש חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וז"ש הוא העולה על מוקדה ועוד יפה כחו מעולה בזה ששייך כל הלילה אף שעדיין הוא בבחינת לילה שאינו שלם בחובתו ואינו נתקבל תוספות אעפי"כ יוכל לעסוק בפרשת עולה והטעם הוא עד הבוקר שהמאור שבה מביאו עד הבוקר להאיר חשכת לילה להחזירו למוטב וזה שכ' רש"י אין צו אלא זירוז כי תורה צריך זירוז ומדויק מיד עולה ממש ולדורות תורת עולה וכדאיתא בגמרא שאמר אברהם בזמן שאין ביהמ"ק קיים וכו', והבן [ויש לפרש בזה ברמז נאה סיום דברי רש"י ביותר צריך הכתיב לזרז במקום שיש חסרון כיס כי הזירז הוא על תורת העילה לעסוק בפרשת עולה והוא אף במקום שיש חסרין כיס שלא השלים האדם עדיין עצמו בחובתו ולא יתכן שיביא תוספת עולת נדבה אפ"ה תורה נתקבל ממנו אף שחסר עדיין שלימות וע"ז אמר שיותר צריך הכתיב לזרז במקום זה ששכיחי טובא והבן פא"ה]: לשבת הגדול א':

על קישיות המפורשים על מה שקבעו זכרון הנס על שבת ולא ביוד לחודש כמו שאר נסים שקבעו על יום החודש, ואפש"ל עפי' מה שאמרתי בפ' ויקהל שהקדים משה רע"ה אזהרת שבת למלאכת המשכן עפ"י מה שאיתא בגמרא כל השומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז כאנוש מוחלין לו והקשה הטו"ז ריש ה' שבת ממנ"פ קשה אם עשה תשובה מה צריך שמירת שבת דאין לך דבר העומד בפני תשובה ואם לא עשה תשובה מה אהני לזה שמירת שבת ותי' עפ"י דאיתא בגמרא שהי' ר"י דורש ד' מיני כפרה. עבר על עשה

ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו עבר על ל"ת תשובה תולה ויוה"כ מכפר, עבר על ל"ת שיש בו כרת ומיתת ב"ד תשובה ויוה"כ תולה ויסורין ממרקין ובחילל השם הכל תולה ומיתה מכפרת ולפי"ז מיירי באמת שעשה תשובה, אבל בע"ז שהוא מהעברות החמורות הי' צריך יסורים וזה מועיל שמירת שבת להגן על יסורים ומכפרת עם התשובה ואינו צריך יסורים ע"כ דהט"ז, והנה מה שנתנו ישראל לעבודת המשכן הי' לכפר על מעשה העגל והי' זה במקום תשובה אכן בע"ז לא מהני תשובה לחוד דתשובה תולה ויסורים או מיתה מכפרת ע"כ הקדים להם מרע"ה שמירת שבת ויהי' שמירת שבת במקום היסורים להיות כפרה גמורה על חטא העגל, ובמצרים כשבא הזמן לגאלם לא הי' להם שום זכית כמו שאמר הפסוק ואת ערום וערי' ונתן להם הקב"ה פסח ודם מילה. והנה בשבת יו"ד לחודש הי' בסכנה שמשכו להם צאן שהי' יראתם וע"ז של מצרים ונעשה להם נס שלא הרגו אותם, ומה הגין עליהם שנצולו הוא שעשו תשובה כמו שאמר להם משה משכו ידיכם מע"ז וקחו וגו' אמנם לא הי' רק תשובה והוא תולה ואינו מכפר בע"ז וע"כ שהי' שמירת שבת במקום היסורין והי' מכפר עם התשובה וישראל שמרו שבת במצרים כמו שאמרו על ישמח ומשה וגו' וא"כ נעשה הנס מכח שמירת שבת ע"כ קבעו זכרון הנס על שבת דייקא ומתורץ שפיר:

ומה נעים בדרכי נועם של אא"ז לפרש מדרש פליאה היבא בב"י וזה תוארו האדם שעשה עברה וחזר בו ועשה תשובה הקב"ה מוחל לו כל עונותיו ולכך נקרא שבת הגדול ע"כ ולפי דברים האמורים למעלה יצדק מאוד ומובנים דברי חכמים וחידותם והגידו לנו ברמז טעם שבת הגדול וזה שאמרו האדם שעשה וגו' הקב"ה מוחל לו כל עונותיו, וקשיא היאך משכחת, הא איכא עברות שהשובה תולה וצריך ג"כ יסורין או מיתה ר"ל ואיך נוכל לומר למלתא פסיקא שהקב"ה מוחל לו כל עונותיו, וע"כ צ"ל כתי' הטו"ז ששבת מגין במקום הסורין ושמירת שבת עם התשובה שניהם כאחד טובים להיות לו מחילה וכפרה גמורה מטעם זה ג"כ נקרא שבת הגדול שקבעו הנס על שבת דייקא ולא על י' לחודש כאמור ששמירת שבת דין גרמא להנס שנעשה להם כאמור לעיל בדברי אא"ז, ומובן עוד מדרש א' הובא ג"כ שם משכו וקחו לכם צאן ה"ד בשובה ונחת תושעון, ואתיא בטוב טעם שאמר להם משכו ודרשו חז"ל משכו ידיכם מע"ז והי' תשובה, ושמירת שבת הי' במקום היסורין לגמור הכפרה וזכו לנס כנ"ל וז"ש בשיבה הוא תשובה ונחת הוא מכוחה שמירת שבת תושעון ותזכו לנס. פא"ה]:

ב':

עוד יש לומר דהנה היה לנו לפני ניסן ד' פרשיות שהי' להם שם בפ"ע וכולן ידועים עפ"י הדין כמבואר בגמ' ובפוסקי' אעפ"כ מצינו לבעלי האגדה שנתנו רמזי לאלו השבתים עפ"י מוסר ואענה גם אנכי חלקי ואומר איתא בגמ' אין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו והנה בפסח בחר ה' אותנו והוציאנו ממצרים להשרות שכינתו בתוכינו בפרט לאח"כ שציוה ועשו לי מקדש ובכל שנה בלתי ספק צריכים אנחנו להכין עצמינו לקבל השראות שכינתו וצריכים אנחנו להשלם את עצמינו בד' מעלות הנ"ל ונסביר מה נקרא חכם וגומר ונלמדנו מד' פרשיות האלו והנה חכם איתא בערבי נחל שהביאו החכמים הקדמונים חכמי יון וכדומה להם חקרו והשיגו שיש לעולם בורא ושיש השארת הנפש ושיוכל אדם לזכות לשפע קדושה במאמרם שהאדם מורכב מחומר וצורה ואין הכוונה חומר בשר ועצמות ועור כי הם רק לבוש לאדם אבל חומר הוא הנפש שהאדם משתתף עם הבהמה והצורה הוא השכל ואם מגביר האדם השכל על החומר יזכה לזה, אבל אם שיקע השכל בחומר הכל בענין העולם אי אפשר לו לבוא לזה ע"כ התבודדו א"ע ביערות ולא הי' נהנים מעולם הזה כלל רק חקרו על ענין השמים ורקיעים ומזלות וכל צבא השמים עד אשר עמדו על כל ענינים האלו כידוע והביא אותם זה לכפירת התורה באמרם כל עניני התורה בנוים על צרכי העוה"ז ואיך נזכה לזה לדברים גדולים עד אשר שאל זה המלך הכוזרי לחבר, והוא השיב לו עפ"י משל למלך גדול שהיה לו עיר במרחקים ופ"א עלה בדעתו לנסוע אל העיר הזאת והודיע לבני העיר שביום המוגבל יבוא שמה והנה השרים הגדולים עשו כ"א כמה אלפים הוצאות ליפות את ביתם וכלי תשמישם בעבור שבא יבא המלך ויתאכסן אצלו וכמו כן עשה השני והג' וכן כולמ' והמלך ידע זה וכתב לאיש א' ידוע לו בעיר זה שיפנה את ביתו כך וכך ויכין זה וזה ובזה יתאכסן אצלו וכן היה, וכשהיה שונה שאל לו בעה"ב הזה אדוני המלך אמור לי טעם הדבר ואמר אותן השרים שעשו כך וכך א"כ לפי דעתם ראוים המה שאתאכסך אצלם. אולם באמת אין זה כלום נגד גדולתי ואתה שידעת כי אינך ראוי שאתאכסן אצלך אך באשר עשית כאשר כתבתי לך ועשית רצוני באתי בביתך והנמשל כך אותם חכמים ע"י חקירה שלכם ידעתם משמים וצבאם גודל השמש וכדומה אתם סוברים שכבר הכרתם גדולתו יתברך שמו ואתם ראוי שישרה עליכם אבל באמת אין זה כלום ואלו הידיעות המה כטיפה מן הים הגדול לגדולתו ית"ש אנחנו ידענו שא"א להשיג ועושים רצונו זה לאכול וזה להתענות וכדומה שאר מצות ע"כ הוא מתאכסן אצלינו ולפ"ז הוא הנקרא חכם שלומד התורה עד מקום שידו מגעת ואח"כ צריך לידע כי א"א לידע ולהשיג גדולתו ית"ש ואפי' משה רבינו ע"ה לאחר השגתו הגדולה אמר

הודיעני את דרכיך וגומר, וזה ידעינן מפרה אדומה אשר שהע"ה שנאמר עליו ויחכם מכל אדם אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממנו גבור אנו לומדים מפ' זכור, הנה מה הוא גבור שראוי להשרות שכינתו עליו פשוט כאמור איזהו גבור הכובש את יצרו ועוד אמיץ לב בגבורים להלחם עם שונאי השם את יהושיע לזה והנה איתא במדרש זכור את אשר עשה וכו' משל למלך שנטע גן והיה נוטע שמה כל מיני פירות יפים ויקרים והיה מתירא שיבואו בני אדם לגן ויפסידו הפירות והושם שם כלב לשמור הגן ופ"א חשק בן המלך והלך לגן ונשכו הכלב ונעשה מהומה מאוד ונשלח עבור רופא וירפא אותו ולאחר זמן כשהמלך רוצה להוכיחו אינו אימר לו זכור את הליכך לגן להפסיד כי יבוש מזה רק אומר לו זכור את אשר נשך אותך הכלב כך אנחנו שהיינו ברפידים שרפו ידיהם מד"ת ויבא עמלק מעתה אנחנו בנים אהובים כשרוצה להוכיח אותנו אומר לנו זכור את אשר עשה וכו' א"כ נלמוד מזה לירא מעונש ולא לילך אחר עצת יצה"ר, ואיתא עוד מ"ט שלח משה את יהושיע להלחם בעמלק ולא הלך בעצמו ואמרו כי כבר היה למשה רמז שהוא לא יכניס את ישראל לארץ רק יהושיע וידע משה כשיבאו ישראל יהי' מצוים להכרות כל שונאי ה' ע"כ רצה לחנך להלחם עם שונאי ד' ויהיה אמיץ לב לזה, ועשיר אנו לומדים מפ' החודש כי אמרו שזה שציוה הקב"ה לישראל ראשון היא לכם לחדשי השנה שהיא ג"כ זכר ליציאת מצרים לכך מונין מניסן אולם כדי שלא יאמרו ישראל דלכך מונין מניסן היות מזלו טלה והוא ראש למזלות וח"ו יש איזה ממש במזל ע"כ ציוה הקב"ה לבא קרבן פסח מצאן אדרבה להחליש את המזל כידוע, והנה בלתי ספק מה שמועיל עשירות להשראת השכינה הוא משום שעשיר יש ביכלתו לעבוד ה' בשמחה ואין השכינה שורה מתוך עצבות ואימתי עובד העשיר את ד' בשמחה כשהוא מאמין שהכל הוא מהשי"ת ולא כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ולא מחמת מזלו רק הכל בהשגחת השי"ת, ועליו אנו לומדים מפ' שקלים. דהנה כבר נתקשו המפרשים בפ' זו דמה זה לפקודיהם דהוא מיותר וגם למה דוקא מנין זה ושאר דקדוקים, והנה איתא בערבי נחל בזה עיי"ש ויש להוסיף נופך והביא בשם המגיד הקדוש והפשיט את העולה וניתח וגו' דהדרך כשבן אדם מרגיש בעצמו איזה מעלה שומח בזה ויוכל ח"ו לבא לגאוה ומה תקנתי שלא יבוא לידי גאוה וכיתח אותו וכו' וניתח א"ע לאיברי' אם היה עושה בפיו כהוגן ובאזנים וידים ורגלים וכדומה ואז ימצא בעצמו חסרונות רבים ובזה והפשיט את העולה היינו הגאוה שרוצה שלא יהי' לו גאוה תקנתי ונתח אותו וכו' כהנ"ל ואיתא ג"כ בגמ' לעולם יראה אד א"ע מחצה זכאי ומחצה חייב וזה כי תשא וכו' כי הי' אבותינו במדבר קהלה מפוארה, שרי אלפים שרי מאות וכהנה א"כ יוכל

כ"א לבא ח"ו לידי גאוה ע"כ ציוה השי"ת כשתמנה אותם שיהי' לפקודיהם כמו ויפקד מקום דוד לשון חסרון והתקנה לזה שיתנו מחצית השקל שיחשבו א"ע שעדיין אינו בתכלית השלימות רק מחצית ומחצה חייב ועי"ז יבא לידי מידת עניוות והלואי יהי' מחצית השקל תרומה לד', וא"כ אחר זה נוכל לקבל קדושת פסח והשראת השכינה כנ"ל אחר שנטלים א"ע באלו ד' מעלות כנ"ל. אמנם אבותינו במצרים היו עובדים ע"ז ואמר משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה וזה תקנה לעתיד אבל במה יתוקן מה שהי' עובדים עד עתה ע"ז והנה אמרו חז"ל כל השומר שבת כהלכתו אפי' עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו ע"כ השי"ת שידע שיו"ד לחודש יהי' בשבת ציוה ליקח קרבן פסח בשבת ולכפור בע"ז וישמרו שבת ועי"ז יכופר על לשעבר ובזה יהי' ראוים לגאול ולהשרות שכינה בתוכם, וא"כ הפסח אינו בלא השבת ע"כ קראו שם לנס זה בשבת כי מישך שייכו אהדדי:

ג':

ר"ג אומר כל שלא אמר וכו' והקשו למה האמירה ונראה דהנה דקדקו השי"ת אמר ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף ומשה אמר בהיפך והגעתם וכו' תחלה המשקוף ועיי' כ"י ואפשר דבעל עקדה כ' וכי הי' צריך השם ב"ה לידיעה ע"י הדם ח"ו כמו השלוחים גבי רחב רק הי' כמו כריתת ברית בדם הזה בשכר האמונה יזכו לגאולה עיי"ש ונ"ל שהי' זה כמו שעשה משה רבע"ה אח"כ במ"ת חצי הדם על המזבח וחצי על העם ויהי' כאן המשקוף רמז להשם כמו מזבח ובמזוזות שתים נגד גוף ונשמה לשעבד להשם ב"ה ע"כ אמר השי"ת ליתן על המזוזות היינו שישעבדו את עצמם להשם להמשקוף, ואבל מרע"ה אמר וכי צריך לשעבד והלא כי ממך הכל ומידך וממילא הכל להשם. והנה פסח רמז לזה ומצה רמז לתורה כי היא לחם עוני והתורה א"צ תענוגים וכך דרכה של תורה פת במלח וגו' ומרור רומז לצדיקים שתחלתו מר וסופו מתוק כך הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ע"כ אנו עושים המעשים לזכר על העבר והאמירה על הקבלה להבא בפסח עבודת השם זכרון לכריתות הברית ומצה לקבל התורה ומרור לעשות מע"ט להיות צדיקים שתחלתן מר וסופן כי', והד' כוסות כי גלות מצרים הידועה לאאע"ה שהשי"ת הודיע אותו מקודם הי' עונש לו על שאמר במה אדע וגוף הגלות הי' להזדכך העולם להשרות השכינה מהחטאים הקודמים לתקן חטא אדם הראשון, כל הבן הילוד לתקן דור המבול וחומר ולבנים לתקן דור הפלגה ואח"כ הי' ראוי העולם להשראת השכינה. והנה כל החטאים שרשם מעץ הדעת אשר חטא אה"ר ועץ שאכל גפן הי' ע"כ המצוה בד' כוסות יין. ע"כ צריך לדקדק מאוד לעשות הדברים בכונה רצוי' ונזכה לגאולה העתידה וכתיב

כימי צאתך מא"מ אראנו נפלאות קשה מתחלה אמר לנוכח צאתך ואח"כ אמר לשון נסתר אראנו נפלאות אולם הכונה ע"ד שנאמר בגאולת מצרים וירא וגו' וידע אלקים ואמרו שידע מה שהי' חוזרים בתשובה איש איש בחדרו וא"כ הי' התשובה בנסתר ואח"כ התשועה בנגלה ע"כ עתה אם אנו מקיימין הכל כל יחיד יעשה מעשיו רצוים והמצות בלילה הזה יזכה כימי צאתך בנגלה אראנו למי שמקיים המצות בנסתר אפילו ובלגבב"א:

ד':

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכו' אף שבכל יום אנו מזכירים יציאת מצרים אולם בלילה הזה מייחד כמו שאנו אומרים אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וגו' לספר ביצ"מ. וסידר לנו בעל ההגדה עפ"י התורה שהבן ישאול והאב משיבו כנגד ארבעה בנים חכם רשע תם ושא"ל, וצריך להבין שאלת כל אחד ותשובתם חכם מה הוא אומר מה העדות וגו' מה המה אלה העדות החקים והמשפטים והתשובה אין מפטירין וגו' ויש לזה ב' פירו' א' שאין מפטירין לאפוקי כלים לילך לאכול בחבורה אחרת, הב' שאין להפיק מאכל אחר לאכול אחר הפסח וקשה מפני מה אנו משיבין לו דוקא דין זה הי' לו להשיב כל דיני הפסח ואף שיש לומר הכוונה לומר לו כל דיני הפסח עד דין זה האחרון מ"מ מה הטעם לפרוט זה, ותשובת הרשע אומרים לו כיון שהוציא א"ע מן הכלל כפר בעיקר איך הוא כופר בעיקר אם ממאן במצוה אחת הזו [ומה שמדקדקין מה בין אתכם שאומר החכם ובין לכם שאומר הרשע כבר תירצתי אתכם משמע אותי וכם כמו עמכם וכולל גם את עצמו במלת אתכם אבל לכם משמע לכם ולא לו] ולתם משיבין בחוזק יד וכו' הי' לו לספר באריכות כל הענין, ולשא"י לשאול הי' להשיב בארוכה הענין, ואפ"ל דהנה בס' אמרי יושר מהגאון מהר"מ א"ש זצ"ל הביא הפלוגתא מהראשונים בפירש דיבר הראשון מעשרת הדברות ששמענו אנכי ה' א' וגו' הרמב"ם פי' עיקר המצוה להאמין במציאת הבורא יתעלה ושהוא המציא כל נמצא ופי' אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענו היינו בגבורה ותוקף השכל ג"כ ידענו זה, והקשה עליו הר"ן א"כ שידעינן זה בתגבורת יותר הי' לו יתברך לומר בעצמו מצוה אשר א"א לנו לידע מהשכל. ע"כ פי' שיטתו שחולק ג"כ על הרמב"ם בדעה הרעה של דור אנוש שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה' שהרמב"ם פי' דעות אלו אנשים היו שכבוד הוא להשי"ת לעבוד את משרתיו והמה מנהיגי העולם. ופי' הר"ן שלא זה בלבד אך דעותם הי' שהוא חילל כבוד לו יתברך שאנו ברואים נעבוד אותי והיא הסיר ההשגחה מעולם השפל ופי' אז הוחל היינו שהי' חילל אצלם לקרוא בשם ה' ויהי' לפי"ז מאמר ה' אנכי ה' כאשר ידוע ואני אלקיך היינו

שאני רוצה בעבודתיך לאפיקי דעה רעה הנ"ל רק אדרבה לא יהי' לך אל"א על פני וכו'. וכן הסמ"ק פי' כן אלא שלהר"ן עיקר המצוה להאמין שהוא יתברך רוצה בעבודתינו ומה שאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים היינו כמו שאומר לחברו אינך מכירי אני הוא שעשיתי לך כך וכך ולהסמ"ק עיקר המצוה להאמין כי המחויב המציאות והוא ה' הוא מנהיג הכל ולא שר ולא מלאך, לפי"ז נאמר שזה כונת החכם מה העדות היינו כפי' הרמב"ם להעיד שהוא יתברך מחויב המציאות שהוא מצד השכל והחקים היינו שהוא רוצה בעבודתינו שהוא כמו חק למעלה מהשכל והמשפטים היינו שהוא המנהיג הכל ועושה משפט ולא מסר העולם לשרי מעלה. והרשע דעתו כדור אנוש שהוא יתברך אינו רוצה בעבודתינו כלל ע"כ הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וכוונתו לכם ולא לו היינו השי"ת שהוא אינו רוצה כלל בעבודתינו, ותם שואל מה זאת הכוונה התם אינו שהוא אינו מבין אלא כמו שמצינו יעקב אע"ה איש תם היינו שעושה באמונה רק אעפי"כ אם יבין מהשכל שהוא כמו שאמר החכם ייטיב עבודתו לכך שואל מה זאת לומר לו בדרך החקירה והמופת ג"כ ושאינו יודע לשאול הוא רשע בעצמו ושאינו יודע איך הכונה שהוא כמו בהמה בלא דעת אלא יודע הוא לשון אהבה וחבור כמו ידעו ה' פא"פ והוא רשע ואינו רוצה כלל לשאול ולידע ואינו מראה רשעתו כמו שמצינו באחז לא אשאל ולא אנסה את ה': ולפי"ז נפרש התשובה לכל אחד מהד' בנים ונקדים הא' שיש לומר טעם שאין אוכלין פסח בב' חבורות הוא שעיקר מצות פסח להזכיר נסים ונפלאות שעשה הוא יתברך עמנו וא"כ אין לאכול בב' חבורות להחזיק האמונה שאין חבור אחר ליחס איזה הנהגה רק לה' אחד לבדו וכן משיבין לו ועוד נקדים דאי' הובא ג"כ בספר הנ"ל מהראשוני' דהנה יש בעולם צדיקים ורשעים יש רשע וטוב לו רשע ורע לו צדיק וטוב לו צדיק ורע לו עכ"פ כ"א נוח לו בדרכו הצדיק נוח לו בדרכו ורשע נוח לו לפי רשעתו דרך זה, ואימתי יש חילק הנה החילק כשיחלה איש ומונח על משכבו אשר מרגיש בעצמו שכבר יניח זה העולם ויש לו שכל אך מחמת שאפס כוח הגוף לא יאריך עוד והנה הצדיק מישב בעצמו מה עשה כל ימי היותו בעולם וע"י שמאמין באמת הוא שמח וטוב לב אף שצער לו להניח העולם אשר הי' אפשר לו עוד להרבות מע"ט אעפי"כ הוא שמח כי לא יגע לריק וזה שאמר שהמע"ה רע רע יאמר הקונה וגו' המשל פשוט והנמשל קונה עוה"ב שלא בנקל לו קני' זו לעסוק בתורת ה' ולשמור א"ע מכל עברות ולעשות צדקה בממונו ושלא לחלל שבת ויניח כל עסקי' ואבל ואוזל לו כשהוא מונח על משכבו אז יתהלל והיפך הרשע כשהוא מונח על משכבו וזוכר כי יגע להבל וריק כל ימי היותו על האדמה כמו שאמר ושנאתי את כל עמלי וגו' ואז הוא ג"כ חושב

שרואה כבר שהעוה"ז הבל וריק ועיקר הבריאה ע"כ הי' בשביל עוה"ב [כאשר נאמר אי"ה לקמן] א"כ צר לו מאוד במה שהי' יגע וטרח ותם כוחו להבל ולריק ומה הנאה לו אז העברות הרבות ותאות הגופניית שעבד וע"ז אמר שהע"ה עונותיו ולכדנו הרשע ובחבלי חטאתו יתמך והבן, ועל שני' היא אומר רוח איש יכלכל מחלי' ורוח נכיאה ומי ישאנו הבן, וזה משיבים לחכם אין מפטירין היינו שלא יאכל אחר הפסח כדי שישאר לו טעם הפסח ג"כ לו ישאר טעם המצות לבסוף והרשע ששאל כהנ"ל א"כ שהוא אומר כן כופר בעיקר והוא זה מעיקר אמונה שהשם יתברך רוצה בעבודתינו ואלו הי' שם לא הי' נגאל דהלא הגאולה הי' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלקים על ההר הזה, והתם ששאל מה זאת כהנ"ל ואומרים לו בחוזק יד היינו מה הי' לו יתברך לעשות חוזק יד והלא בניקל הי' יכול להושיע את ישראל אלא להראות למען תספר באזני בנך וכו' ורוצה שנידה לו ונעבוד אותו, ושא"י לשאול שאינו מראה רשעתו ואף אתה פתח לו עשה ה' לי ולא תגמור להשיב לו לי ולא לו רק כמו שהוא מראה ברמז כן גם אתה עשה לו והבן:

ואח"כ אמרתי אי' ארדבה צריכ"ן להודות חבש בבית האסורין יורדי הים חולה שנתרפא הולכי מדברות והסימן וכל החיים יודיך סלה ח' חובש י' יסורין י' ים מ' מדברות ואי' בס' הנ"ל א"כ השכל מחייב אם אלו שנתיסרו והכל מאת ה' כמו שאמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ וגו' ואח"כ כהשי"ת מושיע צריך להודות א"כ מי שלא נתיסר כלל עאכו"כ איך צריך להודות וכדא"י דכתיב כל הנשמה תהלל י"ה על כל נשימה ונשימה צריך להודות לה', ולפי"ז מקשי דאי' בחובת הלבבות לפי מיסת טובת אדון על עבדו צריך לעבוד אותו בן נח מצווה על ז' מצות אנחנו שעשה עמנו טובות גדולות ורבות מעת נבחרנו לעם סגולה חייבים מצות יותר לוים שעשה עמהם טובות יותר שלוקחים מעשר באין עבודת אדמה לכך מחויבים עבודה יותר כהנים כ"ד מתנות כהנה מחויב' כ"ד עבודות וקשה אדרבא עכו"ם שלא הי' להם שיעבד מעולם הי' להם לעבוד יותר כהנ"ל, והתי' דאם עיקר הבריאה הי' בשביל עוה"ז האמת הי' כן ואבל זה הוא נגד השכל שברא השי"ת האדם שיהי' בעולם הזה ויעבוד ויאכל איזה שנים כצל עובר ואח"כ ילך לו זהו הי' בריאה לרעה ח"ו ואין לחשוב זה על מקיר כל טוב וחפץ חסד הבורא ב"ה רק ודאי נברא האדם לתכליות אתי' וטוב כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לתרקלין וא"כ מי שהוא באמת צדיק גמור ועובד את ה' באמת תמיד אין צריך ליסורין והוא עובד ה' באמת ואבל אנחנו בעו"ה אם לא יזכיר השי"ת אותנו באיזה יסורים נשכח ח"ו לגמרי ע"ד וישמן ישורין ויבעט וע"כ צריך השי"ת לשלוח על אדם דברים אשר יהי'

מכח זה משים על לב כמו"ש אם רואה אדם שיסורים באין עליו יפשפש במעשיו וגו' ואמרינן אדם שעברו עליו מ' יום ולא הי' לו איזה סיבה וצער קבל עולמו כי נראה שהוא מאותן ומשלם לשונאיו ע"פ וגו' [ואמרו מ' יום כנגד יצירת הולד או מ' יום קבלת התורה ומהר"ם א"ש זצ"ל אמר מצינו שהקב"ה מתרה מ' יום כמו בנווה עוד ארבעים יום וגו'] ומצינו בש"ס דמגילה ויזעק זעקה גדולה ומרה מה אמר גבר מלכא עלאי על מלכא תתאי דלא עביד דינא ופי' רש"י כמו להיפך וכוונתו איך השי"ת רואה זה מה שרשעים הללו עושים והקשה מהרש"א א"כ הטיח דברים כלפי מעלה ופי' כפשוטו שאמר בדרך תפלה או נבואה שהשם יתברך יגבר אולם צריך לעשות לזה תפלה וצום כאשר עשו, ולפי דברי מהרש"א קשה הסיום דלא עביד דינא ונראה עפ"י דאי' לעיל בגמרא שם אחר הדברים וגו' גדל המלך וגו' אחר שנברא הרפואה שלח המכה כרפאי לישראל יגלה עון אפרים ובאו"ה אינו כן אך ונגף ה' את מצרים נגף ורפא ופי' שם מהרש"א עפ"י הקרא כי אעשה כלה וגו' ואותך לא אעשה היינו שעל ישראל אינו שולח הוא יתברך המכה להענישם לנקמה רק להזכיר אותם וזה הוא הכוונה שהרפואה קידם למכה ואבל באו"ה שולח לנקמה רק אם אח"כ מאיזה זכות שיש להם מרחם עליהם שולח ובורא להם רפואה, וזה הוא הכוונה שאמר מרדכי בדרך תפלה או נבואה גבר מלכא עלאי וגו' כנ"ל דלא עביד דינא היינו שאינו עושה דין רק להזכיר אותנו להטיב לנו אח"כ והוא רפואה ובזה פי' הקרא ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך והקשו לדעת אם אינו משים המחלה אינו צריך לרפואה ולהנ"ל יוצדק הכוונה כל המחלה אשר שמתי במצרים היינו שהי' לנקמה לא אשום עליך לנקמה כי אני ה' רופאיך אין אני שולח לך יסורים כ"א לרפואה (ומוסבר יותר כי אמרו הראשונים ז"ל כי מה שחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את העם היינו משום שבחירת פרעה מצד עצמו הי' לרע לבלתי שלח את העם רק אח"כ ע"י המכות אשר שלח עליו ה' הי' שולח את העם והשי"ת חיזק את לבבו מה שגרמו המכות וכשאר על בחירתו הרע וזה אינו בישראל כי אדרבא ה' שולח היסורים על דעת זה גופא שיטה את לבבו לדרך הטוב ליקח מוסר וז"ש כל המחלה וגו' לא אשים עליך ע"ד זה כי אדרבא אני ה' רופאיך ולתכלית זה אני שולח היסורים) ומצאתי פי' זה אח"כ בספר אמרי יושר הנ"ל וב"ה שכונתי לדעתו, והנה הגלות הזה ג"כ נשא אל לב להשכיל להיטיב וכמו צאתך מא"מ אראנו נפלאות ולג"א:

ה':

כנגד ארבעה בנים וכו' ואמרתי לפרש מה אלו השאלות והתשובות ועוד תשובת רשע ומה שנאמר לשאינו ודע לשאול שווין וצריך טעם. ואפשר עפ"י מש"כ ג"כ כבר על פ'

קדש שהקדים משה מצה וחמץ ותפילין למצות קדוש בכורים כיון שהשי"ת לא אמר לו כמו בשאר דברות דבר אל ב"י ויקדשו כל בכור רק אמר לו קדש לי כל בכור והבין משה שידבר להם כן בהקדמת שאר דברים שיהי' נקל להם מצוה זו לקדש כל בכור, והנה יש בני אדם אשר מחמת תאוה רב להם מצות ה' והמה לפי תאותם הגאות להם הרבה ואלה יכולים להיות חכמים אך היצה"ר גובר עליו ואין אדם צדיק וגו' ולא יחטא, ויש פורקים עול ואינם רוצים להיות נכנע כלל ואלה ודאי רשעים יחשבו, ויש שיש להם אימוץ הלב להיות מופזרים איזה סך ממון לעבודת ה' והוא תם בעסקים ואומר מ"ט אתן לכהן מתנות כהונה אני אעבוד והוא יאכל ומה לי מה שצוותה התורה לתת מתנות כהונה והלוים למען יחזקו בתורת ה', ושא"י לשאול הוא רשע בסתר לבבן ועדיין אינו עזות פנים להעיז בפירש, ויהי' יודע לשון חיבה שאין לו רצון לשאול ולנגד אלו אמר והקדים משה רבע"ה, א' מצה שהוא לחם עני נגד התאוה ואסור חמץ נגד הגאוה ותפילין של יד נגד אימוץ הלב ושל ראש לפתוח השכל לשעבד ואח"כ אמר להם ליתן בכורים לכהן וגו', ולפי"ז החכם הוא בעל תאווה שואל מה העדות והחקים וגו' כל כך הרבה ותשוב לו שלא לפטור באפיקומן היינו שלא לילך אחר המתוק ורשע אומר מה העבודה שאינו רוצה להיות נכנע ותם שואל מה זאת ליתן בכור ושאר דברים לכהן, ושא"י לשאול את פתח לו כיון שעדיין אינו רשע בפירש אפשר עוד שיהי' לו תקנה ועיי':

ו' למה הרעות לעם הזה וגו' הרע לעם הוה והצל לא הצלת את עמך, ויש לדקדק אם הרע ודאי לא הציל וגם קשה כפילות הלשין ונקדים שהקשו המפורשים למה לא קבעו על יו"ד לחודש, ויש להקשות ג"כ למה לא קבעו הלל והודאה ג"כ כשאר ימי נסים, אלא שי"ל שעיקר הנס על שלא יכלו המצריים לגמור רצונם שהי' רואים שישראל נוטלים לשחוט ע"ז שלהם והם צריכין לשתוק ולראות והנה זה הנס הוא בכל יום ויום כמו"ש שבכל דו"ד עומדים וגו' אלא שהקב"ה וגו' רק זה היום הי' הנס גדול לפי"ז אם הי' קובעים ליום החודש הי' משמע שרק זה היום הי' זה הנס ולכך קבעו ליום השבת שהי' בו שהוא לפעמים בי' לחודש פעם בי"א פעם בי"ב וגו' לידע שאין זה קביעות אמנם בכל יום ויום איתא וזה הנס ובזה י"ל מ"ש הקב"ה לאאע"ה ידוע תדע כי גר יהי' זרעך וגו' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' יקשה מלת וגם למה הוא באה וגם יש לדקדק אשר יעבודו וצ"ב וגם י"ל דן אנכי הו"ל ואת הגוי הזה אדון אנכי אלא דאיתא גדול צערו של שטן מצערו של איוב כאומר שבור את החביות ושמור יינה לפי"ז הגוים אשר ישראל אצלם בגלות ואין יכולים לגמור רצונם ומאוים ולהוציא מחשבתם הרע אל הפועל הוא להם לעינוי ולצער גדול, וזה כוונת הכתוב ועבדום וענו אותם וגו' וגם את הגוי קאי אלמעלה גם הגוי

יהי' בענוי מ"ט אשר יעבודו דן אנכי תמיד אני דן עד היכן יהי' העבודה שלא יעשו בהם כתשוקתם לגמור רצונם וממילא הם בעינוי:

ובזה י"ל מש"כ הרמב"ן בשם הרמב"ם שלכך נלקה פרעה ומצרים כי השם לא גזר עליו דוקא עיי"ש שהקשה הרמב"ן עליו הלא אם המלך גוזר על בני מדינה לעשות איזה דבר הזריז לעשות ולקיים דבר המלך ה"ז משובח ונשכר והמתעצל ראוי לעונש א"כ אדרבה שכר הי' לו ליטול ועוד הקשה הלא הם הלכו למצרים מעצמם והכתוב אמר אשר עבידו שיעבדו הגוי עיי"ש פ' לך, ולהנ"ל מיושב דאם המלך גוזר סתם לעשות איזה דבר באמת המקדים לעשות ה"ז משובח ואבל אם המלך גוזר לעשות ואומר שהוא יעשה שיעור כמה לעשות אז צריך להמתין ולשמוע עד היכן גזר ומה שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו הפירש כנ"ל וא"ש, אולם לשיטת הרמב"ן שם שהמצריים באמת עשו יותר מהנגזר א"א לומר כהנ"ל וצ"ל הפירש עפ"י מש"כ המפורשים לפרש צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות וגו' ומה נלמד ופירשו הכוונה שלא יאמר איש הישראלי כשהוא בגלות אם יעשה חברותא עם הגוי במאכל ומשתה ויכרות עמו ברית בשאר דברים אז יאהב איתו הגוי ולא יהי' לו גלות זה אינו צא ולמד מה ביקש לבן הארמי וגו' ומה קרבות יש יותר להיות ממה שהי' לו ליעקב אע"ה עם לבן ואפי"כ ביקש לעקור את הכל, לפי"ז הכי הפי' וגם את הגוי היינו אפילו יהי' את הגוי עם הגוי אשר יעבודו בשביל זה שיעבוד אותו יהי' את הגוי ויתחבר עמו שלא יעבוד אותו דן אנכי אעפי"כ אני דן את אשר נגזר. לפי"ז יש לאמת שני דברים לענוש את פרעה הא' כמוש"כ הרמב"ם וא' כמוש"כ הרמב"ן ומשה רבינו ע"ה הי' מסופק לאחר שבא לפרעה והרע להם הי' מסופק אם כך נגזר מאת הקב"ה או פרעה מוסיף מדעתו וע"ז אמר למה הרעות וגו' ואם רצונך להרע עוד למה זה שלחתני הי' לך להרע קודם ולא לשלח עוד עתה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' היינו שאם היא בעצמו הרע והוסיף והצל לא הצלת לשון תמי' מ"ט אינך מציל והשיב השי"ת כנ"ל על ב' ילקה ביד חזקה ישלחם וזה על שהוסיף להרע ועוד ביד חזקה יגרשם מארצו על אשר ארצו הי' מקדים לעבור אותם משאר אומות כטעם הרמב"ם ושניהם רמז לו הקב"ה בתשובה ואמרתי דינים ומוסר ואח"כ סיימתי על מה שאנו אומרים ברוך אתה וגו' אשר גאלנו וגאל את וגו' ודקדקו הי' לו להקדים גאולת אבותינו ונ"ל דכתיב מהולל אקרא ה' וגו' והפי' כך אני בטוח בחסדך עד אשר שאני מהלל על שעתיד לעשות בבטחון שיעשה כאלו כבר נעשה וזה אנו מברכים על גאולה העתידה אשר אנו מובטחים עליו ואנו מברכים על הבטחון כאלו כבר נעשה וגאלנו וז"ש אשר גאלנו זהו הגאולה העתידה כאלו כבר נעשה ונזכה לזה בב"א:

ז':
החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו' וקשה הכפל דבא לומר שנמנה החדשים מניסן כדי שנזכיר גם בזה יציאת מצרים ולמה לי הכפל, ואפ"ל דאי' בפסחים בזכות שלושה ראשון שביתת חג הפסח ושביתת חג הסוכות ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' זכו לשלושה ראשון להכרית זרעו של עשו ולבנין ביהמ"ק ולשמו של משיח, והנה גם בחודש תשרי הוא זכרון ליציאת מצרים וגם מצות לולב וגם הוא ראש של השנה ולמה לא נמנה החדשים מתשרי אלא ניסן כלול מהכל דבניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל וא"כ זכרון ניסן כלול מהכל להכרית זרעו של עשו ולבנין ביהמ"ק ולשמו של משיח (וה שאמרו ולשמו של משיח ולא אמר למשיח ע"ז כ' מהרש"א בחיד"א ששמו יהי' מנחם שיהי' אז נחמה כולה על הכל) לכך ניסן ראש וזה כוונת הקרא החודש הזה לכם ראש חדשים הכוונה שיהי' החודש ראש לכל החדשים ואין הכוונה עתה על חידש השנה רק על החדשי' שנעשה לנו בניסן ויעשה לנו אי"ה לעתיד לבוא לכך ראשון הוא לכם לחדשי השנה למנות החדשים מניסן כיין שכלול מהכל והבן:
ח':

דרוש לשבת הגדול שנת תרט"ז לפ"ק

הן הוציאנו ה' ממצרים והראה אותות ומופתים למען נתחזק באמונה כי הוא ית"ש הבורא ועלת כל העלית ומשגיח וכל יכיל וכן אמר יתרו בשמעו הנעשה ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים כי בדבר אשר זדו עליהם, וי"ל כפל הלשון וגם בדבר אשר זדו צ"ב אך כי יתרו ידע כל כח המזלות והמלאכים מנהיגי הטבע כמוש"כ רש"י שעבד כל ע"ז שבעולם ומצא כי יש לכל א' כח בדבר מיוחד ולא מצא כח מכל הכחות ועתה מצא כיון שהיש"ת התגבר על מצרים לעונשם מכ"מ א"כ הוא יתברך כח מכל הכוחות וע"ז אמר ברוך ה' וגו' וכפל הלשין כי הוא בעל הכחות ומשגיח ובורא כי בדבר אשר זדו עליהם וא"כ הוא יש לו כח על הכחות והוא הבורא כולם והצורך הי' הזה כמאמרם ז"ל שהי' במצרים אבותינו משוקעים בטומאה וכמעט שהי' שם עוד רגע ח"ו הי' משוקעים בנו"ן שערי טומאה ואף שלא הגיע עדיין הזמן שהי' מיוחד ת' שנה והי' רק רד"ו ואלו שאר הגליות משלימין אך לכאורה למה זה ואבל הי' צריך לזה כי קבלנו התירה ועתה באלו הגליות התורה מגינה עלינו מלשקוע מכל וכל ועי' הראות המופתים חזרנו להאמונה אמונת אבותינו הקדושים והתורה זאת תשועתנו מלשקוע מכל וכל בטומאה, וזה הי' שאלת מרע"ה מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את ב"י

מארץ מצרים, היינו הלא רק אל פרעה אלך וכי אוציא אף אם אוציא את ב"י יהי' רק מא"מ אוציא את אומה זאת עתה להוציא ולילך עוד בגלות, והי' התשובה כי אהי' עמך וגו' וארא להם אותות וזה לך האות היינו שאות הזאת וגם בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו' וזה יהי' הריוח בהוצאה זו, וזה כוונת בעל האגדה ברוך המקום ברוך היא וגו' שחשב את הקץ לעשות כמה שנא' וגו' והוא שעמדה וגו' והכוונה כהנ"ל כי כתיב בבראשית אשר ברא אלקים לעשות ופי' לעשות פי' האב"ע שיעשו הם הברואים עוד מזה תולדות ועיין ברמב"ן שם וגם כאן הכוונה שחשב את הקץ אותן ק"ץ שנה הנשארים לעשות אח"כ מה שנשארו עוד ממה שאמר הקב"ה לאאע"ה בין הבתרים והוא שעמדה וגו' היינו אותה הוצאה עמדה לנו שלא א' בלבד וגו' והקב"ה מצילנו מידם ובלא אותה הוצאה לא הי' מצילנו:

והנה מהוצאה זו צריכים אנו להחזיק באמונה כמוש"כ הרמב"ן סוף פ' בא עיי"ש והנה לא בלבד אנו צריכין להאמין ב"ה אף גם בהנביאים ובל"ז ח"ו אין האמונה חזקה כי צריך להאמין שהשי"ת מדבר עם הנביאים וגם שיש להנביאים ולצדיקים כח ויכולת עי' תפלה וחשיבותם לפני ית"ש לעשות אותות ולבטל גזרה רעה, וא"א להנהגת האומה בלא זה כמו שמצינו שהצטרך משרע"ה כמה פעמים לזה ובזה ח"ו אם אינו מאמין יש כפירה בתורה וזה מעיקר האמונה, והנה כ' מהר"י מינץ שבדין הוא שיכול הצדיק לפעול פעילות ולבטל הגזירות כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא בתורה והנה בדין שהצדיק העוסק בתורה ובמצות שיכול לחדש אותות ועפי"ז י"ל כל הפרשה בשמות מי אנכי כי אלך אל פרעה וגו' והתשובה של הקב"ה וגם אח"כ שאמר הקב"ה למשה ושמעו לקולך ומשה אמר ע"ז והן לא יאמינו ולא ישמעו לקולי וגם אח"כ אמר השי"ת למשה אחוז בזנבו ואח"כ כתיב ויחזק בו ולא כתיב ויאחוז, ואח"כ כ' והוא למטה בכפו ולא כתיב בידו וגם אח"כ בצרעת ויוציאה וגם אח"כ באות הדם ב' פעמים הכל יש לתרץ בהקדמה הנ"ל ומשה חקר ע"ז אם יהי' לו כח כהנ"ל וע"ז השיב לו השי"ת כי אהי' וגו' וזה לך האות וע"י מה יהי' לך כח בהוציאך את וגו' עי' התורה וע"ז אמר והן לא יאמינו היינו אם לא יאמינו לזה ולא ישמעו לקולי ועשה אח"כ המופתים בכח עצמו ועיי', ואחר האמונות הנ"ל מחויב לירא את ה' קודם יראת העונש וצפיית השכר אשר אפילו הצדיקים יראים כמו שמצינו ביעקב אע"ה ואל יאמר האומר אני עושה המוטל עלי כי קשה לצאת י"ח. ובזה יש לפרש סוף פ' פקידי ויכס הענן את אוהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן וגו' ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו ב"י וגו' ואח"כ מתחיל ויקרא אל משה וידבר וגו' מאוהל מועד לאמור יקשה מה ענין ויכס הענן וגו' וגם מ"ט ולא יכול

משה לבוא אל אוהל מועד וגו' הלא כבר נכנס בתוך הענן בהר סיני וגם מה שייך כאן ובהעלות וכו' יסעו ב"י ועדיין לא נזכר ממסעות כלל וגם ויקרא אל משה קשה שהי' לו לומר מקודם מאוהל מועד והכה מצינו במדרש ער שהבאתיו אל בית אמי זה הר סיני ואל חדר הורתי זה אוהל מועד ששם קבלו עונשים של תורה, והנה הרמב"ם הקשה שכל יעודי התורה בשכר ועונש הם עניני עוה"ז ובאמת שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ותי' דכל יעודים אלו אינם עיקר קבלת שכר ועונש רק הכוונה אם תעשו הטוב אתן לכם כ"ט שלום ברכה ומנוחה כדי שתוכל לקיים ולבוא אל עיקר שכר לעוה"ב ואם להיפך ח"ו אטריד אותך בחולאים רעים ומלחמה וצרות למען לא תוכל לבוא אל עיקר השכר והנה עיקר יעודי התורה נכללים בענן כמוש"כ אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו ולהיפך השמרו לכם וגו' ועצר את השמים וגו', ועיקר עוה"ב נכלל בכבוד ה' כמ"ש צדיקים יושבים וכו' ונהנין מזיו השכינה וזה הפי' ויכס הענן את אוהל מועד (הענן היינו היעודים בתורה מעונש ושכר שנכלל בעלת ענן כסה את אוהל מועד כמדרש הנ"ל ששם קבלו העונשים) ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד וגו' כי ירא מהעונשים ומפרש ה"פ ובהעלות הענן היינו לעלות ע"י זה רק שיסעו ב"י בכל מסעיהם לבוא עיקר השכר, ואם לא יעלה הענן ולא יסעו וגו' כי ענן ה' על המשכן וגו' לעיני בני ישראל בכל מסעיהם שצריך להיות תמיד לעינים ענן ה', ועוד אפשר לעיני ב"י היינו הגדולי ישראל שנקרא עיני ישראל כי הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה יומם ולילה לא ישבותו וע"ז ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאוהל מועד שדבר אליו מענין אוהל מועד שמתירא מהחטא ודאי רק משוגג לזה אדם כי יקריב יביא קרבן יעיי' היטב:

ועוד צרך יראת רוממת והחילק בין יראת עונש ליראת הרוממות כי מחמת עונש צריך רק לצאת ידי חיבתו אבל מיראת רוממת אין די כמו משה רבינו ע"ה אמר בסוף ימיו אתה החילות וגו', ובזה י"ל מה שעשתה חכינה עטרה לראשה ראשית חכמה יראת ה' עשתה ענוה סנדל לעקבה שנא' עקב ענוה יראת ה' כי מחמת חכמה היא יראת העונש כמ"ש איזה חכם הרואה את הנולד ומחמת ענוה יראת הרוממת ועיי' וגם כי העניו עובד בשמחה מה שעושה ומשמח בעבודת ה' וע"כ בכל הטורחות והוצאות צריך לעשות הכל בשמחה ושמחת יו"ט הוא עיקר לשמוח בה' כמ"ש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו ואי' במדרש זה היום וגו' לא ידעינן על מה קאי אם בי בה' או בו ביום בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך, והכוונה וכי יש כמה מיני שמחות רעות כמ"ש בראשית חכמה פרק י' א' לשמוח כשיבוא לחברו איזה מכשול ונפילה וע"ז נאמר בנפול אויבך וגו' וא'

כשרואה חטא מחברו וע"ז האיש בודאי חוטא שמשמח במרד לה' וכתיב רוצה ה' את יראיו והוא להיפך, ה"ג שמשחק במוכיח, חוטא בזה בד' אופנים א' שמונע א"ע לקבל תוכחה ועוד מונע חבירו, ועוד שמונע המוכיח מלהוכיח עוד כשרואה שמשחקים ודומה לליסטים המקפח רגלי המביא דורון למלך, ה"ד שמונע טוב מאחרים והגיע בזה למה שנא' שבע על חטאתיכם, כ' רש"י על ז' עברות לא למד ולא עשה וגו' עיי"ש השמחה ה"ד ששומח בעושה עצמו עבירה וזה רע ומר ה"ה המרגיל עצמו בבתי משתאות ובמושב לצים וזה הכל שכיח ביו"ט יום פנוי, ואבל עיקר השמחה לשמוח בהקב"ה שמחה של מצוה וזה כוונת מדרש הנ"ל, ועיקר שצריך אדם ללמוד לעצמו אורחות חיים שמצינו בשעה שהקב"ה בא ליתן תורה לישראל אמר הביאו לי ערבות אמרו אבותינו וגי' אמר אבות יש לי עליו, אאע"ה אמר במה אדע יצחק אהב את עשו יעקב אמר נסתרה דרכי מה' (בישעי' מט') אמרו נביאים יהי' ערבים אמר הקב"ה נביאכם יש לי עליהם וגו' והרועים פשעו בי וגו' כשועלים בחרבות וגו' אמרו בנינו יהי' ערבים זה ודאי טוב ותשכח תורת אלקיך אשכח בניך גם אני והנה באמת זכות אבות מגין וגם זכית צדיקים, אולם כוונת המדרשים כי כל אדם עוברים עליו ג' זמנים ללמוד א' מה שלומדים עמו אבותיו, וא' ע"י מוכיחים או חברים ורבותיו, וא' מה שלומד לעצמו כשכבר הגיע ובא בשנים שצריך הוא אדרבה ללמוד לאחרים וזה הכוונה בערבות היינו ע"י מה תשמרו התורה ע"ז אמרו אבותינו וכו' אמר הקב"ה ע"ז הלימוד יש להשיב אאע"ה אמר במה אדע ובאמת מ"ט אחר שהי' דואג אולי ברוב הימים לא ישמרו בניו דרך ה' ולא יזכו לארץ כי ברוב הימים נשכח יצחק אע"ה אהב את עשו היינו שהבנים יש לחוש להטעות אבותיהם יעקב אמר וכו' כי הי' עליו לטורח גדול בניו, אמרו נביאנו וגו' וגם יש להשיב כי יש חברים רעים, אמרו בנינו היינו אנחנו אדרבה נלמוד את בנינו זה טוב שנא' ותשכח תורת וגו', וצריך עוד ליראות מפני החטא וצריך להחזיק עצמו לבינ"ח נגד השי"ת כא"ז במדרש ריש כ"ת כי תשיא ברעך עיי"ש ועיקר להאמין באמונה ובישועת ה' אשר תהי' אי"ה בפרט בעוה"ב ומצינו במדרש מגילת אסתר בימים ההם וגו' באותו שעה המלאכי השרת מדדין פתקין לפני הקב"ה ביהמ"ק חרב ורשע זה עושה מרזיחין אמר להם בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכין גיתות בשבת תנו ימים כנגד ימים עיי"ש כל הענין וגם דניאל טעה והנה כ' רש"י בפ' בחקתי ע' שנה גלות בבל כנגד שמיטין ויובלת וקשה באמת א"כ כלו בימי כורש וצריך לומר השאר כנגד ביטול שבתות ויו"ט וזה הי' מה"ש אומרים ביהמ"ק חרב ורשע זה עושה מרזיחין על כי כלה החשבון והשיב להם כי נגד שבתות ויו"ט, וחזינן כי ישראל ג"כ נהנו אז מסעודה של אותו רשע כ' המפורשים שהיו

טעו בחשבון וא"כ היו מתיאשים מהגאולה ואעפי"כ מצינו שלא רצו לאכול כי מצינו במדרש מגילה אמר להם אחשורוש יוכל אלקכון לעבוד לכון יותר מכאן אמרו לו עין לא ראתה וגו' יעשה למחכה לו ואם עביד לון כדין נאמר לו כבר אכלכום על שלחנו של אחשורוש ע"כ עיי"ש וא"כ אם הי' אוכלים איך אמרו עין לא ראתה וגו' ומה הי' לו לפחות אלא ודאי אעפ"י שהי' מתיאשים מהגאולה לא הי' אוכלים והי' מצפים לעוה"ב והנה הם היו מוטעים בחשבון, אבל אנו אין אנחנו מתיאשים כי אנו רואים בכל יום השועת ה' כאמרם שלא א' וגו' והקב"ה מצילנו מידם ומכש"כ שיש לו לצפות על עוה"ב וצריך להחזיק מאוד באמונה כי בשאר עברות המעשי' אם עובר אדם אינו כ"כ כי בודאי יעשה תשובה ויתקן, אבל אם ח"ו אינו חזק באמונה אז נופל היסוד וע"ז כ' מהר"י מינץ כוונת הכ' אל תרשע הרבה והיינו אעפ"י שאתה חוטא מעט ואבל ואל תהי' סכל כלל היינו שיהי' בו סכלות מצד האמונה שאינו חזק אצלו וזה אפשר כוונת האומרים הרהורי עברה קשה מעברה (היינו שהעברה הוא בהרהר שנוגע בו צד מינות ואפיקורסת להרהר אחריו יותר) זה קשה מעברה עצמה בפועל ע"י מעשה ובזכות אמונה יגאל אותנו ה' בקרוב ובלצ"ג בב"א:

ט':

הטור בסי' ת"ל שבת שלפני פסח קורין שבת הגדול וגו' והקשה הבי' עיי"ש ותי' אולם עוד נס למכה מצרים בבכורי' ולתרווייהו קשה למה קבעו בשבת ולא ביוד לחודש ועיין מש"כ הטו"ז ופ"ח ותירץ פ"ק לא קאי לתרווייהו, ואפ"ל דעוד שמעתי או ראיתי שמקשים מ"ט קראו גדול הי' להם לקראותו שבת הנס ונרלפענ"ד דכבר כ' על מדרש שהובא בס' קול יעקב הבה נתחכמה לבטל מהם את השבת ועיין מש"כ הוא ז"ל ואני כתבתי דרש"י כ' הבה נתחכמה לדונם במים שכבר נשבע וגו' והטעם למה עונש ושכר הוא רק מכ"מ היינו משום שהכל תלוי בתורה ובתורה נברא העולם ותרי"ג מצות ותרי"ג גידים ואברים והעולם כולה באברים של אדם כמו שכתבתי כמה פעמים ולכך הכל נמשך משורש שלו ולכך בא הכל מכ"מ אולם תינח אם בא בדרך הטבע אשר הקב"ה מתנהג בדרך הטבע, ואבל אם השי"ת מתנהג שלא כדרך הטבע אז משכיר ומעניש אפילו מדה שלא כ"ע והנה ששת ימים עשה ה' והוא בטבע ואבל ביום השביעי נתעלה וגו' ואם אנחנו משמרים שבת השי"ת מתנהג עמנו שלא כדרך הטבע ולכך כיון שאמר הבה נתחכמה כפירש רש"י לדונם במים שכבר נשבע שלא יבוא מבול לעולם והיינו משום מכ"מ וא"כ הי' צריכין לומר ג"כ לבטל מהם את השבת, אך קשה דהא חזינן ביציאת מצרים שהשי"ת עשה ניסים למעלה מהטבע ואעפי"כ לא הענישם רק מכ"מ לפי מש"כ

במדרשים שהכל הי' מכ"מ, אולם א"ש כי יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלקים כי בדבר אשר זדו עליהם וכ' רש"י בקדירה שבשלו וגו' וקשה איך ראה מזה כי גדול ה' וגו', ואמרתי ואח"כ מצאתי באור החיים כי השי"ת נתן לכל מזל כחו המיוחד והוא אלקי אלקים ואדון האדונים, ולפי"ז מצרים הי' סומכים על מזל שלהם ועשו עם ישראל לפי כח מזלם ואם הי' השי"ת מתגבר עליהם בכח אחר הי' מקום לומר כי הוא חי כאחד המשרתים ויש לו כח בדבר אחר לכך הי' צריך להתגבר עליהם לפי כח מזל שלהם ומוכח כי גדול ה' וגו', ולפי"ז א"ש אם הי' קובעים ביוד לחודש הי' משמע שהשי"ת התגבר עליהם מכ"מ משום שהי' בדרך הטבע ולכך קבעו הנס בשבת שהי' למעלה מן הטבע ואעפי"כ הי' מכ"מ ומוכח כי גדול ה' לכך קראו שבת הגדול:

דרוש לשבת הגדול שנת תרט"ו

איתא במ"ר (פ' בא) בא אל פרעה הה"ד כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם (משלי כ"ז שאל אבנימוס הגרדי את ר"ז הארץ האיך נבראת תחלה א"ל אין אדם בקי בדברים אלו, אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי, הלך ומצאו עומד על הקירוי א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל איני יכול לירד מפני שאני שכר יום אלא שאל מה תבקש א"ל האיך נבראת הארץ תחלה א"ל נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה הארץ, וצרורות קטנות שהי' בעפר נעשה הרים וגבעות שנ' בצקת עפר למוצק ורגבי עפר ידובקו וכיבד הוא הדבר בעיני בנ"א שנ' כובד אבן ונטל החול, מהו כובד אבן מי שהוא רואה ההרים והגבעות, אימר האיך ברא הקב"ה את אלו, מהו ונטל החול, אלו החול שהמים עומד עליו מלמעלה והוא נתן למטה והוא נושא אותם אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בנ"א ורואין כאלו הוא יגיעה לפני, ואינו יגיעה שנ' לא יועף ולא יגע בזה אני יגע במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים כד"א היגעתם ה' בדברים הוי וכעס אויל כבד משניהם עכ"ל, והדקדוקים רבי, א' מה עניני שמות הללו אבנימוס הגרדי ואבא יוסף, ב' כיון שהשיבו אין אדם בקי בדברים אלו מה צוה לו שילך אל אבא יוסף הלא הוא ג"כ אדם, ג' מה אשמעי' במ"ש אין אני יכול לירד, מה ענין להדבר, ד' שסיים וכבד הדבר בעיני בנ"א מי אמר זה דלכאורה אינה מהתשובה רק המדרש מסיים לפרש הקרא כובד אבן וגו' והמשך הלשון משמע שהוא מהתשובה:

ואפ"ל דהנה ידוע דיסוד האמונה היא להאמין שיש בורא עולם יחיד ומיוחד והוא משגיח אפי' על ברי' שפלה מקרני ראם עד ביצי כינים והוא לנו לאדון לעבוד אותו כמו שהאריכו בספרי מוסר, דאם ח"ו מתמוטט מזה, אז אין תורה ומצוה כלל שאם אין

השי"ת ב"ה לנו לאדון ואינו משגיח אין עבודה כלל כמ"ש דהע"ה אמר נבל בלבו אין אלקים, ונבל הוא שאינו מכיר טובה כמ"ש הרמב"ן בפ' האזינו ואותן בנ"א הפושעים ומפקירים א"ע הוא מחמת שסוברים העולם קדמון, ומכח זה אין להם שים עבודה, ועל איזה יסוד מוסד אנו מאמינים שיש לעולם בורא ולשרש האמונה בלבינו א' הוא הקבלה הנאמנה מיוצאי מצרים ומקבלי התורה. ב' עפ"י השכל ג"כ כתבו המחקרים האמיתיים הא' כ' החוה"ל כיון שראינו העולם מחובר מורכב בכלל ובפרט ע"כ יש לו מחבר והוא הבורא, אבל הבורא ע"כ אינו מחובר ואינו מורכב ואינו ידוע עצם כבודו ית"ש, והב' אם אנו רואים השתנות וחולשת הדורות ע"כ העולם איננו קדמון שאם הי' קדמון לא הי' נשתנה שצריך להיות בכח אחד מני אז אבל אם יש בורא אף שהבורא לא ייעף ולא יגע אעפי"כ יש להברואי' השתנות מכח רוע מעשיהם שחוטאים לפניו ית"ש ומושך חסדו מעט מעט מהם ומצינו בכל ספרי החקירה, דהעיקר אמונ' צריך להיות עפ"י הקבלה, ואפי' אם חוש ההשכל יתנגד לזה צריך להשיב הדבר אל הקבלה ולומר שמחמת שכלו הקצר אינו יכול להשיג עומק הדבר הזה, ואז תשרש בלבו האמונה ולעולם לא תמוט, זה ענין המדרש שהבאתי בראש אעי"ר כי "אבא נאמר על ראש הדבר כמו אבות מלאכות בשבת ואבות נזיקין "נימוס" נאמר על התנהגות כמו נימוסי המדינ', גרדי, עושה נימה אחר נימה, לפי"ז "אבנימוס" הגרדי, נאמר על האומר כי עולם קדמון וכמנהגו נוהג, אבא יוסף הבנאי נאמר על המאמין שיש לעולם בורא ושם יוסף מצינו בסנהדרין יכה יוסי את יוסי ועוד כי עפ"י סוד שם יוסף נאמר על מדת יסוד והוא בונה העולם שאמר לעולמו די, וזה שאל אבנימוס הגרדי הארץ האיך נבראת תחלה, והשיבו אם אתה אומר כן אין אדם בקי בדברים אלו לומר לך ע"ז סברא ישרה, אלא לך אצל אל לאבא יוסף הבנאי היינו שילך באמונה ויטול הקבלה בידו כי יש לעולם בורא, ובזה יבוא על האמת וגם הלך ומצאו עומד על הקירוי, היינו שאותו דיעה היא למעלה, ומפרש האיך הלך אליו ושאל לו א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל אינו יכול לירד, קודם כל דבר תדע שאפי' תשאל אותי כמה שאלות אין אני יורד מאמונה המקובלת בידי מפני שאני שכר יום שיש לי אדון ומחוייב אני לעבדו עכ"פ, אלא שאל מה תבקש, רשאי אתה לשאול, אלא שאפי' לא יהי' לי תשובה מה להשיבך אינו יורד מאמנותי, ושאל לו באופן אחר האיך נבראת הארץ תחלה א"ל, א', נטל הקב"ה עפר היינו שכל העולם מחובר ונמצא יש לך הוכחה אחת וכנ"ל שע"כ יש לה מחבר, ב' כובד הוא הדבר וכו' אך הקב"ה באמת לא ייעף ולא יגע רק וכעס אויל בזה הוא יגע מצד שהעולם חוטאי' וממילא מושך חסדו מעט ממנו כנ"ל, אבל אם כדבריך שהעולם קדמון א"כ למה נשתנה הדורות מראש היוצא לנו מזה כי היסוד

מוסד שיש לנו אדון שצריכין אנחנו לעבדו והוא הבורא והוא משגיח בכלל ובפרט והוא בחר בנו בהוציאנו ממצרים לאחר שבחר באבותינו והבן: הנביא אמר (ישעי' ה') הוי משכימי בבוקר שכר ירדופו וגו' ואת פועל ה' לא יביטו וגו' לכך גלה עמי מבלי דעת לכן הרחיבה שאול וגו' וקשה מה מבלי דעת וי"ל עפי' המשל במדרש במגילת אסתר נכרי א' הי' לו חזיר וסוס וסיח, ובזמן אכילת הבהמות בבוקר נתן להחזיר איזה כלי מלא לאכול ולהסוס וסיח נתן במדה ואח"כ הלך החזיר לדרכו, ועם הסוס והסיח הלך הנכרי לעבודתו ולערב בא עמם מן השדה והחזיר בא ג"כ, ובבוקר עשה ג"כ כמעשהו אתמול להחזיר בלא מדה ולהסוס והסיח במדה ואמר הסיח לאמו, לא אבין דעת אדון שלנו הנשמע עולה גדולה מזה אנו עושים עבודתו כל היום לא יניח אותנו להרגיע אף מעט ומכה אותנו. ונותן לנו לאכול במדה והחזיר הנבל הזה הולך בטל כל היום, נותן לו סל מלא ומשתעשע בו, השיב לו הסוס המתן ונראה מה יהי' בסופו, וכשהגיע החג שלהם לקח החזיר וקשרו בכבלים ונחר אותו ושרפו ומלץ דמו כנהוג וכאשר גמר הבעה"ב מעשהו עם החזיר בא אל הסוס והסיח ונתן להם לאכול ואכל הסוס אבל הסיח לא רצה לאכול ושאל לו הסוס מדוע אין אתה אוכל השיב הסיח ולמה לי לאכול שינחר אותי וישרוף אותי, השיב לו הסוס שטיא אין המאכל גורם הנחירה רק הבטלה, וזהו כוונת הנביא שאמר מתחלה ב' דברים הוי משכימי בבוקר שכר ירדופו ואת פועל ה' לא יביטו, ואם יאמר אח"כ לכן גלה עמי

מבלי דעת לא יהי' יודעים מאיזה טעם אי משום אכילה אי משום בטילה ע"כ אמר לכן וגו' והבן, היוצא לנו מזה כי מותר לאדם לאכול ולהתענג כיד ה' הטובה עליו, אבל צריך לעשות ג"כ עבודת האדון כנ"ל, והנה אם יאמר האומר כי קשה לי לבוא אל המנין כי יש לו עסקי' רבים, התשובה, כי לכל כתות בנ"א קשה לעמוד נגד היצה"ר כי הרבה בטלים לו, אבל צריך האדם להתגבר עצמו בפרט ער שמורגל בדבר ומצות לל"נ, ואי' במדרש (פ' תצוה) תקרא ואנכי אענה למעשי ידיך תכסוף בד' דברים נתאוה הקב"ה למעשה ידי' ואין תכסוף אלא תאוה שנ' כי נכסוף נכספת' וגם כלתה נפשי [נראה שצ"ל נכספה וגם כלתה נפשי] ואלו הן ד' דברים הקב"ה סובל עולמו שנ' אני עשיתי ואני אסבול ואמלט וצוה לבני קהת שיסבלו שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עלי' בכתף ישאו ותדע שכביכול הוא הי' סובלן בשעה שבאו לירדן שנ' והירדן מלא על כל גדותיו ולא הי' יכולין בני קהת לעבור מה עשה הקב"ה סובלן, שנ' והי' כנוח כפות רגלי הכהנים, א"ר ברכי' הארון סבל את סובלי' ולא הכהנים סבלום אלא הוא סובלן שנ' נתקו כפות רגלי הכהנים והקב"ה משמר עולמו שנ' הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל

ה' שומריך ואמר לישראל שישמרו שנ' והחונים לפני המשכן קדמה לפני אוהל מועד מזרחה, הקב"ה מאיר לעולם שנ' והארץ האירה מכבודו ואמר לישראל ויקחו אליך שמן זית זך הוי למעשי ידיך תכסוף עכ"ל המדרש והקשו איך פתח בד' דברים ואינו חושב רק ג' וגוף הכונה צריך ביאור ונראה עפ"י חובת הלבבות (שער חשבון הנפש חשבון כ"ז) וקיצר דבריו שאדם צריך להיות סבלן ולהגביר נגד היצה"ר ולהצדיק הדין עליו כי צדיק ה' בכל דרכיו, ואורחות ה' חסד ואמת וצריך לקבל הכל בשמחה, ואם האדם הוא ברום המעלות והשעה משחקת לו, ג"כ צריך להיות סבלן ולהגביר נגד היצה"ר שלא לעבור עבירות כמד"א וישמן ישורן ויבעט, וגם צריך להגביר לקיים מ"ע ולא יהי' עצל ובין כך ובין כך צריך אדם להיות סבלן, וזהו סבל על פגעי העולם וסבל על המרותו וסבל על עבודת אלקים, וסבל על פגעי הזמן הוא בשני פנים, הא' סבל מתקצף, והב' סבל רוצה יע"ש ולפי"ז הן הן דברי המ"ר הקב"ה סובל עולמו שנ' אני אסבול וגו' וצוה לבני קהת וכו' כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו ותדע שהשי"ת הוא סבלן וכו' היינו שיהי' סבל רוצה הקב"ה עוזר שנ' והי' כבוח כפות רגלי הכהנים וקשה לשון כנוח ולא כא' לשון מעמד אלא להורות בא כנוח היינו שיהי' נוח להם עבודתם לשאת בכתף ולעמוד במים הי' הקב"ה סובלן, ועוד סבל על המרותו שהקב"ה שומר העולם וצוה שישמרו והשמר פן ואל הוי ל"ת, וסבל על עבודת אלקים הקב"ה מאיר לעולם ורוצה להאיר בתורה אור ונר מצוה, ע"כ היוצא לנו מזה כי כל או"א צריך כח ואומץ לעמוד נגד היצה"ר:

והנה אי' בהגדה ברוך המקום ב"ה שהקב"ה חישב את הקץ לעשות וכו' והוא שעמד לאבותינו ולנו וכו' וקשה מאי חישב וגם מ"ש שעמדה לשון עמדה, ואפ"ל דלכאורה יש להקשות מאז היותנו לגוי ומימי אבותינו מצינו תמיד כשישראל עוברי' רצונו של מקום, השי"ת מעניש ורודה אותם רק בגלות תחת אוה"ע וגם בא"י גופא ומ"ט דוקא בעונש הזה הלא הרבה שלוחים למקום, ואפ"ל דמה שהקב"ה מעניש אותנו אינה נקמה רק הכל ברא לכבודו כמו שכ' לכבודי בראתי יצרתי אף עשיתי וכבודו המה הישראל כמש"כ כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, (ועיי' ברמב"ן האזינו) וא"כ אם הי' הקב"ה מעניש אותנו ולאח"כ מושיע מעונש אחר, לא היינו מכירים את גדלו כי הוא אלקי אלקים אבל כשאוה"ע מושלים בנו והוא מושיע אח"כ מכירים אנו גדולתו נגד כל והוא יחיד בעולמו והכל תחת ממשלתו וזה כוונת יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלקים כי בדבר אשר זרו המה עליהם והוא רק להושיע אתכם ולהכיר גדולתו ידעתי כי גדול וזה ברוך המקום שהקב"ה חישב את הקץ כי מיד הוא מחשב לעשות הקץ והוא שעמדה היינו שזאת הטע' שלא אחד בלבד עמד עלינו ויושיענו ג"כ במהרה בימינו אמן:

דרוש לאחרון של פסח ובפ' שמיני

מהפטורה ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובנה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והריחו ביראת ה' וגו' ושפט בצדק דלים והוכיח במישור וגו' והכה ארץ וגו' וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי וגו' ויש לדקדק רוח עצה ודעת הי' לו לומר כי עצה מכח דעת (ועיין בגמ' מאי והריחו ולכל הפירושים שם יש לדקדק שהי' לו לומר והריחו ברוח ה' ולא שייך לזה ביראת ה') וגם גבורה ויראת ה' הי' לו לומר כי איזהו גבור הכובש את יצרו, והנה בפרשה ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח וגו' והביא רש"י המדרש שהי' אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת והרמב"ן הביא בארוכות משל למלך שהי' נשא אשה והי' מתביישת וגו' והנה הדבר פשוט שהי' מתבייש מי אנכי שאזכה וגו' אמנם הובא שם בת"כ י"א שהי' אהרן רואה המזבח לפניו כתבנית שור והי' ירא לגשת נכנס משה אצלו וגו' עיין ברמב"ן, והנה הרמב"ן מסביר מעשה עגל עיי' בדבריו בפ' כ"ת שהי' מבקשים תחת משה מורה דרך אחר היותם במדבר שממה ואין יוצא ואין בא והי' אהרן עושה תבנית שור כי ופני שור מהשמאל לארבעתן וכוונתו שיהי' תבנית זה לפניו וכוונתו שבאותו כח במדה יושיעם ה' במדבר כי המדה מדת הצפון על החרבות והשממון ואבל הם השחיתו ועשו שלא כדת ועבדו ויזבחו וישתחו לאותו המדה לתבנית בלי כבוד ית"ש, ובזה הי' אהרן חטאתו נגדו תמיד והי' רואה כתבנית שור והי' מתירא וגו' לפי"ז מיושב בפסוק הנ"ל שמיותר ובעד העם כי הכוונה שאמר לו הנה לא תתירא כי אתה לא חטאת רק שצריך אתה כפרה באשר שצריך לכפר בעד העם, ובזה יובן מדרש הובא בבינה לעתים שני שדיך אלו משה ואהרן מה השדים הללו אין אחד גדול מחברו כך משה ואהרן לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה הה"ד הוא משה ואהרן הוא אהרן ומשה, בתורת ר' אבא משל למלך שהי' לו שני מרגליות נתן במשקל והי' שווין כך משה ואהרן אר"ח בפ' ברוך המקום שבחר בשני אחים הללו שלא נבראו אלא לתורה ולכבודן של ישראל ע"כ, וקשה מה מוסיף ר"א ולהנ"ל מיושב כי בפשוט נראה ממעשה עגל כי אהרן חטא עכ"פ במעשה ואבל באמת להנ"ל אפילו במעשה לא חטא רק מה שנכשלו ע"י אח"כ ישראל והנה מה טובו של שדים שיש בהם חלב לינק לתינוק ובפנימיות הוא טוב ואבל מרגליות בעצם הוא טוב באיכותו והמראה הוא טוב ונחמד וא"כ מבפנים ומבחוץ החשיבות, וזה שהוסיף ר"א שלא תאמר רק בפנימיות ה' שווין אלא אף מבפנים ומבחוץ הי' שווין משל למרגליות, וזה שאמר ר"ח בפ' שלא נבראו אלא לתורה, שלא תאמר שאהרן החטיא את ישראל אדרבה הוא נברא ג"כ לתורה ולכבודן של ישראל ומשה ודאי יגבה לבו בדרכי

ה' ותיכף כשאומר היתי"ש ועתה הניחה לי נתן עצה בלבו והתפלל ובא לישראל ולקח העגל מביניהם ושרפו ותיקן אותם:

והנה עוד בפ' זו ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמור, ומלת לאמור צ"ב ופרש"י השיבונו על דברי, והנה כתיב בשם גדול א' לישב מה השיבוני, משל שיש רב בקהלה ומדקדקים אחריו והנה יש ב"א כשרואין ממנו דבר שלא נכשר בעיניהם מלינים עליו בפני בני אדם ויש שחושבים מחשבה רעה עליו ואין מגלים, ויש שואלים מדוע עשה כך ואוהבים אותם ושמעים תשובתו, והנה אהרן ובניו נבחרו להיות כהנים ומורי הוראות בישראל כדכתיב יורו משפטיך ליעקב וגו' אם משה יקציף עליהם פשוט הי' מקום לומר חו"ו מחמת קנאה לכך אמר השיבנו על דברי אני רוצה תשובתכם ולא למצוא עלילה חו"ו, ועוד יש לומר דהנה י"ל ג"כ מ"ט כתיב כאן הנותרים בשלמא בתחלת פרשה כתיב הנותרים כמוש"כ רש"י מלמד שאף עליהם וכו' ואבל כאן למה כ' עוד שנית, וגם כ' רש"י דרוש דרש שתי דרישות למה נשרף זו ולמה לא נאכלו אלו וקשה מ"ט שאל הלא הי' עדיין שעות לאכול אמנם שהע"ה אמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, דיש ב' מיני תוכחות הא' כשכבר הורגלו בעברה ואז כבר קשה הדבר שישמעו ואבל כשעדיין אינם עוברים אז צריך לומר תוכחה כשנשמע שבעולם נעשו עבירות ואז ישמעו ולא יעברו וזה כוונת הכ' אל תוכח לץ כשהוא כבר לץ רק הוכח לחכם כשעדיין הוא חכם והבן וזה דרוש דרש משה שהי' משרע"ה רוצה ללמוד בני אהרן איך יורו לישראל ויוכיחו, וע"ז דרש גם על מה שלא נאכלו דיש לחוש שתשרפו גם אלו להורות להזהר להוכיח על להבא בטרם נעשה וזה ויקצוף משה על וגו' הנותרים לאמור היינו אלו נותרי' לאמור תוכחה וללמוד את ישראל לכך למדם שלא ידרשו רק על מה שנעשה כבר רק גם על מה שיש לחוש שיעשה ובזה יש לפרש פסוקי' ביחזקאל סי' ג' בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל וגו' ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשטו ומדרכו הרשעה הוא בעינו ימות ואתה את נפשך הצלת ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות וגו' ודמו מידך אבקש ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטוא וגו' והוא לא חטא חי' יחי' כי נזהר ואתה את נפשך הצלת, ויש לדקדק הא' בי ברשעה, אמר ואתה כי הזהרתו ולא שב מרשעו וגו' ואתה את נפשך הצלת, ובצדיק אמר ואתה כי הזהר וגו' והוא לא חטא חי' יחי' כי נזהר ואתה את נפשך הצלת ולא אמר והוא חטא ואעפי"כ ואתה את נפשך הצלת כמו ברישא, וגם קשה הפי' ועשה עול ונתתי מכשול לפניו ועיין ברש"י, וגם ודמו מידך אבקש צ"ב הלא לא כתב בזה שצוה להזהירו, ולהנ"ל מיושב כי בודאי אשר הוא כבר רשע לא ישמע ויעשה אעפ"י

שהזהירו ואבל אתה את נפשך הצלת (ע"כ צוה ברשע להזהירו אעפ"י שמסתמא אם הוא כבר רשע לא ישמע אתה תזהיר אותו ותציל את נפשך) ואבל בצדיק כשיזהירו בעודו צדיק מסתמא לא יעשה ויחזיק בצדקתו (ע"כ כתיב בצדיק ואתה כי הזהרתו והוא לא חטא וגו' כי מסתמא כן הוא) ומש"א ועשה עול ונתתי וכשל לפניו ה"פ ועשה עול מכח מה מזה ונתתי מכשול לפניו כשרואה מכשול לפניו מכח זה יעשה וילמוד את עצמו ולכך צריך אתה להזהירו מקודם כי צופה נתתיך והנה כתיב בתהילים יא' כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו עיין ברש"י וי"ל דהנה יש בני אדם בעלי מעלות נותנים צדקה או לומדים אמנם יש מיני ב"א כששומעים שאחרי' ג"כ לומדים ועושי' צדקות קשה הדבר בעיניהם שרוצה שהוא לבדו יעשה, ואבל אין זה בשלימות באמונה ואבל יש ב"א ששמחים בשומעם שאחר ג"כ עושה טוב וזה הוא דרך הטוב והשלימות וזה הכונה כי צדיק ה' צדקות אהב ואבל איך אוהב ישר יחזו פנימו כשרואים הצדיקים בישר אחד על חברו ואבל לא כשקשה הדבר לפניהם ובעיניהם הם צרי עין זל"ז על הטוב שעושה חברו, והנה כבר כתבתי לפרש בשיר השירים מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי וגו' כי יש לדקדק מאי אמצאך בחוץ אמנם ידוע מעשה אבשלום ודוד ואח"כ כשהרג יואב את אבשלום ואבל דהמע"ה אמר שמרו לי ואח"כ כשנעצב המלך על בנו בא יואב אצלו ואמר הגדת היום שאין לך שרים ועבדים ויצא המלך וגו' ובזה יש להבין גמ' בחגיגה דפריך כתיב עוז וחדוה במקומו וכתיב במסתרים תבכה נפשי ומשני הא בבתי גואי והא בבתי אבראי ויש להבין עפ"י הנ"ל דכשהי' ישראל באי' והי' חוטאים וידיע שעושים פגם למעלה והשי"ת ברוב רחמיו חס על בניו והי' המקטריגים באים הגדת היום שאין לך שרים ועבדים הם ישבו ויעשו עברות וכל עולמות יחרבו לכך הי' צריך הקב"ה לחרוב ביתו ולהראות עוז וחדוה ואבל במסתרים בוכה ומתאבל והנה ידוע מעשה יוסף ואחי' וכתיב ויתאפק ויבוא החדרה ויבך שמה, ואולם אם הי' יוסף בוכה לפניהם היו תופשים בו אחינו אתה מה אתה רוצה מאתנו וזה ג"כ מי יתנך כאח לי אמצאך בחוץ שתבכה בחוץ מה אתה בוכה במסתרים אשקך אנהגך ע"כ צריך אתה לפדות אותנו והבן:

ובזה נבוא אל הפסוקים שהתחלנו בראש ונחה עליו רוח עצה וגבורה כמו משרע"ה שידע לעשות עצה וגבורה במעשה עגל ויגבה לבו בדרכי ה' רוח דעת ויראת ה' ומפרש אח"כ והריחו ביראת וגו' אחר הרוח ילך לשפוט ולא למראה עיניו לא ימתין עד אשר יראה הרע בעיניו מכח זה ושפט בצדק דלים והוכיח במישור וגו' והי' צדיק איזור מתני' דהיינו שיהי' צדיקים סחור לי' והאמונה איזור חלציו שלא ירע בעיניו כשיהי', אחרים ג"כ צדיקים וגר זאב עם כבש דהיינו שלום בין אחים ובין איש לרעיו ונער קטון נוהג

בם שאפילו בני אדם נערים יהי' מנהיגים כשיהי' שלום והבן ה' עוז לעמו יתן ויהי' רצון שיתגלה משיח זה בב"א:

פרשת תזריע

אשה כי תזריע וגו' במדרש הה"ד אחור וקדם צרתני, נראה השייכות הקרא לכאן דהנה בישמח משה פ' מצורע הביא בשם האר"י ז"ל טעם הגון על הא דאשה מזרעת תחלה יולדת זכר כי האשה יש לה במוחא בחינת נוקבא ובחינת דוכרא וגם האיש כמו כן בזרע שלו יש שני בחינות אלו, וההפרש בין זריעת האיש לאשה הוא כי הזכר מקדים בחינת דוכרא והנקבה מקדמת בחינת נוקבא ולפי"ז אם האשה מזרעת תחלה ואח"כ האישו הנה נפגשו שני בחינות הדוכרא מהאשה האיש והם מצורפים ומקורבים ואין ביניהם פירוד משא"כ בין הבחינות נוקבא יש ביניהם פירוד ולהיפך כשאשה מזרעת תחלה אז שני בחינות הנוקבא באו יחדיו מקורבים ויולדת נקבה, עיי"ש יותר וזה שאמר המדרש אשה כי וגו' והיינו אשה מזרעת תחלה יולדת זכר הה"ד אחור וקדם צרתני לפי שהבחינת דוכרא אצל האשה הוא אחור ר"ל אחרון כאמור ואצל האיש הוא הקדים לכן צרתני ששני חלקי דוכרא הם מקורבין, (מאאמ"ו הרה"ג מו"ה שלום אדלער שליט"א):

פרשת מצורע

מדרש למה לא נאמר בפ' זו דבר אל בני ישראל ללמדך שאין הקב"ה חפץ לחייב שום ברי' שנאמר חי אני נאום ד' אם אחפוץ וגו' ובמה הוא חפץ להצדיק בריותיו שנאמר ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה וגו' קשה האיך מתורץ בזה הקושי' וגם למה לא הביא הסיפא מקרא הא' כ"א בשובו מדרכו וחיה לראי' שחפץ להצדיק את בריותיו, ונראה לתרץ בהקדם גמרא שבת דף צ"ז ת"ר מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר ויהי' בני ישראל במדבר וימצאו איש ולהלן הוא אומר אבינו מת במדבר מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי ר"ע אמר לו ר"י ב"ב ב"כ וב"כ אתה עתיד ליתן את הדין התורה כסתו ואתה מגלה אותו וכו' כיוצא בדבר אתה אומר ויחר אף וגו' מלמד שאף אהרן נצטרע דר"ע אמר לו ריב"ב וגו' תני' כמאן דאמר אף אהרן נצטרע דכתיב ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת תנא שפנה מצרעתו ע"כ וקשה באמת על תנא דברייתא למה גלה התורה כסתו ואתה מגלה ולעיל לר"ע היה גז"ש והוה כמפורש אבל כאן קשה, תו קשי' לי איך נשמע מויפן אהרן שפנה מצרעתו, ונראה לי עפ"י גמ' מ"ק ט"ו אבל אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום ושאסור בדברי תורה ג"כ מקרא זה, ומצורע אסור בשאילת

שלום מדכתיב ועל שפם יעטה שיהי' שפתותיו מדובקות זה בזה ואח"כ איתא שם דמצורע מותר בדברי תורה מוהדעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת וגו' מה להלן וגומ' מכאן אמרו הזבין והמצורעין וגו' מותרין בדברי תורה ובעלי קריין אסורין ע"כ וקשה דמקרא זה יום אשר עמדת לא מוכח רק דב"ק אסורין אבל שיהי' מצורעין מותרין בד"ת לא מוכח, ואפ"ל עפ"י גמ' מנחות דף י"ט אמר רב כ"מ שנאמר תורה וחוקה אינו אלא לעכב קס"ד תרתי בעי כדכתיב זאת חקת התורה והרי נזיר וגו' והרי מצורע דלא כתיב ביה אלא תורה ותנן ד' מינים שבמצורע מעכבין זה את זה שאני התם כיון דכתיב זאת תהי' תורת וגומ', כמאן דכתיב ביה חוקה דמי ופירש"י תהי' משמע עיכובא ומקשה עוד שם ומסיק תורה בעי חוקה חוקה לא בעי תורה והקשה תוס' שם כיון דחוקה לא בעי תורה, תורה למאי אתי ואפ"ל לפענ"ד דתורה אתי באמת להורות דמצורע מותר בד"ת כמו זאת תורת העולה דאמרו חז"ל כל העוסק בתורת עולה וגו' ה"נ אתי תורה לדרשא דמצורע מותר ללמוד תורה [כוונתו לתרץ קושי' התוס' במצורע דקשה ג"כ למה לי תורת כיון דכתיב זאת תהי' כאלו כתיב ביה חוקה ולא בעי תורה ואף דזאת תהי' מצורע לא יתכן לכתוב הו"ל לכתוב זאת חקת המצורע ולא בעי תהיה תורת והבן] ומתורץ קושיא הנ"ל ומעתה נאמר לפי"ז דלהכי לא כתיב בפ' מצורע דבר אל בני ישראל כמו בכל התורה דאם הי' כתיב דבר אל בנ"י היה פרשה זו ענין בפ"ע מפרשה של מעלה ולא היה נשמע שמותר בד"ת רק בימי ספירו ולא בימי חלוטה לכך לא נאמר דבר אל בנ"י וגו' לחבר הענין אלמעלה דקאי גם על ימי חלוטה דמותר בדברי תורה ודו"ק:

ולפי"ז מיושב ג"כ מה שכתב שם רש"י לפי שהנגעים באין על לשה"ר שהוא מעשי פטפוטי דברים לפיכך צפרים שמפטפטין תמיד בציפצוף קול ועץ ארז לפי שהנגעים באין על גסות הרוח ושני תולעת ואזוב מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת ואזוב ע"כ וקשה מה התקנה על פטפוטי דברים של לשה"ר שהיה מצפצף כצפרים, ולהנ"ל א"ש דתקנתו לעסוק בתורה ואיתא גבי דוד עדוני העצינו פרש"י כשהיה עוסק בתורה היה מקשר עצמו כתולעת וכשהיה יוצא וגו' לפי"ז התיקון מהפוטופוטי דברים הוא שני תולעת שיקשר עצמו כתולעת לצפון בתורה וא"ש, ומעתה מיושב גמ' דשבת דתנא דברייתא דיליף מויפן אהרן שפנה מצרעתו היינו שהיה לו גז"ש ויפן ויפן דכתיב בפ' תשא ויפן משה וירד מן ההר מה להלן מד"ת אף כאן ויפן אהרן מד"ת והטעם שהי' מצורע והי' מקשר עצמו כתולעת לצפצף בד"ת לתקן חטאו בקול לשה"ר ובאמת נתרפא וזה ויפן אהרן ואיכא גז"ש אויפן משה א"כ מלמד שפנה מצרעתו והבן וכיון דאיכא גז"ש רשאי לגלות דהתורה גלה כנ"ל במקושש וא"ש הנ"ל (וזה אפשר להעמיס בכונת

המדרש הנ"ל שלא כתיב דבר אל בנ"י וזה פרושו למה לא כתיב דבר אל בנ"י ללמדך שאין הקב"ה חפץ לחייב שום בריה שנאמר אם אחפוץ במות הרשע וגומ' היינו מצורע חשוב כמת ולא אחפוץ לחייבו שלא יהיה תקנה על חטאו אדרבא חפץ להצדיקו שנאמר ד' חפץ למען צדקו ע"כ יגדיל תורה ויאדר שיהיה מותר לו לעסוק בדברי תורה לתקן חטאו בקול לשה"ר אמטי להכי לא כתיב דבר אל בנ"י לחבר אלמעלה שיהי' מותר גם בימי חלוטו היטב):

ובדברי א"ז ז"ל יש לפרש בטוב מדרש רבה זאת תהי' תורת המצורע הה"ד ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך והוא תמוהא ועיין במפורשים אכן בדברים הנתנים למעלה יוצדק ומובן השייכות דרשע זה משתעי במספר לשון הרע וקראו הכתיב רשע משום חומר העברה וכמפרש בסיפא פיך שלחת ברעה (ועיין בעץ יוסף) כי הצרעת בא על לשה"ר וכשהשי"ת שולח הנגעים יש לאדם ליקח מוסר לפשפש במעשיו ולתקן חטאו ותמורת שהגיס דעתו כארז ישפיל עצמו כאיזוב ותמורת שהי' מפטפט בדברים וחץ שחוט לשונו בלשה"ר יתקן עתה בעסקו בתורה כמבואר לעיל אשר ע"ז הורה הכתוב באמרו תורת המצורע אף שכתיב זאת תהי' דעיכובא משמע כחוקה כתבה התורה מלת תורה להתקשר עצמו כתולעת ויתן קולו בדברי תורה ושב ורפא לו, אבל הרשע אשר לא שת לבו לזה ובעת בוא עליו הצרעת בדד ישב וידום אף מתורה ואינו לוקח מוסר לדידי' קשיא קרא כיון דכתיב זאת תהי' משמע חוקה א"כ ל"ל תורה דהא אזיל בתר איפכא וז"ש זאת תהי' תורת המצורע וקשה ל"ל שניהם וע"כ להורות נתן למצורע שיעסוק בתורה לכפר על קיל ופטפוט לשה"ר הה"ד ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי היינו זאת תהי' וגם ותשא בריתי עלי פיך שאתה קורא בכתיב מלת תורה דברות הוא תורה, אחרי שאתה שנאת מוסר ליקח מוסר כאשר יסרתיך בצרעת ותשלך דברי דברי תורה אחריך ולא חפצת לתקן את אשר פיך שלחת ברעה וכו' תשב באחיך תדבר וכו' פא"ה):

פרשת אחרי

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו, ופי' רש"י מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנענים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בה ישראל מקולקל מן הכל, והקשה בכ"י הלא אדרבה וכי כמקולקלים לא יעשו וכשאר שאינם מקולקלים כ"כ יעשו ע"כ פי' אדרבה כשהושיב יוסף את אחיו ודאי לא הושיבם במקומות המקולקלים כל כך

שלא ילמדו דרך הרע וכשהביא השי"ת את ישראל לא"י מעט מעט וגו' מסתמא הוביאם מתחלה במקום שאינו מקולקל כ"כ עיי"ש, ואפשר ליישב רש"י בב' אופנים ולכוונה אחת הא' דהחובת הלבבות כ' שהשי"ת צוה ג' מינים בל"ת א' מה שהטבע מתאוה כזנות וגזל ודומה שנפשו של אדם חמדתן והב' שהטבע אינו מתאוה ואינו מרחק כשעטנז וכה"ג הג' שהטבע ממאס כאכילת שקצים ורמשים וצריך אדם לעשות בעצמו שיהי' דומה אצלו בתכלות התיעוב דבר שמתאוה כמו המתועב והנה דקדקו בפ' ב' פעמים לא תעשו לכך סובר רש"י שהפסוק מצוה כמעשה ארץ וגו' לא תעשו היינו שיהי' לכם בחינת ל"ת כמעשה ועיין ועוד עד"ז עפי' מה שפי' הגמ' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד אם אזיל מוטב ואם לאו יקרא ק"ש אי אזיל וגו' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה והקשו יזכיר לו תיכף יום המיתה אם הא הסגולה היותר טובה ולמה ימתין וישהה החמץ ואמרתי עפי' מש"כ טור או"ח סי' א' יהודא ב"ת אומר הוי עז וגו' עיי"ש ותמצא שמדות מגונות יוכל אדם להשתמש לדבר מצוה וכ' ספרי מוסר כשבא לאדם תאוה בזה החשק יעשה מצוה ויהפוך רע לטוב ומר למתוק וזה הכוונה אם פגע בך מנוול זה ועושה לך חשקות לדבר עברה משכהו לביהמ"ד היינו באותו תאוה וחשק תשב בבהמ"ד וממנו יקח לעבוד את ה' אי אזיל מוטב היינו אם הולך עמך ותוכל לעשות כן מוטב וא"ל עכ"פ יקרא ק"ש באותו חשק אם אינו יוכל ללמוד כל היום באותו חשק אי אזיל וגו' ואם לאו וע"כ אתה מתאוה לעברה יזכור לו יום המיתה שאם אינך תוכל להפוך היצה"ר לטוב עכ"פ תגרשנו בהזכרת המיתה, וזה הכוונה כמעשה ארץ מצרים וגו' לא תעשו היינו באותו תאוה שהם שהי' המקולקלים עושים העברות ותועבות הרעות כן יהי' אצליכם הלא תעשו וא"ש דברי רש"י:

את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם וגו' ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר וגו' הנה ב' פסו' הללו אחד הם ורש"י כ' ליתן שמירה ועשי' לחקים ושמירה ועשי' למשפטים וכו' וזה הי' אפשר כמו ברבות בפ' אחד ובפסוק א' ללכת בהם ובפ' א' אשר יעשה אותם האדם וגו' ואפ"ל עפי' מה שכ' דיש לאדם להשתדל יותר במעשה עבודת ה' ממעשה עולם וא"כ נחזי אנן דרך ב"א המשתדלים בעניני עולם בדרך פשוט קודם רואה כא' שיהי' לו דבר במה להתפרנס כי בלא זה לא אפשר וכשישאר לו זמן ואינו מהעוסק בתו' כשהוא על דרך רע הוא הולך בחבורת רעות פועלי עון ווי לי' וכשאינו מהכת הזאת רואה הוא את מעשיו שיהי' בדרך טוב וצייר נכסי' ויש בא' אשר כבר יש להם מקום להתפרנס עושים עוד מו"מ ומבקש עוד לכוונתו אולי יתעשר שיהי' לו בעת זקנתו או שיחלה ולא יהי' אפשר לו לעסוק במלאכה וכדומה לו לעשות שידוכים גדולים עם בניו

ובנותיו, ועד"ז יש ג"כ בעבודת ה' ב' דרכים יש מצות אשר המה מוטלים על האדם בכל יום ויום ולכל זמן וזמן כהנחת תפילין וציצית ומזוזה נטי' ברכת תפלות וכדומה שא"א בלא"ה ויש מצות הבאים באקראי ומקיימם להרבות לו שכר כדרך ב' הנ"ל בעניני עוה"ז, (ויש להאריך כאן בכל פרטי מצות) וזה ב' הפסוקים הראשין על מצות הבאים בכל יום ולכל זמן ע"ז נאמר ללכת בהם ונאמר בהם אני ה' אלקי' דהיינו בלא זה אי אפשר דהא אני ה' אלקי' ופסוק ב' על שאר המצות לכך נאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שיחי' בהם חיות יותר לכשיצטרך ונא' בהם אני ה' כלומר תן לו על נאמנות ולמצוא חן בעיני כי אני ה' והבן:

פרשת קדושים

איש אמו ואביו תראו וגו' ובש"ס קדושין ל' ע"ב אין לי אלא איש אשה מניין ת"ל תראו הרי כאן שנים, א"כ מה ת"ל איש, איש סיפק בידו לעשות ואשה אין סיפוק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עלי' עיי"ש וקשיא לי טובא דהא מורה תוכל גם האשה לקיים, דאי' שם ל"א איזהו כיבוד מאכיל ומשקה וכו' איזהו מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ואינו סותר את דבריו וכו', וא"כ הכא במורא קושית הגמרא בתוקפה, א"כ למה נאמר איש ומה מתרץ שרשות בעלה וכו' הא לא שייך רשות אחרים במורא, ויש לתרץ דכתיב בשם הש"ך עה"ת דלכך נאמר איש אמו ואביו תראו האם קודם לאב משום דאשה מזרעת תחלה יולדת זכר ומשו"ה מסמיך האם לאיש ע"כ, ואיתא בגמרא שם גלוי וידוע לפני הקב"ה שהבן מכבד אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לפיכך הקדים הקב"ה בכיבוד אב לאם דכתיב כבד את אביך ואת אמך, וגלוי וידוע לפני הקב"ה שהבן מתיירא מאביו יותר מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים האם איש אמו ואביו תראו ע"כ, ולפי"ז בכבוד לא הי' יכול להתחיל באיש דהיאך יאמר איש אביו ואמו יכבד, לא יהי' נכון דהא אם אביו מזריע תחלה יולדת נקבה, ואם יאמר איש אמו ואביו יכבד ג"כ לא א"ש דהא גלוי לפני הקב"ה שהבן מכבד יותר האם וצריך להקדים האב, אבל במורא יפה כתב איש אמו ואביו תראו מסמיך האם לאיש להורות שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר, וגם הקדים האם משום שגלוי לפניו שמתירא יותר מהאב ע"כ הקדים האם, אולם אכתי קשה הא הי' יכול לומר בכיבוד אשה אבי' ואמה תכבדו ויהי' ג"כ נכון מסמיך האשה להאב, וגם הקדים האב משום שגלוי לפניו שמכבד יותר האם אבל זה אינו דהא אשה אין סיפוק בידה לכבד כש"ס הנ"ל שרשות אחרים עלי', וזה הוא דברי הגמרא א"כ מה ת"ל איש כיון דכתיב תראו הרי כאן שנים, מאי אמרת להסמיך איש לאמו כש"ך הנ"ל

א"כ בכיבד למה לא נאמר אשה ע"ז תירץ איש סיפק בידו לעשות ואשה אין סיפוק וגו' לכבד ע"כ לא נאמר אשה וגם איש לא שייך דהא צריך להקדים האב ע"כ נאמר סתמא והבן כי נכון:

אמרתי פ' קדושים שהי' מחלוקת בין יחידים ומכח זה לא הי' התנהגות הישוב כראוי, ואגב שאר דברים:

תהילים ע"ח משכיל לאסף האזינה וגו' אפתחה במשל פי וגו', הכה משל הוא כשרוצה לומר דבר שאינו נודע ומובן כ"כ אומר כזה בדבר הנודע ומובן ועי"ז יובן אח"כמה שאומר כמו משלי שלמה שרצה להזהיר על פתיית האפיקורסת והעינית שאינו מובן כ"כ המשיל ואמר להזהיר על זנות שזה ידוע לכל ריע המעשה ואחריתה דרכי מות, חידה הוא שאומר מה שרוצה בקוצר לשון כמו חידה דשמשין מאוכל יצא וגו' והנה כאן במזמור חידה איכא שמספר בקוצר מה שהי' מני קדם אבל משל לא מצינו, ונראה דהנה בפ' הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא פירשו א' שלא תשא חטאו משא"כ אם אינו מוכיחו פי' ב' ולא תשא עליו חטא לפרסמו ולהוכיחו בקולי קולות רק בדרך שלא לביישו בהשכל ואיך אפשר להוכיח עי' שיאמר דברי תורה מענין זה או לספר מעשה מקדמוניות שאירע אז הי' כך ואז הי' כך וזה שעלתה וכדומה וממילא מי שרוצה לקבל תוכחה ידע וירגיש בנפשו וייטיב דרכיו ויבין בנפשו וזה פי' הקרא האזינה עמי תורתי הטו אזנכם לאמרי פי אפתחה במשל פי ומה הוא המשל אביעה חידות מבי קדם מה שאביעה חידות ואספר לפניכם מה שאירע והי' בימי קדם זה גופא הוא המשל שיובן כ"א מה שצריך לקבל מעצמו וזה ג"כ אשר שמענו ונדעם וגו' זה לא נכחד מבניהם לדור אחרון כי אף שלא אוכל להוכיחם בדרך בזיון בפרסם אבל שאספר לפניהם אשר שמענו ונדעם זה לא נכחד וקא חשיב ואזיל ויקם עדות ביעקב וגו' וזה הי' למשל ליקח כ"א מוסר השכל בדעו ובשכלו והבן: ישעי' אמר הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כ"א עונותיכם הי' מבדילים וגו' וחטאתיכם הסתירו פני מכם משמוע כי כפיכ' נגאלו לו בדם וגו' עיין בינה לעתי' דרש מ"ק מה שדקדק בהני קראי ופי' עיי"ש, ויש להסביר אי' באמרי יושר פלוגתת המחקרי' מה טוב למדינה אם שימלוך מלך א' או שיבחרו להם זקנים וחכמים אנשי מדע והם יהי' המנהיגים, והאברבנאל התאמץ כי טוב יותר שיתנהג המדינה עי' זקנים וחכמים, והקשה הלא שלמה המלך ע"ה אמר בפשע ארץ רבים שרי' ותי' דביעקב כתיב שבעים נפש ובעשו נפשות כ' רש"י אלו הי' עובדים לאחד לכך הם נפש א' משא"כ בעשו וזה בפשע ארץ שאין דעתם נכונה אז הם רבים שרי' ואבל אם רוצים האמת הראוי והנכון אותן רבים אינם רבים, ואפ"ל

דהנה בש"ס דיומא דף טו' ע"ב מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג' דברים שהי' בו ע"א ג"ע שפיכת דמים ע"א דכתיב וגו' מקדש שני שהי' עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה ש"ח כנגד עברות ע"ז ג"ע ש"ד ופריך ובמקדש ראשון לא הוי שנאת חנם והכתיב מגורי אל חרב הי' את עמי וגו' ואר"א אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זא"ז בחורבות שבלשונם ומשני ההוא בנשיאי ישראל הוא דכתיב זעק והילל וכו' עיי"ש והקשה באי' הנ"ל והלא כתיב בהאי קרא כי הוא היתה בעמי ותי' באמת הי' בבית ראשון ג"כ צדיקי' והחרש והמסגר אלף וגדולים וסייעתו רק משום שלא הי' אחדות ביניהם ע"כ לא הוכיחו זא"ז וממילא לא הי' מי שיגדור הפרצה ונחרב משום ע"ז וג"ע וש"ד וזה הכוונה ההוא בנשיאי ישראל שהי' מחלוקת ביניהם לכך הי' סיבה לחרב באין גודר גדר, ובמחילת כבודו קשה לומר שאלו הצדיקים לא הי' שלום ביניהם עוד לא המה הנשיאים והלא אין הנשיאים המלכים וכיוצא, ע"כ נראה לפענ"ד מחמת שהי' בין הנשיאים מחלוקת ממילא זה יש לו כת וזה יש לו כת אף שאותן כיתות אין ביניהם מחלוקת אבל אלו תלוים ומחזיקי בזה ואלו בזה ואז א"א להוכיח להגדולים כי כשמוכיחים מה שנוגע לכת זה אומר הלא הוא חנף לזה ולהיפך להיפך לכך לא נגדר פרצות הדור, ואפשר לכך הי' חרש ומסגר שהיו ע"כ רואים ושומעים ושותקים והי' ע"כ כחרשים וכימוסגר מבלי לצאת החוצה וזה בפשע ארץ רבים שרי' כי כל א' היא שר לעצמי וא"א לגדור הפרצה, מעתה רבותי מכח שיש מחלוקת בין יחידים ורודפים אחד לאחד בענין הפרנסה עכ"פ צרכי הישוב במנהגו נוהג והלא רע המעשה להדרים בעיר והמה מוטלים על הציבר ואורחים הבאים בעניני הפלעטוין על שבת או כשבא אורח הגון למעה"ש הלא גודל הצעקה ואל יקשה בעיניכם מדוע לא מעניש השם ב"ה עיי' בכלי יקר בפ' זו על פסוקי תהלים מ"ח יביעו ידברו עתק יתאמרו וגו' עיי"ש:

אולם יש להוסיף הלא אעפ"י שאין אב נוקם מיד כרצון התינוק אעפי"כ לעת בואו ינקום ממנו על שהי' מצער התינוק שלו, וגם מה שצריך לעשות לתינוק הלא מפייסו ועושה לו שעשוע אחרת ואני רואים שהשי"ת שותק וע"ז אמר אשרי הגבר וגו' ואולם כ"ז מה שנוגע לבני אדם אבל מה שנוגע לדברים קדושים שמתקלקלים ח"ו באין מנהיג כי נשחת הגג מבהכ"נ ודלף טורד ואם לא יתוקן יחרב יותר וגם המקוה אם לא נתקן מעט מעט יעלה להפסד שיהי' קשה לתקן ע"כ רבותי מה שיש בין יחידים לפי הנראה כבר הדבר תלוי לה' כי אם אין דין למטה וגו' אבל מה שנוגע לקובץ וצרכי הציבור צריך להיות הכל על מכונו, ואי' בפ' שמות בשליחות הראשון ויאמר ה' אל וגו' כה תאמר לבנ"י ה'

אלקי אבותיכם אלקי אברהם וגו' לך ואספת את זקני ישראל וגו' וקשה דמתחלה אמר לכל בני ישראל ואח"כ לך ואספת את זקני ישראל, ואפשר דאי' בפ' זו לא תשנא את אחיך וגו' ואהבת לרעך כמוך עיין בערבי נחל מה שפי' עפ"י פלוגתת המחקרים חד אמר אהבה דוקא בדברים הצריכים זה לזה קינה ומוכר לוה ומלוה וכדומה וחד אמר זה אינה אהבה אמיתית כי זה אוהב רק את נפשו שנשלם חסרונו ועיקר אהבה אדרבה בשוין חכם וחכם שאינו צריך אל"א זה אהבה אמיתות עיי"ש באריכות וזה לרעך כמוך אם הוא כמוך ואינו צריך לך ואתה אינך צריך לו רק אהבה אמיתות תאהבהו והנה מה שיש בין ב"א מחלוקת ותלוים אנשים בזה ובזה אינה אהבה אמיתות רק שנהנים בענין הפרנסה ובסור הדבר להיפך וגם בשעת מעשה רק לפנים ואי' שם כי בעו"ה האהבה האמיתות אינה שכיח בינינו עכ"פ צריך להיות האהבה הב' בצריכים זה לזה ואיך אפשר בין אותן אנשים שיש לזה מה שצריך ולזה מה שצריך איך אפשר שיצטרכו זה לזה ורק שצריכים זל"ז בענין הקובץ וצריכים באותן הדברים לאחדות והוא בענין התנהגות הקהלה כי אי אפשר לכל אחד לבנות במה לעצמו להיות לו ביהכ"נ ומקוה ורב ושוחט וכהנה, וע"כ צריכים להיות לזה באחדות וזה אמר ה' למשה לאמור לכל ישראל וגו' ואבל זה א"א בשום פנים בכל זמן וצריך להיות קהל ע"כ אחר שידבר לכל ישראל ילך ויאסוף זקני ישראל שיהי' מנהיגים כי בלא מנהיגים א"א ומעתה רבותי דעו את אשר תעשו וה' יברך את עמו בשלום ובא לציון גואל בב"א:

פרשת אמור

במדרש רבה פ' זו בחודש השביעי באחד לחודש הה"ד לעול ה' דברך נצב בשמים תני בשם ר"א וגו' זה היום תחלת מעשיך וגו' ועל המדינות וגו' נמצאת אתה דורש ביום ר"ה בשעה א' וגו' וגו' ביב' יצא בדימוס אמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויצאין לפני בדימוס אימתי בחודש השביעי ע"כ, וקשה מאי שייכות לפסוק לעולם ה' וגו' וגם קשה איך יצא הוא בדימוס והלא נתקלקל, ומ"ט יצא בדימוס הא לא השיב אפילו כהוגן כמוש"כ רש"י שהי' כפה טובה ובפרט למד"ר אכלתי לא כאמר אלא ואוכל אכלתי ואוכל וזה המדרש גופא תמיהא, ואפ"ל דהרמב"ן כ' ענין עץ הדעת הי' מוליד לאכלו הרצון והחפץ קודם שהי' אכל מעץ הדעת הי' הכל לו בטבע על הטוב כמו המלאכים והגלגלים המוטובעים על הטוב, ולאח"כ הי' לו בחירה עיי"ש, וקשה על מה דדרשינן ואהי' שעשושים יום יום שהתורה נבראת אלפים שנה קודם בריאת העולם והתורה הי'

כתובה לפניו ית"ש אש וגו' והתורה מיוסד על שכר ועונש וא"כ אם לא הי' אדם אכל מעץ הדעת א"כ לא הי' לו בחירה וא"כ אין שכר ועונש, וצ"ל דבאמת השי"ת לא אסר לאדם אכילת עץ הדעת רק לפי שעה ואבל כשהי' ממתין עד יום השבת הי' השי"ת מתיר לו אכילתו, והטעם בזה כי באמת רצה השי"ת שיהי' לאדם בחירה רק לא רצה לבראתו להיות לו בחירה מיד כי רצה השי"ת שיהי' מתחלה על הטוב ויבוא לאדם היצ"ט מתחלה וגם כי הי' נכנס למצוה תחלה ליום השבת, ועתה כי אכל הוא קידם השבת א"כ מכח זה היצה"ר בא תחלה לאדם ויצר לב האדם רע מנעוריו, (ועיין בראשית ג"כ מזה) ובזה מיושב דקשה הנחש בא לחוה משום שהנשים דעתן קלות וחזינן דאדרבה הי' לנחש יותר לדבר לחוה עד שאכלה ואדם אכל מיד כמו"ש ותתן גם לאישה וגו' אך זה להנ"ל כי השי"ת צוה לאדם כי ביום אכלך וגו' וידע כי לא אסר עליו רק לבו ביום, וכשנוצר לו חוה אמר לה רק האיסור ולא ידעה הוא שאינו אסור רק לפי שעה ע"כ הי' לו בנקל לעבור והבן וזה ביאור המדרש אכלתי ואוכל היינו הלא דבר הוא היתי מוכן לאכול ממנו (והצטדק עצמו קצת בזה שאינו חטא כ"כ אחרי שבלא"ה הי' אכלו רק שאכל ממנו קודם מעט ועיי' פ' בראשית) לפי"ז אם הי' אדם ממתין עד שב"ק הי' היצ"ט בא לא קודם והי' נקל לו לכבוש היצה"ר ואבל עתה כי היצה"ר בא תחלה קשה לכובשו ואלמלא עזרו לא יכול לו, ואי' טוב תורה עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון, וא"כ נראה לומר שאותן הקללות שקלל השי"ת לאדם אינם קללה בעצם רק אדרבה עצה טובה הוא שיהי' מלאכה כבידה ומרובה בזעת אפיך וגו' כדי שיוכל לכבוש היצה"ר, וזה הכוונה שיצא בדימוס היינו שניתן לו דימוס הוא כמו תקנה לכבוש היצה"ר כך יצאו בניך בדימוס שאתן להם תקנה לכבוש השטן הוא היצה"ר במה בשופר ומיושב ג"כ במדרש הלשין שעמדת לפני בדין היום הזה והול"ל לכתוב עפ"י דקדוק הלשון ביום הזה אך הוא הדבר אשר דברנו כי זה גופא עמדת לפני בדין עבור היום הזה וע"ז הי' הדין כי מהרת לאכל ממנו, והבן:

פרשת בחקתי

והתודו את עונם ועון אבותם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר וגו' אף אני אלך וגו' והבאתי אותם בארץ אויביהם וגו' ואז ירצו את עונם, וקשה לאחר שהתודו את עונם מ"ט והבאתי אותם בארץ אויביהם, ונראה עפ"י שפרשתי מדרש רבה שיר השירים אשר לשלמה זש"ה ע"י שלמה חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים ותמוהא ונ"ל דהנה יש ב' מיני עובדי ה' א' עובד מיראת הרוממת ומאהבה

מגדולתו יתברך, וא' עובד מיראת עונש ומאהבת השכר ונמצא שעובד את עצמו כמי שכתב בחו"ה, וחילק בינהם היותר זה שעובד מיראה יש סוף לעבודתו לצאת י"ח ואבל עובד מאהבה ומיראת הרוממת אין סוף לעבודתו, כי בהיותו עובד ע"ז גופא הוא עובד ה' על שזכה לעבוד אותו יתברך, והמדרש הי' מפרש שיר השירים וגו' היינו שלמה הי' שר על השירים שזכה לשיר להשי"ת ע"ז גופא הי' שר, [וזה הכוונה י"ל ג"כ תרננה שפתי כי אזמרה לך, ע"ז גופא תרננה שפתי שאזמרה לך שזכיתי לזמר לך וע"ז גופא ארנן פא"ה] וע"ז שפיר מביא חזית איש מהיר במלאכתו היינו שהוא ממהר לעשות מלאכתו שעובד מאהבה, ומה שסיים לפני מלכים יתיצב הכונה, ע"ד אומרו ויגבה יהושפט בדרכי ה' כי העובד ע"ד זה הוא תמיד רואה ללמוד מצדיקים אחרים הגבוהים ממנו בדרכי ה' [ע"ד שפי' אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה שלהשכיל באורח חיים צריך להביט למי שלמעלה ממנו] ואינו רואה על הפוחתים מעבודתו ית"ש אך על המוסיפי' ומקנא בהם וז"ש לפני מלכים יתיצב שהוא מתיצב ומעריך עצמו לפני מלכים וגדולים ממנו מאן מלכי רבנן, בל יתיצב לפני חשוכים והיינו אותם שחושכים עצמם מעבודת ה', לומר יהי' די לי במה שהם עושים, אך רואה על הגדולים ממנו, וז"ש והתודו וכו' אבל במעלם אשר מעלו בי היינו שעדיין יהי' במעלם בי היינו שלא יכירו אותי ועדיין יהא בזה לבבם ערל וגו' ועיי':

א"י דאיתא במדרש וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש וגו' זש"ה משפטיך תהום רבה, ואפ"ל ויתפרש גמרא דשבת פ"ז ויתיצבו בתחתיות ההר מלמד שכפה וגו' ועיי"ש בתו' שהקשו והא אמרו נעשה ונשמע ועיי"ש בחיד"א, ונ"ל דעיקר יסוד עבודה להאמין שהבורא ית"ש ברא הכל להטיב לזולתו כדאי' בס' שערי גן עדן על פסוק אודך ה' כי עשית ואקוה שמך כי טוב נגד חסידיך, זה שעשית ראי' על כי טוב כי כך הי' ראשית הבריאה והנה לכך כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ותלוי עוד בזה כי השי"ת מצטער בעת יענוש אדם כיון שאינו יכול להיטיב והיא מקור הטוב וחפץ להטיב לזולתו א"כ כשיגיע עונש לאדם הוא מצטער וזה עמו אנכי בצרה, והנה מרוב אהבת ה' לישראל, לאחר שאמר ע"י משה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבנ"י וכו' דברים הקשים כגידין וקבלו עליהם, רצה להראות להם חיבתו מה שהוא רק מטיב ומצטער בפורענותם לכך נאמר ויוצא משה את העם לקראת האלקים דהי' לו לומר ויוצא משה את העם מן המחנה לקראת אלקים אלא לכך נאמר להורות מאמרם ז"ל שהי' הקב"ה בא לקראתם ועד המחנה וכמו שהביא רש"י ז"ל המכילתא מגיד שהשכינה יצא לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה, וע"ז קאי ויתיצבו בתחתית ההר היינו הקב"ה התיצב עצמו עמם בתחתית

ההר וע"ד זה אמר להם אם תקבלין את התורה וגו' ואם לאו שם וגו' היינו ע"ד זה עמו אנכי בצרה, וע"ז אמר מכאן מודעה רבה שא"כ יהי' להם נקל לעבור על התורה ומשני אעפי"כ הדר קבלו בשלימות, והנה במנין נאמר שאו אתה אם יזכו הי' מנין לנשיאות ראש לטובה ואם ח"ו לא הוי נשיאות ראש לרעה' כדאי' במדרש ג"כ שם שמצינו נשיאת ראש לרעה ולטובה בשר המשקים והאופים והי' המדרש מפרש צדקתם כהררי אל אף כשמשפטיך תהום רבה היינו בשעת המשפט ג"כ ניכר צדקתך כהנ"ל עמו אנכי בצרה ולכך נאמר במנין נשיאת ראש היינו ששני הנשיאות הם ביחד גם כשח"ו נשיאת הוא לרעה יש בו טובה ג"כ, והנה המאמין ביסוד הזה הוא יודע שהשית"ש אינו הולך עמנו בקרי היינו לפעמים לטובה ופעמים לרעה כי הכל הוא לטובה, וזהו כונת הכ' והתודו את עונם וגו' במעלם דהיינו שלא יהי' מבינים עוד דרכי' ויהי' עדיין במעלם אשר הלכו עני בקרי וא"כ ואף אני אלך עמם בקרי, או אז יכנע ועיי', ועוד אמרתי לפרש עפ"י שכ' בדרשה א' לפרש הגמרא עתידה תורה שתשתכח מישראל עפ"י והפלא ה' את וגו' הנני יוסף להפליא וגו' ואבדה וגו' וקשה קושית מהרש"א שם עיי' שבת, וג"כ דקדקתי הנני הוא לשון מדבר בעדו, ויוסיף הוא לשון נסתר, ואמרתי שזה שדי לבני אדם במה שמקיימין עיקר האמונה ולא משגיחין על שאר התורה, בזה הלוך ורפה ונאבד התורה בעו"ה שאומרים שזה צריך ויותר ר"צ והארכתי שם בזה הענין, וזה והפלא ה' את וגו' וג"כ הנני במה שהנני ויפסוק לך בזה, זה יוסיף להפליא ואבדה עיי"ש באריכות ובזה מתבארים הכתובים כאן והתודו את עוונם וגו' במעלם אשר מעלו בי בזה יתודו דהיינו על עיקר האמונה ואבל על שאר התורה לא יתודו, ע"כ והבאתי אותם וגו' ואז ירצו את עוונם מלשון אסור להרצות מעות היינו שירצו שהרבה חטאו בלא זה ואז וזכרתי בב"א והבן:

ובזה יש לפרש בטוב הפסוקים בפ' נצבים ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו' וידוע קושית הפרשת דרכים ושאר מפורשים דאחרי שיכירו ויאמרו על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה א"כ אין לך תשובה גדולה מזו וא"כ מדוע אמר ואנכי הסתר אסתיר וגו' וגם יל"ד מלת אין אלקי בקרבי, אך הוא הדבר אשר אא"ז זצ"ל מדבר שאלה המתפרצי' בעם שדי להם בעיקרי האמונה וכל התורה והמצות משליכים אחרי גיום כמו אלה החדשים מקרוב באו לא שערים אבותינו שמכחישים בתורה שבע"פ, וגם בתורה שבכתב שלחו ידם ואינו רוצים לקבל עליהם רק עשרת הדברות וכדומה עיקרי ושרשי אמונה ובאמת שאף בזה אינם מחזיקים והם פוקרים

גמורים כאשר עינינו לנוכח יביטו בעו"ה וז"ש ואמר ביום ההוא על כי אלקי בקרבי היינו ששכחתי לגמרי בהקב"ה וכפרתי באמונה עבור זה מצאוני הרעות האלה אבל על כל הרעה אשר עשה לא שת אל לבו לכן ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וע"ז לא עשה תשובה רק שאחרט ומכיר כי פנה אל אלקים אחרים. פא"ה]:

פרשת במדבר

במדרש ריש פ' במדבר בשעה שקבלו ישראל את התירה נתקנאו בהן או"ה מה ראו אלו להתקרב וגו' סתם הקב"ה את פיהם הביאו ס' יוחסין שלכם כשם שבני מביאין שנא' ויתילדו על משפחותם וגו' והקושיות ידוע ועיין בס' תוצאות חיים (ועיין בפי יתרו מש"כ בזה) וגם קושית התו' על כפיית ההר כגיגית הלא כבר אמרו נעשה ונשמע, ועוד קשה לי איך הי' הקב"ה מחזיר התורה על כל אומה ולשון והלא כבר נשבע לאבותינו וכרת עמהם ברית להיות להם לאלקים ולזרעם אחריהם וכי הי' גם הם עמו וי"ל עפי' מש"א באבות אטיגנוס וגו' אל תהי' כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא וגו', ירבו שם הדיקדוקי' ועיי"ש בתוי"ט ובמ"ש, וי"ל עפ"י מ"ש בגיטין דף י"ב ע"א תו' ד"ה עבד נמי בדלא ספיק וגו' עיי"ש והיוצא משם דבעבד עיקר עבדות הוא צריך להיות מספיק שהוא עבד ומה שעושה עוד איזה שימוש הוא צריך להיות ריוח, ולפי"ז נמשול אנחנו הנה זה ודאי שאין לעבוד עיקר עבדות ע"מ לקבל פרס אלא אפילו השימוש יהי' שלא לקבל פרס וגו' ויהי' מורא שמים שצריך להיות זה מיראת הרוממות היוצא מזה שיש ב' מיני עבדות א' עיקר החיוב ועבדות שמוטל על העבד וא' שימוש, ולפי"ז י"ל אף שבאמת הטיבו אבותינו שאמרו נעשה ונשמע ואבל הי' משמע שיעשו רק בתורת שימוש והקב"ה רצה להיות חיוב עליהם לכך כפה עליהם ההר כגיגית שיקבלו בתורת חיוב ועיין בהקדמת [הפלא"ה לכתובות שפי' ג"כ כיוצא בזה] ולפי"ז י"ל שלאומות הי' הקב"ה רק נותן להם בתורת שימוש ואבל לא הי' דעתו ליתן להם בתורת חיוב ולכך אמרו כלום כפית עלינו וגו' וזה נתקנאו בהם או"ה מה ראו וגו' שלהם השי"ת נתן להם בתורת חיוב וכפה עליהם ההר משא"כ לנו לא רצה לתת התורה על בחינה זו וכלום כפית וגו, והתשובה הביאו לי ס' יוחסין כי ישראל ע"כ צריך אני לכפותם שכבר כרתי ברית את אבותם כמו"ש רש"י בפי' נצבים על פסוק למען הקים אותך וגו' שכבר נשבע לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו עיי"ש, ועיין היטב כי קצרתי:

דרושים לחג השבועות

ברות ויאמר בועז אל הזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי וגו' ויאמר כל העם אשר בשער והזקנים עדים, יתן ד' את האשה הבאה אל ביתיך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל וגו'. ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודא מן הזרע אשר יתן ד' לך מן הנערה הזאת, והנה יש לדייק טובא באלו מקראי קודש אחרי שברכו אותה העם והזקנים שתהי' כרחל וכלאה אשר כל בית ישראל נבנה מהן למה חזרו ואמרו ויהי' ביתך כבית פרץ. ולאיזה תועלת הוא, הלא בכלל מאתים מנה ובודאי כגון דא צריך איזה טעם והסבר, ועוד קשה מדוע קראו אותה מתחלה אשה יתן ד' את האשה, ואח"כ שינו את שמה לקראתה נערה ואמרו אשר יתן לך ד' מן הנערה והוא פלא, ועד השלישי נבוא העי"ר במה שדייקו בברכתם ואמרו אשר בנו שתיהם את בית ישראל וכי לא הי' די לאמר אשר בנו את בית ישראל וכנראה שכונו בזה איזה דבר ואנחנו לא ידענו:

ונראה ליישב הכל בהקדם איזה הקדמות מילין אשר חכמים יגידו לנו והקשו לדעת איך יעקב אע"ה בחיר האבות נשא שתי אחיות למ"ד דכל העריות האסורות לבנ"י, אסורות לב"נ ותירץ מהר"ש יפה דאחר שנימול אברהם אע"ה נבדל הוא וזרעו מבין שאר ב"נ, וכשנשא יעקב שתי אחיות וגיירן ליה בהו איסור קורבא דהו"ל כגר שנתגייר דמה"ת ליה בהו איסור קורבא ונושא אפילו אחותו, וכ' הפרשת דרכים דכ"ז אי אמרינן דיצאו מכלל ב"נ לגמרי חשיבו רחל ולאה כגר שנתגייר דלית בהו א"ק, אבל אם לא יצאו מכלל ב"נ להקל איך הותרו רחל ולאה כיון דלב"נ חשיבו עריות עיין בפ"ד דרך האתרים דרוש א', אך יש עוד לתרץ דאף דב' אחיות אסורות לב"נ היינו באחות מן האם, אבל באחות מן האב ולא מן האם פשיטא דשרי, וא"כ י"ל דרו"ל לא הי' מאם אחת וב' נשים נשא לבן ולא הי' אחיות מן האם ומותרת לב"נ, ועיי"ש בפ"ד מה שמבאר הכתובים כה אמר ד' אל בית יעקב וגו' כי בראותו ילדיו וגו' ונתבאר שם דהמבחן לדעת אם האשה שנשא הוא הוגנת לו ולא הי' באיסור, הוא הבנים דאם הם הגונים הוא הוכחה שהאשה היתה הוגנת לו עפ"י הגמרא דכל הנושא אשה שאינה הוגנת לו הויין לי' בנים שאינם מהוגנים ועיי"ש באריכות ונקדים עוד מה שהקשו במעשה דתמר, איך תמר הצדקת הכשיל לאותו צדיק שיבוא על כלתו, והתיר עצמה לזה, וגם איך יהודא לא חרה אפו לשרפה באש, דהא איכא תרתי לגריעותא שזינתה ועוד עם חמי', אבל אינו קשה רק אם הי' להם דין ב"נ ואמרינן בש"ס דסנהדרין כל העריות שב"ד ממיתין עלי' אסורין לב"נ וא"כ היתה כלתו דהוא בסקילה אבל אם הי' להם דין ישראל היתה מותרת ליהודי מדין יבום אבל ב"נ אינו מצווה על יבום, ועיין ברמב"ן פ' וישב פ' כ"ד שם שכ' דל"ל דיבום הי' נוהג בב"נ

דהא אמרו שיהודא התחיל במצות יבום תחילה וכן בש"ס דסנהדרין מוכח שאינו נוהג יבמה בב"נ אבל אם הי' דינם כב"י א"ש דהי' מצד מלות יבום שנוהג בישראל וכמו שכ' הרמב"ן שם פ' ח' בביאור דהי' שייך היבום גם באב יעיי"ש, ואחרי הקדמתי כ"ז יבוא נכון היטב ברכת הזקנים לרות, דהנה בועז אף שידע שרות היא צדקת, אעפי"כ הי' מתירא ומצטער ליקח אותה משום שבאתה מב"נ והיא נכרית, אך באמת זה אינו כיון שנתגיירה היתה כאלו נולד עתה כקטן שנולד דמי, נמצא דמתחלה היתה רות אשה אבל אחר שנתגיירה זה השם נאה לו נערה כי היתה כאלו נולד עתה ורכה בשנים, וזה שאמרו העם והזקנים יתן ד' את האשה שהוא עתה אשה הבאה אל ביתיך כרחל וכלאה וקשה היאך נשאן יעקב וצ"ל משום דגיירן ולית בהו איסור קורבא דכקטן שנולד דמי, א"כ גם האשה הזאת כיון שתביא לביתך ותתגייר תהי' כנולד ואל תחוש כלל על הקודם כי פנים חדשות הוא, ואל תחשוב לומר שבאמת היתה רחל ולאה באיסור ב' אחיות, לזה אמרו אשר בנו שתיהם את בית ישראל, הן מרחל הן מלאה נבנה ב"י מזה תשכיל לדעת דהיו הוגנת לו בין רחל בין לאה וע"כ צ"ל משום דגיירן, אך לכאורה יש לדחות דלא נשמע זאת והא דנשא יעקב ב' אחיות משום דהי' אחיות מן האב ולא מן האם דמותר לב"נ, לזה הביא הוכחה מוכחת מתמר, וזה שאמרו ויהי' ביתיך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודא וקשה על תמר איך הכשילה את יהודא, ול"ל דהי' באמת באיסור דהא אתה רואה בית פרץ כלם בנים זרע קודש, וע"כ דהיתה תמר הוגנת לו וע"כ משום דהי' להם דין ב"י וא"כ ל"ל התירץ הב' על יעקב וע"כ צ"ל התירץ הא' משום דגיירן וכקטן שנולד דמי, משו"ה סיימו מן הזרע אשר יתן ד' לך מן הנערה הזאת שנקראת נערה דכיון שנתגיירה והוא הוגנת לך, ולך זכה במקחך, והבן:

ב':

בש"ס דשבת פרק ר"ע אר"ח ב"ח מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעלו אף ישראל הקדימו נעשה ונשמע, ובתו' שם הקשו ב' קושיות א' שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות, ועוד תימה שמביא קרא כתפוח בעצי היער דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח אלא הקב"ה כדכתיב כן דודי בין הבנים ועיי"ש, ונקדים דיום הטוב הזה היא היותר גדול ועלינו לקדשו ולכבדו כי בו נהי' מובדלים ומקודשים, וכל תכלית יציאת מצרים הי' לזה כדכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את וגו' וגם הרמב"ן כ' בפסוק בחודש השלישי לצאת וגו' דקדק הזה וכפל הלשון וכ' בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויו"ט ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו, כי ידעו ששם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנאמר

לו תעבדון את האלקים על ההר הזה יעיי"ש, ובזה אפ"ל מה שאמר מרע"ה להשי"ת בעת שלח אותו אל מצרים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו' דכוונתו הי' כי זה הי' נקל בעיניו שיצאו משיעבד הגוף ממצרים לארץ זבת חלב ודבש, אם לא יהי' איזה תכלית אמיתי', כמו"ש במקום אחר שבקש הודיעני נא את כבודיך וגו' למען אמצא וגו' אף כאן מי אנכי וגו' היינו באיזה מדרגה יהי' לאחר שיוציאם, וכי אוציא וגו' ג"כ לאיזה תכלית, והשיב לו השי"ת כי אהי' עמך וזה לך האות ותכלית הנרצה לעם בהוציאך וגו' על ההר הזה, ולזה השתוקקו וגם בעיני ישראל הי' זה העיקר חירות הנפש יותר מחירות הגוף, ומה שמצינו שהתלוננו איזה פעמים על ההוצאה ממצרים תמיד באמרם לקחתנו למות במדבר וגו' וכן במדבר סין להמית את וגו' וברפידי' להמית איתי ואת בני וגו', הי' קודם מ"ת שהי' יראים ממיתה בלא קבלת התורה ולכך אמר הנביא זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו' מה חסד עשו, ולהנ"ל א"ש שכיון שעיקר כונתם הי' לזכות לקבלת התורה והי' נקל בעיניהם חירות גופם נגד חירות הנפש זה ודאי הוי חסד, אלא דקשה ע"ז מה שעצים ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית וגו' הרי שקבלו התירה בכפי' והלימוד אפשר מדמשני קרא בדיבר לפי תחלת הקרא ויוציא משה וגו' מן המחנה הי' צריך לסיים ויציבם בתחתית וגו' מדכתיב בנין התפעל משמע כן] וכן הקשו תו' שם הא אמרו נעשה עיי"ש ולמה הי' צריך כפי', ואפשר לומר דהנה באמת מצות התורה בין מצות עשה בין מצות ל"ת, הכל אינו עול כבוד ולא הוצאה מרובה לאיש ישר דעת ויש להאריך בזה בכל פרטי המצות ובפרט הנוהגים בכל יו"ט ושבת הכל נחת רוח, ובענין מצות הנוהגי' בממון הכל על דרך ישר וענין הצדקה וגמ"ח נחת רוח הוא למי שהשי"ת מזכה לפרנס אחרים משלו, כמש"כ מתן אדם ירחיב לי וגו' והאינו עושה הוא בזה ומבוזה, ואינו כובד וטורח לקיים המצות או לשמור א"ע מל"ת רק למי שהתאוה גובר עליו, ורוע לב אשר מכח זה הוא פוקר א"ע או אפילו עושה עושה בע"כ ובלא חשק רק לעול ולמשא הוא לו ונח הי' לו שהי' אביו המיר דתו שהי' מס לק מן הבושה, ואבל מי שיש לו שכל ישר אדרבה הוא שמח ברוב עוז בעבודת הבורא ית"ש, וע"ז אמר דהמע"ה ואני ברוב חסדך וגו' שהוא בעיני חסד אשר אני אוכל לעבוד אותך ולבוא ביתך. אך מה שהוא מתחלה קשה למוד התורה שנאמר בו והגות בו יומם ולילה, וכתיב אדם כי ימות באוהל, וזה צריך ג"כ הוצאות להדריך בנים על דרכי התורה והיראה, ולפי"ז אבותינו באמת, רצו לקבל בשמחה עשית המצוות עול"ת שהוא נקל ואין טורח אבל למוד התורה הי' קשה בעיניהם לקבל אבל השי"ת היא היודע גודל מעלת למוד התורה, וגם רק ההתחלה קשה כפה עליהם ההר כגיגות

שיקבלו עליהם ללמוד התורה, ובזה א"ש מתחלה בפ' יתרו לא אמרו רק נעשה כי לא רצו לקבל עליהם רק עשיית המצות מרצונם הטוב בשמחה ואח"כ כתיב בפ' משפטים ויקח משה ספר הברית וגו' ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע וכ' הרמב"ן שזה הי' מעשה אחר מ"ת עיי"ש באריכות, וכיון שכבר כפה עליהם ההר על קבלת התורה ללמוד וללמד ע"כ אמרו נו"ן, נעשה על מעשה המצות ונשמע על למוד התורה שהי' בכפית ההר ולא קבלו מרצונם הטוב עד שבימי אחשורוש קבלו ברצון שהגין עליהם למיד התורה החרש והמסגר ומרדכי אסף אלפים תינוקות וקבלו ברצון:

ומיושב בזה מה שהקשו הלא משה כרת ברית בערבות מואב וכה"ג, הכל הי' ברצון על עשיית המצות, אבל על למוד התירה לא הי' ברצון עד בימי מרדכי ואסתר, ומעתה יבואר פתח המאמר שלר"ח ב"ח הי' קשה מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' הול"ל כתפוח בין עצי היער כמו שאמר אח"כ כן דודי בין הבנים, וכן לפני זה כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות, לכך הוא סובר דיש לזה הקרא ב' פירושים, פי' הא' בין עצי היער וקאי באמת המשל על הקב"ה והנמשל ע"ז כן דודי בין הבנים שהקב"ה נבחר מכל האלהים עיין פרש"י שם, ועוד פי' כתפוח העומד במקום עצי היער וקאי המשל על ישראל והנמשל הוא בצלו חמדתי וגו' וז"ש מ"ד כתפוח וגו' בין הול"ל, וע"ז קאמר למה נמשלו ישראל התפוח וגו' שהמשל קאי גם על ישראל מה לתפוח הזה וכו' דהנה קודם אינו קאי רק על קדימת זמן ומצינו הלשון קודם גם על קדימת מעלה וז"ש מה התפוח הזה העומד במקום עצי היער פריו קודם לעליו שהפרי יש לו חשיבות גדול שם יותר מעליס' כי העלין יש שם הרבה אילנות ואינם צריכין כלל, כך ישראל הקדימו במעלה נעשה היינו מעשה המצות לנשמע היינו לימוד התורה וע"ז קאי בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי והבן:

ועוד אפ"ל מה שפ' יתרו אמרו רק נעשה ואח"כ נו"ן, דהנה התורה הקדימה אלפים שנה קודם בריאת העולם, וגם יהי' לעתיד והלא כמה דברים יהי' בטלים לעתיד טומאה וכה"ג רק באמת התורה למעלה באותיות ותגין וטעמים ונקודות ויש לזה אלף אלפים צירופים, וגזרה חכמה עליונה כי בקיום התורה בלבוש שהוא עתה נזכה לקיים גם לעתיד לפי מה שיהי' צריך אז, ואם ח"ו לאו לאו, ולכך בקשו מה"ש התורה לפי שנאות להם ג"כ, אבל א"א להם כיון שאין להם לקיים כפי מה שהוא עתה, ולפי"ז מתחלה הי' אומרי' רק נעשה על מה ששייך לפי שעה על זה העולם ולא הבינו יותר, אבל אח"כ כשלקח משה ספר הברית ויקרא באזני העם הבינו תוכן הדברים (מלת באזני מורה ע"ז שנמסר להם אז השגה יתירה) אז אמרו נעשה ונשמע נעשה על עתה ונשמע גם על המדרגה העתידה,

ובזה אפ"ל הגמרא אר"א בשעה שאמרו ישראל נו"נ יצאה ב"ק ואמר להם מי גלה רז זה וכו' עיי"ש ולהנ"ל א"ש דהנה מצינו ביעקב כששאל למלאך כתיב למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם ומה ההמשך וצ"ל דהנה במה"ש נשתנה השם לפי שליחותם ולא רק השם כי השם מורה על מדרגתם וזה אמר למה זה תשאל לשמי ודאי לידע מדרגתי, ויברך אותו שם לפי מדרגתו, וז"ש יצאה ב"ק מי גלה וגו' שמה"ש משתמשין בו היינו שרוצי' לעשות ולילך ממדרגה למדרגה, ולפי הנ"ל יש לפרש הגמרא דרש ר"ח מ"ד ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא מתחלה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדר"ל וכו' מלמד שהתנה הקב"ה עם מ"ב אם יקבלו ישראל את התורה וגו' ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו, ויש לדייק שאומר למה שקטה למה יראה, הי' לו לומר אם יראה לא שקטה אם שקטה לא יראה דהוי תרתי דסתרו אהדדי ותיבת למה צ"ב, ועוד קשה דכתבו היכא דאומר מאי דכתיב נראה שהי' קשה לו איזה קושיא, אמנם לדברים שכתבתי למעלה מובן דהי' קשה לר"ח קושיא הנ"ל אם יראה לא שקטה אם שקטה לא יראה אלא שזה יש לתרץ דיראה משום שלא הי' רוצים לקבל את לימוד התורה ושקטה משום שהי' מקבלים מעשה המצות והי' יודע הארץ דקיום עולם רק על התורה ועבודה בלא דרש דר"ל] אלא שקשה אם יראה למה שקטה ממ"נ אם די בזה לקיום העולם במה שמקבלים מעשה המצות א"כ למה יראה שאינם מקבלים למוד התורה, ואם יראה שאינו די בזה לקיום העולם בקבלת מעשה המצות א"כ למה שקטה. ומשני דאינו כן אלא מתחלה יראה ואח"כ שקטה דתנאי התנה ועיי' והשי"ת יראני נפלאות מתורתו לשמה עע"א:

ג':

בפ' יתרו בחדש השלישי לצאת בנ"י מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני עיין רש"י רמב"ן וראב"ע דמלת הזה צ"ב דהי' לו לכתוב ביום ההוא ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני קשה הכפל, כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל כ' רש"י לנשים תאמר בלשון רכה ולזכרים בלשון קשה א"כ משמע ב' כוונת באמירה אחת, דהא לא אמר יותר רק הנאמר לו פה ויענו כל העם וגו' כל אשר דבר ד' נעשה הול"ל כל אשר ידבר ד' ואפ"ל דהנה בברכת יוצר אנו אומרים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואח"כ ג"כ המחדש בכל יום וגו' וזה הוא שאנו מאמינים שהוא יתברך מנהיג העולם ומשגיח תמיד, ולכאורה קשה ע"ז דאי' בפרקי אבות עשרה דברים נבראו בע"ש בה"ש עיי"ש היטב בתיו"ט ומשמע שם דפליגי רק לענין הנסים אם הוא ית"ש מתחלה נתן בטבע כך, או נתחדשו כל אחד בעתי, ואבל הנהגת השווה נותן בטבע מתחלה עד עולם וי"ל

עפ"י מה דאי' שם הכל צפוי והרשות נתונה עיי' גם שם בתיו"ט ותמצית הדבר שהשי"ת נתן הבחירה, ומה שנעשה הוא רואה משום שנעשה, וזה שיודע מקודם שנעשה הוא משום שאצלו ית"ש העבר וההוה והעתיד הכל אחד, ואיך שזה אצלו אחד אין לאדם כח להשיג כמו"ש אין לשאול מה לפנים ומה לאחור ועיי"ש הכל היטב בתויו"ט ולפי"ז שניהם אמת שהוא ית"ש נתן כח מתחלה, וגם מחדש בכל יום כי העבר וההוה והעתיד הכל אחד ועושה כאחד ובזה ג"כ תמיד בכל זמן שנעשה נס זה הזמן מסוגל לקבלת השפע הטוב בניסן נגאלו ועתידים להגאל, המן הפיל פור באיזה חודש רע ר"ל, בט"ב הוקבע בכי' לדורות, יוהכ"פ שנאמר אז סלחתי נקבע ליום סליחה ומחילה, מעתה בסיון נתחדש תמיד שפע קבלת התורה, וצריכין אנחנו עתה להכין את עצמינו לקבלת התורה מחדש לכך נאמר ביום הזה שבכל פעם שמגיע יום זה נתחדש קבלת התירה כמאז, וההכנה הראשונה הי' ויחן שם ישראל נגד ההר כ' רש"י בלב א' כאיש אחד כי זה עיקר גדול לקבלת התורה, אם הוא מצוה שנעשה ברבים צריך אחדות, וגם אין כל א' מישראל יוכל לקיים התרי"ג מצות וצריך ערבית זב"ז, ובזה יש להבין המדרש בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהם אוה"ע ואמרו מה ראה להתקרב להם יותר מכלם סתם הקב"ה פיהם הביאו לי ספר יוחסין וגו' והקשו ב' קושיות א' הא כתיב וזרח משעיר למו וגו' שהקב"ה חזר על כל אומה ולשון ולא רצו לקבל את התורה, ומה רצו עתה, ועוד איך תלוי קבלת התורה ביחוס, ועי' בתוצאות חיים, ולהנ"ל י"ל דאו"ה לא קבלו התורה שכתיב בו לא תרצח והמה כתיב בהו ועל חרבך תחי', וא"כ אין להם אחדות וכן משום שנאמר בתורה לא תנאף ג"כ קנאת חמת גבר ועיקר המחלוקת והפירד הוא ע"י שאין א' מכיר את ערכו וכמו"ש יהרבו הנער וגו' וזה ששאלו מה ראה וגו' הא גם ישראל היו עד עתה במחלוקת וסתם הקב"ה פיהם שהם מתיחסים כ"א למשפחתו ומכח זה יש שלום ביניהם, וזה שהשיב להם בלעם ג"כ ד' עוז לעמו יתן וגו' ד' יברך את עמו בשלום כדאיתא בש"ס דזבחים דקט"ו ועיי"ש והבן וההכנה הב' וקדשתם היום ומחר וגו' וכבסו וגו' להיות נקיים וזה ודאי צריך לתורה ועיקר הנקיו' הוא מבפני' לעשות תשובה בחרטה על שעבר וקבלה על להבא ויותר מתקבל עתה בזמן שמחה שהוא מאהבה ולעת הדין הוא רק מיראה אימת הדין וכמו"ש מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים ויש להאריך בתוכחה והנה הנפקא מיני' בדלעיל אם השי"ת בעצמו המנהיג או לא הוא בדרך משל אם המלך בעצמו יושב במרכבה ושר הרכב מוליכו דרך עקלתון, או רק השר יושב, וזה שנאמר ואשא אתכם על כנפי כשרים וגו' בפשטות הוא לשון שעשיתי עמכם טובה

גדולה, וזה לנשים בלשון רכה, ולאנשים הוא תוכחה גדולה שהמלך בעצמו מוליך ואם תלכו בדרך עקלתון הוא עונש גדול ועיי':

והמון עם סוברים שיש בתורה מדרגות י' דברות תורה שבכתב ותורה שבע"פ אבל אינו כן נעו מעגלותי' וגו' ועל דרבנן חייב מיתה, והוא רק כללי' ופרי' וליכא דבר דלא רמיזא וכל החכמות עיין ברמב"ן בהקדמה מדרגות יש לענין מסירת הנפש ועונש בב"ד וקרבנות ולענין היתר בחולה ב"מ וכל א' אשר בכחו צריך לעשות ומדרגות בישראל כהנים לוים וישראלים וצריך כל א' לקיים לפי מה שהוא ולענין שכר בעוה"ז אלו דברים שאדם אוכל, ועיקר ביו"ט הזה כמו שבכל שבת ויו"ט צריך כ"א לעסוק בתורה כי לא נתנו שבתות וי"ט כך לעסוק בתורה ועבודה מכש"כ ביו"ט הזה, ומיושבים כל הדוקדקים לכך נאמר ויסעו מרפידים לומר שעד עתה היו ג"כ בתרעומות ומחלוקת ועתה ויחן וגו' בלב א' כאיש א' והי' האחדות וג"כ שני לשונות בדברים כהנ"ל לכך נאמר ג"כ כל אשר דבר ד' כי הודו לזה שאצלו ית"ש העבר וההוה והעתיד הכל מוכן וגלוי לפניו והכל א', והכירו זה מעצמם ותורה קדמה לעולם ועיין כי קצרתי והשי"ת יראני נפלאות בתורתו: ד':

מדרש במדבר בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהם או"ה מה ראה אלו להתקרב יותר מאלו סתם הקב"ה פיהם הביאו לי ספר יוחסין שלכם כדרך שמביאים בני הה"ד אלה התורה והמצוה וגו' וידבר ה' אל משה וגו' ויתילדו על משפחותם וגו' והקשו הא כתיב תרח משעיר וגו' שהשי"ת חזר על כל אומה ולשון ולא רצו לקבל את התורה וגם מה שייכות התורה ליחוס, וי"ל ונקדים בחודש השלישי לצאת בני ישראל מא"מ ביום הזה באו מדבר סיני עיין רמב"ן שהקשה יתיר הלשון עיי"ש ורש"י הקשה לא הי' צריך לכתוב אלא ביום ההוא דשייך על הנסתר והזה שייך על נוכח והנה בגמרא שבת פ"ז דרש האי גלילאי בריך רחמנא דיהב אורייתא וגו' ופרש"י עם תליתאי כהנים לוים וישראלי', בירחא תליתאי עיי' רש"י מהרש"א בחדושי אגדות וקשה הא ע"י התורה נעשו כהנים לוים וישראל ובעת שנתן התורה לא הי' עדיין וגם מעלת ירחא תליתאי הוא אח"כ ע"י התורה, ונראה לי עיי' בזוהר שכ' תאנו ר"ח בההוא זמנא דמטו ישראל לטורא דסיני כנוש קוב"ה לזרעין ואשגח להו בכלהו ולא אשכח בכלהו זרעא דישראל פסלו, אלא כלהו זרעא קדישא כולהו בני קשוט בההוא זימנא אמר קוב"ה למשה השתא אני בעי למיהב אורייתא לישראל משיך להו ברחימותא דאבהן ברחימותא דרחומנא להון ובאותות דעבדי להו, ואת הוי שליחא ואתיב מילין אלון וגו' ע"כ, נמצא ע"י שהי' זרע קדישא קבלו את התורה, וע"י רחימותא דאבהן ורחימותא דידהו ואותות דעבדי להו והנה זרע קדישא הם שפיר דאיתא שלושה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו תינח

אם הם זרע קדוש שיש רק ג' שותפין, אבל אם יש טפי מג' שותפין אינו זרע קדוש זה כונת הגמרא לעם תליתאי,:

וירחא תליתאי הוי בפסח יציאת מצרים בזכות אבות כמו שנאמר ריש פ' וארא וזה הי' בחודש ניסן, ובחודש אייר נתנה להם המן הוי רחימותא דידהו כמו שאמר הנביא זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זריעה. ואח"כ ברפידי' מלחמת עמלק הוי אותות דידהו דעברי להו בזכותם כמו שנאמר שם בחר לנו אנשים ופרש"י ז"ל שיהי' זכותן מסייע להו, וזהו שנאמר באלו הפסוקים בחודש השלישי לצאת בני ישראל מא"מ הוי רחימותא דאבהן ביום הזה קאי הזה על היום ועל ישראל (שרחומתא דאבהן זה הי' להם זכות א' שבחר בהם השי"ת) ועוד ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני וגו' הוי רחימותא דידהו ואותות דעבדי (הרי כרמז ג' זכותים שאמר הזוהר רחימותא דאבהן רחימותא דידהו ואותות דעבדי להי) ואח"כ ומשה עלה וגי' כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, ופרש"י ז"ל לבית יעקב אלו הנשי' תאמר להם בלשון רכה ותגיד לב"י לזכרים דברים הקשים כגידין וא"כ בזה הלשין צריך להיות לשון רכה ודברים קשים וצ"ב, אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' ואתם תהי' לי ממלכת וגו' ואתם תהי' לי קשה ונראה מיותר דהול"ל והייתם לי ממלכת כהנים וגו' כמו שאמר והייתם לי סגולה, הנה איתא במדרש שמעו בית יעקב וכל משפחות בית ישראל כה אמר ד' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחר ההבל ויהבלו, בשעה שעמדו ישראל על הר סיני אמרו נעשה ונשמע עברו על נעשה ואמר הנביא תקיימו נשמע ומעלה אני עליכם כאלו קיימתם נעשה ונשמע, ואפ"ל דהנה יש עבודה ע"מ לקבל פרס ואנטיגנוס אמר אל תהי' כעבדים המשמשין את הרב וגו' אלא הוי כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס וגו' עיי"ש בתיו"ט בארוכות מה שהקשה במשנה זו ואמרתי לפרש דהשל"ה כ' יש עבודה פשיטה לקבל פרס אי שכר ועונש בעוה"ז או שמתירא משכר ועונש עוה"ב, ועוד עבודה לזכות למה שאמרו צדיקים יושבים וגו' בהכין מזיו השכינה, ועוד עבודה לעשות רצון קונם וזהו שלא ע"מ לקבל פרס ועוד עבודה לתקן עולם עליון, וזה הכונה אל תהי' כעבדי' לא מבעי' עבודה פשוטה לקבל פרס דלא אלא אפילו כעבדים דהיינו מדרגה יותר לא תהי' (ומשו"ה לא אמר אל תהי' עבדים עיי"ש בתי"ט) אלה הוי כעבדים שלא ע"מ ל"פ (ולא אמר הוי עבדים שלא ע"מ לקבל כי כונתו עוד מדרגה יותר מעבדים שלא ע"מ לקבל פרס היינו ויהי מירא שמים עליכם לתקן ושלא לפגום בשמים והבן וזה שאמר כה תאמר לבית יעקב היינו הנשים תאמר בלשון רכה ע"מ שיקבלו פרס ולאנשים דברי' קשים כגידין היינו אפילו

שתהרגו על דבר קדושת השם יתברך ושלא לקבל פרס כלל וזה שאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה היינו אמת שתהי' לי סגולה צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וגם כי לי כל הארץ ואתן שכר עוה"ז ועוה"ב, ואבל ואתם תהי' לי ממלכת כהנים וגו' היינו עבודתכם תהי' לעשות רצין קינו וגו קדוש לתקן במקום קדוש, ולא תעבדו ע"מ לקבל פרס כלל ממילא שמעו והבינו אלו ד' מיני עבודה והי' לכל אחד לקבל לפי שכלו והשגתו:

ובזה יובן אח"כ בפרשה וישב משה את דברי העם אל ה' ואח"כ ויגד משה את דברי העם אל ה' וצ"ב הלשונות דהנה מתחלה לא אמרו רק נעשה ואין הכרע אם הכונה נעשה ואח"כ נשמע, או נשמע ואח"כ נעשה והחילק דאם נעשה תחלה היינו קודם נעשה ומקבלים עלינו לעשות אפילו אם לא יהי' שכר, ואבל נשמע ונעשה היינו נשמע תחלה מה טיבו של המצות אם השכר שוה אח"כ נעשה ולכך אמר השב"ה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם ואבל לקמן סוף פרשת משפטים כתיב ויכתוב משה וגו' ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע ויגד משה זה אל ה' כי כוונתם נעשה ונשמע לא נעשה אחר נשמע והבן וזה כונת המדרש שאמרו נעשה ונשמע ואח"כ עברו על נעשה, וא"כ טוב הי' שיקבלו נעשה ואפילו אחר נשמע (דהיינו שיעבדו ע"מ לקבל פרס או לעוה"ז או לעוה"ב) משלא יעבדו ה' כלל וילכו אחרי ההבל ויהבלו וז"ש להם הנביא שמעו עכ"פ נשמע בבחינת נשמע ואח"כ נעשה, והבן והנה בש"ס דשבת בשעה שעלה משה למרום וגו' החזר להם תשובה וגו' ויש לישב בזה שאמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו כי בלעם אמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ופרש"י ז"ל שיהי' מחיצתם לפנים ממלאכי השרת וזה אפשר כונת הפסוק הנאמר במתן תורה אדני יתן אומר וגו' דבמתן תורה הי' ג"כ מחיצתם לפנים וז"ש אדני יתן אומר ואיך מלאכי צבאות ידודין לחוץ ונות בית תחלק להם שלל, וא"כ המלאכים רצו להיות שלוחים ליתן תורה לישראל ומשה השיב להם כיון שלכם אין שייכות במצות התורה ונעשה רק בשביל ישראל למה תהי' אתם שלוח בזה, וזה הי' כונתם מה לילוד אשה בינינו וגו' שהי' הם רוצים להיות שלוחים להוריד התורה ולהיות הסרסור בין ישראל לאביהם שבשמים והבן, ולפי"ז א"ש המדרש שהתחלנו, אומות העולם ג"ב באמת ידעו כי אינם רוצים לקבל את התורה אבל נתקנאו בישראל שכלם תחת השרים, וישראל חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, והשיב להם השי"ת שישראל ראוים להתדבק בהם בלי אמצעי כי הביאו ספר יחוס שלהם ועיי': ומה שיש לדקדק בגמרא שבת הנ"ל שאמרו המלאכים חמדה גנוזה יש לך משנת ימי בראשית תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם וקשה

הלשון מתחלה אומר מששת ימי בראשית משמע ולא קודם, ואח"כ תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, ואפשר ליישב עפ"י הכתוב בספרי' מתחלה נבראו רק אותיות התורה, וכן הוא בספר שערי גן עדן בביאור עולם הראשון עולם המלבוש שהי' רל"א שערי פנים ואחור ואח"כ ע"י צירוף נצרפו האותיות, וא"כ התורה כמו שהוא לפנינו הוא רק ששת ימי בראשית, ואבל קודם הי' רק צירופי' וזה הי' תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וגם מה שהקשה בחוד"א מהרי"ף שהתורה הוא אלפים שנה קודם שנברא העולם אפשר לפי הפשוט היינו אותן תתקע"ד דורות ה' נבראין באותן אלפים שנה, ועוד עפי' בס' הנ"ל ע"ש אלפים שנה עוד קודם הוי' עולם המלבוש רק תחילת זריחת אור היסוד ע"ש כונת ואהי' שעשועי' יום יום וה' יראני נפלאות בתורתי לשמה ע"ע: ה':

מדרש שמעו דבר ה' בית יעקב וכל משפחות ב"י כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו בשעה שעמדו ישראל על הר סיני אמרו כו"נ עברו על נעשה לכן בא הנביא ואמר שמעו תקיימו נשמע ומעלה אכי עליכם כאלו קיימתם נו"נ ע"כ, וקשה מדוע הזהירם על שמעו הי' לו להוכיחם על נעשה שעברו עלי' והיל"ל תקיימו נעשה, ונראה הנה איתא בש"ס פ' ר"ע אמר ר"ח ב"ח מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פרי' קודם לעלו, אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע ע"כ, ובתו' שם הקשו ב' קושיות א' הרי אלו רואים שגדל כשאר אילנות, ב' שמביא קרא כתפוח בעצי היער שבהאי קרא לא נמשלו ישראל אלא הקב"ה וכו' עיי"ש (ועיין לעיל בדרוש ב') ואפ"ל דהנה כונת נעשה ונשמע כ' רש"י בגמרא שם מקודם, כעבד המוכן לעשות ובטוח שלא יכבוד עליו אדוניו עיי"ש ואפשר להמתיק הדבר אם אני אומר נשמע ונעשה הוי כעבד שעושה ע"מ לקבל פרס כי כונתו אם אשמע הדבר אשקול במאזני השכל אם ראויים לקיימם עבור השכר הנותן בשבילם אבל אם אני אומר נעשה קודם מראה כי עיקר הכונה העשי' לא לשקול הדבר ועושה שע"מ לקבל פרס והנה רש"י פי' כן דודי בין הבנים ב' פירושי' א' שהקב"ה נבחר מכל האלהים לפיכך בצלו חמדתי ומ"א מהתפוח הזה הכל בורחים לפי שאין לו צל, כך ברחו כל האומות מהקב"ה במ"ת אבל אני בצלו וגו' עיי"ש, ואפשר כי בעל הממרא בא לשלול פי' אלו, ופי' למה נמשלו ישראל באותו פסוק שמחזיקים השי"ת לתפוח וכו' מה תפוח זה הכונה שהיא עומד בעצי היער פרי' קידם לעלו לאו קודם בזמן רק קודם במעלה כמו"ש לפני זה שם בגמרא גבי מלאכי השרת עושים והדר לשמוע המכוון כן אף ישראל הקדימו נעשה עיקר העשי' לאו להסתופף בצלו בשביל לקבל השכר ולהנות עבורו כמו תפוח זה בעצי היער שא"צ להסתופף בצלו רק הפירות והבן ובזה מיושב המדרש ב' רעות עשו

הא' שלא עבדו ע"ד נעשה קידם שלא ע"מ לקבל פרס ואפילו עד שמעו קידם לא עבדו וילכו אחרי ההבל ויהבלו וע"ז שייך המדרש והבן ועיקר איך ניכר מישראל כי עובדים באהבה שלא ע"מ לקבל פרס בעובדם השי"ת בעת ששאר האמות בחגים שלהם אוכלים ושותים ויקימו לצחק, וכן כ' מהר"י מינץ מה יפות ומה נעמת אהבה בתענוגים אם אתה אוהב אותי בעת עסקך בתענוגים, ועל יעקב אע"ה אמרו כן בעת יוסף בא אליו קרא ק"ש לעבוד בתענוג הגדול הזה את השי"ת:

בפ' ואתחנן אתה הראת לדעת כי ה' וגו' ויש לדקדק מאי שייך באמצע שם ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו וגו', וגם וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' צ"ב, ונראה דהנה החובת הלבבות כ' בשער חשבון הנפש כי צריך האדם לעבוד את ה' על הבריאה והשגחה, וגם כי חננו בשכל וגם חננו בתורה המישרת אותנו לעוה"ז ולעוה"ב, וכבר כ' במקום אחר כי עבור הבריאה והפרנסה צריכים אנחנו לעבוד אותו במעשה הגוף ועבור השכל שחננו צריך לעבוד עבודת הלבבות עיי"ש בהקדמה שחושב שם באריכות, ובזה י"ל מתחלה אמרו ישראל רק נעשה ואח"כ ויכתוב ספר הברית סוף פ' משפטים ויקרא באזניהם וכו' אמרו נעשה ונשמע והרמב"ן כ' שם שזה הי' אחר מ"ת כל הענין עיי"ש ולהנ"ל א"ש מתחלה אמרו רק נעשה לעבוד את ה' במעשה גופני' ואח"כ בשמעם את דברי הקריאה כמו"ש ויקרא באזניהם והבינו שצריך את ה' עבור זה גופא עבודת השכל ולעיין בתורה ואמרו נו"ן וזה כונת הגמרא רז שמלאכי השרת משתמשים בו כי זה עבודתם עבודה שכליית להתלבש באימה וביראה כי אינם גופנים רק שכלים נפרדים, וזה הכונה וידעת היום והשבות אל לבבך, היינו בשביל זה גופא שידעת היום עבור ידיעה זו גופא צריך אתה לעבוד את ה' וז"ש וידעת היום זה גופא והשבות אל לבבך שחנן אותך בידיעה והבן לפי"ז אם בן אדם מתעצל לעבוד עם השכל צריך ליתן חשבון ע"ז בלא"ה מה שחוטא מה שהי' אפשר להוסיף בשכל שלו אם הי' משתמש כמו"ש ג"כ החו"ה במשל לעבד שנתן לו אדוניו לזרוע והוא אל זרע בא עליו לחשבון מה שהי' שדהו מביא מהפירות אם הי' עובד וזורע כראוי ובזה אמר שהמע"ה שמח בחור בילדותיך והטיבך לבך באחריתך הכונה במושכלות ודע כי על כל אלה יביאך אלקים במשפט על כל נעלם וגו' והבן ויותר אף אם אדם משתמש בשכל צריך אותה עבודה להיות באימה וביראה כי א"א לו לאדם לצאת ידי חובתו נגד המלך הגדול ב"ה כמשל של רבינו סעדי' גאון ז"ל שעשה לעצמו סיגופים בזקנתו ושאלו לו למה ומה חטא, ואמר כי פעם א' הלך בדרך ובא לפונדק א' ולן שמה ובעל הפונדק לא הכירו ולא כבדו כראוי ובבוקר הלך עם בעל הפונדק לביהכ"נ והכירו אותו שמה וכבדוהו אותו כראוי לאדם גדול וכשראה בעל

הפונדק מי היא ואת הכבוד שנעשה לו נפל ע"פ ונשטתח לפניו שימחול לו על שלא כבדו אתמול כראוי כי לא הכירו והנה אם לא הי' מבקש מחילה הי' נראה שלא עשה כהוגן אף שלא הכירו ומאז אמר הנה לפני עשרים שנה לא הכרתי ולא ידעתי את ה' כמו עתה וצריך אני לבקש מחילה מלפניו שלא כבדתיו כראוי, וזה כונת דהמע"ה חטאת נעורי ופשעי היינו בנעורי הי' חטאים כי לא ידעתי את ה' הגדול והנורא ועתה הווה פשעי אל תזכור כחסדך היינו מעשה המצות שעשיתי אף שלא הכרתיך זאת זכור לי:

וזה כונת אליהו לאיוב ל"ד כי אל אל האמר הכונה אפשר לך לומר אליו נשאתי לא אחבול היינו נשאתי כהוגן ולא אענש מלשון משכון לא אתמשכן בעון בלעדי אחזה אתה הורני הכונה אפשר לך לומר לו שיורה אותך כל מה שאין אתה רואה הלא מעשה בקש ולא נתמלא בקשתו בזה, אם עול פעלתי לא אוסיף גם זה א"א לומר לי, וזה הכינה סוף דבר הכל נשמע אם הכל שמעת את האלקים וגו' כי כל מעשי אלקים יבוא במשפט על כל נעלם היינו הנעלם בין טוב ובין רע) וזה תינח בישראל ואבל גר שבא להתגייר שאין לשופטו על העבר שלא עבד, וזה הכונה במדרש ישלם ה' פעלך ותהי משכירתך שלימה אמר המדרש מ"ט אשר באת לחסות תחת כנפיו ותמיהא מה בא להוסיף על פשט הקרא ולהנ"ל מיושב שאמר ותהי משכירתך שלימה מ"ט לזה אמר אשר באת היינו באת עתה ולא היית יודע מקודם ומה שאתה עושה יהי' משכירתך שלימה והבן ובזה בא משרע"ה לומר לישראל שלא יאמרו כמה חטאו במצרים ואעפי"כ נגאלו לזה אמר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים וגו' ומקודם לא היית יודע ואין לענוש עד כאן ותחת כי אהב את אבותיך וגו' ואבל וידעת היום היום כבר אתה ידעת צריך אתה להשגיח על דרכך ולהשיב על לבבך ועיי' היטב:

ו':

במדרש רות רבה ותקם הוא וכלותי' ותשב משדי מואב כי שמעה בשדי מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם, לחם שמעה הרוכלין המחזירין בעיירות ומה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם עיין שם הענין, ומש"כ שם ביפ"ע ובמשנת ר"א והקול יעקב כ' ב' פירושים, הא' ששמעה אשר הנותן להם בזכותם וא"כ הוא תתברך עמהם, וכשיש ברכה אפילו פרגאטוי' מתברך לכך שמעה מהרוכלין, ופי' שני להיפך אדרבה שמעה הרוכלין שעדיין צריכים לחזור בעיירות ואין פרנסתם מצוי להם במקומם וא"כ לא נותן להם לחם רק במתנת חנם ע"ד ותקצר נפשו ישראל וא"כ אינו נוקם משהי' מעיקים להם מתחלה ולא יקום ממנה על שהלכה מהם ברעב ולכך הלכה שיתן לה ג"כ בחנם יעיי"ש, היוצא לנו שקשה במדרש הכונה ששמעה מהרוכלין, ועוד מה דקאמר מה שמעה כי

פקד ה' את עמו והלא זה מפורש בקרא, ועוד בשדי מואב מיותר, ועוד מה שאמר לתת להם לחם והי' די' לומר לתת לחם ומה זה שדייק ואומר להם לחם, ואפ"ל דהנה מצינו ירמי' ב' כשהי' נותנים לבם לילך למצרים אמר להם ירמי' כי הרעב שהם מתיראים בארץ ישראל ישיגם במצרים אם ילכו שם כמו שנאמר שם, והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו, והנה אלימלך חטא כמו שאמר שם במדרש ולמה נענש אלימלך מפני שהפיל לבן של ישראל עליהם לבלוטין שהי' שרוי במדינה וכו' כך אלימלך הי' מגדול המדינה ומפרנסי הדור וכשבאו שני רעבי אמר עכשיו כל ישראל וכו' עמד וברח לו מפניהם יעיי"ש, והי' מהראוי שהרעב שהי' מתירא ממנו בא"י ישיג אותו בשדי מואב וזה שמעה הרוכלים שהי' צריכים להביא תבואה לאכול משאר ארצות והביאו מא"י ומה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם להם דייקא ואבל לא בשדי מואב, ומכח זה הבינה החטא הגדול מה שהביאם לכל זה ולכך שבה והיוצא מזה מכל הפי' תוכחת מוסר [ועתה העולם הוא בצער מחמת עצירת הגשמים] וראוי לשוב מי יודע ומה הוא הגורם לכל זה לפיכך אנו קוראים רות בשבועות לזכור מה שהשיג לאבימלך במה שהי' צר עין ומה הי' לבועז במה שגמל חסד והוא יום קבלת התורה והעוסק בתורה לבד וגו' אלא צריך לעסוק בתורה וגמילת חסדים:

ואיתא א בקדושין דף ל"א ע"א דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מ"ד' יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ד"א ולא יהי' לך אמרו אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות וכו' והקשו א' שאמר מאי דכתיב מה הי' קשה לו ואם מה שאמר אח"כ מאמר פיך לא נאמר וכו' הלא זה אמר בפירש, ולא הי' לו לומר אלא מאמר פיך וגו' אלא אמרי פיך וגו', ובאמרו מ"ד משמע שקשה לו עוד איזה קושיא ועוד קשה לא יאמר מאמר פיך, ועוד מה זה לכבוד עצמו הוא דורש הלא כל זה הוא מגאותינו ומגעת כל הברואים דירצה הקב"ה מהם שיכבדוהו, ועוד מה ידעו מכבד את וגו' ומה נודעו יותר, ונראה דהנה הראשוני' יש מהם סוברי' שאנכי ד"א אינו מעשרת הדברות, כי זהו שורש הכל וחיובא מצד עצמה וחושבים לא תעשה לדיבר בפני עצמה, [היא דעת ר' חסדאי בספר אור ה' וחולק על הרמב"ם שמנה דיבר אנכי תחת מנין המצות שאין ראוי למנות רק מצות שהם תחת רצון והוא בבחירת האדם אבל זה הוא חיובא ושורש הכל ועוד כי לא יתכן מצוה בלי מצוה והבן] ולפי"ז לא קשה מה שהקשו למה לא נאמר אשר בראתיך, כי שם זה ה' אלקיך הוא חיובא מכח זה, וכי צריך הי' הכתוב לומר

כבד את אביך ואמך משום שהם אביך ואמיך אך אם היא מצוה שהשי"ת מצוה להאמין בו שפיר קשה שהי' לו לומר אשר בראתיך, וצ"ל כמו שתי' רש"י ושאר מפורשים, והנה אם הדיבר אנכי ה' א' הוא חיובא ושורש הכל הוי אנני ולא י"ל רק מאמר א' כי אינו רק מצוה ומאמר א', אבל אם אנכי ד"א ג"כ מצוה הוי ב' מאמרים כי הוא ב' מצות, לפי"ז לעולא הי' קשה מ"ד יודוך ה' מ"ט יודו הם כיון שנאמר אשר הוצאתיך מא"מ וכי הי' הם במצרים שיודו לו, וע"ז אמר ע"ד יודוך ה' וגו' ועוד קשה לו מאמר פיך לא נאמר וגו' כי באמת היא חיובא ושורש א"כ אינו רק מאמר א' אנכי ולא י"ל והי' לו לומר מאמר פיך, אלא כן הוא בשעה שאמר אנכי ולא יהי' לך הי' באמת אומרים לכבוד עצמו הוא דורש, היינו שלמה אמר כלל אשר היצאתיך מא"מ [כי הי' חושבים שהוא ג"כ מצוה ודיבר א' וא"כ הי' לו לומר אשר בראתיך כקושית המפורשים וע"כ סברו שאינו רוצה שיכבדו אותו אלא אלו אשר הוציא מא"מ] אלא שרצה שיכבדו אותם אשר הוציא אותם מאמ"צ אלא כיון ששמעו כבד את אביך ואת אמיך, [ולא הי' יתכן לומר משום שהם אביך ואמיך דהא הם אביך ואמיך והשם מורה ע"ז] וא"כ אנכי ה' א' ג"כ הוא חיובא ושורש ואינו מצוה ולא שייך לומר אשר בראיך אלא שאמר אשר הוצאתך היינו שהוא מסיים א"ע שהוא הוא האלקים אשר הוציא אותם מא"מ, אבל עכ"פ אנכי ה' א' היא חיובא ולהם ג"כ להאמין בבורא ית"ש בורא עולם וכל הנבראים ולהודות לו ע"כ יודוך ה' כל מלכי ארץ ועיין היטב והשי"ת יראנו נפלאותו בתורתו לשמה עע"א:

ז':

גמרא שבת דף פ"ח ע"ב אמר ריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו ע"ה מה לילוד אשה בינינו אמר להן לקבל תורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה וכו' וכו' אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' א' אשר הוצאתיך מא"מ אמר להן למצרים ירדתם וכו' תורה למה תהא לכם שוב מה כתיב בה לא יהי' לך א"א בין עמים אתם וכו' עיי"ש כל הענין שהי' משה רבינו ע"ה משיב להם, וכ' מהרש"א בחיד"א שם דמלאכי השרת רצו סתרי תורה וע"ז אמר השי"ת למשה אחוז בכ"כ דגם לך יש נשמה מכסא כבודי ותוכל לקבל ס"ת ומזה השיב להם משה כיון שסתרי תורה שייך ג"כ אצלינו וגשמיות התירה לא שייך אצליכם כלל יותר ראוי התורה ליתן לנו עיי"ש דבריו באריכות, ועדיין קשה לי הא' הלשון לקבל תורה בא תיבת בא למה הוא בא ונראה מיותר הלא ראו שבא והי' לו להשיב על שאלתם מה לילוד אשה לקבל תורה, ועוד יש לדקדק כל האריכות שהשיב משה למ"ה והי' די לו להשיב בקיצר כי גשמיות התורה לא שייך לכם כלל ורחניות יכולין אנחנו ג"כ לקבל ע"כ אנחנו קידם ולמה הי'

מאריך כ"כ בתשובתו הלא דבר הוא, ונ"ל לכלכל דברי משרע"ה בתשובתו במשפט דהנה החובת הלבבות כ' בשער עבודת אלקים דצריך הערת השכל והערת התורה עיי"ש שצריך לעבוד משכל פשוט וצריך הערת התורה לזין דברים, הא' כי התורה יגיע אלי' במציעת אדם שיראו על ידו אותות ומופתים כל בני אדם שוים בהם מצד הרגשתם לא יוכלו לדחותם ויתברר להם מה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מורגשים ושכליים וזאת תוספות על מה שהוטבעו אליו בשורש הבריאה והיצירה מן ההערה השכליית וכו' עיי"ש (אף שאינו מסודר שם כך) ונוגע לזה שנהי' מצווה ועושה וגדול ממי שאינו מצווה ועושה ואבותינו שקיימו באינו מצווה זכי לקיים במצווה ועושה להרבות שכר ובזה יש לפרש המדרש בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן או"ה אמרו מה ראו להתקרב יותר מכל האומות סתם הקב"ה את פיהם ואמר הביאו לי ספר יחוסין שלכם שנאמר הבו לד' וכו' כשם שבני מביאין שנאמר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם, וקשה ע"ז ב' קושיות הא' הלא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וכו' שחזר על כל אומה ולא רצו לקבל את התורה ועוד התשובה הביאו לי וכו' וכי ביחוס תליא מלתא ולהנ"ל א"ש בהקדם עוד מה שדרשו חז"ל ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית וכו' והקשו התו' והלא כבר אמרו נעשה ונשמע ומה הי' צורך לכפי' ונראה לתרץ ואח"כ ראיתי שכונתי ת"ל לדעת מהרש"א בחיד"א שם] דבאמת פשטות התורה רצו לקבל וע"ז אמרו נעשה ונשמע אבל סתרי תורה שצריך לזכות לזה למעט בעניני העולם מאוד ופרישות כידוע מספרים זה לא רצו וע"ז כפה השי"ת אותם לכבוש החומר לקבל מצד נשמתיהם חלק אלקי ממעל, והנה לאו"ה באמת לא רצה השי"ת ליתן להם רק גשמיות התורה ולא סתרי תורה וסודותי', ובשעה שקבלו ישראל התורה ונותן להם גם ס"ת וע"ז הי' הכפי' כאמור אמרו מה ראה וכו' לכופם על ס"ת יותר מכל האומות וסתם הקב"ה פיהם הביאו לי ספר יחוסין שלכם כשם שבני וכו' שהם מצד נשמותיהם שזכו אבותם להיות מרכבה לכ"כ זוכים לס"ת:

ולפי"ז מובן גמרא הנ"ל שמ"ה שאלו מה לילוד אשה בינינו והשיב השי"ת לקבל התורה בא שהוא בא לה קודם כתיבתה מצד אינו מצווה ועושה וזכה לנשמה קדושה:

ב' שהתורה הוא מחלקת מדרגות כי עבודת בני אדם חייבין בהן כפי מעלות הטובת עליהם כאשר בחר בנו בהוציאנו מארץ מצרים ובקיעת י"ס ושאר הטובות שהן ידיעות ומפורסמות ויחדנו הבורא ב"ה משאר האומות חייבנו בה להודות לו וכל זה לא יתברר כי אם בתירה כמו שאמר הכתוב אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וכו' ואין דרך לדעת זה מצד השכל לבדו ע"כ ומעתה תבין תשובת משרע"ה

בטוב שהשיב למלאכים כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם הלא לא שייך אצליכם חילוק מעלות מצד הטובות וא"כ למה לכם הערת התורה ובזה מיושב למה נאמר אשר הוצאתיך מא"מ ולא אמר אשר בראתיך כי לפי הנ"ל צריך הערת התורה מצד הכרת הטובה אשר ייחדנו בזה משאר האומות והבן:

ג' צריך הערת התורה בעבור מצות השמעיות אשר לא יוכל השכל לבאר אופני חיובם והם החקים כפרה אדומה ושעטנז וחזיר וכל הדומה להן שאין השכל מחייב אותם כלל, ובזה אנו מחולקים משאר האומות כמו שנאמר ויצונו ד' לעשות את כל החקים האלה ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים והנה איתא בסנהדרין קי"א פלוגתת ר"ל ור"י על הפסוק לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק עיי"ש ומיירי כי עיקר החוק הוא הקבלה ואם אינו שומר החקים כאלו כפר בקבלה עיי' לפרש בזה טעם מחלוקתן והנה אנחנו מובחרין לחלק ה' כי יעקב בחר לו ה' ומצוין על השיתוף ג"כ להיות מחולקין מן האו"ה וזה שהי' תשוב' משרע"ה למלאכים בין עמים אתם שרוין א"כ גם לטעם זה שצריך הערת התורה לא שייך לכם התורה: ד' כ' החוה"ל שצריך הערת התורה כי עפ"י השכל הי' האדם מופרש מכל וכל מעוה"ז והי' רק מתבודד לעבודת השם וגם זה לא טוב והתורה ממוצע לעשות לעוה"ב וגם לעוה"ז וזה ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי תשבות לעסוק בתורה ועבודה כי לזה נתנה שבתות ויו"ט לישראל, וז"ש משלי ח' טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר שקשה זו ואצ"ל זי קאמר ולהנ"ל א"ש דהיינו נבחר ג"כ מכסף וז"ש משה להם כלום מלאכה אתם עושים ובאמת כל פעולתכם רק ברחניות וא"כ גם משום זה א"צ לכם להערת התורה: ה' כי ההערה השכליית איננה כוללת כל המצווים מפני קוצר מחשבת קצתם ויתרון הכרת קצתם על קצתם וההערה התורי' כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה ואם הם חלוקים בהבנתם אותו וכו' אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחור ולישוש ולזקן ולמשכיל ולכסיל וכו' עיי"ש. וז"ש משלי אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב להשוות הכל בתורה, וזה שהשיב להם משה כלום מו"מ יש ביניכם שאין בכם חלוקי דעות שיוצרך לכם הערת התורה והבן:

ו' שהתורה נותנת שיעור עד כמה תכבד העבודה ושכר ועונש שלא היינו יודעים עפ"י השכל והנה היינו יודעים עפ"י השכל שיש שכר רוחני' ועדן נצחי' להנשמה כמו"ש הרמב"ן שזהו פשיטא שתשוב הנשמה אל האלקים אשר נתנה ויתדבק לשורשו אם אין מעכב עפ"י החטאים ועיקר שידעינן עפ"י התורה שיש שכר גם להגוף כי איך יטריח בגוף במצות גשמיות ללא דבר ע"כ יהי' גם להגוף תיקון, ובזה יש לפרש מאמר חז"ל

קדושין ד' ל' דרש עולא וכו' מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרו פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ד' א' אמרו אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והידו למאמרות הראשונות, וקשה מה הכונה באמרם לכבוד עצמו הוא דורש וצ"ב (ועיין לעיל אות י' ביאור ע"ז) יהי' כן והלא כל הנקרא בשמי לכבודי בראתי והעיקר הוא לכבדו ית"ש ולרוממו וזהו תכלות הכל, אך להנ"ל א"ש כי ג' שותפין יש באדם חלק הגשמיות הוא מהאב והאם וחלק הרחניות הוא מהשי"ת חלק אלקי ממעל ומשו"ה בששמעו אנכי ולא יהי' לך הי' אומרים שהכל הוא לכבוד עצמו היינו שכל התורה הוא לחלק הנשמה ולהגוף לא יהי' שום שכר ותיקון כיון ששמעו כבד את אביך וכו' עבור חלק הגוף וא"כ גם לזה נותן חשיבות מיד הודו שראוי לקיים ולטרוח גם בגוף כי גם לגוף יהי' תיקון לעתיד והבן וזה שהשיב משרע"ה למ"ה בתשובה נוצחת כלום אב ואם יש לכם הלא אין לכם חלק גשמיות ולמה לכם הערת התורה לחלק הרוחניות מצד השכל יש לו תיקון ץ' צריך הערת התורה כי השכל אינו בטוח שלא יכשל כי התאוה רודפו ואבל התורה הוא משמרתו והוא לו למעוז ולמשגב להחליש כח החומר והתאוה כמו"ש בראתי יצה"ר בראתי התורה תבלין, ואפשר לפרש בזה הגמרא שאמר משה להם הלא אכלתם בשר בחלב אצל אברהם אע"ה הכונה שאנחנו בני חומר צריך לנו התורה לחסום התאוה ואבל אתם אכלתם וע"כ שאין המאכל נכנס לגופכם כלל ולא הי' למלאות התאוה או הצורך כי אין בכם שום חומריות, וזה שהשיב משה למאה"ש גם טעם זה שצריך הערת התירה ליכא גבייכו וזה כלום יצה"ר יש ביניכם תאוה וקנאה יש ביניכם וא"כ שאין לכם יצה"ר אינכם צריכים להתורה להיות לכם שמירה ותבלין נגד יצה"ר, כלל הדבר שמשרע"ה השיב להם שכל הטעמים שאנחנו צריכין להערת התורה שהם שבעה כמו שכ' החוה"ל ליתא גבייכו ואינכם צריכים ומשו"ה האריך משרע"ה בתשובה שפרט להם אחת לאחת כמו שכתבתי רק שיהי' כל עבודתכם מדרך השכל, ואבל אנחנו צריכים להערת התורה מכל הלין טעמא ולא די לנו בהערת השכל וע"כ אתנו המשפט שיהי' נותן לנו התורה וע"ז הודו לדבריו, והשי"ת יראני נפלאות בתורה לשמה ויהי' בעזרתינו לעובדו בשכל ובתורה לשמה אמן:

ח':

בש"ס דקדושין דרש ר' עילא וכו' מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו' כיון ששמעו וגו' עיין בעקדה שער חמשה וארבעים בארוכות היטיב ועפ"י הקדמתו נראה לפרש הגמרא כי קשה מה"ת יאמר הקרא מאמר פיך והלא טוב שאומר שכל המאמרים נאה להם והודו ועפ"י דבריו ז"ל יש להאריך בתוכחה כי זה שורש כל החטאים שאפילו המאמינים

שוכחים מההשגחה ואלמלא הי' בזכרון תמיד ההשגחה וממילא הי' להם בטחון על השם ב"ה הי' מונעים מכמה עברות והי' עושים מצות והי' מגדלים בנים בדרך התורה והיראה, ע"כ, אמר השם ב"ה אלו המאמרים לחזק ההשגחה ושיזכרו זה היום בזה וגם יש להוסיף כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ויש להעמים ג"כ באלו עשרת הדברים איך באו לאפוקי מאלו ג' הדברים ועיין, ויש עוד להעמיס באלו עשרת הדברות שמלמדים הדברים שמכוחם נתחזק בעבודת ה', הא' קדושת הזיווג ובא נשמה קדושה ואח"כ הגידול שמגדלים אותו אבותיו ואח"כ באיזה חבורה הוא בא כי הרבה חברותא עושה ואח"כ במה שעוסק בפרט שבת ויו"ט כי לא ניתנו שבתות ויו"ט לישראל רק לעסוק בתורה כי בימי החול כל או"א טרוד בעמל הפרנסה זה בכה וזה בכה אמנם בשבת ויו"ט הוא פנוי מכל עסקי' לעסוק בעבדות ה', ואח"כ העזר מה' כידוע אלמלא הקב"ה עוזרו לא הי' יכול לו והבא לטהר מסייעין לו, והנה השי"ת דבר עם אנשים גדולים התחיל אנכי ה' א' וכו' ואהי' לעזר לך על מה שהי' עיקר ההוצאה ממצרים בהוציאך וגו' תעבדון את האלקים על ההר הזה, ואח"כ כסדר כל הדברים הנ"ל ועיי', ולפי"ז יהי' פי' הגמרא מאמר פיך לא נאמר שהי' לו לומר מאמר כי כל עשרה הדברים כלם להמנע מהדברים המונעים טבודתו יתברך ולחזק לעבודתו כהנ"ל והכל מאמר א' ועיקר ללמוד ההשגחה והוא מיקר ושורש עבודת ה' כהנ"ל וכדברי בעל העקדה לחזק האמונה בזה כנ"ל והכל א' ופרטי הדברים אין חידוש כמו"ש בעל העקדה [ומש"כ הוא ז"ל ששבת הוא חידש אז קשה הלא במרה ובמן נצטוו כבר ג"כ] וע"ז תירץ כי בתחלת הדברים אמרו לכבוד עצמו הוא דורש מלשון דרוש דרש משם היינו שדורש ומשגיח רק על הנוגע בכבוד עצמו ואבל בצרכי בכי אדם אינו משגיח כיון ששמעו כבד את אביך וכו' ושאר הדברות שמשגיח ג"כ על מה שבין בני אדם ב"א לחברו הודו ועיי':

ט':

ותקם היא וכלותי' ותשב משדי מואב כי שמעה בשדי מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם והקשו הכפל בשדי מואב, ועוד צריך ביאור הלשון לתת להם לחם וכיון דלא נתן עדיין כדמשמע הלשון כי פקד וגו' לתת להם וגו' אבל לא נתן עדיין וא"כ מנא ידעה הול"ל נתן להם, ואפשר לומר דהנה ידוע שנענשו על שברחו מא"י מפני עניים כדאיתא במדרש ולמה נענש אבימלך מפני שהפיל לבן של ישראל עליהם משל וגו' כך אבימלך הי' מגדולי הדור ומפרנסי הדור וכשבאו שני רעבין אמר עכשיו כל ישראל וכו' עמד וברח לו מפניהם עיין במדרש יותר בארוכות והנה יש לפרש שמיעה לשון הבנה וגם פקד לשון ציווי כידוע וזה הפי' דקרא כי שמעה היינו שהבינה בשדי מואב ממה שארע

לה בשדי מואב ששם נענשו כי פקד ה' היינו שצוה ה' את עמו לתת להם היינו לעניי עמו לחם והבינה אז שלא טוב עשו בזה מה שברחו ולא רצו לפרנס עניי ישראל ועשתה תשובה ובזה יש להאריך בתוכחה על הרואים כי נענשו ואעפי"כ אינם נותנים על לבם לשוב וליתן צדקה לעניים ועיי':

י':

הזקנים אמרו לבועז יתן ה' וגו' רחל וכלאה אשר בנו שתיהן את בית ישראל, ומקשים שמעתי מהגאון מק"ק וארויט להקשות והלא ה' בחר בנו להיות לו לעם ואיך ברכו שרות תהי כרחל וגו' וא"כ יעמוד ממנה עוד אומה ישראלית וזה אי אפשר, ועוד יש להקשות וכי רחל ולאה בנו בית ישראל והלא ד' שבטים נולדו מבלהה וזלפה, ועוד לא מצינו שנתקיים ברכה זו וזה לא מצינו בברכת זקנים ואפ"ל דאי' וכל בניך למודי ה' א"ת בניך אלא בוניך והפי' בוניך המה ת"ח הבונים נקראו בונים והפי' שהם מבינים הלומדים את ישראל ע"ד עדות ה' נאמנה מחכימת וגו' וכאשר אמר ירמי' ע"ה הכה בדבר ה' מאסו וחכמה וגו' א"כ אין חכמה רק למודי ה' כמו"ש הרמב"ן ג"כ בהקדמה על התורה שלמה המלך ע"ה למד כל חכמה שכו מהתורה וז"ש וכל בוניך היינו כל העושים אותך מבינים בעלי בינה הם למודי ה', וידוע שרחל ולאה עשו מו"מ לאה נתנה לרחל דודאים ואמרה לכן ישכב עמך וגו' ונולד יששכר וזבולין ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשו ישראל וא"כ מן המו"מ של רחל ולאה נולדו בוני ישראל זבולון שהחזיק ביד יששכר ויששכר שלמד כמו"ש שמח זבולון בצאתך ויששכר באיהליך וזה שברכו הזקנים את בועז יתן ה' וגו' כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן את ב"י שהם החכימו את בית ישראל וברכה זו באמת נתקיים שנולדו ממנה דוד ושלמה וכמוהם ומשיח צדקנו שעתיד לבוא ב"ב והוא ילמד דעת את ישראל ומתורץ הכל:

י"א:

איתא בקדושין דף ל"א [כבר אמרתי מזה אך עתה נ"ל בהסבר יפה] עיין לעיל אות ח' מזה ועיין ג"כ באות ו') דרש עילא וגו' מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך כיון ששמעו אנכי וגו' ולא יהי' לך וגו' אמרו לכבוד עצמו היא דור כיון ששמעו כבד את וגו' חזרו והידו לדבריו וקשה מה"ת יאמר מאמר פיך והלא שמעו הכל, ועוד מה הוא הלשון דורש הול"ל לכבוד עצמו הוא אומר ונראה לי דהראשונים נחלקו הרמב"ם סובר עיקר הדביר אנכי ה' וגו' הוא להאמין שהשי"ת נמצא והמציא הכל יש מאין, והר"ן והסמ"ק סוברים זה ידוע מהשכל רק הדבור הוא שהי' מינים שאמרו שהשי"ת אין לו השגחה בעוה"ז כי אין זה כבודו להשגיח בעולם

התחתון עולם השפל ואינו מבקש עבודתינו לכך אמר השי"ת לאפוקי מדעה זו אנכי ה' א' ומבקש עבודתיך אשר הוצאתיך מא"מ מבית עבדים ונוכחת לדעת על השגחתי, וע"ז באו אלו הדברות לחזק אמונה זו שהשי"ת משגיח על מה שבין אדם למקום ועל מה שבין אדם לחברו, ומצינו לשון ודרשת דרוש דרש משה ומעתה יבואר הג' הנ"ל דקושית הגמ' הוא דהי' לו לומר מאמר פיך שכל אלו הדברות הם מיוסדים על כוונה זו שהשי"ת משגיח ומבקש עבודתינו א"כ הוא הכל רק מאמר ודבור א', ומשני כיון ששמעו אנכי וגו' אמרו לכבוד עצמו היא דורש היינו מה שנוגע לכבודו הוא דורש ע"ז הוא משגיח ודורש אבל מה שנוגע בין אדם לחברו אינו משגיח כיון ששמעו כבד את אביך וגו' לא תרצח וגו' הודו כי אמת ראוי לעבדו וכי הוא משגיח על הכל הן מה שנוגע בין אדם למקום הן בין אדם לחברו ועיי' (ומשו"ה כתיב אמרי פיך כיון שמתחלה חשבו שאינו משגיח ודורש רק מה שנוגע אליו ואח"כ מדברות כבד וגו' לא תרצח נודע להם שמשגיח אף על מה שבין אדם לחברו ואז הודו):

וי"ב:

יום א' חג השבועות תרלח"ל נתן ר' משה בורגער ספר תורה חדש לבהכ"נ והלכנו כל הקהל לאחר הלל קידם קריאת התורה להביא את הספר לבהכ"נ ולאחר הכניסו בארון הקודש אמרתי לכבוד התורה בפ' יתרו בחודש השלישי וגו' כה תאמר וגו' ותגיד לב"י וגו' פי' רש"י לנשים בלשון רכה וגו' וקשה איך משמע בזה הלשון ב' לשונות רכה וקשה ועוד דקדקו הרבה בפסוקים שם ונקדי' לפרש גמרא דנדרים פ' ד' דף ל"ח ע"א ארחב"ח לא העשיר משה אלא מפסולתן של לוחות שנא' פסל לך וגו' פסולתן שלך יהא אריב"ח לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנא' כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבו שלך משה נהג בה טובת עין וכתבה לישראל ועליו הכ' אומר טוב עין הוא יבורך וגו' מתיב ר"ח ואותי צוה ה' בעת ההוא וגו' ומסיק אלא פילפולא בעלמא ע"כ וקשה א' קושיות מהרש"א למה צריך למילף כתב לך מפסל לך עיי"ש ועוד קשה מ"ש בגמרא ב' פעמים אותי צוה ואני לכם היאך כ' זאת בפסוק ועוד במה דפריך שם מקרא ועתה כתבו לכם את השירה הזאת עיי"ש פי' הר"ן ומהרש"א ולשני הפירושים חסר בגמרא ונקדי' גמר' שבת פ' ר"ע כשעלה משה למרום וגו' מה לילוד אשה ביניינו עיי"ש כל הענין ומהרש"א שם ויש להרחיב הדברים בפני המון עם לכאורה מצינו בתורתינו הקדושה דברים של מה בכך מה לנו באריכות חיתון רבקה ליצחק ומה לנו בצאן יעקב אם הי' עקודים או נקודים וכל הסופר ומו"מ של יעקב עם לבן ובפ' וישלח מה לנו מי הי' אלופי עשו ושעיר החורי אולם כבר כ' כל הקדושים א' יש לנו קבלה אמיתית שכל התורה כולו שמותיו

של הקב"ה עיין ברמב"ן בהקדמה ונון שערי בינה נבראו כ' שם בבריאות ארץ שער בינה א' ובבריאת הצמחים עד למעלה עד נון ושערים אלו מ"ט נגלו למרע"ה רק שער הנון הוא בידיעת אלקית וכ' שם הרמב"ן מ"ש נבראו על הרוב נאמר ואפ"ל שאמר נון שערי בינה ע"ד שנא' בספירת העומר עד חמישים יום] והכל כ' בתורה והביא שם ג"כ שלמה המלך ע"ה כל חכמותיו כ' בתורה וכבר כ' בשם הזוהר כי בד' חלקים פרד"ס בכל א' יש ששים רבוא פי' אך מה שהוא לפנינו פשטות הוא כמוש"כ הזוהר ברדת התורה למטה בעולם גשמיות הזה נתלבשה בלבוש הזה וכל איש ישראל צריך ליגע במה דאפשר לו להשיג ומי שאינו זוכה רק ללמוד הפשטות ולומד לש"ש יש לו שכר לימודו עיי' בס' שירי משכיל שהאריך בזה והמלכים הי' סוברים שאין לנו יכולת בהיותינו ילוד אשה להבין ולהשכיל בסתרי תורה ובקשו הם התורה כמו שנוהג למעלה הסודות עיי"ש היטב במהרש"א שם שאמר משה שמא ישרפוני בהבל וגו' היינו שסבר שאמת אתם וינצחו איתו אמר לו השם יתעלה אחוז בכסא כבודי היינו יש לך יכולת להגיע לכל סודות התורה כי כשמתינו ממעלה מעלה וכיון שיש לנו ג"כ לבוא לסתרי התורה השיב להם משה יש לנו שייכות יותר כי לנו שייך הפשטות וגם הסודות ולהם לא עיי"ש, ולפי"ז בגמרא נדרים הנ"ל יש להקשות בפשיטות פי' מהרש"א בתחלה לא ניתן לישראל רק המצות ולא לימוד התירה וקשה כיון שנותן להם המצות א"כ צריך ללמדם ועוד קשה מפני מה לא פריך הגמרא מקרא זה גופא כתב לך את וגו' כ' עפ"י וג' כרתי חתך וגו' ואת וגו' ופי הדברים האלה הוא תורה שבע"פ וא"כ זה הוא הלימוד, ע"כ נראה לפענ"ד כי ודאי ידע הגמ' כיון שנותן להם המצות צריכים ללמוד בפשוט התורה שבכתב ושבע"פ לידע מה לעשות על ברי' רק על לימוד סודות התורה נאמר בתחלה אלא למשה וגו' וע"כ לא למד הגמרא מכתוב לך גופא כי הי' משמע אפילו על פשיטות התורה וזה לא אפשר כהנ"ל שצריכים ללמוד מה לעשות ע"כ למד מפסל לך מה התם מה שהוא מיגע א"ע ופוסל מהלוחות הוא שלו אף הכ' מה שמיגע א"ע להוציא מהכתב כפטיש יפוצץ סלע הוא שלו ולא ניתן לישראל רק למוד פשוט ומשה נהג טוב עין וע"ז פריך מאיתי צוה וגו' והנה אי' בגטין פ' הנזקין פלוגתא אי תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה, וכ' מהרש"א שם חתומה ניתנה לפי ערך הנותן ומגילה ניתנה לפי ערך המקבלים ונראה הכוונה לפי ערך הניתן היינו סתרי תורה וערך המקבלים פשטות התורה לפי"ז כאן פריך הגמ' ואותי ציה ומשמע להמקשן ללמד כולל הכל ומשני אותי צוה פי' א"כ צוה אותו לפי ערך הנותן ואני לכם לפי ערך המקבל א"כ אני לכם רק פשטות וכן פריך עוד מפסוק ראה למדתי וגו' ומשני כן ופריך עוד מוכתבו להם את השירה וגו' לכם משמע כולם שוה

ומשני שורה לחודה ועפי"ז הי' התירץ שבשורה לחידה יגלה להם גם סתרי תורה ולא בכל התורה ופריך הא כתיב למען תהי' השירה הזאת לעד וא"כ כי היכא דשירה זאת לעדות בפשטות על פשט התורה ג"כ לעדות בנסתר על סתרי התורה וא"כ ע"כ צריך להם לגלות מכל התורה ג"כ נסתרות וסודות ומשני אלא לפולפלא בעלמא ולפי"ז הכונה בפסוקים הנצבים בראש אמיר כה תאמר לב"י וגו' היינו רכה פשטות התורה וידוע יעקב הוא המדרגה הקטנה ותגיד לב"י היינו דברים קשים סתרי תורה שהוא למדרגת ישראל גדולי הערך. ועתה אם שמוע תשמעו כפל הלשון על שני שמיעות שני דרכי התורה הנ"ל ואתם אפילו אתם בגשמיות כאשר אתם תהי' לי ממלכת כהנים וגו' כהנ"ל שנשמתכם דבוקה תחת כסא כבוד ועיין, (ועיין לעיל בדרשות מזה ובפ' יתרו):

ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלקי ישראל אשר באת וגו' אפשר לפרש דלהיות בשר ודם השוכר פועלים למלאכה אינו נותן להם כל הרווח אשר משתכר כי רוצה להרויח ג"כ להיות לו וזה כוונתו וא"כ אינו משלם להם כל השוה רק החצי או השליש לא כן מדת הקב"ה דאם צדקת מה תתן לו ועיקר אצלו לעשות חסד עם בריותיו ע"כ נותן לו שכרו משלם שכר כל הפעולה כי כ"א עובד לעצמו ולתועלתו, והיינו לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו לגמרי לא נחסר כלום, וזה שאמר לה תהי' משכורתך שלימה וגו' כל מה שעשית לעצמך עשית לא יגרע ממשכורתך כלום, (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

ובמדרש רות ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה וגו' אשר באת לחסות ת"כ א"ר חסא אשר באת, ותמיה' ויפורש עפ"י מאמר חז"ל מפני מה גרים בעוה"ז שפלים ונבזים מפני שאחרו לבוא מעתה אין משכורתם שלימה, אבל ברות ידוע שאם היתה באה ביום שלפניו לא הי' מקבלין אותה דבו ביום דרשו עיוני ולא עמונית ממילא הקדימה לבוא מיד שהי' אפשר לה וא"כ בדין הוא שתהי' משכורתה שלימה והיינו דאר"ח אשר באת שלא אחרת לביא ובאת מיד ותיכף, (מהנ"ל):

מהעלותך:

ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח ות"י אשה כושית מלכה בכוש והקשו מאי הלא גם בנו דבר הלא אז לא דבר עמו כלל ואפ"ל דהנה זיווג ב' לפי מעשיו לכך דברו על שניהם כיון שצפורה זיווג שני א"כ ממ"נ אם היא אינה צדקת גם הוא כך ואם היא צדקת מ"ט פי' ממנה הלא גם בנו דבר לכך קראו כושית והכיון על שניהם: שמעו נא דברי דקדק או"ח מלת נא ודאי ישמעו את אשר ידבר ולא יוצדק לומר האדון לעבדו לשון בקשה, וגם למה הוצרך לומר שמעו וכו' הלא בודאי

ישמעו ואפ"ל דהנה פגמו גם בכבוד המקום באומרם שהמדבר עמו אין צריך לפרוש והשי"ת מחל על כבודו ובקש רק עלבון משה ע"כ אמר ית"ש שמעו נא כאלו מכניע את עצמו והבן ומה שהקשו עוד הלא לא פירש להם השי"ת עיקר טעם פרישת משה מד"א הואיל שצריך להיות מוכן תמיד לפי הפשוט י"ל דאו"ח כ' מ"ט נביאות משה במראה ושאר בחידות כיון שגשמיות אינו סובל רוחניות רק מה שהרכיב הוא ית"ש מתחלה כדאי' ברמ"א בשו"ע או"ח פי' אשר יצר וכו' ומפליא לעשות לכך צריך להתלבש הדיבר במשל גשמיות ואבל משה רבע"ה שהי' מופשט מכל וכל גשמיות הי' במראה לפי"ז אם הי' עוסק בד"א עדיין הי' בגשם ולא הי' ג"כ יכול לקבל נבואה כך ולפי"ז שפיר השיב להם השי"ת טעם:

וישארו שני אנשים במחנה וגו' הקשה אור החיים אף שאמרו בגמרא דעירובין שיהושיע מת בלא בנים על שהשיב דברים לפני רבו משרע"ה עכ"פ מה הי' לו, ותי' להראות למשה שאין רצונו במה שאמרו משה מת ויהושיע מכניס ואבל קשה ע"ז בגמרא דסנהדרין דף י"ז ע"א אהא דאי שם ומה נבואה נתנבאו אמרו משה מת יהושיע מכניס את ישראל לארץ א"ח אומר משום ר"א על עסקי שליו וכו' וקאמר שם אח"כ בשלמא למ"ד משה מת היינו דכתיב אדוני משה כלאם אלא למ"ד הנך תרתי מאי אדוני משה כלאם גו' בשלמא למ"ד הנך תרתי היינו דכתיב מי יתן אלא למ"ד משה מת מינח הוי ניחא לי' לא סיימו קמי' ע"כ וא"כ לא אמרו למשה כלל מה דכבאו וא"כ ליתא לתי' הנ"ל להראות למשה וכו', ועוד נתרץ דברי מרע"ה התמוהי' דאמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת וגו' הנה הובא בבינה לעתים מבעל העקרים שהקשה בשם אפיקורסי' איך אמרו דהתפלה מקובל אצל השי"ת לשנות הגזירה או כל דבר והלא אין השתנות שייך לומר על השי"ת וא"כ איך ישתנה גזירתו מטובה לרעה או להיפך ותי' דכמו דחזינן במלאכת שמימה גידול התבואה ואף שנגזר משי"ת שיהי' שנה טובה ואם יושב איש בעל השדה ואינו חורש וזורע איך יצמח אלא ע"י מעשיו דכשהוא אינו מכין א"ע לקבל הטוב איך יבוא עליו הגזירה הטובה והלא מפסיד את עצמו וכן בכל דבר ע"י הכנה שהאדם מכין א"ע משתנה עליו התנהגות השי"ת ולעולם דבריו וגזירתו ית"ש קיים רק השתנות לפי הכנת האדם א"ע לקבל טוב או רע וז"ש הכ' רבות מחשבות בלב איש היינו שרבות מחשבות תלוי בלב איש ועצת ה' הוא תקום לעולם, ובזה יש לפרש גבי הים שאמר מרע"ה לישראל התיצבו וראו את ישועת ה' היום וגו' ה' ילחם לכם ואתם תחרושין וע"ז השיב לו השי"ת מה תצעק אלי דבר וגו' היינו" כיון שאמרת להם התילבו א"כ עי"ז כבר הם מוכנים, לתשועה ומה תצעק אלי הלא אצלי לא תעשה

שום התפעלות, ובזה י"ל ג"כ הקרא ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו היינו שתפלתו הי' לנוכח אשתו שתהי' הוא מוכנת לקבל טוב, ובאמת דברי בעל העיקרים הללו דברי תו' הם בר"ה דף ט"ז ע"א כמאן מצלינן האידנא אקצורי ומריעי כר' יוסי (דסובר שם אדם נידון בכל יום) והקשו בתו' ולשאר תנאים איך מתפללים ברכת רפאנו וברכת השנים ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינן אלא לרי' אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכ"ע דמתי יחלו נגזר מתי יתרפאו לא נגזר ע"כ, וע"כ כוונתם כדברי בעל העקרים דאם לאחר הגזירה אדם מתקן מעשיו לקבל טוב ממילא יש רפואה דאינו מוכן לקבל הרע אמנם עדיין תינח רפואה ואבל מה שמתפללים על טוב כמו בני חיי ומזוני שיגזור עליו לטוב ע"ז לא קשה דאם עדיין לא נגזר לא שייך השתנות וגם לפעמים השי"ת מעכב הטוב משום להבין השגחתו שמו ית"ש כמו שמצינו וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ואדם לעבוד וגו' ופי' רש"י כדי שיבוא אדם ויכיר הצורך ויתפלל ובזה מצינו בתענות גדול יום הגשמים כרת שמים וארץ שנא' הרעפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע אני ה' בראתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו וקשה מ"ט יהי' כבריאות שמים ולהנ"ל א"ש כיון שנתעכבו הגשמים משום שיכירו השגחה לאחר בואם והצורך עליו א"כ מזה ניכר מי שאמר והי' העולם, וגם מצינו בזה שעי' שנפתחו שערי ישועה ושפע הטוב גם כל דבר אפשר לבקש וג"כ בגמ' שם גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו שנא' תפתח ארץ ויפרה ישע וג"כ כהנ"ל:

ונחזור דמצינו ב' מיני תפלות הא' לאחר שכבר נגזרה הגזירה ואז אין התפלה עושה התפעלות רק עי' הכנת המעשה, ואבל קודם שנגזרה הגזירה התפלה בעצמה עושה התפעלות, ובזה יש לפרש הגמרא ב"ק צ"ב ע"א א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמור רבנן כל המבקש רחמי' על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה א"ל דכתיב וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו (איוב מ"ב) א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו' וכתיב וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' כאשר אמר אברהם אל אבימלך ע"כ והקושיא גלוי' כיון שידע לדרוש מהך קרא למה שאלו ולהנ"ל י"ל דהטעם באמת למה נענה תחלה הוא מתרי טעמא הא' בפשטות משום טוב לבו שמניח את שלו ומתפלל בעד חבירו ועוד י"ל הטעם לפי הנ"ל דלאחר שנגזרה הגזירה אין התפלה מקובלת רק עי' הכנת האדם א"כ אם מתפלל בעד חבירו מראה בעצמו כאלו מוכן חבירו לקבל הטוב יותר ממנו ובזה מראה עניות וא"כ עקב ענוה יראת ה' וראוי היא להיות נענה תחלה וע"ז יש חילק דגבי איוב עדיין לא הי' נגזר הגזירה על חברו שאמר הקב"ה לאליפז חרה אפי

וגו' לבלתי עשות עמכם נבלה וא"כ בזה קשה יותר למה נענה תחלה ואבל גבי אברהם שכבר הי' הגזירה על אברהם שכבר הי' שרה עקרה וגם באבימלך כתיב כי עצור עצר ה' וגו' ומשו"ה רבא שאלו מנא וגו' כל דיקא כל המתפלל בעד חבירו אפילו כגון שלא נגזרה עדיין הגזירה שהוא נענה תחלה וע"ז השיב לו מאיוב שאפילו בכה"ג ג"כ הוא נענה תחלה וע"ז אמר ואנא אמינא וגו' היינו היכא שהי' גזירה נשמע מאברהם ואבימלך והבן ובזה יש לפרש ג"כ המדרש אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שאתה רואה בניך בצער ואין מי שיבקש רחמי' עליהם מיד ענה אותם והשיב לו השי"ת חייך בכל שעה שהם קוראים אותי אענה אותם, וקשה מאוד הלא משה ביקש שיענה אותם כשאין מי שיבקש רחמים עליהם וא"כ היאך בא תשובת הקב"ה בכל שעה שקוראים אותי ועיין בבל"ע בזה, ולהנ"ל י"ל דה"ק משה שאפילו אין מי שיבקש רחמים עליהם היינו שלא יהי' א' ביניהם אשר אפשר לחשוב עליו שהוא ממוכן לקבל טוב יותר מחבירו שחבירו יתפלל עליו ויהי' הוא נענה תחלה עי' פתיחת שפע הטוב אעפי"כ ביקש מיד ענה אותם ואמר לו השי"ת אעפ"י שהם יקראו בעצמם אענה אותם והבן, אמנם מה שאנו מתפללים כמה ואינו נענים הוא כי תפלה צריך ד' דברים הא' הכנה טובה טוב אחרית דבר מראשיתו, והב' זמן ויש לפרש ה' בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה, וקשה הכפל אכן הכוונה כך ה' בוקר תשמע קולי שאמרת שתשמע בבוקר קילי ולכך ביקר אערוך לך וגו', הג' הוא המקום וי"ל הקושיא שהביא בבנה לעתים על הגמרא בשעה שבא הקב"ה וגו' ולא מצא עשרה מיד הוא כועס וקשה והא עשירה קדמה שכונתי' ואתי ולהנ"ל י"ל ולא מצא היינו שאח"כ ג"כ לא היו עשרה, וא"ל אם לא היו אח"כ עשרה מדוע בא כלל כי בזמן ובמקום השכינה מתגלה כי אז צריכין להיות עשרה ואם לא היו אח"כ הוא כועס ובזה יש לתרץ ג"כ דגבי חמשה לא קאמר הגמרא כלום מה בין ג' לה' כמו שקאמר מה בין א' לב' וב' לג' ועי"ש ולהנ"ל א"ש דחמשה מיירי שהי' רוצים להתקבץ לעשרה במקום ובזמן וג"כ קדמה שכונה ואתי' והם נוטלים שכרם הגדול אך השי"ת כועס על אחרים שלא באו. והד' הוא גוף התפלה בכוונה ובאינה, וזה י"ל דהנה אור החיים כ' גבי בשר ב' פעמים ואכלתם הכונה ע"כ יאכלו וימותו וי"ל ויחר ה' מאד ובעיני משה רע י"ל כי הם בכו מי יאכילנו בשר מה שמורה על כי אין כאן מי שיאכילם והוי כפירה ומרע"ה אמר להקב"ה למה הרעות וגו' כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה וא"כ לפי שהבין משה אומר שש מאות אלף וגו' וא"כ אין זה חידש כ"כ ואין זה כדאי עדיין ומצא להם היינו לגזור עליהם מיתה על מה שמבקשים בשר ואפילו אם את כל דגי הים יאסף להם אין זה כדאי להרוג אותם ע"ד שאמר האיש אין יחטא ועל

כל העדה תקצוף אין זה כדאי וע"ז השיב לו השי"ת היד ה' תקצור היינו ברמז שהם רצו לקצור יד ה' ולא השיבו השי"ת פשוט הם אומרים כי א"א להאכיל להם כיון שכבר אמר לו השי"ת לפני זה ובכותם באזני ה' לאמור מי יאכילנו בשר וגו' ולא הבין משרע"ה וע"ז הי' צריך השי"ת כך לרמז לו שידייק בדבריו עתה תראה היקרך דברי אם לא כי ע"כ יאכלו האומרים וימותו וכמו בשפע טוב הנ"ל כיון שנפתח וכו' כך ג"כ בנבואה כמו שמצינו אתמול הי' אומרים הידעת כי היום לקח אדונך וגו' ומחר היו אומרים לשלוח לבקש וכאן ג"כ ע"י שפע נבואותו של משה זכו כלם רק אלדד ומידד זכו בלא התנצלות כדאי' בגמר' שם (עיי"ש דהם התנבאו רק כנוח עליהם הרוח אותה שעה לבד כפרש"י שם) ולכך לא היו צריכים לצאת אבל יהושיע כיון שלא סיימו קמי' הבין שלכך לא יצאו ובזה מראים מרידה לכבוד משה ולכך חייבים מיתה שמורדים במלכות והי' זריז להורות בפני רבו משה והשיב לו מי יתן וגו' כי יתן ה' את רוחו עליהם היינו שלא יהי' צריכים לו ועיין היטב:

בהעלותך את הנרות וגו' והנה קשה מה חידש ויעש כן אהרן וגו' להגיד שבחו שלא שינה ומי כמוהו שלא יקיים מאמרו ית"ש ע"י משה רבע"ה, ועוד דבר ואמרת כפל, ועוד נסמכה מצות נירות לנשיאים שלא שקטה דעתו של אהרן עד שהדליק הנירות ומאי כולי האי יותר מכל עבודת שעשה. ואפ"ל דהנה אהרן חטא בעגל כידוע במעשה ולא במחשבה רק מעשה שלו גרם להחליש קצת בלב ישראל האמונה ולפי"ז לתשובת המשקל צריך אהרן לעשות פעולה להגביר האמונה נגד זה בכל ישראל, ולכך לא שקטה דעתו בכל עבודות שעשה כי זה הוא רק מצוה מיוחדת ואבל לא להגביר בזה האמונה ואבל בהדלקת הנירות שנעשה נס בנר מערבי לומר שהשכינה שורה בישראל ומכח זה נגבר האמונה בישראל, ונחזי אנן כי כל הנירות האירו מול האמצעי וזה לפי דעתי למ"ד כי נר האמצעי היא המערבי ואבל למ"ד השני מצד מזרח א"כ מול אותו האירו כל הנירות וא"כ אם אהרן בעצמו מדליק הנירות כך שיאירו מול אותו הנר שנעשה הנס בו א"כ הוא בעצמו עושה בכונה לתקן את אשר עות מורה כי ח"ו חטאו הי' ג"כ בכיון להחליש האמונה, ואבל אם אהרן מדליק פשוט וממילא נעשה נס וע"י מעשה שלו עבר האמונה א"כ מראה הדבר כי חטאו הי' ג"כ רק ממילא ולפי"ז לכבוד אהרן הי' צריך רק להדליק פשוט ואבל א"כ הי' אומרים ח"ו כי לאורו הוא צריך א"כ להיפך הוא כבוד לשמו יתברך אם מדליק מול אמצעי להורות שאין צריך לאורו רק עיקר הוא הנס, ל"כ שפיר קאמר ויעש כן אהרן להגיד שלא שינה שאעפ"י שמה שמדליק מול אמצעי מורה ח"ו שחטא גם במחשבה אעפי"כ אל מול פני המנורה העלה וגו' שלא יהי' נגד כבוד השי"ת וע"ז נאמר

דבר ואמרת ב' דברים א' דבר הציווי שידליק נירות ואבל ואמרת שידליק מול אמצעי אם רוצה משום שהוא להיפך כבודו ואעפי"כ לא שינה והבן:

פרשת שלח

ויהי בנ"י במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת פרש"י בגנותן של ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו ישראל אלא שבת ראשונה לבד, ובשני' בא זה וחללה ע"כ והוא מהספרי ועיין במזרחי שפי' שדייק דבגנותן הכ' מדבר וגו' דאל"כ ויהי בנ"י במדבר ל"ל אבל אכתי קשה מנ"ל דהי' בשבת שני', עוד הקשה המזרחי דבפ' כל כתבי אמר ר"י אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנאמר ויהי' ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו' הרי בפירש דאף שבת ראשונה לא שמרו ומה שהקשה עוד שם ממה שכ' רש"י בפ' מקלל דהי' ביום אחד עם המקושש ומעשה דהמקלל הי' בשנה שני' לא קשה כמש"כ הרא"ם עיי"ש באריכות אך קושיא הראשונה צריך ישוב, עוד קשה קו"שית התו' בשבת פ"ז ע"ב (הביאם הרא"ם שם) על ממרא דאמר ר"י אמר רב כאשר צוך במרה והקשו התו' כיון דבמרה איפקוד אשבת היכא אמרינן בפ' כ"כ אלמלא שמרו שבת ראשונה לא שלטה וכו' ויהי' ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו' וכתיב בתרי' ויבוא עמלק אמאי קרי לי' שבת ראשונה כיון דבמרה נצטוו והא לא הי' שבת ראשונה דמעיקרא כתיב ויסעו מאלים ויבואו וגו' ואמרינן בסמוך דאותו יום שבת הי', ועוד הקשו שם דמתוך הפסוקי' משמע דב' שבתות הי' קודם א' כשנסעו מאלים ואחר אותו שבת ירד להם המן וכתיב ויהי' ביום הששי לקטו לחם משנה וגו' ויניחו אותו עד הבוקר וגו' ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום וגו' ששת ימים תלקטוהו וגו' ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו' משמע שבשבת שלישי שאחר מרה הוא ע"כ ונראה לפענ"ד לתרץ הכל בס"ד, דהנה איתא בשבת צ"ז ת"ר מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר ויהי בנ"י במדבר וימצאו איש וגו' ולהלן הוא אומר ואבינו מת במדבר מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי ר"ע אמר לי ר' יהודא ב"ב עקיבא בכוב"כ אתה עתיד וכו' ואלא הא גמר גז"ש ומשני גז"ש לא גמר והקשו התו' ריב"ב אמאי לא גמור גז"ש מר"ע שהוא גמר מרבו ועיי"ש מה שתירצו ונראה ליישב דהנה בפסחים דף ו' פליגו ת"ק ורשב"ג דת"ק סובר שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום ורשב"ג אומר ב' שבתות וקאמר שם מ"ט דרשב"ג ומסיק ר' נחמן ב"י אתי' גז"ש במדבר במדבר וכו' יעיי"ש מעתה י"ל דהי' להם בקבלה הלמ"מ הגז"ש דבמדבר במדבר [יעיין במבוא התלמוד בכללים במדה דגז"ש דלפעמי' נמסר הללמ"מ התיבות סתם מלה פלונית ממלה

פלונית יעיי"ש] והי' ר"ע סובר כת"ק דרשב"ג דשואלין ודורשין ל' יום ומוקי הגז"ש דבמדבר במדבר להורות לן דמקושש הי' צלפחד וריב"ב סובר כרשב"ג דשואלין ודורשין ב' שבתות וצריך הגז"ש במדבר במדבר לזה ומיושב קושית התו' והבן:

ולפי"ז ניחזי אנן ביום ז' של פסח היו הולכין מהים והי' שוהין ג' ימים ללקוט בזה מהים (אולי איזה מדרש הוא) וג' ימים הי' הולכין במדבר ולא מצאו מים ויבואו מרתה סוף ניסן ונצטוו שם במרה על השבת כמו שאמר ר"י אמר רב כאשר צוך במרה ולפי מה דפסקינן כת"ק דרשב"ג דשו"ד ל' יום נמצא דהציוו של שבת שנצטוו במרה לא חלה עד השבת של ויהי ביום השביעי יצאו ללקוט וגו' ששבת זו הי' סוף הל' יום מעת הציווי דבחמשה עשר באייר נסעו מאלים כדכתיב בפרשה ויבואו למדבר סין והי' יום זה שבת כדאי' בש"ס שבת שם ואח"כ הי' השבת שאמר להם משה ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהי' בו והי' כ"ב יום באייר ובשבת שאח"כ כאמר ויהי' ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וגו' וכמש"כ התו' בקושיתם הב' כמו שהבאתי והי' בסוף חודש אייר וחל אז הציווי של שבת שנצטוו במרה ל' יום מקודם ושפיר קאמר ר"י אמר רב אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא הי' שום אומה ולשון שולטת בהם שנא' ויהי ביום השביעי וגו' דזה הי' שבת ראשונה שהי' צריכים לשמר כפי' מה דקיילן"ן כת"ק דרשב"ג וא"כ שפיר מיושב קושית התו' בשבת שם כמובן ומעתה אי אמרינן כר"ע דמקושש זה צלפחד לא שייך לומר בגנותן של ישראל הכתוב מדבר דהא הקרא גילה מי הי' המחלל והספרי דהקדים ואמר בגנותן של ישראל הכ' מדבר ע"כ סובר כריב"ב (ומוסבר יותר עפ"י מה שפרש"י פ' אמור שם אמו שלומית בת דברי שבחן של ישראל שפירסמה הכתוב לומר שהיא לבדה היתה זונה ע"כ) א"כ לר"ע דהי' צלפחד מהגז"ש אין כאן גנות כלל ואדרבא נוכל לדרוש לשבחן של ישראל וע"כ הספרי אתי כריב"ב וע"כ כרשב"ג דגז"ש במדבר במדבר נצרך לילפותא דשואלין ודורשין ב' שבתות קודם וא"כ שבת ראשונה היו צריכין לשמור כשנסעו מאלים (דהי' שבת השלישי) וכאן כתיב ויהי בנ"י במדבר וימצאו וגו' וע"כ זה שבת שני' ודו"ק ועיין במזרחי פ' בשלח:

ויהי' בני ישראל במדבר וגו' כ' רש"י בגנותן של ישראל הכתוב מדבר וכו' ועיין במזרחי שהוא מהספרי ודקדק כן מדנאמר ויהי' בני ישראל במדבר ול"ל ולדרשא אתי עיי"ש ואפ"ל עוד דהנה יש לדקדק עוד מה שכתיב ויקריבו אותו וגו' הול"ל ויביאו אותו וגו' אל משה ונראה דאיתא דלא ניתנה שבתות וי"ט לישראל רק שיהיו עוסקים בתורה וא"כ קשה על בנ"י היאך מצאו את המקושש מדוע לא ישבו באוהל של תורה והלכו אנה ואנה עד שמצאו אותו שמקושש עצים (באמת איתא במדרש ששלח משה לראות אם לא

ימצאו א' מחלל שבת ואפשר שמדרש דקדק זה ג"כ מזה שדקדקתי וגם ממלת ויקריבו) וצ"ל דבמדבר הי' חונים כאלפים אמה מארון הקודש ומאוהל של משה כדי שיכלו ללילך בשבתות ויו"ט אל משה ללמוד תורה ממנו וע"כ בעת הליכתם על הדרך מצאו אותו מקושש עצים, לכך נאמר ויהי' בני ישראל במדבר וע"כ הלכו על השדה אל משה ללמוד ומצאו אותו וכיון שבלא"ה הלכו אל משה שייך לומר ויקריבו, והבן:

שלח לך אנשים פרש"י לדעתך אני אינו מצוה לך וכו' כ' המזרחי לאו ממלת לך מדייק רק מלת שלח לחוד וכ' בס' תוצאות חיים לפרש לך לטובתך שעי"ז יתעכבו מ' שנה במדבר ויחי' עוד. וקשה דמשה לא הי' נוח לו זה וכמה פעמים מסר נפשו על ישראל ונרלפענ"ד דהנה דרך השי"ת כשרוצה לעשות איזה טובה לאדם הוא מזמן לו מקודם איזה מצוה שיזכה על ידה או איזה נסיון דוק ותשכח, לפי"ז השי"ת הי' יודע שיהי' מחלוקת קרח ועדתו ויצטרך לעשות נס עבור משה. ע"כ ג"כ להנסיון זה הי' לו ג"כ למשה מעשה מרגלים שאמר לו השם ואעשה אותך לגוי גדול, והוא לא רצה בזה וביקש עבור ישראל ומזה זכה שהשי"ת יושיע לו במחלוקה של קרח וזה לך שיהי' לך תשועה עי"ז וג"כ לישראל הי' תשועה שהועיל לו תפלתו שיקיימו ויבוא זרעם לארץ ולא הי' מקיים ואכלה אותם כרגע, וא"כ הוא לטובתו והבן: ויאמר ה' אל משה עד אנה וכו' אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו ויאמר משה וכו' ויש לדקדק כי בעגל הי' הגזירה מהשם ב"ה ועתה הניחה וכו' ואכלם ופה אמר ואכנו מ"ט וגם שם אומר ואעשה אותך לגוי גדול וכאן הוסיף ועצום ממנו, וגם שם התפלל בזכות אבות זכור לאברהם וכו' וכאן לא הזכיר זכות אבות וגם שם אמר משה למה יאמר וכו' ברעה הוציאם וכאן אמר ואמרו הגוים וכו' מבלתי יכולת ה' להביא וכו' כ"ז טעמא בעי ונראה דאיתא באבות פרק ה' דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד וכו' ואח"כ בד' פרקים הדבר מתרבה וכו' ואיתא ג"כ שם גמרו שלא ליטול את החלה רעב של כלי בא לעולם. והנה מצינו כאן לאחר מעשה המרגלים צוה על החלה בבואכם אל הארץ אשר אני וכו' שנתחייבו מיד בבואם לארץ, והנה כתב הרמב"ן שח"ו לא הי' עושים העגל שהזהב מאזניהם שלהם הוציאם ממצרים אלא שרצו למנהיג ובחרו בטעותם כי מת משה לכח השורה במדבר כדאיתא ג"כ במדרש אמר הקב"ה למשה אתה רואה ראי' אחת אני רואה וכו' עיין ברמב"ן פ' תשא והנה חטאם בעגל כ' הרמב"ן שעברו על לא יהי' לך וכו' על פני ומצינו ג"כ שחלה רומז על השכינה כדאי' ברמב"ן פ' בראשית וא"כ בעגל חטאו בחלה ונתחייבו כלי' כהנ"ל ולכך נצטוו על החלה מיד בבואם אל הארץ לתקן חטא זה מיד ואבל כאן שמצינו לאחר תפלת משה להאריך להם נגזר על בני כ'

עד ששים למות אחת לאחת א"כ יש לומר כשגזר השי"ת אכנו בדבר ג"כ לא רצה ח"ו לכלות כלם רק אותן בני עשרים עד ס' וחטאם הי' שמאסו באי' אשר הרבה מצות תלויות בארץ ועונש עליהם הדבר ע"כ אכנו בדבר ומשום שלא הי' הגזירה לכלות ונשאר מהם רב שייך לומר ואעשה אותך לגוי גדול ועצים ממנו משא"כ בעגל שהי' רח"ל הגזירה לכלות כלם לא שייך לומר עצום ממנו.
ולכך ג"כ שם הזכיר משה זכות אבות לומר אם של ג' רגלים לא יוכל לעמוד וכו' אבל כאן שנשאר מהם לא שייך כן וג"כ לכך שם אמר ברעה הוציאם כיון שכלם ח"ו ואבל כאן שנשאר שייך רק טענה שיאמרו מבלתי יכולת ה' לכך מדחה הדבר ומי יודע מה יהי' בהבנים ועיין:

דרוש לפרשת קרח ולשבת ר"ח

ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כלם קדושים וגו' וישמע משה ויפול על פניו, בגמרא (סנהדרין ק"ט) מה שמועה שמע, שמע שהשדוהו באשת איש, ויקנאו למשה במחנה שכאו"א קנא אשתו ממשה, והדבר תמוהא, ועיי' של"ה הקדוש מש"כ בזה, וידבר אל קרח וגו' בוקר ויודע ד' וגו', צ"ב מה בוקר, והנה איתא בש"ס סנהדרין ובנדרים שמש וירח עמד זבולה וכי מה בעי בזבול והלא ברקוע קבוע, מלמד שעלו ואמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא וכו' אמר להם בכבודי לא מחיתם ובכבודו מחיתם וכו' יעיי"ש ובח"א מהרש"א שם, ונרלענ"ד עפ"י גמרא בפ' אלו טריפות ר"ש בן פזי רמי כתיב את שני מאורות הגדולים וכתיב את המאור הקטן וכו' אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי הירח, והיינו דאמר ר"ל מפני מה נשתנה שעיר של ר"ח ש"כ בו לד' וכו' יעיי"ש ובחד"א, ואפ"ל כ"ז, בהקדם לבאר מה הי' כונת קרח במחלקתו שלקח טלית שכלו תכלת, ונראה דהנה הובא בשל"ה ריש עשרה מאמרות פלוגתת חכמים שיטת רוב הראשונים וכל בעלי הקבלה, שהצדיק הוא במדרגה גדולה יותר ממנה"ש, אם הוא מצדיק דרכיו והילך תמים, והביאו ראיות מכמה מאחז"ל בש"ס, אולם מקצת חכמים אומרים שהצדיקים אינם במדרגה גדולה, רק למעלה מכל הנמצאים עד מערכת השמים. אבל מערכת השמים כוכבים ומזלות, חמה ולבנה הם במדרגה יותר גדולה מהצדיקי', אבל יש דעה ג' והוא דעת המינים שאסור להאמין ונדחה מכל וכל והוא נגד האמונה, שאומרים שהשי"ת סילק השגחתו מעוה"ז השפל ומסרה למערכת השמים, על פיהם יצאו ויבואו, והוא דעת אפיקורסת שטעו בזה מימי דור אנוש, והובא ברמב"ם הלכות יסוה"ת, כי זה הי' תחלת טעותם והובא ג"כ בשל"ה דעה זו, ודחאה בידים מוכיחות,

והנה ידוע מ"ש שלמה המע"ה בפשע ארץ רבים שרי', ולא טוב ממנהיג אחד, והובא ג"כ בשל"ה שם בשם רבינו סעדי' גאון דע"כ מוכרח ומוכח לדעת דליכא רק בורא אחד ית"ש ועיי"ש, וזה י"ל הענין טענת הלבנה עם השי"ת. סדרי לנו חכמי הגמרא בדרך חידה, בדרך שו"ת להוציא מלבנו שלא להאמין ח"ו שהשי"ת הסיר השגחתו מאתנו ומסר אותנו תחת מערכת השמים, וז"ש שהלבנה עשה את עצמה כאלו הוא טועה בזה, שהם נותנו למנהיגים לעולם התחתון, וע"ז מקשה תיכף אפשר לשני מלכי' שישתמשו בכתר אחד, והלא בפשע ארץ רבים שרי', והשי"ת השיב טעות לכי ומעטו, אדרבא אתה תהי' תחתיהם, והלבנה עושה עצמה כאלו אינו מבין תשובת הקב"ה ואומרת וכי בשביל שאמרתי דבר הגין וכו' וע"ז משיב השי"ת לכי ומשול וכו', לא יהי' לך ממשלה אחרת, רק למשול ביום ובלילה, וגלה הקב"ה בתשובה זו יותר מבואר שלא נתנם למנהיגים לעולם רק להאיר' וחוזר הלבנה ושואל כאלו לא הבינה שרגא בטיהרא מה מהני וגו' והשיב השי"ת למנות בך חדשים ושנים זה הממשלה תהי' לך, וחוזרת ושואלת יומא נמי א"א דלא אני בי' תקיפתא דכתיב והי' לאותות וגו', השיב השי"ת צדיקים יקראו בשמך היינו למדת ענוה וקטנות יקראו בשמך כי הם יהיו במדרגה יותר גדולה ממך, חזי דלא מותב' דעתה שעדיין לא הבינה כונת השי"ת שהם נתונים תחת הצדיקים והם מושלים גם על חמה ולבנה, אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה דר"ח על שמעתי את הירח, דייקא ל"ד תביאו כפרה שאני המושל גם בעולם התחתון ולא למערכת השמים, והיינו דאמר ר"ל מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לד' וכו' והבן היטב, וידוע ש"ס דחולין פ' כסוי הדם מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לאבן ספיר ואבן ספיר לכסא הכבוד יעיי"ש, וזה עוטמן ברמז יפה שלוקחין תכלת ולבן לציצית, להורות נתן לנו בזה שהשי"ת משגיח מעולם העליון לעולם השפל והלבן גם הוא ללבנת הספיר, והנה קורח הי' חושד את משה מפני שפני משה כפני חמה, והי' קרח וסיעתו חושדין את משה שהוא עושה מערכת השמים, למושלים ע"ז העולם והוא משפיע על עצמו שפע מהחמה, להיות מושל על ישראל, לכך הי' מצוה שיהי' רק חוט אחד של תכלת לרמז שיש לעולם בורא אחד ומיוחד אבל שאר הלבן רמז לחמה ולבנה ומערכת השמים שהמה המושלים על עולם השפל, לכך בא והלביש טלית שכלו תכלת ועמד לפני משה, ואמר רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ד' שהשי"ת בעצמו ובכבודו משגוח עניו ומדוע תתנשאו על קהל ד', כי בכל ישראל שורה ד' בקרבם וזה וישמע משה שחשדוהו בא"א דהיינו שהשי"ת קידש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין והוא עושה עצמו כאלו הוא מנהיג ומשגיח א"כ הוא חשוד באשת איש מלחמה של מעלה ומה נקל

לקחת גם נשים, וקנא כאו"א את אשתו לחזק טעותם גם בעיני נשיהם וב"ב, וזה השיב משה בוקר ויודע איך אתה חושד אותי שאני עושה מערכת השמים למנה למנהיגים, ע"ז העולם, הנה הבוקר מודיע בהתחלפות שימושם זה בבוקר, שאינם מושלים רק בזה לעשות בוקר וערב, וחמה ולבנה בראותם שקרח מלביש עצמו טלית שכלו תכלת ובאיזה טענה בא למשה שחושד אותו שעושה אותם מושלים ע"ז העולם עלו מרקיע והורו בזה שאינם רוצים להיות ברקיע מה שמרמז לכסא הכבוד לבל יחשדו משה ואהרן, וע"ז השיב השי"ת להם בכבודי מה שנוגע לכבודי שיעבדו אתכם לא מחיתם, ועל כבוד בו"ד שחושדים אותו מחיתם וכו' ומתורץ הכל היטב והבן. אחר שדרשתי זה וכתבתי מצאתי ברבינו בחיי בפ' פנחס שהביא בקיצור בשם הרמב"ם לכך נאמר בשעיר ר"ח לה' לומר להקריב לד' ולא למערכת השמים וברוך ד' שכונת:

ועד הקבלה נאמר עפ"י הרבינו בחיי דדור הפלגה היינו אנשי העיר אנשי סדום והם עדת קרח, לכך נאבדו הם וטפם ולא התפלל עליו. וכתב שערי אורה דחטא דור הפלגה הי' שקצצו בנטיעות בה' אחרונה להפריש מדת אדני מתשע ספירות שלמעלה והנה אפשר שמשה הי' מתנבא בכה משום שנבואתו הי' מכלול תפארת סוד הדעת ממדת זכר מדת יום, והם אמרו כי הממשלה למדת לילה כהנ"ל שקצצו בנטיעות, וא"כ חשדו אותו שעושה עצמו שהוא שואב שפע נביאותו מלמעלה לנקבה ועושה עצמה לבעל לאשה המושכת בעוה"ז ומשה השיב בקר ויודע ד' את אשר שאין ח"ו חילק ופירוד בספירות וזכיר ושמור בדיבר אחד ואין כאן פירוד ושפע נביאותו מכלול תפארת דרך צינורות עד מדת דני ומשם ולמטה הפירוד ועיי' וגם כ' שערי אורה שם שנבוכדנצר עבד הצלם ג"כ מחטא זה בבל בקעת דירא שם מקומם הי' ואפשר לכך מתו אלו ר"ן איש ונשרפו וחנני' מישאל ועזרי' שלא הסכימו לדעת זו מצילו משריפת אש מדה כנגד מדה הם נשרפו באש והם נצולו מאש:

אם כמות כל האדם וכו' ואם בריאה וגו' וירדו חיים שאולה וידעתם וכו' י"ל מה טעם גזר משה על עדת קרח הטביעה וירד חיים שאולה, ולא איזה עונש אחר ונראה כי ידיע כל דבר הן בעניני הגוף צריך כל דבר למה ששייך לבגד זה צריך בעל מלאכה זה ולבגד או לכלי זה בעל מלאכה אחר כמו כן כל אבר שייך לו רפואה אחר כי מה שתחי' אבר זה ומרפאו לא ירפא אחר וכן הגוף והנשמה השי"ת נותן דבר מה שמחי' הנשמה לחוד ומה שתחי' הגוף כמו שכ' בשם האר"י זצ"ל כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ה' מרוחניות המאכל יחי' האדם כי האדם הוא הנשמה והגוף הוא רק לבוש האדם וכדומה בהתנהגות אומה ישראלית צריך למנהיג קדוש ה' את אשר בוחר ה'

שיודע להגביר כח סטרא דקדושה על הטומאה ובבוא התחלפות הבן אדם דרך המיתה כי הנשמה יפרד מהגוף ונשאר כאבן דומם ומדרך כי חלק הקדוש יפרד ויעלה מעלה והגוף נשאר עד לעתיד שיהי' אי"ה תחיית המתים ויחי' ג"כ הגוף ויהי' השכר לנפש ולגוף ויחזר הנשמה ויחי' את הגוף ותינח אם הי' הקדוש בקדושתו וכל דבר על מכונו וקרח שאמר כי כל העדה וכו' וכפר בנבואת משה א"כ רצה לעשות קדש חול וחול קדש לכך אמר משה אם כמות כל האדם ימותין וכו' היינו שיצא נשמתם קודם וגו' לא ה' שלחני אבל ואם בריאה יברא דהיינו שירדו שאול חיים ויהי' להיפך וגו' וידעתם כי נאצו וגו' ועיין:

ויקימו לפני משה וגו' לכם כי כל העדה וגו' ומדוע וגו' וישמע משה ביקר ויודע ה' וגו' וי"ל כפילות הלשון באלה הפסוקים בטענת קרח ועדתו ותשובת משה ונראה דראיתי להשל"ה כ' ב' פירושים על מה שאמר משה לא ה' שלחני אם פקידת כל האדם יפקד עליהם וכו' פי' א' שאומר לא ה' שלחני דהיינו אהרן לא הי' ראוי לכך רק לכבודי עשיתי והב' לא ה' שלחני כ"א ע"י רוח הסטרא אחרי בא עלי הדובר כינו לנביא שקר ע"י רוב חטאם עיי"ש, ולפי"ז אפ"ל שגם קרח הי' לוקח לו זה לטענה ובאו בג' טענות על משה א' דלמא נבואתך כנבואות נביאי שקר הב' מעצמך עשית או ע"י השתדלותך ותפלתך ל"ה ב"ה (ב' פי' אחרוני' פ' השלה שם עיי"ש) ואי' בפ' ואתחנן על מה שאמר השי"ת למשה רב לך דרש במדרש יש לך רב ומנו יהושיע ולפי"ז יש לומר ויקימו לפני משה וגו' רב לכם היינו הטענה הא' יש לכם רב שאינו מסטרא דקדושה המלמד לכם כך כי כל העדה כלם קדושים וזכאים מחטא אבל לכם בא וס"א ועוד ובתוכם ה' ג"כ ואתם מעצמויכם עשיתם ואם עפ"י ה' הוא ע"י השתדלותך וא"כ מדוע תתנשאו על קהל ה' למה אתם עושים כן להתנשאות ועל אלו ג' טענות השיבו משה רע"ה על אשר אמרת יש לכם רב ויודע ה' את אשר לו ולא לאחר ועל שאמרתם כי מעצמי עשיתי ואת הקדוש והקריב אליו דהיינו שהקב"ה הקריבו אליו ועל מה שאמרת שהי' ע"י השתדלות ואת אשר יבחר בו יקריב אליו דהיינו שהקב"ה מעצמו בחר בו ולא ע"י השתדלות והבן:

ויקח קרח וגו' ועיי' רש"י והנה יש כמה דיקדוקים ונראה הנה בני לוי גרשון קהת ומררי נתקדש קהת שהוא אמצעי בני קהת עמרם ויצהר וגו' נתקדש הא' בני עוזיאל מישאל וגו' נתקדש אמצעי וע"ז טען קרח ממנ"פ והנה אי' במגן אברהם סי' קל"ז ס"ק ב' לענין מי חשוב, אם החשב קודם או אמצעי עיי"ש דמחלק בין חד גברא לג' קוראים דכל חד אומר אני עדיף וא"כ ודאי משה מעצמה בדה דאלמלא השב"ה צוה לו לא הי' אומר פעם כך ופעם כך, ואבל באמת אימתי שייך ראשון עדיף או אמצעי או אחרון אם כולם ראוים

לגדולה זו ואבל אל"כ לא שייך לומר זה עדיף וזה הי' תשובת משה ואת אשר יבחר רק הוא הקדוש ולא שייך כלל איזה עדיף ועיי': בוקר ויודע ה' את אשר לו ויש לפרש עפ"י מש"כ בפ' בהעלותך בענין שכ' התורה ויעש כן אהרן להגיד שבחו של אהרן שלא שינה עיי"ש היטב וקרח הי' טוען שאהרן לא תיקן חטאו וע"ז השיב משה בוקר הנה בבוקר שנר מערבי דולק ואינו נכבה א"כ ויודע ה' את אשר לו והבן:

גמ' בסוטה ברב בישר ברב בשרוהו וגו' עיין מהרש"א וקשה הלא קרח ועדתו התחילו לומר למשה ואהרן רב לכם כי כל העדה וגו', ועוד מה שייך לשון בישר לפי פירש מהרש"א ואפשר לומר דדרש ר' שמלאי וכי לאכול מפרי' הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ וגו' עיי"ש אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני וגו' וקשה וכי משרע"ה עבר את ה' ע"מ לקבל פרס ועוד מה הלשון לקבל שכר וגם אתה מבקש הכי הי"ל כלום אתה רוצה או חפץ אלא שתקבל שכר או שאתן לך שכר ואפ"ל עפי' שמבואר בכמה מקומות בחובת הלבבות דצריך לעבוד ה' בשביל רוב טובתו עיי"ש באריכות והנה משרע"ה ראה א"ע לבעל חוב להשי"ת והי' בדעתו שא"א לו להפטר רק שילמוד לישראל עוד תורה ומצות רבות וזה שאמר לו השי"ת כולם אתה מבקש אלא לקבל שכר מישראל לשלם לי מעלה אני עליך מדה כנגד מדה, ובזה אפשר קרח ג"כ הי' בא למשה בטענה זו רב לכם כי כל העדה וגו' גם אני רוצה לזכות את אחרים ומשרע"ה השיב לו בקר ויודע וגו' ואת אשר יבחר בו היינו מי שבוחר בה' יקריב אליו היינו אם כוונתך לש"ש יבחר בך והשיב לו עוד והי' האיש אשר יבחר ה' כהנ"ל הוא הקדוש רב לכם היינו אם כוונתך לזכות את הרבים כבר רב טוב צפון לך, וזה הוא כוונת הגמ' ברב בישר שאם כוונתו לש"ש כבר צפון לך רב טוב ברב בשרוהו ג"כ שכבר רב טוב צפון לו ועיין:

ברש"י מה ראה קרח לחלוק על משה וכו' והלבישן טליתות שכלן תכלת וכו' וקשה מאי שייכות זה למחלוקתן, ונראה עפ"י דרוש דהנה כל מחלוקת קרח הי' עם משה על הבכורים כמש"כ הראב"ע ושאר מפורשים שקרח הי' בכור והי' מתרעם כי הבכורים אפילו נפסלו מחמת חטא העגל גם אהרן לא הי' ראוי להיות תחת הבכורים ואדרבא לו הי' ראוי הגדולה שהוא לוי ולא חטא בעגל, והוא ג"כ בכור, והנה איתא במתני' זבחים עד שלא הוקם המשכן הי' עבודה בבכורים וכו' ובש"ס שם דף קט"ו ע"ב יתיב ר"ה וקרו וישלח את נערי בני ישראל ופסקו עי"ש רש"י ובסמוך שם תנאי הוא דתניא וגם הכוהנים הנגשים אל ד' יתקדשו ר"י בן קרחה אומר זו פרישות בכורות (הזהיר את הבכורים להפרש מן ההר) ר' אומר זו פרישות נדב ואביהו (כלומר לא נקראו בכורות

כהנים אלא מי הן הכהנים הנגשים שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר זה נדו"א שנעשו בסיני כהנים וכו') ופריך בשלמא למ"ד זו פרישות נדו"א היינו דכתיב הוא אשר דבר ד' בקרובי אקדש (כשמתו נדו"א אשר דבר וגו' כדקאמר בסיני פן יפרוץ בהם ד' וכיון שלא הוזהרו להפרש מן ההכל בהקמת המשכן פרץ בהם) אלא למ"ד זו פרישות בכורות היכא רמיזא (מיתת נדו"א היכא רמזה למשה קודם לכן דקאמר הוא אשר דבר ד') דכתיב ונועדתי שמה לבנ"י ונקדש בכבודי א"ת בכבודי אלא במכובדיי עיי"ש, והנה בש"ס דיבמות דף ד' בסוגיא דעדל"ת יליף מכלאים בציצית דכתיב לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך ודרשינן סמוכין ובסמוך שם אב"ע דמוכח אב"ע דמופנה מכדי כתיב ובגד כלאים וגו' ותנא דבר"י הואיל ונאמר בתורה סתם בגדים ופרט לך הכתוב בא' מן צמר ופשתים וכו' ועוד שם טעמא דכ' רחמנא צמר ופישתי' הלא"ה וכו' הא תנא דבר"י כל בגדים צמר ופישתים הם ואמר רחמנא עביד לי' תכלת וכו' ומסיק סד"א כדרבא דרבא רמי כתיב הכנף מין כנף וכו' ופריך והא תנא דבר"י לית לי' דרבא איצטריך וכו' כי דיוקא דרבא וגו' עיי"ש היטב ובשבת כי' וברש"י שם:

והנה לסברת קרח דטלית שכלו תכלת פטור א"כ א"א לומר ולדרוש כדרבא הכנף מין כנף וא"כ צמר ופישתים, וע"כ דליכא למימר כתנא דבר"י סתם בגד צמר ופישתים, וע"כ דצריך צמר ופישתים להורות שיהי' הציצית מצמר אי פשתים כרבא בזה ואבל הכנף לא דריש וא"כ לא מיותר לאפנויי וע"כ דדרשינן סמוכין ממוכח וא"כ מתו נדו"א על שנכנסו שתוי יין למקדש כפרש"י שם דדרשינן סמוכין דסמך מותת נדו"א לפרשה של יין ושכר אל תשת א"כ כפי' זה לא קאי הוא אשר דבר ד' וגו' על מה שאמר וגם הכהנים הנגשים דהא לא מתו מחמת ציווי זה רק מחמת שנכנסו שתוי יין למקדש ע"כ מסתמא אמרינן דקרא דגם הכהנים והעם קאי על הבכורות שנקראו כהנים והבכורים לא נפסלו רק בחטא העגל ומהראוי לדחות אהרן ולקרב אותו והבן ואבל טעה בכמה דברים אהרן לא חטא וגם ההכרח יש להשיב ודו"ק:

פרשת חקת

בענין חטא ומי מריבה שהקשו על רש"י מה חילק יש בדבור אל הסלע או הכאה וכו' עיי' ברמב"ן ועוד יש לדקדק שכתוב ואת בעירם כ' רש"י מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל וקשה מה זה שכתוב עוד הפעם ותשת העדה ובעירם ועוד קשה שכתוב ודברתם אל הסלע ולא אמר מה שידבר ואפ"ל דאיתא בריש תנא דב"א שאמר שם שנתפס פעם א' ושאל לו חבר אחד אלקים אמת שופט אמת וכו' מה זה שמזין צדיקים ורשעים וכו'

ואמר לו כשם שהוא זן בהמות וחיות ושקצים וכו' עי"ש ולפי"ז י"ל שישראל אז לא הי' ראויים ליתן להם מים אלא במתנת חנם וזה שאמר והשקית את העדה ואת בעירם בשוה עם הבהמות מתנת חנם וזה שידבר אל הסלע שיתן מים בחנם לעדה כמו לבעירם, ואם הי' מדברים זה אל הסלע, והסלע הי תופס מדתו של הקב"ה ליתן בחנם הי' ישראל לוקחים מוסר ללמוד דעת ולא הי' שותים אח"כ בחנם כמו בעירם כי הי' חוזרים בתשובה להדביק ג"כ במדותיו של הקב"ה והי' מקבלים עליהם עול מלכותו, והי' אומרים שהסלע שאינו מצפה לתשלום שכר עושה מדתו של הקב"ה אנו על אחת כו"כ, אבל כיון שהכה את הסלע ולא אמר לסלע זאת, הי' שותים במ"ח כי לא עשו תשובה ולא לקחו מוסר השכל וז"ש ותשת העדה ובעירם כמו בעירם ששתו בחנם וזה שאמר יען לא האמנתם פועל יוצא להקדישני ועיי':

והנה מה שהי' חטא משה רעל"ה רבו הדיעות ועפ"י איזה דוקדקים שיש במקראי קודש אפ"ל עפ"י מה שכתב הרמב"ן בפ' שמות ובפ' וארא שיש חילוק בין הניסים שעשה השי"ת אל אבותינו הי' בטבע וניסים שנעשו ע"י משה הי' למעלה מהטבע וע"ז שאל משה מה שמו וגו' באיזה מדה יתנהג עיי"ש והנה גם כל הנסיונות שעשו במדבר הוא ג"כ היש ה' בקרבנו וגו' כי בזה השם הוא למעלה מטבע ואבל בשם אלקים היא ניסים בדרך הטבע וידוע כי כל דבר מורכב מד' יסודות אש רוח מים עפר והנה רצה השם שהסלע יתן מתחלה לחוץ חלק מים שבי היינו מים הטבעי ואעפ"י שיתן הרבה בפעם אחת יהי' זה רק נס בהתגברות הטבע כמו התגברות הגבורה לאאע"ה נגד ד' מלכים לכך צוה ה' שיקח המטה ויכה ונתן מימיו היינו מים שיש בו מהטבע (שמעתי מאדמ"ו ז"ל דבר זה על ונתן מימיו ואבל איני זוכר על איזה סגנון וע"י איזה הקדמה הי' אומר] ואח"כ ודברתם אל הסלע והוצאת להם מים ומרע"ה לא עשה רק הכה פעמים בב"א שיצאו תיכף מים רבים ולא נודע להם כי יש ה' בקרבם להתנהג עמהם חוץ לטבע כי הי' בסלע קצת מים הטבעי והי' הנס בתגבורת הטבע, והנה לפי דברי הרמב"ן בדרך נסים בטבע לא אפשר להם לבוא לארץ לכך הי' העונש מדה כנגד מדה למשה רבינו ע"ה לכן לא תביאו וגו' עיי' [עיין בה"ט וכן בגמטר' מדה במדה ועיין בדברי א"ז פ' דברים:

פרשת בלק

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא הדיקדוקים רבו, תיבת כל מיותר והול"ל את אשר עשה וגו ב') שמשנה מישראל לעם, ג') כי רב הוא צ"ב, והקושיא ידוע הא כתיב אל תצר את מואב ונראה הנה איתא

בגטין ל"ח ע"א אמר ר"ל מנין לעכו"ם שקונה עכו"ם למעשה ידיו שנאמר וגם מבני התושבים וגו' מהם תקנו אתם קונים מהם ולא הם קונים זה מזה לגופו יכול אפילו למעשה ידיו ג"כ לא אמרת ק"ו מה עכו"ם קונה ישראל למעשה ידיו עכו"ם בעכו"ם לכ"ש ופריך ואימא ה"מ דקנה למע"י בכספא אבל בחזקה לא (ואמאי אמרת לעיל דשבאי קונה עכו"ם) אמר ר"פ עמון ומואב טהרו בסיחון (וחזינן דסיחון קנה לעמון ומואב בחזקה והי' מותר לישראל ליטול מהם) ועיי"ש תו' בד"ה אבל דמה דמסיק כאן דעכו"ם קינה עכו"ם בחזקה מיירי בחזקה של כיבוש מלחמה (ולאפוקי מפרש"י דהיינו חזקה של עבדות הלבשה הנעלה רחיצה) יעיי"ש וקשה לי מש"ס דסנהדרין ד' נ"ט דאמרינן דנכרי לאו בני כיבוש נינהו ואח"כ מצאתי קושיא זו בתשוב' חת"ס חיו"ד תשובה י"ט ותירץ ב' תירוצים יעיי"ש ולי נראה לתרץ בפשטות דבסנהדרין מיירי לענין כיבוש גופא דאהא דאמרינן שם ליכא מידי דלישראל שרי ולב"נ אסור פריך והרי יפ"ת ומשני התם משום דלאו בני כיבוש נינהו ופרש"י לא נתנה ארץ לכבוש רק לישראל שאף לישראל לא הותר יפ"ת אלא במלחמה ע"י כיבוש ומשו"ה אמרינן שפיר דלאו בני כיבוש הם לקנות הגוף שיהי' מותר ביפ"ת והכא בפירש אמר דרק למעשה ידיו קונה עכו"ם לעכו"ם בחזקה ולא לגופו וא"ש דברי התו', אמנם תירוצי נכון אי אמרינן קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי דאי קנין פירות כקנין הגוף לית לן לחלק ולומר דלמע"י הם ב"כ כיון דלאו ב"כ נינהו לגופא גם למעי' אית לן לומר דלאו ב"כ נינהו וכח אחת להם, והנה בש"ס דב"ק דף פ"ח ע"ב הקשו תו' אי קנין פירות לאו כקנין הגוף איך הביאו בכורי' אפילו לאחר חלוקת יהושיע והאחין שחלקו לקוחות הן ותי' דע"י הדיבר שאני יעיי"ש וצ"ל כן אי אמרינן דא"י ירושה הוא לנו מאבותינו אבל אי לאו ירושה רק שהקב"ה נשבע לאאע"ה לתת הארץ לבניו אחריו לא קשה מידי, והנה הרמב"ם בפ' ד' מהלכות בכורים ה' ג' כ' הגר מביא וקורא שנאמר לאברהם אב המון גוים נחתיך הרי הוא אב לכל העולם כלו שנכנסין תחת כנפי השכינה ולאברהם היתה השבועה תחלה שירשו בניו את הארץ ע"כ וכ' הכ"מ דכונת הרמב"ם דאעפ"י שאברהם אב לכל העולם לא נטלו הגרים חלק בארץ מפני שבתחלה קודם שנאמר לו כי אב וגו' היתה השבועה וכו' נמצא שלא זכו בה אלא בניו ממש ואולם הא תינח אם נוטלים הארץ מכח השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם לתת את הארץ לזרעו אחריו וא"כ אין בכלל רק הבנים ממש שהי' אז בניו בשעת השבועה ולא להגרי' שנתגיירו אח"כ אבל אי מכח ירושה מאבותינו א"כ גם הגרים שנכנסין תחת כנפי השכינה בכלל ירושת הארץ ודומה לאדם שקונה נכסים ויש לו בנים אח"כ וכי לא יטלו אותן בנים ירושה מאלו הנכסים וכל מה שיש לו במותו לוקחין כל בניו והוא פשוט

ומעתה זאת תורת מקראי קודש וירא בלק בן ציפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי ר"ל שנטלו מסיחון גם ארץ מואב וקשה הא כתיב אל תצר את מואב וצ"ל עמון ומואב טהרו בסיחון וקשה הא עכו"ם לאו בני כיבוש נינהו וצ"ל למעשה ידיו יש כיבוש וכיון שקנה סיחון את ארץ מואב לפירות שוב שפיר יכולים ישראל ליטול מסיחון דכבר קנה סיחון את הפירות מארץ מואב וליכא משום אל תצר את מואב ועכצ"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף וקשה איך יבואו ביכורים אפילו מיד וצ"ל א"י לאו ירושה הוא לנו מאבותינו רק מכח השבועה (ותי' התו' לא ס"ל לבלק) וא"כ גרים לא יטלו חלק בארץ כדברי כ"מ הנ"ל ומשו"ה ויגר מואב מפני העם היינו הערב רב שנתגיירו ונתיספו על ב"י כי רב הוא והם לא יטלו חלק בארץ ויביא עליו והבן: הנה בפרשה זו יש הרבה דיקדוקים וגם מה שמתחלה אמר השם לא תלך עמהם ואח"כ אמר אם לקרוא וכו' קים לך אתם וגם בלק שנה את טעמו שבלק שלח אליו הנה עם יצא ממצרים והוא אמר להשם הנה העם וכו' ונראה בהקדם את אשר כתבתי כבר שיראת בלק הי' העיקר מהערב רב כי גרים אינם נוטלים חלק בארץ וילכו בסביבות, והציוי אל תצר את מואב לא הי' רק לישראל, וג"כ אי' בתרגום יונתן כי המלאך הראה לבלעם איך שאין לו לעבור להרע לישראל כי נשבע ליעקב אם אעבור, ולפי"ז א"ש כי בלק שלח לקלל כ"י כולם וגם בלעם רצה בכך רק שטעה שאין הכל גלוי לפניו ואמר להשי"ת שאינו רוצה לקלל רק הערב רב ולא ישראל ולכך שינה ואמר העם היוצא ממצרים דהיינו הערב רב אולי אוכל וכו' וגרשתיו ואבל השי"ת היודע תעלומות ידע רוע דעתי ורמז לו לא תלך עמהם לא תאיר את העם כפי שאמר לו ורמז לו כי ברוך הוא שישראל וראי לא יקלל, והנה הוא חטא ורצה לעבור על מה שנשבע ליעקב וטען לפני השי"ת כי אינו הילך רק לקלל ערב רב ולא ישראל ואח"כ אמר לו השי"ת אם לקרוא לך היינו על מה שמותר לך לילך שבאמת אין אתה הולך רק על מה שהוא מותר לך שלא נשבעת עליו לך אתם ואך את הדבר וגו' כי גם איתם לא תקלל רק על דעת זה אתה רשאי לילך כי אינך מושבע עלי' ואבל בלעם עדיין הלך באמת לקלל את ישראל ועבר על השבועה ולכך עמד המלאך לשטן לו וע"ז אמר חטאתי באמת חטאתי שהלכתי לעבור על השבועה כי לא ידעתי שהכל גלוי לפניו ואחבא לומר שאינני הולך לקלל רק הערב רב כי אתה נצב לקראתי בדרך ע"ז שאתה לקראתי בדרך שלא אילך ע"ז ועתה היינו שעושה תשובה ואינו הולך שוב ע"ז הדיעה להרע לישראל, ואם רע בעיניך גם זה לילך לקלל הערב רב אשובה לי וע"ז הדיעה אמר לו המלאך לך עם האנשי' ואבל באמת בלעם עוד הלך להרע לישראל וחטא עוד נוסף על השבועה ועיין היטב כי נתיישבו הרבה דיקדוקי':

בהפטרת פ' זו אמרתי בימי אלול והי' שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב וגו', והי שארית יעקב בגוים וגו' כארי' בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן וגו' דהנה הב"ל אמר דבכל דבר הקיום יותר ההתחלה בכל הדברי' מצינו ויהי' בימים הרש"ם ההם וגו' ויאנחו מן העבודה אף שמתחלה לאחר שהי' בימי יוסף כבני מלכים הי' בודאי קשה להם העבודה אעפי"כ לא יאנחו עד אשר הי' קיום ימים רבי' ואי' יברכך ה' וישמרך וכ' רש"י הקב"ה נותן ושומר וכן אמרו מהר לשמוע מהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע קשה לאבד יצא הפסדו בשכרו כי קיום הדבר הוא יותר בכ"ד א"כ יש לראות לאחר שהגלות בעו"ה ממשיך שנה אחר שנה זה כמה הי' לנו לדאוג ולצער יותר ואנחנו רואים כי אינו כן ואדרבה אבותינו הי' יותר מצערים ומרגישים הגלות ומר להם, אולם אם הי' עלינו ר"ל גזירות רעות כאשר הי' מימי קדם היינו מצערים ומרגישים הגלות ואבל עתה כי אנו ביניהם ברשיון כגוי הארץ שקורין מאנסעפורט] ולא חסר לנו ביניהם מה לנו לצער אם לא חסר בעניני העולם ומה שחסר הנוגע בתורה ובמצות וחסרון העבודה בעו"ה לא אכפת לנו ולאו כולם מבינים חסרון זה חוץ איזה יחידי סגולה ואלו באמת מתמרמרי' ומצערים ומתחננים, אילם כתיב בתורה זכור ימות עולם ומעולם הי' כמה פעמים ישראל במדרגה גדולה וחטאו אז לאחר שנתמלא סאתם בא המפלה במדבר חטאו בעגל ולאחר שחטאו גם במרגלים נגזר הגזירה אף שמצינו כי לעת העגל עלתה גזירה זו במחשבה ואח"כ בהיותם בארץ מצינו כמה פעמים בעת השופטי' שעלו וירדו ובימי דוד ושלמה שהי' גדולים ואח"כ ירדו מטה עד שמלאו הסאה וגם לאח"כ ובהיותינו בגלות מצינו כמה פעמים שהי' ישראל ביניהם כמו פרשים ושרים ברום המעלה ואח"כ בא צרות רח"ל בגירש והרג ואבד ע"כ אין לנו להסמך ע"ז ובעו"ה עתה שמחמת השוואה הזאת עמדו אנשי בליעל לשנות מנהגים להשוות א"ע לגוים אותן קאר שולען ונעלאגען אבל מרה תהי' באחרונה והלואי שיקדים השי"ת הגאולה, וע"ז אמר הנביא והי' שארית יעקב וגו' כטל מאת ה' כרכיבים וגו' אבל לא יקווה לאיש שלא יעשה בטחונם בזה ולא ייחל לבני אדם היינו שלא יתחללו א"ע להדמות לבני אדם [שלא יקוה לאיש יהי' לשון קו כקו המדה היינו גלייכשטעללען] ואז אם יעשו כן והי' שארית יעקב ככפיר בעדרי הצאן היינו שאנחנו מושל בהם ואבל אם נחזיק ח"ו כולנו בהחדשות כמו אלו חדשי' מקרוב באו להתדמות ליושבי הארץ ולעשות כמעשיהם אז מרה תהי' באחרונה ועיי' בספרי' ונמצא כי תמיד הי' בגלות הגירושין והצרות ע"י שהיו מתדמים לגוים בלימודים ספרים חצונים או להגדיל המלבושים ותכשיטים היקרי' ולעשות כמעשיהם בתענוגים כאשר עתה אנו עושים והשי"ת ירחם ויחזק את לבנו לעבודתו:

והי' אדום ירשה והי' ירשה שעיר אויביו וישראל עשה חיל וגו' ויש לדקדק כפל הלשון והי' אדום ירשה ועוד הפעם והי' ירשה וגם כי הלשון שעיר אויביו יש לפרש בתרי אנפין או לשעיר אויביו או שעיר לאויביו, והנה בשבוע הבע"ל י"ז תמוז מתחילין הימים להתאונן ולכאורה קשה אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהנה ומה לנו להתאונן ולהתאבל, אמנם ידוע לכל מי שיש לו מוח בקדקדו דלא נ"ו להשי"ת וכך יכול להוציא אותנו ולבנות בה"מ ולגאול אותנו כמו שהי' יכול לשמור שלא יחרב ושלא לגלות אותנו, ובזה י"ל הפסוק הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמיע כ"א עונותיכם הי' מבדילים בינכם לבין וגו' וחטאתיכם הסתירו פנים וי"ל דהו"ל לומר להושיע ולשמוע וגם דקדקו לבין דלכאורה עפ"י דוקדק לה"ק כשרוצים לחלק בין ב' דברים בזמן ההוה אומרים בין ובין כמו בינו וביניכם אבל בזמן העבר והעתיד שייך לבין וא"כ הי' לו לומר כאן ובין וגם דקדקו לשון פנים הול"ל פניו כמו שאומר אזנו וגם ידוע כי אם שנים מתאמצין אחד על אחד ובא אחר והציל א' מהם שייך לומר הושיע לו ואבל כשמושיע לו להתגבר על האחר לא הוי רק תשועה רק התגברות או התגדלו וה"ק אמר הנביא הן לה קצרה יד ה' לגאול מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע אז כ"א עונותיכם הי' מבדילים וגו' לבין וגו' כאז כן עתה וגם פנים שייך ב' פעמים, ולפי"ז ע"כ כמו שעונותינו גרמו שלא נבנה כמו דאי' בגמר' כל דור ודור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו וגו' ויש להאריך בתוכחה ולא עוד אלא מה שאנו עושים מצות אינם בכוונה גמורה ולא באמת לש"ש רק כמצות אנשים מלומדה ובזה יש להבין הפסוק תיסרך רעתיך ומחשבותיך תוכיחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך וגו' ולא פחדתי עליך וגו' דקדקו מה שאמר ולא פחדתי הול"ל ולא פחדת ממנו ולהנ"ל י"ל דאעפ"י שפוחדים מהשי"ת ועושים מצות ואבל אם אינם עושי' לש"ש שייך לומר ולא פחדת עליך דהיינו שאינם גמורים וג"כ י"ל עפ"י מש"כ בחוה"ל הללו שעושין עברות שדומין לקטנות אבל אין קטנות לעברה שאין להביט אל העברה אלא מי שאמרה וממרה את דבריו ולכך לא אמר ולא פחדת ממנו דהא פחד ואבל לא פחדתי עליך, ע"כ יש להתאונן [והעיקר שאין לגלוח הזקן והראש כי הוא עיקר לאבלות והטעם כמיש"כ הרמב"ן בפ' נשא בענין הנזיר שהגידול השער תוליד דאגה בלב איש והייתי מקשה בדרך הלצה בעו"ה הנשים מגדלין השער ואינם דואגים ככל אולם התי' היצה"ר משוה כל דבר עקש למשור והוא מתרץ גם קושיא זו] והנה מה הוא החרדה הגדולה הלזו הלא גם עתה שאנו בגלות ת"ל לא חסר מאומה מי שהוא עשיר יכול להתענג גם פה ומי שהוא עני גם שם לא יחדל אביון מקרב הארץ, אולם יש להבין בזה עפ"י ד' דברים מה היא ההתאונות הא' אם אפילו במחשבה זו שזה עיקר עוה"ז

לאכול ולשתות לשמוח בתענוג אכול ושתה ולראות בטוב לקבוץ ממון אין אנו יכולים לצייר לנו כלל גודל התענוג והטוב שהי' לאבותינו בזמן שהי' עושים רצונו של מקום והי' יושבים על אדמתם איש תחת גפנו ואין לדמות כלל למעמד האומות אעפ"י שהם יושבים על ארצם כי הי' אז כל טוב העולם בא לאי' וכלם הי' כפופים תחת רגלי ישראל ובזה י"ל הפסוק זכרה ירושלים ימי עני' ומרודי' כל מחאודי' שהי' וגו' בנפול וגו' יש לדקדק דהול"ל בימי עני' וג"כ קשה לאחר שאמר כל מחאודי' שוב חוזר ואומר בנפול עמה וגו' ולהנ"ל א"ש דה"ק זכרה ירושלים ימי עני' היינו זאת הם זוכרים כל מחמודי' היינו ונחשב להם זה כי זה כל מחמודי' ולא הי' להם יותר ואבל בנפול עמה ביד צר ראוה צרים שחקו על משבתי' איך כשבת הכל, והב' כי אין זה עיקר והעיקר שנברא אדם הוא לעסוק בתורת ה' ולהתחכם להכיר הבורא הכל יש מאין כ"א לפי מדרגתו וזה היא תענוג גדול ונמשול משל קרוב אם בני אדם מדברים יחד באיזה ענין שיהי' ועלה בדעת א' מהם להשיב איזה תשובה נכונה מה מאוד הוא שמח בענינו ואיך יהי' עוד שמחת העוסק בחכמה ולא עוד בתורה החביבה תורת ה' תמימה אשר מקור נחצבה הוא מצד נפש הישראלי איך תגדול שיחתו בעסקו לשמה ואין לשער כלל גודל תענוג זה ואיך הנביאים הי' אומרים שהי' בפיהם כדבש, ובזה י"ל פי' הפסוק שאמר שלמה המע"ה ואמרתי אני בלבי אני הנה גדלתי והוספתי וגי' ואף חכמתי עמדה עיין ברש"י ותרגום ולהנ"ל י"ל לאחר שחשב כל התענוגי' שהי' לו אמר ועכ"ז אף חכמתי עמדה לי שגם תענוגי החכמה שהי' לי ומי יהי' לו שמחה יותר ממני שנא' בו ויחכם מכל האדם, הג' מה שאנחנו בעו"ה תחת ממשלת האומות ואין לנו שלטנות אפילו אם יהי' מושכל ומוחכם הישראל בגלות הלא לא ישיג שום שררה ומזה יש תוכחה מגולה לאוסר העוסקים בחכמותיהם ומה להם בזה כ"א. זמן בחנם ואפילו יחכמו יותר ויחכמו נגד בחכמותיהם כהנה וכהנה לא ישיגו רק איזה משרתת או ללמוד עם נערים ולא שום שררה באמת טוב להם לעסוק בתורת ה' ויש לו תקוה לעוה"ב וא"ת מפני עוה"ז הלא לא לחכמים לחם ולא לנבוני' עושר הכל מאת ה' וזה מאמר הנביא ירמי' ע"ה גם חסידה בשמים ידעה מועדי' ותור סוס ועגור ידעה עת בואנה ועמי לא ידעו תורת וגו' ואיך תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו אכן לשקר עשה עט שקר סופרים הנה בדבר ה' מאסו וחכמה מה להם ועיין כי זה באמת כוונת אלו הפסוקים הד' צריך להבין מקודם הטובה שעשה לנו השי"ת בגלות הזה וממילא נודע מה יש להתאונן הנה זה ידוע כל הנקרא בשמי לכבודי בראתי יצרתי אף עשיתי שהכל תלוי בשמו של הקב"ה סוד עולם האצילות ואח"כ בא השפע לעולם הבריאה ואח"כ לעולם היצירה וממנו לעשי' ושמותיו של הקב"ה עולם אצילות

זה הוא סוד התורה והכל תלוי בתורה שבכתב ותורה שבע"פ סוד הקב"ה ושכנתי' וכל הזמן שישראל בתורה ובעבודת ה' כמו שהתורה שלפנינו מלובש בגשמיות מעורר למעלה והשפע יורד למטה ואבל לאחר שגרמו עונות ונסתתמו מעיני השפע זהו סוד גלות השכינה שאין לו דרך להשפיע כרצונו ית"ש כי מה"ד אינו מניח וזה הסוד אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי והנה ע"כ השי"ת לקיום העולם צריך להשפיע איזה שפע לעין שרי אומות ותהי להיפך מתחלה הי' הכל יונק מישראל כל האומות ועתה בעו"ה אנו צריכין לינק שפע משאר אומות וזה הטובה גדולה שעשה לנו השי"ת לגלותנו בין האומות כי אם הי' אנחנו נשארי' בא"י ולא יותן לנו השפע א"כ אנו כחרבין ח"ו מכל וכל לכך הי' השי"ת גולה אותנו לבין האומות כדי לאכול עמהם בטובתם ואפילו אותן שבא"י צריכין לינק שפע קדושה מחוץ לארץ, וזה יש להבין בפ' בחקתי שאמרתי וזכרתי להם ברית וגו' והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותי' וגו' ואף גם בהיותם וגו' שקשה שסדר הפסוקים נחמה ופורענות ועוד נחמה וגם לשון ואף עיין בש"י ולהנ"ל א"ש דה"ק והארץ תעזב מהם וזה יהי' פעולה לגאול אותם ותירץ את שבתותי' ואף גם זאת יהי' פעולה במה שיהי' הארץ נעזב מהם כי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' לא כן אם הי' נשארים בארצם הי' נחרבין ח"ג מכל וכל, ומזה יש להתבונן מה טובה עשה השם לנו לגלותינו בין האומות ומה שיש להתאונן איך הוא צר וגלות השכינה ושפלותינו שאנו צריכין לינק מתחת תמצית אומות העולם אמנם ב"ם וב"כ מה טוב עשה ה' אתנו ובכל זמן רואה השי"ת איך ייטיב לנו, וזה שאמר בלעם שראה זה והי' אדום ירשה היינו בכל זמן אדום הוא ירשה ואמר איך והי' ירשה שעיר אויביו היינו כשהם ירשה לשעיר אויביו באותו זמן ששעיר יורש לאויביו, הוא ג"כ ירשה לאויביו (ושני הפירושים אמת ומשו"ה סתם התורה לרמז כן והבן) שישראל יונקים עמו שפע שלו וירד מיעקב ואם השלטנות ביד יעקב והאביד שריד מעיר אין לו לאדום עמו כלל וממ"נ תמיד יעקב טוב לו ואדום ירשה לו ג"כ כמו הוא לו ואם השלטנות מיעקב הכל שלו אי"ה בב"א והבן:

עתה ילחכו וגו' תיבת עתה יתפרש עפ"י משארז"ל עתיד משה להיות משיח ודאג בלק אולי עתה יהי' הגאולה שלימה ולכך אמר עתה ילחכו הקהל כלחוך השור ה' הידוע פירש בס' ערבי נחל דקאי על השור הבור המוכן לצדיקים לע"ל והדבר צריך פירש ואפשר להיות דכתיב בי' אלף הרים יבולו ובישראל כתיב ג"כ יפול מצדך אלף לכך אמר כשור הזה שמאכלו אלף ילחכו הקהל ממני עתה כל אחד מהם אלף מאתנו לכך אמר בלעם אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים ולא עתה ע"כ לא תדאג כלל (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת פנחס

וידבר ה' וגו' לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, ואי במדרש בדין הוא שיטול שכרו, עיין קול יעקב מש"כ ואפ"ל, ועוד במדרש לעיל סוף בלק ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו והיא תמיהא והנה מדקדקים בפסוק לכן אמור וגו' אמור מיותר, ואפ"ל דאי' בש"ס דזבחים דף ק"א ע"ב אר"א אר"ח לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים שנאמר וישמע פנחס הכהן ונשיאי העדה וגו' ואידך נמי והכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו כי כתיב ההוא בברכה הוא דכתיב ואידך נמי הא כתיב וישמע פנחס הכהן וגו' וכ' התו' ההוא בברכה הוא דכתיב שברכו הקב"ה שיהי' כהן ומיד הי' יכיל להיות כהן וגו' אבל שמא לא נתרצו לו כל ישראל באותה שעה מפני שהרג נשיא שבט עד ששם שלום בין השבטים בימי יהושיע ואז נתרצו לו וגו' ע"כ ולפי"ז יהי' הפי' אמור לפי מה שמצינו בברכות כהנים דכתיב כה תברכו את בני ישראל אמור להם ודרשינן כד יאמרון להון, וכאן נמי הפי' לכן אמור כד יאמרו לו שיהי' ישראל מרוצים אז הנני נותן לו את בריתי שלום ואבל לא ע"י מחלוקת [וראיתי ברבינו בחיי שכ' לכן אמור רמז למה שנא' בברכות כהנים אמור להם ולא כ' מה כוונתו ואפשר שכוונתו כך] ולר"א אר"ח הנ"ל דסובר דנתכהן פינחס מיד י"ל הפי' לכן אמור כך, דהנה דרשינן בעל מום שעבד עבודתו פסולה כשהוא שלם ולא כשהוא חסר ויו דשלום קטיעא, ולפי"ז י"ל דהי' כאן שתי אמירות, א' הנני נותן לו את בריתי שלום כפשוטו גוף הכהונה, וא' שלם כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. ואי' במדרש פנחס בן אלעזר וגו' כמו שהביא רש"י שהי' השבטים מבזים אותו שאבי אמו פטפט עגלי' לע"ז לכך הכ' מיחכו אחר אהרן, דהיינו שלא הי' פינחס אוחז מעשה מע"ז בידו רק הוא מיוחס אחר אהרן, ואיתא בגמרא אך לא יעלו כהני הבמות אל בית ה' כהנים ששמשו לדבר אחר הרי הן בעלי מומין חולקים ואוכלין ולא מקריבין וזה הי' טענת השבטים שפטפט עגלים לע"ז והוי בעל מום ופסול לעבודה, וגם המעשה הזה שהרג לזמרי הי' כמו עבודת קרבנות כאי' במדרש ויכפר על בני ישראל כל השופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן ואמרו השבטים שלא הי' עבודת פנחס ראוי וכשר שהרג לזמרי, משום דהי' בעל מום מחמת ע"ז ופסול ולכך בא הכ' ויחסו אחר אהרן שלא הי' פנחס בעל מום שהוא מיוחס אחר אהרן ואינו אוחז מעשה אבי אמו בידו, וע"ז שייך אח"כ לכן אמור וגו' שלום, והויו קטיעא כשהוא שלם ולא חסר דאם הי' בעל מום באמת הי' עבודתו פסולה אבל פנחס באמת הי' שלם כאהרן, ולפי"ז לא צריכנא תו לומר דהפי' לכן אמור כד יאמרון לו דיש לנו פי' אחר כנ"ל (דהי' שתי אמירות למשה שיאמר לישראל

א' גוף הכהונה וזה וידבר ה' וגו' לאמור ועוד האמירה שלא יהי' הכהן בעל מום וזה לכן אמור וגו' שלום כשהוא שלם ולא חסר ואינו מיותר) ולפי"ז זה כוונת המדרש בדין היא שיטול שכרו, ולא כשירצו רק מיד, וגם הוא בדין (שפנחס הי' שלם ולא הי' בעל מום כסברת השבטים, וזה גופא הפי' של לכן אמור וגו' כשהוא שלם כהנ"ל אבל אין הכוונה כד יאמרו לו וא"כ יטול שכרו מיד) והנה מה שנתעצל משה ונתרשלו ידיו יש לומר משום שהי' מבזים אותו בת יתרו מי התיר לך ומשה לפי שהי' עניו מאוד מכל האדם לא הי' יכול להשיב ולהתנצל את עצמו שלא יחשב כבעל מום כמו שמצינו הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים (והיינו אף שיש להם מה להשיב) עליו הכ' אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ולכך משה שהי' תופס במדה זו לא הי' אפשר לו מה שנוגע לפחות כבודו להשיב כלל, והמהרש"א בחוד"א כ' במס' סוטה דף כ' לכך לא ידע איש את קבורתו משום שגופו הי' רוחניות ולא הי' גשמיות כלל ולא הי' לו מקום ע"ז העולם ולא קלטו הארץ, וזה זכה משה לפי הנ"ל משום שהי' מהנעלבים ואינם עולבים, ומעתה א"ש המדרש ולפי שנתעצל וגו' והיינו משום שהי' שהי' מהנעלבים וגו' שומעים חרפתם ואינם משיבים ועליהם הכ' אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ולא הי' גשמיות כלל לכך לא ידע איש את קבורתו, ועיי':

בהפטורה דברי ירמי' וגו' הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויאמר ה' אלי אל תאמר כי נער אנכי כי על כל אשר אשלחך וגו' וקשה הכונה, והנה רש"י תירץ באמת שפיר ואבל כמה פנים לתורה, ועוד שם ויהי דבר ה' אלי לאמר מה אתה רואה ירמי' ואמר מקל שקד אני רואה ויאמר ה' אלי הטבת לראות כי שוקד אני על דברי לעשותו, ושמעתי לדקדק מהגאון בעל שמן רוקח ז"ל מה הטבת לראות וכי ח"ו שמח השי"ת בפורענתן של ישראל ועוד שם ויאמר ה' אלי מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ מאי הרמז של מצפון, ואח"כ מסיים הלוך וקראת באזני ירושלים לאמור כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר וגו' מה תרמוז נחמה זו על פורענות הנ"ל, ונראה הנה כתיב באיכה זכרה ירושלים ימי עניי' ומרודי' כל מחמודי' אשר הי' מימי קדם בכפל עמה ביד צר ואין עתר לה ראוה צרים שחקו על משבתי' ויש לדקדק דהך בנפל עמה הי' לו לאמור קודם כל מחמדי' והכי הול"ל זכרה ירושלים ימי עניי' ומרודי' בנפל עמה ביד וגו' כל מחמדי' וגו' וגם י"ל מאי ואין עוזר לה, ומאי זה ראוה צרים שחקו על משבתי, ומאי השייכות, ואח"כ אמר חטא חטאה ירושלים וגו' ואי' במדרש איכב שם עכו"ם אינם חוטאים אלא אעפ"י שחוטאים אינו כלום אבל ישראל חטאו ולקו על כן לנדה היתה, וצ"ב, וגם לשון הפסוק אח"כ כל מכבדי' הזילוה כי ראו וגו', וגם מדרש

הידוע כי ה' הוגה על רוב פשעי' יכול על מגן ת"ל על רוב פשעי' והיא תמוהא ונקדים גמרא בש"ס דברכות דף ז' ואר"י משום ר"י טובה מרדות אחת (פי' רש"י לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו) בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות שנאמר ורדפה את וואהבי' וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה, ור"ל אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה ע"כ, ועיי"ש בחי' הרי"ף שהקשה במאי פליגי והיכא ילפינן מקרא דורדפה וגו' שהמרדות הוא טובה מוולקיות, וכן קרא דתחת גערה במבין לא מיירי במרדות לבו של אדם אלא שהגערה הוא טובה ממלקיות ועיי"ש מה שתירץ ואפ"ל דהנה בפירוש מרפא לנפש על חובת הלבבות סוף שער הבטחון הביא בשם ר' סעדי' גאון ז"ל (הועתק בסוף הספר חובת הלבבות המאמר מספר האמונות לרבינו סעדי' גאון ז"ל) הבטחון על גאולת ישראל אי"ה בב"א דכמה פסוקים הכתובים על גאולת ישראל והרבה נחמות ועדיין לא נתקיימה לא מהן ולא מקצתן ובודאי השי"ת לא יכזב וההוא אמר ולא יעשה וכו' עיי"ש בארוכות ומסיים אבל אנחנו מאמינים באמונה שלימה כמו שהוכיחו כל הפסוקים וכן קבלו חז"ל שהשי"ת שם לגאולתנו שני זמנים א' זמן התשובה כמו"ש והי' כי יבואו וגו' כל הפרשה כולה והב' זמן הקץ ואיזה מהן שיקדים תתחייב הקץ והגאולה אם נשוב קודם הזמן יגאלנו קודם ואם לאו מוכרחין אנו לעמוד בגלות עד זמן הקץ ואז יכריח אותנו עד שנשוב שהוא לא הגלהו רק מפני חטאתינו ואיך יגאלנו בחטאתינו וארז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו הקב"ה מעמיד עליהם גזרות קשות והם עושין תשובה ונגאלין ואמר אני ה' בעתה אחשנה זכו אחישנה וגו' ע"כ היוצא מזה שיהי' הגאולה ע"י תשובה דוקא והתשובה יהי' או ע"י עצמם שישימו לב לשום לאביהם שבשמים, או ע"י מלך קשה כהמן ח"ו ויכריח אותנו אל התשובה, אמנם יש לראות מה יהי' הסיבה לתשובה מעצמם וכי אפשר שיהי' מאהבת ה' בעודנו משוקעים בגלות הזה שיתעורר לבבינו לאהבה את ה' לעשות תשובה ולומר שהסיבה שנתעורר לשוב מעצמנו הוא שנשום אל לבנו מה תכלית שלנו בגלות הזה להתגורר בארצות אחרים ושה פזורה ישראל בין ע' אומות וכדומה לאלה הדברים בהעלות על לבנו ועמדנו בגלות זה יניע את לבבנו כנוע עצי יער לשוב אל אבינו שבשמים, וזה יעלה רוח טהרה בתוך מחנה העבריים שיתנוצץ בקרבם רשפי אש שלהבת להטיב מעשיהם ולשוב אל דרך המלך ממההקב"ה הלא לא גדלה צעקתינו כשנעריך אותנו ומעמדינו נגד גויי הארץ אשר אנחנו יושבים בתוכיהם, אדרבה הלא כ' חובת הלבבות למופת אל השגחת השי"ת עלינו בראותינו מעמדנו בגלות הזה הלא טוב לנו מהגוים אבל אמת כשנעריך עצמינו נגד הגוים אין לנו להתאונן כ"כ

ואבל כשנעריך עצמינו עתה נגד מעלותינו כשהינו יושבים על אדמתינו ארץ הקדושה והשרית השכינה ורוח הקודש ותורה וחכמה ועשירות, יש לנו להתאונן ולהתאונן הרבה מאין הפוגות בראותינו כמה מעלות אחורנית ירדנו ונפלנו עד לארץ מאגרא רמה לבירה עמוקתא וכל טוב שהי' לנו בגוף ובנפש חלפו הלכו להם ואינם ומה שבאמת אין אנו מעלים על לבבינו זאת ולצייר לנו כל הטוב שהי' בידינו ואז כדי שעי"ז נתעורר לשוב משום שכבר נשכח הטוב ההוא שהי' לנו ואין אנו מרגישים ההבדל שיעשה התפעלות בנפשינו, ואבל אם היינו שמים על לבנו את זה הי' יותר מכריח אותנו אל התשובה ממכות ויסורין וכן אמרו החבירי' לאיוב כי על זה בחרת מעוני טוב זה היסורין לך מעוני, וכבר כ' רש"י שם אדם שהי' עשיר ועומד על המקח ואין לו במה ליקח גרע מיסורין, וזה כוונת הגמרא טובה מרדות אחת בלבו של אדם היינו שמשים על לב מה שהי' ומעמדו עתה בעת הצר לו זה טובה מכמה מלקיות ועושה פעולה יותר לתשובה, ומביא ראי' ורדפה את מאהבי' היינו שמבקש את הנאהב לו ואת הרגלו ולא ימצא ואמרה אלכה ואשובה אל אישי וגו' ור"ל מביא תחת גערה במבין, מבין אינו מורגל שיגערו בו ולכך רע רע לו הגערה מהכות כסיל שהורגל תמיד בזה מאה:

ובזה י"ל הכוונה בפרשת נצבים שאמר משרע"ה והי' כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבביך וגו' וקשה תיבת הברכה למה הוא באה כאן הלא לתכלית הכוונה שישובו הי' די' באמרו הקללה ואבל להנ"ל א"ש כשנערוך הברכה שהיינו בה מקודם נגד הקללה עתה אז נקל לשוב בתשובה כי הקללה בעצמה לא תפעול כ"כ אל התשובה כמו אם נערוך לפנינו הברכה אז כבין מעמדנו ונדע שהוא קללה ויבואנו אל התשובה, ואבל זה תינח בזמן שזוכרין עוד מהטוב שהי' לנו, ואבל עתה לנו בעו"ה כבר נשכח כל השבע וכל הטוב שהיינו ברום המעלית ולא נזכר עוד, וזה כוונת הכתובים באיכה הנ"ל, זכרה ירושלים ימי עני' ומרודי' אז עדיין זכרה כל מחמודי' אשר הי' מימי קדם, ואבל בנפל עמה ביד צר (היינו שכבר הוא נפלה בגלות ועשוקעי' בתוכה זה כמה) כבר נשכח הדבר ולכך ואין עוזר לה (שתתעורר אל התשובה כיון שאינה זוכרת הטוב, וחושבת שלא חסר לה וכל טוב אדוני' בידה כנ"ל) ודי לה בזה שאומרים ראוה צרים, דהיינו לפני זמן הזה ראוה צרים שחקו על משבתי' וגויי הארץ הי' מבזים אותנו מכל עבר ופנה ורדו איתנו בגזירות קשות בגוף ובנפש, ועתה שאינם מבזים איתנו אדרבה מחזיקים אותנו וטוב הארץ גם לנו הוא כמונו כמוהם באין הפרש ומטיבים אתנו ליתן לנו רשות לכל דבר, כלום חסר לנו, ודי לנו בזה ישועה ונחמה, והיינו משום שכבר נשכח הטוב האמתי שהי' לנו מימי קדם, ועד"ז בעצמו ג"כ החסרון

מה שאין אנו עושים תשובה על חטאתינו כי גם זה נשכח מאתנו איך יהי' הישראל עובד ה' ואיך הי' בשנים קדמוניות אנשים כשרים והגונים עובדים את ה' בכל לבבם ובכל נפשם וכבר אמרו חז"ל אם הראשונים וגו' ואם הראשונים כבני אדם וגו' ואנן מה נענה בתרייהו, וזה החסרון בדורנו שאנו סוברים שדי בעבודתינו המעט כאשר האריכו בזה הספרי מוסר, וכמה חטאים אשר לא נחשבים לנו לחטאים כלל ואדרבה אנו חושבים כי טובים אנו מאבותינו וזה כוונת המדרש כי ה' הוגה והי' קשה לי' למה לי על רוב פשעי' והלא נדע שהשי"ת צדיק בכל דרכיו ולא הי' לוקה על מגן לכך קאמר המדרש דאינו כן, רק יכול על מגן ודאי יבוא עת שיאמרו על מגן וכל דור ודור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו ועתה אנו סוברים כי הוא על מגן וראוים אנו שיביא משיח בימנו, ת"ל על רוב פשעי', שהוא על רוב פשעי' ואי לאו כן ודאי הי' בא וזה הכוונה חטא חטאה ירושלים, או"ה אינן חוטאים אלא אעפ"י שחוטאים אינו כלום דהיינו באמת אינו כלום שמעולם לא היו טובים ואבל ישראל חוטאים ואינם לומדים ממעשה הראשונים כשהיו טובים ולכך לקו על כן לנדה היתה, כל מכבדי' הזילוה במה הזילוהו ומפרש בסיפא דקרא גם הוא נאנחה דהיינו שנדמה לנו וזה כבר נפילה גדולה לנו ובזה גופא ותשב אחור ודרשינן במדרש אחור מן הכהונה ומלכות הכוונה כנ"ל שאנו שוכחים הטוב שהי' לנו אז כהונה ומלכות והבן, וזה הי' כוונת ירמי' נער אנכי ולא ראיתי בטובתן ומה אזכיר להם שיתעוררו לתשובה, והשיב השי"ת כי על כל אשר אשלחך וגו' אני אגיד לך את אשר הי' בטובתן, ואח"כ אמר הטבת לראות כי שוקד אני בעודם זוכרין את הטוב שהי' להם אולי יתעשתו ויתנו את לבם לשוב לאביהם שבשמי' בעודם זוכרין את הטוב וזה הוא ההטבה ששוקד אני למען שיהי' להם בנקל שיתעוררו אל התשובה, ואח"כ אמר מצפון תפתח הרעה היינו על הצפון מאתם שאינם יודעים ואינם מחשבים לעברות ואומרים לא חטאנו ושייך על זה הנחמה זכרתי לך חסד נעוריך שהיינו הולכים במדבר מטוב בשבתנו על סיר הבשר ומדבר נגד זה אעפ"י שאין אנו זוכרים הטוב שהי' לנו יכפר השי"ת ויגאלנו בב"א:

פרשת מטות

וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס בן וגו' כ' רש"י ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור ע"כ וקשה טובא אדרבה אי' במדרש שהקב"ה אמר למשה נקום נקמת אתה בעצמך ומשה צוה לפנחס מטעם זה וזה גופא ג"כ קשה איך שינה שהקב"ה אמר לו שהוא ינקום בעצמו

והוא שינה מאמר ה' ושלח פנחס ואפ"ל שהשי"ת אמר למשה נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים וגו' ולא שייך לומר בזה המתחיל וגו' גמור אבל משה אמר לנקום נקמת ה' כדכתיב וידבר משה וגו' ויהי' על מדין לתת נקמת ה' במדין וזה התחיל פנחס שקנא לאלקי' והרג כזבי בת צור ע"כ הוא יגמור לתת נקמת ה' והשי"ת אפשר רמז לו זה למעלה באומרו בקנאו את קנאתי וגו' לכן אמור וגו' ואח"כ כפל והי' לו וגו' ברית וגו' תחת אשר קנא וגו' ועיין:

וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל וגו' וקשה מלת לאמור ונראה עפ"י הש"ס ב"ב רבב"ח שמע ב"ק עכשיו שנשבעתי מי מפיר לי ואמרו לו שהי' לו לומר מותר לך הרי שגם הקב"ה רוצה שיתירו לו מב"ד של מטה והיינו שאמר משה אל ראשי המטות לב"י לאמור שיאמרו ויתירו זה הדבר אשר צוה ה' שאפילו נדר ה' צוה שיתירו לו, (מבנו של המחבר הה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל):

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם. וקשה וכי לא ידעינן שכל התורה כ' משה עפ"י ה' ועוד מתחלה מוצאיהם למסעיהם ואח"כ להיפך ונראה הנה פרשתי הקרא ההמיר גוי אלקים והמה וגו' ועמי המיר כבודו בלא יועיל וקשה הי' לו לומר המיר כבודו בלא אלקים אך הנה צריך אדם לשוב לבקש ולהתחנן על חילל השם בעו"ה ע"י אנשים שהולכים בדרך לא טוב בחילל שבת וכדומה וגוים יודעים ואם ישאל לו גוי איך אתה מחלל שבת ואיך אתה עושה כן וכן והלא יהודי אתה א"כ ודאי אינו אומר לו אני רע מעללים ולא טוב אני עושה באמת רק יאמר שהכל הבל רח"ל ומה בכך וא"כ הוא מחלל כבוד שמו וע"ז אמר ההאיר וגו' דהנה באמת כולם לא עבדו ע"ז רק כאשר הלכו למצרים ולאשור לעזרה מסתמא הי' שואלים להם הלא יש אלקים בישראל א"כ מסתמא השיבו כנ"ל וע"ז אמר המיר כבודו מה שהי' צריך להיות כבוד חכמתכם ובינתכם וגו' המירו זה ואמרו לא יועיל שהכל הבל ומה בכך ר"ל וזה המירו התשובה בלא יועיל [אי' המיר כבודו היינו כבוד עצמו שמקפיד על כבוד עצמו ואינו אומר שהוא רע מעללי' רק אומר שלא יועיל עבוד ה'] וכל אדם צריך לידע שהכל לאדם מהשי"ת לנסיון כמוש"כ בחובת הלבבות הנשמה בא לעולם לעמוד בנסיון והשי"ת מנסה כל אדם לפי חכמתו במה שיהי' יכול לעמוד בנסיון אם יכבוש היצה"ר ויבחר בעבודתו וכן מצינו הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' זכרתי לך חסד נעוריך וגו' וקשה הי' לו לומר לך וקראת מאי הלוך אך מה שהוליך השי"ת

אבותינו הי' לנסיון כדכתיב המוליכך במדבר לכסותך ואח"כ שעמדו בנסיון והלכו זוכר להם השי"ת לחסד וזה הלוך תמיד צריך זה לידע לעמוד בנסיון, והנה השי"ת זוכר לנו אשר הלכנו אחריו ואנחנו זוכרים אשר זן וכלכל אותנו במדבר הנורא וזה ויכתוב משה וגו' כי השי"ת זוכר לנו מוצאיהם למסעיהם עפ"י ה' שהלכנו אחריו בארץ לא זרועה זה החסד הוא על פ' ה' לזכור לנו לטוב ואלה מסעיהם למוצאיהם אשר עלינו לזכור שהוציא אותנו בשלימות ממסעות הללו והבן:

פרשת דברים

גם בי התאנוף ד' בגללכם לאמור גם אתה לא תבוא שם וגו' ודקדקו המפורשים דהא מקרא מלא הוא דהקב"ה אמר יען לא האמנתם בי להקדישני וגו' (ועיין בדרוש לשבת בראשית) ואפ"ל דהנה בפ' חוקת כתיב ויאמר ד' אל משה וגו' יען לא האמנתם בי להקדישני וגו' לכן לא תביאו וגו' וטרחו המפורשים לידע חטא מרע"ה, ונראה דהנה הכלי יקר ז"ל פי' על מה שאמרו ולו גוענו בגוע אחינו וגו' לא על מיתת הצמא אמרי כן, אלא יען כי נגזר עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו ודרשו רז"ל ושם ימותו לעוה"ב כי מתי מדבר אין להם חלק לעולם הבא וע"ז אמרו ולמה הבאתם את קהל ד' למות שם אנחנו ובעירנו ר"ל מיתה שוה לנו ובעירנו וכמו שרוח הבהמה יורדת למטה כך רוחינו, וע"כ הקדימו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו ר"ל דומה לאחינו שמתו עוד קודם הגזירה ויש להם חלק לעוה"ב יעיי"ש ודפח"ח, ואכתי צ"ב מה שייך זה עתה בתלונתם על המים, ואפ"ל דהנה הכ"י דקדק במה שלא מצינו בכל התלונות לשון מריבה כ"א על עסקי המים ב' פעמים כאן וירב העם, ובמסה ומריבה פ' בשלח, וכתב לפי שמן המים נברא המחלוקת כמ"ש רז"ל מפני מה לא נאמר כי טוב ביום ב' לפי שבו נברא המחלוקת שנ' ויהי מבדיל בין מים למים ועיי"ש, אמנם י"ל דאצטגנוני פרעה אמרו שעתיד להוליד בן המושיע אותם וסופו ללקות על המים וישראל ידעו מזה ולכך כשהי' להם איזה חסרון במים חשבו שזה בגרם מרע"ה ולכך עשו אז עמו מריבה, והנה פליגו ר"ע ור"א בסנהדרין ק"ח דר"ע ס"ל דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב דכתיב במדבר הזה יתמו ושם ימותו בעוה"ב ואומר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנחתי ור"א ס"ל דיש להם חלק לעוה"ב שנאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי וגו' ומה אני מקיים אשר נשבעתי באפי וגו' נשבעתי וחזרתי בי יעיי"ש ואנן לדידן אפשר לומר דשניהם אמת, מתחלה נגזר עליהם באמת שלא יהי' להם חלק לעוה"ב כדברי ר"ע מדרשא דושם ימותו אבל ע"ז לא נשבע הקב"ה רק שלא יבואו לארץ אמנם מיד אחר חטא מרגלים נתחרטו

בני ישראל ושבו מחטאם כמ"ש ויתאבלו העם מאוד ואמרו ועלינו אל המקום אשר אמר ד' כי חטאנו וא"כ עשו תשובה והועיל התשובה שיהי' להם חלק לעוה"ב דע"ז לא הי' שבועה וגז"ד שאין עמו שבועה מועיל תשובה (ועיין בר"ה דף י"ח) והנה תענוג עוה"ב הוא צדיקי' יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה ורוח הקודש מכונה בשם מים כדכתיב ושאבתם מים בששון ולכך עשו מריבה עם משה על המים להורות נתנו דהם נלקין בעבורו על אודות מים העקרים דהיינו חלק עוה"ב שלא יזכו לחזות בנועם ד' ולהנות מזיו השכינה שנקרא מים, ורצה הקב"ה שמשה יראה להם שכבר נמחל להם ויהי' להם חלק עוה"ב כבראשונה, לכך אמר לו הקב"ה ודברתם אל הסלע ונתן מימיו שהי' לו כבר (ועיין ג"כ בפ' חקת שכ' אא"ז בעצמו מענין זה לפרש הקרא עיי"ש) ואח"כ ע"י הכאה באמת תוציא להם מים לשתות ומרע"ה לא עשה כך והכה מיד וא"כ לא רמז להם כלל שיהי' להם חלק לעוה"ב ושהועילה תשובתם' ובזה חטא משה, וע"ז נאמר להם יען לא האמנתם וגו' וכ"ז נסתבב מחטא מרגלים כאמור ע"כ שפיר אמר משה גם בי התאנף ד' בגללכם וגו' דגרם לו ע"י חטאם במרגלים והבן: הטיבו אשר דברו במדרש חד אמר כהטבת הנרות וח"א כקטורת יפורש עפ"י שפרשתי בהגדה שאומרים לרשע הקהה את שיניו היות דידוע שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ומפרשים דאין הקב"ה עובר בבל תלין משום שנתן התורה ע"י שליח משרע"ה נכתבו דלכך נהנין בעוה"ז בשביל אמונה דאנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענו ואיכא בל תלין, והא תינח למאמין אבל לרשע ששואל מה העבודה הזאת ואינו מאמין אין לו על מה לאכול בעוה"ז ולכך הקה את שיניו והנה ישראל אמרו דבר אתה ונשמעה ויהי' ע"י שלוח ולכאורה מה יאכלו בעה"ז אבל ידוע דבשביל הידור מצוה איכא שכר בה"ע והיינו דאמר הטיבו אשר דברו ולכאורה מה טובה הא קשה כהנ"ל ע"ז בא כמשיב חד אמר כהטובת הנרות היינו הידור מצוה שמטיב הנרות שיאור ביותר בזכות זה יאכלו בה"ע וח"א כקטורת היינו חי' אחר כי אף ששכר מצוה ליכא בה"ע אפי"ה בכל מצוה יש בה סגולה מיוחדת להשפיע בדבר מה לבד מהשכר כסגולת הקטורת שמעצרת המגפה וממילא כל שומר תורה יש בה לו בעוה"ז כ"ט בכח סגולת המצות אף בלי שכר (מבנו של המחבר הרה"צ מו"ה עמרם ישי זצוק"ל:

פרשת ואתחנן

לפ' ואתחנן ולשבת נחמו:

א':

ואתחנן אל ה' בעת וגו' אתה החילות להראות את עבדך וגו' ויאמר ה' אלי רב וגו', הנה בדבר זה כמה פירושים נאמרו כי איתא תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן התפלל משה ומסתמא בכל פעם בטענה אחרת וכולם נרמזים בפסוקים אלו ונאמר ג"כ איתא בש"ס דסוטה אמר ר' לוי ברב בישר ברב בשרהו ברב בישר רב לכם ברב בשרוהו רב לך עיי' רש"י ומהרש"א בחיד"א, ונקדים מה הי' חטא משה ואהרן ע"ה במי מריבה הנה הרבה דברים נאמרו ואיתא במדרש הובא באור החיים ד' חטאות לא האמנתם לא קדשתם מעלתם מריתם לא האמנתם שלא אמרתי להכות הסלע והכיתם לא קדשתם להביא מים מכל סלע שרוצי' מעלתם שאמרתם המן הסלע הזה מריתם שאמרתי ודברתם אל הסלע שנה עלי' פרק א' ועברתם על דברי והנה לפי הנראה וכתוב השי"ת מתנהג עם ישראל כאדם הנוהג עם בנו אשר רצונו לגדלו בטוב וכן כתוב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך ודרך אב עם בנו שאם יתן לו את כל אשר מבקש לבו לא יתגדל בטוב כידוע ואם לא יתן לו וימשיך ממנו את אשר צריד מלבד מה שא"א לאב בהיותו אוהב את בנו ומחבבו, אף כי לא יכבדנו כאב אלא צריך להמתין עד שיבקש הצריך לו ואח"כ מתחלה להראות לו כאלו אינו כדאי ליתן באשר שעשה כך וכך ואח"כ יתן לו בעין יפה לאמר לו אעפי"כ הואיל ואתה לומד ויש בך ג"כ דברי' טובים אני נותן לך ובזה יגדל בדרך טוב כן הי' הנהגת השי"ת עם ישראל כאב את בנו בעת בקשו מים לא נתן להם מיד רק אח"כ כמובן אמנם ישראל לא הבינו הנהגה זו והי' סוברים בהוציאם ממצרים צריך הכל מוכן לפניהם במילואו וטובו שלא יחסר דבר בכל עת והי' הולכים מכח זה בנסיון עם ה' כמוש"כ וינסו אותי זה עשר פעמים וגו' והנסיון הי' היש ה' בקרבנו אם אין כי הי' מסופקים אם המה תחת הנהגת ה' כאשר היא באמת כי יעקב בחר לו ה' ואנחנו חבל נחלתו או תחת אחד השרים ממלאכי מעלה ככל האומות שיש לכל אומה שר ומושל ונ"מ בין שתי הנהגות הא' כי המלאך אינו מוחל כמו שנאמר כי לא ישא לפשעכם, והכונה השי"ת ג"כ אינו מוותר כמו"ש האומר הקב"ה וותרן וגו' רק ע"י תשובה. ואבל במלאך אינו מהני תשובה, ועוד כי התפלה ג"כ אינו מועיל למלאך כי אין בידו לעשות רק מה שנמסר לו בראש השנה ומכש"כ שלא יועיל לגבי' ותגזור אומר ויקם לך שהצדיק גוזר והוא מקיים כי אין בידו: והנה בעל העיקרים כ' כי החטא הי' שהי' להם מעצמם להוציא מים כשהי' מבקשים ע"ד ותגזור אומר שהצדיק גוזר והקב"ה מקיים כדי לחזק את ישראל באמונה שהטבע משועבד לתורה ואם הי' אח"כ מוציא מן הסלע הי' מתקנים כנגד זה שלא הוציאו מיד ואבל כיון שאח"כ ג"כ הכה נשאר החטא עיי' בעיקרים מאמר ד' פרק כ"ב ומה שהקשה ע"ז בעל העקידה מ"ט לא הקפיד השי"ת

ע"ז במן וברפידים לפענ"ד אינו קושיא כיון שאז עדיין הי' קודם מתן תורה ומה שהקשה עוד ע"ז ג"כ אינו קשה עיי"ש, ומה שהקשה אור החיים ע"ש דלמא רוצה הקב"ה להמנע מהם מים ג"כ לפענ"ד אינו קושיא כי כבר ידעו שדור הזה מוכנים לכנוס לארץ והיאך ימותו עתה בצמא ולפענ"ד בדברי' הנאמרים לעיל יש לקיים דברי בעל העיקרים ויתישבו כל הקושיות והיינו שישראל כיון שהי' מסופקים אם הנהגתם ע"י מלאך עדיין אינם בטוחים אם יכנסו לארץ כי אולי לא נמחל להם מה שחטאו או אולי יחטאו עוד וישארו במדבר בפרט בראותם שנחסר להם הבאר והשי"ת לפי הנהגתו כנ"ל אמר קח את המטה להראות להם כאלו אינם כדאי ליתן להם מים ואח"כ ליתן להם ע"י דיבר ולימוד פ' אחד להורות שאעפי"כ נותן להם בפנים יפות הואיל ולומדי' וקבלו את התורה וכשהי' משה רבינו ע"ה ואהרן מוציאים להם מים מן הסלע הזה שבקשו או קודם כמש"כ בעל העקרים א"כ הי' מראה להם ותגזור אומר ויקם לך וא"כ הם תחת הנהגת ה' ובטוחים שיכנסו לארץ והם לא עשו אך אמרו המן הסלע הזה וגו' והכו את הסלע א"כ נשארו בספק כנ"ל ואינם בטוחים לכך נענשו משה ואהרן מדה כנגד מדה שלא יכנסו לארץ (ועיין בדרוש לשבת בראשית ובפ' דברים) ב"כ וב"כ הי' עיקר החטא על שלא הוציאו מעצמם מקודם או אח"כ מסלע שרוצי' ובהשנות פרק א' לא בהכאה בפנים זועפות או מטעם העיקרי"ם להראות שהטבע משועבד לתורה, או כדברי להראות שהנהגתם ע"י ה' לא ע"י מלאך:

והנה אמרתי כבר על מה שהקשו הראשונים בסוף התורה עיי' ברמב"ן ז"ל מה בין הנסים שעשה משה לשאר נביאים ואמרתי למשל שני אנשים דרים בעיר אחת ראובן ושמעון ראובן עשיר ושמעון עני וראובן זה העושר עוזר לשמעון בכמה ענינים ויהי' למשען לו בכל מה שאפשר ואח"כ נהפך הגלגל ראובן העני ושמעון העשיר וא"כ ודאי יש לראובן לבוא לשמעון לאמר לו זכור את אשר עשיתי עמך טובות ועתה הי' גם אתה בעזרתי בעת צרתי, אבל שיקדים ראובן לעשות כן הוא בוש ולבו דוה עליו וירא ג"כ אם ילוה ממנו סך מה אולי יפסיד ומה יעשה אח"כ אולם אם שמעון הוא איש טוב וגומל חסד כראוי לו אינו ממתין עד שיבוא ראובן לבקש ממנו אך מיד כאשר רואה שראובן יורד מטה הולך אליו ומדבר עמו כי יש לפני מו"מ ואין לו פנאי אתן לך סך מעות ולך וקונה ונחלוק ובזה הולך ראובן בשמחה ובטוב לב וממ"נ אם ירויח ודאי טוב ואם יפסיד אין לשמעון תערומות עליו וזה החילק שאר נביאים ידעו שיש להם זכות וגזרו ואמרו והקב"ה מקיים כי יש להם אצלו ואבל ביראה מאוד עשו זה כי אולי לא טוב יהי' הדבר ומה יעשו וגם אולי ינוכה להם מזכיות אבל מרע"ה לא גזר רק ה' שלחו לעשות וזה שכ' לכל האותות

וגו' אשר שלחו ה' לעשות וכן מיד בשליחות הראשון כשאמר משה מי אנכי וגו' וכי אוציא וגו' כפי' רש"י והשיב לו השי"ת תה לך האות היינו וכי אתה המבקש האות שיש לך לדאוג הלא כי אנכי שלחתיך ומה איכפת לך ועוד הסוף יהי' טוב בהוציאך וגו' תעבדון את האלקים על ההר הזה והבן:

אמנם פעם אחת במחלוקת קרח משה הי' גוזר וא"ש משה הי' טוען אתה החילות להראות וגו' ואני לא הייתי גוזר רק אתה שלחתני כנ"ל וא"כ למה אענש עתה על שלא גזרתי כנ"ל שזה הי' החטא והשיב השי"ת רב לך וגו' כמו"ש חז"ל הנ"ל ברב ישר וגו' כלומר הלא במחלוקת קרח היית אתה הגוזר והי' לך לגזור גם עתה לעת הצורך כנ"ל או דברי בעה"ע או כאשר אמרנו אנחנו לעיל, תוכחת מוסר יוצא אתה שהטבע משועבד לתורה והשי"ת מנהיג לישראל ההולך בדרכי ה' אינו תחת המלאך והמזל ושהשי"ת מתנהג עמנו כאב את בן והכל לבוא לילך בדרך טוב לפניו ית"ש:

והנה איתא בפ' זו כי תוליד בוב"ב וגו' ועבדתם שם וגו' ובקשתם משם את ה' אלקיך וגו' בצר לך ומצאוך וגו' ויש לדקדק הסדר מקודם הול"ל בצר לך וגו' ושבת עד ה' א' וגו' ובקשתם משם ה' א' וגם י"ל תיבת משם וגם מה ימצאוך כל הדברים ואין זה דומה למה שכ' בפ' נצבים שנאמר והי' כי יבואו וגו' כל הדברים הברכה והקללה כי כאן לא כתיב טוב רק בצר לך. ואפ"ל ונקדי' משל פעם א' הלכו סוחרים והוליכו סחורות מעבר לים על ספינה שווים אלפים ורבבות על הספינה נער א' שלמד מלאכה ודרכו אח"כ לילך מעיר לעיר להוסיף ידיעה במלאכתו וגם ליקח תשלומין ואח"כ בנסעם לא הי' מצליחים כי הספינה התחיל לטבוע והי' נמלטים על נפשם בספינות קטנות אצל הגדולה להשאר אך בחיים והספינה הגדילה נטבע בים וכל אשר בה והמה נמלטו עד שבאו לעיר אחת באשר מצאו והסוחרים הלכו אנה ואנה ולא ידעו מה לעשות ובקשו אולי ימצאו איזה מכירים ממה שהי' פעם אחת בעיר זו למסחור אבל לא מצאו. א' מת כבר וא' לא רצה להכיר בהיותם באים בלא סחורה והסוחר בעת הליכתו מצא אותו הנער ולא הי' דואג כלל אמר לו והלא גם אתה היית על הספינה אתנו ומפני מה אין אתה דואג. והשיב מה הי' לי קצת כתונת ובגדים ומאכל וכשבאתי אל העיר באתי לבעל מלאכה ואסף אותי הביתה לקרבני למלאכתו ונתן לי קודם על כתונת ואהי' עמו איזה זמן ואעשה לי ג"כ בגדים והניחו הסוחר והלך לו בלב נשבר ואח"כ באו ביחד הסוחרים להתיעץ מה יעשו והתנצלו א' אמר אני חייב סך כך וא' אמר אני חייב כך והתיעצו שמקודם צריכים ליקח כתב ראי' מפה כי הי' להם המאורע הרע שלא יאמרו במקומינו כי אנחנו מכחישים

ועושים שקר ויעשו אח"כ חסד עמנו במקומינו למען נוכל לעשות מסחר אולי יעזור ה' ונרויח ונמלא מחסורינו:

והנמשל אנחנו טבע מקדשינו וכל מחמודינו הי' לבז ומי שאינו חסר לו רק מה שהי' לו בא"י בתים שדות וכרמים וא"כ כשמיטיבים להם פה ויש לנו כזאת אין לו לדאוג יותר ואבל באמת אין זה העיקר וחסר לנו הרבה ובעו"ה כבר עמדו אפקורסים ורצו לעקור מהתפלות מה שמגיע על הגאולה בהיות להם עשירות פה ואין לנו רק להתפלל ולהתמרמר על הדברים הרבה שחסר לנו על גאולתינו ועל פדות נפשינו ושרה שכינתו בתוכינו, וזה כונת הכתובים כי תוליד וגו' העידותי בכם וגו' כי אבוד וגו' והפיץ ה' אתכם וגו' ובקשתם משם וגו' ומצאת אם תבקש זאת זאת תמצא עזרתיך שם אבל בצר לך ומצאוך כל הדברים וגו' דהיינו אעפ"י שיהי' לך עזרה יהי' לך צער כי תדע שעדיין העיקר חסר ושבת עד ה"א וגו' היינו שתתודה לומר רבש"ע לא במרד ובמעל מרינו את פיך אך מרוב הצער וכדומה מהתפלות ושמעת בקולו דהיינו שישרה שכינתו עלינו כימי צאתך מארץ וגו' כי אל רחום וגו' מתחלה ג"כ לא היית ראוי לגדולה רק ברחמים ובברית אבותיך ועוד י"ל עפ"י מה שהקשו מ"ט לא ענש ה' אותנו בארצינו ומקומינו וגלינו בין האומות ותי' הבינה לעתים דרוש נ"ד כי הכל תלוי בתשובה ועיקר תשובת הבאה וא"כ צריכים אנחנו להיות בין האומות לראות ברוע מעשיהם ובתועבותיהם וכה"ג ואנחנו נכבוש את יצרנו שלא לעשות כמעשיהם ולפעמים למסור את הנפש ע"י ובזה נהי' נושע בב"א עיין שם באריכות בנועם שיח והנה צריך תשובת הבאה והגדר והמשקל והכתיב עיי' פי' בספרים לפי"ז ובקשתם משם את ה' א' זה תשובת הבאה כהנ"ל ואח"כ בצר לך ומצאוך וגו' זהו תשובת המשקל והכתיב ואח"כ ושבת עד ה' א' ושמעת בקולו כי אל רחום וגו' ומקבל תשובה כהנ"ל דאנחנו תחת יד ה' והוא מנהיג אותנו ומקבל תשובה, ויש להאריך באלו הדברים בתוכחה על כמה דברים כמובן ובא לצגבב"א:

ב':

מדרש אתה הופס החבל בשני ראשון אם אתה אומר אעברה בטל סלח נא ואם וגו' וקשה מאי המשך וגם הלא כבר מקיים סלח נא שהי' לאחר מ' שנה ולא מתו בפעם א'. ועוד קשה ויתעבר ה' בי למענכם משמע לטובתכם וצ"ב, וגם מה שאמר סלחתי כדבריך קשה והא משרע"ה ביקש וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים וגו' יעיי"ש רש"י שלא יתחלל שמי. ונראה הנה בגמרא איתא דרש ר"ש וכי מפני מה נתאוה משה ליכנס לא"י וכי לאכול מפרי' הוא צריך וגו' הרבה מצות תלוים וגו' שיתקיימו ע"י וגו, כלום אתה מבקש וגו' והקשה מהרש"א ביקש משה ליכנס לא"י בשביל לקבל פרס וגו' ותי'

כיון שעדיין לא מחויב שרי עיי"ש נשמע דאינו מצוה ועושה מותר ע"מ לקבל פרס' וקשה עדיין משרע"ה אדון כל הנביאים אדם כמוהו לא הי' לו לבקש בשביל לקבל פרס וגם בב"ב ד' י' משמע לכאורה דאינו מצווה ועושה ג"כ לא נכון ע"מ לקבל פרס, ואפ"ל כי משה ידע אם יבקש לשם שמים יאמר הקב"ה חלקי מחול לך לכך ביקש לקבל פרס ובזה י"ל מתני' אל תהי' כעבדים וגו' ע"מ לקבל פרס וגו' אלא תהי' וגו' והקשה התויו"ט שם דהול"ל אל תהי' עובדים ע"מ לקבל פרס וגם הסיפא מיותר. ולהנ"ל י"ל אם יאמר אל תהי' עובדים וגו' הי' משמע דוקא מצווה ועושה לכך אמר אל תהי' כעבדים אפילו במה שאינו מצווה ועושה ואינו עבד אלא כעבדים לא יהי' ע"מ ל"פ, ואם יאמר רק הרישא יהי' משמע דוקא באינו מצווה ועושה אבל במצווה ועושה מותר ע"מ לקבל פרס כי יש סברא גם לזה לכך אמר הסיפא ואגב שאמר ברישא כעבד אמר גם בסיפא כן, אולם בגמרא י"ל עוד שאמר שיתקיימו ע"י הול"ל שאקיימם ולזה י"ל ג"כ דידע משה רע"ה ג"כ שהשי"ת יוכל לומר לו מעלה אני עליך וגו' לכך ביקש על ישראל, ולפי"ז יהי' רב לך תשובה מה שנוגע לו על קבלת השכר, ועל אודות ישראל התשובה הוא אל תוסף כמו שאבאר דהנה אי' בש"ס דסנהדרין ר"א אומר דור המדבר יש להם חלק לעוה"ב ועלי' נאמר אספו לי חסידי וגו' ור"ע חולק במדבר הזה יתמו ושם ימותו לעולה"ב, ולר"א יש לומר דהנה השי"ת אמר אכנו בדבר ואורישנו וגו' וי"ל מאי ואורישנו וצ"ל דבזה אמר למשה שלא יהי' להם חלק עוה"ב ומרע"ה התפלל עליהם סלח נא לעון העם הזה דייקא כגודל חסדיך וגו' חסד של אמת שיזכו ג"כ לחיי עולה"ב וע"ז אמר לו השי"ת סלחתי כדבריך שיהי' להם עוה"ב ע"ז אמר אח"כ במדבר הזה יתמו ושם ימותו שם דוקא ימותו ולא לעוה"ב והיינו שיזכו לעולה"ב עמו, יע"ז אמר אתה תופס החבל וגו' אם אתה מבקש להביא אלו לא"י בחיים בטל סלח נא שאם אין אתה עם מתי מדבר לא יבואו לחיי עוה"ב ואם אתה מבקש שיכנסו אלו לחיי עוה"ב בטל אעברה נא וזה הכוונה ויתעבר ה' בי למענכם לטובתכם להביאכם לחיי עוה"ב ויאמר ה' אלי וגו' אל תוסף לבקש להביא אלו לא"י שיקיימו ע"י ועיי':

ג':

נחמו נחמו עמי וגו' כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלי' בכל חטאתי' ודקדקו ב' פעמים נחמו וגם כפלים בכל חטאתי' וכי דרך של השי"ת לענוש כפלים, ואפ"ל דהנה כ' חוקרי האמת כי אם אנו רוצים לראות יכולים אנו לראות עתה ניסים יותר מיציאת מצרים כי מכמה מאות שנים שאנחנו בין האומות ועדיין אנחנו המרובים מכל אומה מפוזרים בכל העולם רק מה שאנחנו מועטים ביחד כמו"ש גם הרמב"ן בפ' ואתחנן

על פסוק ונשארתם מתי מספר יאמר שנשאר מועטים בכל גוי וגוי וגו' אבל בכלילנו אנחנו רבים שבח לאל עכ"ל ואנחנו נשארים אומה ישראלית וכמה אומות אשר הי' גדולים וחשובים מקדם על הארץ ונאבדו ואין זכר למו ואנחנו ת"ל בכל הגזירות ושמדות ר"ל שעבר עלינו ואנו קיימים זה נס גדול יותר מכל הניסים ובטחון גדול לגאולתינו בב"א ועוד כי בכל הגזירות ושמדות וגלות התורה קיים כאשר ניתן לנו בכתב ובע"פ אינו חסר ממנה וקיים אצלינו בלי חסרון כ"ש אדרבה בכל דור ודור אשר עומדים לבטלם והשי"ת מושיע ומעמיד אנשים המחזיקים ידי התורה ואף שבפרטות יש בעו"ה מחללי שבתות ואוכלי טריפות וכמה בעלי עברות אבל בכללית לא אלמן ישראל ת"ל ונשאר התורה אצלינו בלי גרעון, וזה אפשר כוונת הכתוב נחמו נחמו עמי ב' נחמות דברי על לב ירושלים הא' כי מלאה צבאה הלא עדיין צבאות ישראל בלא חסרון במלואה ב"ה ועוד כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' היינו לקח לשון לימוד כאשר לקחה מיד ה' כפלים היינו שתי תורות בכתב ובע"פ עדיין קיים אצלם בכל חטאתי בכל חטאות שעושים אעפי"כ התורה בכללה נשאר אצלם כאשר הבטחנו ה' ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגם ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך זה אשר יש לנו לשום על לבנו ולנחם אותנו באריכות הגלות הזה ונקוה ובא לגבב"א: ד':

איתא בב"ק פרק הפרה שאל ר' חנינא בר עגול לר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות אחרונות נאמר בהם טוב. אמר לי' עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שואלני אם נאמר בהם טוב או לאו שאינו יודע אם נאמר בהם טוב או לאו. כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהי' רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהי' בקי באגדה אזיל לגבי' א"ל ממנו לא שמעתי, אלא כך א"ל ר' שמואל בר נחום אחי אמו של רבי אחא בר חנינא וכו' הואיל וסופן להשתבר מאי הוי אמר רב אשי חס ושלום פסקה טובה מישראל. ע"כ והמאמר כלו תמוהא, ראשית איך לא ידע הפסוק שאפילו תנוקות של בית רבן יודעין שבדברות אחרונות נאמר למען ייטב לך גבי כיבוד אב ואם, ועוד מאחר שלא ידע רחב"א למה לא גלה לו ר' חנינא ב"ע הפסוק ועיי' בשל"ה פ' ואתחנן שהקשה עוד על מה שאמר שואלני אם נאמר איך שייך לומר אם נאמר מאחר שלא ידע מציאת זה הפסוק עוד קשה כפל הלשון שאמר שואלני אם נאמר בהם טוב אם לא וכבר הי' די לו בתשובה זו ואמר בכפילא שאינו יודע אם נאמר בהם טוב או לאו. ועיי"ש בשל"ה מה שתירץ:

ונראה לפענ"ד דהנה לפי המובן הפשוט נוסח י' דברות שבפרשת יתרו הי' כתוב על הלוחות הראשונים שנשברו והנוסח שבפ' ואתחנן הי' כתוב בלוחות האחרונות. אולם

הטו"ז בריש יו"ד שהקשה על הך ברייתא דתניא וזבחת כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה וגו' והא דאיתא פרק ד"ע דף כ"ו שבת וכיבוד או"א נצטוו במרה דכתיב כאשר צוך ה"א וא"ר יהודא כאשר צוך במרה. ותי' שם עפ"י דברי רש"י בסנהדרין שם שכ' וז"ל כאשר צוך ה' א' כתיב בדברות האחרונות גבי שבת וכיבוד או"א והיכא צוך הא ליכא למימר דמשה הוה אמר להו בערבות מואב כאשר צוך בסיני דמשה לאו מאליו הי' שונה להם משנה תורה ומזהירם על מצותי' אלא כמו שקבלה הוא והי' חוזר ומגיד להם וכל מה שכתיב בדברות האחרונות הי' כתיב בלוחות וכן שמע בסיני עכדרש"י וע"כ ל"ק מידי וכו' עיי"ש בטו"ז וא"כ לכאורה נראה שעל שניהם לוחות הראשונות וגם האחרונות הי' כתוב בשוה רק בתורה נתחלק מה שחסר כאן נכתב כאן אבל בלוחות הי' כתיב בראשונות בשוה כמו באחרונות.

אמנם הרמב"ן פרשת יתרו כ' וז"ל ואמר זכור את יום השבת לקדשו ובמשנה תורה כתיב שמור את יום השבת לקדשו ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדיבר אחד כאמרו ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם, והכונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה צוה שנזכור את יום השבת לקדשו ולא נשכחהו, ושמור אצלם מצות ל"ת שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת יזהיר שנשמור אותו לקדשו ולא נחללהו, ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות ל"ת, אבל אם החליף בדיבר השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון ויו והוסיף אותה בועל שלשים, וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום כי הכל אחד ע"כ. וכ' עוד שם וז"ל ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות ויתכן שהי' בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור, ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת עכ"ד הרמב"ן, ונראה מדבריו כי שאר שנוים במשנה תורה הי' מרע"ה משנה עפ"י השם וצריך לומר ג"כ לדבריו כי כל מה שכתוב בענין שבת בראשונה הטעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובאחרונות כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' הכל בד"א נאמר וזה טעם על מצות עשה וזה טעם על מצות ל"ת, או זה ג"כ הכל אחד כי ע"י יציאת מצרים נתפרסם הבריאה עכ"פ סובר הרמב"ן כי בשניהם הי' כתוב כמו בפרשת יתרו זכור ומשה פי' לישראל כי שמור נאמר עמו:

ועתה מובן מאמר הנ"ל דהשואל רחב"ע הי' סבר כהפשטות שבלוחות הראשונות הי' כתיב כמו שכתוב בתורה בפ' יתרו ובלוחות השניות הי' כתיב כמו שהוא בתורה בפ' ואתחנן ע"כ שאל מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ובשניות נאמר בהן טוב דהיינו למען ייטב לך.

ור' חייא בר אבא השיב לו עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב דהיינו שפשיטא לך שבלוחות הב' נאמר טוב שואלני אם נאמר בהן טוב אם לא, דאילו כדעת הרמב"ן הנ"ל א"כ גם בלוחות השניות לא נאמר בהן טוב כמו בראשונות רק במשנה תורה נאמר הוספה והתחלפות באין קפידא וא"כ אין קושיא. ועוד אמר לו שאינו יודע אם נאמר בהן טוב או לאו דהיינו שאולי כדעת רש"י הנ"ל ובשניהם הי' כתוב כי הכל נאמר בסיני וא"כ גם בלוחות הראשונות נכתב למען ייטב לך. לכך כפל הלשון דבלשון הראשון השיב לו דאולי כדעת הרמב"ן וא"כ בלוחות השניות ג"כ לא הי' כתיב טוב וחזר ואמר אולי כדעת רש"י וא"כ גם בלוחות הראשונות נאמר בהן טוב וממ"נ אין כאן קושיא, והלך אצל ר"ת ב"ח. כי באמת יש להשות בסיני הכל נאמר ענין שבת שיש שינוגמור בדיבר אחד נאמר ושינוי ווין וכל תמונה ועל שלשים וכה"ג הי' כתיב בשניות כמו בראשונה ומרע"ה פי' במשנה תורה זהו נאמר עמו יגרעין ווין וכדומה התחלפות אין קפידא ותוספות כאשר צוך בשבת ולמען ייטב לך בכיבוד או"א שנכתב בפ' ואתחנן נאמר ג"כ בסיני ובתורה ובלוחות נחסר ובשניות הי' בלוחות, ולענין זה הי' כתיב בלוחות הראשונות כמו בפ' יתרו ובשניות כמו בואתחנן לכך הי' קשה לו ותירץ לו הואיל וסופן להשתבר, ואין לומר ג"כ בכאשר צוך ולמען ייטב לך שלא נאמר בסיני ומרע"ה הוסיף כי זה ודאי קפידא והיתכן שיוסיף זה וג"כ אין לומר שבדיבר אחד נאמרו ומרע"ה פי' שזה נאמר עמו דבמה נאמר בדיבר אחד ועכצ"ל שהי' כבר נאמר בסיני ומלוחות הא' נחסר ע"כ שאל מ"ט ולא על כאשר צוך שבזה באמת אין קפידא (ר"ל שאין קפידא במה שנחסר אלוחית ה"א. אבל כבר נאמר בסיני כן א"ל כונתו) אח"כ מצאתי בחוד"א בריי"ף שדבר מזה עיי"ש:

וחוץ מהנ"ל יש לתרץ קושית הגמרא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב וגו' עפ"י מה שאמרו חז"ל במתן תורה נעשו ישראל חירות ממ"ה ולא היו מתים אלו לא חטאו ודרשינן בגמרא (קדושין דף מ' עיי"ש ברש"י) למען יאורכין ולמען ייטב לך חד בעוה"ז וחד לעוה"ב וא"כ כשנעשו לוחית הראשונות שלא היו מעותדים למות א"צ שנים לעוה"ז ולעוה"ב אבל לאחר שחטאו צריך לכפול בלוחות הב' ואח"כ מצאתי בפנים יפות שדבר מזה ומפרש בזה הגמרא הנ"ל עיי"ש דבריו:

ה' אי' בסוטה ברב בישר רב לכם בני לוי ברב בשרהו רב לך וקשה הלא אינם דומים שווה שאמר משה שש ועדתו רב לכם הוא למעלה וי"ל עפ"י מה דאיתא כל רבי בארץ ישראל וכל רב בחוץ לארץ [ועיין בתקונים שכ' הטעם כי כתיב הנה ה' וגו' ע"ב ק"ל וגו' גמנורי' ר"ב והוא מלוי הוי' ובאי' נתוסף יוד אותי' השרש והוא רי"ב) ולפ"ז פי' הגמרא כך שהוא בשר להם ר"ב לכם היינו שימותו במדבר ולא יזכו לבוא לא"י שיהי' בבחינת

רב"י וברב בשר שישאר ג"כ בחו"ל ולא יבוא לא"י ויהי' מזה שאמר רב לכם וגו' ומה שנאמר לו רב לך וגו' שו"ה והבן:

ו':

ואתחנן אל ד' וכו' אעברה נא וגו' יקשה תיבת לאמור ועוד קשה למענכם וכ' המזרחי דמשמע למען טובתכם והי' צריך לכתוב עבורכם ועוד קשה ג"כ מה שהשיב לו הקב"ה רב לך וכמה פרושי' נאמרו עליו וגם אני אענה חלקי בעזהי"ת דהנה הראשונים הקשו על הספרי שהביא רש"י בעת ההוא לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שהותר הנדר וגומר וקשה דמזה מוכח דארץ סיחון ועוג הי' בכלל השבועה לכן לא תבואו את הקהל הזה אל הארץ וא"כ קשה ממנ"פ אם היה הקב"ה מתיר לעצמו הנדר א"כ נדר שהותר מקצתו הותר כלו ומ"ט לא בא לא"י ואם לא הותר כלל א"כ איך בא עד שם, ומהר"י אדרבי רצה לומר שמרע"ה טועה וסבר שארץ סיחון ועוג מא"י הוא ובאמת איני כן והקשה עליו הפרשת דרכים בדרוש שמיני דמילתא דפשיטא היא שהם בכלל א"י והעד על זה דתנא דמתניתין ממעט ארץ סיחון ועוג מן הבכורים מפני שאינו ארץ זבת חלב ודבש ולענין תרומה ומעשר חיובם מן התורה ועוד דהרמב"ן ז"ל כתב שהטעם שלא צוה ד' פ' גיעולי מדין במלחמות סיחון ועוג היא מפני שסיחון ועוג הוא מ"ז עממון דכתיב בהוא ואכלת את שלל אויביך ודרשו חז"ל אפי' קדלי דחזירי משא"כ מדין, ועוד ראיה ממש"כ רש"י בפי' התורה שאזהרת הכתוב בכהנים שלא יהי' להם חלק ונחלה הוא אף בארץ סיחון ועוג מכל זה מוכח שהוא מא"י והניח בצ"ע, ונראה לפענ"ד דהובא שם ג"כ מדרש מפני מה לא נכנס משה לא"י כדי שיבוא עמו לעתיד לבוא דור המדבר שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון וכו' מ"ט שם חלקת מחוקק ספון משום ויתא ראשי עם ע"כ וכתב הוא ז"ל שם לפרש איך תלוי' זה בזה וכי משום שרשע קבור אצל צדיק יקים עמו והלא מרגלי' ג"כ קבורים שם ואעפ"כ אין להם חלק לעוה"ב וכן עדת קרח איכא למ"ד דאין להם חלק לעוה"ב וגם הם קבורים שם ותירץ דהנה ג' שיטות באומר קונם לבית זה שאני נכנס ונפל או באומר לביתך שאני נכנס שיטת הר"ן בביתך ונפל אסור להכניס בבית זה וכפל מותר להכניס והרשב"א סובר דאפי' באומר בית זה ונפל ג"כ אסור לכנוס ומביא ראיה מאומר הרי זה גיטך ע"מ שלא תלכי לבית אביך לעולם דאין זה כריתות דע"כ מיירי באומר בית זה דאל"ה במת או מכר לאחר מותר וע"כ באומר בבית זה ועדיין אפשר דנפל הבית בחייה והו"ל כריתות וע"כ דגם בבית זה ונפל אסור לכנוס והריטב"א סובר דגם בביתך ונפל מותר לכנוס והביא ראיה ממאי דאמרינן במדרש קהלת אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת אמר ר"י בשם ריב"ל משל

למלך שכעס על בנו ודחפו והוציאו לחוץ מפלטין שלו ונשבע שלא יכנס בנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו ע"כ ואין חילוק בין כשאומר לבית זה או לביתך לשיטת הריטב"א כשנפל מותר לכנוס ומטמם זה באים דור המדבר לעתיד לבא משום דנחרב הבית וה' נשבע אם יבואון אל מנוחתי והכוונה למנוחה זו אינם באים אבל למנוחה אחרת באים. ואיתא ג"כ אלמלא היה משה רבינו נכנס לא"י לא היה נחרב בית המקדש וכתב הוא ז"ל שם דהיה עומד לו זכותא דא"י והיה מבטל יצרא דע"ז ולא הי' עובדין וממילא לא היה נחרב ושפיר מבואר המדרש מפני מה לא נכנס משה לא"י כדי שיבוא עמו לעתיד לבא דור המדבר שאין דור המדבר באים לעתיד לבא אלא בטענת למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת כלומר שיחרב בית המקדש ויבנה עוד אבל אם היה משה נכנס לא"י לא הי' נחרב הבית ולא היה מניחה אחרת ודו"ק ע"כ דברי הפרשת דרכי' והנה איתא בתשובת חת"ס שאלה יוד לתרץ דברי ר"ח בס' המוקצעות שפסק בא' שנדר בעת צרה להתענות ב' וה' ולא התנה חוץ משבתות ויו"ט שפסק ר"ח להתיר לו שבתות ויו"ט ובחול יתענה, והקשה עליו מהר"ם מינץ והלא כדר שהותר מקצתו היתר כילו. ותירץ הוא ז"ל דהנה אנן קיי"ל דמצוה לנדור בעת צרה ופלוגי הפוסקים אם מותר להתיר וכ' בתשובת בנימין זאב דאסור משום שמה שנדר בעת צרה הי' כוונתו לעשות נחת רוח להקב"ה והוי נדר זה לתועלת חבירו ועשה לו טובה דאסור להתיר בלי דעת חבירו, ולפ"ז זה שנדר בעת צרה להתענות ב' וה' כיוון לעשות נחת רוח להקב"ה וכן הוא שיתענה בחול ואבל בשבתות ויו"ט אין זה נחת רוח להקב"ה והוי מקצת נדר לתועלת חבירו ומקצת לא ומתירן את המקצת שהיא שלא לתועלת חבירו ויותר לא, ולא אמרינן בזה נדר שהותר מקצתו וכו' עיי"ש. ולפ"ז מיושב קושי' ראשונים הנ"ל דעד הירדן היה נדר של הקב"ה שלא לתועלת דור המדבר דהא חזינן דמשה רבינו ע"ה בא עד שם ואעפי"כ נחרב הבית [ואע"ג דהוכחנו לעיל דארץ סיחון ועוג ג"כ מא"י ע"כ צריך לומר דרק בעיקר א"י יש זכותא דא"י משא"כ ארץ סיחון ועוג אינו עיקר א"י וג"כ אין לו דין א"י לענין בכורים כנ"ל] וא"כ הוי מקצת נדר לתועלת חבירו ומקצת לא ומתורין את שהוא שלא לתועלת חבירו לכך הי' יכול לבוא לארץ סיחון ועוג משא"כ לעיקר א"י דהיא לתועלת דור המדבר אין לו התרה ולא אמרי' בכה"ג נדר שהותר מקצתו הותר כולו. וזה פירש הפסוקים ואתחנן אל ה' לאמור פירש שיאמר לי תירץ על הקושי' שאני שואל אתה החלת וכו' כמש"כ רש"י זו מלחמות סיחון ועוג אעברה נא וארא דנדר שהותר מקצתו הותר כולו, ויתעבר ד' בי למענכם

לטובתכם כהנ"ל שיבוא עמי דור המדבר (בנים הרי הוא כאבות) ויאמר ה' אלי רב לך עד כאן הייתי יכול לבוא אל תוסיף מכאן ואילך אסור כהנ"ל:

ז':

ואתחנן אל ד' וגומר ויש"ל מה היה כוונת משה במה שאמר גדלך וידך החזקה ועוד קשה דאמר אשר מי אל בשמים וגומר דנראה שקאי אדלעיל שהראה לו זאת א"כ הול"ל אשר אין אל בשמם וארץ כמובן. ועוד שבא להוכיח את ישראל שהם גרמו לו שלא נשמע תפלתו וא"כ מה מסיים כאן וצו את יהושיע. אמנם יש"ל דמשה רבינו ע"ה אמר ואתחנן וכו' וא"כ צריך להיות באיזה מקום בתורה בד' ספרים הקודמים שהתפלל כי כאן משנה תורה ואמר כי כבר התפלל, ונראה כי זה הוא הענין שכתוב בפ' פינחס שאמר לו השם עלה אל הר העברים וכו' נראה שאז התפלל ואף שלא נכתב שם בתורה מה שחסר שם פורש כאן [כמו שמצינו לעיל בפ' שלח שלא נכתב שם בתורה שבקשו ישראל ויאמרו נשלחה אנשים וכאן פירש ותקרבו אלי וכו' נשלחה אנשים] והיה שם מתפללו כמו"ש כאן ואמר לו השם עלה אל הר וגומר ואח"כ התפלל יפקוד ה' כמ"ש שם ואמר לו השי"ת קח לך את יהושע וכו' וזה שכתב כאן וצו את יהושע ודו"ק. כן מוכח ג"כ ברמב"ן שם ריש פרשת ואתחנן והנה שם יש לדקדק מה שהתפלל משה אלקי הרוחות וגם השי"ת השיב לו איש אשר רוח בו וכבר דייק כן רש"י ע"ש, ועוד קשה כפל הלשון אשר יצא ואשר יוציאם. ועוד תחלה אמר על העדה ולא עדת ד' ואח"כ אמר ולא תהיה עדת ה' וכו', ואפש"ל דהרמב"ן כתב לעיל בפ' יתרו ויהי ממחרת כל הענין שם שמרע"ה היה לו ג' דברים לעשות א' ללמוד תורה עם ישראל ב' להתפלל עליהם כשהיה לא' מהם חסר איזה דבר היה בא לפניו להתפלל עבורו, ועוד לעשות משפטם וזה שאמר שם ליתרו שלכך עומדים עליו מבוקר ועד ערב כי יהיה להם דבר וגומר ויתרו אמר לו באמת ב' דברים דהיינו ללמוד עמהם, ולהתפלל עבורם צריך אתה בעצמו לעשות כי א"א ע"י אחר אבל הג' לעשות משפטם יוכל לעשות ע"י אחר שיעשה דיינים ולכך אמר מאתה תחזה עיי"ש היטב ברמב"ן ועם זה פירש ג"כ הרמב"ן מה שאמר משה איכה אשא לבדי וכו' עיי"ש. אולם גם לאחר שהעמיד השופטים עדיין היה מוטל עליו כל דבר הקשה כמו שאמר וכל דבר הקשה יביאון אלי ולפי"ז יש"ל רק נקדים עוד מה דאיתא ששאל גוי אחד לראבר"ש כתיב ובכל הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך משמע שבישראל יש כמוהו וא"כ ח"ו אינו יחיד והשיב לו באמת בישראל יש הלא יהושוע העמיד החמה והלבנה, אליהו ואלישע החי' מתים, ואליהו עצר הגשמים כלל הדבר ותגזור אומר ויקם לך, אבל בגוים לא מצינו כן ולפי"ז משה התפלל אתה החילות להראות וכו' היינו שנתת בי כח

ואני מוכשר לג' דברים את גדלך זהו החסד שמיוחס לימין והוא התורה שניתן מימין של הקב"ה ונקרא ג"כ תורת חסד היינו שאתה עשית אותי גדול בתורה ללמוד עמהם. ואת ידך החזקה לעשות דין ומשפט, ועוד אשר מי אל בשמים וכו' דהיינו לעשות ניסים כהנ"ל ותגזר אומר ויקם ומשה רבינו היה לו כח זה כמו הקב"ה דבישראל יש כנ"ל, לכך ביקש שהקב"ה יכניסו לארץ להיות שישראל צריכים לו דברים הללו וע"ז השיב לו השי"ת רב לך עלה אל הר וגומ' ואח"כ התפלל שיפקוד עכ"פ איש אחר שיהי' בכחו כל ג' דברים הנ"ל, והנה ידוע דדוד המלך ע"ה התפלל תמיד לב טהור וגו' וכן הט לבי וגו' וכהנה ולא מצינו שיתפלג על מוח טהור הטו מוחי וכדומה והטעם כי ג' איברים המה העיקר באדם והם אותיות מל"ך מוח לב כבוד המוח הוא משכן הנשמה והוא אצל ישראל מסטרא דקדושה ובגוים מסטרא אחרא ובלב משכן הרוח ובכבוד משכן הנפש כי נפש בדמו והנה הנשמה הקדושה מצד עצמו אין לה נטויה לרע רק הבחירה ברוח שבלב לנטות לרע או לטוב וכשאדם נוטה הרוח ח"ו לרע פוגם בכשמה וכשערבה חיו להרע נסתלק וממונו הנשמה מכל וכל לכך רשעים בחייהם קרוים מתים וחלק הנפש הוא לחיות גוף גשמי לכך דהע"ה התפלל תמיד רק על הלב שבו הרוח והנה לג' דברים הנ"ל צריך להיות צדיק אשר הטה רוחו לטוב כי ללמוד תורה ממנו כבר אמרו חז"ל אם הרב דומה למלאך יבקשו תורה מפיו ולהתפלל בעד אחרים ולבא בבחינת ותגזור אומר ויקם ודאי צריך שיהיה צדיק גמור לכך התפלל משה יפקוד ה' אלקי הרוחות שהוא בוחן הרוחות והוא יודע מי הוא אשר כבר הטה את רוחו לטוב הוא יפקוד איש אשר יצא לפניהם היינו להתפלל עליהם ואשר יוציאם ללמוד תורה עמהם וב' דברים אלו צריכים לכל העדה לכך נאמר עדה סתם אבל בענין ג' לעשות משפטם כבר הי' מנוים ע"ז דיינים שופטים רק דבר קשה אשר הדיינים והסנהדרין לא הי' יודעים לפסוק הדין הי' מביאין אל עשה ע"ז אמר ולא תהי' עדת ד' היינו הסנהדרין כצאן אשר אין להם רועה שלא יהי' להם ממי לשאול דבר הקשה וע"ז השיב לו השי"ת קח את יהושיע איש אשר רוח בו כנ"ל שהטה את רוח בו כנ"ל שהטה את רוחו לטוב אך ולפני אליעזר יעמוד כדאיתא בגמ' מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד והיה יהושיע צריך לאליעזר וצו את יהושיע ואמר רק ב' דברים וחזקיהו ואווציהי ודו"ק: ח':

נחמו נחמו עמי וכו' הדקדוקים רבו כידוע ונראה בהקדם דאיתא במדרש השיבני ה' אליך וגו' אמרה כ"י לפני הקב"ה רבש"ע שכך הוא השיבנו וגו' אמר הקב"ה שלכם הוא שובה אלי ואשובה אליכם אמרה כ"י רבש"ע שכך הוא שובינו אלקי ישעינו והפר כעסך עמנו וגו' הה"ד השיבנו ה' אליך וגו'. והמדרש צ"ב ובפרט מה שסיים הה"ד השיבנו

לא נודע הכוונה ואפשר לפרש דהנה ידוע שיש ב' זמנים לקץ הגאולה המקווה הא' בעתו אם לא נעשה תשובה ואחישנא ע"י תשובה ונ"מ בין ב' אלו כי אם אנחנו נשוב צריך להיות הגאולה בפומב"י ובניסים ונפלאות כמו שהי' גאולת מצרים שנאמר וירא וגו' וידע אלקים שעשו תשובה ואבל אם רק בעתו יהי' רק כמו הגאולה מבבל בחשאי ובעניות אולם השי"ת כבר אמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ומה יעשה אם אנחנו לא נשוב ההוא אמר ולא יעשה דבר ולא יקימנה ע"כ יעמיד מלך קשה כהמן והי' מוכרח לשוב ויהי' אי"ה בנסים גדולי' ומפורסם יכירו וידעו כל יושבי תבל והלא גם במצרים עשו תשובה מצרות השיעבד. וזה השיבנו וגו' הי' קשה לבעל המדרש הכפל גם סותר א"ע כי השיבנו משמע שהקב"ה ישוב אותנו ואח"כ ונשובה משמע שאנחנו נשוב וגם מה זה אח"כ חדש ימינו כקדם וע"ז אמר אמרה כ"י רבש"ע שלך הוא השיבנו שיהי' בגדולה וע"ז משיב הקב"ה שלכם הוא ע"כ צריך להיות שהי' שובו אלי ואשובה אליכם אכי בעצמי באהבה ובחיבה ואמרה כ"י כיון שאין אנו מגיעים למדרגה זו שלך הוא השיבנו אלקי ישעינו והפר כעסך עכ"פ יהי' איך שיהי' אך יהי' אולם ע"ז אמר עצה הה"ד השיבנו ה' היינו ע"י שיעמוד מלך קשה כהמן ואח"כ ונשובה כי נהי' מוכרחים ואעפי"כ תהי' הגאולה כמאז בצאתם מא"מ וזה חדש ימינו כקדם בנסים גדולים כאשר הבטיחנו כימי צאתך וגו'. וזה נחמו נחמו בכפלים מורה על שני זמנים הנ"ל ואמרו אתם נביאים שתי נחמות דברו על וכו' כי מלאה צבאה שיהי' הכל במילואו כי נרצה וגו' כי לקחה וגו' היינו האופן הב' שהשי"ת יהי' צריך לענוש הרבה לעמוד מלך קשה כהמן מחמת שהמה בכל חטאתי' ואינם שבים מעצמם וצריך להכריחם אותם על התשובה להיטיב אחריתם וכן יהי' אי"ה בב"א:

ט':

ויקרא משה וגו' שמע ישראל את החקים ואה המשפטים וכו' ושמרתם לעשותם לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים וכ' רש"י לא את אבותינו לבדם וקשה מ"ט חסר תיבה זו ולא אמרה התורה בפירש וגם נצטרך להוסיף אח"כ כי גם אתנו ועוד קשה מה שדקדק האלשיך אתנו אנחנו אלה לשונות כפולות וגם אתנו הוא לשון מדבר בעדו ואלה משמעותו על אחרים ואפ"ל דהנה איתא בגמרא במקדש ראשון הי' אש משמים על המזבח כדמות ארי' ובשני כדמות כלב [אני שמעתי רמז בגמרא זו על ענין ואופן אחר ואני סבבתי הדבר לפי הצריך לי אז] ונראה דהנה החילוק בין הארי לכלב שהארי יושב בסוכתו ושום בע"ח ירא לגשת אליו להכעיסו כי ירא ממנו ואם יעוז כנגדו מיד הארי קופץ עליו וטורפו וכלב יושב ושומר

הבית וכשמרגיש שבאין לגנוב הוא נובח עד שישמע קולו למרחוק והגנב הלא ידע שיש שם כלב יש לו לחם אצלו או חתיכת בשר ומשליך לו או שיש אתו כלי קשת וחיצים ומראה לו שרוצה לירות אותו כדי להשתיקו והנה נביחת הכלב פועל להקיץ את בעה"ב ויוצא ותופס את הגנב והנה הקושיא לפני שנים קדמוניות הי' רב בעיר דורש ב' או ג' פעמים בשנה והי' דורש חריפות ודרוש ומעט מוסר ועתה הרבנים דורשים כמה פעמים בשנה ואומרים רק מוסר ומדוע לפני כמה אנשים שנים היו האנשים יראים ושלמים בתורה וביראת ה' ולא שמענו על א' שעשה כזה - וכזה - וכזה] ועתה בעו"ה עושי' כזה אך התי' כשהי' התורה חשוב והרב הי' דומה לארי' הי' מוראו על כל ואם הי' מזדמן שא' עשה שלא כהוגן הי' הרב מתאסף עם הקהל והי' קונסים אותו בחרמים וקנסות ממילא היו יראים לעשות דבר שלא כדת ועי"ז ממילא הרב והקהל היו שומרים א"ע לילך בדרך הטוב לקיים קשוט עצמך ואח"כ אחרי' שלא יכלו לומר להם בעת יוכיחו אחרים טול קורא מבין עיניך, אבל עתה בעו"ה התורה בשפלות והרב בתוכחתו ומוסריו דומה בבחינת כלב ע"כ הוא דורש מוסר לעתים הרבה כשרואה א' שפורץ גדר ורוצה לגנוב מהד"ת מה עושים האנשים א' משליך לו לחם וא' בשר ויש אשר פוערים פיהם וכוננים חצם על יתר לירות ואומר א"צ לנו לא רב ולא שוחט (שמעתי אז על א' שאמר כך בפומב"י) והנה שותק ומה פעל בדרושתיו עכ"פ יקוץ הבעה"ב היינו השי"ת ליום הדין ואמר מדוע עשה זה כך וזה כך וכי לא שמע שהזהיר ע"ז. והנה אש משמים רמז על התורה כי כה דברי כאש נאום ה' ובמה דומה טבע האש כשמשגיחים עליו כראוי אין טוב ממנו כל המאכלים באפי' ובישול הכל צריך אש לחמם ולבשל כל מיני סגולות ורפואות אבל כשאין שומרים את האש יוצא וביער רח"ל.

כך התורה כשבעל תורה שומר את התורה כראוי להתנהג בדרכי התורה והיראה אין טוב ממנו אבל אם אינו שומר את התורה פורץ גדרים ורגול על לשונו לדבר על ה' ועל משיחו ויש לו גאוה לזלזל כל ב"ת וחותר לו היתרים מה שאין ע"ה מרשה את עצמו כי זה אומר שזה רק מדרבנן ושוכח מה שאמרו ז"ל העובר על דרבנן חייב מיתה וזה לא כתיב ושוכח כי הפורץ לנהוג היתר במה שהמנהג שהיא אסור עובר על לאו מדברי קבלה אל תטוש תורת אמך, וזה הרמז בתורה כי תצא אש ומצאה קוצים היינו שפורץ גדר ונאכל גדיש היינו שלשונו אוכל הגדיש היינו הצדיקים כראי' בגמרא או הקמה היינו שהוא בעל גאוה כנ"ל וזה הרמז מקודם הי' דמות האש משמים כארי היינו תופשי התורה דומים לארי, ועתה בעו"ה דומה לכלב הוא דורש ידורש ואין שומע לו זה חושב אני משליך לו לחם וזה בשר וזה סומך על כלי זיין שלו ואבל לא זה הדרך שצריך לראות

שיהי' התנהגות הקהל כאשר עשו אבותינו ולהיות עם הרב לגדור גדר ולעמוד בפרץ כאשר הי' לפני שנים קדמוניות ושרש הדבר בעו"ה כי כל א' הוא צדיק וישר בעיניו ואין לו גדול להיות שומע לו ומלשע מפכיו:

והנה גם בימי מרע"ה היו בישראל שערורי' כמו שמצינו ולכך במשנה תורה הפחידם משה רבע"ה והי' מוכיח אותם בעוכשי' ואזהרות גדולות וז"ש לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת היינו אבותינו באמת לא הי' צריכים לאזהרות כ"כ כי אתנו צריך ברית הזאת והטעם שאנחנו אלה פה היום כלנו חיים שכלנו צדיקים וכל א' צדיק בעיניו שנקרא איש חי וחכמים וגדולים בעיניהם ועיין:

י' ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלקיך וגו' והקשה האלשיך ז"ל לאחר שכבר אמר ובקשתם וכו' ומצאת וכו' א"כ כבר מיירי שעושים תשובה איך שייך אח"כ שוב בצר לך ומצאוך ועוד אחר שסיים ושמעת בקלו איך שייך אח"כ כי אל רחום ה' א' הא עדיין לא אמר שמיעת הקול ולא הזכיר שום תשועה שיהי' שייך לומר אח"כ כי אל רחום ה' א' ונראה לפענ"ד ונקדים איזה דברים עד אשר נבוא אל ביאור הכתיבי' הנה מצינו בחז"ל חישב אדם לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו השם כאלו עשאה ומזה אמרינן מחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה ואמרינן און אם ראית בלבי לא ישמע אדני מזה אמרינן מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה, ויש ב' חילוקים בזה דהנה כל דבר שאדם עושה יש בו ג' בחינות ההרהור והדיבר ושניהם הם השתדלות המעשה והמעשה והנה ההרהור והדיבר דהיינו הסכמת והשתדלות המעשה הוא ביד האדם הבחירה לכל אשר יחפוץ יטה את רוחו ודיבורו להסכים בלבו לעשות אבל גמר המעשה הוא ביד הקב"ה ובטובה הקב"ה נותן שכר אפילו על ההרהור וההסכמה לעשות כהנ"ל חישב לעשות כאלו עשאה ובעבירה אינו כן, ועוד בטובה על ההשתדלות לחוד אף שלא גמר משלם לו הקב"ה כאלו גמר והוא בדין כיון שמניעת הגמר מאתו יתברך למה זה יפסיד את שכרו דהא עשה את אשר הי' ביכולתו וה' לא נתנו לגמור המעשה א"כ מגיע לו השכר כאלו עשה ואבל בעברה אף שעשה ההשתדלות אם לא גמר ודאי שיענש כמו שכ' בראשית חכמה אין אם ראית בלבי דוקא ואבל לא דיבר והשתדלות אבל לא כך יענש כמו אם הי' גומר המעשה ואף שהי' השם ב"ה המונע אותו מלגמור מעשה העברה באמת הוא מחסד ה' ב"ה וצריך האדם להודות לו ע"ז ואבל עונש כ"כ ליכא כמו שאמר דהע"ה תהלים פ"ו אודך אדני אלקי בכל לבבי ואכבדה שמך לעולם כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתי' שבזה הי'

חסדך גדול עלי על שהצלת נפשי וכו' ולא הנחת אותו לעשות מעשה עברה אשר יוליכני לבור תחתית ובזה מישבים העולם הקרא אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' ופירושו אחת דבר אלקים ועושה חסד לאלפי' שמעתי ממנו שתים ה"א כי עוז לאלקים גמר המעשה ביד הקב"ה ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש דייקא כמעשהו דהיינו אפילו מעשה שלו נמי לא עשה עדיין ואעפי"כ אתה משלם: ובזה נבוא לבאר הכתובים תהלים ס"ג אלקים אלי אתה אשחרך וכו' כי טוב חסדך מחיים וכו' כן אברכך בחיי וכו' כמו חלב ודשן תשבע נפשי וגו' ונקדים עוד מש"כ המקנה לפרש ראה כי פקודיך אהבתו ה' כחסדך חיינו עפ"י שכ' רש"י בפ' זו אעפ"י שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובי' אין מבקשים מהקב"ה אלא מתנת חנם והיינו משום שמתענגים ומתהנים במעשים הטובים שעושים יותר ממוצא שלל רב ואיך א"כ ימלאו לבם לבקש שכר ע"ז וז"ש ראה כי פקודיך אהבתי וא"כ הייתי מתענג באהבה עזה בעשיית המצוה ע"כ ה' כחסדך היינו צריך אתה לחיינו בחסדך כי אין לו לבקש שכר ואך בחסדך חיינו ע"כ ולפי"ז הצדיק אינו מרוצה בזה שהקב"ה ימנע ממנו המעשה ויתן לו שכר על מחשבתו הטובה שזמם לעשות דהא הוא מתענג בתענוג נפלא בעצם המעשה של המצוה והוא טוב לו יותר מהשכר וע"ד שאמרו יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי עולה"ב וז"ש צמאה לך נפשי כמה לך בשרי וכו' כן בקודש חזיתיך כמו שראיתיך כבר בקודש אני מצפה לראות כי טוב חסדך מחיים היינו באמת טוב חסדך שאתה עושה עם החיים ושפתי ישבחונך ע"ז כמו שאמר ונתן שבח ולך ה' החסד וכו' כפי' הנ"ל ואבל כן אברכך בחיי אני מבקש יותר שאהי' אברכך בחיי באופן בשמך אשא כפי היינו הידים כלי המעשה שאהי' עושה גמר המעשה מ"ט משום כמו חלב ודשן תשבע נפשי שבגוף המעשה אני מתענג ומתעדן בחלב ודשן ותשבע נפשי בזה התענוג ושפתי רננות אם רק אני זיכה להלל נפשי שבע בטוב מכש"כ כשאעשה גמר המעשה, והנה אמרנו לעיל בעבירה נענש על ההשתדלות לעשות הרע ואבל לא כמו אלו גמר רק שצריך להודות להשי"ת שמנעו (ומה שנענש אם גמר אף שאמרנו שהגמר ביד הקב"ה באמת הבא לטמא פותחין לו אבל ודאי אינו עוזר לו רק שאינו מונע ממנו רק למצוה מסייעין לו ובעברה השי"ת רק מניעת המעשה עושה לפעמים להצילו מעברה והיא חסד ה' והבן):

ובזה נבוא לבאר הפסוקים באבימלך שאינם מובנים בפשטות כ"כ שאמר הלא הוא אמר לי אחותי הוא וכו' וקשה מה זה בתום לבבי ומה זה בנקיון כפי וכפילות הלשון למה הוא באה, ובתשובת השי"ת אליו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת לכאורה אינו מדוקדק ואחשוך גם אנכי אותך מחטא לו מה גם אנכי גם ע"כ לא נתתיך לנגוע אלי'

כ"ז צ"ב והל"ל ולא נתתיך לנגוע אלי' ומה הכונה במלת ע"כ אמנם לדברים שבארתי למעלה יבוא על נכון בהקדם עוד דאיתא בביצה דף כ"ה נטיעה מקטע רגליהן דקצביא (פירש הממהרין לאכול קודם הפשט ונתוח ופעמים שנמצאת טריפה) וכתבו התו' שם דודאי ליכא אסור דמשנחטה הוא עומדת בחזקת היתר מיהו אם נמצאת טריפה לאחר שאכל הוא נענש כשוגג ולא כאונס שלא הי' לו למהר כל כך ע"כ: וזה י"ל ג"כ באבימלך באמת הי' מותר לו לקחת איתה לפי ידעתי ואולם אין יראת אלקים כמוש"כ רש"י ז"ל אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתי' שואלין איתו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך הוא אי אחותך היא והנה אבימלך טען שהוא אונס וז"ש בתם לבבי היינו שאיננו מזיד ולא זו אף בנקיון כפי עשיתי זאת שאפילו לשוגג אינו נחשב והמעשה הי' נקי' אף משוגג ולאונס נחשב. וע"ז השיב לו השי"ת ידעתי כי בתם לבבך באמת מזיד אינך אבל ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי היינו אלמלא לא הייתי חושך אותך מהמעשה הי' חטא והיית שוגג להענש אבל עתה שאחשוך גם אנכי מהשוגג ע"כ לא נתתיך וכו' צריך אתה להודות כי לולי שמנעתיך היית חייב עונש על השוגג ואמרנו לעיל טעם א' על שאין הצדיקים מבקשים כ"א מתנת חנם וכ' המקנה עוד טעם כמו שאנו אומרי' אם יצדק מה יתן לך ואם יחטא מה יפעל לך א"כ אין לתבוע שכר פועל שאינו עושה פעולה המצטרכת לב"ה מה"ת יתבע שכר, ובזה נבין ב' לשונות אשר בספרי הא' שהביא רש"י דאי' התם ב' פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד מי שהי' יכולים לתלות במעשיהם הטובים ואינם מבקשים רק חנם מי שאינו אחד מאלף אלפי' ורבוא רבבות מתלמידי' מכש"כ וגו' ד"א י' לשונות נאמרו ולא כ' יותר וע"כ זה ד"א כונתו למה דאי' במדרש הובא במזרחי ואתחנן אין ואתחנן רק תחנונים אר"י מכאן שאין לברי' כלום אצל בוראה שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בקש אלא בתחנונים נראה מזה שלשון ראשון פי' הספרי ואתחנן לשון מתנת חכם משמע שיש להם לבקש בתורת שכר אלא שאינם רוצים וללשון ב' פי' לשון תחנונים בתחנונים ידבר רש כפי' המדרש שאין לברי' כלום אצלו יתברך וזה תלוי בב' טעמים הנ"ל לשון הראשון בספרי כטעם א' הנ"ל ולשון ב' כטעם ב' הנ"ל אם יצדק מה יתן לך:

אולם י"ל עוד טעם אחר שאין הצדיקי' מבקשים שכר שהרי כל תפלתן של הצדיקים וכל תאותם הוא לקיים מצותיו יתברך ולעשות נחת רוח אליו וא"כ איפוא איך יבקשו שכר על המצוה שבשכרה יוכל לקיים מצוה אחרת הפוכי מטרתא למה לי ישארו במצוה ראשונה (ומה לו אם יחשב לו שעשה נחת רוח להבורא ב"ה במצוה הראשונה או שתהי' תמורתה מצוה אחרת) ואין זה כמו שנאמר בפרק אבות שכר מצוה מצוה התם הכונה

כשאדם עושה מצוה אחת הבורא ית"ש מזמין לו מצוה אחרת כדי לתת לו שכר על שניהם ואבל שיבקשו שכר מצוה זו שיכלו לחיות ולפרנסה כדי שיכלו לקיים מצוה אחרת זה נגד השכל כהנ"ל ובזה אני מבין הילקוט שהביאו המפורשים ואתחנן אל ה' למה כדי שיכנס לארץ וזהו תמוהא הא מפורש בקרא דלכך התפלל אעברה נא ומה הוסיף על הפשטות דקרא ולהנ"ל כונת הילקוט למה ואתחנן מתנת חנם ע"ז מתרץ כדי שיכנוס היינו כל תפלותיו הי' לכנוס לארץ לקיים מצות התלויות בה כמאמר הגמרא וכי לאכול מפרי' הוא צריך וכו' וא"כ שכל תפלותיו הי' לקיים מצות ואיך יבקש זה שכר מצותיו ע"כ ואתחנן מתנת חנם מעתה לפי כל הנ"ל יש בתפלת מרע"ה ג' בחינות הא' שצריך להיות כל תפלותיו של אדם חיים ופרנסה ובריאות וביאת משיח כדי לקיים כל המצות ועוד צריך לבקש חנם משום שמחויב להתענג בעבודתו ית"ש וכבר קיבל שכרו בפעולת המצוה גופה ואיך יבקש שכר עוד ועוד שצריך לידע שאין לברי' כלום אצל בוראו ובזה א"ש הפסוק ובקשתם משם את ה' א' ומצאת אימת כי תדרשנו דהיינו כל דרישות שלך יהי' שתדרשנו ית"ש בכל לבבך וגו' בצר לך היינו אף אם תהי' במדרגה זו שבקשתך יהי' כן אבל יהי' לך זה לצר ולא יהי' לך לתענוג ולעדן בעבודתו ומצאוך כל הדברים עוד לא פעלת ועדיין ומצאוך כמו שנאמר בתוכחה תחת אשר לא עבדת את ה' א' בשמחה ובטוב לב יותר מרוב כל ושבת עד ה' אלקיך היינו שיהי' תשובתך עד ה' שתשעשע בו יתברך ושמעת בקולו כי אל רחום וגו' היינו שבכל זה תהי' כי אל רחום שצריך אתה עדין לרחמיו ואין לך כלום לתבוע אז לא ירפך וגו' בב"א: י"א:

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם וכו' אפ"ל כי בהיות כמה פעמים כתות בבני ישראל ומה גם בדור האחרון הזה בעו"ה שיש נאלאגען וארטאדאקסען מה שאומרים אלו שכך צריך להיות אלו אומרים כך בשינוי המנהגים [האמת הוא כי כל המשנה ידו על התחתונה כמוש"כ בחובת הלבבות שלא להתחכם נגד אבותינו הקדושים ז"ל אעפי"כ ישראל המה] ומ"ש אלו כי הוא עברה אומרי' אלו כי מצוה וצריך לעשות כן כלל הדברים כי לבר ישראל היצה"ר אינו מסיתו לעשות עברה אלא אומר לו כי מצוה לעשות כן וכך צריך להיות [חוץ ממי שהוא כופר ח"ו ועושה אפילו להכעיס ודברינו רק על מי שהוא עדיין בכלל ישראל] וע"ד זה פרשתי מה שאמר הנביא ישעי' נ"ט הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע כ"א עוונותכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם וכו' ועיין בב"ל שפירש על מחלוקת שהם בעניני עולם מחמת ממון או כבוד שלא הי' עדיין מחלוקת אחרת ואבל עתה בעו"ה יש מחלוקת בעניני מנהגי ישראל ותפילתיהם יש כת ספרדיים וארטאדאקסען ונעלאגען ושט"ק מה שזו אומרים

כך יפה אלו לא כן ומה שזה אומרים שהוא מצוה אלו אומרים בהיפך כדומה וכדומה יש מחלוקת רבות בעו"ה ולפי"ז יהי' פי' כ"א עוונותיכם מבדילין ביניכם היינו מה שאתם חושבים לעונות השי"ת אינו חושב לעברה וחטאתיכם הסתירו פנים שמראים א"ע כמצות ומה שאצל אלו עברה לאלו יחשב למצוה, וזה נחמו נחמו ב' נחמות לשני הכתות דברי על לב וגו' כי מלאה צבאה דהנה דבר שהיא נחלק לשנים אינו מלאה כי שני חצאים אינם מלאים רק בהתערבם יחד וזה כי מלאה צבאה שיהי' מלאה כי נרצה כי לקחה וגו' כפלים בכל חטאתי' מה שלקחו א"ע מיד ה' מכח זה חטאות בכפלים ועיי':

וע"ד זה פירשתי המדרש פנה אל תפלת הערער וגו' הי' לו לומר ולא בזה את תפלתו ואם אומר תפלתם הי' לו לומר הערערים ר"י פתר קרא בדורות הללו שאין להם וגו' אלא תפלה זו בלבד אמר דוד לפי הקב"ה רבש"ע אל תבזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון מכאן שהקב"ה מקבל השבים ועם נברא יהלל י"ה שהקב"ה בורא אותן ברי' חדשה ע"כ וקשה מה צריך הוכחה לתשובה ולהנ"ל י"ל דערער לשון מחלוקת תפלת הערער שיש בה מחלוקת אלו יאמרו כך יש להתפלל ואלו אומרים כך צריך להתפלל והתפלל דהמע"ה שיקובל כיון שב"כ וב"כ הם מתפללים אבל יש בעו"ה שאינם צריכים כלל להתפלל וע"ז אמר אם יש מהם באיזה כת אשר פושעים ואינם עושים כלל ואם יחזרו בתשובה להיות עכ"פ מכת שלהם לשם שמים יקובלו ויעשה אותם השם לברי' חדשה ועיי':

י"ב:

ירמי' ל"א הבן יקיר לי אפרים וגו' הציבי לך ציונים וגו' שיתי לבך למסילה דרך הלכת וגו' עד מתי תתחמקין הבת השובבה וגו' כה אמר ה' צבאות וגו' והנה יל"ד מידי דברי בו זכור אזכרנו פשיטא שמדבר ממנו מזכירו, וגם שקרא לו בן יקיר ואח"כ הבת השובבה, וג"ש מה נקבה תסובב גבר ונקדים איזה דברים אי' בילקוט השיבנו ה' אליך וגו' עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים ולבנות ירושלים ולקבץ נדחי ישראל שנא' בונה ירושל' ה' נדחי וגו' וקשה מה שייכות זה לפסיק השיבנו יותר הי' לו על פסוק כיוצא בו ע"ד שנא' כה אמר וגו' ממצרים כ"א אשר העלה ואשר הביא וגו' ונקדים אי' בזוהר פ' ויקרא ר"א ור"י אזלו ושאל לו פי' הפסוק נפלה ולא תוסיף וגו' עיי"ש כל הענין (ויש להסביר המשל וע"כ כוונתו שם על גאולת בבל ויון ואבל גאולת מצרים הי' הקב"ה בעצמו בא רק דז"א מהכלל כי אז הי' תחלת הנישואין כוונתו שם רק על שאר גליות ועיין) ולפי דברי' שם מובן ג"כ כוונת גמ' ריש ברכות מפני מה לא נאמר נון באשרי וגו' עד אעפי"כ חזר דוד וסמכן שאין לו הבנה ולפי דברי הזוהר הנ"ל א"ש

שסמכן ברוה"ק סומך ה' וגו' שהקב"ה בעצמו יסמוך ויש להבין בזה ג"כ הגמר' ברכות פ' אין עמדין ותאמר ציון עזבני ה' וגו' היינו עזיבה וגו' עד עזבני ושכחני וקשה עדיין מה תי' ולהנ"ל א"ש בגליות ההם היינו עזיבה שהי' עד זמן קבועה והיינו אז בבחינת אשה שנשלחה ועדיין לא נשא אחרת שיכולה בעצמה לשוב ואבל עתה בגלות הזה בלי קביעת זמן א"כ אנחנו כאלו כבר נשא אחרת שאין לנו פנים לשוב בעצמו עד אשר ירחם הוא עלינו כדברי הזוהר, ע"כ מתאוננת עזבתני ושכחתי ואבל התשכח וגו' לא אשכחך כאשר אי' שם בגמ' אח"כ, והנה יש נ"ע לבד מש"כ הזוהר שכאשר יבוא הקב"ה עבורינו ישבע אותנו שלא יגלה אותנו שוב, יש עוד נ"מ שביום אשר יבוא עבורינו יעשה ג"כ יו"ט כחתונה חדשה כימי צאתך מא"מ וגו' וגם כי בעת אשר אדם כועס על אשתו ומשלח אותה וכשהוא בעצמה שבה הדרך שחוזרת לראות את הבית ותשומשו אם הכל על מכונו להראות כאלו אין שם דבר כראוי על אופני' כש איננה בביתה ואבל כשהוא צריך לבוא עבורה הוא צריך לראות קודם שיהי' הכל על אופנו כדי שלא תתגאה עוד בזה ג"כ עליו, וזה כוונת המדרש שהי' מפרש שפסוק השיבנו על כוונה זו שאנו מבקשים שהקב"ה יושיבנו שאל אנחנו נשוב א"כ יחדש ימינו כקדם שהי' גולה אותנו ולא כן כאשר יבוא הוא עבורינו וע"ז שפיר קאמר עתיד הקב"ה וגו' שנא' בונה ירושלים ה':

אך כ"ז נאמר אם ישאר לנו האותות אשר נתנו שאנחנו ישראלים הראשון המלה הלא כל העונשים הנמצאים בתוכינו כמעט אין חטא שאין בו תערובות עונש של זנות עיי' (ויש להאריך במוסר בזה) ואח"כ אות תפילין ומצינו כבר תוכחת מוסר ביערת דבש על שלא מקפידין להניחם בווקומם כראוי ובעו"ה כשאחד עושה לעצמו, מלבוש אם אינו למדתו כראי הוא מחזירו לאומן כ"פ לתקן ועל התפילין אינו מקפיד שיהי' כראוי, ויש להסביר אפשר בזה הגמר' בשבת אין טומנין שאמרו שם תפילין צריכין גוף נקי וגו' ע"ש כל הענין והקשה תו' אמאי נוטלם מראשתם ותי' דעל זה לא צריך למסור נפשו ע"ש וברשב"א והקשה עוד הרשב"א א"כ אמאי הי' מתחלת מניחם והלך לשוק ותי' דאם רוצה למסור נפשו רשאי ומקבל שכר וקשה מאוד מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר' ואפ"ל דאי' שם בסנהדרין ס"ד ג"כ חילק דאפילו שלא בשעת הגזירה צריך למסור נפש בפרהסי' ולפי"ז י"ל דעל מ"ע שרשאי למסור נפשו לדברי הרשב"א היינו בפרהסי' ולפי"ז י"ל דאלישע הניח התפילין באמת למסור נפשו ויצא לשוק שיהי' בפרהסי' וכשראו הקסדור לא הי' עדיין במקום עשרה מישראל ורץ הוא למקום שיהי' עשרה מישראל וימסור נפשו ולכך לא נטלם מראשו קודם שהגיע אליו רק כיון שהגיע לו נטלם למסור נפשו שינקר את מוחו כאשר הגזירה וכיון ששאלו מה זה בידך אינו רשאי למסור נפשו שכבר איננו על

מקומם אם הי' שואלו מה הי' לך על ראשך הי' מודה לו והי' מוסר נפשו ואבל כשאינם עליו לפי שאלתו אינו רשאי למסור נפשו וידע שמן השמים חשו עליו לעשות לו נס (אי' שהוא רץ שיגיע למקום עשרה מישראל כדי למסור נפשו וכיון שהגיע הקסדור אליו קידם שהגיע למקום עשרה מישראל לא רצה למסור נפשו ואפשר אינו רשאי]:

ואח"כ אות שבת ויו"ט (ויש להאריך ג"כ בת"ע על שבת) והנה העיקר ג"כ לגדל בניו ואירע פעם א' משפט שבעה"ב תובע למלמד בפני רב באמרו הנה לא משגיח עליו על התפלה וענות אמן ויהש"ר וכה"ג והמלמד טוען מה אני יכול לעשות אם אינו בא לבהכ"נ בעת התפלה ואתם אבותיו חסי' עליו שלא לנערו משינתו לעת זמן התפלה ועיקר חיוב על הנשים כמאמר הגמר' נשים במאי זכיון ע"ש ועוד טען הלא הנער כבר בר תשעה ועשרה שנים לא השכרתי עצמי ללמוד עמו ענינים אלה רק ללמוד דברים גדולים גמ' ותו' וכה"ג וזה שיעמוד בביהכ"נ באימה להתפלל כבר הי' צריך ללמוד עמו כשהי' בר שית ושבע (ות"וו בזה בהסתר בעו"ה על הגדולים המדברי' שיחה בטילה וכדומה בביהכ"נ ומפסיקין במקו' שאינו רשאי) ומה יפסוק הרב בזה שניהם אמת טוענים ובעו"ה ב"כ וב"כ הנער נשחט ואינו יודע דרך ישר ובזה יש להבין פסוקים ישעי' כ"ח וגם אלה ביין וגו' כי צו לצו קו לקו וגו' כי בלעגי שפה וגו' ויל"ד לשון יורה ובין ידבר לשון נסתר דהול"ל על עצמו ועיי' רש"י על ידבר ולהנ"ל א"ש כי הנביא התרעם על הגדולים אשר עלי' ללמוד שגם אלה שגו וגו' פקו פלילי' וע"ז חוזר לעצמו הדובר מה אני מתרעם על המלמדים הלא את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה הלא הכהן והנביא יש להם ללמוד דעה ושמועה דברים גדולים והמה גמולי מחלב עתוקי משדים ולא למדו עוד מה שהקטנים צריכין ללמוד כי צו לצו וגו' הכונה כי יש למוד על למוד וגו' וזעיר שם זעיר שם המה ריקם מכל וכל ולא למדו כלל כי בלעגי שפה וגו' היינו הכהן והנביא כשלומד עמם מה שעליהם ללמוד הוא להם ללעגי שפה וגו', והנה בזה עיקר הגורם הנשים אשר עיניהם רק על התאוות ואינם עושי' את שלהם להשגיח על בניהם וגם בעת החורבן הי' זה חטא הנשים ועיי' ברמב"ן פ' האזינו על פסיק וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, ויש לפרש פסוקי' אלה וגו' וי"ל שם שאמר הכל בלשון שלילה לא אמון בלא אל בלא עם ונקדים דאי' בחיי אדם לענין אם מחויב קרבן תודה עתה לא די בברכת גומל שלא יהי' חוטא נשכר ובעת המקדש הי' צריכין בהמה לקרבן, רק צריך ליתן תמורת הקרבן צדקה וכן יש לדון בזה על כל דבר שהיו מחויבים בזמן המקדש מקרבנות הציבר והיחיד וגם בתרומות ומעשרות איך יהי' עתה פטורים ויהי' חוטא נשכר ודאי חייב ליתן בתורת צדקה והחילק כמו שמצינו גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה וכ' התו' בע"ג

הטעם דהמצוה ועושה יש בידו שכר עשית המצוה ושכר הקבלה משא"כ האינו מצווה ועושה וג"כ החילק בזה כי בזמן המקדש הי' הכל זה מצות פרטי' והי' השכר כמו מצווה ועושה ואבל עתה בעו"ה חייבים רק בכלל הכל בצדקה והוי השכר רק כמו אינו מצוה ועושה וא"כ החוטא נפסד ולא נשכר (ויש להאריך בזה ת"מ על הצדקה ועל עכבות תשלומין נדו"נ אשר בהשגחה עכ"ד לפי מנהג קדמונינו הכל ממש נגד חיוב קרבנות הציבר והיחיד ותרומות ומעשרות להחזיק לומדי תורה כמו הכהנים תופשי התירה וכן לבעלי תפלות כמו הלוים וכהנה רבית):

והנה דברים אלה נקראים אמונה כדרש הגמ' על פסוק והי' אמונת עתך וגו' ונקדים ג"כ מאמר היערות דבש על פסוק עושה עושר ולא במשפט וגו' כסא כבוד עיין בדרוש ד' חלק ראשון באריכות, ובזה מפורש וירא ה' וינאץ וגו' אחריתם כמאמר הקרא ובאחריתו יהי' כבל כי דור תהפוכות וגו' לא אמון בם משום שחוטאים סוברים שאין צריך להם אמונה, הם קנאוני בלא אל היינו שממשיכים שפע בלא אל שלא כרצונו (עפ"י דברי היע"ד שם עיי"ש באריכות ותבין) ואני אקניאם בלא עם ולהבין ג"כ מה שאומר בגוי כבל נקדים מ"ש מהר"י מינץ על קרא דברו על לב ירושלים כי זה יהי' לנו לתשועה באשר אנו מצדיקים עלינו את הדין ועליץ הנביא בעדינו אף לפעמים אנו מתרעמי' על הגלות הוא ע"ז על שלא שם השם עלינו עונש אחר מלהיות תחת הגוים כי יש בזה חילול השם למה יאמרו הגוים וזה דברו וגו' כי נרצה עוונה היינו העון הוא העונש כמו ולא יקרב עון הנאמר בשאול וגו' כי לקחה מיד ה' כפלים שיותר טוב הי' להם ליקח מיד ה' כפלים מלהיות בגלות משום חילל השם ע"כ ועפי"ז יש להבין הפסוקים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו שהיינו סובלים עונש אבותינו ברצון יותר אמנם עתה עבדים משלו בנו אולם התי' ואתה למדת אותם עליך אלופים לראש כאשר הקדים מצרים נתנו יד אשור וגו' וזה הם קנאוני בלא אל כהנ"ל והלכו להם תחת המזל ולכך בגוי נבל אכעיסם ועפ"י היוצא מכל הנ"ל היינו הא' שהקב"ה בעצמו יגאל אותנו וישבע לנו שלא יגלה אותנו כמאמר הזוהר ואבל כשיהי' לנו האותות של ישראל ונגדל בנינו על דרך התורה והיראה וגם לילך בדרכי אבות להיות אמונה אתנו ושלא תהי' חוטא נשכר וגם שלא לתת הכח למזל שהמה בכלל נקבה מקבלים השפע לעשות מהן משפיעים כמו שהי' חטא הנשים הארורות בזמן החורבן כהנ"ל (עיין ביעדב"ש דרוש ד' שם היטב):

ועפי"ז כונת הפסוקים שהתחלנו הבן יקיר וגו' כי מידי שהי' די שאדבר בו ואבל זכור אזכרנו עוד ע"כ וגו' היינו ע"ד ע"כ לא נתתי' לשלה בני, ע"כ אעשה זאת כי המו מעי לו וגו' ואבל הציבי לך ציונים וגו' שימי לך תמרורים הקטנים שיתי לבך דרך הלכת עד מתי

תתחמקין הבת וגו' הסתיר הדברים על ה' כי ברא חדשה נקבה וגו' גבר היינו לעשות המזלות למשפיעים ואם תעשו הכל בזה לטוב כה אמר ה' וגו' נוה הצדק הר הקודש בב"א והבן:

ועפ"י היע"ד הנ"ל יש להבין ג"כ בפ' ואתחנן ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' אותם לכל העמים הכוונה להזהיר על עשית העבודה שלהם הכישוף שאמר להכחיש הפמלי' ליקח לעצמו כל השפע אשר ניתן להם להיות חלק לכל העמים ויקח הוא זה לבדו ועיי':

אמנם ע"ד הזוהר הנ"ל בפי' הקרא נפלה ולא תוסיף וגו' י"ל לכאורה מסיפא דקרא בעמוס ה' נטשה על אדמתה אין מקימה אולם אם הי' נאמר נטשה על אדמה אין מקימה הי' קשה אך עתה שנא' על אדמתה היינו בעודינה אז בזמן הנביא בשפל על אדמתה אין נקימה ואבל אח"כ יהי' לה מקום (ועיין בפ"י מצודת דור שם):

י"ג:

נחמו נחמו עמי וגו' ידוע מה שי"ל והנה מהרש"א פי' עפ"י שאמרו זדונות כזכיות, וגם אני כתבתי ת"ל כמה פעמים ועתה נ"ל דהנה מצינו כמה פעמים שהשי"ת אינו רוצה להלשין אליו על ישראל זרע קודש אף שהם חוטאים במרע"ה מצינו שאמר והן לא יאמינו וגו' מה כתיב שם הבא ידך בחיקך ויציאה והנה מצורעת כשלג, בעגל מצינו שהקטין משה החטא לפניו יתברך כדאי' במדרש למה ה' יחרה אפך וגו' ולישראל אמר אתם חטאתם וגו' ישעי' אמר בתוך עם טמא שפתים וגו' מיד והנה נגע זה וגו' וסר עוונך וחטאתך תכופר, הושע אמר החליפם באומה אחרת וגו' כתיב קח לך אשת זנונים וגו', ובזה אמרתי לפרש הקרא קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך היינו קרא בגרון להם בתוכחות על עונותיהם אבל לפני אל הלשון אך כשופר הרם קולך לעורר עליהם רחמים כשופר ומפרש אח"כ ביתר ביאור והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם אבל ואותי וגו' לפני תמליץ בעדם לאמר יום יום ידרושין ודעת דרכי יתפציון כגוי אשר צדקה וגו' [ומצאתי אח"כ בבינה לעתים קצת דומה לזה] ובזה י"ל נחמו אותי ואח"כ נחמו ישראל דברו על לב היינו השי"ת צור לבבי וגו' כי נרצה עיונה כי לקחה וגו' היינו שכך תמליצו טוב עליהם לפני כאלו כבר לקו כפלים, אבל להם תאמרו כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה (עד שפי' שם המצ"ד על האומות) והבן:

י"ד:

נחמו נחמו עמי וגו' אמרתי דכתיב אני ה' בעתו אחישנה ואמרו חז"ל זכו אחישנה ואם לא בעתו ואי' אין בן דוד בא עד שיכלה הנשמות ומסתמא היינו בעתו ומה שבאמת

אנחנו מתעצלים לשוב שיהי' אחישנא הוא בעבור שלפי דעתינו בעו"ה השי"ת מעניש אותנו יותר מהראוי כי כל א' מחזיק עצמו לאדם כשר והוא צדיק בעיניו באין הרגש כי כל צדקותינו כאפס וכאין נחשב [ויש להאריך בזה בתוכחה] וזה נחמו נחמו ב' נחמות בעתו ואחישנה וזה שאמר בביאור דברו וגו' כי מלאה וכו' היינו או שימלאו צבאה דהיינו שיכלו הנשמות וזהו בעתו או כי נרצה עיונה היינו אחישנה ומה שאנו מתעצלים ולא מחישים לזכות שיהי' אחישנה הוא כי לקחה וגו' היינו שלפי דעתינו כן הוא שאנו לוקחים כפלים בכל חטאתינו וכבר אנו צדיקי' בעינינו:

ט"ו:

גמרא ברכות ותאמר ציון עזבני ה' וגו' היינו עזיבה היינו שכוחה עיי"ש ועדיין קשה מה משני ואפ"ל דהנה דרך ב"א כשנושא לו אשה אחרת שמזכיר מעשה ראשונה היינו שמוכיח השני' כי הראשונה הי' כ"כ טוב ומשגיח יפה על הכל וכדומה והנה הוא שוקל ורוצה לעזור את עצמו ע"י הראשונה ואי' השי"ת אמר בניך חטאו אמר הושע החליפם באומה אחרת ופי' היינו שיערוך את ישראל נגד אומה אחרת אפילו הרעים שבישראל טובים מהגוים, וזה י"ל כוונת הפסוקים וגם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' לכלותם וגו' כי אני ה' א' הכוונה כי עכ"פ יודעי' שאני אלקיהם ואבל הגוים אינם מאמיני' באלקותי כלל ע"כ לא מאסתים לכלותם והבן וזה בתחלה הבין הגמרא עזבני היינו עזיבה מלשון נעזב ולכך פריך היינו עזיבה היינו שכוחה וע"ז משני כי עזבני הוא מלשון עזיב תעזוב עמו והיינו למשל אדם נושא אשה וגו' מזכיר מעשה ראשונה לעזור א"ע נגד השני' וציון תאמר עזבני ה' שהשם עוזב אותי בגלות כנ"ל להעריך אותנו נגד אומה אחרת ואנו טובים מהם ולכך לא מאסתים ולא געלתים וגו' ופי' כמו בעל שזוכר מעשה ראשונה נגד השני' כך השי"ת עוזב אותנו בגלות באמדו אותנו נגד האומות ואעפי"כ שכחני ואינו גואל אותנו מכל וכל:

פרשת עקב

וקשרתם וגו' איתא בש"ס דמנחות דף ל"ו תנא כשהוא מניח מניח תפילין ש"י וגו' בשלמא וגו' כל זמן שבין עיניך יהי' שתים ועיי' בתו' שהקשו על רש"י יומא לג' ותי' ב' פירושים והקשה בטורי אבן מגילה דף ו' להיפך ל"ל מדכתיב וקשרתם וגו' והדר וגו' תיפוק לי' דאין מטבירין על המצות וכ"ת היכא שבא לידו של ראש תחלה שלא יקדים להניח של ראש זה נמי נדע משום אין מעבירין מיומא נח' והזאת מזבח הזהב תחלה דרומית מזרחית ואח"כ דרומית מערבית ומה התם שהתורה אמרה ויצא אל המזבח

ואח"כ הי' לו לילך למזרחית צפונית משום כל פינות שאתה פונה וגו' אעפי"כ צריך לחזיר משום אין מעבירין כש"כ כאן אם שכח ותי' דשל ראש מקודש ולכאורה קשה ע"ז דמג"א כ' סימן קמ"ז שהביא סברת התו' יומא ל"ג בחדא מצוה לא שייך אין מעבירין וכ' ואינו מוכרח ופי' המחצית השקל די"ל משם ילפינן אפילו חדא מצוה, וא"כ דילפינן משם אין מעבירין אפילו נגד יסוד דרומי שתדיר וא"כ י"ל מכש"כ כאן דשני מצית ושייך יותר אין מעבירין מכש"כ דאין מעבירין דוחה מקודש, אולם עוד קשה על מג"א מתי' מגילה דף ו' שהקשו הא שם אמרינן אפילו בחדא מצוה אין מעבירין למג"א דילפינן משם א"כ מאי הקשו דגמ' קאמר שם מסתברא דרא' משום דילפינן משם, ורציתי לומר דיסוד מערבי מקודש יותר ולפי"ז שפיר הקשו איך מצו למילף זה דאדר ראשון משם דלמא משום דיסוד מערבי ב' מעלות אין מעבירין עה"מ ועקיד וגם תירץ הטורי אבן יהי' שפיר דלכך דוחה יסוד מערבי יסוד דרומי אעפ"י דדרומי תדור משום דמערבי אית לי' ב' מעלות [אולם עדיין לא קשה קושית תו' במגילה למג"א הנ"ל די"ל אדר ראשון ג"כ ב' מעלות אין מעבירין ותדור] אולם אם נימא יסוד מערבי מקודש יהי' קושיא אחרת דביבת אדם כלל ס"ח הקשה ממנחות מ"ט צבור שלא הי' להם קרבנות כל צרכי' ואם יקריבו מוספי היום לא יהי' למחר תמיד ומסיק דשניהם שוין והקשו מ"ט לא לימא אין מעבירין ותי' כיון שיש לזה מעלה ולזה מעלה שוין ולהנ"ל הא יסוד מערבי מקודש ויסוד דרומי תדיר ואמרינן אין מעבירין ע"כ נ"ל לישב קושית הטורי אבן דהנה עוד קשה לי למה צריך וקשרתם וגו' והדר וגו' תיפוק לי' דדרשינן והי' וגו' כל זמן שבין עיניך יהי' שתים וא"כ ע"כ צריך להניח ש"י תחלה ע"כ נראה דאי' בעירוכין דף ג' דמייתי התם ש"י אינה מעכבת ש"ר והקשו תו' הא כ"ז שבין עיניך יהי' שתים ותי' דדוקא בדאית לי' שנים אבל אי ליתא אינה מעכבת ומנלן חילק זה ע"כ מדדרשינן וקשרתם וגו' והדר וגו' רק כשיש לו לקשור של יד אז והיו לטוטפות בין עיניך שיהי' שתים וא"כ אי משום זה לחוד לקושיא שלי או משום אין מעבירין כקושית טורי אבן הו"א לדרוש והי' לטוטפות בין עיניך נ"ז שבין עיניך יהי' שתים אפילו כי ליתי לי' ש"י וא"ל כדמייתי וקשרתם וגו' והדר וגו' עדיין לא ידע דרש והי' כ"ז שבין עיניך יהי' שתים וגו' לא קשה דהגמרא מה שצריך לאמת נקט ועיין היטב בכל המקומות כי קצרתי ואז תבין:

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה וכו' יל"ד א' וז"ש את הברכה אשר תשמעון ועוד אם לא תשמעו וכו' וסרתם מן הדרך וגו' ללכת אחרי א"א וכי בלא ע"ז אם עושה

שאר עברות לא מיקרי הסרה ואי' במדרש לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אך להודיעם איזהו דרך טוב שיבחרו כדי שיטלו שכר זש"ה שמעו והאזינו אל תגבהו וגו' (ירמי' י"ד) מהו שמעו והאזינו וגו' אר"ת אמר הקב"ה שמעו לד"ת ואל תדברו גבוהות כי כי דבר והיכן דבר (משלי ט"ז) תועבת ה' כל גבה לב ע"כ וקשה הא' מאי ס"ד דהברכות לרעה ועוד גם הקללה אם נתנו הלא הם לרעה וכשלא נתנו עדיין איך הם לרעה ואפ"ל דהרמב"ם כ' כל היעודים בתורה אינם שכר האמיתי' רק ע"י שמירת המצות אתן הברכה המנוחה והשלום שתהי' הכנה שתיכלו לעסוק בתורה ובעבודתו ית"ש ועי"ז תקבלו שכר אמיתי' בעוה"ב ולהיפך אם תעברו אתן כל הביטולים מלחמות וטרדות שלא תוכלו לעסוק בתירה ובעבודתו שלא תקבלו שכר רק עונש בעוה"ב ובזה א"ש הפסוקים ראה אנכי נותן לפניכם היינו שכר ועונש אשר לפניכם היום בעוה"ז ברכה וקללה שכר ועונש אל תטעו לומר שזה השכר האמתי' רק את הברכה אשר תשמעו כדי שתוכלו לשמוע אני נותן לכם ברכה שיהי' לכם הצריך בלי מניעה ואת הקללה אם לא תשמעו היינו אם לא תשמעו וסרתם היינו אם תתחילו לסור הסורו מכל הדרך עד שתבואו ללכת אחרי וגו' ולפי"ז י"ל אף שאמר התנא אל תהי' כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא וגו' הכוונה לעבוד את ה' ע"מ לקבל שכר האמיתי בעוה"ב אבל מותר לעבוד ע"מ זה שבזכות זה יתן ה' ברכה להיות לנו מנוחה וכל טוב לעבוד יותר ולסגל מצות ומ"ט ואל יטרידו אותנו ההכנות כנ"ל, והנה הי' ס"ד כיון שהברכות בעוה"ז אינם שכר האמית' שיהי' ח"ו על דרך ומשלם לשונאיו על פניו וגו' ע"כ אמר המדרש לא לרעתם נתתי להם הברכות והקללות היינו ברכות עה"ז אינם לרעה לשלם ע"פ כנ"ל וגם הקללות אעפ"י שנתתי' אינם לרעה היינו הרעה אמתית עבור עונש העברות אלא להודיעם איזה דרך שיבחרו כדי שיטלו שכר וזש"ה ואל תדברו גבוה' לומר ח"ו שזה שכר אמיתי' כי ה' וגו' תועבת ה' כל גבה לב שמכח זה תהי' מתועב ע"י כפירה ח"ו בעוה"ב ועיי' (הברכה הוא רק להם הכנה שיבחרו את הדרך הטוב כדי שיטלו שכר אמיתי לעתיד בעוה"ב וזש"ה וכו'):

ראה אנכי נותן לפניכם וגו' כבר כתבתי על ריש הפ' ועתה נראה לענ"ד בהקדם גם הפסוקים בישעי' נ' מי בכם ירא ה' שומע בקול הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלקיו הן כלכם קודחי אש מאזרי זיקית וכו' הביטו אל צור חצבתם וגו' דהנה בכל דור ודור עומדים מוכיחים עד שלא כבתה שמשו של משה וגו' ולא יאמר האומר הלא המנהיגים הראשונים היו טובים מאלו דיפתח בדורו כשמואל בדורו אין לך רק שופט שבימיך אתה צריך לשמוע לו וא"ת מ"ט אני צריך לשמוע לו הא' מן הסתם אם

הוא טוב בעיני ה' טוב הוא, או שאין הדור זוכה למנהיג טוב מזה וגם כי הוא לומד דרכי ה' א"כ מה לך אם אינו גדול כזה שלפנים הלא דרכי ה' יאמר לא דרכיו ומצותיו ועוד הלא אם הי' מאומה אחרת הי' מקום להתרעם הלא טוב אנכי ממנו ואבל אם מישראל הוא ואחיך הוא הלא אחים טובים ביחד מוכיחים זא"ז וגם עוד אם א' מוכיח איש פרטי יש מקום לומר אני טוב ממך ואבל אם הוא מוכיח בכלל הלא יש טובים ממנו רעים ממנו, וזה כוונת הפסוקים מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו איזה עבד אשר הלך חשכים ואין נוגה לו הא' יבטח בשם ה' הוא טעם הא' אם בעיני ה' הוא טוב וכשר למנהיג א"כ מסתמא הוא ראוי וטוב ותשמע לו ועוד וישען באלקיו היינו כי הוא לומד את חקי אלקים ואת תורתו ומדוע לא ישמע לו ועוד הן כלכם קודחי אש מאזרי זיקות וכו' ואין הדור זוכה לאחר ומנהיג טוב ממנו ועוד שמעו אלי וגו' הביטו אל צור חצבתם היינו הלא אחיך בני אמך ואביך הא וראוי לאחים לשמוע זה אל זה בקול תוכחה ומשרע"ה בגודל ענותנותו אמר ג"כ ראה אנכי נותן לפניכם היום ואבל השיב לעצמו את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלקיך וא"כ אתם צריכים לשמוע ממני: כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגו' וקשה מאי לאמור וכי מצוה התורה לאמור לאחרים פתוח תפתח וגו' והוא לא יתן בעצמו וגם לשון יחדל עפ"י דוקדק יחדל הוא פועל יוצא לאחרים והיל"ל לכתוב יחדל בקמץ תחת החית וגם לשון בארצך בין ברישא בין בסיפא צ"ב ונראה דהעקידה כ' חומר ענין רות הוא שאבימלך משבט יהודא הלך מארץ ישראל מחמת העניים הבאים אליו ברעב כמוש"כ רש"י ומחמת זה מת ולהיפך הי' בועז גומל חסדים והי' שכרו דוד המלך ע"ה וא"כ חזינן דרך צר עין שאפילו לדבר אינו רוצה עם עני שלא יחמל ויכמרו רחומיו עליו וזה כוונת פסוק כי לא יחדל אביון דהיינו שלא יחדל אותך אביון מקרב הארץ לילך לגור בחוץ לארץ באשר ימצא כמו שהי' באבימלך ע"כ אנכי מצוך לאמור היינו שתדבר בענין העני מכח זה עכ"פ פעם א' יכמרו רחמיך ולאביונך בארצך ועיין:

כי פתוח תפתח את ידך לו וגו' וגו' נתון תתן לו וגו' כי בגלל הדבר זה וגו' וקשה שמשנה הפסוק מלשון פתוח תפתח ללשון נתין תתן וכ' כי בגלל הדבר הזה וגו' ואח"כ אמר כי לא יחדל אביון וגו' ע"כ אנכי מצוך לאמור פתיח תפתח וצ"ב. ונראה דהנה יש צדקה בממון וצדקה בעניני אכילה וברכת הבית מטוב הארץ ומצינו בגמ' במעשה דאבא חלקי' (תענית כ"ג עיי"ש בארוכית ולבסוף שאלו איתו מ"ט קדים סליק ענני מהך זויתא דהוות קיימא דביתהו דמר לעננא דידי' משום דאיתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניי ומקרבא הנייתא ואנא יהיבנא זוזי ולא מקרבא הנייתא) שעל צדקה מעניני אכילה הברכה בא מיד, וצדקה בממון שייך הלשון פתוח תפתח את ידך, וצדקה בתבואה שייך

הלשון נתינה כמו בתרומות ומעשרות בכ"מ כתיב הלשון נתינה והנה לעניי עיר שייך צדקה יותר בעניני אכילה ואבל לעניים הבאים מעלמא עוברי אורח צריך ליתן ממון כדי שיוליך לביתו לפרנס ביתו וליתן לחם לפ' הטף וזה נתן תתן היינו הצדקה מברכת הבית דמקרבא הנייתא ואז כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' שבזכות זה הברכה מיד כנ"ל ואמנם הלא לא יחדל אביון מקרב הארץ היינו עניי דעלמא עוברי אורח ההולכים בארץ ע"כ אנכי מצוך וגו' ולזה הצדקה יותר בממון לפתוח את ידך וגם צדקות בתבואה מיקרי אמונה כפסוק והי' אמונת עתך וגו' ודרשו אמונה זו סדר זרעים ופי' רש"י כי בסדר זרעים כתיב ענין תרומות ומעשרות לנותן אמונה ובזה פרשתי הקרא הנאמר במשיח ה' והי' צדק איזור מתניו והאמונה איזור חלציו דהיינו הכוונה שיהי' צדיק בכל מיני צדקות וזה והי' צדק פשוט צדקה בממון וגם והאמונה היינו צדקה בעניני אכילה ועיין:

פרשת שופטים

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו' ויל"ד שקודם אמר תתן לך ואח"כ את העם וגם ושפטו את העם משפט צדק משמע ידוע, ונראה עפ"י משל ששמעתי לשומר העיר שצועק ומכריז בלילה שכל אחד יזהר על נפשו להשגיח על כל דבר בלילה והנה הי' ב' בני אדם נעורים בלילה בביתם ואמר א' לחברו שיכבה הנר הדולק שמה הלא שמעת קיל השומר שצועק כן והשיב לו הלא השומר מכריז ומזהיר כן עבור התשלומין ואם הי' משלמין לו לישב בביתו הי' יושב בביתו בלי נשמע קולו וב"כ וב"כ נרדמו בשונה ונפל הכר ונשרף עלי' הבית וכל אשר בה כי האמנם שאמת שצועק כן עבור התשלומין עכ"ז אומר האמת וצריך לשמוע לקול הכרוז וזה שופטים ושוטרים תתן לך היינו בשכר ואעפ"י שכן אפ"ה ושפטו את העם משפט צדק היינו האמת אתם:

שופטים ושוטרים תתן לך וגו' י"ל עפ"י מה שאמרתי אז דברי שמעתתא בדיני דגרמי ופליגו הפוסקים אי דינא דגרמי דינא או' קנסא והענין גדול כתבתי במקום אחר עכ"פ נמצא ב' מיני דינים מצד הדין ומצד הקנס ויש נ"מ אי דינא גמרינן ואי קנסא לא ילפינן מיני' כדאי' בהגוזל בתרא קי"ז ויש עוד נ"מ דינא חייב אפילו באונס ובשוגג ובקנס לא ויש עוד נ"מ אי דינא שווה קטן וגדול ואי קנסא יש חילוק ועוד דינא שווה בכל עיר ועיר ואבל אי קנסא יש לראות איזה דבר שכיח ורגיל באותו מקום ראוי לקנוס ובשאר מקום על דבר אחר ובזה א"ש הפסוקי' שופטים ושוטרים תתן לך דהיינו מה שיש לחלק בין כל יחיד ויחיד שאינו שווה בכל ובכל שעריך שיהי' יודעים מנהג העיר אשר ה' א' נותן לך כפי הממון דקנס אינו שווה בכל לשבטיך דהיינו שיכירו האנשי' משבטו מי

הוא הראוי לקנוס יותר ואם ידינו כ"ז ושפטו את העם משפט צדק אם ידונו דיני קנסות כראוי ממילא ידינו דינם ודאי שפיר והבן:

האיש הירא ורך לבב ילך וישוב לביתו ופרש"י הירא מעברות שבידו וקשה הא לעיל מיני' כתיב שמע ישראל אתם קרבים וגו' ופרש"י אפילו אין בכם זכות אלא ק"ש בלבד כדאי אתם להנצל ואיך ירא מעברות הא כל ישראל קורין ק"ש ואפשר להיות דבפ' שמע כתיב שמע בעין רבתי ואחד בדלות רבתי והם אותיות עד שכל ישראל כשקורין שמע מעידים על ה' אלקינו ה' אחד וכ' בספרים הקדושים דלכך צריך כל אחד מישראל לשוב בתשובה שלימה קודם ק"ש דאל"ה אפשר עשה עבירה וכתיב לא תשת לרשע עד ורמזו בזה לא יקים עד אחד, העדות שמעידין על ה' אחד לכל עון ולכל חטאת ומעתה היינו שירא מעברות שבידו ממילא לא הועיל הק"ש (ממר דודי הרה"צ מו"ה עמרם ישי סג"ל בן המחבר זצוק"ל):

פרשת כי תצא

מדרש פ' זו כי יקרא קן צפור וגו' ולמה התינוק נימול לשמונה ימי' שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהי' בו כרו וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מנין שנא' מיום השמיני וגו' ולא עוד אלא שאמר הקב"ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכשם שנתן הקב"ה וגו' ע"כ וקשה מה רחמנות הוא זה על בהמה להמתין עמה ח' ימים הלא נשחט, ועוד הא תנן האומר על קן צפור יגיע רחמיך משתקין אותו וגם מה דמייתי אח"כ במדרש זש"ה אורח חיים פן תפלס וגו' לא תהא יושב ומשקל במצותיו של תורה וכו' מה עשה הקב"ה לא גילה לבריות מהו מתן שכרן וכו' משמע שיש שכרן מרובה מא' לחברו אלא שלא גילה כדי שיעשו הכל משל למלך ששכר פועלים וכו' ואח"כ סיים שחמורה שבחמורות וקלה שבקלות שווין וי"ל עפ"י ששמעתי מהגאון דק"ק אוהעל ז"ל שאמר דאי' בזוהר מה שצוה הקב"ה לשלח את האם אדרבה יותר הי' רחמנות אם לא הי' ליקח האם או שהי' ליקח אותה לביתו עם הבנים והי' הבנים אצל האם והאם אצל בני', אולם השי"ת עשה זה כדי שתהי' האם מיללת על בני' ופורח באויר השמים וצועקה על הבנים ומתעורר רחמים למעלה על ישראל אוי להם לבנים שגלו וגו' אוי לאב וכו' וע"ד זה א"ש המדרש כי השי"ת לא הי' מרחם על הבהמה אלא שהי' מרחם עלינו ע"י הבהמה שהולד אצלה ח' ימים אשר כבר מכירים זא"ז וכרוכים זא"ז ואח"כ נלקח ממנה ולדה כדי שתהי' מיללת עלי' שיתעורר רחמים למעלה על בני ישראל (וכוונת המדרש כשם וגו' כך רחמיו על הבהמה היינו שע"י הבהמה הוא מרחם

על ישראל ורחמיו של ישראל גם על הבהמה וכן על קן ציפור) וכן צוה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום א' ג"כ כדי שתהי' מיללת א' על א' וגם קן צפור כהנ"ל והכל לרחמים עלינו ולפיכך האומר על קן צפור יגיע רחמיך משתקין אותו שהרחמים הוא עלינו ולא על קן צפור ועי"ז ממילא מתעורר רחמים ע"י קן צפור כינו ע"י כיבוד או"א למטה עתעורר למעלה כרחם אב על בנים ועיי':

כי תדור נדר וגו' לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' א' מעמך והי' בך חטא וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' א' נדבה אשר דברת בפיך, והנה בש"ס דר"ה דף ה' דרשו לענין בל תאחר מוצא שפתיך זה מ"ע תשמור ל"ת ועשית כאשר וגו' אזהרה לב"ד כאשר נדרת זהו כדר לה' א' עולות וגו' נדבה כמשמעה אשר דברת בדק הבית בפיך צדקה ובריש זבחים דרשו אם כאשר נדרת עשית יהי' נדר ואם לאו נדבה וכ' התו' אע"ג דבפ"ק דר"ה דריש לי' לענין בל תאחר דלא שייך לאחר שחיטה הכא דריש מפשטי' דקרא דקרי לי' לנדר נדבה ע"כ, והנה לפי הפשטות הזה יהי' תשמור מיותר וגם אשר דברת בפיך ואפ"ל דאי' בתמורה דף ד' פליגי אביי ורבא אי עביד מהני אי לא והקשה תו' שם לימא דפליגי בנשבע שלא לגרש אשתו וגרשה אי מהני ותי' באסור שבדה מלבו מודה רבא דמהני דבכה"ג לא אמר והסברא משמע משום דלא שייך בזה לומר והא דלקי משום דעבר אממרא דרחמנא ואפשר שע"ז בא כאן תשמור היינו אפילו שתעבור בלאו בזה ועשית אעפי"כ יהי' עשייתך עשי' ומהני מ"ט אשר דברת בפיך והוי בדה מלבו ובכאן זה מהני [ויהי' זה למידרש רישא דקרא אסיפא כמו דדרשינן כל בהמה תאכלי] ואבל כפל הלשון כי תדור נדר דרוש ידרשנו הכפל יש לפרש דהנה מצוה לנדור בעת צרה כמו יעקב אבינו ע"ה שנדר בעת צרה והנה לכאורה מן הסתם הצרה באה על אדם על איזה עונש לכפר עון ולהתם חטאת וא"כ מנדר לכפר חטאו ואם אח"כ אינו מקיים הי' מקום לאמור שלא יענש רק על מה שאינו מקיים נדרו ואבל עונש הראשון כבר חלף הלך לו ואיננו כי לקח אותו הנדר שנדר ואף שאינו מקיים נדרו נענש רק ע"ז שאינו מקיים נדרו אך באמת אינו כן אחרי שלא קיים נדרו הנה נשאר גם החטא הראשון ולא הועיל הדבר לכפר וזה כי תדור היינו שיהי' מצוה עליך לנדור נדר לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ב' דרישות ידרוש ה' אלקיך מעמך כנ"ל א' על החטא הראשון שבאה עלי' הצרה וגם על החטא של עתה שאינך מקיים נדרך וכי תחדל לנדור היינו אם לא היית נודר לא הי' בך חטא מסתמא לא באה הצרה בחנם מוצא שפתיך תשמור ועשית ועיין:

פרשת תבוא

ויצו משה לזקני ישראל את העם לאמור שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום והי' ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים וגו' וקשה א' מאי מועיל הקמת אבנים בקצה הארץ ומי ילך ללמוד שם הלא טוב אם יהי' לכל אחד ס"ת בביתו ועוד לשון הפסוק שמתחיל שמור לשון יחיד ואח"כ אתכם לשון רבים ונראה דיש לומר טעם על עמידת מצבה הא' בפשוט לבוא ולהתפלל על קברי אבות ועוד יש לומר טעם עפי' שמצינו ביהושע האבן עשה לעדות ויעקב עדה הגל ועדה המצבה והנה כל זמן שהאבות חיים וקימים המשפחה כלה באחדות ובאהבה ובא' לפעמים ביחד על יו"ט לאבות שם יתאספו יחד עלי גיל ונתעורר ביניהם הברית אהבה והקרבות זה לזה יחפצון ואש אהבה ושלום ביניהם לא יתפרדו, אולם אחר מיתת האבות ראש המשפחה נתפרדה החבילה זה בכה וזה בכה בנפילת השורש נתפזרו הענפים כ"א לדרכו ונשכח כמעט ביניהם כל האהבה וההתקרבות ע"כ בסיבת זה מעמידין מצבה שיהי' זה קיים וחזק לעד להיות באחדות ואהבה כמו שהי' אז עדיין במות אביהם ואמם ועל כוונה זו הי' ג"כ עמידת האבנים כשעברו את הירדן שהי' עדיין כל ישראל ביחד שלא יתפרדו זה מזה ויהי' אחוזים ודבוקים יחד בקרוב לבבות, וזה כוונת הפ' ויצו משה וגי' שמור את כל המצוה וגו' אמר בלשון יחיד שעתה אתם לאחד נחשבו כאיש אחד בלב אחד אעפ"י שתהי' אח"כ לרבים וזה אשר אנכי מצוה אתכם ע"כ לתקן זה והי' ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים וגו' וזה שאמר שוב בלשון יחיד כי עי"ז תזכרו להיות כאחד באהבה ואחדות והבן:

פרשת נצבים

לפ' נצבים ולר"ה:

אתם נצבים היום כולכם וכו' עיין רש"י שקשה תיבת היום וכ' מלמד שכנסם משה לפני וגו' והאלשיך מדקדק עוז' לפני ה' והלא מלא כל העולם כבודו וכו' עיי"ש ואפ"ל שמצינו בכתובי' היום על ר"ה ואפשר שכנסם מרע"ה בר"ה לעמוד למשפט וזה לפני ה' ועיין עוד רש"י ראשיכם שבטיכם ראשיכם לשבטיכם משום שהי' קשה לו דהא בשבטיכם הכל בכלל ע"כ פירש ראשיכם לשבטיכם וקשה דא"כ לכתוב כך ונראה דהנה מצינו ב' מיני שררות בישראל א' הסנהדרין והמה העיקר ע"ד שבין אדם למקום ועוד מצינו מלכות והוא העיקר ע"ד שבין אדם לחברו כמו"ש דינו לבקר משפט ולפי"ז מלכות נקרא שבט כמו"ש שבט מושלים וזה ראשיכם היינו ע"ד שבין אדם למקום ושבטיכם היינו

שבט מושלים שהם ע"ד שבין אדם לחברו וא"כ בר"ה אנו נידונים על דברים אלו ועל אלו ומעתה מי יאמר אני זכיתי וחף לבי וע"כ באה סגולת התשובה אולם קשה הלא התחלה ועיקר התשובה הוא הוידוי וא"כ אמאי אין אנו אומרים בר"ה ווידו אך הטעם דהנה הרבינו יונה ז"ל כ' ביסוד התשובה כשבא לשוב הראשון צריך לעשות א"ע כאלו היום נולד והא ברי' חדשה ומרגיל א"ע בעבודת ה' ואחת לאחת ישוב ולאט לאט ירבה להתפלל ולתקן מה שעשה כבר ובדרך זה נקל לעשות תשובה כי בעודו רחיק ממנו יתברך קשה לשוב וזה הענין בר"ה אנו נעשים כברי' חדשה ע"כ אין אנו אומרים ווידוי והבן:

וע"ז הענין תקיעת שופר א' למלכיות להמליך עלינו ד' ואח"כ זכרונות לזכר מ"ת לקבל עלינו עול התורה ועבודת ה' וה"ג לזכר הגאולה ותחה"מ וכמו"ש בעל העיקרים דהי"ג עיקרים נכללים ב"ג אלו אמונת ה' ותורה מן השמים ושכר ועונש ויש להאריך בזה בתוכחת מוסר וע"ד שפרשתי מה שאמר דהמע"ה מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים בחנת לבי וכו' צרפתני בל תמצא זומותי בל יעבר פי וי"ל פי' פסוקים אלה עפ"י מש"כ החובת הלבבות בכל מעשה ב"א יש ג' בחינות המחשבה והסכמה והמעשה המחשבה והסכמה הוא ביד האדם וגמר המעשה הוא ביד ה' וכשאדם חישב לעשות מצוה ומסכים ומשתדל לעשות מה שיש ביכולתו אף שאינו גומר המעשה מקבל שכר על המחשבה וההסכמה ואם גומר מקבל שכר גם ע"ז ואעפ"י שגמר הוא מיד ה' ע"ז נאמר ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשה (ועיין בענין זה באריכות בפ' ואתחנן) אבל לא כן בעברה אף שמחשב ומסכים אם אינו גומר אינו נענש כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה חוץ מע"ז רח"ל והנה זה כשהשי"ת דן בעצמו כי הוא יודע מחשבות אדם אבל ב"ד שלמעלה אינם יודעי' את המחשבה ודנין רק על המעשה והנה דהמע"ה תמיד הי' חושב לעשות מצות ומע"ט ע"כ התפלל ואמר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים כי בחנת לבי וכו' בל תמצא היינו אפילו מה שאין לו עדיין מציאות וישות בעילם זמותי בל יעביר פי היינו אף שלא דברתי אתה דן ומשלם על המחשבה הטובה והנה אנחנו ג"כ כמה פעמים עולה על לבנו לעביד את ה' אבל שאור שבעסה וטרדת הזמן והפרנסות מעכב ע"י נבקש ג"כ מהשי"ת כך ואיתא במדרש אמר משה רבון העולמים כשאתה תראה בניך בצער ואין מי שיבקש עליהם רחמים מיד ענה אותם אמר הקב"ה משה חייך כל זמן שקוראים אותי אני נענה שנא' כ"ה אלקינו בכל קראנו אליו ועיין בינה לעתים דרוש ס"א שהמדרש תמוהא קודם שמתשובת הקב"ה שאמר חייך וכו' נראה שהסכים לבקשתו של משה והבטיחו לעשות רצונו והלא הוא ביקש אפילו כשאין

מי שיבקש עליהם רחמים שיענם דהיינו בלי קריאה והשי"ת השיבו שיענם בכל עת שיקראו ועוד קשה בשאלת משה שאם אין מי שיבקש עליהם רחמים לא שייך בהא עני' והיל"ל הצילם או רחמם, ונראה הכונה ג"כ עפ"י מש"ך החוה"ל במה יראה אדם צער הלא בעניני עוה"ז הכל לטובה מאת ה' ואין לצער על שום דבר רק כשאדם באיזה ענין אשר בא לעברה וא"א להשמר אז יש מקים לצער על שלימות הנפש וז"ש שמשה ע"ה התפלל כשתראה בניך בצער ואין מי וכו' היינו שמוצערים ע"ז שאין מי שיבקש עליהם רחמים ומכירים בעצמם חסרונם שאין בידם זכות שיהי' תפלתם נשמעת מיד ענה אותם כמו שהם תשמע תפלתם וא"ש תשובת הקב"ה חייך כל זמן שקוראים וכו' והנה אנחנו אין בכחנו לצום כראוי וגם ממון אין לנו לתת צדקה כראוי לכפר בזה העונות רק עיקר לנו התפלה אבל צריך ה' דברים א' התשובה כי לרשע אמר וכו' ב' הכנה כמו"ש חסידים הראשונים וכו' ג' המקום ד' הזמן ה' הכינה ואם אפשר לעורר את עצמו להוריד דמעות כשנעשה כן יש לנו תקוה לשנה טובה:

אתם נצבים היום וגו' מדרש אגדה הביא רש"י למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתו"כ הוריקו פניהם וגו' התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם וגו' והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם יש לאמור עפ"י דרוש דהנה בגטין דף ע"ה ע"א הקשה התו' על הא דבעינן בדיני תנאים שלא יהי' מתנה על מה שכתוב בתורה ואפשר לקיימו ע"י שליח היכא ילפינן מתנבגוב"ר דלמא בלאו הכי נמי הועיל תנאי אלא דהכי הוי מעשה וי"ל משום דכל התנאים הכתובים דמייתי בפ' האומר בקדושין הוי בענין זה ש"מ דבעי ממש כה"ג ואם בחקותי תלכו ואם תאבו ושמעתם נמי רוב מצות ע"י שליח והקשה הפי' ומהר"ש הא אנן בעינן שהמעשה יוכל לקיים שליח אז מהני בהו תנאי משא"כ במצות הלא המצות הם התנאי ומה לנו שרוב מצות' ע"י שליח הא בעינן שהתנאי אפשר ע"י שליח ואפ"ל דהסמ"ע חו"מ סי' ר"ז כתב מאי חילוק בין תנאי לאסמכתא וכ' דלעולם צריכים לראות כוונת בע"ד דאם עיקר כוונתם על התנאי הוי בכלל דינא דאסמכתא ואבל אם עיקר כוונתם על המעשה שייך לדינא דתנאי ולפי"ז י"ל באם בחקתי תלכו עיקר כוונת השי"ת על קיום המצות שהוא התנאי ותמוהא איך שייך לדינא דתנאי וצ"ל עפ"י מה שהקשו הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והיאך אמר אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתו ותירץ הרמב"ם דאלו יעודים בתירה אינם עיקר השכר רק אם תבחר בדרכי אתן לך כל טוב שלום וברכה שתוכל לקיים המצות ואבל אם תבחר בהמרותי אטרד אותך רח"ל בצרות וכה"ג שלא תהי' בידך לקיים המצות ולא תבוא לעיקר השכר

וא"כ לפי"ז נהפוך הוא שקיום המצית הוא המעשה והשכר שכ' בתורה היא התנאי אם אתן לך הברכות תקיים המצות ולא יבצר ממך לעבוד את ה' ואם אתן לך קללות לא תקיים המצות ושפיר כ' תו' רוב המצות ע"י שליח והוא המעשה ולפי"ז אם לא הי' השי"ת כופל התנאי באמרו ואם לא תשמעו לי וגו' הי' התנאי בטל והמעשה קיים דהיינו התנאי אם אתן לך ברכות בטל והמעשה קיום המצות קיים והיינו מחויבים לקיים המצות אפילו אם לא יסייע בנתינת הברכות ואבל כיון שכפל ואמר ואם לא תשמעו וגו' אם יסייע אותנו אחר בחירתנו בעבודתו לתת לנו ברכה ושלום אנו מחויבים וא"ש המדרש הנ"ל שהתחלנו והקללות מקיימים אתכם כי הקללות שאמרתי ואם לא תשמעו הוא גמר קיום הברכות והבן:

דרוש לראש השנה

שובה ישראל וגו' וי"ל הרבה כידוע ונקדים אי' תהילים פ"ט עד מה וגו' זכר אני מה חלד וגו' מי גבר יחי' ולא יראה מות וגו' והנה בערבי נחל פירש עפ"י מה דאי' אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד וגו' ואם לא יזכיר לו יום המיתה ועיקר התקנה הזכרת יום המיתה שאפשר לכל ובכל עת ואין הכוונה הזכרה בעלמא לחודא כדכתיב זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה שזוכרין יום המיתה ולבם בריא אולם צריך לצייר לעצמו איך שיהי' מונח על הקרקע ומתעסקין עמו והקרובים בוכים ומתאבלין והוא לקברות יובל ורמה וגוש עפר יכסוהו וע"ז קאמר מי גבר יחי' ולא יראה מות וגו' ואפ"ל עפי' מה שפרשתי חטא חטאה ירושלי' ע"כ לנדה היתה דאי' בש"ס דיומא ראשונים שנתגלו עוונם נתגלה קיצם ואחרונים וגו' וקשה להיפך אדרבה אם חוטאים בפרהסי' ומגלין פנים גרע ותי' דהכי פירושא אם אדם חוטא ויודע שחוטא אם מוכיחין אותו מקבל תוכחה ואפשר לו תקנה והחיבת הלבבות כ' ג"כ תנאי התשובה א' שידע שחטא ב' שידע בחיוב רוע מעשיו שאם אינו יודע כן אינו שב ויש להאריך בדברי מוסר וזה חטא חטאה ירושלים היינו שנתגלו עוונם שידעו שחטאו ע"כ לנדה היתה הגלות זיון קצוב כנדה ע"ט כל נכבדי' היינו המכובדים הזולו' גם היא נאנחה על העברות ותשב אחור מלעשות עוד ואבל טומאת' בשולי' היינו שמכוסה ואינם יודעים ומכירים שחטאו לא זכרה אחריתה שלא נתגלה קיצם ואחרית הגלות והבן וזה הכוונה ג"כ עד מה ה' תסתר לנצח שנסתם ונסתר הקץ ולא נתגלה ע"ז תירץ זכר אני מה חלד לשון יושבי חלד מי גבר יחי' ולא יראה מות היינו איך שוא את תמיד שרשעים בחייהם קרואים מתים משום שנשמה שלהם מת תמיד לאחדים, ימלט נפשו היינו שהוא ממלט נפשו ואומר

לא חטא ואי' והי' כי יבוא כל וגו' דקדקו המפו' והשבות אל לבבך וגו' ואח"כ ושבת עד ה' א' י"ל דהנה סוף כי תביא דברי הברית ובפ' נצבים ג"כ ברית וכ' האו"ח ברית על כל יחיד וברית על הערבות וע"ז צריך ב' תשובות ובזה י"ל ג"כ פסוקים וילך אחר שאמר הלא על כי אין אלקי בקרבי וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' עיין (כוונתו לתרץ הקושיא מפורסמת אחר שיאמרו ויכירו שעל כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה אין לך תשובה מעולה מזו וא"כ מ"ט ואנכי הסתר אסתיר פני ולפי הנ"ל א"ש ומדויק מאוד ואמר ביום ההוא היינו בלשון יחיד שכל א' לעצמו יאמר על כי אין אלקי וגו' ויעשה תשובה על חטאיו אבל עדיין לא יעשו תשובה על הערבות וחטא הרבים שתלוי בו וז"ש ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה וע"ז עדיין לא עשה תשובה והוא נכון בפירש המקראות) והנה אי' ביומא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם והקשה מ"ט לא הביא מקרא ושב ורפא לו ואי משום דהתם לא משמע רפואה לעולם אלא לו לחוטא השב קאמר ה"נ בקרא ארפא משובתם אוהבם נדבה לא משמע רפואה לעולם אלא לחוטאי' השבים דהיינו ארפא משובותיכם ותירץ דושב ורפא לו לאו ממש רפואה קאמר אלא שכינה הסליחה בלשון רפואה וכו' אבל הכא מושבותיכם קאמר משמע דעדיין מקצת מושבתו עליו ועדיין לא נסלח אלא דארפא ממש קאמר דתחלת תשובה מביא רפואה לעולם ע"כ ותמוהא דא"כ נשאר הקושיא במקומה איך נשמע מהך קרא שמביא רפואה לעולם וצ"ל לעולם אין הכוונה לעולם כולו אלא כמו שמצינו ולעולם שוחטין היינו בין ביום בין בלילה כ"ג כאן שלעולם מביא רפואה לעולם בכל עת וזמן והיינו דוקא בציבר דיחיד דוקא בעשי"ת כדרשו חז"ל על קרא דרשו ה' בהמצאו וכתיב בכל קראנו אליו ומשני הא ברבים בכל זמן הא ביחיד דוקא בהמצאו היינו בעשי"ת (ולפי"ז מתורץ מעיקרא קושית מהרש"א הנ"ל כיון דמיירי מתשובת הרבים ע"כ מביא קרא ארפא משובותיכם דברבים מיירי משא"כ ושב ורפא לו דבלשון יחיד ובתשובת היחיד אינה מביא רפואה לעולם בכל עת ואפשר כוונת אאזקוק"ל ג"כ לתרץ קושיות מהרש"א) ואי' זכור ה' מה הי' לנו וגו' נחלתינו נהפכה לזרים וגו' יתומי' היינו ואין אב והסמיכות י"ל עפ"י מה דכתיב בפ' משפטים והרגתי בחרב והי' נשיכם אלמנות וגו' וכ' רש"י שלא יניחם לירושת אבותם וזה כוונת הענין שובה ישראל בלשון יחיד כי קאי על תשובת הא' הנ"ל כי כשלת בעוניך היינו בזה גופא נכשלת שאינך יודע שחטאת קחו עמכם דברים לשון רבים היינו גם על הערבות ולפי"ז כשיחזרו בתשובה אמרו אליו כל היינו בכל עת חנן תשא עון וגו' אשור וגו' ולא נאמר וכו' אך בך ירוחם יתום (לחזיר לירושת אבותינו ולבוא אל ארצינו) ובעו"ה לא מניחם לירד לנחלה ועיין מאוד כי קצרתי:

לשבת לפני ער"ה ששמעתי קצת שערורי' בישוב דרשתי. מדרש כשמתכנשין מה"ש לפני הקב"ה לומר אימתי רה"ש אימתי יוהכ"פ הקב"ה אומר להם מה אתם שואלים אני ואתם נרד לב"ד של מטה דכתיב ומי גוי וגו' אשר לו אלקים קרובים אליו אשר לו אומה קרובה אליו אין כתיב אלא אשר לו אלקים וגו' הוא וכל פמלי' שלו וקשה לומר הי' לו לומר לשאול ועוד קשה תשובת הקב"ה מה אתם שואלים הא כיון שאינם יודעים זה דתלוי בב"ד של מטה א"כ יש להם לשאול ונ"ל עפ"י גמרא יומא אר"ל גדולה תשובה שמגעת עד כה"כ ור"י עד ולא עד בכלל ומי אר"י הכי וגו' ומסיק הא ביחיד והא בציבר ועיי' מהרש"א שם מה שמפרש דיש מלאכים מקטרגין מלהשמיע תפלת האדם לפניו ב"ה ויש מלאכים סנגורי' ומליצים טובים להגיע התפלה לפני ב"ה ולזה אמר בתשובה אינו כן דאין כאן אמצעי אלא דהתשובה עצמה עולה ומגיע עד כסא הכבוד בלי סיוע משום אמצעי ור"י סובר עולא"ע בכלל ופריך וכו' ומשני הא ביחיד השב צריך לאמצעי ולמליץ להגיע התשובה וכאן בציבר השבים דא"צ אמצעי עיי"ש באריכות יותר, והנה לכאורה י"ל הא אי' בר"ה כתיב דרשו ה' בהמצאו וכתיב בכל קראנו אליו ומסיק ביחיד בעשי"ת וא"כ לשני הכא הא בכל השנה לא עד בכלל ובעשי"ת עד בכלל אלא דהגמ' משני דיחיד צריך מליץ ואמצעי אפילו בעשי"ת וציבר לא צריך לפי"ז הפירש במדרש כשמתכנשין מה"ש לפני הקב"ה לומר היינו אמירה שלהם אלי להמליץ ואלו לקטרג לכך הם שואלים על יום הדין ואומר להם הקב"ה למה אתם שואלי' הלא נרד לב"ד שלמטה וציבר א"צ מליץ וממילא אין כאן קטרוג ע"כ היוצא שצריך שלום ואם לא ח"ו יש קיטורג ויש להאריך ובמה אנו חוכים שהקב"ה יקרב להיות בא עלינו השם שמו שלום וכשיש שלום אצלנו הוא בא עלינו ואם ח"ו לא אינו דבוק אתנו, ואמרו כל הפורש מן הציבר אינו רואה אותם בנחמתם ושמעתי בשם חתם סיפר זצ"ל על המגילה ויספר המן וגו' וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי וגו' ואח"כ למחר אמרו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילת לנפול וגו' וצ"ב הלא ידעו שהוא יהודי ותירץ עפ"י מעשה שהי' במדינה מלך שלא הי' מזרע המלוכה רק עפ"י סיבה שהי' לאבותיו משפט עם המדינה אודות נכסים רבים ויצאו במקום א' חייב והעריכו לפני משפט אחר "אפעלירט" עד שירדו מנכסיהם ולא הי' להם על הוצאות לשפוט ונשאר הדבר באמצע ואמרו אלה השרי' לחתום כל הכתובים ונכתב על גבם שאם יעמוד מזרעם אחד שיהי' לו יכולת לשפוט עוד יוכל לתבוע עוד לגמור המשפט ואבל בתנאי שבכל שכה ושנה צריך לבוא לתבוע שאינם מוחלים את שלהם ועדיין אם יהי' יכולת אפשר ישפטו עוד ואח"כ עמד א' מזרעם והי' שמו "קארלא והעשיר ותבע את המשפט עד

שמצא והרויח והי' המדינה צריכה לתת לו הנכסים הרבים וכל ההוצאות והפירות ולא הי' יכולת ביד המדינה לשלם הכל ונתישבו שיהי' הוא מולך על המדינה וא"כ יהי' הכל בידו ולדורות והנמשל אנחנו הי' לנו אי' וכל טוב ונלקח מאתנו כי חטאנו ויש לנו עדיין משפט על רכושינו אולם אין לנו עדיין יכולת לשפוט ולהוציא ואנחנו מצפים אולי ניטיב דרכנו או זרעינו ונשפוט עוד ונבקש את שלנו אולם צריך בכל שנה לעת ידוע להראות אותנו שעדיין אנו יהודים ועוד ידינו נטוי' לשפוט כשיהי' אפשר לנו וכן הי' בימי מרדכי ולכך אמרו אם מזרע היהודים וגו' היינו שעדיין הוא אומר שהוא יהודי ולא מחל א שלו נפול תפול לפניו ע"כ, ומעתה רבותי גם אנחנו בכל שנה בימים האלה צריכים אנו לבוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שעדיין אנו מוכנים לתבוע את שלנו כשמזכה ואם ח"ו בימים האלה לא נראה אותנו כראוי ח"ו נפסיד את הכל ויש להאריך אולם נאמר לנו. שיגיע ודאי העת לגאול אותנו אבל כ"ז שאנו בכל שנה מבקשים את שלנו ואם לאו שלא נראה את עצמינו כראוי באלה הימים בכל שנה נהי' ח"ו כמיאש עצמינו מהגאולה אמנם צריכים אנחנו לבקש ולהתפלל אולי נזכה ויהי' לנו יכולת ובלגבב"א:

פרשת וילך

ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו' ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והי' לאכול ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה וגו' וידוע הקושיא אחרי שיכירו בעצמם ויאמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה א"כ אין לך תשובה מעולה מזו ומ"ט ואנכי הסתר אסתיר, עוד ראיתי באלשיך שהקשה על סידר הקרא ועזבתים והסתרתי פני הלא עזיבה הוא יותר מהסתר פנים א"כ אחר שאמר ועזבתים איך מוסיף עלי' הסתר פנים ויותר הול"ל בהיפך והסתרתי פני ועזבתים. ואקדים בריש פ' האזינו קשה מאוד לפענ"ד שהי' בא להעיד שמים וארץ מה שמתרה בהם בישראל שיהי' עדים בדבר כמש"כ רש"י שם והתחיל לומר להם הראשונות והאחרונות והתחיל הסיפור מפסיק זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור ופי' רש"י זכר ימות עולם מה עשה בראשוני' שהכעיסו לפניו וכו' עיי"ש והנה מה שאמר מתחלה יערוף כמטר לקחי וכו' וכן כי שם ה' אקרא הוא הקדמה לנאמרים שאחריהם ובדרך שכ' רש"י שם זו הוא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל וכו' אבל מה שאמר הצור תמים פעלו כי דרכיו וכו' שחת לו לא

בניו וכו' הל"ה תגמלו זאת וכו' עד זכור ימות עולם אין לו מקום כאן להקדימו כי לא אמר עוד שחטאו אז מה:

ואפ"ל דהנה כתבו הספרים הקדושים בפרט בחובת הלבבות בהקדמה האריך הרחיב בזה שהשי"ת נתן שני דרכים לדעתו א' הקבלה האמיתות שיש ברא הכל והוא אחד בתכלית האחדות ומשגיח עלינו והוא שמע ישראל ה' שהוא אלקינו ה' אחד ובקרא זה מוזכר שיש בורא ושהוא אלקינו ושהוא אחד ודרך הב' הוא וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד שמחיוב כ"א (מישראל) לפי שכלו לעיין שידע לעבוד הבורא ית"ש בשכלו וזה וידעת היום והשבות אל לבבך מצד הידיעה כי ה' הוא וגו' השלושה הנ"ל שיש בורא והוא משגיח על הארץ מתחת והוא אחד ואין עוד (עיין בעמודי' שבעה בריש הספר) ואבל לא כל שכל משיג האמת על בריו ובפרט לפי מה שכתבו המחקרים שתמיד יש קושיא ע"כ כ' הספרים שלא יהא לו דבר זאת ח"ו למכשול צריך כ"א אם רוצה לעיין בדברים אלו ולתת את לבבו לזה לעיין בדברי' אלו ולתת את לבבו לזה לעיין בדברים הדקים צריך להקדים לעצמו שאם יהי' שכלו משיג האמת בלא קושיא הרי טוב ואם לאו אל יתלה החסרון בעיוני שהוא שכחה לפני כסא כבודו או איזה הירהר רע ח"ו רק יתלה החסרון בעצמו לומר שאין שכלו החלושה משגת ויחזור להאמין מצד הקבלה האמיתות לחוד ומשו"ה צריך להקדים הקבלה שיהי' חזק באמונתו כיסוד שלא תמוט ואח"כ יוכל להלוך בשכלו לידע ולחקור בענינים האלה כי אם לא יבין דבר מה ישאר על אמונתו הקודמת ולא יהי' לו החקירה למכשול ח"ו. (עיין בעקידה שער ל"ו כעין דרוש זה בסגנון הזה וכן נאמר כי באמת אבותינו היו חוטאים ואבל לא הי' מסתמא חטאים ההם כמו שיש בעו"ה עתה אפילו מאן דהו שאין לו ידיעה פוסק לעצמו בכמה דברים זה שטות וזה לא צריך וזה למה ומה הוא באה וכדומה אולם הם הי' חכמים גדולים והי' מעיינים בכל דבר בשכלם אך זה הי' החסרון כי אם לא השיגו דבר מה בעיונם פקרו ולא שמו הקבלה לעיקר כאשר אמרנו להקדים הקבלה האמתיות אך הם סמכו רק על החקירה ע"כ כאשר לא הבינו איזה דבר פקרו ושפטו לפי ידיעתם האנושי ובזה יש להבין בירמי' ח' איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו אכן הנה לשקר וגו' הובישו חכמים חת. וילכדו וגו' ולפי המובן הפשוט יותר הי' לו לומר איכה אתם אומרים חכמים אנחנו וכו' ולפי הנ"ל י"ל דפירושא בניחותא הוא איכה תאמרו כלומר תדעו איכה אפשר לומר חכמים אנחנו שתהיו מחקרים ומעיינים בדברים הגבוהים בעניני אלקות ותורת ה' אתנו היינו קודם תאמרו שתורת ה' אתנו וב"כ וב"כ אתנו ומאמינים בקבלה אמתות כפל התירה הזאת

ואח"כ תכלו להיות חכמי' לעיין כפי שכלכם את אשר תכלו להשיג ומה שלא תשיגו תשארו על הקבלה ותורת ה' הקודמת בכם אמנם אתם לא כן עשיתם והלכתם בדרך עקלתון וז"ש אנן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים אתם לא כן עושים רק משקרים אתם עט הסופר לומר כי שקר דבר ולכך הובישו חכמים חתו וגו' וכן בכל הדברים ג"כ אם קשה בהתנהגות הבורא ב"ה והליכת דינא צריך להיות חזק באמונה והקבלה תהי' מושרשת בלבבו ויאמר צדיק ה' וגו' ואבל אני רוצה לעיין אולי אמצא דבר חפץ בשכלי ואדרבה כך נאה ומצוה למי שאפשר לו לעיין בשכלו ואם לא ימצא ישאר על הקבלה הקודמת ולא יזיק וכן אמר ירמי' הנביא ע"ה צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך וכו' וע"ד שפי רש"י ומצ"ד שם והיינו שהקדי' מקודם אף כי ארוב אליך הוא לי ליסוד מוסד שצדיק אתה ה' אך משפטים וכו' למען דעת את הטעם והסיבה:

ובזה א"ש הפסוקים בפ' האזינו אשר עמדנו לעיל שמשה רבע"ה בא להוכיחם ולספר להם מהעונשים וגם הטוב אשר הראם ואולי יהא איזה דבר קשה להם ולא יבינו בשכלם לכך הקדים להם הלא תדעו הצור תמום פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואמר שחת לו לא בניו מומם לא תתלו בו שום השחתה כלל בניו מומם אם יהי' לכם איזה דבר קשה תדעו בטח שהמום בכל דבר בכם דור עקש וכו' היינו אם תהי' דור עקש להתעקש עצמו על דבר ופתלתול יהי' הכל לכם נפתל ועקש כי יותר יהי' לכם תמיד קושיות על שחיטה מן הצוואר מה אכפת לי' וכדומה וא"ת שלא לעיין כלל ע"ז אמר הל"ה תגמלו זאת להיות עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קניך היינו הקבלה הוא עשך ויכוננך בשכל וע"כ של לך לעיין עד מקום שידך מגעת רק תהי' על סדר הנ"ל קודם הקבלה ואח"כ החקירה טובים השנים ואחר שהקדים להם משרע"ה הקדמה הנאותה הזאת התחיל לספר להם זכור ימות וגו' (ועיין בחובת הלבבות בהקדמה הביא הקרא הל"ה תגמלו זאת וכו' שאל אביך וכו' על דרך הקבלה והחקירה):

ולאחר שהקדמתי כל אלה גם אנחנו נאמר אמת צדיק ה' בכל דרכיו אל אמונה ואין עול אך אשאל אולי אמצא דבר חפץ וזהו הקושיא השי"ת עשה ב' זמנים להקץ המקווה במהרה בעתו אחישנה והנה השי"ת כבר ניסה אותנו בגלות המר הזה על כמה אופנים ולא מצא חפצו לעשות תשובה כראוי ורגז ושחק ואין נחת וא"כ קשה השי"ת ידע זה מראש שכך יהי' ובאמת אעפי"כ הבחירה נתנה והוא חפשית לכל אשר נחפוץ נטנו והי' יכולת בידינו אעפי"כ לשוב כי אין הידיעה סותר הבחירה כמוש"כ הראשונים ואבל עכ"פ קשה כיון שידע השי"ת שלא נשוב וא"כ צריך להיות הגאולה בזמנה למה האריך הזמן כ"כ ואין לומר כי כך התחייבו החטאי' להיות כ"כ זמן בגלות א"כ קשה למה אין

הגלות על אופן אחד רק פעם כך פעם כך לפעמים יעברו עלינו זמנים קשים בגזירות רעות ועבודה קשה וצרות רעות ולפעמים עוברים עלינו זמנים אשר נמצא מנוח מעט מהצרות והתלאות ואינו קשה כ"כ הי' להיות קשה כל זמן הגלות ויהי' הקושי משלים הזמן לקצרו ואמר יצא מתוק שלא נתגולל כ"כ זמן בארצות אחרים ונחלתינו נהפכה לזרים ואם נאמר כמוש"כ הרמב"ן ז"ל בגלות מצרים שהי' באמת ד' מאות שלושים שנה כי מחמת שחטאו עוד הי' צריכין להיות יותר משנאמר בברית בין הבתרים [וז"ל הרמב"ן פרשת בא כי הפשט המחוור מן הכל היא שנאמר כי הגזירה היתה ד' מאות שנה מן היום ההוא כאשר זכרנו והשלושים שנה האלו הם תוספות להם בעבור הדור ההוא כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות וענוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה עיי"ש עוד באריכות] וא"כ ח"ו אין אנו בטוחים על בעתה ובאמת בגלות מצרים לא נאמר כן רק ואח"כ יצאו ברכוש גדול ויכול להיות אחר אחר עיי"ש הרמב"ן וז"ל והנה הי' על אברהם אבינו גזירה שיהי' זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול והוא מיד או מופלג כמה וגם הוא על תנאי וכו' עיי"ש] ונקדים דהנה הובא בעקדה שם הקושיא מהרמב"ם למה חזק הקב"ה את לב פרעה כדי להוסיף עליו מכות עיי"ש בעקדה שער ל"ו באריכות ואני אביא דבריו בקיצר אמיץ ומה שיש לטעון על דבריו קודם הביא שם תירץ הרמב"ם שאפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים רבים עד שינתן הדין לפני דיין האמת שיהי' נפרעים מזה החוטא וכו' ומונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאיו שעשה והקשה ע"ז מאחאב ומורשה מלכי ישראל שהרבו לפשוע ואעפי"כ נתקבל תשובתם ובאמת יש לתרץ קושיא זו ולהליץ בעד הרמב"ם דאחאב הי' מכבד את התורה כמו שמצינו במלחמתו למלך ארם (עיין מלכים א' כ' פסוק ו' הביא שם רש"י כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ס"ת שנאמר בו הנחמדים מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זה שלי לבדי של זקני ישראל הוא לפיכך ויקרא לכל זקני') וא"כ זכות תורה עמד לו לקבלו בתשובה ומנשה עמד לו זכות אבי חזקי' וזכות אבי אביו יאש' וראוי לקבל תשובתם אף שהרבו לפשוע ואינם דומים לפרעה:

ובזה י"ל קושיות תו' בשבת בפרק במה בהמה (דף נ"ה ע"א על הא דאיתא שם שמואל אמר תמה זכית אבות הוקשה להם מהא דאנן מזכירין זכות אבות ע"כ כתבו דזכות אבות

תמה ברית אבות לא תמה ואנן אין מזכירין זכות אבות אלא הברית) עיי"ש ומשני זכות אבות תמה ברית אבות לא תמה וקשה להם מפסוק משמע אפילו ברית אבות תמה ונדחקו שם ולהנ"ל י"ל באמת זכות אבות שתהי' מושיע בלא תשובה זה תימה אבל בפ' ואתחנן כ' בצר לך וכו' ושבת עד ה' א' וכ' ואח"כ ולא ישכח את ברית אבותיך היינו שעכ"פ זכית אבות מהני שתהי' התשובה מקובלת עוד הביא העקדה שם תי' כמוש"כ רש"י מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות לתת לב שלם לשוב טוב לו שיתקשה לבו למען הרבות וכו' עיי"ש שלא רצה רק מחמת כובד המכות ולכך טוב להחזיק לבו והקשה עקדה וכי רצה השי"ת להצדיק את פרעה שישוב תשובה מאהבה והלא גם תשובה מחמת יראה מקבל השי"ת וגם ע"ז י"ל עפ"י הרמב"ם בפ"ב מהלכות גירושין באותן שכופין לגרש כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וכ' הרמב"ם שזה מיקרי רצין כיון שהוא מחויב לעשות כדין רק שיצרו תיקפו וא"כ אנו כיפין את יצרו להעמידו על האמת ולפי"ז בשלמא בישראל שהוא באמת רוצה לעשות רצון השם ב"ה רק שיצרו תקפו לעבור ולכך מחמת יראת עונש או כשכבר בא העונש עליו והוא שב א"כ כופה את יצרו ונשאר בעבודת הבורא ברצון לכך השי"ת מקבל מישראל גם תשובה מחמת יראה ובזה י"ל הפסוקים ישעי' נ"ח קרא בגרון אל החשוך בשופר הרם קולך והגד לעמי וכו' ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי וחפצין וכו' קרבת אלקים יחפצון למה צמנו וכו' הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגושו ע"כ וקשה שהי' לו לומר כגוי אשר צדקה עושה וג"כ קשה להבין וכל עצביכם תנגושו ולהנ"ל מובן שהנה אמר קרא בגרון וכו' כשופר הרם קוליך והיינו תשובה מיראה להוכיחם בדברי מוסר בשבט פיו ולהפחידם בקול שופר ע"ד היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וא"ש התשובה הוא מיראה ומ"ט מהני ע"ז מתרץ ומיושב שפיר שבאמת ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה אף שאינו עושה והולך בדרך לא טוב מ"מ עיקרם וחפצם הוא טוב רק שאור שבעיסה מעכב אבל לולי זה קרבת אלקים יחפצון ע"כ אמר אח"כ שאם יעשו תשובה ביום צום יקבל השי"ת אף שהוא תשובה מיראה וז"ש הן ביום צומכם תמצאו חפץ שיהי' נכנע היצר בצום ובתשובה אז באמת תמצאו חפץ מה שהוא חפצכם באמת לעבוד את השם ב"ה וזה שמסיים וכל עצביכם היינו השאור שבעסה הוא היצר המעכב עליכם להעציב אתכם מעשיות הטוב אז תנגושו אותו ותשארו על רצונכם וחפציכם הטוב אמטי הכי מהני אף תשובה מיראה אבל גוי רשע הוא בעצם רע ולא חפץ בטוב מ"ט יקבל השי"ת ממנו תשובה מיראה אין זה תשובה כלל, ויש להאריך

כאן בתוכחה שהשי"ת מקיר הטוב והחסד מקבל תשובה על כל חטא ואפילו תשובה מיראה רק יהי' תשובה גמורה:

ואח"כ תירץ העקדה דהענין מיוסד על ג' עיקרים הא' שיש חטאים גדולים שמתחייב עונשים הרבה והב' שדבר המסור לב"ד לא שייך תשובה כלל שא"כ טלת כל מיתת ב"ד האמורה בת רה כי מי גבר יראה מות לפניו ולא ימהר לשוב בכל לבבו וצריך הב"ד לייסר החוטאים דכתיב ובערת הרע מקרביך והכונה לשני ענינים הא' שיבערו הרע במיתת החוטא והשני שיוסרו רבים ולא יעשו דבר הרע ההוא אכן בדבר המסור לשמים מהני תשובה ולפי"ז אם גם בדבר המסור לשמים יהי' בו קידוש שם שמים יהי' הדין בו אז שוה לדינו אדם שלא ינתן למחילת תשובה כלל עיי"ש באריכות ובזה מיושב הקושיא מפרעה עיי"ש ועיקר הג' הוא כי כאשר יתחייב החוטא הרבה מכות ועונשי' ולא יספיק כח הסבל לשאת אותם כי יתקלקל או ימות הנה אז הוכרח השופט לסדר העניני' באופן שיוכל לסבלם מעניש אותו ומרפאהו ואח"כ מענישו עונש האחר ע"ש דבריו באריכות בענין פרעה ובזה יהי' מיושב קושיתנו הנ"ל אודות הגלות אשר אנחנו זה כמה זמן זמנים באמת הי' הגזירה מלפנים לפי החטאים לעכב אותנו כ"כ זמן ומ"ש מ"ט אין הגלות באופן אחד ובהדרגה אחת בקושי למען נצא מהר ומכה לגאולה הטעם כי אין כח לסבול כי קטן יעקב ודל וח"ו לא נשאר בנו עד אחד לעמוד בכל הגזירות ולכך הוא לטובתינו שנתקיים בגלות עד עת קץ צריך להיות פעם ברוגז ופעם בנחת עד אשר יצא דבר ה' ויבין להכריח אותנו ע"י מלך קשה כהמן על התשובה (ועיין בחידושים לשבת תשובה ג"כ מענין זה) ומעתה זאת תורת הפסוקים אשר עמדנו עליהם וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי וכו' שפעם יהי' בקושי מאוד ועזבתי' אח"כ יהי' רוח מעט בנחת רק בהסתרת פני' וזה והסתרתי ואח"כ שוב בקושי והי' לאכול ומצאוהו וכו' וכן יהי' תמיד התנהגותם ומעמדם בגלות לא יהי' על מעמד אחד, ואמר ביום ההוא וכו' היינו שיקשה לדעת אז בעתים האלו הלא על כי אין אלקי בקרבי וכו' וא"כ איפוא מ"ט יהי' כן ועזבתים ואח"כ רק והסתרתי ואח"כ שוב והי' לאכול הלא על כי אין וכו' ומ"ט פעם כה ופעם כה הי' להיות תמיד על סדר אחד כינו ועזבתים ויתקצר זמן הגלות, וע"ז באה התשובה ואנכי הסתר אסתיר וכו' היינו מה שיהי' כן הסתרה אחר הסתרה ולא יהי' במעמד ובהסתר אחד על הדרגה אחת הוא על כי פנה ועשה רעות הרבה וא"א לעשות בהם בפ"א רק פעם אחר פעם עד אשר ירחם ה' וזה ואנכי הסתר אסתיר על כל הרעה כדי שנתקיים בגלותינו עד ירחם ה' ויביאנו אל המנוחה ואל הנחלה בב"א:

ויצו משה אותם לאמר וכו' במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כ"י וגו' ודקדק האלשיך מלת לאמור ותי' שבא לרמז חזן הכנסת נוטל ס"ת וגו' עד המלך והמלך משועבד לתורה ועוד דקדק הסדר דהול"ל לכתוב מקודם הקהל את העם האנשים והנשי' וכו' ואח"כ לכתוב תקרא את התורה וגו' ותי' כל המסיר אזנו משמוע תורה וכו' וי"ל דקדוקים הנ"ל דידוע מש"כ ס' מוסר כי לכל דבר מצוה ולתפלה צריך הכנה וכשנעשה בהכנה המצוה והתפלה אח"כ בכונה יפה יותר וכדאי' חסידים הראשונים הי' שוהין שעה אחת וגו' כדי שיכונו אה לבם ויש להאריך בתוכחה על מה ששוהין לפני ביהכ"נ בדברי' בטלים עד שמתחיל הש"ץ אשרי ובכל מצות שעושים כמצות אנשים מלומדה וזה כונת הפסו' ויצו משה אותו לאמור דהיינו שיאמרו במועד שנת השמיטה תקרא את התורה הזאת וגו' דהיינו שיתאוו לזה ויעשו הכנה בנפשם ואח"כ יכנסו הדברים באזניהם למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' עוד י"ל דיש לדקדק מה פעולה הי' עושה שהי' קורא התורה פעם אחת בשבע שנים ומה ילמדו מזה וי"ל עפ"י מה שפרשתי פסוק נחמו נחמו עמי וגו' דברו על לב ירושלים וכו' ואמרתי דאי' במדרש דהמע"ה הי' סריס חכם למשל שיש לא' בהשדות בנינים ובהמות ורכוש ויש לו שם סריס כשרוצה לבוא אל בעה"ב והוא חכם לביש את עצמו יפה וגם מסרק שערות ראשו וכובע יפה על ראשו וטבעת על ידו ומקל בידו ובא לבעה"ב בפנים יפות ואומר בחשק צפרא טבא למרי' והוא שואל איך הוא שם הזריעה ומשיב טוב מאוד והצאן ג"כ טוב מאוד והבקרי' העושה מלאכה יפים מאוד ושאין עושי' מלאכה טובים הנה אין למעלה מהם ושואל הבעה"ב מה אתה צריך ולמה והוא אומר צריך ליעשרה זהו"כ הא לך יו"ד זהו"כ אבל כשהסריס אינו אכם בא לבעה"ב בפנים דואגת ובגדי' קרועים ואומר על הכל להיפך למה באת צריך לי יו"ד ז' מנא אקח לך עשרה ז' כבר לקחת הרבה דהמע"ה הי' חכם למנצח וגו' השמים מספרים כבודו יום ליום וגו' תורת ה' תמימה וגו' גם עבדך נזהר בהם וגו' מה אתה רוצה שגיאות מי יבין קצת חטא עשיתי מחול לי ע"כ ויש ליקח מוסר מזה שלא לגנות שום ברי' ושלא להלשין עבד אל אדוניו כמ"ש החכם אל תלשן וגו' וגם הלא יש להבין ממ"נ אחד משקר אך בכל דבר בכלל ופרט יש מעלות וחסרונות הטוב דורש טוב ואפילו הרעה דורש לטוב והרע אפילו הטוב דורש לרעה כמוש"כ החה"ל בשער עבודת אלקים לטוב אפילו הרשות נכתב בין מעשיו הטובי' מסתמא אפילו הרשות עושה בכונה טובה ולרשעים אפילו הרשות נכתב בין מעשיו שאינו עושה בכונה טובה ומכש"כ מהשי"ת יש לקבל הכל לטוב כמו"ש ב"ה אהלל דבר באלקים אהלל דבר ולפי"ז פי' הפסוק נחמו וגו' דברו וגו' כי מלאה צבאה דהיינו הכל לטוב כי נרצה וגו' היינו מה שנענשו לרצות עין כי

לקחה מיד ה' כפלים נגד כל חטאתי' דהיינו בכל מה שנענשו עדיין ה' נוהג כפלים במדת הרחמים ולפי"ז המלך שקרא משנה תורה שיש בה התוכחות ברכות וקללות כי האבן עזרא כי כ' ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים שלישי חצי המרובע ופי' היערת דבר כי מהלך הלבנה כ"ח יום ומה שהעולד בכ"ט וחצי הוא שגם החמה באותן כ"ח ימים ניתק קצת ממלאכה והוי המרובע ז' לכך כל דבר המזל וכל דב הטבע לזי"ן משתנה וא"כ בכל שמיטה מסתמא היו שנים בעילה ויורד לכך קרא בשמיטה משנה תירה שידע שאעפ"כ הכל מאת ה' וגם בלא"ה כ' הכ"י טועם השמיטה לחזק מדת הבטחון] לפי"ז צוה משה לאמור בו במועד וגו' תקרא דהיינו שיאמרו לישראל הטעם שקורא אז במ"ת ועיי':

אי' בחגיגה ר"י כי מטי להאי קרא בכי והי' כי תמצאן וגו' עבד שרבו וכו' והקשו מ"ט לא בכי קודם בקרא קמא והי' לאכול ומצאוהו לגו' ואמרתי עפ"י מה שפרשתי כבר על גמרא ריב"ח בא לכרך גדול שברומאי ואמרו לו תיניק יש בבית האסורים ע"ש ותמצות הדבר שהקשה מי נתן למשיסה יעקב היינו הפחותים וישראל היינו אנשי המעלה הגדולים לבוזזים והשיב הלא ה' זו חטאנו לו אנחנו גדולים מה שלא אבו הפחותים בדרכיו הלכו ולא שמעו היינו הפחותים זו חטאנו אנחנו גדולי ישראל עפ"י גמרא שבת מעולם לא חזר הקב"ה מטובה לרעה חוץ מדבר עיי"ש ולפי"ז פסוק א' קאי על העם ואבל זה קאי על בני ישראל ונאמר והי' כי תמצאנו על כי פנה הלא שהי' פוני' פנים מע"ז ולא הוכיחו לכך בני כאן ועיי' כי קצרתי מאוד ויש להאריך:

וילך משה וקשה מה נתינת טעם בן מאה ועשרים וגו' לא אוכל עוד לצאת וגו' והא לא לכך לא הי' יכול רק נטול רשות, והנה מצינו בזהר בפ' בהעלותך ותנח התיבה בחודש השביעי זה קאי על הכסא שבחודש השביעי דן, וקשה הא כתיב בשבעה עשר לחודש וי"ל דהנה הי"ד כ' המדרש ויכולו לשין ויכלו שהיו המאורות הולכים קודם חטא אדה"ר במהירות וקצרה והי' הולכים מתחלת ד' עד ו' שנברא אה"ר ממזל טלא עד מזל מאזנים, ובזה מיישב הפייט שיסד בתפלת טל עתותי קיץ וחורף בניסן נבראו ואה"ר נברא בתשרי לפי הפייט אופד מאז וגו' ותי' דבאמת המאורות נתלו ד' ואדה"ר כברא במזל מאזנים וא"כ הלכו ביוד שעה מזל א'. ואפ"ל דעד דור המבול שלקי ג"כ ולא שמשו המאורות א"כ אפשר שער עד הגבול היו הולכים כל יום מזל א' ואח"כ נלקו עיד והולכים חודש כל המזל וא"כ אם עד דור המבול היו הולכים כל יום מזל א' ומזל שלושים מעלות ואי' מג"א ה' ר"ה בשם תו' שמה שאמרו בג' ראשונות הקב"ה דן היינו שעה ג' וא"כ אז המזלות במעלה י"ש מהמעלות דהא בלילה הלכו חצי המזל ט"ו מעלות ועד שעה ג' על היום ב' מעלות, וזה בשבעה עשר לחודש היינו מדרגה זו במזל הי' טו"ב ולכך

דן אז אתנו (וא"ש דברי הזוהר הנ"ל) ומצינו ויעל משה מערבות מואב הר נבו וגו' ואי' בגמרא בסוטה י"ב מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת והנה יהי' אפשר תוכן הכוונה שעשרע"ה הי' עולה י"ב מעלות יותר מאדם אחר מה שאדם אחר הולך מעלה אחד הי' הוא הילך י"ב, והנה מצינו ה' חלקי נשמה ומשה לפי הנראה כשהרג את המצרי הי' בן עשרים ובלא"ה עד בן עשרים אינו חשיב כ"כ כי ב"ד של מעלה אינו דן עד בן כ' וא"כ התחיל משה לעלות כך כשהי' בן עשרים והי' הולך כך מאה שנים בכל פעם י"ב מעלות והוי י"ב מאות ואח"כ זכה לכל ה' חלקי נשמה וא"כ הוי ששים מאות והוי ויו אלפים ושית אלפי שנין הוי עלמא וא"כ זכה משה בשניו כל מה שאפשר לאדם לעלות לכל שני העולם וזהו שאמר לו השי"ת רב לך אין לך עוד מקים פה, וזה שאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי וגו' ע"כ לא אוכל עוד לצאת וגו' ועיין:

פרשת האזינו

האזינו השמים ואדרבה וכו' י"ל מאי השמים הי' לו לומר רק שמים ותשמע ארץ מה הארץ ועוד מאי זה מדמה כמטר כטל כשעירים וכרביבים, וי"ל דהתורה נלמד בפרד"ס פשט דרוש רמז סוד והנה הפשט יש לדמות למטר שצריך לכל ובלא זה אין כלל, והרמז יש לדמות לטל שנותן מתיקות להצמחים כך הרמז מועט וממתיק הדברים או תיבות נראין יתירות כמו הטל טיפות טיפות, ודרוש דומה לשעירים שכ' רש"י שמגדלים את העשבים אף ד"ת מגדלין את לומדיהן וזהו הדרוש מגדל את האומרים והסוד דומה לרביבים שהוא באחרונה למלאות את התבואה, וע"ז אמר השמים לרבות בני אדם הגדולים מכונים ג"כ בשם שמים והארץ לרבות ההמון עם שמכונים בשם ארץ ג"כ, היינו אלו ישמעו הדרוש והסוד ואלו ישמעו הפשט ונרמזים לכך אמר אח"כ כי שם ה' אקרא וזה אמר לישראל וקשה הא עד עתה דבר רק לשמים ולארץ ארץ ובא אח"כ לומר לישראל כי שם ה' וכו' הי' לו לומר ואל בני ישראל אמר כי שם וגו' ונהנ"כ ח"ש שכבר דבר ג"כ לישראל ועיי':

פרשת ברכה

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואחז"ל בישראל לא קם אבל באו"ה קם ומנו בלעם ונראה דהנה אז"ל אין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו וגו' וכבר הקשו וי"ל דהנה ד' מדרגות בעבודת ה' זה למעלה מזה הא' מיראת העונש ולתקות השכר והיא צדיק שהרי מאמין בה' ובתורתו וממילא כל י"ג העיקרים רק לא הוי עובד ה' רק עובד

עצמו והוי חכם כי איזה חכם הרואה את הנולד הב' שמכיר שאין זה מהראוי וראוי להיות עובד ה' לשמור מעברה ולעשות מצות כי ה' צוה וזה הוא גבור שנא' איזה גבור הכובש את יצרו ולא נאמר יצרו הרע אלא אף יצרו שהי' כוונתו לעצמו יתגבר לעבוד ה' ואינו חושש לעצמו ג' שבא לדעת גדולת ה' וירא יראת הרוממת ואהבה לה' זהו נקרא עשיר כי אינו דוקא עשיר בנכסים כי מצינו בגמרא עשיר בדעת ואח"כ מתבונן עוד גדולת ה' ושפלות עצמו ומכיר שכל עבודתו מעט ממה שראוי לעבוד ה' והוא ממילא עניו ושפל אצל עצמו וזהו הכונה שורה אין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו וגו' ולזאת מדרגה הד' זכה מרע"ה ומכח זה פתח צינורות שפע קדושה לכל הנביאים ולחכמים שכולם יונקים ע"י שפע הנבואה וקדושה שפתח היא והנה זה לעומת זה עשה ויש כמו כן מדרגות בס"א וידוע כי סוף הקדושה ניצוץ שוקע בטומאה להחיותם כמו"ש ומלכות בכל משלה ואל"כ מאין להם חיות ובלעם הי' ראש לטמאי' עד שהשיג בניצוץ הקדושה ומשם יונקים כל הטמאים ע"י צינור שפתח הוא וזה הכוונה בישראל לא קם אבל באו"ה קם וענו בלעם ועיי':

לסמיכת התורה עיין לעיל ועוד אמרתי דהנה הרמב"ן הקשה ע"ט לא פתח התורה וידבר אלקים אל משה עי"ש שתי' כיון דהתורה קדומה לעולם ומשה רק כמעתיק מס' קדמון ולכך בא הלשון בתורה כמו שלישי המדבר לא כמו בשאר נביאים ויהי' דבר ה' אליו רק וידבר אלקים או וידבר ה' אל משה לא כמדבר בעצמו ויש להקשות ע"ז שהרמב"ן ז"ל בעצמו כ' שהתורה כולו שמותיו של הקב"ה וכך הי' כתובה מקודם בלי צירוף התיבות אשר עתה לפנינו רק שאח"כ הי' הצירוף כך וא"כ הדרה קושיא לדוכתי' וצ"ל דמשה כיון שהי' במדרגה פנימית יותר לא הי' יכול לצייר לישראל איך הי' הדיבר אליו אך שאר הנביאים כיון שהיו במדרגה למטה הי' יכולים לצייר לישראל איך הי' הדיבר אליהם וזה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ולכך בראשית ברא וגו' ולא וידבר כיון שמשה הי' צריך לומר כמו שלישי המדבר וכמעתיק מספר כיון שהי' בהדרגה גדולה ועיי':

אי' הסמיכות משרע"ה סיים לברך את ישראל תחלה בפרט ואח"כ בכלל אשריך ישראל כמוש"כ רש"י ואח"כ ויעל משה וגו' ואי' בגמרא שתים עשרה מעלות הי' ופסעם בפסיעה אחת עיי' ח"א מש"כ בזה ואפשר לומר דהנה אי' מתני' סוף עוקצין אריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל וגו' שנא' להנחיל אהבי יש וגו' וכ' הרמב"ם פשטות הקרא שיהי' להם עוה"ב שהוא יש אבל עוה"ז אינו יש שאין לו קיום והוא אין ולא יש וחז"ל דרשו ש"י עולמות היינו שיתקבצו כל תענוגי עוה"ז יהי' עוה"ב ש"י פעמים וכ' תויו"ט הרמז ש"י כי הוא ע"ד נקבה תסובב גבר עתה נטלו כמו בת עשיר נכסים ולעתיד ירשו ישראל הכל ועתה

הוא העשיר שבעה אומות משבעים והי' ל"א מלכי' כדאיתא ביהושע שכיבש ל"א מלכים וא"כ יו"ד פעמים ל"א הוא ש"י, ולפי"ז מרע"ה אם הי' בא לארץ ישראל לא הי' חורבן והי' עולם התיקון וא"כ מה שהינו נוטלין בביאה ראשונה חלק א' ובביאה שני' חלק זה ואח"כ לעתיד יוד חלקים הוא משה הראה להם שפסע זה בפסיעה אחת י"ב מעלות ע"כ לא בא לארץ והראה להם בזה מה שגרמו להם שגרמו לו שלא בא לארץ ע"ד ויקצפו על וגו' וירע למשה וגו' והנה אי' שם ארשב"ח לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום שנא' ה' עוז לעמו יתן וגו' ולפי"ז שם ההמשך שעתיד הקב"ה להנחיל וגו' כשיהי' שלום וע"י הוא קיום התורה בזה יזכו לכך לשי' עולמות והובא בשם פענח רזי ע"ז נאמר כל ישראל יש להם חלק וגו' שנא' ועמך כלם צדיקים וגו' ואפשר לומר זה פי' סיפא דקרא לעולם ירשו ארץ היינו ארץ החיים אימתי כשהם נצר מטעי מעשה ידי אם הם כמו מעשי ידי להתפאר ואימתי הי' שלים ביום ראשון כי ביום שני הי' מחלוקת לכך לא נאמר כי טוב וזה הסמיכות אשר עשה מנשה וגו' כהנ"ל שהראה שיזכו לכל אלו ש"י חלקים היינו בראשית ברא וגו' שיהי' שלום כמו ביום הראשון ועיי':

דרושים לראש השנה

דרושים ליום א' דר"ה הי' אז בשנה בעולם בכמה מקומות חלאים רעים ואתנו לא נגע בע"ה. א':

אתם נצבים היום כלכם לפני ד' א' ראשיכם שבטיכם וגו' והקשו המפורשים הכללים ופרטים וגם הקשה האלשיך מה שכתוב לפני ד' א' בין כלכם להפרטים, ועוד שאמר איש ישראל ולא אנשי ישראל, ונראה דהנה בחובת הלבבות כ' שאנחנו מובחרים מכל האומות אשר על פני האדמה ונצטוינו על התורה יותר משאר אומות, זה טובה לכללית האומה הישראלית ובישראל ג"כ יש מי שמטיב ד' לו בטובה יותר מזולתו, וצריך יותר לעבוד את השם ולהודות לו על הטוב, כגון כהנים ללוים מלכים עיי' בשער עבודת אלקים, ולפי"ז עשה כנסם לעברם בברית כמו"ש לעברך בברית ה' א' והקדים להם שלא כ"א מחויב לעבוד את השב"ה בשוה, כי גם בישראלים פשוטים ג"כ יש חילק ביניהם בטובות ה' עליהם ולכך אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ד' א', קודם אתם מובחרים בכלל כל הישראלים, שנבחרתם לפני ד"א יותר מכל האומות ואח"כ ראשיכם שבטיכם זקניכם וגו' יש בניכם מדרגות שחנן אותם השם ב"ה בטובה וכ"א צריך לעבוד את השי"ת ביתר שאת עבור הטובה והמעלה, ואח"כ כל איש ישראל, כ"א מישראל מחולק לפי טובתו והבן ועוד מצינו כשניצל מצרה ג"כ יש לעבוד יותר ומצינו ביעקב בבוא מבית

לבן ויאמר אליו אלקים עלה בית אל וגו' ויעקב אמר לבניו ואעשה מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי כ' יש חילק בין כשהי' בצרה וניצול כמו יעקב לגבי עשו ובין כשהשם מצילו שלא יבוא לידי צרה כמו שאמר ה' ללבן השמר לך מדבר עם יעקב וגו', וע"ז אמר יעקב העונה אותי ביום צרתי ועוד ויהי' עמדי בדרך אשר הלכתי ואתם רבותי ת"ל אנחנו כלנו חיים ובשאר ישובים וקהלות הי' ב"מ מיתות והחלואות ואותן מלחמות שהי' בעולם ואנחנו כצלמו וטעם תקיעת שופר לקבל מלכיות וזכרון לטובה, במה בשופר של מ"ת כי לקולות וברקים אין אנו יכולים לעשות זכרון ואבל לשופר אנו עושים זכרון מעתה כמה יש לנו לקבל לעשות אולם יעקב בא שלם גם בתורתו ואנחנו צריכין לראות אם אנו עושים נגד ה' כאשר עושה עמנו טובות: והמפורשים הקשו מ"ט השי"ת עושה הכנות כ"כ לישב למשפט ולשמוע סגורים וקטרוגים הלא כלם נסקרים בסקירה אחת ותי' הבינה לעתים בריש הספר בפשטות לטובתינו ואבל לא כתב היאך, ויש להסביר דהנה טבע בני אדם כשמזמינים אותו לדין מקודם עדיין מקשה לבו והיצר עושה לו אמתלאות וטענות שונות ונכזבות, אבל כשעומד בדין אז צריך לעשות איזה תחבולה שיהי' ישר אם יכול להתנצל את עצמו טוב ואבל אם לא מחייב, ולכך השי"ת עושה ג"כ וקובע עצמו לדין ואבל יותר אלקי מאכוש אפילו כשמודה שמחויב אז פוטר אותו כשמודה ועוזב וירוחם ואלו דברי הנביא עמי זכר נא מה יען וגו' הגיד לך אדם מה טוב וגו' ויש לדקדק הכפל הגיד לך וגו' ומה ד' דורש ממך, וגם שאמר כ"א עשות משפט וכו' וכי אינו מבקש ה' כ"א ג' דברים שאמר והלא מבקש לעשות ככל התירה הזאת. ולהנ"ל יתכן וכך אמר הגיד לך אדם כבר הגיד לך כל התורה כילה ואולם מה ה' דורש ממך, הלא לא עשית כל התורה ואין ברירה, כי אם עשות משפט היינו עשה בעצמך המשפט, ואהבת חסד היינו תן הודאה שעשה עמך חסד והצנע לכת כמו שפירש"י ז"ל לא כמדת בו"ד כשחוטא דם לאדם אומר יבוא פלוני ופלוני ומבקש מחילה לפניהם, ואבל הקב"ה אומר והצנע לכת מעתה רבותי כלנו רוצים הטוב כאשר עשה ה' לנו עד עתה שיוסף להטות אלינו חסד, תנו תודה עתה העת, הדיין צוח עשות משפט והכיר בעצמך:

ועוד יש לתרץ על קושיא הנ"ל, דכתיב והייתם נקיים מ"ה ומישראל והנה העברות והמצות כתב הרמב"ם ז"ל שאין יכול לשקול כ"א השי"ת בעצמו יש זכות שמכריע כמה עברות וכן להיפך, וא"כ אם השי"ת הי' דן בעצמו הי' מקום לחשוד ח"ו בידינו כשרואים שמגיע לצדיק בעינינו כמעשה הרשעים וכן להיפך, לכך מסדר הדברים לפני ב"ד שלמעלה ועיי', ואעפ"י שעדיין לנו לא מתגלה, יש לומר שזה א"א שא"כ נדע איזה מצוה גדולה ואיזה מצוה שכרה מעט, וזה א"א כדי שנקיים הכל בשוה כונו שכ'

המפורשים הטעם על שלא כ' בפורש שכר מצוה בתורה ועוד אפשר לומר טעם דהנה בינונים תלוים ועומדים עד יוהכ"פ והקשה הירושלמי וכי אין הקב"ה רואה את הנולד ותי' שאין דן רק באשר הוא שם ולפי"ז אם הי' השי"ת דן לפי יכולתו וידיעתו ואצלו יתברך שמו אין חילק זמנים בין עבר לעתיד והי' צריך לדין כפי ידיעתו ואבל כשקובע דין בב"ד שלמעלה הוא דן כפי הנבראים שיש חילק בין הזמנים ודן באשר הוא שם ועיי', וקושיא זו וגו' תירצי' הנ"ל יש לומר ולכון במומר ע"ה למנצח אל תשחת וגו' כי אקח מועד אני משרים אשפוט וגו' עיין היטב ולסיים בטוב תרוממנה קרנות צדיק והבן:

ומה יקר לי לפרש בדברי א"ז ז"ל הפיוט ביום א' דר"ה לאל עורך דין לבוחן לבבות ביום דין וגו' וקושית המפורשים הנ"ל ותי' ג' הנ"ל כתובי' ועומדי' וזה שאמר לאל עורך דין ופי' המפרש מלשון עורכי הדיינין ומלשון ערכתי משפט ופי' רבש"ע תהי' כעורכי הדיינין שתסדר טענתם לסייעם בדין ע"כ וקשה למה צריך השי"ת הכנות לישב כסאות ולערוך משפט לפני הדיינין ב"ד שלמעלה הלא הוא בוחן לבבות ביום דין וכולם נסקרים בסקירה אחת ע"ז משיב שהוא לטובתינו כי הוא גולה עמוקות בדין וכתירץ הג' הנ"ל שאצלו יתברך אין חילק בין עבר לעתיד והכל נגלה לפניו והי' צריך לדין כפי ידעתו ע"כ לדובר משרים ביום דין כפי' המטה לוי עושה לישראל לפנים משורת הדין להוגה דעות בדין לערוך הדין לפני ב"ד שלמעלה שיגידו דעתם כפי ידיעתם לדון באשר הוא שם כתי' הירושלמי הנ"ל ובזה הוא לותיק ועושה חסד ביום דין והבן פא"ה]:

ב':

משרע"ה כשבירך את ישראל פתח ואמר ה' מסיני בא וכ' רש"י פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכו' וממנו למד המשורר באותו זמר שאמר בענין ר"ה שאנו נוהגים לאומרו קודם תקיעת שיפר כל העמים תקעו כף ופרש"י ז"ל העמים על אוה"ע שיתערבו יחד להריע לאלקים בקול רנה ויל"ד דלא הו"ל העמי ב"ה הידוע רק עמים וגם איך שייך אח"כ ידבר עמים תחת רגלינו וגו' וכי בשביל כך יש להם להריע ל"ה ע"כ אפשר לומר דכוונתו ג"כ על השבטים שנקראו עמים כמו שפרש"י ז"ל על אף חובב עמים חבה יתירה חבב את השבטים כל או"א קרוי עם שהרי בנימין לבדו וכו' עיי"ש תקעו כף שהם תקעו עצמם ביד הקב"ה כמו"ש משרע"ה כל קדושיו בידיך ויהי' הפי' כל קדושיו בידיך שנתנו את עצמם בידיך ע"ד שאמר אח"כ והם תוכו לרגליך שתכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני הריעו לאלקים בקול רצה היינו שאמרו נעשה ונשמע בשמחה כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ ואעפי"כ לא רצו שום אחד מהאומות לקבל את התורה כונו שנאמר ה'

מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' וכ' הרמב"ן ז"ל שלא בלבד לאדום וישמעאל בא הקב"ה מתחלה שיקבלו את התורה רק לכל האומות הלך שיקבלו את התורה ולא רצו רק שפרט הכתוב אלו החשובים וישראל קבלו את התורה עוד י"ל כל העמים תקעו כף ע"ד שפי' רש"י ז"ל ג"כ אף חובב עמים אפילו בשעה שמראה הקב"ה חיבה לאומות כל קדושיו בידך ידו חס עלינו, וזה כל העמים [ויהי' קאי לפי"ז העמים על האומות ע"ד רש"י ז"ל ואבל יהי' ה"ה מחלק את הדיבר] תקעו כף אפילו יתקעו כלם כפיהם זל"ז להרע לנו לא יכולו הריעו אתם ישראל לאלהי' בקול רצה כי ה' עליון ידו רמה ולא יעזוב אותנו ופתח בזה המשורר לעורר רחמים עלינו היום: ואמר עוד בשבחו של מקום ובו הזכרת הזכות לישראל ידבר עמים תחתינו ע"ד שראיתי בשם ר' יעקב חגיז שחבר עץ חיים על משניות שכ' כי בשים דבר אין אנו יכולים לשבח את השי"ת רק במה שאנו מצפי' לתשועתו כי בזה נכלל גדול גבור ונורא כי גדול יום קיבוץ גליות כמו שאמר רש"י ז"ל על קרא ושב ה' א' את שבותך [ויש להסביר הדבר עוד כי כשאנו אומרים איזה תיבות לשבח את השי"ת א"כ ח"ו יש לומר וכי סינותי' לכילו שבחו דמרא משא"כ בזה שאנו מצפים לתשועתו נכלל הכל ועוד יש להסביר כי החובת הלבבות כ' בשער היחוד באורינו גדול גבור ונורא הוא שמות התוארים ואין לתאר השי"ת רק הכוונה לשלילות הפכו, כמו"ש האריסטו שבחי' אמתות מן ההתחייבות עיי"ש ואבל בזה שאנו אומרים שמצפין ונכלל בו הכל אין אנו מתארים אותו כלל] וכ' היא ז"ל שזה כונת הכ' ואני תמיד אוחק והוספתי על כל תהלותיך, במה שאני מיחל תמיד בזה אני מוסיף על וגו' מה שאפשר לומר עליך, ואני אומר עוד שזהו הכונה מהולל אקרא ה' וגו' ופי' רש"י ז"ל אני מהלל בשעה שאני קורא לפי שבטוח אני שאושע מאויבי עי"ש וקשה לשון מה לל דהו"ל אני מהלל ולהנ"ל א"ש מהולל הכוונה השי"ת מהולל בזה שאקרא ה' ובטוח אני שאושע מן אויבי והבן, וזה שאמר ידבר עמים תחתינו הכינה שאנו מצפים כי ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו יבחר לנו וגו' וזה הגדולה שבשבחים וגדול זכות ג"כ לישראל, ומעתה פתח בצרכי' של ישראל הא' תקיעת שופר וזכרון קבלת התורה כי אנו צריכים לראש השנה לחדש קבלת התורה, והנה מצינו בקבלת התורה מתחילה ויהי' ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי' קולות וברקים וענן כבד על ההר וגו' וקול השופר חזק מאוד ויחרד וגו' ואח"כ ויוצא משה את העם וגו' ויהי קול השופר הולך וגו' משה ידבר, והי' מתחלה קולות וברקים וקול השופר ואח"כ רק קול השופר ומ"ט, ואפ"ל דהנה התורה צריכים לקבל מחמת ב' דברים הא' מחמת רהות ויחול היינו מצד שכר ועונש, ואח"כ מחמת אהבה לגדולתו ורוממותו יתברך שמו וזה קולות וברקים הי' ליראם כמו"ש להפשיט

עקמימות שבלב וקול השופר רומז על אהבה כמו"ש שופר הוא אותיות שפרו מעשיכם ומתחילה מקבל אדם את התורה מחמת שכר ועונש ואח"כ אם מתגבר עליו השכל מקבל מאהבה וכמוש"כ התו"ה. ומשו"ה הי' מתחלה קולות וברקים ואח"כ רק קול השופר וזה הפי עלה אלקים בתרועה אלקים הוא מדה"ד וגם בתרועה יש לו ב' פירושים הא' לשון שבר וא' לשון ריעות, ואח"כ וה' בקול שופר לבד ואח"כ בצרכינו והנה מתחלה צריך להאמין כי ענינינו מסור להבורא ית"ש מכל וכל, ועוד צריך להאמין באמונה שלימה כי השי"ת יודע בטוב לנו יותר ממה שאנו בעצמינו יודעים ועניינו בתפלה רק לעשות עצמו מוכן לקבל הטוב כי השי"ת נותן הכל לטובתינו הן הרע והן טוב, רק שמשתנה לפי הכנת המקבל, והעיקר להתחרט על עונותינו, וז"ש ירמי' ע"ה מי זה אמר ותהי אדכי וגו' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב או שכונתו כמו בלשון בתמי' וכי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב הוא הכל מאתו יתברך, או שכונתו כהנ"ל מפי עליון לא תצא הרעות והטוב רק טוב רק שמשתנה לפי הכנות האדם, וזה מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו: והנה להראות זה בפועל צריך להודות על הכל הן על מה שהתנהג השי"ת אתנו הנראה לנו רע הן טוב, וזה זמרו אלקים זמרו זמרו למלכנו זמרו כי מלך על כל הארץ אלקים ובזה זמרו משכיל יוסיף השגחתו עלינו, ואמנם כ"ז לשעתו ואבל העיקר שאנו צריכים להתפלל הוא על גאולתינו ועל פדות נפשינו וזה ע"כ צריכי' אנו להתפלל בלא זה לא יהי' התשועה כמ"ש הכ' ובקשו ה' אלקי' ואת דוד מלכם, וזה מובן במאמר אבינו הזקן ה' יראה אשר יאמר היום שיתפללו ע"ז בהר ה' יראה, כי ע"כ צריכים אנו לבקש ע"ז כמו"ש הספרי' שצריך התעוררת מלמטה וזה אמר המשורר כי אצל ה' כבר מוכן התשועה והוה כאלו כבר נעשה כי לא קצרה ידו ותשיעת ה' כהרף עין וז"ש אלקים ישב על כסא קרשו דהוה כאלו כבר ישב על כסא קדשו אומנם בתנאי נדיבי עמים נאספו כשיהי' נדיבי עמים שהתנדבו לקבל התורה ועול מלכותו יתברך נאספים לבקש עז עם אלקי אברהם כמו"ש אברהם אשר יאמר היום וגו' כהנ"ל כי לאלקים מגיני ארץ אז מאוד נעלה, ובקוצר רעז לנו המשורר כל עניני תקיעת שופר לקבל מלכותו יתברך ותורתו וזה מלכיות זכרונות שיעלה זכרונינו לטובה וגם שופרות רנז לשופר של משיח בב"א:

ג':

בפ' פנחס בחודש השביעי וגו' מקרא קידש יהי' לכם וגו' יום תרועה יהי' לכם ובפ' אמור בחודש השביעי וגו' יהי' לכם שבתון זכרון תרועה, הנה נאמר ג' פעמים יהי' לכם, ונקדים גמרא ברכות מניין שהקב"ה מניח תפילין וגו' וכי משתבח קוב"ה בשבקיי' דישראל אין וגו' עיי"ש כל הענין ופירש הרשב"א וחיד"א מהרש"א שם, יוצא מדבריהם

שהתפילין לנו לג' דברים הא' שאנו מקשטים עצמינו ביחוד שמו שעושה לנו אותות ומופתים הב' נגד הלב אשר שם שורש השכל והוא מהבורא ית"ש הג' שבחר בנו מכל העמים, וכן על הראש א' לתכשיט כהנ"ל הב' שהתפשטות השכל אשר במוח הוא ג"כ מהבורא ית"ש, ושבחר בנו, ועל אלו ג' כוונות הקב"ה מניח תפילין שמתפאר בנו ולובש אותם לתכשיט א"ע בזה והב' שאנחנו היינו הראשון אצלו יתברך לברוא בעבורינו כל העולמות והג' שעשה לנו ניסים, ועל הראש גם כן לאלה הכוונות לתכשיט שמתפאר בנו ושהתפשט עולמות והשגחתו על הכל בעבורינו שנתן לנו את תורתו ושעשה ניסים בעבורינו ובשבת ויו"ט שאין אנו מניחים תפילין מה שאנו שומרים ושמחים ומתענגים באותן הימים ממילא הוא על ג' כוונות אלה כידוע בכל יו"ט ושבת טעמים בכל אחד ור"ה ג"כ שהוא ראשין לגמר העולם ויותר צוה השי"ת אותנו בר"ה שהוא התחלת השנה על תקיעת שופר על ג' כוונות האלה וצריכין אנו לכיון בתקיעה שופר הראשון לקיים מצות הבורא ית"ש אפילו בלי שום טעם ואח"כ על אלו ג' הכוונות הא' מלכיות שהוא בורא הכל ועילת כל העילות וסיבה לכל הסיבות ואנו מתפארים בזה ושהוא עשה ועושה הכל בשבילנו וזכרונות שיעלה זכרונינו לט ב' ממילא הכל השגחתו עלינו ובשבילנו ושופרות שנתן לנו תורתו ממילא שבחר בנו מכל והודיע לנו יום המשפט כמו"ש מגיד דבריו ליעקב וגו' ומשפטים בל ידעום לאו"ה וכשאנחנו תוקעי' באמת ומקבלים אלו הדברים בשמחה מעוררי' אנו למעלה שהקב"ה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים שמתפאר בנו ומשבח בשבחינו ועל שאנחנו שורש הבריאה בשבילנו מטיב עמנו ומשגיח על הכל בעבורינו, אולם יש סודות גדולות אשר בעו"ה אין אנו משיגים עכ"פ הפשטות אנו מכוונים לזה וגופם של הקולות האלה הפשטות שלהם הפרטי' תקיעה שהשי"ת ברא אדם ישר ואח"כ ע"י רוע מעשיו עושה שברים ופגמים צריך לזה תרועה לחרוד ולילל על רוע מעשיו ולהוריד דמעות ואח"כ התקיעה שיוכל להיות שוב אדם ישר שאין לך דבר שעומד וגו', ואמת שבר"ה אין אנו אומרי' ווידוי אבל אעפי"כ היא ראשון לעשי"ת א"כ כשאנו יודעים באמת מעמדינו במה נזכה ע"כ למען השם לא נעשה שקר בעצמינו ובמסתרי' תבכה נפשינו ונקבל עלינו לעזוב דרך רשע ואנו צריכים לעשות זה על ב' שרשים ה"א אם אנו מאמינים האמת באמת מה שאנו אומרים בר"ה יכתבון וג' ספרים נפתחים כלנו רוצים חיים ובריאות ופרנסה ואין אנו יודעי' באיזה דרך מוליכים אותנו למעה"ש אם לא עכשיו אימתי לאחר גזה"ד קשה לתקן זהו מיראה צריך לעשות תשובה ולקבל עלינו לילך מעתה בדרך הטוב ואח"כ באמת גמור לא די בזה רק אנו צריכין לקבל דרך הטוב מאהבה כשאנו מציירים לבו גדולת הבורא ית"ש עכ"פ לפי

קוצר ידיעתנו כי גדולתו ית"ש א"א להשיג ואנו רואים שפלות עצמינו והנה הדרך הזה לאהבה הוא כשאנו מאמינים בעצמות מציאותו ית"ש אשר א"א לנו להשיג ודרך היראה ממה שאנו רואים מהשגחתו ושהכל מיד ה' ונ"מ בין ב' אלו כבר נאמר בגמרא בתשובה מחמת יראה זדונות כשגגות ותשובה מאהבה זדונות נעשה כזכיות ונעשים אוהבי' אצלו יתברך וע"ז אמר הנביא דרשו ה' בהמצאו היינו לפי מציאות זה מאהבה ואם לאו עכ"פ קראוהו בהיותו קרוב ממה שהוא קרוב עלינו היינו השגחתו וכבר כ' כי כל הברכות שאנו מברכים המה על דרך תחלה לנוכח על מה שאנו רואים השגחתו ואח"כ בנסתר על אמיתות מציאותו אשר אין אנו יכולים להשיג, ועל אלו הכוונות יעזב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה' היינו מאהבה וירחמהו ואל אלקינו היינו ממה שהוא אלקינו עכ"פ מיראה אעפי"כ כי ירבה לסלוח ועל אלו הכוונות על אמונת אלה ואם באמת נשרש עצמינו בדברים אלה צריכים אנו עתה לקבל תורתו ולהאמין כי יהי' זמן לגאולה אשר ה' ירחם עלינו ויגאל אותנו וע"ז מרמזים העיקר ג' סדרים האלה למלכיות שיגלה מלכותו בכל העולם וזה יהי' עיקר זכרונינו לטובה כי זה הוא טובה באמת וע"ז בא השופרות לזכרון שופר של משיח ותחי' המתים שיהי' עולם התיקון ובזה אנו מצפים שיתן ה' לנו שנת חיים טובים וגו' ובא לציון גואל בב"א: ד':

דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב יש לדקדק הכפל דרשו קראוהו, גם בסיפא דקרא יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו צ"ב כפל הלשון וי"ל דהנה העיקר ביום זה האמונה בשם יתברך היום הי' גמר הבריאה האדם שהוא עיקר הבריאה ובשבילו נברא העולם, והאמונה עפ"י ב' דברים הא' הוא הקבלה דור אחר דור הב' ע"י החקירה ולאו כ"א יכול בזה והעיקר הקבלה ומי שאינו מאמין בקבלה הוא רשע ומי שמעמיד הדבר על חכמתו ומה שאינו משיג לפי שכלו הוא כופר הוא איש עון והקבלה ע"י מציאותו יתברך לאבותינו ומעמד הר סיני שהי' שש מאות אלף בני עשרים עד ששים וזקנים ונערים והנשים וראו מה שראו כ"א לפי מדרגתו ולדעת חז"ל כל העולם ידעו מעמד הזה ובאו לבלעם לשאול מה זה ומה שע"י החקירה הוא קרוב להתבונן תמיד בהילוך המזלות וכל מה שיש בעולם ומבשרי אחזה את אלקי וע"ז אמר דרשו ה' בהמצאו ע"י מציאותו לנו היינו הקבלה קראוהו בהיותו קרוב היינו ע"י החקירה כי קרוב הוא להתבונן תמיד בנפלאות ה' השמים מספרים כבודו ומהלך המזלות ואח"כ אומר יעזב רשע דרכו היינו שעושה דרך לעצמו וכופר מה שקבל ואיש און היינו שחושב עפ"י שכלו מחשבון און, ועל אלו הב' אמר אח"כ ישוב אל ה' וגואל אלקינו וגי' והבן:

ו':

במדרש רבא בשם ר"נ פתח עלה אלקים בתרועה כשהקב"ה עולה ויושב על כסא דין בדין הוא עולה כמה שנאמר עלה אלקים בתרועה וכשישראל נוטלין השופר ותוקעין עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים שנאמר וה' בקול שופר ומתמלא רחמים ומהפך מדה"ד למהר"ח, וי"ל מה לשון בדין הוא עולה ועוד לשון נוטלין ותוקעין, והנה בגמרא דר"ה דף ט"ז אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכיני עליכם וקשה לשון אמרו ונראה עיקר התקיעה י"ל עפ"י מש"כ הרמב"ן על פסוק אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם וגו' דאין זה חשוב בעיני הקב"ה כלל להראות כחו בין שנאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כלם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלקי אלקים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם עיי"ש ובזה י"ל את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וכו' שדקדק האלשיך שהי' לו לומר להיות לו לעם ובפסוק ב' שאמר ה' האמירך היום להיות לו לעם הול"ל להיות לך לאלקים ולפי הרמב"ן הנ"ל א"ש דה"ק את ה' האמרת היום להיות לך לכל הפחות לאלקים ועיי' ובזה א"ש גמרא הנ"ל אמרו לפני לשין הבדלה והפרשה או לשון התרוממות כהנ"ל כדי שהמליכיני ועוד שם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובונה בשופר והנה הטובה הפשיטה הוא ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש אמנם ובמה בשופר הכונה כמו שפי' מנחם עזרי' מה שהתפלל יעקב לחם לאכול ובגד ללבוש וקשיא מה אמר לחם לאכול פשיטא הוא דלחם לאכול וכן בגד ללבוש אכן יוצדק עפ"י הגמרא עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מלת וזה שהתפלל לחם לאכול ובגד ללבוש שהי' עולם התיקון שיהי' מזומן הלחם לאכול בלי טרחא וכן בגד ללבוש עוד שם למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקרת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני קשה למה לי ומעלה והנה גם בעקידה קשה הקרא ויקרא אברהם שם העקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה וי"ל דהנה בזמן שביהמ"ק קיים נקל הי' לזכור זכות עקדת יצחק כי הי' מקריבים קרבנות במקום ההוא בעצמו ונאמר שם בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ואבל עתה בעו"ה רק זכרון דברים ואאע"ה ראה ברוח קדשו שיעברו עלינו עתים אלו ע"כ אמר ויקרא את שם המקום היינו בזיון שיהי' מקריבים במקום עצמו ה' יראה היינו מעצמו ואבל אשר יאמר היום שיהי' רק נאמר היום בהר ה' יראה אני מתפלל

שיהי' ג"כ ה' יראה והשם הב' עולה לכאן ולכאן ובזה א"ש הנ"ל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק ומעלה אני עליכם וכו' אפילו עתה בזמן שאין בהמ"ק קיים:

ועוד שם אח"כ למה תוקעין וכו' כדי לערבב השטן וקשה איך ואפ"ל דהנה כתיב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיות קרוב וקשה כפל הלשון וגם כי לא וחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי קשה שנוי הלשון דהנה הבינה לעתים הקשה איך שייך בהשי"ת שישב למשפט כמדת בו"ד וכי צריך הוא ית"ש לש מע טענת בעה"ד ולהיות נושא ונותן בהן ולקבל עדים ופירש בזה כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב היינו שבאמת ממה שמשפט לאלקי יעקב חק לישראל הוא כשאר חקים ואין אנו מבינים הטעם (עיין לעיל אות א') ואבל י"ל דהנה הידיעה אינה סותרת את הבחירה וא"כ שאין דיעת השי"ת מביא במעשה ב"א אם להרע או להטיב גם המשפט צריך להיות כמו כן ובזה י"ל איוב כ"א הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט ועיי' בלשון בתמי' כיון שאין הדעת מלמד גם המשפט לא יהא רמי' בלתי מובן אמנם מצינו אעפי"כ כולם נסקרים בסקירה אחת וי"ל דאם השי"ת רואה עפ"י הדין שלא יתקיימו הוא מסלק עצמו מדין למעלה לשפוט עפ"י גדולתו ובמקום גדולתו שם ענותניתי ועושה לפנים משוה"ד במקום שאין שטן ומקטרג יוכל לבוא ובזה אדרבה לרחמי' כשהוא שופט רמי' ובזה י"ל תשובת אליפז כ"ב שם הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל ועיי' שהשיב לו וכי יהא נכון לפני אם ישפוט לפי משכיל ב"א. ובזה מבואר דרשו ה' בהמצאו כהנ"ל שיהי' עכ"פ בפי ישראל ואח"כ קראוהו שיזכו אתכם ואבל במה פועלים, בתשובה ויסלק עצמו מדין לרחמים ובזה יערבב השטן שלא יוכל השטן לבוא שם לקטרג כי לא מחשבותי היינו אעפ"י שאין ידיעתי גזירה לכם אעפי"ש ולא דרכיכם דרכי לא אתנהג לשפוט כמשפטיכם אלא גבהו שמים מארץ כן גבהו ואעשה עמכם חסד, ובזה מבואר המדרש הנ"ל כשעולה על כסא דין בדין הוא עולה כהנ"ל כיון שאין ידיעתו מכרחת ואין הידיעה הגזירה בדין הוא שישפוט כמדת בני אדם וכשישראל נוטלין השופר לשין וינטלם וינשאם שמנשאים השי"ת ע"י השופר מסלק מכסא דין לרחמים כהנ"ל ועיין: ז:

תקעו בחודש שופר בכסא וגו' יש לפרש עפ"י מש"כ הר"ן ריש ר"ה להקשות לר"י דבניסן נברא העולם מ"ט ר"ה בתשרי ואנן פסקינן כר"י וכ' הר"ן שרצה המקום לזכות לישראל בדינם ורצה לדון את ישראל בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה שלפי שנתרצה הקב"ה בי"ה הוקבע סליחה לדורות לכך גזר השם שיהי' אדם נידן בר"ה ושיהי' יום הדין בתשרי כדי לעשות תשובה להזמין את עצמו ליוהכ"פ שבו הי' יום סליחה שבו נתנו הלוחות האחרונות ויהכ"פ אינו מכפר רק לשבים שיעשו תשובה מתחלת החודש וזה הפי' תקעו

בחודש שופר וקשה למה בזה החודש וגם לא ידענו באיזה חודש ע"ז אמר בכסא ליום חגינו ועדיין קשה למה זה היום בזה החודש ומשיב כי חק לישראל הוא בזה החודש לכך משפט לאלקי יעקב ועי':

ח:

הושע הנביא ע"ה אמר לכו ונשובה אל ה' וגו' ופי' רש"י דעיומים קאי על ב' זמנים שעברו עלינו ב' בהמ"ק שנחרבו ביום השלישי על הבית העתיד בב"א, והנה הביאו שמצינו סתירה בזוהר אם להזכיר חטאים בר"ה, ואפ"ל כיון שנתן טעם במקום שאמר להזכיר דאם האדם מתודה מעצמו אין השטן מזכיר אח"כ וא"א לו לקטרג ולפי"ז י"ל אם אדם מרגיש בעצמו שזכיותיו מרובין יפה לו שלא להזכיר ומ"ט ימשיך הדין על עצמו והשטן לא יקטרג דאף אם יזכיר עונותיו יהי' זכיותיו מרובין ואבל אם מרגיש בעצמו שעונותיו מרובין יזכירם ויתחרט עליהם לעשות מיד קצת תשובה עכ"פ שהשטן לא יקטרג עליו, ומעתה אנחנו יודעים בעצמינו בלתי ספק שעונותינו מרובין יש לנו להתודות די שלא יהי' הקטרוג עלינו בשעת הדין ויש לפרש זה בפסוק תקעו בחדש שופר בכסא וגו' היינו שהחטאים יהיו מכוסים כי חק לישראל היינו שהם במדרגת ישראל שהזכיות הן מרובין משפט לאלקי יעקב שאם הם בבחינת יעקב עדות ביהוסף שמו צריך להתודות ולעשות תשובה כיוסף שעשה תשובה כמו"ש אמרת ה' צרפתהו וגו' עד עת בא דברו היינו דבריו של יוסף שהתודה שחטא במה שאמר והזכרתני לשר המשקים בפרט בשעת תקיעות שכ' כמה פוסקים שצריך להתודות והיינו שאז מתחיל הדין והתקיעה הכרזה לדין כ"ב היע"ד כמו"ש בפיוט ובשופר גדול יתקע וגו' ויאמרו הנה יום הדין, ומעתה כבר אמרו כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו כחרב בימיו ומסתמא עדיין השטן מרקד בינינו באלו עברות שהחריבו שני מקדשים ועכ"ז הי' השי"ת מותר רק על עזבם את תורתי וזה בעו"ה דור אחר דור נתמעט [ויש להאריך על גידול בנים לת"ת ואנשים הולכים בטלים ברוב הימים ובפרט שבת ויו"ט שיש להם פנאי ומבלים הזמן בהבל וריק ואפילו החיוב שנים מקרא וא' תרגו' אינם משגיחים להשלים] ובית שני על שנאת חנם ומחלוקת ובעו"ה אנו מלוכלכים הרבה ועתה העת אם לא עכשיו אימתי בשעת שידענו שיהי' דין ועל מה יש לנו לסמוך כ"א על התשובה שנשוב באמת ובלב שלם עתה ויע"ד פי' הקרא הנ"ל על שנותיו של אדם ימי עלי' עד ל' ימי עמידה עד חמישים ימי ירידה אח"כ והתשובה בימי עלי' ועמידה חשוב ואבל בימי ירידה אינו חשוב כ"כ ואפ"ל עוד הפסוק עפ"י הרמב"ן הובא ביערות דבש על ג' דינים בר"ה ובשעת מיתה ויוה"ד הגדול לעתיד שפי' על פי משל למלך שהושיב שר באחד המדינות ועזב דרך הטיב והתרה אותו ברכות וקשות ויסורים

להטיב מעשיו וכשרואה המלך שאין תקוה השיבו לחצר המלך ואבל תחלה צריך לנקות עצמו מכל טינופים ולתקן מה שנתקלקל ע"י התעלמותו ממצות המלך ואח"כ עושים לו דין על מה שלא שמע ולא עשה מצות המלך שמרד על דבריו והנמשל מובן ויש להאריך ג"כ בתוכחה וע"ז אמר הכתיב לכו וגו' כי הוא טרף וגו' יחיינו מיומים בשני זמני דין ובשלישי יקימנו ונחי' וגו' ועיי':

ט:

תקעו בחודש שופר וגו' אפ"ל דהנה השופר מלכיות להמליך עלינו וגו' זכרונות שיעלה זכרונינו לטובה שופרות על הגאולה ועילם התיקן וזה תקעו וגו' בכסא היינו לאותו יתברך שהוא מכוסה ונעלם מעין כל כי חק לישראל היינו לתת חק יש בכלל זה חק חיים ופרנסה ועוד השלישי משפט לאלקי יעקב היינו כי ידין ה' עונו עד וכפר אדמתו וגו' והבן: י:

כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות וגו' ויש לפרש דהנה אי' במתני' דר"ה יו"ט של ר"ה שחל בשבת במקדש הי' תוקעין וגו' ובגמרא מנא הג' כתיב א' אומר זכרון תרועה וגו' ומסיק רבא מדאורייתא משרי שרי ורבנן וגו' עיי"ש וקשה עדיין למה כ' זכרון תרועה והנה רש"י פי' בחומש זכרון תרועה על פסוקי זכרון ופסוקי שופרות, והרמב"ן טען שאלו הפסו' הם מדרבנן ופי' דזכרון בא לומר שאנו נזכרין אצל השי"ת לומר שיום זה הוא יוה"ד ועיי' שם באריכות פ' אמור, וא"כ מהצורך תקיעת השופר ליוה"ד וחז"ל מנעו אותנו ואבל אי' שבת דף ד' הלא לא ישמע לנו לבוא לידי חיוב כרת וכאן איך גזרו עלינו חז"ל שלא נתקע הצורך ליוה"ד ובודאי ראו חז"ל כי בשבת אין צריך ת ת"ש וכל הפעולות שעושה השופר ביום זה בחול עושה השבת בעצמו ובעמוד על הדבר כשנדע פעולת השופר ליוה"ד ואח"כ איך השבת פיעל זה, והכה במתני' ב"ד פרקי' העולם נידון וגו' בר"ה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון שנא' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובגמרא ג' פשטים על כבני מרון תרגימו כבני איוורנא רשב"ל אמר כמעלות בית חורין אמר ריא"ש כחיילות של בית דוד אמר רבה בב"ח אר"י וכולן נסקרין בסקירה אחת וגו' היוצר יחד וגו' ועיי"ש פרש"י ומהרש"א שם הקשה דהאי קרא דנקט לא נסיב לי' אמילתא דקאמר התנא עוברין לפניו כבני מרון אלא אמלתא דמבחוץ שלא הוזכר כלל במלתא דתנא וכולן נסקרין וכו' עיי"ש תי' ועדיין קשה לאידך אמוראי הנ"ל שלא פי' כר"י ונראה לענ"ד דהנה כ' מהרש"א לפני זה הטעם דנקט תנא דמתני' כבני מרון או כבני אימרנא או כמעלות בית חורין או כחיילות של בית דוד דמרמז על ג' כתית בני אדם שהם צדיקים ובינונים ורשעים מאי דמפרש כבני

אימרנא נתכוון על כת הרשעים כמו שהצאן נמנה לטבח כן הרשעים נמנו למיתה מאן דמפרש כמעלות בית חורין נתכוון על כת הבינונים כמו שהם מעלות ב"ח נימנין במקום מוציע כן הבינונים יעצים בו ביום אם להשאיל או להימין ומאן דמפרש כחיילות של ב"ד שהם נימנים למלחמה לצדיקים עיי"ש, ולפי"ז קאמר ר"י וכולם נסקרים בסקירה אחת כיון דלפי"ז השי"ת אינו דן כאחד רשעי' ובינונים וצדיקים וא"כ צריכים להיות הכל מקודם לראות ואח"כ לברר באיזה כיתות יבוא זה וזה ומתחלה נסקרים בסקירה בחלקם לג' כתות ואח"כ עוברין א' א' לדין על פרטים מעשיהם, וא"כ דבר זה מחויבת מאי דאמר התנא כבני מרון להיות כולם נסקרים כא' ושפיר מביא ע"ז הפסיק היוצר יחד לבם וא"ש זה י"ל לשון התפלה מה שאומרים בזכרונות הכל גלוי וידוע לפניך ה' א' צופה ומביט עד סוף כל הדורות כי תביא חיק זכרון להפקד כל רוח ונפש להזכר מעשים רבים וגו' דלכאורה הי' לומר לפקיד ולזכור לפי פ' הפשוט ולהנ"ל א"ש ומדויק וכמובן והשי"ת ברוב רחמיו נתן לנו מצות תקיעות שופר והוי לג' דברים הא' מלכיות כל העמים תקעו כף לזכרון מ"ת שבא השי"ת מן השמים לגלות לנו לקבל עול מלכותו וכן ומצינו בר"ה שהשי"ת מקרב א"ע לנו שנקבל עלינו עול מלכותו כדמצינו במדרש כשמלאכי השרת מתכנסין ושואלין אימת ר"ה אימת יוהכ"פ משיב להם השי"ת אני ואתם נרד לב"ד שלמטה וכ"כ למה כדי שנקבל עלינו עול תורתו כמו שעשה בשעת מ"ת וזה הפי' כדי שתוווליכיני עליכם כשאני עליכם דייקא [ויהי' פי' המדרש דידוע דמ"ה רצו שלהם יתן התורה וסוברים שאם יהי' ר"ה ויהכ"פ וה' יראה שאנחנו לא שמרנו כראוי יחזיר ממנו ויתן להם לכך מצפים אימת ר"ה ויהכ"פ והשי"ת משיב אדרבה אני ואתם וכו' והבן] והב' זכרונות הוא התשובה ואיך דהנה מהר"י מינץ פי' יגמלנו ה' כצדקי כבור ידי ישוב לי כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלקי כשנתבונן בחסדי ה' בענין תשלום שכר מצות מצינו ג' טובות גדולות הא' מי הקדימני ואשלם ואעפי"כ משלם שכר ועוד מחשבה טובה מצרף למעשה ואבל לא מחשבה רעה כמו שמצינו און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אכן שמע וגו' לטובה בקול תפלתי (ועיין נועם דברי הכ"י באריכות בפ' לך בקרא זה) ועוד שכר מצוה בהאי עלמא ליכא שיהי' שכרו נצחיי בערך הנעבד השי"ת שמקבל הפעולה של המצות אבל עונש עברה אינו נצחיי רק זמניי עונש עובר (כידוע שהאריך בעהקרי"ם ומפרש הקרא באברהם שכרך הרבה מאוד והובא הקדמה זו הרבה במפורשים] אפילו ברשעים בגיהנם מצינו לעולם ירשו ארץ לבלתי ידח ממנו נדח, וזה שאמר דהמע"ה לא שהי' משבח א"ע אדרבה הוא החזיק א"ע לפושע וחוטא כמה פעמים והכא הכי קאמר יגמלנו ה' כאלו הי' צדקי היינו חסד הא' כבור היינו בר לב ידי מחשב

כאלו הי' מעשה בפועל ישיב לי, כי שמרתי דרכי ה' היינו מה ששמרתי הוא מחשב לי כאלו הוא דרכי ה' לשלם לי שכר נצחיי ולא רשעתי מאלקי אבל על רשעתי אינו משלם כן והכל הוא חסדי ה' ולפי"ז כשנתבונן ג' דברים אלו שהכל מאת ה' גוף ונפש ומאוד כי מי הקדימני א"כ נקבל עלינו בנקל מסירת הנפש כאשר קבלו עליהם אבותינו וגם נתבונן כי העוה"ז הוא זמני כצל עובר והעוה"ב הוא נצחיי בלי תכלית וקל לקבל על עצמינו עבודת ה' בכל לב ובכל נפש, ואח"כ השי"ת יעשה עמנו חסד הג' הנ"ל ויצרף מחשבה טובה למעשה וזה הכוונה כדי שיעלה זכרוניכם לטובה היינו הזכרון שלכם שאתם מקבלים עליכם במחשבה יעלה לטובה ויחשב כמעשה:

הג' שופר להזכיר שופר לעתיד והכוונה בזה נקדים בפ' ואתחנן כ' ובקשתם משם את וגו' ומצאת וגו' בצר לך ומצאיך כל הדברים וגו' כי אל רחום ד"א וגו' והקשה האלשיך לאחר שאמר כבר שישובו למה אמר בצר לך ועוד קשה מ"ש ושמעת בקולו ולא אמר עדיין שום תשועה מאי שייך כי אל רחום מאי רחמים צריך, ונרלענ"ד דהנה כתיב אני ה' בעתו אחישנה ואחז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתו דהכלל בלא תשובה לא נגאל [והאמת שהרמב"ן בפ' האזינו מסיים שאין הדבר תלוי בתנאי ואבל כוונת הרמב"ן ג"כ אעפ"י שלא נשוב בעצמינו רק ע"י הכרח] וא"כ מוטב לנו לשוב מעצמינו עדיין באין הכרח משנמתן ונהי' מוכרחים ע"י שיעמוד מולך קשה כהמן כאשר כתבתי בזה כמה פעמי', וזה שאמר משה ובקשתם היינו שתשובו דהא בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ד' א' ושמעת בקולו בע"כ כי אל רחום ה' א' וב"כ וב"כ הוא מקבל התשובה אף שהוא ע"י הכרח וגם יכריח אתכם ובע"כ תשובו בצר לך ומצאוך וגו' א"כ מוטב שנשיב מיד בלא הכרח ובקשתם מעצמכם את ה' א' ומיושב הכתובים היטב, ולכל הדברים מדוע נמתין עד אשר החליף על הצואר כשרואין ח"ו העונש בראיית העין מוטב לנו לשוב מיד ועל אלו הג' הדברים בא הפסוק תקעו בחודש היינו לחדש השופר מ"ת בכסא היינו במחשבה במכוסה ליום חגינו ביום שיש לנו יו"ט כי חק לישראל משפט שיהי' משפט שע"כ יבוא משפט להכריח אותנו על התשובה וא"כ מוטב לנו כהנ"ל ועל אלו ג' דברים רמז השבת מ"ת ודאי ושבת לא ניתן רק לעסוק בתורה וגם כי הכל מאת ה' הא ודאי עיקר השבת וגם רמז על העתיד ליום שכולו שבת וא"כ בשבת לא צריך לתקיעת שופר כי כל רמזי השופר היא השבת, וזה שאמר הנביא כה אמר ה' שמרו משפט היינו שיש לכם לשמור ולצפות על עת משפט כי בודאי בא יבוא מלשון ואביו שמר, א"כ ועשו צדקה מוטב עשו צדקה קודם שיבוא ההכרח כי קרובה ישועתי היינו יום תשועתי או בעתו או אחישנה וא"כ מוטב הזכו ואחישנה אשרי אנוש יעשה זאת

היינו זאת התורה אדם כי ימות שמקבל עליו עול מלכות שמים במסירת הנפש, שומר שבת מחללו והוא שזה תלוי בשמירת שבת כנ"ל ושומר ידו מעשות כל רע שממילא בכל השבוע אינו חוטא ומה נאמר אח"כ והביאותים אל הר קדשי וגו': י"א:

איתא במדרש פ' אמור בחודש השביעי וגו' הה"ד לעולם ה' דברך וגו' בכ"ה באלול נברא העולם נמצאת ביום ר"ה בשעה ראשונה עלה במחשבה בב' נתיעץ עם מה"ש בג' כנס עפרו בד' גבלו בה' רקאו בו' עשאו גילם בז' נפח בו נשמה בח' הכניסו לגן בט' נצטוה בי' עבר בי"א נידון בי"ב יצא בדימוס אמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה או לפני בדימוס אימתי בחודש השביעי וגו' ע"כ וקשה איך יצאו [בדימוס פי' במתנות כהונה בשם הערוך גז"ד של רחמים] בדימוס הא נתקלל אף שהאריך הקב"ה יומו לאלף שנים אעפי"כ נתקלל, ואפ"ל עפ"י מה שפרשתי המדרש בבראשית אכלתי לא נאמר אלא ואוכל אלא אכלתי ואוכל והוא תמוהא עיין פ' בראשית מה שכתבתי בזה ותדרשנו לכאן ולפי"ז נאמר עפ"י דאיתא בפרקי אבות טוב תורה עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון א"כ אלו קללות שנתקלל הי' לו תקנה על מה שמשך עליו היצה"ר שיהי' צריך מלאכה רבה וביגיעה לפרנסתו מכח זה יכבוש היצה"ר ולא יתגבר עליו וזה יצאת לפני בדימוס [ויהי' פי' בדימוס כמו תקנה כמו שמצינו עשה לפני כדימוס הזה] כ"כ עתידין בניך לעמוד לפני בדין ויצאו בדימוס שאעשה להם ג"כ תקנה נגד השטן זה יצה"ר ומה תקנה עשה לנו הוא תקיעת שיפר ואיך דא' דרשו ה' בהמצאו וגו' ופריך בגמרא הא כתיב בכל קראנו אליו ומשני הא ביחיד הא בציבר ויחיד אימת בעשי"ת ועדיין קשה סיפא דקרא בהיותו קרוב והא כתיב קרוב ה' לכל קוראיו וגו' וי"ל עפ"י מש"כ הי"ד בשם הרי' לומר ממעקים דהקב"ה כשעושה חדש קרוב לנו ואבל כשעוסק בדין מגבי' למעלה דכתיב ויגבה ה' וגו' כי אש לפניו ולא הי' אפשר לעולם לסבול ולכך ממעמקים ותי' בזה דאמרינן בכמה מקומות שופר מהפך מדה"ד למה"ר ואדרבה מצינו בד' מאות שפורי שמתי' וגו' וכה"ג ותי' שופר הכנה לדין והקב"ה אינו מניח לתקוע למעלה עד שאנחנו תוקע) כרי שאנחנו נתבע הדין מכח זה השטן מעורבב ומכח זה יוכל השב"ה להפוך אח"כ דין לרחמי' ולפי"ז עת לשיב ק דם תקיעה כדי שנדע על מה אנו סומכים לתבוע הדין ולא נהי' אדרבה עזי פנים לתבוע הדין מלא עוונות וזה קראוהו בהיותו קרוב קודם שיגבי' למעלה [ויש להאריך כאן בתוכחה וגם רמז קול השופר לתשובה תחלה אדם ישר ואח"כ חטא וצריך לשבור לבו ואח"כ תרועת מלך וממילא כל התירה כי באותו תורה שכתיב אנכי ה' וגו' כתיב הכל] אך במה תהי' התשובה עתה אפילו וידוי אין אומרים בר"ה והנה

נתרץ קושית הזוהר הא אין השכינה שורה בעצבות הא בעל התשובה צריך להיות על חטאיו דכתיב מה יתאונן וגו' ואפ"ל עפ"י מש"כ רבינו יונה כשבאים לשוב צריך לצייר את עצמו כברי' חדשה מעתה ואח"כ אל"א יתקן וא"כ אפשר להיות אדרבה מתחלה בשמחה שמקבל לעביד ה' ואח"כ ממילא יהי' השרי' השכינה וא"כ גם עתה נוכל לשוב לקבל על עצמו עבודת ה' באמת ובתמים וכמוש"כ הרמב"ם ויעיד עליו בעל התעלומות וגו' ויש להאריך בדברי מוסר, ואפ"ל לפרש דרשו ה' וגו' קראוהו וגו' דהנה אי' ויהי היום וגו' להתיצב על ה' וכי על ה' הם עומדים אלא שתחלת נתבע על כבוד ה' והנה אנחנו מתפללים על חיים ופרנסה וכהנה יש על ב' בחינות א' לטובת עוה"ז או לטובת עוה"ב לתועלת עצמו ויש להתפלל לכבוד ה' כל זה חיי' לעבוד לעשות נ"ר לפניו יתברך וכל כה"ג, והנה אות ב' בתחלת התיבה משמש כמו בשביל וזה דרשו ה' בשביל להמצאו זה יהי' תכלית הדרישה קראוהו בשביל היותו קרוב לא לתועלת עצמכם, והנה אם אנחנו מתפללים בשביל עצמינו אנחנו בבחינת עבדים העבד מבקש מזונות וצרכיו ומה איכפת לו בכבוד אדוניו ואבל אם אנחנו מתפללים משום כבוד השי"ת אז אנחנו בבחינת בנים וכן כתיב אם אב אני אי' כבודי ואם אדוני' אי' מוראי וזה הכוונה היום הרת עולם היום יעמוד במשפט אם כבנים וגו' ע"ז גופא אנו נידונין היום אם אנחנו באים בבחינת בנים או בבחינת עבדים כהנ"ל על ה' שתובעים משפט על כבוד ה' ואנחנו אם כבנים אם באנו עתה בבחינת רחמנו וגו' ואם רק כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ועיי':

דרוש לראש השנה תרי"ט

שנת תרי"ט ושנת תרי"ח הי' שנה רעה אין חציר ואין קציר בסביבותינו והי' ר"ה ביום ה' וי"ו:

י"ב:

השיר של היום הרנינו לאלקים וגו' עד איזה פסוקים וי"ל ויפורש בפי' והנה הצריך ליום הזה דאי' בדינים שלא יחשוד את הדיין בעמדו לפניו למשפט כמו שמצינו ג"כ בבנות צלפחד שמשה רבינו ע"ה סילק עצמו מה"ד שחשדו אותו וע"כ חס לנו לחשוד את הדיין האמת על שהשנה הי' רעה בכמה דברים ונצדיק הדין עלינו כמו"ש הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' ויש לדקדק שמסיים צדיק וישר אם צדיק אינו ישר כי ישר הוא לפנים משוה"ד ורש"י פי' וישר מפי הבריות וכן דוד המע"ה אמר צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ג"כ קשה חסיד הוא לפנים משוה"ד וכבר עמדו חז"ל ע"ז והנה איוב כתיסר והי' מתרעם ואמר לו אלי' (קאפיטעל ל"ד) מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים

וארח לחברה עם פועלי עון וללכת עם אנשי רשע כי אמר לא יסכין גבר ברצותו עם אלקים לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע שדי מעול כי פועל וגו' אף אמנם אל לא ירשיע שדי לא יעות משפט מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה פירש הפשוט להצדיק על עצמו הדין אף אמנם אל לא ירשיע וגו' מי פקד עליו ארצה היינו שלא הי' מוכרח לברוא עולמו ובראו רק להיטיב כמ"ש אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי זה שעשית מראה בעצמו כי תעשה לי רק הטוב כי לכך עשית אולם יש לפרש עוד עפ"י מה שפי' המפורשים יגמלני ה' כצדקי וגו' כי ביד האדם הבחירה אולם רק המחשבה לעשות וההסכמה ואבל גמר המעשה אינו ביד האדם ואעפי"כ השי"ת משלם על המחשבה והסכמה אפילו אם אינו גומר מחמת שהשם לא עזרו על גמר המצוה שחשב לעשות ואם השי"ת עוזרו לגמור משלם לו על המעשה ג"כ כמו שפי' ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כאלו הוא מעשהו וז"ש ג"כ יגמלני ה' כצדקי כאלו הי' צדקי כבור ידי וגו' כאלו הי' כבור ידי כי שמרתי היינו מה ששמרתי הוא דרכי ה', אולם יש להקשות ע"ז איך הקב"ה מעניש על העברה הא על מחשבה רעה אין הקב"ה מעניש דכתיב און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני והמעשה הלא אינו ביד האדם אולם כבר אמרו הבא לטהר מסייעין לו ולטמא פותחין לו אך להבין איך הוא באמת שמעשה עברה הוא ביד האדם יש להסביר דהנה הקשו אנו חושבין לבריאת עולם כך וכך שנים מ"ט לא ברא הקב"ה העולם קודם זה ואעפ"י שאסור לשאול מה לפנים ומה לאחור אבל עכ"פ זה רשאי להבין ועיין בס' שערי גן עדן מתחלתו ובעץ החיים והתי' מה שכתבו שהקב"ה ב"ש לא הי' פנוי אלא מעולם השפיע שפעו עולמות אין מספר והי' משפיע תמיד עד שברא זה העולם הגשמיות שנברא הזמן וכיון אלו היסודות הגשמי' אמר לעולם די' וברא זה האדם ונתן בו נשמה ממעלה ושיהי' לו הבחירה ואם הי' עוד אלו היסודות נתגשם יותר והחמר הי' מתעכר יותר זה מעשה עברות שמעשה עברות מעכירין יותר אלה הגשמי' וכשנותן בו נשמה אם ח"ו בוחר ברע מעכר החמר וגם הנשמה יורד מטה מטה ואם בוחר בטוב אזי מעלה את החמר למדרגה עד גבו' גבו' ולפי"ז מובן הדבר כי מעשה העברות הוא טבע החמר ואבל מעשה המצות הוא שלא בטבע החומר וצריך סיוע לזה משמים וז"ש כי שמרתי היינו מה ששמרתי הוא דרכי ה' ולא רשעתי מאלקי היינו מה שהרשעתי הוא מעצמי וזה ג"כ כוונת לכן אנשי וגו' חלילה לאל מרשע כי ידוע אדם נקרא ע"ש מאדמה ואבל איש הוא מדרגה גדולה וז"ש כי פועל אדם היינו פעולות העברות פועל שלו הוא וישלם לו וכאורח איש כף הדמיון כאלו הוא אורח איש ימציאנו אף אמנם אל לא ירשיע היינו מה שבני אדם מרשיעין הוא לא ממנו יתברך ושדי לא יעות משפט מי

פקד עליו וגו' ידעתי מי שפקד עליו ארצה חלק הארציות שבו ומי שם תבל כלה היינו בלבול יסודות שבו, ולפי"ז שפיר אמרו משה ודוד צדיק במה שמענש על העברות וישר וחסד על השכר על מעשה המצית והנה חגי הנביא אמר זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה וגו' דהנה לא זה בלבד צריך להעלות על לשונינו במה שהשנה שעבר עלינו שנתמעט הפרנסה וכהנה ואבל צריך להעלות עיקר הדבר עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו זה גורם הכל לכך אין קציר וקיץ כמו"ש כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם עלו ההר והבאתם עץ ובנו בית וארצה בו וגו' פנה אל הרבה והנה מעט יען מה נאום ה' צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו רצים וגו' יש לפרש לשון רצה ולשון מרצה מעות אתם מזכירים את צרכי ביתכם וכל דור ודור שלא נבנה ביהמ"ק וגו' נחרב בימיו אדרבה יש להודות לה' ולהצדיק הדין עלינו ובזה אנו מקוים להיטיב לנו מכאן ולהבא כדכתיב תהלים ע"ו בקים למשפט אלקים להושיע כל וגו' היינו שיהי' המשפט להושיע, כי חמת אדם תודך כשאדם היא מידה על החמת שארית חמות תחגור יחגור השי"ת שארית החמה ולא ייסר עד, אולם בפני' אמר התקוששו וקושו הגוי לא נכסף בטרם לדת חק כמוץ עבר יום וגו' והנה יש לפרש בדרך רמז התקוששו פי' רש"י לשון קש שמלקטים הקש והנה בעו"ה הי' השנה כן שרק איזה שבילות נלקטו אחת לאחת בידים ולא הונף חרמש על השדה כי לא צווח ואם כן וקישו זמן הוא להקיש עצמו לדעת קינו (כמו שפרש"י שם השוו מעשיכם לדעת קונכם) בטרם לדת וגו' יש לדקדק שם הכפל בטרם לא יבוא עליכם חרון אף ה' בטרם לא יבוא עליכם יום אף ה' ועיי' עצ"ד שם, אולם רמז התקיעות תקיעה אדם ישר שברים דיני' קשיא תרועה דיני רפי' וצריך לשוב שיהי' שוב תקיעה פשוטה ח"ש בטרם וגו' חרון אף זהו דיני קשי' בטרם וגו' יום אף זהו דיני רפי' ואח"כ אמר בקשו את ה' כל ענוי וגו' בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף אף ה', היינו להשיב כונה וכינה שלא יהי' דיני קשי' ולא דיני רפי' רק טוב ואולי תסתרו אפילו מיום אף ה' שזהו דיני רפי') והנה יוסף הצדיק אמר פה לא עשיתי מאומה ואבל הוא נענש כמו"ש רש"י ויהי' יוסף יפה וגו' אביך בוכה וגו' וגם אנחנו בכל צרתם לו צר והקב"ה בוכה עלינו ועלינו להטיב לא כמו שאנחנו עושים כי לפעמים אנו שוכחים כל הצרות עד שנעשה תשובה כמו"ש עינוי בכבל רגלו וגו' עד עת בוא דבר זהו דברו של יוסף שעשה תשובה, וזהו פי' הפסוקים הרנינו על מה שעבר וגו' תקעו בחודש שופר בכסא שאנו מכסים ליום היינו היום הזה חגינו לשון חגא כי חק וגו' היינו שאנו הגורמים משפט עדות ביהוסף וגו' בצאתו מתי יצא שפת לא ידעתי כששמעתי ממנו לא ידעתי ואח"כ הסירותי מסבל שכמו וגו' והבן וכן נמי אנחנו בצרה

וגו' אבחנך על מי מרובה היינו או"ה שמע עמי וגו' ואח"כ הרחב פיך וגו' שיהי' שנה טובה ועיי':

י"ג:

יהודה בר נחמן פתח עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה מה טעם עלה אלקים בתרועה ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה הוא עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים וגו' יש לדקדק מתחלה יושב ואח"כ עולה והול"ל תחלה עולה ואח"כ יושב ועוד קשה הלא בתרועה ג"כ היינו שתוקעין וא"כ עדיין בדין עולה כמו שאמר מ"ט עלה אלקים ואח"כ ובשעה שנוטלין וגו' עולה על כסא הרחמים וי"ל ונקדים גמרא ירושלמי אר"י כשמכנסין מלאכי השרת לומר להקב"ה אימתי ר"ה ואימתי יהכ"פ הקב"ה אומר להם מה אתם שואלים אני ואתם נרד לב"ד שלמטה שנא' כי מי גוי גדול אשר לו אומה קרובה אליו לא כתיב אלא אלקים קרובים אליו וי"ל דמשמע שכמה פעמים מתכנסים ומה זה הוא מה אתם שואלים, וי"ל עפ"י דאי' בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה וגו' בר"ה כל באי עולם וגו' ואי' שם בגמרא אדם נידון בכל יום ובכל רגע יעיי"ש דקאמר ההוא לעיוני בעלמא הוא ואפ"ל דהנה כשאדם חוטא מלבד המעשה הרע שיש לו עליו עונש המפורש הוא נעשה רחוק מהקב"ה, ולהיפך במצוה מלבד השכר הוא נעשה קרוב וא"כ ההוא עיוני אשר בכל רגע היינו שמשגיח השי"ת עליו לפי מעשיו אם לרחק או לקרב ואבל אין זה כלל משפט לקביעת שכר על מצותיו או עונש על בטולם ועל העברות רק בר"ה בעת המשפט ואז בר"ה וביוהכ"פ אז ברוב רחמיו מתקרב לנו אפילו שאין אנחנו מקרבים עצמינו ולפי"ז בכל יום כשרואין המלאכי שרת שהקב"ה דן כל יום לכך מתכנסי' ושואלים אימתי ר"ה אימתי יוהכ"פ מה יהי' אז חדש עת משפט אם נידון בכל יום ורגע והקב"ה משיב להם מה אתם שואלים והלא אין זה דין, מה שאני עושה אז הוא אני ואתם נרד שאקרב להם לא כמו עתה שאני רואה אם הם מתקרבין אלי ובזה המדרש הנ"ל בזה שהקב"ה בר"ה כמו בכל יום להשגיח ועולה על כסא הדין בדין הוא עולה מ"ט ולא קאמר דכתיב דמה שעולה עתה על כסא הדין כדי שיעלה ואח"כ להפוך מה"ד למה"ר לא כרוצה לעשות שהרי כשישראל ניטלין הוא עולה על הרחמים והפך מדה"ד למהר"ח א"כ צריך לעלות בדין אולם מחמת מה הקב"ה מהפך ע"י תקיעת שופר מדה"ד למהר"ח כשתוקעים כראוי ולכוון מה שצריך ועיי':

ליום שני של ראש השנה

ליום ב' דרה"ש:

בהפטרה שמיע שמעתי אפרים מתנודד וגו' השיבני ואשיבה כי אתה ה' אלהי' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי וגו' הבן יקיר לי אפרים וגו' כי עדי דברי בו זכור אזכרנו וגו' ויל"ד הרבה באלו הפסוקים הסדר אחר התשובה הנחמה והחרטה ואחר זה זכור אזכרנו ע"כ המו מעי וגו' וצ"ב ואפ"ל דהנה דרכי התעוררת התשובה שתים שהן ד' האי יראה והב' אהבה ויראה על שני אופנים הא' אם בא על עצמו עונש והב' עונש זולתו, כמש"כ חו"ה השב אם בא על עצמו עונש והב' ברואה עונשים הבאים על אחרים ומתירא ולוקח מוסר להטיב דרכיו, וגם אהבה על ב' אופנים הא' מחמת קריאת המוכיח ורואה בספרים גדולת הבורא יתברך ויושר מצות ה' והב' בהבנת בחינת שכלו גדולתו יתברך ורוממותו ומבין טובות הבורא ית"ש ומתלהב נפשו בקרבו לאהבה את ה' הנכבד והנורא ב"ה, וז"ש הנביא דרשו ה' בהמצאו היינו שמצא אותך באיזה עונש להזכירך כי לא טובים דרכיך אשר אתה הולך בי, זה אופן א' של היראה שמגיע עונש על עצמו, ואמר קראוהו בהיותו קרוב שהעונש אינו על עצמו רק על זולתו הקרוב לו ורואה בעונש אחרים והוא האופן ב' של יראה יעזוב רשע דרכו באלה אופנים וישיב אל ה' וירחמהו אעפ"י שאינו תשובה מעולה ואח"כ אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכבר דקדקו שאמר ולא דרכיהם דרכי שהי' לו לומר ג"כ ולא דרכי דרכיהם כמו"ש מקודם ולא מחשבותי וגו' ומ"ט מהפך הסדר אמנם אמר האם אין מחשבותי מחשבותיכם הלא אתם ומחשבה שלכם הכל שלו הוא ואעפי"כ ולא דרכיכם דרכי שאינם מתנהגים בדרכי ה' ואיך אין אתם מבינים הטובות שאפילו המחשבות שלכם שלו הוא ועכ"ז אין אתם עושים דרכי כי גבהו שמים וגו' כן גבהו דרכי וגו' היינו גדולתו ואיך אין אתם מבינים גדולתו, וזה שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ואוסר אמת כי נתיסרתי לאחר היסורין השיבני ואשובה כי אתה ה' וגו' היינו שתשיבני כך שאהי' מכיר כי אתה ה' א' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי וגו' כי נשאתי חרפת נערי י"ל דהנה לא על זה בלבד צריך להשיב אם עבר על מצית ל"ת שצריך לשוב ג"כ כמעשה דרבינו סעדי' גאון ז"ל שגלגל את עצמו בשלג ומצאהו אחד ואמר לו רבי מה חטאת כל כך שאתה עושה לך סיגופים והשיב כי פעם אחת הלך בדרך ובא לעיר והלך ללון בפונדק והבעה"ב לא הי' מכיר אותי ונהג עמי כמו עם איש אחר ואדם פשוט ובבוקר הלכתו לביה"כ וגם בעה"ב הלך עמי והי' באותו העיר בני אדם שהיו מכירים אותי וגם קצת תלמודי והי' הולכים לקראתי ומכבדים אותי מאוד, והי' הבעה"ב שואל עלי מי הוא כי הי' רואה את הכבוד הגדול הנעשה לי, ואח"כ בא לפני ונפל על פניו

ובוכה ואמרתי לו מה לך כי תכבה ומה אתה מבקש והשיב לי שאמחל לו על שהייתי אצלו בלילה ולא הי' מכבד אותי כראוי כי הי' שוגג ולא הי' מכירני ומאז נתתי אל לבי וכי אני בשר ודם בן אדם כמותו עכ"ז היא מתחרט על שגגתו ואיך לא אתגולל ואתנפל לפני השם ב"ה אדון כל על שגגתי מה שלא הייתי יודע בנעורי לעבדו כראוי וגם עתה עדיין יום ליום אני מכיר יותר גדולתו וזה אמרתי שהי' כוונת דהמע"ה חטאת נעורי ופשעי אל תזכור קשה דהול"ל חטאת ופשעי נעורי וגו' אולם אמר חטאת נעורי על שלא עבד ה' כראוי מחמת נעורי ולא הייתו מכיר אותו (ועיין בדרוש ה' לשבועות) וע"ז אמר הנביא כי אחרי שובי נחמתי וגו' בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי וזה כונת הנביא שאמר בשם אומרו הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשיעי' כי מדי דברי בו היינו שדי לו דברי בו זכור ע"כ המו מעי לו ע"כ שהמו מעי לו שהומה בו גדולתי רחם ארחמנו ועיין: ב':

שיר המעלות רבות צררני מנעורי וגו' הדיקדוקים רבו ואח"כ שיר המעלות ממעקים קראתיך ה', ונראה דהנה היערות דבש פי' מה שמצינו לפעמים יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומצינו יצרו של אדם מתחדש וגו' ותי' שיש עברות אשר נפשו של אדם מתאוה להן ואבל באמת עבור התאוה היותר גדולה כשיש לו תמיד אינו חשוב בעיניו וקץ בה ועל עברות כאלו אמר יצרו מתחדש שעושה לו היצר תאוה מחדש בכל פעם, ובעברות אשר אין נפשו של אדם מתאוה שייך לשון יצרו מתגבר עליו לחטוא אותו אעפ"י שאינו מתאוה לה כלל היצר מתגבר עליו להחטיאו, וזה י"ל פי' הפסוק ושבתי אני וארא את כל העשוקים ע"ש כי היצה"ר נקרא עושק פדני מעושק אדם פי' רש"י יצה"ר ונקדים עוד מה שאמר ירמי' שפתי קונו והגיוני וגו' עיי"ש איזה פסוקים שהנביא הי' מתאונן על צרות האומות ויש לפרש שם הגם ואני מנגינותם היינו מה שנראה טובות לנו שקר הוא רק הכל לטובתם וע"ז אמר רבת צררוני מכעורי ב' מיני יצה"ר יאמר נא ישראל איך אפשר להיות ישראל רבת צררוני וגו' על צרות האומות גם לא יכלו לי היינו הנקראים לא ע"ד זה העם לא הי' וכל הגוים כמר מדלי יכלו לי והיינו גם לא יכלו לי גבר ויוכל לי על גבי חרשו וגו' האריכו למעניתם היינו שמאריכין ונראה כמטיב לנו לפתוח לנו מקומות חדשי' למעניתם הכל הוא למעניתם ה' צדיק קצץ הינו שקצץ עדת צדיק למעלה עבות רשעים בשביל הרשעים יבושו ויסיגו אחור כל שונאי ציון היינו ציון ג"כ הוא מדת צדיק הכל עדת אל חי חלקנו יהי' הם כחציר גגות כמו שנתיבש השפע ואינו בא מעדת ציון כטל חרמון שיורד על הררי ציון ולא אמרו העוברים וגו' י"ל עפ"י שפי' האלשיך על פסוקים ואתה תשוב היינו למה לך לעשות עברות ולילך בגולה ואח"כ

ייטיב לך השי"ת מחדש טוב לשאר בישן ועיי"ש ובזה י"ל ולא אמרו העוברים העיברי' על מצות ברכת ה' עליכם היינו שתשאר את הברכה ברכנו אתכם מה שכבר נתברך שיר המעלות ממעקים קראתיך וגו' מעמק אם עונות היינו אדוני מי יעמוד אפילו א"א לה להיות אתנו בגולה והיינו אם תשמר עונות אדוני היינו שם השכינה מי יעמוד אתנו בגלות כי עמך הסליחה וגו' קויתי ה' קותה נפשי יש לפרש זה גופא שהשכינה אתנו בגלות עי"ז אנו מצפים אל ה' והוא תקותי נפשי לאדוני משומרים לבוקר וגו' י"ל עפ"י מש"כ בזוהר הביאו היע"ד לכך לא נגלה זמן הקץ שאם היו יודעים דורות הראשונים כי יאריך כ"כ היו מאבדים את עצמן לדעת או לא הי' מוסרים נפשם על קדושת השם כמה פעמים נמצא לפי"ז תקות הישועה היא גופא מגביר התקוה ואבל אם לא הי' מצפים הי' מאבדי' את עצמן ולא הי' מצפים וזה הוא נפשי לאדוני משומרים לבוקר בשביל שומרים לבוקר יחל ישראל וגו' י"ל עפ"י מש"כ ג"כ האלשיך על פסוקים הנ"ל כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב לך וגו' היינו שלא תאמר לא אפשר להיות נקי מחטא אם רב כי לא אחפוץ כ"א בשובו מדרכו וחי' עיי"ש וזה ג"כ כאן יחל ישראל וגו' והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו היינו בעונות גופש יגדל מעונות עצמן שיהפכו לזכות מזה יברך והבן:

ד':

גמרא ריש ברכות אמר ר' חלבו אר"ה לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וגו' ר"י אף בתפלת ערבית שנא' וגו' רנב"י אמר אף תפלת שחרית שנאמר וגו' ועיי' במפורשים ונראה לפענ"ד דהאלשיך כ' בפרשת המלך שנזהר על ג' דברים כנגד ג' דברי' אבות הטומאה הגאוה והתאוה ועקומימות הלב הערמה עיי"ש בדבריו וי"ל דרפואה לגאוה להכיר גדולת הבורא ית"ש ולהתאוה לידע שצריך לבקש הכל מאת ה' ולערמימות לידע כי צריך על הכל ליתן הודי' לשמו והשלום וצריך לידע שצריך ליתן חשבון מזה וכמוש"כ האלשיך שם, ולפי"ז נגד זה ג' חלקי התפלה ג' ראשונות הם גדולת הבורא יתברך ואמצעית הם דברים הצריכים וג' אחרונות הודי' לשמו וברכות השלום וג' זמנים ביום ג"כ נגד זה שחרית נעשה אדם ברי' חדשה צריך להכיר גדולות הקב"ה בורא כל העולמים למנחה צריך האדם לבקש צרכי' ולערב צריך להודות על העבר ולהפקיד נשמתו למע"ה הקב"ה ולתת חשבון ובזה פליגי הני מ"ד הא' אמר עיקר התפלה בקשות הצריכים לכך אמר מנחה והביא ראי' שאלי' לא נענה אלא אז במנחה והב' אמר תפלת ערבית דעיקר הודי' והשבח לשמו יתברך והג' אמר אף שחרית שנא' בוקר אערוך וגו' ובזה אמרתי שג' זמנים בשנה ג' רגלים נגד זה ועיי' ור"ה ויהכ"פ כילל שלשתן ועיי' שהשי"ת יושב על כסא ודן ובזה י"ל דברי הטור בריש הלכות ר"ה

שכ' ג' טעמים על תקיעות שופר בימי אלול הא' שלא לטעות עוד אחרי עכו"ם והקב"ה נתעלה באותו שופר עיי"ש והיינו להאמין בבורא כל העולמים להסיר הגאוה וטעם הב' כ' להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו כי החרדה מסלקת הדמים שמכחו כח התאוה והגאוה הג' לערבב השטן היינו עקימומית הלב ובזה מבואר המדרש שהביא הטור שם באריכות שמותר שליש ער"ה הגדולים מתענין ומותר שליש וכו' עיי"ש וי"ל דגדולים אותן עבירות עפ"י הגאוה והבינונים מכח התאוה והשפלים מכח ערמימות וגזל ואונאה וזה הם הג' שלישים בראשון באים הגדולים ומכפר השליש הזה וכן לאחר כך הבינונים וכו' ומיושב קושית המפורשים עיי' בשל"ה והבן: ה':

דרשו ה' בהמצאו וגו' ואיתא בגמרא בעשרת הימים קראוהו בהיותו קרוב י"ל דקאי על ר"ה ויוהכ"פ שאז השי"ת קרוב אלינו כדאי' במדרש בשעה שמתכנסים המלאכים לשאול אימתי ר"ה ויוהכ"פ השיב הקב"ה אני ואתם נרד לב"ד שלמטה א"כ השי"ת אז קרוב לנו יעזוב רשע דרכו י"ל דקאי דהנה אי' ביערת דבש על הגמ' אמר ר"י יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא וגו' ופעם אמר יצרו של אדם מתחדש עליו וכ' דשני מיני עברות יש א' עפ"י התאוה שמתאוה מכח האומר' והב' שאין למלאות תאותו כלבישת שעטנז וכיוצא שאין נפשו מתאוה והנה אותן שאין נפשי ש"א מתאוה צריך היצה"ר ע"ז התגברות כי מה טעם יחטא האדם, ואבל באותן שמתאוה א"צ התגברות רק לחדש עליו בכל יום התאוה שלא יהי' נמאס אצלו כי תענוגי היתר עכ"פ נמאס אצל אדם איזה פעם ואבל האסור היצה"ר מחדש לו בכל יום כמו שלא טעם טעם מעולם עכ"ד ז"ל והנה י"ל לעבור על עברות שאין אדם מתאוה הוא מסתמא עיקר שהיצה"ר מכניס בלבו איזה שמץ מינות שאין להאמין או פירושים שונים כמ"ש האפיקורסים שגלוח תער אין זה שאמרו חכמים וכדומה וא"כ עיקר החטא הוא המחשבה יותר מגוף המעשה ואבל מה שאדם מתאוה הוא פשוט למלאות תאותו ותיקן לאותן שאין מתאוה לקרות ק"ש ולקבל עליו עול מ"ש ועול תורה ואבל לאותן שמתאוה התיקן לעסוק במצות בתאוה וזריזות וזה כוונת הפסוק יעזוב רשע דרכו היינו אותן עברות שמתאוה ואיש און מחשבותיו היינו אותן שאין נפשו ש"א מתאוה שעיקר החטא הוא המחשבה רעה וישוב אל ה' וירחמהו היינו אותן שוותאוים ואל אלקינו היינו אין מתאוה לקבל אלקינו וגו' והבן:

ו':

אי' בר"ה בפ' יו"ט תניא ר"י משום ר"ע בראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה וגו' על שום שקנה והקנה עולמו וגו' ואיך הקנה דאי' בברכות ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה

וכתיב והארץ נתן לבני אדם כאן קידם ברכה כאן לאחר ברכה, וכי הרשב"א שם לפרש איך גוזל אביו ואמו וחבר לאיש משחית ובזה תוכחה גדולה עיי"ש, וא"כ הא' להאמין שהשי"ת הבורא ומשגיח ולא צבא השמים וזהו מלכיות בר"ה שהוא יום תחלת מעשיך כמו שפי' בשל"ה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד היינו שאין עוד רק ה', והב' כי השי"ת לא הי' מוכרח לבריאת עולמו רק ומרצונו להיטיב כמוש"כ בשערי גן עדן אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי טוב היינו כיון שעשית רק להיטיב וא"כ אקוה כי נגד חסידיך וזה כי הוא על ימים יסדה וגו' היינו רק להשפיע טובו וחסדו ואח"כ מי יעלה בהר ה' וגו' נקי כפים היינו זכרונות לעשות מעשה אבות כמש"כ אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' כמו"ש באברהם אבינו ע"ה הוא במ"ר ח"י שרה פ' נ"ט שהי' נקי כפים במה שעשה במלך סדום שאמר אם מחוט ועד וגו' ובר לבב שלא הי' מכניס לעצמו שים ספק ועמד נגד המכחישי' גבור כארז, ופי' הכי' מה שכ' רש"י בהחזרתו פרע בהקפתו כשחזר ממצרים וקשה מי הוא שוטה שנתן לו בהקפה אדם גר בארץ הולך ונוסע ממדינה למדינה אלא ששאלו לו על אומרו שהוא עובד הבורא הזן ומכלכל הי' אומרים לו וא"כ למה אתה מוכרח לילך מפני הרעב והוא השיב שודאי לטובתי הוא ובהחזרתו פרע הקפותיו שהי' מראה להם מה הי' רצון ה' לטובתו להביאו למצרים והנה מי שקופץ ידו ואינו נותן צדקה כפי יכולתו הוא ג"כ גזל בידו וכן בתשובות ר' יונה שזהו גזל ועוד דבר גדול לקבל עליו עול מלכות שמים במסירת הנפש, וכן פי' הכ"י ויאמר יצחק וגו' אבי היינו עדיין אתה אבי ויאמר הנני בני ועדיין חיבתי עליך ויאמר הנה האש והעצים כיון שאתה עדיין אבי איך אתה רוצה לשחטו ויאמר אלקים אעפ"י שאני אביך וחיבתי עליך אעפי"כ ה' אהוב לי יותר והיא אמר לי עיי"ש כך צריך ללמוד מדרכיו וזה אשר לא נשא לשוא נפשו כ' הייני שאינו נותן נפשו בחנם ונותן כופר נפשו ועוד אשר לא נשא לשוא נפשי שכשאומר שמע ישראל וכו' מקבל עליו עול מלכות שמים שלימה ונאמר אח"כ ישא ברכה זה ישא ברכה מה ברכה זה דור דורשיו מבקשי וגו' ובפשטות אין לו הבנה רק ג"כ דרשו כתיב ודרשיו קרי דהנה כ' דרשו ה' בהמצאו ופריך הגמ' והא כתיב כה' אלקינו בכל קראנו אליו ומשני הא ביחיד והא בציבר עשרה ימי תשובה ליחיד וזה ומה יש לו לאדם לבקש צרכיו מרובים חיים פרנסה בנים מי יש לו צער גדול בנים ומס ועול גלות והנה כל הצרות ראה יעקב אבינו ע"ה והי' לו צער כאותו שאין לו בנים מחמת רחל והי' בסכנות נפשות בעשו ולבן וצער גידול בכיס והי' לו צער עניות כי במקלי עברתי את הירדן, ובכל הצרות הי' לבו שלם עם אלקים, ובאמת מה עלתה לו אפילו בעוה"ז

בזקנותו הליאי לכל בר ישראל ישלם לו הזקנה ויספר הכל בשמחה בזקנותו מה שעבר עליו כיעקב אע"ה וזה ישא ברכה וגו' זה דור דורשו אפילו ביחידות או דורשיו אפילו בכל השנה יעקב סלה מבקשי לפניך מה שבקש יעקב, ואח"כ שאו שערים ראשיכם יש לנו לבקש על אריכת הגלות וב' בתי מקדשים שנחרבו וכמו שפי' האלשיך בזה מבקשי פניך יעקב אותו ביהמ"ק שיעמוד בזכות יעקב סלה כי הב' בתי מקדשים נחרבו ויבוא מלך הכבוד בב"א והבן:

דרוש לשבת תשובה דרוש א'

תהילים ל"ב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע היינו כשחושב בעונותיו ומתחרט הוא נושא הפשע שעשה וחשוב אצלו גדולה להתמרמר עלי' כסוי חטאה היינו אם יש איזה חסרון בפשע מכסה ואין מבקש אמתלאות לעצמו, אשרי אדם לא יחשוב ד' לו עון היינו שאינו חושב השם גרם לו העון והי' מסייעין לו מן השמים, ואין בריחו רמי' כלל כי החרשתי בלו עצמי וגו' ע"ד שכתיב בירמי' כ' פ' ז' פתיתני ד' ואפת חזקתני ותיכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי כי מדי אדבר אזעק חמס ושוד וכו' עיי"ש פרש"י וע"ד שאמר יחזקאל ואלך מר בחמת רוחי ויד ד' עלי חזקה חטאתי אודיעך וגו' אשכיבך ואורך בדרך זו תלך וגו' עפ"י שכ' חיבת הלבבות בשערי תשובה כמה מדרגות, הא' אם מעצמו מזכיר הב' אם עכ"פ כשמזכירים אותו הג' ואם לאו עכ"פ כשרואה אחרים נענשים ולוקח מוסר יעיי"ש וז"ש אם לא נזכר מעצמך עכ"פ תזכור ותעשה תשובה כשאשכילך ואורך בדרך זו תלך ואם לאו עכ"פ תקח מוסר ואיעצה עליך עיני ואל תהי' כסוס וגו' ולא ימתין עד שיקריב אליו ורבים מכאובים לרשע והבוטח בד' חסד יסובבנו והבן:

דרוש לשבת תשובה דרוש ב'

ב':

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי יערוף כמטר וגו' ויל"ד מאי השמים והארץ, ועוד ואדברה לשון קשה אמירה רכה ועוד לאחר שאמר יערוף כמטר לקחי וגו' למאי כפל כשעירי עלי וגו' וכרביבי וגו', ונקדים כ' בישעי' קרא בגרון על תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם מאי הכונה כשופר ועוד והגד לעמי פשעם וגו' חטאתם צ"ב הלשונות ונראה הנה כתיב אל תוכח לץ פן ישנאך והפי' הפשוט לץ שמתלוצן על דברי תורה בודאי ישנאך כדאי' ברש"י פ' בחקתי לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמי' וכו', והשל"ה פי' אל תוכח לץ לזלזל

אותו הוכח לחכם לומר לו והלא אתם חכם ואיך תעשה כזאת וכזאת ואז וקבל ממך (ועיין פ' בא מה שפרשתי ג"ש הקרא) קוצר הדבר יש להסביר כי כשמוכיח את האדם בזלזולים שאתה פושע ישראל ורשע וכהנה דברים קשי' יאמר הלא יש לו בלא זה הרבה עברות יהי' לי עוד, ובאמת אי' בס' אמרי יושר שמביא מהראשונים ז"ל שבכל השנה ר"ה ויהכ"פ כדי לכפר עברות מעט מעט ומשל ע"ז כשאדם נושא משא מה שיוכל לישא אם יוסיף לו עוד משא יפול תחתיו או אם ילך במשא הזה בלי שינוח מעט איזה זמן בנתים ג"כ יפול תחתיו ובזה אף שבכל שנה אעפ"י שאנו מתודים ומתפללים וכ"א מישראל עושה קצת תשובה ולאחר כן הוא כמו שהי' לפני שנה ושנתים אעפי"כ ברחמי השי"ת מועיל אם עושה באמת עכ"פ הניח ממשאו מעט ולא הוסיף על משאו ויוכל לעמוד עד אשר יהי' מישב את עצמו ברוב הימים להטיב מעשיו ונקדים דמצינו בעכן שמעל בחרם ונפלו אח"כ במלחמות ע"י ונפל יהושיע לפני ה' ואמר לו השי"ת חרם בישראל ולא אמר לו השם מי מעל כי השי"ת ח"ו לא יאמר רכילות רק אמר לו להטיל גורל, ואף שגם הגורל הוא מאת ה', כן הוא כאן שאמר השי"ת לנביא קרא בגרון וגו' והגד לעמי פשעם וגו' ואיך יודע מי חטא ע"כ אמר כשופר הרם קולך וכי יודע השופר מה מכניסים בו ומה יוצא ממנו אלא שתוקעי' והקול יוצא, אף אתה קרא וממילא יצא ממך הדיבורים שתצטרך אך זאת תשמור לעמו פשעם היינו הגדולים בישראל שהם עוני תעשה לפשע ותגדיל עברות שלהם, ולבית יעקב הם הקטנים חטאתם להקטין להם כדי שיקבלו ע"ד אל תוכח לץ וגו' כפי השל"ה הנ"ל, וכן כאן אמר משה רבע"ה ע"ז הדרך האזינו השמים היינו הגדולים ואדברה דברים קשים והארץ רק אמרי פי אמירה רכה יערוף כמטר לקחי כמוש"כ שהוא קצת לט לטורח כמו שפרש"י שיש עצבים בו תזל כטל לחכמים, ויהי' לקצת כשעירים עלי דשא היינו ישמע חכם ויוסיף לקח ע"ד שפרש"י מלשון רוח סערה שמחזיקין את העשבים ומגדלין אותם ולקצת כרביבים עלי עשב שלא יתיבש ויתקלקל לגמרי כהנ"ל ויפרוק מעט עכ"פ המשא מעליו ועיין עד כאן הפתיחה:

שובה ישראל עד ה' אלקיך וגו' קחו עמכם דברים וגו' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב וגו' יל"ד מאי עד ה' א' וגם מאי עמכם וצ"ב והנה הפשטות הנביא ניבא על דורותינו בעו"ה אשר אין לנו מקדש וקרבנות והצדיקים מתמעטים ונפלנו מאוד, ועכ"פ אנו מאמינים וידענו שאנחנו צריכים כפרה ולא נאמר אבדה תקותינו ומה יועיל תפלתינו ותשובותינו לא נאמר אך שובה עד ה' אעפ"י שאין לנו מליץ לא מקדש ולא קרבן לא כהן ולא נביא ואין לנו מי שילך לפנינו אפ"ה נשוב לה' קחו עמכם דברים אנחנו בעצמינו נשוב ונתפלל וכשיהי' כראוי יבוא עד ה' ואנחנו בעצמינו נהי' לפניו יתברך

אמרו אליו כל היינו כל היכא דאי' איך שאנחנו כולנו שווין ומלוכלכין בעברות וחטאים ואין לנו מליץ אעפי"כ תשא עון קח טוב קח זה לטוב ונשלמה פרים וגו' אמנם אימתי יועיל זה כשאנחנו עכ"פ מאמינים באמת ב"ה ובתורתו ובהשגחתו יתברך ומישבים עצמינו באמת באלו הימים שלא טוב עשינו שהיינו חוטאים ועוברים על דבריו ומתודים ומתחרטי' באמת ונבוא בקול בוכים ודמעותינו על לחינו צועקים באמת אשור לא יושיענו ולא נאמר עוד אלקינו למע"י וגו':

והנה עוד צריכים אנו לידע הכונה בזה אשור לא יושיענו חוץ מהכונה הנ"ל בפשוט שנאמין בהשגחתו יתברך ושהכל מידו יש בזה להבין דאי' ג' הקב"ה שונאם זקן מנאף ועשיר מכחש ודל גאה וכונת חז"ל בזה כי כשאדם עושה עברה מה שלפי שנותיו ועמדו אף שלא טוב עושה עכ"פ אין הקב"ה שונאו, רק שחייב עונשו הראוי לו, ואבל אם אדם עושה עברה מה שאינו לפני שנותיו ומעמדו זה הוא כמו שמגרה יצה"ר על עצמו ע"כ הקב"ה שונא אותו ועפי"ז פרשתי כונת הוידּ' סרנו ממצותך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו שהיינו עושים עברות מה שלא שוה לפי שנותינו ומעמדינו ודומ' זה הי' מה שאבותינו עזבו בטחונם ב"ה אשר עשה להם כמה ניסים וטובות והלכו לאשור ולמצרים לבקש להם עזר ע"ד שנאמר אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים אשר לא יכולו והנה בעוד שאדם עושה עברה השייך לו ואין הקב"ה שונא אותי עדיין הוא כבן בכלל בנים אתם וגו' ב"כ וב"כ קרואים לך בנים ואבל כשיש לו עברות שאין שייך לו והקב"ה שונא אותו א"כ יצא מכלל בן והוי יתום ועוד יש לכנות זה בשם יתום ע"ד שמצינו בגמרא יתום היינו בלא שכל אולם אין לך דבר שעומד בפני תשובה והקב"ה גם לזה מכפר בתשובה וע"ז אמר אשור לא יושיענו וגו' אך בך ירוחם יתום היינו אעפ"י שאנחנו בכלל יתום כהנ"ל אעפי"כ בך ירוחם יתום, ואמר ארפא משיבתם היינו שהיו הולכים שובב בלי שכל כהנ"ל אפ"ה אוהבם נדבה אף שלא הי' ראוים שאהי' אוהבם רק שונא אעפי"כ אוהבם נדבה לרחם עליהם ואמר אהי' כטל לישראל וגו' י"ל דאי' בשם הרא"ש על פסוק את אשר תדור שלם הובא בס' אמרי יושר שדקדק הרא"ש ששלמה ע"ה לא מצינו בקהלת על מצוה פרטי' רק על הכלל ע"כ פי' כי ידוע לכל מי שבכלל ישראל בא לו לעתים איזה מחשבה טובה והורהורי תשובה שילך בדרך טוב אולם היצה"ר מבלבל אותו אף שלפי שעה הוא מהרהר ומנדב ללילך בדרך טוב, היצה"ר מקלקל אותו וחלף הלך לו מחשבתו הטובה, וע"ז הזהיר שלמה המע"ה את אשר תדור שלם אלה דבריו ז"ל, והנה עפ"י דבריו יש לפרש ג"כ הפסוקים הסאוכי' לזה טוב אשר לא תדור דיש לומר אם לאחר שבא לאדם מחשבה טובה לשוב וללילך בדרכי ה' ואינו עושה כן

הוא גרע ואם לא הי' בא לו מחשבה זו והי' הולך בדרכו הרע והי' עושה כהרגלו ונחשב כמעט כשוגג כמו שאמרו ז"ל עבר עבירה ושנה בו נעשה לו כהיתר וכמעט הוא כשוגג ואני פרשתי בזה מה שאמר שובה ישראל עד ה' א' כי כשלת בעוונך ופריך בגמר' קרא לו מכשול וקרא לו עון ובהנ"ל מיושב שמאחר שחטאו הרבה פעמים ונעשה כהיתר כמעט כשגגה הוא אצלם וע"ז קירא הנביא שובה ישראל וגו' כי כשלת בעיניך היינו שכ"כ הרבתם לפשוע ולעשות עוונות עד שיש בידכם כמכשול ונחשב לכם בשגגה ואבל אם בא לו מחשבה טובה ואינו מחזק עצמו במחשבה טובה זו להחזיקה בידו וחוטא עוד הוא כפושע מחדש וזה טוב אשר לא תדור לילך בדרך טוב משתדור ולא תשלם שבזה נעשית פושע מחדש:

והנה זה המחשבה טובה הבאה לו לאדם השי"ת הוא מזכירו משרש נשמתי למעלה והוא דרך ישר ע"ה ית"ש להזכירו, וע"ז נאמר טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך, וזה אמר הנביא כי ישרים דרכי ה' היינו ששולח מחשבה טובה בלבות ישראל להזכירם להטיב דרכיהם צדיקים ילכו בם שמחזיקים אותו המחשבה ומטיבים דרכיהם ופושעים יכשלו בם כיון שחוטאים לאח"כ שוב יהי' להם למכשול שנעשים פושעים מחדש ואלה הדברים יש לכון בתפלת הוידוי שאנו אומרי' סרנו ממצותיך ומשפטיך הטובים ואז אנו אומרים בלב נשבר ולא שוה לנו שמה שסרנו ממצותיך לא הי' מחמת כי חשבנום להיתר ושוה לנו לעשותם כי באמת לא שוה לכי והיינו מזידים ע"כ ואתה צדיק על כל הבא עלינו ומפרש הטעם כי אמת עשית בשלחך לנו מחשבות טובות והירהורי תשובה שניטוב דרכינו רק ואנחנו הרשענו שחזרנו לסורנו הרע ולא החזקנו בה, ובזה הרשענו יותר כי לא נחשבנו לשוגגים ואתה חשבת לטובה ואנחנו הרשענו, פנחס אדלער הקטן] היוצא לנו מזה באלו הימים שהשי"ת נתן לנו אלו הימים שנשגיח על עצמינו ונשוב מדרכינו הרעים לא ילכו אלו הימים ריקם מאתנו ונשיב אל ה' ונתפלל וירחם ה' אותנו ובלגבב"א:

ג':

שובה ישראל עד וגו' הנה הדיקדוקים ידועים הנה החובת הלבבות כ' מעשה במדינת הודו שהי' מגהנם למנות עליהם איש נכרי למלך ועיי' והנה זה המשל והנמשל מעמד האדם בעוה"ז וא"כ צריך האדם השלם לראות שיעשה לו אוצר במדינתו אשר הוא דירתו באמת ולאציר לו שם מצות ומע"ט ועיקר האוצר במה שמדריך אחרים כמוש"כ החוה"ל במקום אחר משל לשני סוחרים א' שהי' לו סחורה בעד עשרת אלפים והרויח כפל אחד וא' במאה והרויח עשרה כפלים עיי"ש וכן האדם שמדריך אחרים וכ"א יעשה ממה

שידריך את עצמו וירויח עשרת מונים ולפי"ז טוב לראות ולהוכיח וירויח בזה ב' דברי' הא' שאולי יתקן אחרים ולכל הפחות בעת היותו מוכיח אחרים הנה הוא מוכיח בזה א"ע וא"א בלא זה כאמריז"ל קשוט עצמך תחלה והנה האלשיך הקרוש כ' בפ' מי יודע ישוב ונחם ראיתי פטורת תקעו שופר בציון קרשו צום וגו' דעיקר תועלת התענית ב' דברים א' שלא יתגאה ויכנע לבבו הב' משל לרופא שבא אל החולה פעם אחת ועדיין אינו יודע מה הוא החולי ובעוד החולה מלא ממאכל ומשתה לא יוכל הרופא לידע בבירר מה היא חליו אולי מחמת רוב המאכל, וצריך להרעיב החולה מקודם ולהאכילו מלחם דק ומאכלים קלים וע"י זה ידע מה הוא החולי כך האדם הנחלה בחולי הנפש לא יפשפש במעשיו ונשרש מלאה ובנינו צבה ממאכל ומשתה כל רעיוניו לא ימצאו לו עון אשר חטא וטהור הוא בעיניו וצריך להרעיב עצמו להיות בתענית ואז יעשה תשובה יעיי"ש דברים נמרצים והנה כ' שם חילק בין חולי הגוף לחולי הנפש חולי הגוף יודע הרופא ע"י סימנים הידועים בחכמות הרפואות מה הוא מחלתו באיזה אבר משא"כ חולי הנפש כשבא מוכיח להוכיח את מי אינו יודע מהעון אשר חטא וצריך המוכיח להיות הולך ומונה ולחזור דבר ה' ודרך הטיב ככה וככה יעשה ומי יודע ישוב ונחם. וזה י"ל כונת הכתובים כאן שובה ישראל עד ה' אלקיך כי [תשמש במקום אשר] כשלת בעוניך עמה אשר כשלת כל א' לפי עונו אשר יודע בעצמו אמרו אליו כל תשא עון [כל קאי אלמעלה דהיינו אמרו אליו כל תשא עון] וקח טוב ונשלמה פרים וגו' וע"ז בא הנביא לתרץ דבריו מפני מה אין פורט לכם החטאי' כדרך רופאי הגוף ע"ז אמר מי חכם ויבן אלה נבין וידעם שידע ויבין לפרוט החטאים של כל או"א כי [דהיינו אלא] ישרים דרכי ה' אני אסדר לפניכם ישרים דרכי ה' דרך התורה והמצוה ואתם תקחו מוסר צדיקים ילכו בם לחשוב כל א' בעצמו למצוא עון אשר חטא וידע מה לעשות ולהתנהג בדרך הישר ופושעים יכשלו בם:

ועפי"ז אפשר אמר ג"כ הנביא אחר שאמר דרשו ה' בהמצאו וגו' אמר יעזוב רשע דרכו אשר יודע בעצמו שהרשיע ואיש און מחשבותיו וגו' יאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם אני אינו עומד במחשבותיכם לדעת מעונות הטעונות אצליכם ולא דרכיכם דרכי הלא אינו הולך עמכם בחדרי חדרים, נאום ה' אני אינו אומר לכם רק נאם ה' דברי ה' התורה והמצוה להורות אתכם ואתם תדעו בעצמיכם ממה לשוב, אבל זאת ידעתי כי גבהו שמים מארץ וגו' היינו אם תאמרו צדיקים אנחנו מכל וכל ומה לך להוכיח כלל ע"ז אמר זה א"א זאת ידעתי והבן:

ד':

שובה ישראל עד ה' א' וגו' י"ל דהנה העקדה פי' איכה ישבה בדד וגו' דיש ג' מיני נפילות הא' מי שיתפרד מכל קרוביו ואוהביו שהי' רגיל עמהם והוא גר בארץ נכרי' הב' חכם שהי' עוסק בחכמה ותבונה ונטרד מזה הג' שהי' שר ולוקח מס ועתה נעשה למס עובד וזה איכה ישבה בדד על נפילה הא' רבתי לשין רב בחכמה ובדעה נגד נפילה הב' שרתי במדינות וגו' הוא נפילה הג' ונגד ג' להיפך אמר שהמע"ה תחת שלש רגזה הארץ עבד נבל שנואה והנה כ' הרמב"ן וכל הספרים מלאים מזה שיש לישראל נשמה חלק אלקי ממעל ויפח באפיו נשמת חיים וכ' מהר"י מינץ לפרש בזה ושבח אני את המתים וגו' שקשה מ"ש וטוב משניהם אשר עדן לא וגו' מה שייך על העדר לומר וטוב מה שלא הי' כלל, ולהנ"ל י"ל דהנה רשעים בחייהם קרואים מתים אעפי"כ הלא חיות יש בהם רק שאין זה עיקר חיות וע"ז קאמר ושבח אני את המתים היינו שמתו מן החיים והלשון מתו קאי על הרשעים שמתי כבר מן החיים אשר המה חיים עודנה מתים ההם, וטוב משניהם וגו' אשר לא הי' היינו שלא ה' במדרגת רשע אי' מן החיים קאי אל מטה ודבר א' הוא אני משבח שכבר מתו היינו שמתו מן החיים הזה אשר המה חיים עודנה ואבל כבר מתו. והנה הנשמה כשאדם מרשיע נופלת הנשמה ג' נפילות הנ"ל מדביקות הקדושה למעלה בא בגוף בארץ נכרי' ושם עסקה בקדושה ועתה למטה עוסקת בשבלים והג' שנעשה למס עובד לגוף עכור וההיפך אצל הצדיק הגוף משרת לנשמה וכשאנו נתקן ג' נפילות הללו אצל הנשמה יתוקן ג"כ קולקל כלל ישראל אצל האומות ונגד זה ג' דברים תשובה תפלה צדקה והם צום קול ממון תשובה צום להכניע החומר בצים ובכי ומספד וחרטה גמורה, ותפילה היינו קול בזה יתוקן הדביקות ובצדקה יתוקן שתעסוק הנשמה במצות כראוי:

וע"ד זה מתפרש הגמ' אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד אי אזיל מוטב ואם לאו יקרא ק"ש ואם לאו יזכיר לו יום המיתה שג' אלה הם נגד ג' נפילות הנ"ל לתקנם משכהו לביהמ"ד להראות שיש לנו ע"ד התעסקות באיזה דבר קדושה ואיך אהי' לנס עובד לגופא עפר מן האדמה ויקרא ק"ש בזה ידבק עצמו למעלה וזכירת יום המיתה להכניע היצר הרע, וזה שאמר הנביא שיבה ישראל היינו שיהי' לך שם ישראל שמורה על שרית ואדנות ע"ש כי שרית עם וגו' תראה שיהי' לך שם זה ולא תהי' למס עובד ותקום מנפילתך, הב' עד ה' א' שתראה שיהי' מקוים בך עד ה' היינו לענין הדביקות כי כשלת בעווניך היינו שנעשית שוגג ודאי משים שלא למדי ולא קבעת עתים לתורה גם לא שמעת ב' שעות לכה"פ יום ביומו דברי תורה וקדושה, ועי"ז תתקן קחו עמכם דברים

היינו התפלה הדביקות ושובו אל ה' היינו תשובה צום להכניע היצר ולהיות הנשמה מושלת על הגוף אמרו כל וגו' ובזה יתוקן ועיין:

ה':

בפ' נצבים ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וגו' כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת הוא וגו' לא בשמים וגו' וקאי על מצית תשובה ואמרתי בדרך מוסר כי בזה רה"ש הי' רעש גדול בשמים כשלקחו אותנו לדין והי' המלאכים המליצים מדברים עבור קצת אתנו רבש"ע אלו צריך לכתוב כל טוב שהמה ישראלים אין אוכלין בלא נט"י ומברכים ומתפללים וכל שבת הולכי' לביהכ"נ וגם בחול כשיש להם פנאי ובא מקטרג ואמר ואבל מה עושים שבת בביתם ואמר וכי אין אתה יודע מה ישראל עושה שבת בביתו קורא הסדרא ב' מקרא וא' תרגום ואומר תהלים וכה"ג והשיב המקטרג ואמר אבל המשרתים מה המה עושים זה עשה זאת וזאת השפחה עשאה זאת ונשתתק ואח"כ הי' המדובר מאחרים להמליץ ואלו אין להם משרתים כ"כ והי' מספרים עליהם טוב ובא שוב מקטרג ואמר מה אתה אומר ואמר הלא שמעת ואמר ואבל מה עושים בביהכ"נ ואמר וכי לא ידעת מה יהודי עושה בביהכ"נ מתפלל ועונה קדוש וברכו ושומע ק"ת ואמר ואבל מי מדבר בביהכ"נ ועושה ג"כ לפעמים כוחא ואטלולי' והולך והילך בחוץ ואינו שומע ק"ת ונשתתק ושוב הי' מדברים מהנשים ואמר המליץ רבש"ע אלו צדקניות הלא ידעת איך מדקדקת להכשיר הבשר ומשגיח על תערובות בשר וחלב וכה"ג ובא שוב מקטרג ואמר הידעת שהבשר כשר ואמר ואיך וכי ח"ו לקחו טריפה ממקולין ואמר לא רק השפחה היתה להביא והביאה בלא חותם ונשתתק ושוב דבר מאחרות ואמר אלו צדקניות רבש"ע הלא ידעת בעת מדתה איך בודקת ובימי לובן איך הוא מתנהגת כדין ואח"כ מדקדקת יפה שלא יהי' עלי שום חציצה בטבילה ובא המקטרג ואמר ואבל אלו יש להם שערות ארוכות וכשטבלו הי' המקוה איננו מלא והי' השערות חוץ ממים ולא טבלה כראוי וכל השגחתה הי' בחנם ואמר המליץ לא ה' לטבול במקוה רק בנהר והשיב אוי איך אתה מליץ טוב וכי אפשר לטבול שיהי' השערות ארוכות כולם במים ואם המקוה קטן גם קטן וגם וכי רשאי לטבול בנהר כשיש מקוה בעיר וכי כך הדין קצר הדבר שהי' רעש ואני יראתי לעמוד שם כי יטלו ויחשבו עוונותם בפני ואיך אשא פני שם ומה הי' השם עושה הוא הי' יושב כזקן מלא רחמים ואמר מעתה מה נעשה, וצווחו המקטריגים הלא רה"ש היום נעשה דין ואמר הקב"ה ית"ש וכי בחנם אני ארך אפים ורחום הלא נתתי עשי"ה ועד יהכ"פ יש להם עת לתקן ואמרו המקטריגים ומה יעשו וכי יצועו כ"כ או יפזרו הון רב שיהי' שקול נגד כל העוונות ואמר השם הלא ידעתם כי הם אינם בשמים

מלאכים לצום כ"כ וגם אינם סוחרים גדולים מעבר לים שיכלו לפזר הון רב וכי אני בא בטרוני' עם בריותי אם יתחרטו כראוי ויקבלו על עצמם שלא לעשות עוד כן וייטיבו דרכיהם באמת אתחיל להם ובזה י"ל הפסוק' כי המצוה הזאת של תשובה לא נפלאת הוא וגו' לא בשמים לסגף את עצמם בתעניות מרובים כמלאכים בשמים בלא אכילה ושתי' ולא מעבר לים הוא ג"כ כהנ"ל ועיי': ו':

איתא בתענית שלשה שאלו שלא כהוגן וגו' אמר ר' ברהי' אף כנ"י שאלו שלא כהוגן והשיב להם כהוגן וכדעה נרדפה לדעת וגו' ויבא כגשם לנו וגו' אמר הקב"ה בתי את שואלת דבר פעמים מתבקש וגו' אהי' כטל לישראל ועוד שאלו שימני כחותם על לבך וגי' אמר אתה מבקש דבר לפעמים נראה וגו' הן על כפים חקותיך ועיי' מהרש"א שם ונראה לפענ"ד לבאר דהנה כשהינו בארצינו הי' ג"כ כמה פעמים זרים מושלים בנו אעפי"כ הינו אז בארצינו והי' בא תשועה כשהינו מתפללים וגם כשגלינו לבבל ומדי אעפי"כ הי' חוזרים בזמן קצר ועתה אנחנו בעו"ה כונה מאות שכה בגלות ולפי דעתינו הי' טוב לנו יותר שהשם יגאל אותנו ונהי' בארצינו אף שלפעוים גם שם נהי' בהסתר פנים אצלו יתברך או לקצת זמן נהי' שוב גולים ע"מ יותר טוב לכו משנהי' עתה כסדר כ"כ בגלות אשר חרפה שברה לבנו ואנחנו יורדים מטה מטה בענין התורה ועבודה, ואבל השם ב"ה אינו רוצה בזה ורוצה שיהי' עתה גאולה שלימה מבלי גלות אחרי' וגם תמיד בגלוי פנים לכך הוא הדבר שמתמהמה הגאולה לבוא כדי שתהי' גאולה שלימה מכל וכל וזה הפי' אנחנו מבקשי' כגשם שלפעמים מתבקש ולפעמים וגו' כן אף שנהי' בגלות אח"כ ואינו מתבקש והשי"ת אומר אהי' כטל שיהי' הגאולה שלימה שלא תהי' עוד אחרי' גלות כלל לא ואח"כ אנו מבקשים שימנו כחותם וגו' אף שנהי' פעמי' נראה ופעמים לא ונהי' בתסתר פנים מ"ו טוב לנו שנהי' בארצינו אבל השם השיב הן על כפים חקותיך ורוצה שנהי' נראים תמיד בגלוי פנים, וכן יהי' בב"א:

ז':

השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם צ"ב הכונה ונראה איתא יומא דף פ"ו אמר ר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה שנאמר הן ישלח איש את אשתו וכו' עיי"ש ומקשים העולם מאי אולמי' דתשובה שדוחה ל"ת שבתורה הא כך הדין בכל התורה דעשה דוחה ל"ת ומאי קאמר גדולה תשובה, עוד קשה ע"ז וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך ואיך השי"ת עובר על הל"ת דלא ישוב כדי לזכותינו הלא אינו מקיים שום עשה וכנ"י הם מקיימים העשה ושבת ובעלמא דעדל"ת היינו היכא באותו שדוחה הל"ת מקיים העשה, ועיין בכפות תמרים שם שבאמת רוצה להוכיח מזה דכל מ"ע דרמיא על איש א' ומוטלת

עליו לעשותה בחברת אחר דוחה ל"ת שבתורה אע"ג דלגבי א' מהם ליכא עשה וה"נ כדי שיקיימו ישראל מצות תשובה לחזור עם הקב"ה יכול הקב"ה לעבור על הלאו דכך הוא המדה דאתי עשה ודוחה ל"ת אמנם באמת תמוהא הדבר וכי אומרים חטא כדי וגו' (ומה שהביא ראי' שם מ"פ אלו נערות דף מ' דפריך ניתי עשה ונדחה ל"ת וכו' ואם איתא מאי פריך ניהי' דלגבי דידי' יש עשה דולו תהי' לאשה מ"מ לגבי דידה ליכא עשה והאיך היא תעבור על לאו דלא יבוא ממזר בקהל ה' ע"כ י"ל דאינו מוכרח שהממזר מצווה שלא יבוא בקהל ה' וכן מה שהביא ראי' מפ"ק דיבמות וכו' ואם איתא היאך יבמתו תעבור על לאו מבלי שתקיים עשה ג"כ י"ל דרק בחייבי כריתות כתיב ונכרתו הנפשות העושות ואבל לא בחייבי לאוין והאשה קרקע עולם ועיי') ואמרתי דהנה איתא תשובה מביא חיים לעולם וכן כתב הי"ד דתשובה הוי כמו תחיית המתים דרשעי' בחייהם קרואי' מתים, והנה אי' באו"ח סי' ש"ו דאם מותר לחלל שבת משום פקוח נפש של הגוף מכש"כ בשביל הנפש (דקייל"ן שם מי ששלחו לו שהוציאו בתו בשבת להוציא מכלל ישראל מצוה לשום לדרך פעמי' להשתדל בהצלתה ויצא אפילו חוץ מג' פרסאות ועיי' בב"י שם באריכות ואפילו באיסור תורה בכה"ג אמרינן לאדם חטא כדי שיזכה חברו להציל נפש ישראל שלא תמור ועיי"ש במג"א) לפי"ז הוי זה שהשי"ת מקבל אותנו בתשובה פקוח נפש ומותר לו לעבור על ל"ת להציל נפשות ישראל ממיתה נצחיות וגובור שחת לחיותם בתשובה כמו שמותר לכל ישראל לעבור על ל"ת משום פקוח נפש של כל א' מישראל וז"ש גדולה תשובה שהוא גדולה במעלתה שהוי תחיית המתים והראי' שדוחה ל"ת שבתורה וכו' וקשה היאך מותר להשי"ת לעבור על ל"ת בשביל עשה דידן וע"כ דהוי פקוח נפש והצלה ממיתה לחיים וכך המדה עפ"י התורה שמותר לעבור על ל"ת בשביל אחר שלא יצא מכלל ישראל, וזה השיבנו ה' אליך וקשה איך יכול לקבל אותנו בתשובה הלא עובר על ל"ת לא ישוב לקחתה לזה מתרץ חדש ימינו כקדם שעי"ז נהי' חיים ומחדש ימינו כקדם כי מוציאנו ממיתת הנפש לאור באור חיים, והבן:

[א"ה אנכי בעניי אמרתי לתרץ מה שאמר גדולה תשובה וכו' מאי רבותא דתשובה הא בכל התירה כך הדין דעשה דל"ת דפירושא כך הוא עפ"י מה שראיתי בספר חוות יאיר מהגאון אור חדש ז"ל על הא דאיתא במסכת יומא דף פ' אמר מר זוטרא בר טובי' אמר רב גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כלו ע"כ ולכאורה הוא תמיהא דאיך יתכן דבשביל תשובת היחיד ימחול השי"ת לכל העולם וכ' טעם נכון שהרי כל ישראל ערבים זה לזה א"כ כשאחד עושה עברה אחת יש לכל העולם חלק בו ועתה כשעושה תשובה אזי עון הזה לא די שנמחל לו אלא אף לכל העולם שנכשלו

בעונו כדכתיב וכשלי איש בעוון אחיו, ובזה ניחא לתרץ מה שמקשין על הא דאיתא ביומא שם אמר ר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה וגו' וקשה דהא קיי"ן דאין עשה דל"ת אלא כשהוא בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה אשר ליתא גבי תשובה וי"ל מאחר דתשובה זו מועלת לרבים הו"ל מצוה דרבים ויפה כוחה שדוחה ל"ת אעפ"י שלא הוי בעידנא משום דמצוה דרבים לא בעינן בעידנא עד כאן דחוו"י ולפי"ז א"ש אמר ר"י גדולה תשובה היינו שהוא גדולה כממרא דר"ל שגדולה תשובה שאפילו יחיד וגו' מוחלין לכל העולם והראי' שדוחה ל"ת שבתורה וקשה הא לא הוי בעידנא וע"כ משום דהוא מצוה דרבים שבתשובתו מוחלין לכל ישראל שנכשלו בעוונו ושפיר דוחה אפילו שלא בעידנא:

ועיין בפנים יפות מה שכ' בקרא אדם כי יקריב מכם וכו' שהביא דברי המהר"ם אלשיך שפי עפ"י שכל ישראל ערבים וגו' והביא שם ממחו' הגאון על ממרא הנ"ל דר"ל גדולה תשובה שאפילו יחיד וגו' דהוא משום ערבי דערבי שכל אדם קיבל עליו ערבות שיקיימו כל ישראל את הערבות בשבילו נמצא אם לא הי' מוחלין לכל העולם והי' נשאר עליו חיוב ערבי דערבי וכיון שהוא שב בתשובה שלימה נתרצה לו השי"ת ממילא מוחל לכולם כדי שלא יהי' עליו חיוב משום ערבי דערבי ועיי"ש דבריו כי נעמו ומה שפירש בהקדמה זו ועפי"ז יש לפרש הקרא שובה ישראל וגו' וכה אמר הנביא קושיא ופרוקא כחדא שובה ישראל וקשה היאך מהני תשובה ואי משום עדל"ת הא לא הוי בעידנא ע"ז בא כמשיב בטעמא מלתא כי כשלת בעוניך היינו בעווניך כשלת את אחרי' כמו שנאמר וכשלו איש בעון אחיו, ומתורץ קושיות הגמרא קרי' לי' עון וקרי' לי' מכשול שהוא שוגג דהפי' הוא שע"י מזידין שלך כשלת את אחרים שכל ישראל יש להם שוגג משום ערבות שאינו אלא שוגג כידוע וא"כ בתשובתך הוי מצוה דרבים להסיר מכלם השוגג של הערבות וא"כ שפיר דוחה אפילו שלא בעידנא דהוי מצוה דרבים:

אמנם לא זכיתי להבין דברי הגאון הנ"ל שהביא שמקשין על הא דתשובה דוחה ל"ת אמאי דוחה הא לא הוי בעידנא אמאי הא שפיר הוי בעידנא ממש כמו כל עשה שדוחה ל"ת דבשעה שהחוטא שב בתשובה ומתודה על עוונותיו דמקיים העשה דתשובה בשעה זו נדחה הל"ת דלא תשוב כי מקבלו השי"ת והוי בעידנא ולא ידעתי להסביר לי קושית מפרשים הנ"ל שהביא אח"כ מצאת את שאהבה נפשי בפתיחה למקנה מהפלאה ז"ל שכ' על המדרש שהשי"ת אמר שובו אלי ואשובה אליכם שבתחלה יעשו ישראל תשובה ואח"כ ואשובה וישראל אומרים השיבנו ה' וגו' דטענת השי"ת הוא משום דקיי"ן דכל עשדכ"ת בעינן בעידנא א"כ איך ישוב אותנו השי"ת קודם התשובה דבעידן דמיעקר

לאו לא מתקיים עשה עיי"ש הרי דלא שייך לומר שלא הוי בעידנא אלא שיקבל אותנו השי"ת קודם שנעשה תשובה אבל כשאנו עושי' תשובה עפ"י הדין יוכל השי"ת לקבל אותנו דהוי בעידנא וא"כ דבריו נפלאו ממנו שהקשה סתם על הא דדוחה ל"ת דמיירי מתשובה עצמה ושפיר דוחה והבן:

ומה נעים לי בזה לפרש הקרא ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראוהו יחד לא ירומם דהנה ידוע דברי התבו"ש על קושית הריף שם ביומא על גרסא הישנה דמתרץ כאן ביחיד כאן בציבור אמאי לא משני כאן בתשובה מיראה כאן בתשובה מאהבה, ותירץ הוא דבתשובה מאהבה אין כלן דחיות ל"ת כלל דנעקר החטא לגמרי ודמי למ"ש לענין קדושין המקדש אשה ע"מ שאין עלי' נדרים ונמצא עלי' נדרים והלכה לחכם והותר לה מקודשת ומדאמר ר"י שדוחה ל"ת ע"כ איירי בתשובה מיראה ודמי לע"מ שאין בה מום והי' בה והלכה לרופא ונתרפאה דאינה מקודשת שנשאר רושם וכן בתשובה מיראה אינו נעקר החטא דנשאר שוגג ואיכא דחיית ל"ת עכ"ד וכן כ' כל המפורשים דבתשובה מאהבה אין כאן דחיית ל"ת, נמצא לפי"ז דבתשובה מאהבה אנו יכולים לבוא בדין שהשי"ת ישיבנו מקודם כיון דאין כאן דחיות ל"ת לא צריך בעידנא עפ"י דברי הפלאה הנ"ל ואקדים עוד דברי חן מספר ישמח משה פרשת האזינו יעיי"ש באריכות ותורף דבריו דרביים שעושים תשובה כמעט מן הנמנע שישובו כלם מאהבה דלזה צריך אור שכל רב וא"א שיהי' כלם במדרגה זו ומסתמא תשובת הרבים הוא מיראה ואפ"ה גדלה מעלת הרבים דאף שעושים תשובה מיראה יש לו הכח של תשובה מאהבה דזדונות נעשה זכיות כי נתקבל לפני השי"ת כתשובה מאהבה וכפישי זכותי דרבים ובזה פי' שם מי יתן טהור מטמא דהיינו שמטמא העברות יהי' טהור זכיות לא אחד אין היחיד יכול לעשות זאת רק בציבר עיי"ש ודפח"ח, וז"ש ועמי תלואים למשובתי תלואים הוא לשון ספק כינו שפרש"י בפ' תבוא היינו שהם תלוים ועומדים בספק ומצפים למשובתי שהשי"ת ישיב אותם מקודם ואל על יקראוהו שהוא ישוב אליהם מקודם וכמדרש הנ"ל שישראל אומרים השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה וע"ז אומר להם הנביא דהחסרון הוא משום יחד לא ירומם שאינכם עושים תשובה ברבים ובאסיפה יחד שיתקבצו באגודה אחת דאז הי' יכול השי"ת לשוב אותם מקודם דאין כאן דחיי' דתשובת הרבים יש לו הזכות של תשובה מאהבה ולא צריך להיות בעידנא:

ומה טוב בזה לפרש הקרא שובה ישראל וגו' קחו עמכם דברים וגו' וכבר עמדו על דקדוקים הרבה בזה הקרא ולהקדמות הנ"ל יתכן מאוד דהנה ראיתי בספר אמרי יושר שכ' לתרץ הגמרא הנ"ל אמר ר"י גדולה תשובה שדוחה וגו' מהב' קושית א' מאי רביתי'

הא כל עשה דוחה ל"ת ועוד לגרסא ישנה אמאי לא מתרץ כאן מיראה כאן מאהבה ותירץ ג"כ בסגנון התבו"ש הנ"ל מדקאמר דוחה ל"ת מיירי בתשובה מיראה דאיכא דחי' דבתשובה מאהבה אין כאן דחיית הל"ת וא"כ ממילא מתורץ נמי אידך קושיא דמאי רביתא דתשובה דרבותא גדולה אשמיענן דהא בעלמא היכא דאפשר לקיים שניהם אין העשה דוחה ל"ת וכאן הא יכול לעשות תשובה מאהבה ולא יצטרך לדחי' ואפ"ה מהני תשובה מיראה עכ"ד והנה אם כי דבריו נכונים מאוד מ"מ דבריו נפלאו ממנו שיהי' משום זה דיוכל לעשות תשובה מאהבה אפשר לק"ש הלא אחד מאלף אשר הוא במדרגה זו לעשות תשובה מאהבה ורובא דרובא השבים הוא תשובה מיראה ואינם משיגים לעשות תשובה מאהבה וא"כ אין זה אפשר לקיים שניהם דאי אפשר לו כלל לפי מדרגתו עתה לעשות תשובה מאהבה ואם אפשר לו לעשות והוא במדרגה זו א"כ ממילא היא עושה ומי שיצויר אצלו תשובה מיראה אין אפשר לו לקיים שניהם ע"י תשובה מאהבה: אמנם להנ"ל יש לומר דאפשר לקיים שניהם לכל אדם שיתחבר לרבים להיות בחברתם כשעושי' תשובה וגדלה מעלתם דנתקבל לפני השי"ת כתשובה מאהבה דנעקר החטא לגמרי ואין כאן דחי' ובזה נכון מאוד לתרץ קושית הרי"ף הנ"ל על הגרסא ישנה דמשני כאן ביחיד כאן בציבר דאמאי לא משני כאן בתשובה מיראה כאן בתשובה מאהבה ולפי הנ"ל יוצדק מאוד דהכל חד וזה הוא באמת תירץ הגמרא בציבר התשובה מגעת עד כסא הכבוד ועד ועד בכלל ביחיד עד ולא עד בכלל דאינו מגעת עד כסא הכבוד דאינו אלא תשובה מיראה כי לא שכיח שיעשה תשובה מאהבה ומן הסתם תשובת החוטאי' הוא תשובה מיראה אמנם בציבר יש לו מעלה של תשובה מאהבה וא"ש נמצא דלפי"ז ר"י שאמר גדולה תשובה שדוחה ל"ת וגו' הן ישלח וגו' דעד ועד בכלל דמיירי בציבר עיי"ש בגמר' היינו משום דלתשובת הציבור יש המעלה של תשובה מאהבה שמגעת אליו וע"ז אמר ר"י גדולה תשובה וגו' ושוב אלי' א"כ מתורץ ג"כ קושיא השני' מאי רביתא דתשובה הא כל עשה דוחה ל"ת אכן לפי"ז א"ש דזה גופא קמל"ן ר"י דתשובה של ציבר גדולה ויש לו כח וזכות של תשובה מאהבה שמגעת אליו כמו שהביא מקרא הן ישלח איש וגו' ושוב אלי דמגעת עד השי"ת והבן היטב:

ומעתה אדייקים מאוד דברי הנביא שובה ישראל היינו היחוד צריך לעשות תשובה כזו שמגעת עד ה' א' היינו תשובה מאהבה וזה שנותן טעם כי כשלת בעוניך שבתשובה מיראה עדיין נשאר שוגג ואיכא דחיית ל"ת ע"כ תשובת היחיד צריך להיות תשובה מאהבה וליכא דחיית ל"ת ואז מהני וכ"ת גם בתשובה מיראה ניתי עשה וידחה הל"ת ע"ז אמר הלא אפשר לך לקיים שניהם והיאך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' שתתקבצו

באגודה אחת לשוב ברבים ואז אמרו אליו כל תשא עין וקח טוב כי תשובת הרבים יש לו כח של תשובה מאהבה שלגמרי נעקר החטא ואדרבא נעשה טוב תמורתו וא"כ אפשר לכל א' לקיים שניהם ע"י להתאסף לעשות תשובה ברבים ונפישי זכותי דרבים. והדברים נכונים בעזהי"ת בדרך דרוש. פנחס אדלער]:

ח':

איתא ביומא פרק אמר להם הממונה ת"ר כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי וכן בשעיר המשתלח הוא אומר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וכן במשה הוא אומר נושא עון וכו' דברי ר"מ וחכמים אומרים עונות אלו זדונות וכו' הפשעים אלו המורדים וכו' חטאות אלו שגגות וכו' ומאחר שהתודה על הזדונות והמרדים חזר ומתודה על השגגות אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי וכן בדוד הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וכן בשלמה וכו' וכן בדניאל וכו' אלא מהו שאמר משה נושא עון וגו' אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות ע"כ, וי"ל א' קושית מהרש"א שם מ"ט דר"מ ומש"כ הוא ז"ל דודאי ר"מ נמי ס"ל דעונות אלו זדונות וכו' כדמוכחו קראי אלא דטעמו שיתודה מקודם על הזדונות שהם שכיחים ואח"כ על המרדי' שהם להכעיס ואינו שכיח ומצוי כל כך ואח"כ על החטאים שאינן מצוי וידועים כלל עיי"ש הנה באמת שכן הוא שעונות שכיחי יותר ממרדים אבל שפשעים דהיינו מרדים שכיחי יותר משגגות הוא תמוהא ועוד מה פריך וכי מאחר שהתודה וכו' והקשו ע"ז והלא יכול להיות שיש לו הרבה חטאות ויכריעו לחוב, ויותר קשה הלא החכמים מתרצים לבסוף קרא דמשה שאמר כיעשו תשובה יחשוב להם העוונות ופשעים לחטאים וא"כ מה הקשו על ר"מ שמא כן היא שאחר שהתודה על העוונות ונעשה מהם חטאות צריך להתודות שוב ע"ז, ועוד הקשו מה זה שאמר דוד חטאנו עם אבותינו עוד הקשו מ"ט לא מתרצו החכמים קרא דשעיר המשתלח שהביא ר"מ ראי' ממנו:

ונראה לפענ"ד דיבוא הכל על נכון בהוצעה אחת קטנה דהנה שלמה המלך ע"ה אמר לא יאונה לצדיק כל עון וגו' וא"כ סובר ר"ע שכל החטאים שאדם חטא בשוגג בא מכח זה שחטא פעם או פעמים במזיד או בפשיעות מחמת זה באו לידו החטאי' של שוגג וא"כ כ צריך להתודות תחלה על העוונות ופשעים ואח"כ על השוגג שבא מחמתו והן גרמו ועל עוונות קודם פשעים שהן שכיחי יותר מפשעים כדברי מהרש"א ואבל על החטאי' לבסוף שנגררו מהעוונות ופשעים וע"ז מקשי' החכמים לר"מ וכי מאחר לדבריך אחר שהתודה וגו' א"כ לא צריך שוב להתודות כלל על החטאים כי מאחר שנתכפר לו העוונות ופשעי'

ממילא בטלו החטאים חלפו הלכו למו שבאו רק מכוחם וכיון שבטל הסיבה בטל המסובב, אע"כ שאינו כן כי שהמע"ה לא אמר רק לצדיק השלם בצדקית לא יאונה לו חטא כי הקב"ה שמרו ואבל מי שאינו צדיק לא כל החטאים באים בגרמא דעוונות אלא שיש חטאי' הרבה אין מספר בלא"ה מסיבות אחרות שלא למדו אותו אבותיהם דרך התורה היאך לעשות ועון אבות הוא או בעצמו אינו לומד או חברים רעים כי הרבה חברותא עושה וכדומה סיבות שונות א"כ שכיחי החטאים יותר וצריך להתודות עליהם קודם ומביאים ע"ז ראי' מכמה פסוקים דוד אמר חטאנו עם אבותינו היינו שאבותינו גרמו לנו ועי"ז שלא למדו באנו לחטא הרי שיש חטאים בלאו הזדון שקדם לו ובדניאל וכן בעזרא ובכל פעם הי' סיבה אחרת לחטאים אלו השוגגים יעיי"ש בקרא וא"כ כיון שאינם באים מגרמא דמזידין והן שכיחי צריך להתודות עליהם מקודם לפי"ז ממילא מתורץ קרא דשעיר המשתלח דהטעם דצריך להתודות על החטאים מקודם שהן שכיחי טובא והא תינח כשאדם מתודה על עצמו ואבל הכה"ג שהי' מתודה בשביל ישראל וכבר עשו הם תשובה דהא אין יהכ"פ מכפר בלא תשובה וא"כ כיון שכבר עשו ישראל תשובה נתכפר להם בנקל השגגות וא"כ שוב העוונות שכיחי טפי להתודות עליהם לכך נאמר והתודה עליו את כל עינות בנ"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ולא אמר ואת כל חטאתם שעל השוגגים כבר נתכפר להם והכהן גדול הי' מתוודה בשבילהם רק על עיונית ופשעים שלהם וז"ש והתודה וגו' לכל חטאתם דהיינו לכל חטאתם שבנקל נמחל להם בתשובתם הי' מתודה הכה"ג על העונות ופשעים וא"ש הכל והבן:

וי"ל בהנ"ל דכמה חטאים באים ע"י האבות שאין מלמדין את בניהם אחריהם יש ליתן טעם מה שאמרה התירה פוקד עון אבות וגו' על שלשים ועל רבעים מ"ט על ארבעה דורות דהנה אמחז"ל אם הוא ת"ח ובנו וב"ב אין התורה פוסקת מזרעם דכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו', וא"כ אם האב לומד את בנו ויהי' ת"ח ואח"כ ילמוד בנו את בנו והוא ילמוד ג"כ את בנו ממילא יהי' כל הדורות ת"ח ואבל אם אינו לומד את בנו א"כ אין כלום לכך נזכר על דור רביעי לפי"ז הי' הטעם עד דור רביעי יהי' כמו חד ואח"כ יאבד זכרם כמוש"כ הרמב"ן בפ' יתרו עיי"ש היטב והוא רמז מעט:

ואיתא בפ' נצבים כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו' לא בשמים היא לאמור מי יעלה לנו וגו' וישמיענו אותה ונעשינה ולא מעבר לים הוא וגו' כי קרוב וגו' וכתבו המפורשים כי המצוה הזאת קאי על מצות תשובה שנאמר מקודם בפרשה וקשה מה"ת יהי' מצות תשובה בשמים או מעבר לים וצ"ב ונראה עפ"י מה שראיתי פי' על השמיעני את קולך כי קולך ערב דהנה תשובה הוא צום קיל ממון צום בגמטרי' קל"ו וכן קול וממון

וג"פ קל"ו הוא ת"ח בגעיט' זאת וזה הפי' בזאת יבוא אהרן אל הקודש והנה על צום יש קצת התנצלות שאינו יכול להתענות שהוא אדם חלש וצריך לאכול ולשתות שיהי' בריא אולם וגם על ממון אמור יאמר שאין לו אבל על קול אין לו שום תירץ והתנצלות מ"ט אינו מתפלל בכונה כראוי להיות לבבו נשבר בקרבו על העוונות שעשה ויתפלל בכינה רצוי' לפני השי"ת וא"כ אם אדם מתפלל כראוי אף שאינו מקיים כ"כ שאר הב' צום וממון אומר הקב"ה הנה עושה מה שביכולתו אבל אם אינו עושה גם זה שיש בידו ואין לו מעצור ומניעה יש עליו עונש גם על אלו שלא עשה כיון שאינו יכול להתנצל שא"א לו לעשות דהא גם מה שביכולתו לעשות אינו עושה והנה ב' פ' קל"ו היא בגימטרי' ערב וזה כוונת הפסוק השמיעני את קולך כי קולך ערב והבן לפי"ז י"ל דלהנ"ל על תענית יש לו התנצלות שאינו בשמים כמו מלאך שאינו צריך לאכול ולשתות ועל ממון מענה בפיו שאין לו כמו אותן הסוחרים הגדולים שספינות באים להם מעבר לים בסחורה לאלפים ולרבבות ומאספים ממון רב וז"ש כי המצוה הזאת של תשובה לא נפלאת וגו' לא בשמים הוא לא מצית לומר מי יעלה לנו השמים להיות כמו שם בלא אכילה ושתי' וישמיענו אותה הוא בלשון בתמי' שאתה משמיענו פה על הארץ ונעשינה כמו בשמים וכן לא מעבר לים הוא וגו' כנ"ל, כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך כמוש"כ היע"ד לפרש הגמרא שנים שנכנסו להתפלל וקדם א' והתפלל ויצא טורפים לו תפלתו בפניו הכונה שנים שנכנסו היינו הפה והלב וקדם הא' היינו הפה והתפלל ויצא ולבו בל עמו טורפי' וגו' וז"ש בפיך ובלבבך לעשותו ואם תעשה מה שביכולתך בכונה רצוי' להתפלל כראוי אז יקבלך השי"ת בתשובה שלימה אף אם לא השיגה ידך על הב' האחרים כאשר התנצלת עצמך ובא זה וגלה ע"ז:

והנה עיקר החטאים באים ממה שרואי' שרשעים מצליחים וכ' הרמב"ם בפ"ב מ"ה דעות חילי הגוף טועמים מר מתוק וגו' וע"ז אמר ישעי' שמים מר למתוק עיי"ש וזה דרך ההמון עם בעו"ה כשרואים דרך רשעים צלחה מכח זה חושבים מה בצע כי נלך בתום ובדרכי ה' אתחבר עמהם אשר הולכים ברשעם ומצליחים אוי ואבוי להם, וע"ז אמר ישעי' הנביא הוי האומרים לרע טוב היינו לרשעים טוב להם כי מצליחים בקניני עוה"ז ומתקנא בהם לעשות כמעשיהם ולטוב רע היינו כי למי שהוא טוב בדרכי השי"ת רע לו ע"כ הוא מתחבר עמהם וע"ז שמים מר למתוק ומתוק למר כפי הרמב"ם הנ"ל הוי לאלו וגם כשרואי' וזה שיחה בטילה שיש בו חכמה קצת אפילו בעלי העתים יש עתים לרעה מתענגים ומהני' עצמם ונפשם שבע ודשן כפרות הבשן על ההדפסה והכתיבה בנעימת הלשון, ולקראת בואן אצין וחשין לראות מן האומר החרש אשר באמת אין בו ממש נכתב

על לוח הבלים ורעות רוח ואף אם יש בו קצת חכמה מרוח הזמן יש להם להשים על לבם התכלית אשר יגיע להם מזה ואם מפרי עליהם ישבעו לחם או יוסיפו ידועה בתורה ובמצות לעבוד את השם ב"ה, ותמורת זה הי' להם להגות בספרים הקדושים המלאים חכמות רמות ונשגבות או דברי מוסר שיקחו שמץ מנהו להוסיף הבל שיש בו יראת שמים, ובעו"ה אינם חושבים שיחת חולין שלהם כשיחת ת"ת וספרים הקדושים אשר אף שיחת חולין שלהם הוא דברי חכמה יותר מכל חכמות שלהם וקצת אינם לומדים את בניהם תורה באמרם כי לא יגיעו לתכלית ובמה יתפרנסו עת יגדולו והי' לאנשי' האם מהתורה וגמרא תו' מה יהי' בסופם וכהנה דברים דברי רשעות ושטות אשר שורשם הוא חיסר האמונה ובטחון ונוגע לכפירה וכבר האריכו בזה ספרי מוסר:

ובזה יש לפרש פסוקים ביחזקאל ס' י"ח וסי' ל"ג בשוב צדיק מצדקתו וגו' וברוב רשע מרשעתו וגו' ואח"כ כתיב ואמרתם לא יתכן דרך ה' וגו' הדרכי לא יתכן וגו' הכונה ע"ד הנ"ל א' כנגד המון עם אשר ע"י הצלחת הרשעים חוזרים לדרך רשע ולפעמי' להיפך ואיתן שחוזרים מדרך ה' אומרים לא יתכן דרך וגי' היינו ע"י דרכי השם לא יתכנו ולא יגיעו לתכלית ואמר ע"ז הדרכי לא יתכן וגו' ואח"כ נגד הגדולים שאומרים כן על הלמוד החכמות לא יתכן דרך וגו' שלא יתחכמו בו ואמר גם עליהם הדרכי לא יתכנו עיי"ש בכתובים לשון הפסוקים היטב בשני מקומות והוכיח פעמים תמיד על ב' הכתות האלה, ובאמת כבר אמר החכם לא לחכמים לחם וגו' הכל ביד ה' ואין לנו אלא ללילך בדרכי ה' כאשר הלכו אבותינו כי לכך נוצרנו ועי"ז זה נקוה הטוב ה' יתקן ויחזק לבנו לעבדתו ית"ש: ט':

איתא במסכת חגיגה דף ה' ר"י כי מטי להאי קרא הוי בכי והי' כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו צרות ורעות תקנה יש לו ע"כ והקשו אמאי לא בכי ר"י בקרא קמא דכתיב וחרה אפי בו ביום ההוא וכו' ומצאוהו רעות רבות וצרות וגם בפסוקים יש לדקדק תחלה נאמר ויאמר ה' אל משה וגו' וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וכו' ועזבני והפר את בריתי וגו' ואח"כ וחרה אפי וכו' ועזבתים והסתרתי פני וכו' הזכיר ג"כ עזיבה וסתירה ואח"כ אמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וכו' ולא אמר ועזבתי", וגם י"ל הלשון שדייק על כל הרעה אשר עשה וצ"ב וגם לא נאמר ועזבוני, וג"כ קשה לאחר שאמרו על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה א"כ עושים תשובה ומ"ט ואנכי הסתר אסתיר (ועיין פ' וילך ומה שכתבתי שם בביאור מקראי קידש) ואפ"ל דהנה הבינה לעתים כ' על פסוק מבלוגותי עלי יגון וגו' למשל חולי גוף כשרואה הרופא כי גבר החולי והחולה אינו מרגיש כלל וסובר שהוא בריא כאחד הברואים מזה יודע הרופא

כי אין תרופה למחלתו כי כבר נוטל ממנו כח ההרגשה, ואבל אם עדיין החולה מרגיש הכאב יודע כי אפשר לו עוד להשיג רפואה וע"ז אמר הנביא מבליגיתי כי על לבי דוי ואני מרגיש א"כ יש תקוה עייי"ש באריכות וכן הוא בחולי הנפש כשאדם עדיין בבחינה זו שיודע שחטא ולא טוב עשה והלך בדרך הרע יש לו תקנה שישיב ע"י איזה סיבה מהסיבות ויחזיר לדרך הישר אבל אם רואה את עצמו טוב ואינו חסר לו כלל ובדעתו שצריך להיות כך כמעט אין לו תקנה וע"ד ראית חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו, וא"כ מתחלה צריך לשוב ולהכיר כי לא טוב עשה ואח"כ אחת לאחת לתקן דרכיו ואח"כ יחשוב בנפשו כי הוא חוטא ורב מרי ויראה לתקן את אשר הרבה לפשוע, וזה מתחלה נאמר ועזבני והפר את בריתי היינו שיעזוב לגמרי את ה' שלא ידעו כלל מה שצריך לעבוד את ה' וחרה אפי בו ביום ההיא ועזבתי' והסתרתי פני מהם אדכ"ו ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה היינו שיכירו וידעו שעברו על דרך הטוב וצריך לעבוד את ה' זה יכירו אבל עדיין לא יהי' מתוקן את אשר חטאו עברות רבות ע"כ ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה ע"כ לא הזכיר שוב מעזיבה כי כאן מיירי שכבר ידעו ויכירו שצריך לעבוד את ה' כנ"ל רק שלא יתקנו את החטאי' והזדונות שעברו בפרטות וזה על כל הרעה ולפי"ז בקרא קמא לא הי' ר"י יכול לומר עבד שממציא לו וגו' כי אז לא הוי כלל בבחינת עבד כי עזבו את ה' וראוי לצרות רבות אמנם אח"כ שכבר הכירו ואמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי כנ"ל וא"כ הוי בבחינת עבד ועדיין ממציא לו וגו' ע"ז בכי עבד שרבו וגו' והבן:

ובזה י"ל ג"כ בהפטורה שובה ישראל עד ה' א' כי כשלת בעוניך כו' ופריך הגמרא קרי לי מכשול וקרי לי עון וי"ל דה"ק שובה ישראל עד וגו' היינו שהשם אלקים שיהי' ידוע אלהיך דהיינו שצריך לעבדו ואתה לא עשית כן כי כשלת בעוניך שאינך יודע כלל שיש לך עוונות ע"כ בטרם כל יהי' לך זאת ליסוד ותדע ברור כי הרבת לפשוע ושיש לך עונות והלכת בדרך לא טוב ולא ידעת כלל שצריך לעבוד את ה' ואח"כ קחו עמכם דברים ושובו על ה' ואמרו אליו כל תשא עין היינו הכל שעשית תשא עון כי עון הי' וקח טוב ונשלמה וגו' לאחר שנשלמה פרים שפתינו יהי' טוב ויש להאריך כאן בתוכחת מוסר שנדע שחטאנו וצריך לזה תיקון בתשובה ואיזה אופן התשובה והנה רבינו הקדוש סדר ששה סדרי משנה וכלל בזה כל תורה כולה ומסיים אר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום וגו' [והי' אז מחלוקת בעירי] והפי' כי כלי שלם אפשר לתת בתוכו ומחזיק מה שנותן בו אבל כלי שבורה איננו מחזיק וא"כ כשישראל הם שלימים ומקיימים מה שכ' בששה סדרי משנה והקב"ה שולח ברכה יכולי' להחזיק הברכה ואבל

כשאין ביניהם שלום ואחדות והם נפרדים זה מזה א"כ הכלי שבור אף שהקב"ה שולח ברכה אינו מחזיק ומתפזר הברכה מכל צדדים לחוץ לסטרא אחרא ולאומות ולכך בעו"ה כל פרנסתינו צריך להיות ע"י גוים ובערמימיות לחטוף מה שנשפך לצדדים:

והנה לאחר שמו"ע אומרים בכל יום ונפשי כעפר לכל תהי' ופי הכוונה כמו עפר שדורסים עליו והוא נותנת כל טוב הארץ כך צריך להיות האדם אעפ"י שדורסים עליו לא יהי' נוקם ואדרבא ישפיע טוב וע"ז אפשר אמר אאע"ה ואנכי עפר ואפר כי ב' מעלות הי' לאאע"ה שהי' עשיר גדול ומלך כמו"ש שהמליכו עליהם לאחר ד' מלכים וכמו"ש הרמב"ן בפ' חיי שרה כולם קוראים אותן אדוני והוא לא קרא אותם אדוני' ועוד שהי' זן עוברים ושבים, וע"ז שהי' מלך אמר שאינו מתגאה בזה והוא כמו עפר שדורסים עליו וע"ז שהי' זן עוברים ושבים אמר כי הוא אפר ונחשב בעיני עצמו כאפר שזורעים בו ואינו מצמיח ואינו מושפיעה טובה והי' מחזיק עצמו כן נגד גדולת השי"ת וממנו נלמד לעשות כן ובזה יהי' שלום ונהי' כלי מחזיק ברכה שישפיע לנו השי"ת כל טוב:

י':

איתא במדרש וילך הן קרבו ימיך למות למה נגזר עליו מיתה בלשון הן רבנן אמרו למה"ד לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה א"ל אותו האיש אדוני המלך במה שכבדתיך בה אתה אתיז את ראשי כך אמר משה רבש"ע בהן קלסתיך וגו' ובהן אתה גוזר וגו' ד"א אמר ר"א מהו הן למה"ד למטרנה אחת וגו' כך אמר הקב"ה למשה קלסת אותי בהן ובהן אני גוזר עליך מיתה, ד"א א"ר לוי למה"ד לאשה עוברה וגו' כך אמר משה רבש"ע ל"ו כריתות וגו' שמא עברתי על אחת מהן למה אתה גוזר עלי מיתה א"ל בחטי' של אדה"ר אתה מת שהביא מיתה לעולם וכו' באותן עון שכתיב בו הן הן האדם הי' כאחד ממנו ד"א מהו הן אר"ס היום קיבל לפני הקב"ה וג' עיי"ש במדרש בביאור וי"ל עפ"י גמרא בשבת פרק ה' אמר ר"א אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עוון וכו' מיתבי' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עלי' והלא משה ואהרן שקיימו כל התירה כולה ומתו אמר להם מקרה א' לצדיק וגו' הוא דאמר כה"ת דתניא רשב"א אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו שנא' יען לא האמנתם בי הא האמנתם עדיין לא הגיע זמנם לפטור מן העולם וכו' עיי"ש והקשה מהרש"א בחיד"א איך יתרץ תנא דמ"ה הקרא יען לא האמנתם (עיין במילי דהספידא הספד א' מה שכ' בזה) עיי"ש שתי' משום זה לא תביאו את הקהל ואבל לא מיתה והנה בענין מי מריבה בפ' חקת וגם במיתת אהרן שם י"ל לפרש כן אבל בפ' פנחס כתיב עלה אל הר העברים וגו' כאשר נאסף אהרן אחיך

כאשר מריתם פ' במדבר צן במריבת וגו' שם אין זכרון מה וליתא לתי' הנ"ל אכן י"ל דבלא"ה קשה שם דגם אתה מיותר והי' די באמר ונאספת אל עמך כאשר נאסף וגו' ב' כאשר מריתם הי' לו לומר על אשר מריתם, ג' להקדישני במים לעיניהם קשה הא המרי הי' שלא להקדיש וי"ל דמיתתם הי' על חטא זה ואבל לא לעונש על החטא רק לתקן הקילקל שהי' ע"י החטא כי החטא הי' שלא קדשו וידוע כי כשעושה הקב"ה דין בצדיקים הוא מתקדש כמו דכתיב בקרובי אקדש והנה משרע"ה כל מגמתו הי' לתקן את ישראל ואפילו הכניסה לארץ הי' מתאוה כדאי' הרבה מצוות תלוית בארץ וגו', וזה נאספת אל עינך גם אתה היינו שתסכי' למות כאשר מת אהרן אחיך והי' מתאוה כאשר מריתם וגו' כן יהי' מיתה זו להקדישנו וגו' לתקן הקילקל ויש לפרש בזה בכ' ואתחנן רב לך אל תוסיף וג' וראה בעיניך וגו' וקשה מלת וראה בעיניך אך הכינה אתה בעצמך בעין שכלך תראה שאינך צריך לעבור את הירדן לתקן מה שקלקלת והבן ולפי"ז מתורץ קושיא הנ"ל ועוד י"ל דבאמת על החטא רק לא תביאו ואלא ממילא אין מלכות נוגעת בחברתה וגו' ומעתה נתבאר ד' טעמים ויש לכוון אלו הד' במדרש הנ"ל בד' טעמים ועיין: י"א:

איתא בימא אר"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא וגו' ור"י אומר עד ולא עד בכלל ופריך האמר ר"י שדוחה ל"ת וכו' ומשני וכו' והקשו בח"א ורי"ף שם ב' קושית הא' מאי קושיא הב' דלא משני כאן מאהבה כאן מיראה, ונראה לומר דהנה קשה איך דוחה העשה שאנו עושין תשובה הל"ת שהשי"ת ישוב אותנו וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברו, וי"ל דהנה בשבת דף ד' הקשה הגמרא כן וכ' תו' בשבת שם להקשות ותי' ב' תי' דבמצוה דרבים שאני ועוד תי' אם חברו לא פשע אמרינן לו לאדם חטא וגו' עיי"ש לפי"ז אם נאמר כאן הפי' בפסוקי' פשיט ט שובה ישראל וגו' כי כשלת בעוניך והיינו נתינת טעם שלכך תשוב כי כי רק כשלת קשה מה נתינת טעם על התשובה שלכך ישיבו בשביל שרק נכשלו וע"כ עד ועד בכלל ושפיר נתינת טעם כיון שרק הי' מכשול ויעשו תשובה יגיע עד ה' אלקיך ואבל כשאנו אומרים עד ולא עד בכלל ע"כ הפי' שובה ישראל וגו' כי כשלת בעוניך לא נתינת טעם רק ע"י התשובה יעשו זדונות שגגות ושפיר פריך הגמרא כיון שאמר ר"י שתשובה דוחה ל"ת וקשה והא אין אומרים חטא כדי וגו' וצ"ל שאנו לא היינו פושעים וע"כ הפי' בפסוק כי כשלת שרק מכשול הי' ונתינת טעם אלעיל וא"כ א"א לומר עד ולא עד בכלל ומשני כאן ביחיד כאן בציבר דמצוה דרבים שאני וא"כ י"ל באמת מזידין והפי' כי כשלת בעוניך ע"י התשובה זדונות יעשה שגגות ולפי"ז לא הי'

אפשר לתרץ כאן מאהבה וגו' עכ"פ כיון שר"י סובר עול"ע בכלל ע"כ מוכח שאנו מזידין הי' ויהי' קשה וכי אומרים חטא וגו' וע"כ צריך לתרץ מצוה דרבים שאני ועיי': י"ב:
שובה ישראל עד וגו' כי כשלת וגו' כ' הרמב"ם בהלכות תשובה המשקל לשקול הזכיות כנגד העברות אינה יודע רק הוא יתברך כי יש כמה זכיות שאינם שווים באדם אחד לאחר ותלוי כפי שכ' בזמן ובמקום ובאיזה אופן ובמחשבה ובדרך מוסר לדוגמא א' אינו בא לביהכ"נ להתפלל מחמת דחקו שצריך לילך לכפרים אף שהי' לו לבטוח בה' שאף אם ילך אח"כ יזמין לו פרנסתו כמו כן, אעפי"כ כשהי' לבער ולא הבין אין לעונשו כ"כ כמו מי ששוכב ומתעצל על מטתו ומתענג בקנה השריפה, ובזה יש להשיב ולתרץ בפסוקי' פ' וילך ויאמר ה' אל משה הנך שוכב וגו' עד והי' כי תמצאנה אותם וגו' שקשה לאחר שאמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי מ"ט ואנכי הסתר אסתיר וגי' הלא כבר עשו תשובה והשי"ת אינו מבקש יותר ואף כי באמת חסד גדול מהשי"ת שמכפר בתשובה אעפי"כ יש להמתיק הדבר, במשל לאחד שנשא אשה ודר עמה ועסק במשא ומתן כמתחיל לעסוק בשלו אחר החתונה, ומצא א' אשר קרובו ואוהבו ושאל לו שמעתי עליך שנשאת אשה והתחלת במו"מ איך ענייך והשיב הלא קבלתי איזה מאות זהו"כ נדן וגם אשר נתן לו אבי וקניתי סחורה פלוני או השכרתי זה ועדיין אינני יודע איך יפול הדבר כמתחיל במו"מ ושאל לו עיקר שכחתי אשתך טוב הוא ומה מצאת והשיב אשה טובה מצאתי עקרת הבית ויודעת הכל בטוב וזריזה במלאכת הבית להחזיק בנקיות הכל טוב ואמר ברוך ה' שמצאת כך ואני שמח בעניניך ואחר איזה ימים הלך איש הזה בבוקר לבהכ"נ והניח את אשתו שוכבת עדיין במטתה ואחר כלות התפלה הלך אנה ואנה בעיר לאיזה ענינים שהי' לו לעשות בעיר ומצא שוב אותו קרוב ואוהב בעיר שהלך דרך שם ושמח עמו ושאלו זה לזה על ענייהם ובתוך כך אמר לו בא לביתי לסעד אצלי פת שחרית וזה ממאן כדרך והפציר בו עד אשר בא עמו לביתו וכשבאו לביתו מצאו שעדיין האשה שוכבת על משכבה והבית עדיין אינו נקי והמטות אינם מוצעים, והלך אצלה ואמר לה ראה נא אורח בא אלינו מהר עשה לאכול וקוותה בזריזות מעטתה ועשאה הכל במהירות ובזריזות ובתוך כך שני אנשים הללו ישבו ודברו בענייהם ואמר האיש האורח לבעה"ב ראה נא לפני איזה שבועות שאלתי אותך על אשתך והיית משבח אותה במאוד ועתה כי באתי אליך כמעט ארבעה שעות על היום ועדיין מצאנו אותה שוכבת על מטתה והבית אינה נקי, והשיב הלא תראה איך במעט זמן הגמור ותתקן הכל על נכון וכי על זה שהוא נתעצלת לפעמים לישן יותר היא רע אם היא רק יודעת לזמן הצריך לעשות הכל בטוב ובזריזות הוא טובה:

והנמשל השי"ת מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין ואנחנו לו כאשה לבעלה הלא יודע הוא יתברך אין אדם צדיק בארץ וגו' אעפי"כ אם אנו יודעים בבוא אורח או ימים נוראים לתקן הכל בזריזות ולשום על הלב בזה אנו בטוב ומשבח אותו בזה יש לפרש פסוק באיוב כי פועל אדם ישילם לו וכאזרח איש ימציאנו הן אל לא יעות משפט ושדי לא יעלו צדק ועיי' על כפל הלשין ולהנ"ל יש לתרץ, וגם בפרק אבות ישראל קנין א' שנא' עד יעביר וגו' עם זו קנית ואומר לקדושין אשר בארץ המה שקשה מאי ואומר ומשם לא מוכח כלל אלא שבא לתרץ איזה קנין הם הלא חוטאים ע"ז מתרץ לקדושים וגו' הלא הי' לו אבית טובים ולמדו הכל יודעים לתקן בעת הצריך [ועיקר משל זה מצאתי במדרש רבה והי' אז חולאים בעילם] עכ"פ העיקר בתשובה כמו שאמרו ג"כ שאלה לנבואה וגו' שאלו לתורה וגו' וכמה פסוקים בתירה וכל הספרי' מלאים מזה ועל התשובה מראש הבטחתנו וא"כ לאחר שאמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי מ"ט ואנכי הסתר אסתיר ואי' ג"כ בגמרא ר"י כי מטי להאי קרא בכי והי' כי תמצאן אותו וגו' וקשה מ"ט לא בכי בקרא ראשון ומצאוהו רעות רבית וצרות וגו' ולהנ"ל מיושב דכבר הנביא אמר שתים רעות עשה עמו אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים והכוונה כהנ"ל הרעה א' שעזבו עבודתי והב' שהלכו אחר ההבל ואינו דומה עברה מחמת אונס או עושה מחמת לילך אחר תענוגי עוה"ז והבליו, וע"ז לאחר אף שאמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי וגו' לא התודו רק ע"ז שעזבו את ה' ואבל עדיין לא התוודו על שהיו מניחים עבודתי והלכו אחר ההבל וע"ז ואנכי הסתר אסתיר וגו' כי פנה אל א"א לפי"ז בפסוק ראשין לא בכה ר"י שהדין כן אם חוטאים יענשו והוא פשוט ואבל לאחר שיאמרו הלא על כי אין אלקי וגו' ועדיין ואנכי הסתר אסתיר וגו' והי' כי תמצאנה וגו' ע"ז בכה ואמר עבד שרבו ממציא לו עד שחותר וממציא לדקדק באיזה אופן ולענוש כפי הראוי לו באיזה אופן שעשה העברה ע"ז בכה ואמר כלום תקנה יש לו [ומצאתי אח"כ פי' זה בבינה לעתים וב"ה שכיונתי לדעתי]:

ואיתא עוד בחגיגה שם רב עולא הוי אזיל באגרא דרש וגו' ושמע ינוקי קרי כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו אמר עבד וגו' וקשה מ"ט לא בכי כאשר למד לעצמו זה הקרא ומסתמא כבר למד תרי עשר אלא באמת מ"ט הקב"ה מדקדק אפילו על שיחה קלה וגו' דבאמת יש שני אופני עבירות אם אדם חוטא מחמת התגברות היצר עליו יש עונשים מחולקים על איזה עברה מלקות או קרבן או מיתה או כרת לפי חומר עברה ואבל אם אדם עושה עברה שלא נחשב אצלו לכלום או שחישב זה לשטות כמו לאמור מה איכפת לי' ית"ש אם אני מגלח את זקני בתער או בסימנים או מספרים או שכופר

ח"ו בדבר או שאיני מאמין בדברי רז"ל ע"ז אין חילוק בין עברה קלה או חמורה שבזה הוא מורד במלכות ואין חילק אם המלך אומר לאחד שא אבן זה ומורד ואינו רוצה אשר ביכולתו או אומר לו שא נוצה זה ומורד במלכות אחת דתו להמית וע"ז אמר ר"י בשערי תשובה שע"ז נאמר ארור אשר לא יקום את דברי וגו' לפי"ז פשוט למד ר' עולה פסיק זה כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וגו' שיחו עושה שחר וגו' ה' צבאות שמו שמספר גדולתו יתברך ואבל כששמע שקרי תינוק פסיק זה חציו כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו והפסיק כאן ולא קרי יותר אז הבין הפי' הואיל והשי"ת יוצר הרים וגו' לכך ומגיד לאדם מה שיחו שבשיחה זו מורד נגד מלך גדיל לכך בכה, לפי"ז יש להאריך כאן בדברי מוסר שצריך אדם לשוב על עברה לפי אופן עשיתי ואיכותו אם הניח עבודתו יתברך באונס או לילך אחר ההבל וגם אם לא הי' ח"ו מחשבת רעה אפיקורסת ומינות כהנ"ל ואז קלות נעשו חמורות, ועוד צריך להתודות על עינות אבותינו:

ומצינו ביומא כיצד מתודה עיי"ש עד חטאנו עם אבותינו, והקשה מהרש"א שם למה התודה על חטא אבות ולא על מזיד עיי"ש ונראה דהנה קשה איך יהי' מועיל התשובה שלנו על עונות אבותינו אם הם בעצמם לא עשו תשובה, ויש לתרץ על ב' אנפין הא' דאי' בסנהדרין שפריך כתי' אי"ש בחטאו ימותו וכתיב פוקד עון אבית על בני' ומשני הא כשאוחזין מעשה אבותיהם וגו' וא"כ כשאנו חוזרים בתשובה א"כ כבר אנו בכלל אין אוחזין מעשה אבותי' בידיהם וממילא אין אנו נענשים על עונותיהם [לפי תירץ זה הוידוי על עונות אבות אינו מהני אל האבות שלא יענשו עליהם רק מהני להבנים שלא יהי' השי"ת פוקד עליהם עין האבות דכיון שמותודי' על עונות אבות א"כ מראים באצבע שאין אחוזין מעשיהם א"כ קרינן בהו איש בחטאו וגו' והבן כי הוא דבר נכון וישר] ובזה יש לפרש בפ' בחקתי והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי ואף וגו' דקשה מה פירושא במעלם וגו' וצ"ב ולהנ"ל מיושב שיתידו עונות אבותם בזה שיתודו אעלם אשר מעלו בי [הכוונה בזה שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ומועלים בו והולכים ג"כ בקרי אלו צריכים להתודות בתרתי על עונותיהם ועון אבותם והבן כי הוא פירש מדויק עפ"י חז"ל הנ"ל] ועוד י"ל אם אבות מתו בפתאום ולא הי' להם פנאי להתודות ולשוב אמרינן אלו הי' להם פנאי הי' עושים תשובה מסתמא ובזה י"ל מהני תשובותינו להם כמו שמצינו שנודרי' נוכ"ד בעבור נשמת אבותינו מועיל מטעם זה כשהי' חיים היו נודרים ונודבים הם עצמם, ובזה יש לפרש פסוק אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו היינו ואינם שמתו פתאום כמו ואיננו כי לקח אותו אלקים לכך ואנחנו עונותיהם סבלנו צריכים אנו לשוב על עונותיהם וזה לא נחשב להם למזיד רק כשוגג שאלו הי'

יכולים היו עושים תשובה, ומיושב קצת קושית מהרש"א הנ"ל ועיי' והנה אי' ביומא אם ללצים הוא ילוץ וגו' הבא לטהר מסייעים אותו והבא לטמא פותחין לו ומצינו שכל דרך הרע ר"ל נכלל בתיבת לץ ודרך טוב בתיבת ענוים והטעם שמצינו בספרי מוסר ששורש כל חטאות הוא הגאוה ולהיפך שורש מדת טובות הענוה ויש להמתיק הדבר כי מצינו הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את וגו' ושורש הקנאה שרוצה שהי' לו מה שיש לחברו ומכח זה בא לכמה עברות לעשות כל מה שביכולתו למען יהי' לו כן ואם אי אפשר לו בהיתר יעשינה באיסור ואם אעפי"כ אינו מגיע מפסיד את חברו שלא יהי' גם לחברו וזה השורש שלו הגאוה שחושב א"ע שכדאי ואפשר עוד יותר מחבירו שיהי' לו כמו כן, והתאוה ג"כ לא מבעי' ההולכים אחר התאוה ובהפקירא ניחא להם למלאות תאותם אפילו פשוט אדם שמבטל עבודת הבורא ית"ש הוא מחמת שאוהב א"ע ואינו רוצה להטריח א"ע ואינו רוצה לסבול עול או למעט הנאתו בשביל עשיית איזה מצוה או הרחקת עברה וא"כ השורש לזה הגאוה שחושב ואוהב א"ע והכבוד ודאי הגאות והמכונה זה לץ כי אין זה דוקא לץ המתלוצץ על חברו ודבירו וכה"ג רק שחושב א"ע ואינו חושב את חברו או אינו מחשב דברי טוב או לשמוע לתוכחת המוכיח כמוש"כ אשרי האיש אשר וגו' ובמושב לצים וגו' כ"א בתורת ה' חפצו ומפורש שאינו עוסק בתורת ה' מיקרי ליץ שאינו מחשב דברי תורה ואינו חשוב אצלו שכרן ויש להמתיק בזה פי' הפסוק אם ללצי' הוא ילוץ הנ"ל ופי' הגמרא ועיי' והיוצא מכל הנ"ל עיי' ויש לפרש בזה אחת לאחת פסוקי' אלה שובה ישראל וגו' כי כשלת וגו' היינו מה שנכשלת בעון שעשית באופן שנכשלת בהבל קחו עמכם דברים אפילו על דיבר צריך לשוב וגו' כל תשא עון אפילו עונות אבות וקח טוב היינו מה שאנחנו שבים וממילא אנחנו בכלל טוב ואינם אוחזין מעשה אבותינו וכשלמה פרים וגו' היינו שיהי' נחשב חלבנו ודמינו לשלם פרים אשר אנחנו מטריחים ולא חסים על נפשינו ובזה ארפא משובתם ועיי' ואפשר לפרש ע"י הקדמות הנ"ל הפסוקים אחת לאחת עוד, וגם אח"כ ולא נאמר עוד וגו' עד כי ישרים דרכי ה' ובלגבב"א:

י"ג:

בפ' נצבים והותירך ה' א' וגו' כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא וגו' עיין רש"י שפי' כי המצוה הזאת וגו' על כלל התורה והרמב"ן פי' שקאי על מצוות תשובה כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום אלא קאי על מצווה תשובה הנזכרת מקודם עיי"ש וי"ל כפל הלשין לא נפלאת הוא ולא וגו' ונראה דהנה בכל דבר שאדם עושה צריך להקדים ג' דברים הא' ההכרח המכריחו לעשיתו ולפי גידל

ההכרח עושה הדבר בהשתדלות יותר וכן אמר שלמה נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו ורש"י פי' עמלה לו שיהי' לו כאכף על פי' ורש"י לשיטתו שמדייק בתורה כמה פעמים שלח לך לך לך ואבל הרמב"ן כ' כי דרך הלשון הוא כך אף כאן עמלה לו היינו שיעמול א"ע כי אכף עליו היינו שפיה' מכריחו והב' איך יהי' עושה הדבר באיזה אופן וזה ג"כ פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו, וא"כ תכלית הדבר אם יגיע לו איזה תועלת מהדבר שאם לא יהי' לי תועלת למה זה הבל איגע והנה עתה זמן תשובה ועולם כמנהגו נוהג ואבל גם בלא דעת נפש לא טוב בלא כוונה לא טוב ואץ ברגלים היינו שלא עושה כלל חוטא ואבל בלא כוונה ובלא דעת לא טוב, והנה ההכרח לתשובה או מיראה היינו יראת עונש עוה"ז אשר רואים פורענות אשר מתרגשות לבוא בעולם ועוד עונשי עוה"ב אשר יש לכו מרומז בתירה ובנביאים ובקבלה שיש שכר ועוכש לעוה"ב כמאמר שלמה אמרתי כמקרה הכסיל גם אכי יקרני למה וגו' זה הבל כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם וגו' ואיך ימות החכם עם הכסיל זה אי אפשר ואבל אין זה די כי העבד כשאינו עובד רק כשורא מהמכות אין זה עבד טוב רק צריך לידע בעצמו למה לא אעשה את שלי המוטל עלי אין לי שום תירץ וזה י"ל בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה ופי' רש"י כי העבד אינו מיוסר בדברים כי יבין שאין מענה יחזור לסורו ואבל צריך להכותו א"כ המקרא חסר ואבל להנ"ל הפי' בדברים היינו עבד שצריך אפילו לדברים אינו מיוסר כי היינו הפי' ואיך א"כ הוי עבד טוב כי יבין בעצמו ואין מענה אם אינו עושה את שלו אין לו שום תי' ועדיין גם זה אינו די דא"כ כשמסיר האדון את טובתו א"צ לעבוד אותו זהו תינח בשכיר ואבל האדם צריך לעשות רצון הבורא מחמת אהבת עבודת הי בעצמו כמו שמצינו במדרש הובא בר"ח בשער האהבה אמר רשב"ל בג' דברים חובב ב"ה את ישראל בדביקה בתשוקה בקפיצה בדביקה מנין שנא' ואתם הדבקים וגו' בחשוקה מנין שנא' חשק ה' בכם בחפיצה מנין שנא' ואשרי אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ ואנו למידין מפרשתו של אותו רשע דביקה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב בחשוקה שכם בני חשקה נפשו בבתכם בחפיצה כי חפץ בבת יעקב ר"א בן אלישע מוסיף עד תרין באהבה ובדיבר באהבה אהבתי אתכם אמר ה' בדבור דברו על לב ירושלים וג"כ למידים מפרשתו של אותו רשע באהבה ויאהב את הנערה בדביר וידבר על לב הנערה ע"כ וכ' הראשית חכמה ראוי לעורר הערה מ"ט דרשב"ל שלא מנה אלא ג' הרי ה' מצינו בפרשתו של אותו רשע כמוש"כ ראב"א, אלא הענין כי רשב"ל לא רצה למנות אלא ג' שהם העיקר שהם כנגד נפש רוח ונשמה ור' אבא בן אלישע שמנה ה' מפני שמצינו שה' שנית יש לה לנשמה כדפי' רשב"י ואהבת את ה' וגו' דה' שמהן אית לה נפש רוח

ונשמה חי' יחידה נפש על הטבעיית רוח על הרצונית כמו"ש אל אשר יהי' שם הרוח ללכת נשמה על הבחירה השכל ומכח הנשמה החי' הרוח כמו"ש התרגום על נשמת חיים לרוח ממלא ואח"כ יחידה שהיינו שנצרף כל החושים לעבודתו ואין חולק דב' האחרונים נמשכו מכח נשמה ג"כ ורשב"ל חשוב העיקר ולפי"ז יצא לנו דבאותו חשק שעושה אדם תאות עוה"ז ממנו יקח לעביד את ה' ולעשות עבודתו בשמחה ובטוב לב כמרוב כל והנה אלו הם ההכרחיים לתשובה יראת העונש ולהשיב הטוב כעבד נאמן ולאהבת עבודת ה', ומהות התשובה ידוע הצום שמענה את עצמו בפרט ביום הקדוש ה' עינוים נגד היסורין והמון הצדקה להשיב הטוב והקול הוא התפלה היא כלות הנפש לבורא כל עלמין כמו"ש החובת הלבבות לאהבת ה' ח ועיקרה הוידוי והחרטה הן בחטא לענין אמונה או בהשגחת ה' שלא יהי' מכת המכחישים השגחת הבורא ית"ש שפי' הרמב"ן וינבל צור ישועתו שעשאו אותו ית"ש נבל שאינו משיב לעושה מצוותיו כי זה הוא שם נבל שאינו משיב למי שעושה עמו טובה עיי' בפ' האזינו איזה פעמי' ונאמר על דור חורבן שאמרו מאז חדלנו לקטר וגו' והי' החטא בשעת החורבן שהי' אומרים שמערכת השמים יש להם הנהגה ואפשר שהי' מודים באלקותו רק אמרו שהוא אינו משגיח בזה עולם השפל והראי' שהרי ששלחו לירומי הנביא ע"ה לדרוש את ה' עיי' רק שהי' מכחישים להשגחתו רק מערכת השמים הם המנהיגים, ובזה יש לפרש בפ' וילך הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' ומקשים העולם לאחר שיאמרו הלא על כי אין אלקי וגו' אין לך תשובה מעילה מזו וא"כ למה ואנכי אסתיר (ועיין בפ' וילך מזה) ועיין ברמב"ן וכלי יקר וי"ל לפי הנ"ל דיש לדקדק ג"כ מקודם אמר וזנה אחרי אלקי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו וגו' ואי זה הלשון נכר הארץ ולא אמר בפשוט אחרי אלקים אחרים רק הכוונה על אלי המאמינים בה' ורק שיכחשו השגחת הבורא בה' ויתנו ההשגחה למערכת השמים שהם מושלים בארץ וע"י מתנהג העולם השפל העולם התחתון והיינו אחרי אלקי נכר הארץ שבארץ ישראל ודאי נכרים המה שהוא ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד והם רואים רק הטבע ומשטרי השמים מושלת עלי' כמו בשאר ארצות ויתנו כל השגחה והתנהגות למערכת השמים ויאמרו הלא על כי אין אלקי בקרבי היינו שמודים שהוא אלקי ואבל אין בקרבי היינו שאינו משגיח בנו ולמערכת השמי' חדלנו להקטיר לכך מצאנו הרעות האלה ע"כ שפיר קאי ואנכי הסתר אסתיר כי פנה וגו' ותכלית התשובה הלא כ' הרמב"ם בפ"ז מה' תשובה גדולה תשובה שמקרבת רחוקים ומאריך עד היכן כוחו של תשובה עיי"ש, ולפי"ז כל הני מילי מעליותא רמז מרע"ה בפסוקים אלו כי המצוה הזאת לא נפלאת הוא לאמור שאינו

אפשר להגיע לתכלית זה שאמר מקודם כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב לך כאשר שש על אבותיך, ולא רחוקה לאמור שאינו מוכרח לה לא בשמים הוא גוף התשובה לאמור מי יעלה לעשותה ולא מעבר לים כי קרוב היינו המכריחים קרובים הפורעניות מתרגשות לבוא וגם בפיך ובלבבך התשובה ולעשותה ער תכליתה ועיי' היטב, א"י לא נפלאת היינו האמונה בשכר ועונש ולא רחוקה עונש ושכר עוה"ב לא בשמים היינו מהות התשובה כי קרוב הדבר מאוד להאמין האמת כי מוכרח אתה להשיבועיי' והשי"ת יראנו נפלאות בתורתו לשמה ע"ע אמן:

י"ד:

שובה ישראל עד ה' א' וגי' ופריך בגמרא כי כשלת האי עין מזיד הוא וקרא לי' מכשול ומשני ע"י תשובה זדונות נעשה כשגגות וי"ל לישב עוד כי כבר תרצתי כי אי' לא יאונה לצדיק כל עון וע"י שאינו משמר א"ע גם בא לידי שגגות וזה כי כשלת בעוניך ע"י עוניך באת ג"כ לידי מכשיל ועוד כי עבר עברה ושנה בה נעשה לו כהיתר ואי' בפוסקי' אימר מותר שוגג הוא וא"כ ע"י מזיד שעשה נעשה לו אח"כ שוגג ועוד י"ל ומצאתי בס' פנים יפות על פסוק קחו עמכם דברי' דאי' בגמרא רובן בגזל מיעוטן בעריות וכולן בלה"ר ואלו נקראו דברים כי בעריות ילפינן דבד דבר עממין ולה"ר ודאי מיקרי דברים וע"ז אמר קחו עמכם דברים ושובו ועפי"ז י"ל כי טועים העולם ולא נקרא אצלם בעל תשובה רק העובר עברות גדולות כדאי' בשלה"ה רמז ע"ז תשב אניש עד דכ"ת ר"ת "דם "כפירה "אשה המה צריכים לקבל תשובה אבל באמת אינו כן כי יש ויש כיוצא באלו מה שעוברים חבילות חבילות כדאי' בספרי מוסר ולא יאמר אדם מה עשיתי הלא אני מניח תפילין בכל יום ומתעטף בציצית ועיין בח"א ג"כ מזה ומזקנין נתבונן מאשר מצינו מעולם שחטאו ועשו תשובות גדולות אדם הראשון עשה תשובה קל"ג שנים כדאי' קין עשה תשובה ראובן אעפ"י שבאמת לא עשה כפשטות הכ' שבא על אשת אביו רק בלכל יציעי אביו עשה תשובה יהודא ג"כ לא חטא והי' מן השמים שהי' צריך ליבם אותה והיא ירא משום שהי' קטלנית רק שהי' נראה כחטא עשה תשובה דהמע"ה ג"כ לא חטא כנראה כדאי' בגמרא כל היוצא למלחמת בד' גט כריתות וגו' ועשה תשובה חי' שנים הי' מתענה ובכל לילה ולילה הי' מוריד דוועית ע"ד שאמר בדמעתי ערשי אנסה אחאב עשה תשובה כדאי' יהורם בן אחאב ראה שק תחת בגדיו וכהנה וא"כ אנחנו מלוכלכים איך צריך כ"א לעשות תשובה ויש להאריך בתוכחה על עברות בדברים שנכשלו בהם בני אדם ולפי הנ"ל כוונת הכתוב שובה ישראל וא"ת על מה אשיב הלא לא חטאתי ע"ז אמר כי כשלת בעוניך שאתה כושל שאין אתה חושב לעשות א"ע לבעל עברה קחו עמכם

דברים כהנ"ל מפ"י ותדעו כי באמת אתה חוטא ורב מרי, והנה כתוב ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון עיין פי' וקשה וי"ל דאי' בגמרא רמי כתיב שובו בנים שובבים ואי' ארפא משובותיכם ומשני כאן מאהבה כאן מיראה ואי' עוד שם אמר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשו כשגגות שנאמר שובה וגו' אינו והאמר ר"ל גדולה תשובה וגו' כזכיות שנא' וברוב רשע מרשעתו וגו' עליהם חי' יחי' לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה וקשה דדברי הגמרא סותרים כאן משמע בתשובה מאהבה נחשב לזכיות ומעיקרא משמע רק שלא נחשב החטא כלל ואמת מהרש"א הקשה שם מ"ט זדונות נעשו זכיות ויהי' חוטא נשכר עיי"ש מה שתירץ וקשה להבין ואפ"ל עפ"י מה שאמרנו ביום ב' דר"ה בשם הרוקח בד' תשובות תשובת הבאה וגדר ומשקל וכתיב ויש לחלקם לשתים שהן ד' שתים בשב ואל תעשה היינו הבאה וגדר ושתים בקים ועשה היינו משקל וכתיב ויש להסביר אותם והנה בעושה הכל מיראה זדונות כשגגות ובעושה תשובה הגדר והבאה מאהבה לא נחשב מאומה לזכות שהוא במניעת המעשה ואין כאן זכות ובעושה תשובת המשקל והכתוב שהוא בקים ועשה מאהבה אז זדונות כזכיות ובזה מדויק הכתוב יחזקאל רל"ט הנ"ל ובשוב רשע וגו' ועשה משפט וצדקה היינו שעושה משפט בעצמו זה תשובת המשקל וצדקה היינו השובת הכתוב כי הצדקה מכפר ועושה זה מאהבה בקום ועשה אז זדונות כזכיות וחי' יח' עליהם ואפשר זה כוונת מהרש"א שם עיי"ש בתירצו:

ולפי"ז י"ל אם עושה תשובה יותר טוב לו אם חושבים לו הרבה עונות ועושה תשובה עליהם וזה קחו עמכם דברים היינו כהנ"ל ושובו אל ה' היינו מאהבה ואח"כ אמרו אליו כל תשא עין הכל תחשוב לעין וקח טוב ואח"כ יהי' הכל זכיות ואיך ונשלמה פרים שפתינו וגו' ומסיים אח"כ מי חכם וגו' צדיקים ילכו בם היינו ילכו בעוונות בשמצדיקי' עצמם בתשובה ונחשב להם הכל זכיות אבל ופושעים יכשלו בם והנה בפ' נצבים כתיב והי' כי וגו' ושבת עד ה' אי וגו' אתה ובניך וקשה מאי שייך כאן ובניך הלא על דור אחרון אמר שישובו וא"כ אתה בכללות האומה הישראלית על הכל ביחד ואיך שייך לומר ובניך ועוד י"ל כי בתחלת פ' אמר מתחלה ושבת ואח"כ ושמעת ובסוף הפרשה אמר מקודם כי תשמע בקול וגו' ואח"כ כי תשוב אל ה' א' ואפ"ל כי איתא בתשובת ר"י היות כי כבד על אדם לשוב מתחלה ויעשה להקל עליו בתשובה שיראה א"ע כאשר הי' עתה נולד איש חרש וירגיל את עצמו לילך בדרך הטוב ואח"כ כשיהי' כבר מורגל בדרך הטוב יתחיל לתקן את אשר חטא עיין ביסוד התשובה ועוד כי ידוע שכל איש אם אינו עדיין רשע גמור ויש בו ניצוץ ישראל וי"ש מבקש שבניו ילכו בדרך התורה שילכו לביהכ"נ להתפלל וצועק עליהם מדוע אינם בבהכ"נ בעת עניית אמן ברכו וקדושה וכיעס על

המלמד מדוע אינו משגיח עליהם בכהכ"נ ושיתפללו והוא בעצמו אינו עושה ואם יש לו עינים בראשו הלא יקח קו"ח בעצמו יאמר עבד ישראל על הבני אני רוצה שיעשו ואיך לא יהי' אנכי בעצמי עושה רצון אבי שבשמים ולפי"ז ענין הפרשה מדויק והי' כי יבואו עליך כל וגו' ושבת וגו' ושמעת וגו' ומפרש אח"כ איך יקל עליו לעשות תשובה ע"כ אמר אתה ובניך דהיינו שתלמיד קו"ח מבניך ממה שאתה רוצה מבניך ועוד סגולה טובה להקל לבעל תשובה כי תשמע מקודם תלך בדרך טוב ותעשה עצמך כברי' חדשה כר"י הנ"ל ואח"כ כי תשיב לחתן את אשר עוית ולהשיבם לטובה ועיי':

הוספות

ואלו דברי הרב וכו' מו"ה צבי רייכמאנן ני' ממלא מקום המחבר ולכבוד חמי זקנו איזה גרגרים מדבר:

אות א':

אין ביעור חמץ אלא שריפה:

בפסחים דף ה' אמר רבא ש"מ מד"ר עקיבא תלת ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה וכו' פרש"י דאי השבתתו בכל דבר לוקמא ביו"ט ויאכלנו לכלבים והקשה הפנ"י והא רש"י גופא פירש לקמן בסוגיא דהועיל וגם בביצה דף כ"ז דאם אין שורפין קדשים ביו"ט אז גם להאכיל לכלבים הוי מלאכה דאחשבה להבערתן עיי"ש ולי קשה עוד דגם אם נתיר אכילת כלבים והשבתה שרי בכל דבר עכ"פ גם בשריפה הוי ביעור ו בכל א"כ קשה היאך אמרה תורה תשבי דבר הא לא אפשר בהבערה, וע"כ לא מיירי ביו"ט ונ"ל לתרץ דהנה התוס' הקשו הא יוכל ליהנות בגחלתן לאחר שרפתן והוי לצורך ותירצו דבכל ענין משמע דשרי אפילו אם אין לו צורך בגחלים ול"נ לתרץ דהנה בשבת דף כ"ד הקשו בתוס' ד"ה אין שורפין קדשים ביו"ט דלמא דוקא גבי קרשים אין שורפין ביו"ט משום דאסור להינות ממנו אבל גבי תרומה טמאה דמותר להנות מותר לשרוף ותירצו דלא שרי רחמנא רק הנאת שרפה ולא שאר הנאות ע"כ דלא נתנו ליהנות ע"כ לא מצי דחי עיי"ש היטב ולפי"ז ניחא ג"כ כאן מדלא היתירה התורה רק שריפה ש"מ דלא נתנו ליהנות ממנה לכך לא דחי יו"ט והתינח למ"ד אין ביעור חמץ אלא שרפה אבל אם גם שאר מלאכות היתירה תורה א"כ היה דוחה יו"ט גם בשריפה כקושית התוס' דיכול ליהנות בגחליו ושפיר מיושב קושיתי הנ"ל דאם השבתה בכל דבר אזי גם הבערה מותר ושפיר מצי איירו ביו"ט ומיושב היטב קושיית הפנ"י דע"כ לא שרי להאכיל לכלבים רק אם אין רשאים לשרוף ביו"ט אבל אם מותר לשרוף ביו"ט דלא אחשבה הבערתן אז גם

להאכיל לכלבים שרי וע"כ צ"ל כן דאי תימא אף דהבערה מותר הוא משום דיכול להנות אבל אכילת כלבים דאסור להינות הוי מלאכות ואסר א"כ למה דייק ר' עקיבא דמיירא בעיו"ט מכח הבערה דזה אינו קשה כ"כ מכח קושית התוס' הא שפיר מצי לדייק מכח שאר מלאכות דאסור בוודאי כנ"ל וע"כ דאם שריפה מותר אז גם שאר מלאכות מותר ועפי"ז מיושב שפיר לשון רש"י שכתוב מדלא נפקא ליה אלא משום דאסור להבעיר ביו"ט עיין בצל"ח שתמה על הלשון זה ולהנ"ל מיושב שעיקר הדיוק הוא מדלא נפקא ליה מכח שאר מלאכות רק מכח הבערה ודוק: פסחים דף כ"ז ע"ב ר"י אומר אין ביעיר חמץ אלא שריפה ויליף ק"ו מנותר וחכמים השיבו כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין לא מצא עצים יהא יושב ובטל והתורה אמרה תשביתו בכל דבר שאתה יכול להשביתו וכו' והקשה הפנ"י ושאר אחרונים מה מהדרי ליה רבנן והתורה אמרה תשביתו והלא ר"י בוודאי מודה דמדאורייתא בביטל סגי לענין בל יראה ועוד קשה דגם אם יסבור דלא מהני ביטול עכ"ז אם לא מצא עצים יבערנו ע"כ בדבר אחר כדי שלא יעבור על ב"י וגם לשון הגמ' בכל דבר שאתה יכול להשביתו לכאורה מיותר לגמרי ונ"ל דהנה יש פלוגתא בין האחרונים עיין מקור חיים אם מצות תשביתו הוי מצוה בעצמיתו כמו שאר מצות דמחוייבין לחזור אחריה או הוא רק תקנה שלא יבוא לידי בל יראה ונוכל לומר דזה טעם פלוגתתן של חכמים ור"י דר"י סובר שהוא מצוה בעצמיתה ואז ע"כ מיוחד איזה דבר לזה והיות כי מצינו גבי נותר שהוא בשריפה ע"כ סובר גם גבי חמץ המצוה הוא בשריפה אבל החכמים סוברים דהוא רק תקנה שלא יעבור בב"י ואז אין נ"מ באיזה דבר שיהיה ע"כ סוברים דאף מפרר וזורה לרוח סגי ואי תקשה א"כ למה כתבה התורה תשביתו הלא גם בל"ז ידעינון דצריך להשבית כדי שלא יעבור על ב"י דנוכל לומר אדרבה דכתבה התורה תשביתו שלא נטעה למילף מנותר שיהיה הביעור בשריפה ע"כ כתבה התורה תשביתו בכל דבר שאתה יכול להשביתו והנה לעיל דף ה' גבי ש"מ מדר"ע תלת כתב רש"י דאי השבתתו בכל דבר יאכילנו לכלבים והקשה הפנ"י הלא אי אין שורפין קדשים ביו"ט אזי אמרינן דאחשבה רחמנא להבערתן ואסור גם להאכיל לכלבים ותירץ בנוב"י לפי הנ"ל דדווקא גבי קדשים דמצוה הוא לשרוף קדשים אז אחשבה רחמנא להבערתן משא"כ גבי חמץ דאינו מצוה רק עליו שלא יעבור על ב"י לא אמרינן אחשבה להבערתן לפי זה לר"י דאין ביעיר חמץ אלא שריפה ואז הוי מצוה בעצמיתו ואמרינן אחשבה להבערתן א"כ אם מצא חמץ ביו"ט דאז אסור לשרפו ולבטל ג"כ אינו יכול דהוי לאחר זמן איסורו וגם איזה שאר ביעור ג"כ אינו יכול דהוי מלאכה משום דאחשבה להבערתן מה שא"כ לחכמים לא אמרינן אחשבה ואז יכול לבער גם

ביו"ט להאכיל לכלבים וכדומה וא"כ זה שהשיבו לו לא מצא עצים הכוונה דהיינו שלא ישיג ידו לבער בעצים דהיינו בשריפה דהיינו אם נמצא ביו"ט דאז אסור לשרוף א"כ לר"י יהיה מוכרח להיות יושב ובטל ויעבור על ב"י דלדידיה גם שאר ביעור אסיר דאחשבה ולבטלו ג"כ אינו יכול ועל זה מביא הגמ' ואי תקשה הלא בע"כ סברתו נכונה דהוא מצוה בעצמיתו היות כי התורה אמרה תשביתו והוא מיותר לחכמים ע"ז אמר והתורה אמרה תשביתו אדרבה להראות בכל דבר שאתה יכול להשביתו ולא קשה ג"כ קושית הרשב"א בתוס' דלמה לא ילפי רבנן מנותר היות כי המה סברי גם בחטאת העוף, הבא על הספק בשריפה ולהנ"ל אדרבה יש להם מיעוט מפורש דלא נימא בשריפה ודוק:

אות ב':

הבודק צריך שיבטל:

פסחים דף ו' ע"ב אמר רב הבודק צריך שיבטל וכו' ופריך וכי משכחת לה לבטלה ומשני דלמא משכח לה לבתר זמן איסורא והנה מקשין לשיטת הכל בו דלחמץ ידוע לא מהני ביטול א"כ מה פריך וכי משכחת לה לבטלה הא לא מהני אז הביטול ועוד קשה וכי לא ידע מיד תירץ הגמרא דלמא משכח לה לאחר זמן איסורא וגם הקשה הצל"ח למה מביא הך דרבי אלעזר וגם מקשין העולם למה לא פריך מהך ברייתא דהיה יושב בבהמ"ד מיד קדם דמייתא הך דר' גידל אמר רב ונ"ל דהנה יש להסביר שיטת הכל בו לפי דעת הפנ"י דסבירא ליה דגם על ההפקר עובר בבל יראה אם אינו מבערו משום דהיכא דאפשר לו לבערו מחויב לבערו וא"כ לפי שיטת התוס' דביטל מטעם הפקר ע"כ בחמץ ידוע דאפשר לו לבערו לא מהני ביטל והנה רבא דמתרץ גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ע"כ לא סבירא ליה ביטל מטעם הפקר דאז אף אם מבטלו מקדם עובר משום דיכול לבערו וע"כ צריך לומר דסבירא ליה כשיטת רש"י דביטל מהני מצד תשביתו דהיא ביטל ואז אין חילוק בין חמץ ידוע לשאינו ידוע ושפיר פריך וכי משכחת לה לבטלה והנה התוס' דף ד' הקשו לשיטת רש"י הנ"ל הלא תשביתו אמרינן לקמן מאך חלק שהוא ממש שעות ולמעלה ואחר זמן איסורו לא מהני ביטל עיי"ש והנה כדי לתרץ שיטת רש"י היה ניחא לומר דבאמת גם אחר זמן איסורו מהני ביטל והטעם כמש"כ המפורשים דלר' יודא דאין ביעור חמץ אלא שריפה יכול ליהנות מאפרן ויש לו קצת זכויה בו ע"כ מקרי שלו ומיושב שפיר דהמקשן היה סובר היות דרבא ע"כ סבירא ליה כשיטת רש"י וע"כ דגם לאחר זמן האיסור מועיל ביטל וע"ז מביא התרצן הך דר' אליעזר דאמר דחמץ אינו ברשותו של אדם דאינו נקרא שלו וא"כ אינו יכול לבטלו לאחר זמן איסורו ושיטת רש"י מקושית התוס' נוכל לתרץ כמש"כ הפנ"י דכוונת התורה תשביתו היינו ממש שעות

ולמעלה אז יהיה מושבת כבר קודם שש שעות ולפי"ז מתורץ ג"כ קושית העולם דמיד לא היה יכול להקשות מהיה יושב בביהמ"ד דמהני ביטול לאחר זמן איסורא דנוכל לתרץ דברייתא אתיא כר' יהודה דאין ביעור חמץ אלא שרפה ויכול ליהנות מאפרו ע"כ מיקרו שלו ופליג אדר' אלעזר משא"כ לאחר שהביא הך דר' גידל אמר רב מחיטי קרדנייתא והנה הבעל המאור כתוב דזה דוקא רב לשיטתו דסובר כר' יהודה בלפני זמנו ע"כ אין חוששין לקדושין והנה ר' יהודה סובר אין ביעור חמץ אלא שריפה וא"כ חזינן דזה לא מקריא זכיה אף לר' יהודה כמ"ש הצל"ח משום דלכל אדם יש זכייה זו ע"כ פריך שפיר מברייתא נדוק:

אות ג':

גידין בנותן טעם:

הנה הרמב"ם פסק אין בגידין בנו"ט ופסק ג"כ גיד הנשה מותר בהנאה והקשו עליו חכמי לוניל מביאם הרא"ש פרק גה"נ זה הוי דלא כסוגיא דפסחים דף כ"ב דשם מסקינן דמאן דסובר אין בגידין בנו"ט ע"כ סובר דגיד הנשה אסור בהנאה:

ונ"ל לתרץ דהנה צריך להבין לר"א דסובר דלא תאכלו איסור הנאה משמע למה לא כתוב בפירש לא תהנה וצ"ל דהנה הרמב"ם פסק דאין לוקין על הנאה וכתוב הה"מ הטעם משום דדבר הראוי לאכול מקריא הנאה שלא כדרך הנאתן והפני אריה בבבא קמא כתוב דהוי לאו שבכללות דהנה רק ניכלול בתוכו לפי"ז י"ל דלכך לא כתוב לא תהנה בפירש דאז הו"א דיש בו מלקות לכך נכלל רק בלאו דלא תאכל דלידע דאין בו מלקות והטעם באמת כמו שכתוב הה"מ והנה לפי"ז קשה מאי פריך הגמרא לר"א והרי גיד הנשה הרי אם אין בגידין בנותן טעם אז אינו ראוי לאכילה והוי הנאה כדרך הנאתן ואי אסרו תורה גיד הנשה בהנאה לכתוב לא יהנה בפירש וע"כ דגיד הנשה מיתר בהנאה וע"כ צ"ל דקושית הגמרא קאי למ"ד יש בגידין בנו"ט והנה לר"ש דסבירא ליה כ"ש למלקות וכתיב מהרש"ל בשבועות דאז גם שלא כדר הנאתן אסור וא"כ גה"נ ושאר איסורים שוים אז פריך הגמרא ג"כ שפיר אפילו למ"ד אין בגידין בנ"ט ולפי"ז מתרץ הרמב"ם שפיר דגמרא הצריך לתרץ כשהותרה נבלה חלבה וגידה הותרה למ"ד יש בגיטין בנותן טעם ולר"ש דסבירא ליה אין בגידין בנו"ט באמת גה"נ אסור בהנאה וליכא לתרץ כהנ"ל לר"ש לשטתו משא"כ לדידן דס"ל אין בגידין בנו"ט ולא סבירא לן כר"ש ואז שלכדה"נ אין לוקין שפיר נוכל לתרץ כנ"ל ואין צ"ל חלבו וגידו הותרה ונוכל לפסוק אין בגידין בנו"ט ועכ"ז גה"נ מותר בהנאה ודו"ק:

אות ד':

דרוסה:
בחולין דף נ"ג בתוס' ד"ה רוב אריות דורסים הקשו וא"ת אפילו אם ציפורן זה מחמת חיכוך הוא מ"מ אפילו בשאר שוורים שאין בהם ציפורן היה לנו לחוש כיון דרוב אריות דורסים עיי"ש ונ"ל בהקדם ג"כ לדקדק בלשון הגמ' איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי אוקי מילתא אחזקה והוי ספק דרוסה ורב סובר אין חוששין לס"ד ולכאורה הך לשון איקו אחזקה מיותר הוא דעיקר ההיתר הוא מכח דאין חוששין לס"ד רק נ"ל דהנה הראש יוסף הקשה לשיטת הדרישה דסובר דאינו דורס רק אם שלף ציפרנו אבל אם הציפורן נשאר שם אינו מטיל ארס א"כ מאי האי דקאמר כל הדורס אין ציפרנו נשמטת הא אפילו אם היה שכיח שישמט הציפורן הלא כיון דנשאר שם הציפורן לא דרס ואי דשמא דרס ושלף מקודם ואח"כ נשאר שם הא רב סובר דאין חוששין לס"ד ותירץ דע"כ לא סבר דאין חוששין לס"ד רק אם לא היה איזה ריעותא אבל אם יש איזה ריעותא סובר ג"כ דחוששין וא"כ אם היה אמרינן דשכיח דיהיה נשמט ומארי בא אם כן יש ריעותא ואז אמרינן דחיישינן דלמא דרס ושלף מקודם עיי"ש והנה ידוע שיטת תה"ד ביו"ד סימן ק"ץ דאם הרגישה שנפתח מקורה ולא מצאה כלל אזי טמאה היא דלמא דם טמא ראתה ונאבד אבל אם מצאה מראה לבן אז תלינן בזה וטהורה היא ולפי"ז מתורץ שפיר קושית התוס' דאי אמרינן דציפורן זה מחמת חיכוך אתא ולא מהארי א"כ אין כאן שום ריעותא אזי תלינן דבאמת נעץ ציפרנו אמנם לא היטיל ארס היות שהציפורן נשאר שם כקושיות הראש יוסף וכשיטת התה"ד הנ"ל דתלינן במה שמוצאים משא"כ במקום אחר כשלא נמצא ציפורן בגבו אז אין כאן במה לתלות ע"כ חיישינן שפיר שמא דרס, ולפי"ז הוי מצינן למימר באמת דכוונת הגמ' כך הוא הואיל וציפורן יושבת לו בגבו ע"כ תלינן בזה וטעמא דבכותל נתחכך קאמר הגמ' רק דמכח זה אין כאן ריעותא וע"ז מקשי הגמ' דבכותל נתחכך לא שכיח ואימא ארי דרסו ואיכא ריעותא ולא תלינן בזה וע"ז תירץ הגמ' דאין חוששין לס"ד והיה במשמע לדינא דאפילו יש ריעותא אין חוששין לס"ד ע"כ קאמר הגמ' דאין הטעם משום דתלינן בזה רק עיקר היתר הוא דאיקו מילתא אחזקה ואמרינן דלא נדרס כלל דלא בא מהארי וע"כ אין חוששין לס"ד מחמת חזקה ודו"ק:
אות ה':
הואיל:
פסחים דף מ"ו במשנה כיצד מפרישין חלה בטומאה ר"א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה ר"י אומר לא זה הוא חמוץ שמוזהרים עליה ובג"מ אמר רמב"ח דבהואיל פליגו והנה מובא בספר יד שאול בשם הגאון ישועות יעקב קושיא נאה דילמא לעולם גם

ר"י ס"ל הואיל והא דאסר הכא לאפות משום דהנה התוס' כתבו דהיכא דאפשר בלא הואיל עבדינן כן והקשו התוס' א"כ אמאי שרי ר"א לאפות הלא אפשר להטיל בצונן כר"י ב"ב ותירצו דשמא לא יזהרו להטיל יפה ותחמיץ וא"כ לר"י דסובר דגם אם יתחמץ אין מוזהרים עליה משו"ה אינו מתיר לאפות משום דאפשר להניחו לערב ואין להתיר ע"י הואיל ונ"ל דהנה התוס' הקשו למה לא נתיר לקרא שם מקודם ולאפות מטעם דר"ש דהפת נאפה יפה כשהתנור מלא והקשה הפני יושיע והא נראה מתוס' ביצה דאין להתיר מטעם זה רק בדרבנן וכאן הוא איסור דאורייתא לפי מה שכתבו התוס' מקודם דדומה לנדרים ונדבות עיי"ש ותירץ דבאמת הקשה רש"י דנתיר מצד הואיל ותירץ דהיכא דאפשר בענין אחר אין להתיר מצד הואיל והטעם נראה דעכ"פ איסור דרבנן יש גם בהואיל וא"כ שפיר מקשה התוס' דמטעם דר"ש גם איסור דרבנן אין כאן אמנם י"ל על קושיות התוס' דהנה תרומה טמאה אסור ליהנות הנאה שאינו של כילוי וא"כ אין להתיר מטעם דר"ש דא"כ אז נהנה מתרומה טמאה שהפת נאפה יפה רק דבאמת הטעם דאסור ליהנות י"ל דהנה הגמ' בשבת פריך מנ"ל דמותר ליהנות בחול הנאה של כילד וקאמר הג"מ כשם שמצוה לשרוף קדשים כך מצוה לשרוף תרומה טמאה ואמרה התורה לך שלך תהא והקשה הרשב"א למה מקדם הגמ' זה הלשון כשם שמצוה לשרוף ותירץ הפנ"י דמצד הסברא היינו אומרים דמה דאמרה התורה לך דויתר ליהנות הוא הנאה שאינו של כילוי דומיא דטבל דמותר רק הנאה שאינו של כילוי אבל היות כי מצוה לשרוף ע"כ מוכח דהנאה של כילוי היתירה התורה וא"כ נוכל לומר דמטעם זה אסרה התירה הנאה שאינו של כילוי דאם נתיר אז לא ישרוף ולא יקיים המצוה אבל עכשיו ישרוף כדי ליהנות ולפי"ז אם הוה באופן שאם נתיר לו ליהנות אז יבא לידי מצוות שריפה ואם לא נתיר לו אזי לא יהיה זרת לשרוף אז סברא הוא דנתיר לו וא"כ לר"י דסובר דמותר להניחו לערב ובוודאי תחמיץ ואסור ליהנות בשעת שריפה מחמת שחמץ הוא וא"כ לא בר לשרפו כי לא יוכל ליהנות אבל אם יאפה אותו מקודם ולהניחו כך אזי בוודאי וקיים מצות שריפה משום שיוכל ליהנות ולפי"ז מתורץ היטב קושיות ישועות יעקב דאם נימא דר"י אית ליה הואיל א"כ היה לו להתיר לאפות מטעם דר"ש ואין כאן שום איסור ואי דנהנה מתרומה טמאה הא לר"י מותר ליהנות כנ"ל ודו"ק היטב:

ובזה נוכל ליישב שיטת הרי"ף דפסק כר"א מטעם דרבי פסק כן והלכה כרבי מחבירו ועוד דר"א דהכא תליא בר"א לקמן דהסל מצטרף לחלה ושם פסק שמואל כר"א וא"כ גם הכא פסקינן כן והקשה הר"ן חדא דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו והכא תרי פליגו עליה ר"י ב"ב ור"י ועוד מה עני סל מצטרף לכאן הלא גם המה יכולי' לסבור סל מצטרף

עיי"ש, ולהנ"ל י"ל דבגמ' מסיק ר"פ ואמר דגם ר"י יוכל לסבור הואיל עיי"ש ולהנ"ל קשה דא"כ למה אינו מתיר לאפות מתרי טעמא מטעם הואיל ומטעם דר"ש וע"כ צ"ל דבאמת היה מתיר רק דסובר דסל אינו מצטרף לחלה וע"כ אי אפשר לו לאפות מקודם דשוב אינו יכול ליטול חלה ומיושב שפיר שיטת הרי"ף דזה לא הוי מחברי דגם ר"י ס"ל הואיל רק שאינו מתיר משום דסל אינו מצטרף וא"כ אנן דפסקינן דסל מצטרף שפיר מותר ועל זה מביא הך דסל מצטרף דהא בהא תליה ודו"ק:

בראשית:

במדרש והארץ היתה תוהו זו מעשה הרשעים ויהי אור זו מעשה הצדיקים איננו יודע באיזה חפץ יותר לכך נאמר וירא אלהים את האור כי טוב הוי אומר בזה חפץ יותר ותמוה מה היה הו"א שלא יחפוץ במעשה הצדיקים יותר ונ"ל דהנה אם כי צריך להיות קודם סור מרע ואח"כ עשה טוב ובזה אמרתי לפרש הגמרא דפליגא חד אמר טוב שלא נברא משנברא וחד אמר טוב שנברא משלא נברא ואח"כ נימנו וגמרו טוב שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וצריך ביאור מנ"מ בזה מה דהוי הוי רק נ"ל דהנה עיקר הבריאה היה לסגל מצוות ומעש"ט רק מקדם צריך לפרוש מעבירות שלא יהיה כטובל ושרץ בידו אבל שלא לעשות עבירות בלבד לזה לא היה צורך לבריאה כי גם בלא זה לא היה עושה עבירות וזה הכוונה חד אמר טוב שלא נברא דהיינו שטוב יותר לפרוש מעבירות דהוא על מה שלא נברא משנברא דהיינו מלעשות מצות ומעש"ט דלתכלית זה נברא וחד אמר טוב שנברא דהיינו לסגל מצית ומעש"ט דעבור זה נברא משלא נברא מלפרוש מעבירות על מה שלא לתכלית זה נברא ואח"כ נימוכו וגמרו טוב שלא נברא משנברא וכהנ"ל דהיינו שצריך להיות קודם סור מרע ואח"כ עשה טיב וזה הכוונה ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו דהיינו לעשות ג"כ מעש"ט שעבור זה נברא אמנם זה דוקא באדם אחד אבל בשני בני אדם יש נחת חח יותר להקב"ה אם הצדיק עושה טוב מאשר הרשע לא יעשה רע כי תכלית הכל הוא הטוב מצות ומעש"ט כנ"ל והסברא נותנת ג"כ היות כי הרשע יכול לעשות תשובה והזדונות יהיו נעשים זכיות ויהיה הכל טוב וזה הכוונה והארץ דהיינו הארציות היתה תוהו צריך להיות תוהו דהיינו ריקן שלא יעשה עבירות כלל ע"כ אמר זו מעשה הרשעים ויהי אור זו מעשי הצדיקים דהיינו מצית ומע"ט וירא אלקים כי טוב בזה רוצה הקב"ה ואיננו יודע באיזה חפץ יותר דהיינו שהרשע לא יעשה עבירה גם אם הצדיק לא יעשה מצוה או להיפך על זה אמר וירא אלקים כי טוב שחפץ יותר במעשה הצדיקים אף אם הרשע יעשה רע רק אעפי"כ ויבדל בין האור ובין החשך דהיינו שלא ישתמשו בערבוביא באדם אחד דאז סור מרע

קידם על זה אמר ויהי ערב ויהי בוקר יכול להיות הכל יום אחד דהיינו זכיות כנ"ל דהתשובה מהני:

ואמרתי לפרש בעמקים אחר גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד הכוונה דאיתא בגמ' גבי מנשה שביקש לעשות תשובה והמלאכים לא הניחו לקבל תשובתו היות חטאו גדול כ"כ שהעמיד צלם בהיכל ר"ל מה עשה הקב"ה חתר לו מקום מתחת כסא כבודו וקבלו בתשובה והנה מצינא גבי אחר שיצא ב"ק שובו בנים שובבים חוץ מאחר ע"כ לא עשה תשובה אבל באמת איתא בספרי' שאם אעפי"כ היה שב היה מקבלין אותו ומנשה עשה כן אעפ"י שהמלאכים לא היו רוצים לקבלו ואדרבה תשובתו גדולה אז עד למאוד וזה הכוונה גדולה תשובה כזו שמגעת עד כסא הכבוד דהיינו שצריך לחתור לו חתירה מתחת כסא כבוד כמו גבי מנשה שהוכרז שלא יועיל תשובתו:

נח:

אלה תולדות נח במדרש זשה"כ הפוך רשעים ואינם זה דור המבול ובית צדיקים יעמוד זה נח ובניו הכוונה עפ"י מה שכתב החת"ס לפרש גבי יעקב שאמר לרחל עם עיקש תתפל ורשאי לרמות את לבן אמנם כתב הרמב"ם דזה דוקא במקרה אבל אם הוא תמיד בין הרמאים אינו רשאי כי ההרגל מביאו אח"כ לרמאות ולשקר בכל עת ע"כ מידת חסידות הוא שלא לעשות כן וזה הכוונה תמי' היה אף בדרותיו אף שהיה יכול לקיים עם עקש תתפל לא היה עושה כן רק היה תמים ובזה יש לפרש קץ כל בשר בא לפני דהיינו שיודע קיצם שלא יעשו תשובה כי בנוהג שבעולם אינם לוקחים מוסר מת"ח יושב אהל כי אומרים שהוא אינו יודע ואינו מבין בטוב העולם הזה ואינו בקי ברמאות ע"כ אין ראיה ממנו אבל באמת בקי ומבין הוא רק שאינו רשאי ואת אלקים הוא ירא כמש"כ הרמב"ם הנ"ל וזה כי מלאה הארץ חמס דהיינו שכולם כן ואין אתה רשאי ולא ילמדו ממך לעשות תשובה וזה הכוונה טיב מעט לצדיק אם המין רשעים רבים כי הם מרמאים אותו והוא אינו רשאי וזה הכוונה הפוך רשעים דהיינו שיהפוך לבם לטוב אבל ואינם שאינם מקבלים תשובה זה היה דור המבול והטעם שבית צדיקים יעמוד זה נח ובניו כדי שיתקיים צידקם שלא ירגילו ברע מוכרחים להיות תמים ואינם מקבלי' מהם והבן:

לך לך:

ואעשך לגוי גדול פי' רש"י זה שאומרי' אלקי אברהם וכו' הכוונה

דהנה שלשה בחינות יש בעבודת ד' יש שלומד ועובד לעצמו ואינו משגיח על אחרים רק מעט מן המעט ויש שממעט לעצמו והעיקר עושה להשגיח על אחרים וזה היה מדתו של אאע"ה ויש שזה וזה בידו בשוה וזה היה מדת יצחק מדת הדין ומדה הטובה יותר

הוא מדתו של אאע"ה ואעפי"כ הוא אינו מפסיד כי זכות הרבים תלוי בו וכדתנן כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו הכוונה דחטא הוא לשון חסרון והיינו דאין חסרון בא לו ע"י זה ואף שיעקב אבינו ע"ה ניקרא מובחר שבאבות היינו מצד עצמו שהיה מעלתו גדולה אבל מדתו של אאע"ה גדולה יותר וזה פירושו ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלקי אברהם דהיינו שהוא היה עושה גוי גדול שהיה מגייר אנשים ואברכך זה שאומרים אלקי יצחק שהיה נתברך קצת יותר דהיינו שלמד לעצמו יותר ואגדלה שמך דוקא זה שאמרים אלקי יעקב שהיה שמו בעצמו גדול עד מאד יכול יהי' חותמין בכולן שיהיה מדרגתן שוה ת"ל מגן אברהם בך חי חותמין ולא בהם שמדתו גדולה יותר:
אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה הכוונה כי העולם סוברים כי לרעה נותנה התורה כי מוכרחים לסגף עצמם אם רוצים לקיים התורה אבל באמת לא כן הוא כי נוכל ליהנות גם מהעוה"ז רק הכל יהיה בהיתר אכילת היתר ולבישת היתר שלא יהיה שעטנז וכדומה שלא יהי' בפרוצת אבל יכיל להיות הכל נאה ובזה פירש אמו"ר הרב הגאון ר' ישעהו הכהן אבדק"ק מיהאלפאלווא זצ"ל והארץ דהיינו הארציות לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי צריך העוה"ז לצורך השם רק גרים ותושבים אתם עמדי היינו העולם הזה יהיה גר והעולם הבא יהיה תושב העיקר ולכל אחד עת וזמן מיוחד והנה איתא בגמרא יצה"ר יהיה השמאל דוחה וימין מקרבת והנה איתא בספרים הקדשים שמרמזים אברהם להנשמה ואת לוט להגוף וזה הכוונה ויאמר אברם דהיינו הנשמה אל לוט להגוף אל נא תהי מריבה ביני וביניך כי אנשים אחים אנחנו שנינו צריכים זה לזה הלא כל הארץ דהיינו העולם הזה לפניך הוא רק הפרד נא מעלי שלא נהיה שנינו ביחד בפעם אחד בכל עת וצריך אנו לרחק אותך בזמנים מיוחדים כי אם השמאל דהיינו שאני מרחק אותך קצת אז ואימינה יכול אני לקרב אותך ג"כ אבל אם הימין שאני אקרב אותך מאד אז אהיה מוכרח ואשמאילה לרחק אותך הרבה כי לעולם ילך אדם באמצע הדרכים דהיינו בדרך הממוצע אבל בשעת הסכנה דהיינו שהוא רחוק מאד מהקב"ה אז בצידי הדרכים וצריך לסגף עצמו עד מאד:

וירא:

וישא עניו וירא ברש"י וירא וירא שני פעמים ועוד שאר דקדוקים ונ"ל דהנה איתא בגמרא גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה ונלמוד מאאע"ה שהניח את הקב"ה כביכול והלך לקראת האנשי' והקשו ומנא ידע זאת א"א שרשאי לעשות כן ונ"ל דהנה יש לדקדק עוד למה נתראה אליו השם ב"ה דוקא על פתח האהל רק נ"ל היות כי אברהם שראה האורחין נדמה לו כאילו עומדים אצלו ותמה על זאת ושפט מזה שצריך לקבלם

רק דהיה קשה לו והלא גם בלא זה היה רגיל להכניס כל עיבר אורח בביתו וע"כ היות כי הקב"ה ביקרו והיה הו"א שלא ילך עבורם מפני כבוד השכינה ע"כ הראה לי בזה כאילו עומדים אצלו דהיינו שילך לקראתם שיבואו אצלו ומוכח שפיר כנ"ל וזה הכוונה והוא יושב פתח האהל וישא עיניו במקרה וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו שנדמה לו כן שעומדים אצלו וירא ע"כ הבין כפי' רש"י אשר צריך וירץ לקראתם אפילו מפתח האהל שהשכינה היתה שם וזה אל נא תעבור מעל עבדיך כי ע"כ עברתם על עבדכם דהיינו משים זה היה נראה שהיותם עברתם אצלי:

הפטרה בשבוע זו ויאמר מדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת היום ותאמר שלום וצריך ביאור מה השיבה לו בזה ונ"ל עפ"י הגמרא הנ"ל גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה וצריך להבן מה נ"מ לן בזה וכי יזכה עוד איש לזה שידע ללמוד שאם יבואו אורחים יניח השכינה ויקבלם רק נ"ל דאיתא בגמ' ר' חייא קבל פני רב ששת שהיה סגי נהיר ואמר אתה קבלת פנים הכיראי' ואינו רואה תזכה לקבל פני הרואה ואינו נראה והכוונה נ"ל שהוא מדה כנגד מדה היות כי קבל פני אדם גדול נחשב שכרו בזה כאילו זכה לקבל פני השכינה ומכש"כ לקבל פני רבו וזה אשר מלמדנו הגמ' הנ"ל שאם צריך לקבל פני רבו או איזה אדם גדול ויש ג"כ מצות הכנסת אורחים זה גדול יותר והנה ביו"ט ור"ח שהוא נקרא ג"כ מועד צריך לזה מאד בהכנסת אורחים אבל בשבת לא כ"כ כמש"כ בזהר הקדוש פרש חגיכם ולא פרש שבתכם והיות כי האשה רצתה לנסוע לאיש אלקים קדוש לקבל פניו ע"כ אמר לה מדוע את הולכת אליו לא חדש היום בלשון תמיה הלא חדש היום וצריך לזהר בהכנסת אורחים שהוא יותר מקבלת פני רבו רק אם היה גם שבת היתה מתורצת קצת כנ"ל שרשאי ע"כ אמר לה אבל ולא שבת והיא השיבה דאיתא בגמ' כד מישלם שערא ווכדא יש תיגרא דהדלות ר"ל מביא מחלוקת כידוע ועבור זה יבוא אליהו לעשות שלום בעולם כי אין בן דוד בא עד שיוכלה הפרוטה מן הכיס ויהיה המחלוקת ויבוא לעשות שלום וזה שהשיבה ותאמר שלום דהיינו כעת ב"ה שלום שאין כאן עניים כי יש פרנסה ויכול אני לילך לקבל פני רבו:

חיי שרה:

ואבוא היום אל העין ברש"י יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים ונ"ל לפרש דהנה מצינו בגמ' שאמרו קידם הלימוד מילתא דבדיחותא כדי שיפתח לבם בשמחה ואח"כ יתבי באימתא ללמד ועבור זה היו ג"כ בדחנים שמביא בגמרא תענית שהיו בני עה"ב כי צריכים להם ג"כ ללימוד אבל כל זה הוא אם כוונתם לש"ש אבל אם הכונה רק ללצים אז יליץ באמת ואין להם שכר והנה כשעושים רצונו של מקום אז נקראים

בנים למקום וכשאין עושים רצינו של מקום נקראי' עבדים והנה רצון הבורא ב"ה עיקר שמחתו הוא רק התירה וזה שלומד נקרא בן והבדחן הוא נקרא עבד כי לא בזה הוא רצונו והוא רק טפל ויפה הוא לתורה וצריך גם לזה וזה הכונה יפה הוא ג"כ שיחתן של עבדי אבות דהיינו הבדחנין אם הוא הכונה מתורתן של בנים שיוכלו ללימוד או בענין אחר שכונתם לשם ד' לשמוח עגומים וע"כ הוכפל השיחה בפרשה להראות כי צוריך גם לזה:

במדרש אד' יצא הדבר מהיכן יצא מוהר המוריה וחד אמר מן ותהי אשה לבן אדניך הכונה דהנה קשה איך מקדשין ע"י שליח והא הוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים וע"כ צוריך לומר או מטעם מיגו דזכי לנפשי' זכי נמי לחבריה או מטעם דתלוי בדעתה עיין בנוב"י והנה כשבא יצחק מהעקידה נולדה רבקה ומן השמים היתה מוכנת לו וגם כי יצחק היה מסיטרא דנוקבא ורבקה מסיטרא דדיכרא ולכן היתה הולכת היא אחריו וא"כ אי אפשר לה להינשא לאיש אחר ולא הוי חב לאחרים וזה מהיכן יצא כקושי' הנ"ל דהוי חב לאחרים ע"כ אמר מהר המוריה שאז כיולדה ורק לו היתה מוכנת וחד אמר מן ותהי אשה לבן אדונך שהוא מסיטרא דנוקבא כמ"ש בספר אפ"ת איש מזריע תחלה יולדת נקבה אמנם לבן ובתואל לא היו רוצים להראות כי מן השמים היא ע"כ אמרו נשאלה את פיה דהיינו תירץ של מדעתה כנ"ל אבל אם היו רוצים היו יכולים לעכב ע"כ אמרה אלך כמ"ש רש"י ז"ל אף אם אינכם רוצים כי מן השמים הוא:

תולדות:

הקל קול יעקב כו' ולא הכירו וכו' והנה זה מיותר כי כבר נאמר שלא הכיר אותו וגם דרש הגמרא בזמן שקיל קול יעקב אין הידי' ידי עשיו ובלשון הכתוב משמע לכאורא להיפך ונ"ל דהנה צריך להבין כוונת יצחק שרצה לברך את עשיו ולא את יעקב אתמהא וצריך לומר דהנה כתוב פן אורש וכחשתי עניות מעביר את האדם על דעת קינו רק המאור שבה מחזיר למוטב דהיינו מי שלומד תוה"ק אין חשש בפרט אם נולד במזג טוב דרך הטבע הוא שישאר כן וגם להיפך אם נולד במזג רע דרך הטבע היא להיות רע ובפרט אם הוא עני וזה היה כוונת יצחק אבינו כי בדרך הטבע ישאר יעקב ממילא טוב ואולי עוד אם יהיה עשיר יפול ממדרגתו ע"ד וישמן ישורין ויבעט אבל עשיו אם יהיה עני יהיה עוד גרוע ביותר אבל באמת אם היה יודע שגם יעקב יכול ח"ו לבעוט מחמת עניו בודאי היה מברך אותו שטוב יותר שישאר הצדיק בצדקתו מאשר יגייר איש רע כעבדא דבעל ח"ס שקראו אותו מפ"ב למקום אחר ועי"ז יגייר אותם ואמרו לו אנשי פ"ב אם יסע משם ח"ו יתקלקלו המה ואיזה מהם טוב יותר וזה שהראה לו מן השמים כאשר עישש אותו והי'

ידיו שעירות כידי עשיו דהיינו שגם הוא יכול להיות כמו עשיו ח"ו וזה שאמר שראה כעת אעפ"י שהקול קול יעקב דהיינו שלומד תוה"ק עכ"ז יכול להיות שהידים דהיינו המעשים יכולים להיות ידי עשיו ועל זה אמר הגמ' כי משום זה תנה כי באמת מדרך העולם הוא בזמן שהקיל קיל יעקב אין הידים ידי עשיו ועל זה כתבה התו' אבל באמת ולא הכירו כי היה רק בפשיטות שהיו ידיו כידי עשיו שע"רות אבל באמת לא היה הוא נשחת רק מן השמים היה שיטעה ויברכהו ע"כ אמר גם ברוך יהיה באמת רצינו היה כן ולא רצה שעשיו יאמר שהיה בטעות כפי' רש"י ובזה מובן מה שכתבו התורה שבירך את עשיו והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צווארך וקשה וכי היה הברכה על תנאי ולהנ"ל מיושב כי באמת היה ברכתו רק עבור שהיה ירא שלא יהא יעקב נשחת ח"ו ואם באמת יהיה כן היה ברכתו בטעות ודוק שפיר:

ויצא:

ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי וכו' הכוונה דהנה החובת הלבבות כתב החסידים אבלתם בלבם וצהלתם על פניהם והנה לכאורא מה טיבותא הוא גם הרשעים אינם תוכם כבראי ואחד בפה ואחד בלב רק דהחילוק הוא שהצדיקים האמת בלב ובחוץ נראה לאיש אחר וברשעים השקר בלב ובחוץ מראים עצמם מלאים אמת והנה יעקב לא היה מראה ללבן שרוצה לברוח ובלבו היה ההיפך ואיך היה זאת ליעקב היפך מידת החסידים רק כוונתו היה לשם ד' וגדולה עבירה לשמה ומוכרח היה כי לא היה יכול לבוא שם למדרגה גדולה כאשר צריך לאיש כמהו אף שהיה שמור תרי"ג מצות אבל היה רוצה לעשות עוד יותר רק המקום גורם כידוע וזה ויגנב יעקב כעת את לב לבן הארמי כאשר היה לבן הורגל להיות בפנים שקר ומבחוץ מראה האמת על בלי הגיד לו כלל בפניו כי בורח הוא:

וישלח:

עם לבן גרתי פרש"י ותרי"ג מצות שמרתי והכוונה דהנה אמרו ז"ל יאה עניותא לישראל כירדא סומקא על סוסי חיורא ונ"ל עפ"י הכתב סופר פ' כי תבא והתוכרתם עבדים ולשפחות ואין קונה דהיינו מחמת שנאת הדת שיודעים שאנחנו גדולים מהם מכח תוה"ק ע"כ אינם רוצים לראות אותנו אפילו שנהיה עבדים אצלם ומכש"כ כשיש לנו רכוש בוודאי מקנאים בנו ע"כ אין אנו צריכי' להראות לפניהם בעושר ולפי"ז אם אין אנו משמרים את התורה אז מקנאים רק בעושר ע"כ אסור להראות להם כן אבל אם אנו משמרי' את התורה אז הקנאה בלאו הכי על פי הטבע כנ"ל מחמת שנאת הדת יכולים אנו להיות ג"כ עשירים כי בלא זה צריכים סייעת דשמיא והנה מה שורדא סומקא נאה הוא אין הכוונה דוקא באופן זה רק הכוונה שהורדא צריכה להיות היפך מהסוס כי שוה

בשוה אינו נאה וג"כ אנחנו אין אנו רשאים להיות שוה בשוה עם אה"ע ולהראות ג"כ עשירות שלא יתקנאו בנו אבל אבל"ז מתקנאים בעבור התורה נוכל להיות עשירים וזה שהודיע לו עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ע"כ יכול אבי להודיע לך ויהי לי שור וחמור כי בל"ז צריך אנו לסייעת דשמיא והנני מבקש ג"כ עכ"ז למצוא חן בעניך אף שהיה צריך לקנאות אותו בכפלים ודוק: עוד עם לבן גרתי ואחר עד עתה וכו' הכוונה שהודיע לו שיש לו רק שיר וחמור דהיינו מעט אף שהיה כבר עשרים שנה מעת אשר הלך לביתו בפרט שהיה יכול ללמוד מלבן לרמאות ולגזול אבל באמת מי שאינו רוצה לבנות ביתו בעולה בגזל ובחלול שבת וכדומה צריך יגיע הרבה לאסוף הון ומה גם מי שדר בין אנשים רעים צריך יגיעה ביותר בלימוד התירה שיגין עליו להנצל מפח יוקשין כמש"כ גבי נח שהיה צריך סעד לתומכו היות שהיה בין הרשעים אבל מאור התורה מחזירו למוטב וע"כ הכרח עבור המעט לישאר שנים הרבה אבל כעת שכבר יצא מבית לבן אף שישמור התרה יעזור לו השם שיקבץ הון והודיע לו זאת כדי שלא ידאג היות יעסוק בתורה שלא יצטרך לפרנסו וזה שהודיעו עם לבן גרתי ואעפי"כ ותרי"ג מצות שמרתי וזה היה קשה מאד ע"כ ואחר עד עתה שנים רבות עבור ויהי לי רק שר וחמור דהיינו מעט אבל כעת יבוא לו בנקל:

וישב:

שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה תיבת החלום הזה מיותר ונ"ל דהנה יש ב' מיני חלומות אחד שיודע בחלום שהוא רק חלום והשני שידמה לו בחלום שאמת הוא ועפ"י הרוב זה שבא מהרהורי דיומי סובר שאמת היא וזה שבא רק פתאום יודע שרק חלום הוא ע"כ שלא יחשדו אותו שבא מהרהורי דיומא אמר להם החלום הזה אשר חלמתי שידעתי שהוא חלום והם מדמתרץ דבריו שלא יחשבו כן מזה אדרבה חשדו אותו ע"כ וישנאו אותו על חלומותיו וגם על דבריו אשר הקדים להם:

במדרש הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף ועל פתחינו כל מגדים זה נ"ח שמדליקין על הפתח ונ"ל עפ"י מה שכתב הכתב סופר שמה שלא עשה ראובן זאת בפרהסיא להצילו כדי שלא יחשדו אותי שאין כוונתו לטובת יוסף או אביו רק כדי שיוסף יחיה ויוכל להלשון עליהם עיי"ש וגבי נ"ח אמרינן חצר שיש לו שני פתחים צריך להדליק בשניהם וגם להדליק אצל הפתח ולא סגי להדליקו בפנים ולהוציא לחוץ ולהניחו שם דלוק אף שכבר יצא בהדלקת אחת במקומה וטעם הוא רק מפני מראית עין שיחשדו אותו ויאמרו שרק לצורכו הוא דאדליק ומובן המשך המדרש ודוק:

ובזה מתורץ קושת הט"ז והמ"א שהקשו למה נתן המחבר טעם להדליק על הפתח שלא יאמרו לצורכו הוא דאדליק תיפוק ליה דאנן קיי"ל דהדלקה עושה מצוה ולהנ"ל ניחא דאיצטריך לשני פתחים דאף אם הדלקה עושה מצוה יצא באחד מהם ע"כ נתן טעם משום מראות עין דזה שייך גם בשני פתחים:

מקץ:

במדרש אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו זה יוסף וכו' וע"י שאמר כי אם זכרתני והזכרתני נתוסף לו שתי שנים והדיקדוק מבואר שסותר עצמו מניה וביה וגם הכפל לשון זכרתני והזכרתני ועוד שאר דקדוקים ונ"ל דהנה החלום של שר המשקים ואשר יוסף פתר אותו לטובה הכל היה רק לטובת יוסף כדי שיזכור איתו לטובה אח"כ ומזה ידע יוסף כי כבר בא העת שיצא לחירות והוא באמת בטח בד' ואמר שהכל מן השמים הוא וזה שאמר לו מזה אשר פתרתי לך החלום הוא רק לטובתי כי בוודאי זכרתני לפרעה רק מה שאמר אח"כ עוד הפעם הזכרתני אל פרעה בזה לא טוב עשה היות כי כבר ידוע בלא זה ונראה מזה כאלו בוטח בשר המשקים אבל באמת לא חטא בזה כי כל האפשר למעט בניסים עדיף ורק שלא רצה הקב"ה שיגלגל לו זכות ע"י אותי הרשע שיאמר שהוא עשה לו הטובה רק שממילא היה מוכרח ע"י חלומות פרעה וזה שאמר ולא זכר שר המשקים את יוסף אבל לא משום שלא רצה אף שזכר רק וישכחהו הקב"ה עשה לו שישכח כנ"ל וזה שאמר את חטאי דהיינו מכח שאני רשע בעל חוטא ע"כ אני מזכיר רק היום כי ע"י זה נשכח ממני וזה שאמר המדרש שיוסף בטח בד' רק ע"י שאמר שני פעמים זכרתני והזכרתני עבור דיבר זה נענש שנראה כאילו בטח בשר המשקים:

ויגש:

ויאמר גשו נא אלי ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה וקשה לפי מה שפרש"י שהיו בישים א"כ למה אמר להם עוד זאת שמכרו אותו וגם מה תשובה הוא זה על שהיו בושים ונ"ל דהנה אסור להסכל בדמות אדם רשע דכתיב לא אוסף עוד ראות פניך והנה האחים החזיקו את יוסף לרשע ולא ראו בפניו והנה כתוב כי קרן אור פני משה וייראו מגשת אליו וכל צדיק זיו פניו מאורים והנה יוסף ג"כ עמד בצידקו והיה פניו מזהירים אמנם חילוק יש בין צדיק אשר מעודו לא ראה רק טוב אינו נופל ממדרגתו לעולם לא כן צדיק אשר דר בין רשעים מעודו נופל לפעמים ממדרגתו כמו שאמרו ז"ל לך רד מגדולתך ע"י שחטאו ישראל נפל משה רבינו והנה כאשר אמר שהוא יוסף אז ראו בפניו ונבהלו מפני זוהר זיו תוארו ע"כ לא יוכלו לגשת אליו ונסיגו אחור ע"כ אמר

הוא להם גשו נא אלי כי אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה דייקא ע"כ נופל אני וומדרגתו ותוכלו לגשת אלי ודו"ק:

ויחי:

ויאמר או אלה פירש"י שאינם ראויים לברכה וקשה א"כ למה אמר קחם אלי ואברכם ונ"ל דהנה המפורשים פירשו ויקרא בהם שמי ושם אבותי דהיינו שיוכלו ליקרות מעל פניהם שהם זרע אברהם יצחק ויעקב דצריך להכיר בהילוך הבנים שהם זרע ברך ד' שיהיה להם צלם אלקים רק דכ"פ המקום גורס בפרט לאדם גדול אשר יש לו שם ויד אצל המלכות שאינם התנהגם על דרך זה והנה יוסף אף דהיה אדון לכל המצרי' אעפי"כ נשאר אצלו צלם אלקים והיו יכולים לקרוא מעל פניו יראת אלקים היות שבנעריתו נתגדל בזה חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסיר ממנה כתיב אמנם מנשה ואפרים מתחלתם נתגדלו במצרים ע"כ לא היו בדמיו' לאביהם בזה והנה מצינא לשון ראויה היא פירש דומה כמו דמצינא בסנהדרין דאינו נקרא בן סורר ומורה עד שיהיה ראויה לאביו דפרישו דומה לאביו במראה ובקומה וזה פירושו ראה שאינם ראויים לברכה שאינם דומים לאביהם בענין הברכה שאביהם אעפ"י שהיה במצרים ניכר על פניו שהוא מזרע אבית מה שאין כן המה ע"כ אמר יוסף בני הם מה שנתן לי אלקים בזה דייקא דהיינו שנולדו ביוצרים אבל באמת תוכם טוב ע"כ אמר קחם נא אלי ואברכם ודוק: ובזה יש לנעוץ סוף סדר בראשית להחלתו ויישם בארון במצרים, בראשית ברא אלקים דהנה רש"י כתב בראשית ברא וכ' בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים שיתף מדת הרחמי' למדה"ד ונראה לפרש עפ"י הנ"ל דהיינו שורת הדין הוא שיהיה איש הישראלי תכו אמת וגם התנהגותו בחוץ יהיה ע"ד התורה ודרך ישראלי בפיאות וזקן בימלבושי' וכדומה וגם הנשים במלבושיהן ע"ד יהודית וכדומה שיהיה ניכר יראת השם על פניהם וזה הכוונה והיה במקום אשר יאמר לא עמי אתם דהיינו שלא יהיה ניכרים שהם ישראלים יאמר להם שהם בני אל חי כנ"ל רק הקב"ה במדת טובו ראה שיש מקום אשר א"א להתנהג ע"ד הנ"ל מקבל ברצון אם עכ"פ יהיה איש יהודי בלב שלם שלא לעבור ח"ו על שום ד"ת ולקיים המצות וזה הוא העיקר וזה הכוונה בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד כנ"ל שיהיה שוה מבית ומבחוץ רק ראה שאין העולם כולו מתקיים עד"ז ע"כ שיתף מדה"ר למדה"ד כנ"ל ועכ"פ במקום שאפשר ואינו עושה כן בוודאי לא טוב עושה ואינו סימן יפה לו והנה גופו של אדם מכונה בשם ארון ובו מונח הנשמה והתורה ומצות אשר עושה כמו שמצינו בכמה מקומות שנקראים הצדיקים ארון אלקי' ארון הקדוש וזה הכוונה ויישם בארון

דהיינו שיהיה די מה שהוא מונח בתוך הארון שיהיה תוכו שלם ואמת הוא רק במצרים כנ"ל במקום שא"א ואולי ע"ז אמרו מקום הארון אינו מן המדה אבל במקום שאפשר לא די בזה ע"כ אמר בראשית ברא אלקים וכפרש"י דמתחלה ברא את העולם במדה"ד רק במקום שא"א להתקיים עד"ז שיתף מדה"ר ודוק:

דרוש לאחרון של פסח שנת תרנ"ד

אחרי שתקנו וחזקו את בהכ"נ ועלה להוצאה גדולה. הפטרת היום בישעיה ס' י"א ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ונ"ל בהקדם לפרש פסוקי מלכים ב' י"ב ויהי כי רב הכסף בארון ויוצאהו לחרשים ולבינים בית ה' יד לחזק בית ה' אך לא יעשה ספות כסף ומזורות מן הכסף המובא בית ה' רק לעושי מלאכה יתנו וחזקו בית ה' ולא יחשבו את האנשים כי באמונה הם עושים כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' וכו' ונ"ל דהנה הכתב סופר מפרש המדרש פ' תרימה ועשית את הקרשים עצי שיטים עומדי' לעד לעולם הכוונה דנתן המדרש טעם למה דוקא עצי שיטים ולא מן עצים העושים פירות ע"כ אמר היות כי עומדים לעולם במדרגה אחת ואינו מתעלה הצומח לבחינות מדבר כמו הפירות ע"י אכילת אדם ע"כ יתעלה ע"י שיבנו מן העצים בהמ"ק עיי"ש אמנם אמרתי כבר לפרש המשנה אבות אוי להם לבריות מעלבונה של תורה דהיינו אם המאכל בא לאדם אשר אינו מתנהג ע"ד התורה לא זו שלא נתעלה רק ירידה יש לו ע"כ בורח מן האדם כמו שמפרש הפלאה סוף קידושין אינו דין שלא אתפרנס שלא בצער רק הריעותי את מעשי וכ' דהיינו שפרנסתו בורח ממנו ע"י מעשי' כנ"ל עיי"ש וזה אוי להם לבריות דהיינו לכל הנבראים אם הם באים בפיו של אדם שמלבונים התירה כי מי שאינו עוסק בתורה דהיינו עכ"פ יהיה לו עסק בתורה דהיינו במצוות ה' אז נקרא נזיף וירידה להם והנה כמו כן אם העץ נתעלה ע"י שיבנו ממנו בהמ"ק הוא רק אם הוא באמת בהמ"ק דהיינו שיש להם מורא מקדש כראוי וכדומה הצריך להתנהג שם משא"כ להיפוך אז מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי ולא זו שאינו נתעלה רק ירידה יש לו ואינו רוצה להיות שם ובורח, וזה כוונת משנה אבית כל כנסיה שהוא לש"ש דהיינו בהכ"נ שהוא לש"ש שיש ים שם הצריך אזי סופה של בהכ"נ להתקיים כי רוצה העץ להיות שם אבל אם אינו לש"ש ומדברים שם דברים בטלים וכדומה קלות ראש אז אין סופה להתקיים כי אז התורה אמרה עשינו בניך ככינור בבית משתאות אם עושי' דבר אשר אין דרך לעשות שסוזה כוונת הפסוקים אחר שאמר שנתנו הכסף לחזק בדק הבית אמר אך לא יעשה מן הכסף מזמרות דהיינו ככינור רק עשאו

לש"ש ע"כ אמר באמת וחזקו את בדק הבית שהיה לו קיום (ואמרתי מוסר אחר שחזקו בדקי בהכ"נ יראו שיחזק באמת ויהי' לו קיום) והנה איתא במשנה אבות אל תפרוש מן הציבור ואל תעש עצמך כעורכי הדיינים כוונת המשך שני דברים אילו נ"ל דהנה מדרך העולם הרבה בני אדם אשר רוצים לפרוש עצמם מן נתינת צדקה היות כי מוטל עליהם עול ציבור ובזה טוענים לפטור ע"כ אמר אל תפרוש מן הציבור אבל עכ"ז אל תעש לעצמך כעורכי הדיינים לטעון עי"ז טענת שקרים כי באמת אין לפטור עצמו בזה כי כל צרכי קהילה רק לו לעצמו נותן כי הוא צריך לכל זה לבהכ"נ ולמקוה וכדומה ולא לצדקה יחשב ואם טוען כן ע"כ שדעתו שאין צריך לזה ואז בנו ממון עניים בבהכ"נ והנה כתיב ותשלם כל המלאכה והביא מלך שלמה קדשי דוד אביו בית ה' ומביא רש"י ז"ל שלא רצה לבנות הבהמ"ק מזה הממון כי דוד המלך אביו היה צריך לחלק מעות הלז לעניים בימי הרעב ע"כ לא בנה מזה כי אין קטיגור נעשה סניגור וזה שאמר הכתוב ולא יחשבו את האנשים הממונים לומר שלא היה צריך לזה כי באמונה הם עושי' כי באמת צריך ועי"ז שידעו כי צריך לזה אזי יתנו ג"כ צדקה ושאר מצות הצריך לממון ואז כסף אשם וכסף חטאות דהיינו שולדיג אונד זינדיג געלד דהיינו ממון עניים לא יובא בית ה' ומחיר להנ"ל כי אם נתנו מעות לבנין בהכ"נ אז יש להם לקדש עצמם ביותר היות כי אין להם עיכוב שאין להם מקום להתפלל במנין וכדומה לא שע"ז יגרום להעם עוד ח"ו עבירות, והנה המגיד מדובנא כתב לפרש הפסוק והמים להם חומה וכ' ויכסו את הרכב וכ' דהיינו עבור זה הוה מתחזק המים כ"כ עד שיכסו הרכב היות כי נתעכב מקודם ע"י שנעשה המים חומה ע"כ הלך אח"כ שלא היה עיכוב בחוזק יותר כי כן דרכו כהנ"ל והנה הפסוק חשב שם שפרה ודוב תרעינה יחדיו ונער קטן ינהג שם הכוונה שהאדם יהיה לו שלום עם היצה"ר כי יבטל לעתיד ולא יהיה צריך להמנהיג כח גדול להדריכם ע"ד האמת רק גם נערים קטן ינהגם כי באמת רצונינו לעשות רצונך רק שאור שבעיסה מעכב דהיינו ה"ר ואם יבטל אזי ילכו בחוזק יותר בתורת ה' כפירוש המגיד הנ"ל וזה הכוונה ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי דהיינו שהבנין ביהמ"ק לעתיד לא ישחיתו בו רק יהיה לו קיום ואדרבא כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים כנ"ל שיתקדשו עוד יותר כי יבינו את הצריך לעשות ה' יזכנו לראות בבנין עיר על תלה בב"א:

פרקי אבות

אל תהי' כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכ' והרבה דיקדוקים נאמרו במשנה זו א' למה לא אמר בקיצר סתם אל תעבדו את הרב ע"מ לקבל פרס ב' למה

כפל הלשון אלא הוי כעבדים וכו' ג' קושיות המפורשים הלא תנן האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחי' בני הוא צדיק גמור דנראה דמותר לעבוד בשביל פרס ד' למה נקט לשון כרס ה' מה שייכות והמשך יש לזה שאמר אח"כ ויהי מורא שמים עליכם ועוד שאר דיקדוקים ונ"ל בהקדם לפרש הגמ' אין אדם מת וחצי תאותו בידו מי שיש לו מנה רוצה מאתים והקושיא ידוע דאם רוצה רק מאתים אזי כבר יש לו במנה חצי תאותו בידו ונ"ל דאיתא בגמ' ובמדרש כדנח נפשיה דר' אבוה הוי מחוי ליה י"ג אפרסמיה נהרא דכיא אמר כל הני לאבוהו ואני אמרתי לריק יגעתי וכ' והדבר תמוה וכי היה סביר ר"א שאין כאן שכר שלריק יגע ח"ו ואם שהיה סבור מחמת ענותנותו שלא עשה עוד כלום וע"כ אין מגיע לו שכר גם זה קשה הא עכ"ז ידע אינש בנפשיה כי לא יגע לגמרי בחנם וקצת שכר יש לו עכ"פ ונ"ל דהנה אנו רואים דלאיש אשר יש לו ממון הרבה מתאוה עוד יותר כמאמר הגמ' הנ"ל ואפילו אם יהיה לו כבר די כל צרכו בכבוד גדול למלאות כל מה שיתאוה נפשו וידע בטוב כי אפילו אם יהי' לו יותר לא יהנה עוד מזה כלום כי גם בל"ז היה די לו ויהי' רק מונחים סגור בתיבה ואפילו אם יהיה לו אלפי אלפים ולא יצטרך כ"כ ולכל תכלה דהיינו עוה"ז ראיתי קץ ומה יוכל לעשות בזו המותרת והוא חולה רעה ר"ל ועושר שמור לבעלי' לרעתו כי לא יכול ליהנות מיגוע כפו כי רק מונחים בכיס עכ"ז מתאוה ביותר אבל רחבה מצותך מאוד דא"א לאדם לסגל מצית ומע"ט כ"כ שלא יוכל ליהנות מהם בעוה"ב שיאמר כבר די ויגע בחנם ויהי' מע"ט שלו רק מונחים סגור בתיבה כי לא יאבד אפילו אחת מהם ואפילו אם יהיה לו אלף פעמים ככה היה מתאוה עוד ביותר ולא יהיה לו אפילו החצי אשר היה יכול ליהנות עוד זה שאמר הכתוב עין לא ראתה אלקים יעשה למחכי לו דהיינו בעניני עוה"ז יכיל העין לשער אם יהיה לו למשל עשרים אלפים הכנסה לשנה בוודאי יהיה די לו למלאות חפצי ולא יצטרך עכ"פ יותר כי עכ"פ גבול יש משא"כ בעוה"ב עין לא ראתה לא יוכל העין לראות ולשער כך וכך מצות יהי' די לכל היותר מה שיכול ליהנות וזה כוונת המדרש דר"א בוודאי ידע כי יש שכר גדול בעוה"ב וגם לו מוכן שכר גדול רק היה סבור כי גבול יש ומה שהוא יגע הרבה יותר מדאי לסגל תורה ומצות עד אין שיעור עבור זה לא יגיע לו שום שכר אף שיתנו לו אבל לא יהנה מהמותרות ומה יעשה בהם כהנ"ל בעניני עוה"ז רק אעפי"כ הוא עשה כ"כ הרבה היות שלא עבד ע"מ לקבל פרס רק לש"ש אבל אחרי מותו נתנו לו שכר גדול מאוד והיה נהנה מכולם, וזה שאמר כד נח נפשיה נתנו לו י"ג אפרסוויה נהרי דכיא דהיינו שכר גדול ואומר כל הני לאבוה משכר גדול כזה אני נהנה ואני אמרתי לריק יגעתי דהיינו מה שיגעתי ביותר זה יהי' לריק כי לא אהנה מהס' אבל כעת ראה כי לא

נאבד ממנו כלום ומזה נוכל לשפוט איך צריך האדם לקמץ בטירחות ומותרות העוה"ז כי יגיעתו לריק הוא וירבה בעת ההוא יותר במצוות ומע"ט אשר יגיעתו לא לריק יהיה ויהנה מיגע כפו וזה יגיע כפיך כי תאכל שתהנה מיגיע כפיך אז אשריך וטוב לך אבל נוח עיני בני אדם מראית זאת ומקצרים בעבודתו השי"ת ויאמרו מיד די ובעניני עוה"ז אין קץ וגבול וזה כוונה הגמ' בדרך מיסר ראה איך טח עינו בני אדם מלראות האמת הנה אין אדם מת וחצי תאותו בידו דהיינו לאחר מותו כשיקבל שכרו א"א לאדם אפילו הגדול ביותר שיהי' לו בידו אפילו החצי מה שיתאוה עוד ליהנות ולא יהיה לו וא"כ היה מן הצורך להשתוקק ולעשות כל האפשר למעט בעסקי עוה"ז אשר אין צורך לו והמה עכ"ז להיפך מי שיש לו מנה עוד רוצה מאתים ואין שטות גדול מזה, והנה לשון פרס היא מלשון פרוסה שאינו דבר שלם כמש"כ הברטנורא וזה כוונת המשנה התנא הזהיר אותם אל תהי' כאותם עבדים אשר משמשים את הרב רק לקבל פרס דהיינו בעניני עוה"ז שלא יקבל שכרם משלם כנ"ל שלא יוכלו ליהנות מכל רק תהי' כאותם עבדים המשמשים שלא לקבל פרס דהיינו שיתעסקו בתורה ומצות שתקבל שכר שלם כנ"ל ובזה הזהירם ג"כ שיבואו למדריגה כזו שיבינו זאת שכן הוא שלא יחסר לו כלום ואשר עבד ית"ש כי אפילו ר"א מרוב גדלו לא הבין ע"ד זאת רק באמת אחרי שידע האדם את זאת שיקבל שכר שלם קשה הדבר מאוד לעבוד לש"ש כי עובד בשביל פרס כמש"כ בהפלאה כי מדריגה גדולה הוא לאיש אשר מרגיש מתיקות המצות שיעבוד לש"ש כי עובד בשביל שכר שטועם עתיקות המצוה וזה הכוונה יוסיף דעת דהיינו שבא למדריגה גדולה כזו אזי יוסף מכאוב שקשה לו לעבור לש"ש משא"כ מי שאינו מבין עוד זאת שיש לו כ"כ שכר גדול יכול לעבוד לש"ש וממילא באמת שכרו משלם כי עבד לש"ש משא"כ אם אינו עובד לש"ש אזי מנכין לו עבור זה ג"כ ואולי זה כוונת המדרש רות ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם אלקי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפי' ואיתא במדרש אמר ר' חסא אשר באת ותמוה ולהנ"ל הבטיחה בועז שישלם לה ה' פעלה וג"כ יהיה משכורתה שלימה באמת היות כי היא רק התחילה כעת לעבוד ה' ולא באת עוד למדריגה כזו שתבין שתקבל שכר על כל יגיעתה וע"כ בניקל לה לעבוד לש"ש ע"כ יהי' משכורתה שלימה וזה שאמר ר' חסא אשר באת דהיינו שרק כעת באת והתחלת ועכ"פ אפילו אם כבר בא למדריגה כזה צריך להיות רק לש"ש וזה שאמר התנא אחר כל ידיעות האלה ויהי מורא שמים עליכם שתעשה רק לש"ש ומתרץ הכל ב"ה והבן:

סמיכות התורה:

ולכל היד החזקה וכ' לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים ונ"ל דהנה רש"י מביא הגמ' ב"ב וימת שם משה מי כתבה אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא יהושיע כתב שמנה פסוקים אילו ר"מ אומר אפשר ס"ת יהיה חסר אות אחת וכתוב ליקח את ס"ת הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע והקושיא ידוע ומה תירוץ על קושיתו אפשר משה מת וכתבה ונ"ל דהנה פסקינן דצריך לכתוב ס"ת מתוך הכתב וגם צריך לומר מקודם בפיו מה שהוא כותב והנה אמרו ז"ל לעולם אל יפתח אדם פה לשטן כי החיים והמות ביד הלשון ולפי ז בוודאי זה לא קשה איך כתב וימת ולא מת כי מצינו הרבה פעמי' דנכתב על העתיד וגם מצינו שהיה התורה כתובה אש שחורה על גבי אש לבנה והיה נכתב ג"כ וימת שם משה ואיך היה נכתב הלא אז עוד לא היה משה בעולם וע"כ דנכתב על העתיד רק דהקושיא היא איך היה כותב זאת היות דצריך מקודם לומר בפיו והוא לא היה רוצה למות ואיך יפתח פיו לזה אבל באמת אמרינן שכינה מדברת מתוך גרונו של משה וא"כ אין נ"מ אם הקב"ה יאמר האותיות והי' כאילו אמרם משה וזה שאמר אלא הקב"ה אומר האותיות ומשה כותב ובזה סגי ואולי לפי טעם הפמ"ג דכתב שצריך לומר האותיות מקודם כדי להמשיך קדושה בהבל פיו על הספר א"כ הלא כל השערים ננעלו ושערי דמעות לא ננעלו והיה משה רבינו פועל זאת בדמעות עיני' (כמו שהובא בפתיחה בספר אך פרי תבואה מה שהמשיכה אמו ע"ה על בכה הרב הקדוש זצ"ל בדמעות עינה) וע"ז כתב רש"י והוא כותב בדמע והבן:

אבל לפי"ז קשה מה חטא משה ביני מריבה שלא דיבר אל הסלע והלא אם שכינה מדברת מתוך גרונו הוי כאילו הקב"ה בעצמו אמר ובאמת היה צריך שם להיות ע"י שליח כדאיתא במדרש יוקח נא מעט מים דהיינו שיוקח ע"י שליח והיה מוכרח להכות האבן על ידו וע"כ כתבה התורה וימת שם משה וע"כ כנ"ל ע"כ ולא ידע איש את קבורתו למה נענש ומת אבל הטעם ע"ז היא כי באמת מה שאמרו ז"ל שכינה מדברת לאו דוקא מתיך גרונו רק כל גופו היה דבוק בשכינה כמ"ש ובו תדבק רק זה היה רבותא שאפילו דיבורו היה כן וא"כ לא הואיל כלים בהכותו כי אז ג"כ לפי דעתו הקב"ה בעצנו עשה זאת וע"כ צ"ל דאף שהוא ג"כ ע"י הקב"ה אבל היות כי הוא ג"כ ע"י אדם בסיבתו מיקרי ע"י שליח ושפיר חטא שלא דיבר אל הסלע וזה שאמרה התורה ולא קם נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים דהיינו שהיה ראוי לדבר עמו לפנים אם לא שנגזרה כי לא יראני האדם וחי וא"כ היה דבוק לגמרי בהקב"ה כביכול ושפיר חטא רק דא"כ קשה מה שהקשו דלמה הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ע"י משה הלא הקב"ה הבטיח ואנכי בעצמי אעלך גם עלה ותירצו היות כי לא היה גאולה שלימה ומעשה הקב"ה ניצחית הוא

ולא היה באפשר אך רק בעת שיהיה אי"ה גאולה שלימה מהרה ולהנ"ל דאמרינן שכל מעשי' ודיבורו הכל היא השכינה בעצמו א"כ כל מופתי' אשר עשה היה ע"י הקב"ה, רק דאיתא במדרש הן אני ערל שפתים שנסתלקה ממנו השכינה בעמדו לפני פרעה בית מלא גילולי וגם אצל עבדיו ובכל מצרים שהוצרך להיות שם וזה שכתבה התורה ואי תקשה ולכל האותות אשר שלחו ה' לעשות על ידיו וכנ"ל ע"ז אמרה תורה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו כנ"ל:

והנה אמרינן בגמ' אשר שברת יישר כחך ששברת והטעם ז"ל דהנה איתא במדרש פסל לך דהיינו משלך מושל למטרנותא עיי"ש ועיין בקול יעקב פ' כי השא במשל שהביא דהכוונה הוא היות כי לאחר שחטאו בעגל וחזרה זוהמה אין באפשרי שיהיה הלימוד ועשית המצות כולו לשמו והוי מעיקרא ע"מ לקבל פרס ואח"כ ג"כ קצת לשם הקב"ה ע"כ אמר שיהיו הלוחות שניות משלו תחלה ואח"כ הוא יתברך ג"כ יכתוב עלי' כבמשל שהביא וע"כ א"א שהקב"ה בעצמו יכתוב כולה ע"כ אמר יישר כח ששברת וא"כ להנ"ל קשה אם מעשה משה כמעשה הקב"ה הוא מה פעל שעשה משה בעצמו לוחות שניות רק באמת אמרינן שדא תיכלה בכילה עיין שם משמואל פ' כי תשא ואז חטא גם משה בע"ז והיתה השכינה מסתלקת ממנו ע"כ אז היה יכול לעשות בעצמו וזה הכוונה בעת ההוא דייקא אמר ה' אלי פסל לך וזה שאמר ואשברם לעיניכם דהיינו עיני השכל דהיינו משום שלא היו יכולים להשיג מעשה הקב"ה בעצמו ומוכרח היה לשברם:

רק צריך להבין קצת ענין שדי תיכלה בכולה ונראה דהיא מחמת עריבות ישראל זה בזה דכל ישראל גוף אחד הוא חצוב מתחת כסא כבודו וא"כ אם דהוא בעצמו אינו עושה עבירה בפועל עכ"ז הוי כינו מחשבה ובע"ז מצרף הקב"ה מחשבה למעשה וא"כ להנ"ל אין מן הצורך לכתוב אלקי' ברא בראשית כמו ששינו וכתבו חכז"ל לתלמי המלך שלא יפקור ויאמר כי ח"ו שתי רשיות יש כי אם היה ח"ו שתי רשיות אז ח"ו המה נחצבים משתים ואז אין ערבים זה לזה ולא היה המחשבה מזיק כלל וזה הכוונה להנ"ל ולכל היד החזקה וכפרש"י ששיבר הלוחות בידו לעיני כל ישראל דייקא כמו שאמרי יישר כחך ששברת שמוכרח היה להיות כן וקשה ומה פעל בזה וע"כ דשדי תיכלה בכולה מכח עריבות ע"כ שפיר כתב בראשית ברא אלקים ואין צריך לנו לשנות ודוק:

כתבתי דברי אלה קצת מפרי תולדות עשתונותי וספתחים לאהל אחד לזכר עולם יהיה צדיק קדוש מר חמי זקני הרב הגאון הצדיק בעל המחבר זצ"ל כן יעזרנו ה' ע"ד כבוד שמו הגדול להעמיד תולדות אחרים לראות זרע של קימא בנים ובני בנים עוסקים בתורה

ובמצות ה' באמת. נאדיאידע יום ג' לסדר אמור כ"ו למב"י שנת תרנ"ח לפ"ק. ה"ק צבי רייכמאן חונה פה הנ"ל: